ERI

GAUDEO.

IOANNIS BOTERI VIRI CLARISSIMI TRACTATVS DVO:

PRIOR: De Illustrium statu & politia, libris X.
POSTERIOR: De Origine vrbium, earum excellentia, & augendi ratione, libris III. comprehensi.

Omnibus; tam ijs, qui magistratus, atque adeo quouis publico munere funguntur: quam etiam subditis, siue iisdem, siue diuersis legibus, institutis: summe vtiles ac necessarij.

Ex Italico primum in Germanicum, atque exinde in Latinum translati; & multorum memorabilium accessione, ac Indice rerum & verborum locupletissimo aucti,

Auctore
M. GEORGIO DRAVDIO,
CIVE FRANCOFVRTENSI.

URSELLIS,
Apud Cornelium Sutorium, impensis Lazari Zetzneri, Bibliop. Argentorat.
M. DCII.

ADMODVM GENEROSO, STRENVO ET NOBILISSIMO Dn. IOANNI REICHARDO BROMBSERO A RVIDISHEIM, REVERENDISSIMI ARchiepiscopi & Electoris Moguntinensis Consiliario, eiusdemque in Comitatu Königstein Proprincipi laudatissimo, fautori ac Mœcenati suo plurimum colendo, cum submissa salutis deuotione offert

M. GEORGIVS DRAVDIVS, P. M. C.

ON *eram nescius, strenue ac nobilissime Proprinceps, cũ hasce meas lucubrationes literis mandare constituissem, fore vt hic meus labor in doctorum hominum vituperationẽ grauißimam incideret. Quidam enim temeritatis & audaciæ nomine me condemnabunt, quod rem tantã sim animo complexus, quantam vix homines exquisita doctrina præstantique ingenio suscipere ausi sunt: quosdam autem offendet, quod neque rerum magnarum adiectione, quas tamen in operis frontispicio promisi, neque orationis ornatu, videbor suscepti operis*

magnitudini aliqua ex parte satisfacere. Alij igitur in me prudentiam, alij vero ingenij vim & dexteritatem desiderabunt. Horum obiectiones retundere ante omnia æquum duxi. Ac primum quod attinet ad locupletationem illam meam qualemcunque, quam passim operi inserui, lubens equidem ac sponte fateor, perexiguam operi lucem ex illis ipsis accessisse; sufficit enim mihi, si modo cum auctoris mente consentiunt. Quamobrem etiam lector ac iudex mihi requirendus est æquus ac mitis, non inuidus, non malignus, aut certe denique, quantumvis serius, dummodo ne nimis seuerus. Nec enim est, vt quis calumnietur, hac me adiectione nescio quid popularis auræ captare, industriæq; auctoris conari detrahere. Absit hæc calumnia, nec sit ei locus in ingenium vel mores meos. Iniuriam mihi faciunt, sic qui factam à me auctori intendunt. Venerari ego didici aliorum labores, eorum merita grate agnoscere, prædicare etiam: non sugillare, non detrectare, non insectari. Quin ita mihi ingenium, vt de mea, si qua sit mihi, laude apponere alijs malim, quam alios sua defraudare. Quod vero ad ingenij mei tenuitatem attinet, breuiter respondeo, necessitatem officij mei tenuitatem istam facile excusaturam. Nunquam alioquin meipsum ita amaui, vt mihi vel ingenij aliquam laudem, vel doctrinæ alicuius præstantiã assumerem. Nihil enim possum quicquam, iuuenis sum, ingenij exigui, doctrinæ vix vllius, & lectionis adhuc perpaucæ. Nec applaudo igitur ineptiis meis, neque benignius de me ipse sentio; quod tam abesse volo, vt hærere suspicionis eius vel tantulum nolim. De me, deq; meis vt sum tenuis, ita nunquam quisquam adeo tenuiter sentiet, quin infra censuram eius ego me

lon-

longe demiserim, & poni in aliquo saltem numero satis habeam. Hoc cum omnes mihi credere volo, tum ut credant, ita me geram, si quicquam aliud præter hæc a me deinceps editum fuerit, ut si minus de eruditione aliqua, de modestia certe & ingenui animi demißione magna vbiq; constet. Proinde quisquis cognoscendi mea desiderio tangitur, idem ut ignoscendi simul animum afferat, efflagito. Quod vero præter ætatem, atque in qua positus sum conditionem sublimiora suscipere ausus sum, neque id quidem omnino vitio mihi verti debet. Bene siquidem veteri prouerbio admonemur, ut ad rerum fastigia nitamur, si media tenere cupimus. Audebo igitur, dum audere, Fabij opinione, non dedecet, dum & veniæ spes est, & quod operi deest, ætate suppletur, & quæ iuueniliter dicta, pro indole accipiuntur, faciamque id quod huius est, animo eo firmiore, quia Tullij non modo non inuidetur adolescentiæ, verum etiam fauetur. Quodsi enim nihil animo atque studio complecti fas hominibus fuißet, nisi quod primum virium suarum imbecillitati conuenire putarent; neminem existimo vnquam ad vllam artium non dicam perfectionem, sed ne mediocritatem quidem fuisse peruenturum. Quocirca omnibus, qui alicuius artis præclaræ laudem admirati fuerunt, summa contentione enitendum est, ut non ad ea tantum, ad quæ peruenire cupiunt, sed ad altiora etiam cōtendant, ut sic tandem eo, quo cursum instituerant, facilius prouehantur. Cum sit igitur exploratum, neminem in aliquo numero esse posse, nisi summa studiosissime sequatur: non ij sunt in crimen audaciæ vocandi, qui conatum adhibent ad res maximas suscipiendas, atq; supra vires suas audendo,

seipsos ad maximorum hominum imitationem maximo studio conferunt: imo potius illorum, qui id non tentant, ignauia atque desidia est summopere reprehendenda.

Cæterum neq; illorum etiam oratio me à scribendo deterret, qui genus aliud dicendi vberius & ornatius quam id, quod pro ingenij mei imbecillitate in hac translatione secutus sum, fortasse requirent. Nec vereor, si verbum aliquod interdum barbarũ aut peregrinum posuero, quod tamen auctoris sententiam explicet, quin ea res apud æquos iudices mihi fraudi sit futura; in quibusdam enim admodum difficile fuit, tueri latini sermonis elegantiam; proinde vsque adeo rigidas latinitatis leges haud mihi imposui, animique auctoris sensa clare, licet impolite, potius quam obscure & eleganter exprimere malui.

Sed inepte facere videbor, Nobiliß. Præsul, qui aliorum iudicium formidem in eo libro, quem ad te vnũ scribo. Nec enim est mihi dubiũ, quin hæc mea qualiacunque sint, magis ex animo quo scribuntur, quam ex aliquo scribendi artificio ponderanda existimes. Non me sane fugit, quam id pro meo singulari erga te studio, quo quidem sum mirum in modum inflammatus, exiguum sit; sed non debent, qui magna præstare nequeunt, parua negligere: & quod in rebus maioribus vsui esse non possunt, ob id in leuioribus muneribus apud eos, quos præcipue obseruant, collocandis, diligentiam remittere: præsertim cum in omni genere officij plus animi voluntas, quam muneris magnitudo facienda sit, dignaque sint dantis, quam data, corda magis, vt Poeta ait. Id quod etiam feci audacius, singulari tua humanitate atque insolita comitate fretus,

imo

imo prouocatus etiam, quæ vel prius, quam te viderem, tibi me plane fecit obnoxiū. Ex eo enim tempore, quo primum huic functioni, (qua etiamnum fruor) soceri tui strenui ac nobilissimi Dn. Joannis Eberhardi à Cronberg, imperialis castri Fridbergensis Burggrauij, mihi summa & obseruantia & amore colendi, permissu præficiebar, agitur autem iam annus fere tertius, continuo te generum tanto dignum socero, in omnium ore esse ac passim deprædicari audiebam. Atq; sic famæ equidem credebam antea, cui fidem nunquā abrogo de magnis viris. Sed hanc superasti tu profecto apud me, qui præsens & agnoui, quæ prædicasset illa, & quæ prædicari ego ne quidem audiueram cognoui: quapropter nunc magis ipsum te veneror, postquam nosse magis cœpi. Quoties enim temporis istius recordor, quo in tui notitiam primum perueni, recordor autem quam sæpißime, toties noui mihi adduntur stimuli, qui vrgent, vt beneuolentiam illam tuam, qua me tum complecti cœpisti, non mihi tantum priuatim notam, sed publice etiam de ea omnibus constare oportere existimem. Factum id est primum ante annum fere, cum apud socerum tuum tui amantißimum, Generosum nostrum, hic esses, cum etiam simul adesset strenuus itidem ac nobilißimus Ioannes Gothofridus Schutz ab Holtzhausen, in quo an grauitatem, an insignem omnium rerum cognitionem atque de rebus quibusvis disserendi promtitudinem venereris, addubites; cuius etiam in me quamplurima extant beneuolentiæ argumenta, quam vt spero, non modo continuabit, sed & augebit quotidiana non amoris tantum, sed officiorum etiam & beneficiorum accessione. Habebantur tunc inter vos inuicem de rebus

grauißimis dissertationes atq; colloquia. Socer tuus, in quo innata quædã corporis totius dignitas & elegantia, vultus maiestas ac generosum plane superciliũ resplendent, omnibus suis dictis innata illa vultus ac sermonis grauitate incredibilem addebat auctoritatẽ; & quãvis alioquin raris cõceßum est, vt qui ingenij acumine excellunt, ijdem fœcunditate memoriæ, nec nõ dicendi arte & suauitate, adeoq; triplici illo diuinæ gratiæ nexu, facultate scilicet perceptiua seu apprehẽsiua, retẽtiua & exhibitiua simul, semelq; gaudeant & lætẽtur; in eo tamen hæc tria adeo cumulate cõcurrunt, & ad artis effigiem expressa sunt, vt in vtro pstet, alacriori ingenio, an tenaciori memoria, an vero diserta suadela polleat, haud sit promtum iudicare; quantumlibet enim iam sexagenarius, imo sexgenario maior sit, admodum tamen magno omniumq; doctrinarum capaci ingenio & memoria felicissima atq; promtißimo sermonis elegantißimi flumine quodã pditus est, celerrimeq; arripit & fortissime retinet atq; eloqui callet, quæcunq; vel audit vel legit; proinde de rebus longe pteritis atq; de præsentibus æque differit. Quo magis id mirãdum in eo est, q maximis semper est implicitus negotijs, quibus tamen, (quod quartũ est in expeditiua facultate situm) promtißime vbiq; defungitur. Cæterum in rebus grauiorib. aliorum consulta ac placita, & audit libenter, & requirit etiã ac magnifacit, ipse quoq; interim grauiter animo secum deliberans, saluis aliorum votis atq; sententijs sæpenumero præter omnium opinionem alia via negotiũ aggreditur & mira dexteritate perficit. Bene siquidem meminit eius, quod Ben Syra, Ieremiæ summi illius Prophetæ nepos, prudenter admodũ monuit: Sexaginta tibi si fuerint consiliarij, tamen animæ tuæ consilium ne despicito.

Porro quod præter ætatem atq; corporis valetudinē tot ac tantis quotidie negotijs defungi patremq; velut patriæ, qui de salute ac fortunis subditorū summopere est solicitus, sese præstare non cessat, in eo Turbonem Adriani Cæsaris præfectum scite admodum imitatur, is enim à Cæsare admonitus, vt curā haberet suæ valetudinis, sibiq; daret vacationē à negotijs, grauiter respondit: non decere Cæsaris præfectos nisi stantes mori. O quam egregium Reip. egregium familiæ, egregium nobilitatis ornamentum, canum hoc caput! Est nempe is è senum illorum numero, ad quos Euripides Poeta adolescentes, vt sapientiam ab ijs discant, eleganti carmine, in Bellerophonte oblique ablegat:

Ω παῖ, νέων τοὶ δρᾶν μὲν εὔτονοι χέρες,
Γνῶμαι δ' ἀμείνους εἰσὶ τῶν γεραιτέρων.
Ὁ γὰρ χρόνος δίδαγμα ποικιλώτατον, *id est:*

O fili, manus quidem iuueniles ad agendū robustæ sunt,
Seniorum autem sententiæ sapientia præstant:
Tempus enim multam & variam doctrinam parit.

Sed nolo hic in laudes amplius diffundi. Illud psequar, q dicere instituerā. Cū ego soceri tui iussu adsciscerer, vt vestrarū dissertationū & colloquiorum forem particeps atq; auditor, primo equidē aspectu politicā quādam prudentiā (qua sane quam maxime etiam polles) in te suspiciebam. Cum vero de rebus varijs varij miscerentur sermones, aliquid amplius animo cōcepi, demum insolitā adeo, in tanto psertim fortunæ & honorū culmine constituto, omniū artiū & linguarū peritiā, & quasi κυκλοπαιδείαν quandā atq; de re quauis disserēdi promtitudinē animaduerti, vt plane obstupescerem. Tu vero, nescio qd in me literarū suspiciebas, ac psens psenti beneuolētiā in me tuā omni genere comitatis cumulatā ita p horarū aliquot eruditissimū sermonē explicabas, vt istū in hominē ignotū antea tibi plixissimū

affectum, deque immerente merendi benignißimam voluntatem aut verius cupiditatem & mirarer vehementer, & cum mirari non possem satis, etiam venerarer. Itaque digressus à te, cogitare cœpi mecum, ecquid in paupertino literario meo censu, quod isto titulo digne exhiberi posset. Euolutaui deinde, perrepsi & excußi copiolas omnes chartaceas, neq; tamen quicquam inueni, quod cum tua amplitudine, tum autem fastigio illo principali dignum videretur. Cum vero diu anceps hæsitarem, quanam re animi mei in te promtissimum studium significarem, haud longe post accidit, vt socerum tuum, Generosum nostrum, Fridbergam comitarer, vbi in ipso itinere, dum vehimur, ego ex Ioannis Boteri libello quodam, quem de amplitudine præcipuorum orbis regnorum inscripsit, isque tum primum ex Italico latine prodierat, vt tempus fallerem, lectitabam, quo quidem cum mirifice affici atq; delectari socerum tuum animaduerterem, quamprimum cogitare atque optare cœpi, eiusmodi aut forte non absimilis materiæ libellus si ad manus meas transferendus veniret (non quidem è lingua Italica, quippe quam non calleo) ansam me sufficientem satis habiturum tibi gratificandi, minime dubius, quin futurus tibi fiet acceptissimus. Commodum itaque superioribus nundinis autumnalibus in hunc eiusdem auctoris, de Illustrium statu & politia, deque Vrbium origine magnitudine ac splendore, *tractatum incidi, quem Germanice prius ex Italico translatum, ego latinitate qui donaretur, cum dignum iudicarem, translationis huius in me negotium suscepi. Etsi autem, cum nec ætate, nec iudicio fortasse satis sim confirmato, anxius ac metuens iudiciorum publi-*

co-

corũ, manũ ſubinde retraherem, ac leniora etiã magis magiſq; viderentur, quã quibus obreperem; amici tamen trepidãtem confirmarunt ſubinde & labantẽ erexerunt. Animũ etiam mirifice mihi auxit; cum nuper intellexi, te leuidenſi illo plurimũ delectatum (tametſi nulla elegantia neque artificio politum erat, proinde me tum temporis editionis pigebat) illudq; animi mei in te ardens ſtudium tibi non ingratum cecidiſſe, per-honorifico ſermone ſocer tuus (id quod ego maximi facio) declarauit. Nec enim poſſum diſsimulare, me quamvis minime laudis auidus ſim, maximo tamen gaudio tum cumulatum fuiſſe, cum non dubitarem, quin tanti viri, tamque diuinis virtutibus ornati teſtimonium omnibus dignitatis ornamentis ad gloriam antecelleret. His aliisque animoſior factus, atque iamdudum deſiderio captus, vt quamprimum tibi teſtarer animum meum qualicunq; monumento, quam illius expectarem maxima cum moleſtia mea maturitatem, anxie deproperaui. Graue enim mihi in diem debere, quod cuperem citiſſime repræſentare. Et ſperabam omnino gratius futurum, quod mora quamminimum tardaſſet. Quod igitur ad manus vnum erat, id feſtinaui, ac tumultuaria prope ſcriptione deproperaui, vt ad præſentem Circumciſionis Dominicæ diem à typographis abſolui poſſet, & perueniret in veſtrum, ac ſecundum veſtrum in aliorum quoque conſpectum.

Cæterum altius hic exordiri, tuiq; conciliationem captare, quem iam ante puto conciliatum, ſuperuacaneum duco. Vereor enim, ſi in laudes tuas excurram longius, idipſum pro modeſtia tua moleſte feras, & ego virtutum, atque cum corporis, tum animi do-

tium,

tium, quas natura in te quasi effudisse, & pro idea bonis quibusq; semper ob oculos habēda efformasse videtur, multitudine ita obruar, vt neq; vnde initium sumendum, neq; quid quoq; loco præ cæteris dicendum, neque quomodo finis faciendus, facile reperire possem. Siue enim dicere instituerem de nobilissima & antiquissima illa prosapia, in qua maior semper atq; illustrior nobilitas illuxit, ex qua oriundus es: siue de eximia sapientia, singulari prudentia & deuota pietate (quarum trium virtutum ambitu cæteræ omnes continentur) quas plerique ne senes quidem assequuntur, tua vero adolescens ætas mature exhibuit, vt ad quasuis res præclare gerendas nō factus sed natus videaris; ex quo etiam factum est, vt ad summas illas illustris præsulatus dignitates optimus scil. νομοφύλαξ euectus, nec arcibus solum & oppidis Electoralibus, sed toti isti prouinciæ in antiquo Comitatu Konigsteinensi gubernandæ ac regendæ, veluti supremus moderator & præses καὶ ἀρχιποιμὴν constitutus, multisq; alijs etiam grādeuis prælatus fueris. Animus quidē esset, modo vires suppeterent, explicandi omnia hic & velut profitendi: sed neq; tu commemorationem tuleris, grauem pudori tuo: qui nec bene ideo facis quicquam, vt audias bene, sed vt feceris, & in ipsa sola conscientia mercedem vnā tibi statuis, aliorum securus præmiorum, quæ vltro tamen ambiunt non affectantem, & nec respicientē consequuntur. Cū itaq; tenuius hæc minusq; splendide dicturus fuissem, quā dici debuisset, reiq; dignitas postularet, putaui satius esse silere, illasq; dotes & animi & corporis in te admirari & suspicere, quā de istis dicere, vt ne dicendo nihil dixisse iure cuipiam videri possim.

A te vero, amplissime atque benignissime Præsul,

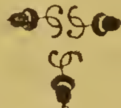
con-

contendere non desistam, vt qualem hoc tempore cunque animi significationem festinato depromsi, quam benigne accipias, affectumque potius meum, quam effectum spectare digneris, & accipere quod nunc offero exiguum donarium cui inscribo, quod antiquitus solebant, qui pusilla pro facultate quisque sua Diis consecrabant: ἄλλο γὰρ οὐδὲν ἔχω. *(Cum & Ioui victima grata manu oblata placeat; & Persicus ille Monarcha non dedignaretur aquæ haustum caua manu à pauperculo sibi oblatum, instar magni muneris placida serenaque acceptare fronte.) Atque otium modo tibi sit à grauissimis amplißimi tui muneris negotiis: à quibus cum respirare dabitur, ad hæc leuiora diuertas tui reficiendi causa. Facies autem hoc, vt tibi commodum erit, aut nostri etiam diiudicandi. Qua sane in re ego vel tui vnius iudicio stabo, cui merito tribuo plurimum: & scio, reliquos facile refutabis ac me defendes, si videbor alicubi aberrasse. Et posse te vnice hoc, quicquid huius generis dedicaui, tueri, multa mihi suggerunt; in his auctoritas præcipua tua, & ipsa doctrina in ista quidem fortuna tam admiranda, quam rara: velle autem in omnes doctos, quorum audis & es præsidium singulare, amor & ac fauor, aliis eiusdem tecum conditionis ferme insolitus, aut non admodum certe frequens; id quod etiam huic dedicationi maximum protelum fuit & validißimum incentiuum.*

Ad extremum, in patrocinium tuum recipies vna cum ipso libro me quoque tibi deditum & vltro & meritis tam nunc tuis, quæ in me, quæ in alios harum Musarum viros: quos vt amas & foues, ita me inter eos minimum, non in minima tamen apud te gratiæ parte perpetuo hærere patieris. Etsi forte eruditio &

scripta

scripta mea acerrimũ illud tuum iudicium sustinere non potuerunt, mores quidem & vita sustinebunt egregie, quibus & malo probari probis omnibus, tibiq; inprimis, vir nobilißime, quem non doctrina magis admirabilem, quam virtus venerabilem, vtraque certe facit ita & omnibus charum & vbique clarum, vt per te familiæ vestræ, vtriusque laude iam pridem celeberrimæ & dignitas nunc magis exsplendescat, & gloria ad famam perpetuæ posteritatis efflorescat. Vtut autem placere istuc poterit, animũ hunc tui obseruantißimum, & addictißimam tibi voluntatem placituram omnino confido, quam lubens amplecteris & valebis, ô meum, ô Regiosaxi, imo regionis, imo Europæ totius illustre sidus & præclarum ornamentum. MegaCarbæ, Kal. auspicibus anni M. D C II.

SVMMA

SVMMA CAPITVM, QVÆ IN HOC PRIMO Tractatu continentur.

CAPITA LIBRI PRIMI.

XIX. Quo

CAPITA LIBRI SECVNDI.

CAPITA LIBRI TERTII.

II. De

CAPITVM.

CAPITA LIBRI QVARTI.

CAPITA LIBRI QVINTI.

CAPITA LIBRI SEXTI.

CAPITA LIBRI SEPTIMI.

CAPI-

CAPITA LIBRI OCTAVI.

CAPITA LIBRI NONI.

CAPITA LIBRI DECIMI.

SVMMA CAPITVM, QVÆ IN SECVNDO TRACTATV CONTINENTVR.

CAPITA LIBRI PRIMI.

CAPITA LIBRI SECVNDI.

CAPITA LIBRI TERTII.

FINIS CAPITVM
vtriusq; Tractatus.

ERRATA.

PAg. 3. lin. 26. plano. 6. 10. pugnare. 11. 21. maxima. 31. 12. vllos. 37. 28. anguſtiores. 39. 15. debent. 44. 14. vana. 57. 8. fauor. 60. 16. Ac. 72. 25. conſeruandum. 81. 28. expers. 105. 16. De quibus dubium eſſe. 119. 22. certe. 129. 6. conducit. ibid. 10. præſidi. 145. 3. anteceſſore. 159. 5. illud erat. 174. 17. PretteIoannem. 192. 25. erit? 224. 2. deleatur, ne. 261. 20. auertant. 275. 17. reges. 277. 9. ſacris. 284. 13. tabeſcant. 290. 7. cupiunt. 371. 9. perniciem. 386. 30. Turca qui. 387. 3. ſuas. 388. 17. ſatius. 390. 20. præuiſa. 414. 32. canis. 449. 18. triremes. 497. 3. gnauiter. 506. 23. pretij. 528. 32. cauſa? 566. 15. aſſumti. 569. 21. ſibilabunt. 611. 1. phaleris. 669. 26. vero. 710. 10. moror. 711. 2. iterum. 758. 16. vrbem. 827. 2. quamvis. ibid. 14. Sueciæ. ibid. 17. idoneo. 828. 24. ſoli. 829. 27. eorumque. 834. 8. aſſimilantur. 846. 24. alijque. 930. 15. telluris.

Cætera æquus lector facile animaduertet.

IOANNIS BOTERI DE ILLVSTRIVM STATV ET POLITIA,

LIBER PRIMVS.

CAPVT I.

Doctrina de Illustribus & eorum Politia, quid in se complectatur?

PRÆCEPTIONES de Illustrium virorum statu atque dominatione, cognitionem & scientiam mediorum, quibus imperium exurgere, conseruari & dilatari queat, coërcent atq; continent. Quamuis autem omnis de vniuerso hoc negotio doctrina in tribus illis partibus, quas modo præmisimus, versetur, ad easque referenda sit; planum tamen euadit, præ cæteris Conseruationem magis quam reliquas, & ex his iterũ, Dilatationem, quam incunabula & primordia, doctrina hac contineri subintelligendasque venire. Argumentum quod est, ad manus est. Nam

instituti nostri ratio principem aut eius generis illustrem personam iam antè presupponit. Propagatio verò & dilatatio politiæ alicuius aut imperij, non vsque adeo necessario; primæua autem constitutio principem aut illustrem personam requirit nequaquam. Id quod res ipsa satis loquitur. Illud tamen interim sciendum, in primæua alicuius imperij acquisitione eiusdemque dilatatione maximum esse momentum, siquidem qui acquisitæ rei, industria & ratione accessionem quærit, næ ille opus habet, super re amplificanda fideliter iacere fundamentum, iactoque firmiter & inconcusse ædificare. Sic enim iactis radicibus consita, contra ventorum conspirantium vim, contra hostiles impetus, ac demum contra morbos, qui in intimis visceribus latent, intra se confirmatur, ac temporis diuturnitate robur acquirit, quousq; ad summum (quē statū florentē appellare solemus) peruenerit.

CAPVT II.

De varijs imperiorum differentijs.

DISSIMILITER omnino comparata sunt imperia, multumque discriminis euidenter sese in ijs offert. Hoc enim vetus, illud recens: hoc debile, illud firmum: hoc cōtra quam illud se habet, prout quodlibet aut ex diuersis familijs, aut ex cohabitantium multitudine coalescit, quorum alij diuites, alij pauperes, alij medij & quasi vtriusque participes dicuntur: iterum horum alij armis, alij pacis studio & ornamento sunt dediti. Sunt etiā ex plebe alij, quorū illi agriculturę, hi mercaturę, alijsve artib. mancipātur

tur. Nobilium quoq; sunt differẽtię, nam inter illos alij genere, alij virtute, alij diuitiarũ magnitudine excellũt. Atq; hę sunt cõmunes imperiorum differentię, ex quib. analogice tot oriũtur imperiorum siue Rerumpublicarũ constitutiones, quot ciuium cõditiones & discrimina habẽtur. Exẽpli gratia, si populus sit bellicosus, milites; si quæstui deditus, mercatores; si honori studeat, nobiles; si virtuti se accõmodet, studiosi & excellentes viri principatũ tenent: hinc politicus sapiens diligenter de morib. populi meditatus accuratius Remp. cõstituet, aptiusq; legibus conformabit. Communes ergo hę differentię non sunt negligendæ, cum ex eisdem non solum distinctio populi, sed etiam forma administrationis quodammodo cognoscatur.

Cęterum quo proprius ad propositi scopũ accedamus tenendũ est, imperia secundum differentias proprias ita distingui, vt quoddam imperium aliud superius se recognoscat; quoddã vero nullo modo: itidemq;, aliud esse naturale, aliud non naturale, id est, alijs medijs quęsitum. Naturale voco, in quo vir bonus, fortis ac prudens, non vi factus & intrusus, sed communibus suffragijs constitutus princeps, maximam in imperio auctoritatẽ habet, cui resistere nefas & flagitiosum est. Isq; aut electione & consensu expresso ac plane, vt imperator Romanus, rex Poloniæ; aut successione adeoq; consensu tacito, vt aliarum gentiũ principes designatus. Atq; hęc posterior quandoq; est iuris aperti, quãdoq; dubij, proindeq; in cõtrouersiã haud raro trahitur. Nõ naturale, siue alijs medijs quęsitũ imperiũ dico id, ꝙ ꝗs aut emtionis titulo possidet, aut ꝑ vim acqsiuit.

Porrò vi acquiſita adiudicantur conquiruntúrque aut vi armata, aut certis conuentionibus, eæque conuentiones panguntur aut ad nutũ & placitũ victoris, aut certis quibuſdam cõditionibus & pactis.

Adde huc, quod quædam imperia dicuntur tenuia & infima, quædam ampla & ſumma, quædam verò media. Quæ tamen differentia imperijs non per ſe ineſt, ſed comparatè demum & reſpectu finitimorum intelligitur. Imperia infima ac tenuia dicuntur illa, quæ cum defenſandis hoſtiumque incurſiones propulſandis ſibi non ſufficiant, in ſui ſecuritatem aſciſcere ſibi defenſores & tutelares opus habent. Ac quo anguſtiores ſunt imperij fines, eo magis ipſis metuendum, vt ſunt Lucenſium, Geneuatum, Rhaguſiorum, quorum imperia vnius vrbis ambitu & anguſtiſſimis regionibus cõtinentur, vt qui vrbe potiatur, ſtatum ciuitatis euertere poſſit. At vbi longe lateq; imperia patent, vbi plurimæ arces, vrbes, prouinciæ, regiones mutuis auxilijs cõſociantur, vnius vrbis euerſionem aut prouinciæ direptionem non continuò ſequitur reip. occaſus. An autem vnius Reip. ciues, ſi cum alterius Reip. ciuibus ſupradicto modo in vnum quaſi corpus coniungantur, ſubditi ſint eorum quibus cum copulantur; hanc quæſtionẽ Cuneus Ictus, & Bartolus *in l. ſi conuenerit, de pign. act.* prolixè tractant, apud quos requiratur. Illud tamẽ obiter hic tenendum, clientelam illam ſiue protectionem, de qua ſupra, in fœderibus & pacis actionibus, quę inter principes aut populos ſocietate & amicitia coniunctiſſimos ſanciuntur, eam vim habere, vt nec alter alteri pareat, nec imperet; ſed vt alter alterius maie-

maiestatem obseruare sine vlla maiestatis imminutione teneatur. Quod quidem ius clientelare seu protectionis omnium maximum ac pulcerrimum inter principes censetur. Principes enim populive, qui alios in clientelam accipiunt, nihil præter dignitatis ac veræ laudis iucundissimos fructus sperare; sed clientes opibus & auxilijs aduersus hostium copias sine mercede tueri debēt; cum ex omnibus humanitatis officijs nullum maius sit, quam vti quisque maxime opis indigeat, ita ei potissimum opitulari, nec officij mercedem vllam præter gratiam sperare, quod si quid amplius quisquam paciscatur, patroni seu protectoris nomen amittit, perinde vt ex mutuo vel commodato lucri si quid fiat, & mutui & commodati nomen perit, vt mercenaria & quæstuaria locatio dicatur. Nam quidquid alteri se facturum gratuito quis promisit, idipsum sine mercede præstare legibus tenetur; quia promisit: sin ex officio id fiat, etiamsi non promiserit, officio tamen merces non debetur. Porro, vt & hoc obiter dicamus, diligenter attēdendum est, ne patrocinium vel ius clientelare, cum fiduciario seu feudali temere confundatur. Nam ius fiduciarium seu feudale sanctius est patrocinij iure, quod etiam à magistris *ius patronatus* appellatur. Et, cliens patronum in fœdere superiorē eatenus agnoscit, quatenus personæ ac loci dignitas postulat: at vasallus nō modo superiorem confiteri dominum, sed etiam fidem & obsequium ei supplex exhibere cogitur, aut feudo cedere. Sed & hoc obiter tenēdum est, periculosum admodùm esse, alterius principis clientelam suscipere; periculosius etiam, sine

iuſtiſſima cauſa ſubire; cũ præcipua ſit bellorũ ferè omnium materia, ex qua ciuitatum & imperiorum cõuerſiones & ſępiſſimè euerſiones ſequũtur: cum ſubditi â ſuorum principũ fide ac obedientia, vt alienis imperijs pareãt, diſtrahũtur. qui etiamſi nullius imperio teneantur, ſeipſos tamen ſuaq; omnia potentiorũ arbitrio ſubiungere videntur, vt eoſdẽ, quos illi, hoſtes habeant, & amicos; proq; eorũ dignitate & exiſtimatione neceſſe habeant æquè ac pro ſeipſis propugnare, & eadẽ quę illi, pericula ac detrimenta ſubire; victoriarũ tamen vtilitates nullas adipiſci Quo fit, vt qui melius ſibi cauẽt, huiusmodi clientelam, niſi armis coacti, aut potentium iniurijs oppreſſi nõ facile adire ſoleãt. Imperia media dicuntur illa, quę ſat viribus ac robore ita conſtant, vt ſe ſuaque fortiter queant tueri, nec ad ſui munitionẽ auxilijs aliũde cõtractis indigeãt. Quales inprimis ſunt: Reſpublica Veneta, regnũ Bohemię, ducatus Mediolanẽſis, & comitatus Flandrię.

Ampla deniq; & ſumã imperia dicũtur illa, quæ robore & potẽtia, continẽtia & finitima lõge antecellũt, prout eſt regnũ Turciũ, regnũ Hiſpanicũ, &c.

Porro, hiſce omnib. alia eaq; non contemnenda imperiorum accedit differẽtia. Sunt enim illorum quędam adinuicem contigua & cohærentia, quędã vero ſeiuncta. Contigua voco, quę ita cohærent, vt terminis ac finib. ſe mutuo attingant. Seiuncta autem intelligo, quorũ termini ac fines non ita cohærẽt, vnum & ſolidum vt efficiant ſyſtema. Tale fuit imperium Genuenſium, cum Famaguſtę, Ptolemaidis, Caphæ, Peræ, aliorumq; tutelares eſſent patroni. Eadem eſt ratio Portugalenſium: nam & horum imperio

imperio quædam Æthiopię, Arabię, Indię & Brasilię ciuitates, quantũvis longius ab ipsis dissitę, subsunt. Idem etiam de regno Hispanico constat.

CAPVT III.

De subditis.

SVBDITORVM sine quibus Respublica nulla est, (qualis enim foret dominatus, si nulli subessent subditi;) diuersimoda est ratio. Quidã n. sunt naturales, quidam assumpti; naturales itẽ liberi sunt aut serui; atq; hi quidẽ manumissi, momento ciues fiunt; peregrini serui non item. Ex pluribus ergo ciuibus, siue nati siue creati sint, vel adoptione peregrinorum, vel seruorũ manumissione, cõflatur Respublica, quando ciues omnes vna continet, & eadem est imperii maiestas: tametsi moribus, legibus, institutis, ac infinita gentiũ varietate inter se differãt. Si vero ciues omnes iisdem legib⁹ vtãtur, nõ solum eadem Respublica, sed etiã eadẽ ciuitas est, tametsi ciues huc illuc per vicos, vrbes, ac municipia dispersi à seipsis sedib. seiungantur. Ac quemadmodũ familia locorũ ac regionũ varietate diuisa familię nomen retinet, cũ omnes serui ac liberi eiusdẽ patrisfamilias imperio cõtineantur: ita quoq; ciuitas pluriũ vicorũ ac vrbiũ ciues ijsdẽ legib. ac morib. cõplexa moderatur.

Porro cum varia sint subditorũ ingenia, alij enim sunt cõstantes adeoq; fideles, alij inconstantes, adeoq; infideles; alij obedientes, alij contumaces; alij negotiatores, alij mercatores; alij orthodoxi, alij secus. Hinc sępe fit, vt etiam de leuissimis causis dissensiones inter ipsos cõcitentur: Hę autem cõten-

tiones ſic quãplurimas ciuitates imperio atq; gloria florentes afflixerunt, vt ſępenumero totius reip. ſtatũ im̃utare coëgerint: qua quidẽ re nulla perniciosior com̃uni ſaluti excogitari poteſt. Ac ſane ſi ea, quę ſunt mãdata literis, memoria repetamus, vix vllã ciuitatẽ tam bene fundatam reperiemus, quæ non fuerit diſcordijs ciuilibus nimis ſæpe conuulſa & in diuerſas partes diſſipata. Quæ quidem mutationes plerum̃q; neque ſine ferro & cæde multorum, neq; ſine ſumma morum pernicie fiunt. Nemo enim qui paulo eſt audacior, dubitat, dum ſibi eam reip. conuerſionẽ fructuoſam fore putat, imminuere legum grauitatem, inſtituta maiorum violare, omniaque tandem perturbare, atq; commiſcere; nullumq; eſt adeo peſtiferum facinus ac inhumanum, quod non in rempub. ſuſcipiatur: animisq; ſemel hoſtili animo imbutis, ita dimicant, vt etiam publicam ſalutem & propriam libertatem hoſtibus ſuis interdum prodere minimè recuſent. Quæ cum ita ſint, princeps reip. naſcentem populi cupiditatem virtutis exemplo & legum ſeueritate mature frangere & refręnare conabitur. Vbi enim plebis animi flagitijs atq; nefarijs cupiditatibus ſemel infecti ſunt, nullis tũc legibus, nullius auctoritate, nullo ſupplicij metu, à furore & audacia contineri, nec vlla ratione prohiberi poſſunt, ne erumpant aliquando in totius Reip. perniciem. Idque facto maximopere opus eſt. Cum enim princeps imperium & gloriam appetat; populus vero, dummodo vitæ commodis abundet, non ita magnum fructum in decore & dignitate ponendum arbitretur, neutraq; pars poſſit ad ea, quæ omnibus modis intue-

intueatur, peruenire, nisi cum alterius auxilio; (Neque enim vulgus vitam securè traduxerit, si nō fuerit in tutela optimatum: neque optimates poterūt vllis ornamentis gloriæ illustrari & amplificari, nisi sit vulgus & multitudo, cuius patrocinium suscipiant. Ita vt præsidium multitudinis in clarorum hominum virtute cōstitutum esse videatur: & ipsi rursum homines clari, non solum ad opes suas muniendas, verumetiam ad gloriam atq; dignitatē comparandam, auxilio multitudinis indigeant,) Proinde princeps, in cuius virtute atque prudentia communis reip. salus continetur, summa ope eo niti debet, vt commoda legum moderatione, ac rigore etiam, subditorum ingenia conciliet, ne intestinis diffidijs in totius reip. perniciem se mutuò conficiant. Constat vrbium quarundam beneficia peculiaria esse, quæ cum suburbijs non communicantur. Constat suburbia ipsa alicubi prærogatiuas quasdam habere, quæ vicorum non sint communes; quorum tamen incolæ & subditi sunt reipublicæ, & ciues sunt vrbani. Sic optimo iure est, non qui creatur, sed qui nascitur ciuis, quique singulari quodam vrbanorum ciuium priuilegio vtitur, fruitur. Argumento sit, quod præfectus mercatorum Lutetiæ nemo fit, nisi qui in ipsa vrbe natus est; nec apud Geneuates syndicus aut secretioris consilij senator, nisi Geneuæ domicilium originis habuerit: id quod etiam apud Heluetios & Germanos vt plurimum vsu receptum est. Consimilem rationē princeps quilibet habere debet in suis subditis. Si enim, verbi gratia, indoctus cū docto, Iudæus cū Christiano ijsdem omnino priuilegijs & immu-

immunitatib. fruerentur, mirum certe non foret, si æmulationes & simultates inter ipsos pullularẽt, acerbissimumq; ciuiũ inter ciues odiũ nasceretur.

CAPVT IIII.

Quid causæ sit, cur aliquando imperia occidant & pessundentur.

AVSAS inclinationum atque occasuum rerumpublicarum indicaturi, rem admodum difficilem inire videbimur. Neque id sane abs re. Etsi enim omnium imperiorum, quotquot vnquam fuerunt & sunt, ea est cõditio, vt quoniam ortus sui principium habuerunt, fluxam quoque habeant ac dissolubilem naturam, neque vllum est imperium, quod temporis diuturnitate non conuertatur, ac tandem aliquando euertatur. Intereuntque aliquando Respublicæ nõ tantum confectæ & absolutæ, sed etiam quæ in eo sunt, vt absoluantur, & quæ inchoantur adhuc & informantur, primisque lineis ac rudimentis designantur. Planè quemadmodum plerique in ipso ætatis flore, nonnulli in pueritia, quidam in infantia, multi antequam nasci licuerit, aboriuntur: ita quoque imperia videmus ac ciuitates prius exscindi, quam armis aut legibus florere potuerint; quasdam abortiuo similes prius extingui quam oriantur: Non raro etiam maxima quæque imperia suapte grauitate ac pondere, subuerti, aut vetustate caduca fatiscere, suaque senectute tabescere. Quibus etiam argumentis euidentissimis Plato, philosophorum facile princeps, conuictus, tametsi Reipublicæ formam pręclara mentis agitatione talem sibi finxisset, vt sempiterna fore videretur, si à legibus

gibus & institutis non aberraret: nihilominus tamen, cum tot ac tantas omnium rerum & præsertim Rerumpublicarum vicissitudines altius animo intueretur, à priori sua sententia defecit, affirmareq; non erubuit, nulla tam preclara instituta, nullas tam sanctas esse leges, quæ ab obitu certissimo Respubl. vindicare possent. Prospexit nẽpe sapiẽtissimus vir in clarissima luce, rerũ omniũ ludibria; q̃ vt oriuntur, sic etiã aboriri necesse est; nec quidquã firmũ aut stabile esse, p̃ter rerũ omniũ parentẽ.

Hæc inquam tametsi sint notissima; & vero omnium theologorum ac philosophorum decretis constet, res humanas nec præcipiti casu nec fortunæ temeritate ferri, consequensque sit, Rerumpublicarum interitus & conuersiones à Deo, vel à natura, vel ab hominum arbitrio ac voluntate pẽdere; Voluntas autem humana tam varia sit, tamq; sui dissimilis, vt nihil ex ea cõstituere possis; quod ad Rerumpublicarum euersiones aut conuersiones accommodari queat; Quæ autem diuinis consilijs geruntur, maxime parte abdita sint humanis cogitationibus, & hominũ sensib. omnino retrusa. Proinde causas cõuersionis aut interitus Rerumpublicarũ peruestigare videtur difficilimũ.

Verum enimuero si instituti nostri rationem accuratius quispiam perpenderit, assecuturos nos id, quod intendimus, facilè perspiciet. Quemadmodum enim hominem aliter pictor, aliter medicus; & animum aliter physicus, aliter theologus contemplatur: sic quoque rerumpublicarum conuersiones, aliter politicus, aliter astrologus, aliter theologus diiudicat. Politicus in ciuitatis

euer-

euersione, principis iniurias, magistratuum sordes, legum iniquitatem, quod nulla benefactis pręmia, nulla peccatis supplicia proponantur, accusat. Astrologus cœlestium siderum vim & efficientiam contemplatur, vnde varios animorum motus hominibus ad res nouandas ingenerari putat. Theologus vero pestes omnes, bella, frugum sterilitatem, ciuitatum denique ac populorum interitus, à diuini numinis & religionum contemtu manare constanter affirmat, ob idque Deum irasci, sapientissimos quosque magistratus in stuporem agere, ac sua sidera in principes armare. Sic quisque suas habet causas, quarum ope & concursu ciuitatis interitum fore auguratur. Proinde nos omissis duobus posterioribus diuinandi modis; iuxta priorem duntaxat, politicum nempe, Rerumpublicarum obitus ipsorumque causas scrutabimur ac definiemus.

Principio igitur, quemadmodum omnium rerum naturalium corruptio est duplex: vna interna, altera externa; quarum illa aut in rei corrumpendæ defectu, aut in perittomate, id est, abundantia, vna cum destructione primarum qualitatum proprietatumque; hęc autem in vi extrinsecus corrumpente sita est; siue id ferro, siue igni, siue aliis quibuscumque modis conficiatur. Eadem prorsus ratione internæ simul & externæ imperiorum peculiares quædam pestes ac faces sunt.

Porro internarum causarum potissima, in gubernandi impotentia consistit, cum nempe princeps rerum gerendarum imperitus, segnis, oscitans, suiq; muneris parum memor & fatuus est, nimiaq; insu-

insuper cum plebe consociatione decus & dignitatem omnem amittit. Quo etiam referuntur: inclementia, superba tyrannis in subditos, illicitæ vagæque cupidinis flammæ erga subditorum vxores filiasve; quibus sanè vitijs omnium in se odia facile concitat. Cum enim ipsi principes aliorum libidines vel solo continentiæ exemplo frangere debebant, vita hac dissoluta nō tantum non frangunt, sed etiam vitæ turpitudine insuper augent atque vehementer incendunt. Et certe nunquam alij tantis flagitijs sese forent inquinaturi, nisi ad immensam luxuriam & infinitam cupiditatem, optimatum exemplo fuissent incitati. Quo fit vt & ornamenta dignitatis & præsidia stabilitatis amittant rebusque desperatis aut exulent, aut coniuratione subditorum crudelissime tandem trucidentur.

Hæc illicita & immoderata libido in causa fuit, vt primum reges, deinde decemuiri vrbe Roma pulsi in exilio solum vertere cogerentur. Hæc in causa fuit, vt Hispaniam occuparent Mauri, Siciliæque possessione defraudarentur Galli. Dionysius senior, posteaquam filio cum honesti cuiusdam ciuis vxore rem fuisse inaudiuisset, acerbius in eum inuectus grauiter increpat, addita interrogatione, Num vnquam de se siue fando siue visu tale quippiam percepisset. Huic filius: Quod à te, inquit, idem non est factitatum, id vnum, quod non esses regis filius, obstitit. Hisce regerit parens: Imo nisi à profligata eiusmodi vita manus abstinueris, nunquam regis parens eris. Verissime sane hac voce, eius imperium non futurum diuturnū, āugu-

auguratus est. A Dione enim auunculo, post Dionysij senioris obitum, imperio spoliatus & in exilium missus fuit.

Ex his autem oritur quęstio, qui fiat, quod principum libidines vehemẽtius & citius, quam inclementia & tyrannis, ad interitum trahant imperia & euertant? Nodus hic solutu facilior est quam prima fronte apparet. Iracundia enim & inclemẽtia odium duntaxat metumque excitant apud eos, in quos adhibentur. At vero libido tyranni non modo subditos ad odium; verum etiam ad contemtum excitat: cum intelligunt hominem voluptatibus deditum impotentis animi esse: nec imperio dignum videri, qui imperare sibi non possit. Sic maiorum ætate duæ Africanę vrbes potentissimæ a rege Fessarum defecerunt, propterea quod præfectus sponsam alienam regis exemplo rapuisset: quo statim occiso, rex ipse Fessarum Abusabita cum sex liberis cęsus est à domestico seruo, quod eius vxori stuprum intulisset. Sic innumerabiles pene tyrannos voluptas perdidit, vtpote: Sardanapalum, Canadem, Dionysium iuniorem, Heliogabalum, Amyntam, Periandrum, Pisistratum, Tarquinium, Aristocratem, Timocratem, Childericũ, Andronicum, Rhodericum, Appium Claudium, Galeacium Sfortiam, Alexandrum Medicen, Perucium Senensem, Lugtacum & Megalum, Scotiæ reges; qui omnes ab imperio exciderunt, cum impurę libidini quam virtuti seruire maluissent. Crudelitas vero per sese imperij conuersionem nõ affert, nisi tanta fuerit tyranni feritas, vt hominem ex homine penitus exuisse videatur: qualem fuisse

acce-

accepimus Phalarim, Neronem, Vitellium, Commodum, Caracallam, Ecclinum Patauinum: quorum tamen sæuitia in plebem nō tanta fuit, vt propterea cęsi fuerint; sed in principes & gratiosos homines, qui tyranno semper metuendi sunt; quibus etiam contumelia quam crudelitas ipsa sæpe grauior est. Præter hæc non raro contingit, vt iracunda illa inclemētia eū, in quem recidit, omni facultate, viribus, ipsa etiam nonnunquam vita exuat, adeoque vindictæ consilia præuertat. At gliscentibus superiorum libidinibus, omnibus auxilij præsidijq; neruis incisis, imperium suapte sponte corruit.

Internis imperiorum corruptionibus ascribenda etiam sunt: inuidia, lites, diffidia, simultates, discordiæ, ambitio primatum, leuitas, inconstantia, insanus furor populi, inclinatio subditorum ad magistratus peregrinos. Ac quemadmodum humanis corporibus variæ accidunt mutationes, tum ab elementis, tum â corporis animique habitu, tum ab humorum temperatione, tum ab educatione alimentorumque varietate; ita quoque Rerumpublicarum conuersiones siue in hanc siue in illam partem diuersimode contingunt. Est enim vt plurimum plebis temeritas & inconstantia tanta, vt rerum nouandarum perpetua cupiditate feratur; eoque sępius accidit nationibus illis, quæ cęteris ingenio præstant, vt de Atheniensibus, Megarensibus, Syracusanis, Florentinis, Genuensibus proditum est: tunc enim se quisq; imperio dignum iudicat, ac sibi sapere plus satis quisq; videtur; nec nisi difficilime recta præcipientibus cedit. Et quēadmo-

admodum arrogãtius ob victoriam insolescit, nec hostem habet capitaliorem, quam nimis prosperos rerum gestarum euentus: sic offensione accepta facile quoq; frangitur, nec magistros prudentiæ meliores quam casus aduersos; quibus fracta & abiecta, sapientum consilijs insistit, eisque gubernacula moderanda relinquit, proindeque nihil ad plebem in officio continendam vtilius est, quam externis bellis implicari. Quæ potissima etiam ratio fuit, cur Scipio Africanus iunior Carthaginem deleri nollet, ne si bellum aduersus hostes nullum esset, cum ciuibus esse inciperet.

Verum enim vero vt ea, quæ iam dicta sunt, apertius inspiciamus, par est, rem aliquanto altius repetere, inque exempla ciuitatum earum intueri, quæ omnium ferme opinione præstantissimæ sunt existimatæ. Athenæ post Codri regis mortẽ, fuerunt optimis legibus ac moribus à Solone constitutæ: qui tamen in hoc à multis excellentibus ingenio atque doctrina viris reprehenditur, quod popularem reipublicæ statum instituerit, & libertatem plus nimio parem effecerit. Itaque status ille propriam imbecillitatem indicauit: cum intra finem anni quadragesimi plebis temeritate conuulsus, Pisistrati tyrannidem perpessus est. Postquam vero sublatis tyrannis, ciuitas in pristinam libertatem redijt, aliquot annos in Græcia & magna Asiæ parte, rerum potita est. Quod tamen imperium non ita diu tueri potuit, ambitione quorundam, qui se populares esse & haberi cupiebant: Inter quos enumeratur Pericles: Qui quidem licet fuerit in dicendo admirabilis, & imperatorijs ar-

tibus

tibus instructissimus: non vidit tamen, quantum mali patriæ moliretur, cum plebem principibus æquaret: & hoc modo miscendo infima summis, auctoritatem Areopagi imminueret. Nec enim est aliud, vulgus & multitudinem principib. libertate pares efficere, quam effrenatæ cupiditati ad perniciem arma largiri. Vide autē qui casus sint illam ciuitatem consecuti, posteaquam ad arbitriū libidinemq; plebis omnia administrari cœpere. Primo quidem omnib. spectatis hominibus, qui rempub. conseruarant & auxerant, pestis & exitium per obscuros & flagitiosos homines afferebatur. Nec.n. fuit vnquam Athenis, post illam Reip. formam, vir aliquis ad laudem insignis, qui non inuidia tandē ingratæ patriæ conflagraret. Multi bonis omnibus euersi sunt: multi in exiliū eiecti: multi etiā morte mulctati: quorū virtute fuerat Atheniensi populo salus & gloria quęsita. Hoc iam certe nō mediocre malum est existimandum, nudari videlicet vrbem optimorū præsidijs: & nobilium industriam, qui suorū exemplo ad patriam iuuandam inflammati fortasse erant, infringere. Ergo cum bonorū auctoritas concidisset: & populi vis nunq̄ consilio & ratione, sed impetu semper & dementissima temeritate duceretur, nullum tantum malum excogitari potuit, quod non fuerit in illius Reip. calamitate. Nam cū Athenæ maximo periculosissimoq; bello fuissent implicatæ, omnisq; Græcia in ciuitatis illi⁹ perniciem conspirasset: populi cupiditate atq; furore factum est, vt eodem tempore aliud bellū nō minus graue contra Siciliam susciperet, Nicia cōtradicente, & omnibus bonis reclamantibus. Me-
 rito

rito igitur in illa luctuosissima Syracusarum oppugnatione, non modo imperij, sed etiam fortunarũ omnium naufragiũ fecerunt, atq; in grauissimos & acerbissimos luctus inciderunt: atque tandem domesticis seditionib. agitatæ, & innumeris cladibus afflictæ, libertatem misere perdiderunt. Postquam vero triginta tyranni Reipub. dominatione semoti sunt: quid aliud collectas Reip. reliquias dissipauit, nisi plebis cupiditas & licentia? quæ nullis iam legibus poterat ad cõmunium rerũ curam & studiũ impelli. Imo cum vnicuiq; ciuium licuisset de publico sumere, quod in priuatos vsus conuerteret: omnes ab industria ad desidiã vocati, & ad theatra atq; fabulas conuersi, & reliquas voluptates, quæ virtutis neruos incidunt, omnem Attici decoris & antiquæ dignitatis memoriam deposuerunt. Itaq; nõ multis post annis, gens illa, quæ innumerabiles Persarũ exercitus fuderat: quæ tantas res gesserat: quę Gręciæ impio potita fuerat: armis Macedonũ, quorũ nomẽ sane obscurũ ad id tempus extiterat, oppressa est, omnesq; imperij opes de manibus elapsæ sunt. Huius autem calamitatis principium non aliunde natũ est, quam ab illa plebis petulantia & improbitate. Sic Ephori, qui quidẽ magistrat⁹ erat ex plebe, dum omnia priuata vtilitate metiuntur, mala quãplurima ciuib. suis inuexerunt, & teterrimã patrię perniciẽ machinati sunt. Nec est. n. aliud, leges, quibus publica certe salus continetur, labefactare & infringere, quã vniuersam Remp. iugulare. Ac tametsi Lycurgus vniuersos ciues ad industriam, virtutẽ & morum seueritatem sanctissimis legibus instruxerat, Ephori tamẽ multis post annis, quę-

quęstus & voluptatis gratia, quæ duæ sunt maxime Rerump. omniũ pestes, inclytas illas leges sustulerũt. Quo facto Spartana illa virtus subito extincta est. Cum vero reges aliqui voluissent Lycurgi leges cõstituere ciuiumq; mores in antiquã disciplinam reuocare, fuerunt ab Ephoris indignissime trucidati. Ita factum est, vt ciuitas illa, quæ Heraclidarũ ductu & auspicio, optimatũq; sapiẽtia, tam multos annos imperiũ habuerat, & incredibili virtute atq; fide Græcorũ libertatem defenderat, insanæ plebis opera, crudeli tyrannorũ dominatu premeretur.

Quid autẽ hic Romanos cõmemorem? cũ illud inter oẽs constet, non ob aliud fuisse Romanam Remp. funditus euersam, quã propter temeritatẽ multitudinis in superiores concitæ? Itaq; imperiũ illud, quod per reges primo, deinde per optimates & principes partũ & amplificatum erat, breui fuit vulgi furore & amentia dissipatum. Cum.n. plebis cupiditas ita creuisset, vt nulla ratione aut metu coerceri posset, & turbulentis hominũ populariũ orationib. ad spem ingentis prędæ fuisset vehemẽter excitata: non dubitabat, dum auaritiã expleret suam, omnia iura diuina humanaq; violare. Inde illæ tribunitiæ seditiones & Agrariæ legis actiones. non sine magno Reip. malo à tribunis agitatæ, donec ad Gracchos ventum est: à quibus est natum principiũ omniũ calamitatum, quæ postea Remp. consecutæ sunt. Eiusmodi enim seditiones consequentia quædam exceperunt Mariana tempora: quæ cũ per se satis grauia & luctuosa Reip. fuissent: tum etiam ad ærumnas sexcentas: atq; tandem ad Cæsaris dominationẽ viam munierunt. Nec vero

id ijs duntaxat ciuitatibus, quas modo diximus, accidisse comperies, sed in omnibus ferme alijs. Vt enim quisq; status maxime à plebis arbitrio seiunctus est, ita videbis eum maxime stabilem atq; diuturnum. Inde fit vt popularis status facilime conuellatur, & vix hominis ætatem duret: optimatum vero potestas diutissime permaneat; regnum autẽ immutabile propemodum atq; perenne sit.

Nec est quod hic quis obijciat Alcibiadem & Critiam, qui exitium aut vastitatem patriæ intulerunt: aut Pausaniam, qui nefaria cõsilia prodendæ totius Græciæ suscepit: aut Syllã, & Cæsarẽ, & alios præterea innumerabiles, genere quidem illos & industria excellentes, ita tamen cupiditate principatus incensos, vt suorũ ciuium libertatem armis opprimere minime dubitarẽt. Fateor equidẽ, mala quamplurima fuisse per viros egregios Rebuspub. importata. Nec enim semper illa animi elatio, quæ in claritate generis elucet, est cum virtutibus æquitatis & continentiæ cõsociata. Id tamen defendo, nullam vnquã ciuitatem fuisse ab humili plebe rite cõstitutam. Animus enim generosus & excelsus habet arma, quibus possit & violare & tueri Rempublicam, nempe ingeniũ, industriam & fortitudinem. Contra plebs vtplurimũ est temeraria & improuida, animiq; nimis abiecti atq; demissi. Potest igitur temeritate & furore Remp. labefactare, non tamen vnquã incolumem conseruare, neq; collapsam in pristinam dignitatẽ restituere potest. Vnde perspicuum est, quam male sit ijs ciuitatibus consultum, in quibus claris hominibus infimi præferuntur.

Atta-

Attamen grauissimum, inquies, est seruire? Equidem is sum, qui seruitutem extremum omniũ malorũ esse arbitrer. Sed, aliud est seruire: aliud parere. Quemadmodũ enim inter dominum & rectorem plurimum interest: Rector enim in salutem eorũ, quos regit, intuetur: dominus autem omnia ad suam vtilitatem refert: sic etiam liberi hominis obedientia & obsequiũ plurimũ à seruitute distat. Seruitus enim ea est, qua mancipia suo arbitrio prorsus carentia heri nutũ sequuntur: neq; suam, sed vnius domini voluntatem inuiti respiciũt. Liberi autem hominis officiũ est, ijs velle parere, qui valent ingenio & industria, & quibus intelligit esse curam salutis communis antiquissimam. Vt igitur ægrotus medico minime seruit, sed sua sponte obtemperat, quia id sibi salutare iudicat: vt vector gubernatori; vt miles imperatori: sic etiam munus incorruptæ multitudinis debet esse: ad optimatum imperiũ voluntatẽ suã applicare. Plebs enim, neq; quid in cõmune statuat, neq; quid sibi conueniat, ingenij tarditate potest explicare: contra vero excelsus animus non tantũ præsentia comprehendit, sed etiam impendentia multo ante prospicit, & ad omnia mala præcauẽda summam adhibet diligentiam. Deinde cum plebs nõ sentiat vllã gloriæ suauitatem: & nisi legibus & imperio refrenetur, omni studio lucri sordes atq; flagitia cõsectatur, & ad pericula pro patria subeunda mollis & languida est. Contra optimates sola cupiditate gloriæ & laudis incensi, turpitudinem ipsam omnibus malis peius oderũt, & libẽtissime ꝓ Rep. res magnas suscipiũt. Quod sapienter Homerus multis in locis ostendit.

 Sic

Sic enim inducit regem vario ſermone Græcos adhortantẽ, vt heroas & principes, laudis & dignitatis cõmemoratione ad certamẽ acuat: multitudini vero, ſi metu mortis abſcedat à pugna, vitæ cruciatum, atq; necẽ denunciet. Vt igitur equi virtus tũ maxime elucet, cũ prudẽtis equitis arbitrio gubernatur: vt animũ tum rectiſſime conſtitutũ arbitramur, cũ voluntas rationis dicto obediens eſt: vt familiam tum demũ ſaluam & incolumẽ fore putamus, cum diligẽtis patrisfamiliæ imperiũ ſequitur: ſic plebis ſalutẽ tum conſtitui atq; cõfirmari exiſtimandum eſt, cũ ſui regendi arbitrium atq; tanquã habenas optimatibus tradiderit.

Hæc autem aliquanto prolixius à me dicuntur, vt appareat, quanto in diſcrimine Reſp. verſetur, cum ſalus eius libidini plebis expoſita eſt, cũ leuis & imperitæ multitudinis temeritatẽ pro legib. habere, cũ in extremis Reip. periculis ab inſana plebe conſilium petere neceſſe eſt, proindeq; optimates omni ſtudio eo adniti decet, vt naſcentem populi cupiditatẽ & virtutis exemplo & legum ſeueritate ita refrenent, ne ipſorũ auctoritas tandẽ perditiſſimo cuiq; ſit ludibrio. Atq; hæc de internis imperiorũ peſtibus, ac plebis in imperij maieſtate tuenda, impotentia. Sequitur de externis.

Ad externas itaq; imperiorũ peſtes atq; cauſas obitus Rerump. ſtrategemata & inſidias, apertam vim & alias huiuſmodi externas Rerump. faces referimus. Hoc modo à Romanis Macedones domiti, & viciſſim à Barbaris immenſa illa Romanorum potẽtia fracta eſt atq; imminuta. Cum vero exempla in hiſtorijs paſſim ſint obuia & quotidie etiam

occur-

occurrant, plura hic inserere puto superuacaneum.

Cæterum, ecquę, inquies, causarum, quas modo recensuimus, Rerump. euersiones potissimũ promouent? Interioribus maxime id assignari affirmatur. Nec enim compertum est, Remp. vllam suis viribus ac concordia constantem paruo negocio fuisse euersam. Cum econtra haud paucæ inter se luctantes, mutuisque odijs ac cædibus exhaustæ leui negocio sæpissime oppressæ sint.

Porro ex prædictis & quidem simpliciorib. causis alia enascitur, ex vtraque commixta & conflata. Est autem, cum priuati factiosa conspiratione cum hoste colludunt, seq; ac libertatem omnem hostibus produnt.

CAPVT V.

Vtrum imperij fines amplificare, an tueri, maius sit?

QVOD conseruandi imperia, quam eadẽ dilatandi ratio, maioris sit molis & laboris, non est quod quis dubitet. Res enim naturales natura ita habẽt, vt plane secũdum lunę, cui subiacent, incrementa & decremẽta, nunc crescant, nunc decrescant. Vere itaq; affirmare licet, ꝙ imperium constituere, & constituti cancellos, ne minores deterioresve fiant, rite tueri, præclara virtus, præclarumq; admodum opus sit, imo humanas vires excedere videatur.

Occasiones, quæ quandoq; se offerunt, vt sunt imprudẽtia, insolentiaq; hostiũ & fida auxilia, haud raro ad acquirenda imperia maximũ habent momentum. Ast parta atque hoc modo acquisita sarta tecta tueri, ac defendere, id vero singularis & exi-

eximiæ eſt virtutis. Armis & vi quæſita, vt conſeruentur, ſingularem requirunt induſtriam. Conſtat enim, multos ſane potentia, robore ac viribus ad defenſandum requiſitis, eſſe inſtructos, veruntamen induſtriam ac mentis perſpicacitatem in quam multis admodum deſiderari.

Neque hic omittendum eſt, quod, qui alterius politiæ ſceptrum ad ſe tranſtulit, eiq; acceſſionem adiungere ſtudet, in eo tantum deſudat, omnemque eo operam & ſtudium ponit, qui ab iniuria cauſarũ extrinſecus corrumpentium ſuam Remp. vindicet & tutetur: Qui vero regnum iam partum defenſare & conſeruare cupit, ſat oneris ſibi incumbere iudicat, prouidere, quomodo impetus & externe & interne corrumpentiũ ſit retundendus.

Lacedæmonij, vt teſtatum facerent plus momenti in re cuſtodienda, quam comparanda poſitum eſſe, animaduerterunt in eum, non qui in acie gladium amiſiſſet, ſed qui clypeum abieciſſet. Fabius Magnus apud Romanos clypeus, at Marcus Marcellus gladius Reip. audiebat. Vnde certo & indubie conſequitur, eos Fabij quam Marcelli fuiſſe obſeruantiores.

Hanc ſententiam Ariſtoteles quoque comprobat in libris de Repub. Præcipuus, inquit, ſcopus legislatoris eſt, non vt ciuitatem conſtituat: ſed vt bene illi de diuturnitate & incolumitate conſulat. Cum Theopompus, Spartanorum rex ſenatores, quos vocabant Ephoros, poteſtati regiæ adſciuiſſet, atque ob id ab vxore incuſaretur, quod nimirum poteſtatem regiam dignitatemque proſtitueret hoc facinore atque imminueret. Reſpondit:

Imo

Imo vero accessio hæc tantum abest vt auctoritatem regiam imminuat, vt potius sit futura summo ornamento atq; decori. Franciscus Guicciardinus, historicus inter recentiores exquisitissimus, eos imprudentiæ tacite coarguit, qui armis imperia facile propagarent, ea tamen retinere non possent, nec viderent, partum imperium ijs, qui domestica disciplina vti nescirent, non modo non vtile, sed etiam graue ac pernitiosum semper fuisse. Id non ignorauit Augustus Cæsar, cum enim Alexandri Magni res in Oriente gestas legeret, admiratum ferunt, non induxisse Alexandrum in animum suum, qua ratione & via quæsita conseruaret ac regeret, sed tantum quomodo quæsitis alia adijceret. Simili ingenio fuit Pyrrhus Epiri rex, cuius, vt Iustinus historicus dicit, nemo qua tulisset, impetum sustinere valuit. Verum, sicut ad deuincenda regna inuictus habebatur, ita deuictis acquisitisq; celeriter carebat. Tanto melius studebat acquirere imperia quam retinere. Vnde Antigonus rex, aleatori similem eum esse dicebat, qui spe futuri lucri proprias opes prodigit, nec vnquam contentus est eo, quod in alea vicerit, sed quæcunq; collusoribus supersunt, magna auiditate cupit, inq; ea relictis omnibus solum inhians, quæcunque ante quæsierat, profundit. Scipio quoq; cum censor esset, noluit in solenni carmine, sicut erat moris, precari: Dij augete Rempublicam; sed, conseruate. Satis inquit, habemus auctam, si modo conseruetur. Hoc etiam Totilas rex Gottorum, occupata Roma cōsiderauit. ita enim orationem ad milites suos concludit: Tueri quæsita difficilius est quam acquire-

quirere: quoniam in acquirẽdo ignauia poſſidentis ſępe plus confert quam propria virtus. Tueri autẽ quæſita ſine propria virtute nemo poteſt. Hinc videmus, Turcam Chriſtiani nominis hoſtem infenſiſſimum, vt Busbequij in ſua exclamatione de acie contra Turcas inſtruenda verbis vtar, ea eſſe vigilantia, eam ſeruare diſciplinam, ea vti in conſeruandis ijs, quæ ſibi adiunxit, ratione, ita regnare ac dominari, vt vbi ſemel veſtigium fixerit, inde ſe moueri nequaquam patiatur: nunquam ſe attollat ſeges, quam ſemel calamitas illa depreſſerit. Sane prudenter Maximilianus I. Imperator optimus ſæpe in ore habuit, longe facilius eſſe vincere & ornare gentem, quam in officio retinere. Quod etiam Nicias apud Thucydidem monere voluit, vbi dicit, ſtultum eſſe eos inuadere, quos victor non poſſit in officio retinere. Recte itaque ſentit Franciſcus Patricius, quod quib. modis acquiratur imperium, ijſdem etiam augeatur. Quoniam, inquit, non eſt aliud incrementum quam adiectio eius, quod augetur. Sed vbi iam acquiſitũ eſt, auctumq; imperium, ſupereſt vt conſeruetur, ſubditorum animos continẽdo, vt libenter aut etiam inuiti maneant; quorum iſtud vi perficitur; illud, ſi optime eos tractaris, aut melius quam alij, aut ſaltẽ ſi melius quam alij tractare videberis. Quibus ſi accedat grauitas quędam magiſtratus, quę in ſubditis timorem quendam cum admiratione & reuerentia efficiat, nihil erit quod ſubditorum animos æque deuinctos, ceu catena quędam continere poſſit. Nam nihil eſt quod hominum animos ita terreat atque faſcinet, vt admiratio.

 Doctiſ-

Doctissimus Lipsius prudenter ita suadet Regibus & Regulis: Quies vobis tutior, nec de obtinendo laborate, sed tenendo; scitote (inquit ex Liuio) testudinem, vbi collecta in suum tegmen est, tutam ad omnes ictus; vbi exserit partes aliquas, quodcunque nudauit, obnoxium atque infirmum habet. Nam, vt inquit Demosthenes, qui cupiditate acquirendi plura aggrediuntur, atque tentant ea, quæ fas non est, maximis difficultatibus implicantur, conatusque irritos & spes vanas fortuna deridet & frustratur. Dum enim maiora concupiscunt, ea, quæ iam obtinebant, amittunt. Non igitur prudentum nec generosorum hominum est, vt Dionys. Halicarnassæus prudenter ratiocinatur, res alienas fortitudine quærere, & pati suas per ignauiam amitti. Idipsum Tartarorũ princeps, licet alioquin barbarus, notare voluit, cum non ita pridem poculo e capti Mosci caluaria, vt fertur, inscribi curauit: *Hic aliena appetendo propria amisit.*

Porro ad conseruationem partorum omnino requiritur grauitas & auctoritas magistratus, qua subditis sui timorem & reuerentiam incutiant, quod etiam Plutarchus inculcat; vbi dicit: hominẽ homini obsequentẽ vltro cicuremq; nihil aliud facere, quã fidẽ beneuolentię integritatisq; & iustitię opinionẽ. Obediẽtia enim quę regib. debetur, res est fragilis, nisi adsit timor quidam & reuerẽtia.

Cæterum non est rarum, quod tam sæpe in toga res præclare gerantur, quam victorijs bello partis, illæque his non solum æquantur, sed etiam prẹferuntur, id quod etiã Cicero alicubi cõfirmat.

Quo

Quo inprimis etiam respexit in Catone maiore, vbi inquit: Dux ille Græciæ nunquam optat, vt Aiacis similes decem habeat, sed vt Nestoris: quod si acciderit, non dubitat, quin Troia sit breui peritura. Vnde non dubitauit idem pronunciare: *Cedant arma togæ* &c.

At pulchra hic oritur dubitatio, qui nimirum fiat, quod qui nouum Reipub. corpus instaurant, in maiori vulgo auctoritate sint, quam qui instauratam iam pridem, conseruare laborant? Resolui hoc facile potest. Etenim qui claustra imperij sui adaugent & amplificant, eorum facinora & res gestæ magis in vulgus notæ sunt, pluris etiam æstimãtur, & in omnium incurrunt admirationem. Solet enim vulgus semper nouarum rerum plus æquo esse studiosius.

Hinc fit vt vehementius admiremur res militares, magisque suspiciamus, quam pacis artem in imperijs tranquille conseruandam. Quæ si minus agitatur, manifestiorem reddit pacifici principis sapientiam & prouidentiam.

Tametsi perennis fluuius multo habeatur torrente præclarior & nobilior: plus tamen admirationis & terroris huius impetus, quam fluuij tranquillus fluxus adfert. Eodem modo hominum admirationem in se magis conuertit, qui Rerump. nouarum est instaurator, aut exteras suas facit, quam qui suam iamdudum instauratam & à se occupatam pacifice tenet & gubernat.

CAPVT

CAPVT VI.

Quænam Rerumpublicarum formæ sint durabiliores, an summæ, an infimæ, an mediæ?

DICTVM est paulo supra, certas esse omnium ciuitatum commutationes & vicissitudines, naturalesque ortus & interitus omnium Rerumpublicarum, neque fieri posse, vt aliquid infra lunam sit immortale atque sempiternum. Omnia enim quemadmodum nascuntur, ita & concidant aliquando necesse est, & importunitate mortis cuncta demolientis obruantur. Quot namque ciuitates, quam multæ gentes & nationes prostratæ atque sepultæ iacent, quæ olim imperio & rerum gestarum gloria erant florentissimæ? Quis Assyriorum atque Persarum imperium deleuit? Quis Atheniensium opes euertit? Quis Macedonum potentiam excidit? Nihil aliud certe fuit in causa, quam natura rerum humanarum, qua nihil est in terris imbecillius. Etenim si Cyrus Assyriorum imperium non deleuisset, si Alexander non fregisset potentiam Persarum, si Romanorum armis Macedones atque cuncta Græcia minime corruisset; tamen necesse erat, vt omnia ista imperia vel aliorum viribus conciderent, vel ætate consenescentia tandem interirent. Quare fit, vt nemo sapiens admiretur mortiferos & exitiales Rerumpub. exitus, cum hæc sit omnium ciuitatum atque Rerumpub. communis conditio.

Verum enimvero quęstio hic mouetur de imperio-

riorum ac rerumpubl. diuturnitate, vtrane rerumpublicarum forma sit durabilior: summa an infima, an vero inter vtramque media. Homo enim, ciuilis prudentiæ studiosus, dum historias politicas reuoluit, ac rerumpublicarum vicissitudines obseruat, haud abs re quærendum arbitratur, quæ sint causæ harum vicissitudinum, verbi gratia, Cur sparta tam multis annis in ijsdem moribus & eadem Reipubl. disciplina permanserit? Cur Atheniensium gloria tam cito perierit? Quid opes Romanas euerterit? quod tamen eo magis in Republica Romana est mirabilius, quo maior fuit in illa ciuitate gloriæ & imperij magnitudo, quam in omnibus alijs, quæ vnquam fuerunt. Proinde quæstio hæc digna omnino est, quæ hic copiosius explicetur, & fideliter ac congrue resoluatur.

Dico igitur, formas Rerumpublicarum medias cæteris duabus esse diuturniores. Infimæ enim ac tenues multo inferiores sunt potentiâ, quam vt se defendere & declinare possint odium & violentiam potentiorum: qui in hoc vnice intendunt, quomodo ex infirmarum, quas quasi solent absorbere, demolitione interituque pinguescant, non secus ac minores auiculæ a rapacibus, pisciculi minores a maioribus deglutiuntur. Quo sane in hominum genere nihil est immamanius. Sic enim libidine regnandi in transuersum acti, nec amicis, nec generi indulgent suo; vsque adeo, vt Robertus Ganguinus affirmare non dubitet, apud plerosque, eos præsertim, qui insana regnandi libidine quasi excæcantur, nihil

aut

aut probitatis aut fidei esse. Idque apparere ait in Antonio Caracalla. Cum enim is fratrem Getam in gremio matris interfecisset, & quidam ei suasisset, vt fratrem interfectum, ad mitigandam inuidiam parricidij, diuum appellaret; Sit, inquit, diuus, dum non sit viuus. Tam nescia est, vt inquit ille, veræ pietatis & iuris regnandi cupiditas. Sic videmus bruta pleraque, quæ (quod tyrannorum proprium est) rapto viuunt, & quibus solius pabuli cura impressit aliqua tyrannicæ naturæ vestigia, in proprios fœtus sæuire potius, quam vt illos venationis socios accipiant. Eodem modo Plinius scribit, Aues vncos vngues habentes, omnino non congregantur, & sibi quæque prædantur. Ad summam, non frustra barbara illa vox tam sæpe ab historicis repetitur, nullum regnum sine domestica cæde aut parricidio esse solere.

Sic Roma, deletis & expugnatis finitimis ad summa potentiæ & roboris fastigia peruenit, suique imperij fines in immensum adauxit. Sic subiugatis Græciæ ciuitatibus haud numero paucis, caput suum extulit rex ille Macedonum Philippus, regnumque adeo ampliauit, vt centum quinquaginta populi in sua ditione numerarentur.

Sed enim Respublicæ potentiores finitimarum odia & suspicionem facile in se concitant; quo fit vt interdum coniunctis viribus conspiratione & confœderatione facta bellum ipsis inferant, & quod alioquin singulæ præstare non possunt, id coniunctim præstant.

Citius tamen potentes Resp. causis internis corrumpentib. succumbunt. Crescēte enim potentiâ, diui-

diuitiæ quoque augeſcunt: His augeſcentibus omnis generis vitia peccataque ſuppullulant. His autē ſocia appendix eſt intemperantia, laſciuia, petulantia, luxus, prauæ cupiditates, & peſſimum horum germen auaritia, omnium malorum mater. Plurima quinetiam imperia, quibus parſimonia ſummam adiunxerat acceſſionem, diuitijs de gradu ſuo rurſus deiecta tandem interierunt.

His accedit vt indiuiduus comes ſuperbia, præſidiorumque confidentia, quibus ſe ſatis munitos arbitrantur, tum omni luxu diffluunt, arroganter in omnes ſe gerunt, ſubditos pariter ac hoſtes deſpiciunt, luxuque & otio adeo diffluunt, vt de adminiſtratione Reipub. quam minimum ſint ſoliciti. Quo fit, vt ſumma huiuſmodi imperia ſuapte grauitate ac pondere diſſipentur & corruant.

Ac veriſſimum eſt, quod longo vſu hiſtoriarumque inueſtigatione prodiderunt hiſtorici: Nulla imperia maiores motus aut caſus grauiores ſentire, quam quæ ſunt florentiſſima. Et quemadmodum Demetrius is qui *vrbium obſeſſor* eſt appellatus, neminem putabat infeliciorem, quam qui diutiſſime in ſumma rerum omnium affluentia pacate vixiſſet, nec caſus aduerſos vnquam eſſet expertus; quaſi hunc ipſum fortuna abiectum & indignum iudicaret, quo cum luctaretur. Ita ciuitates, inquit, quædam aut voluptatibus aut turpi otio ignauiter diffluunt; aut ita deprauatæ ſunt, vt ad miſericordiam potius quam ad inuidiam quenquam commouere poſſint.

Vnde

Vnde pleræque tales auctoritate & dignitate, quam res ante præclare gestæ conciliarunt, magis quam præsenti virtute sustentantur. Quemadmodum enim ars Chemica aurum aliquando simulat in speciem quidem probum, quod tamen Lydio lapide examinatum facile adulterinum deprehenditur: ita etiam eiusmodi in Rebuspublicis plus clamoris, vt habet illud vulgatum, quam lanæ inest. Vnde non iniuria conspicuo & in speciem lauto ędificio, attamen ruinoso conferuntur: aut etiam homini obesiori & corpulento, imbecillis tamen constitutionis. Exemplis infinitis hęc possent commonstrari. Vnum aut alterum duntaxat inseremus. Spartani, quandiu legibus & constitutionibus, quas dictauerat Lycurgus, adhærescebant, nihil ab ipsis deflectentes, tamdiu Respublica ipsorum & summa potentia et dignitate præ cæteris Græciæ ordinibus floruit. Verum cum libido ipsos suæ ditionis terminos ampliandi incesseret, eoque nomine nonnullas Græciæ vrbes bello adorti sibi subiugarent, imo quædam Asiæ regna ad se pertraxissent, paulatim in peius ruere & deflorescere cœperunt: adeo vt cum ante regem suum Agesilaum, neque in mœnium conspectu hostem, neque puluerem hostilem vnquam cominus sensissent, debellatis Atheniensibus, fusis Asianis, ciues suos à Thebanis, vulgaris sortis, quosq; hactenus semper pro nihilo duxerant, hominibus, vinci, fundi fugarique videre cogerentur: imo ijdem ipsi, quos despicatui antea semper habuerant, incursione facta, Spartanam terram, omnibus disiectis & deuastatis, ad mœnia vsque

depdati sunt. Atq; ita Spartani demũ post occasum imperij sui suam ipsorũ temeritatẽ frustra deplorarunt. Nec vero sola regnãdi cupiditate pungebantur, verum etiam aliȩ imperiorum intestinȩ pestes tanq̃ certissimȩ ei' pedissequȩ inter ipsos gliscebãt, occulta nempe odia, priuata cõmoda & cõsilia iuuenilia, ac tum demũ agnouerũt, pristino illo & æquabili imperio, cũ adhuc aristocratica gubernatione fruerẽtur, quãdiu publica vtilitas charior priuata fuit, quamdiu cõiunctis viribus & cõmunicatis cõsilijs libertatẽ suam defenderũt, tamdiu se ab externis hostib. tutos, viribus ac opib. abundãtes, fuisse inuictos ac prȩ cæteris floruisse. Distractis aũt animis & in sua priuatim cõmoda respicientibus, prædã tyrannis factos fuisse. Nihil n. est procliuius, (vt inquit quidã grauissim' auctor in Orat. ad principes & ordines imperij) quam vt talis Resp. nutet, languescat, intereat & collabatur tota, quãdo hoc illi proprium est, vt in ea suum quisq; priuatim spectet emolumentũ, & cogitet, quemadmodum ipse vel tueri sua possit, vel etiã amplificare. Quid Romanos memorẽ? quorũ maior fuit gloriæ & imperij magnitudo, quam in omnib. alijs, quȩ vnquã fuerunt; qui veluti vinci nescij potẽtissima regna sȩpe occuparũt, multarumq; regionũ dominos sibi vectigales fecerunt; quorũ Resp. felici auspicio cõsita, deinde adulta rebusq; gestis florens, deinde corroborata legib. & institutis, ad imperij maturitatem atq; ad summã amplitudinem peruenit. Ingentem tamen labẽ ac ruinã aliquoties passi sunt. A Viriato fusi sunt in Hispania: à Sartorio expulsi Lusita- à Spartaco cęsi in Italia: tandẽ à Piratis obsessi
&

&fame enecati, innumeris pterea cladibus diuersis tēporibus quassati sunt, quarū apud historicos creberrima fit mentio. Iam si causas harū cladiū scire desideres; memineris artes oēs, quib. illud imperiū partū fuerat & quib. retineri poterat, fuisse sublatas; sic causas ruinę facile pspicies. An n. cū in Romanos mores imēsa luxuria & effrænata opū cupiditas inuasisset, cū legū atq; senat⁹ auctoritas cōcidisset: cū plebis animi ad spē pdæ turbulentis cōcionibus erecti, impetū facerēt in fortunas locupletū: cū impunitate armata crudelitas, cęde & sanguine ciuiū vrbē cruētaret: cū, qui armis plurimum poterāt, nō de patrię libertate sed de sua dominatione cogitarēt: cū essent omnia ista tela in Reip. corp⁹ immissa; existimas fieri vllo modo potuisse, vt illa diutius pmaneret? Adde his venalia comitia, iudicia redemta, nundinationes prouinciarū, impia extraordinaria & infinita, summam Reip. ad certos homines dominandi cupiditate pcipites delegatā; intelliges fieri nō potuisse, quin illi⁹ ciuitatis opes fundit⁹ corruerēt. Quid aūt hic referā Syllani atq; Mariani tēporis arma? quę cladib. innumeris Remp. vexarūt, misere dilacerarunt, ac tandē cōtagione discordiæ ad posteritatem continuatę, viam tyrannidi muniuerunt. Dubitas igitur, quin tam multis vulnerib. afflicta ciuitas, fuerit aliquādo diro & acerbo funere a suis ciuib. efferēda? Itaq; si a sapientib. viris interroges, quo tēpore Roma perierit, respondebūt, opinor, iā ex eo tēpore, quo obsoleuerat vetustā disciplina Romanorū, illā Rem. nullā fuisse. Nec n. rei euentū expectāt, qui futura certissime ex antecedētib. causis assequūtur. si ab imperitis qras, illā Cęsa-

ris dominationẽ proferent. Nec eſt enim quisquã tam ſine mente, qui putet, poſt legum interitum & perditam libertatẽ & totius ciuilis ſtatus conuerſionẽ, vllũ antiquę Reip. veſtigiũ permanere. Quodſi quærat aliquis, quid poſt tyrannidẽ conſtitutam illas opes Romanas ab vniuerſa ciuitate in vnũ collatas cõminuerit, primum illa repetam, quæ antea cõmemoraui, illas artes omnes, quibus gloriam & imperiũ prius quæſierant, iamdiu inclinatas, tandẽ pręcipites concidiſſe. Nam iam pridẽ pro frugalitate, infinita luxuria, ꝓ militari duricia, ſũma corporis & animi mollicies, pro metu, legũ audacia, libido, cupiditas immenſa Romanorũ animos oppreſſerat, hominesq; patrię amantes ad inteſtina bella concitarat. Deinde mores immanes imperatorũ, & naturã importunam, cum ſumma luxuria, & inaudita libidine coniunctã, excisionem rebus omnib. intuliſſe dicam. Nec vero eſt, cur hic tãtum funeſtas Reip. peſtes enumeremus, cũ illud conſtet, multos propter crudelitatem atq; flagitia fuiſſe, tũ à ciuib⁹ ſuis, tum à militibus, nõ raro etiam ab ęmulis imperij contrucidatos. Cum autẽ illa conſuetudo interficiẽdi principis inueteraſſet, neq; modo improbis tyrãnis, ſed moderatis etiã imperatorib. eſſent inſidiæ comparatę, illudq; imperij nomẽ minime ſanctum hominib. fuiſſet, in eum locũ res deducta eſt, vt nihil eſſet imperatore Romano vilius. Tandem, cum S.P.Q.R. auctoritas penitus extincta eſſet, & militaris licentia ſimul cum auaritia in immenſum creuiſſet, factum eſt vt milites pecuniarum fœdere quib. libuiſſet, imperiũ addicerẽt. Cum igitur neq; generis neq; virtutis rationem vllam haberent, ſed

quaſi

quaſi conſtituta auctione, illi qui plura promiſiſſet, imperium venditarent, erat impuriſſimo cuiq; aditus ad ſummam Reip. poteſtatem. Talibus igitur cuſtodibus ſummæ rerum præpoſitis, neceſſe erat vt omnia Reip. ornaméta funditus interirent, præſertim cum ſæpenumero nequaquam deeſſet occaſio, ciuilis tumultus excitandi, eodem tempore diuerſis in locis imperatores multi crearentur, ſi illi imperatores potius quam inaudita portenta atque prodigia appellandi ſunt. Opes itaque Romanæ partim ciuili diſcordia, tetrisq; ſeditionibus nullũ exitum habentibus conſumptæ ſunt: partim maximis bellis & acerbiſſimis, quę per orbẽ terrarũ cõtra Romanum imperium oriebantur, deletæ, communẽ rerũ humanarum conditionem ſubierunt.

Atq; hi ſunt inteſtini illi morbi, quibus imperia protenſis dominationũ dignitatibus flacceſcunt ac collabuntur; ac qua ratione ferrugo ferrum tingit idemq; exedit & cõſumit; qua itẽ ratione matura poma in ſe pleraq; gignunt vermiculos; eadem potẽtes dominatus ſua mole ſuisq; vitijs laborãt, quibus ſi non ſubito, tamen ſenſim ſuſpenſoq; gradu atteruntur, aut in hoſtium poteſtatem tranſeunt. Hæc de potentiorib. dominatibus dixiſſe ſufficiat.

Cum itaq; maximorum quorumq; imperiorum tam facilis propter antiſtitum vt plurimum deſidiam ac ſuperbiam, ſit ruina; infimorum vero eo quod propter anguſtiores territoriorũ fines infirmioraq; præſidia hoſtiũ vim ſuſtinere aut ꝓpulſare non poſſunt, adeoq; prædæ ac direptionibus hoſtilibus fere quibuslibet expoſiti ſunt, longe facilior. Reſtat igitur, vt dominatus medios durabiliores

dicamus. Vt n.non sunt tam infirmi, quo minus efferorum insultus reprimere queant; ita quoq; tantarum viriũ non sunt, vt ideo se exteris suspectos & invisos reddãt. Et quidẽ ipsi affectus & perturbationes animorũ minus vehemẽtes belle respondent & opib. & potẽtię, quę & ipsę mediocritatis metas non transiliunt. Ambitioni tantus locus nõ est, nec cõcupiscentijs tanta indulgentia, quanta apud potẽtiores: siquidẽ a finitimis, eo ipso ꝙ aliquomodo suspecti ipsis sunt, iniectis quasi capistris cõpescuntur. Esto autẽ, oriatur nonnunquam aliquid discordiarum: facile tamẽ breuiq; consopitur. Quam etiam sententiã tuetur Aristoteles Pol.2.c.2.& 5. (vbi etiã differit, imperij laudẽ nõ latifundijs aut regionũ amplitudine, sed virtutis finib. terminari,) ibiq; explicat quę sit Resp. media; Si n.inqt, ciuitas ex medijs ciuib. fit cõpacta ac constituta, quę neq; abundantia rerũ nimia insolescere, neq; nimia rerũ penuria cõtabescere videatur, quisq; sorte ac fortuna sua cõtentus in ea viuet, minusq; aliena appetet; vnde magna vis amicitię ciuilis nascitur, in qua viuit, viget, floret & cõseruatur ciuitas; ac quo maiores sunt ciuitates ex medijs ciuib. cõstitutę; eo min⁹ seditionib. sunt obnoxię, atq; ob eã causam magis sunt stabiles ac diuturnę. Vbi n. inquit idẽ Aristoteles, rara est in multitudine cõcordia, rara morũ ac studiorũ similitudo, talis ciuitas, tametsi populo numerosissimo referta sit, diuturna tamen esse non potest Ex quib. apparet, ciuitatẽ siue Remp. mediã Aristoteli dici eã, in qua ciues morũ ac studiorũ similitudine consentiunt. Quin etiã sapiẽter idẽ Aristoteles duo in partib. cuiusq; ciuitatis cõsideranda monet; qualitatẽ nimirũ, quę libertate, opib. doctrina, virtute,

hono-

honore cõſtat;&quantitatẽ,quę in ꝓportione rerũ numeroq; ciuium conſtituitur; atq; à fundatorib. ac moderatorib.ciuitatum ꝓ quantitate&qualitate ciuiũ,ideſt,pro ipſorum morib.ac numero omnẽ Remp.temperandã,nõ quidem vt ad malos ac diſſolutos mores ciuitatis adminiſtratio fluat, ſed vt leniore adminiſtrandi via ſuſcepta,tã mores quam leges ciuitatis ad mediocrẽ ſtatũ Reip.ſenſim ac pedetẽtim ꝓtrahantur. Nã etſi politici ac boni viri ſit in conſtitutione ciuitatis animos ciuiũ ad amplexũ virtutis flectere ac cõformare: cum tamẽ aurũ non ſit ſine ſcoria,granũ non ſit ſine palea,id eſt,cũ homines rariſſime ſine infirmitate viuãt,ꝓinde qualitas &mores loci,quantitas& multitudo hominum diligenter cõſiderari debeat, nè ſuſceptus labor in legibus ferendis inanis fiat.Neglecta ſiquidem hac cõſideratione,fieri nõ poteſt,vt ad mediã cõmuniterq; optimãReip.adminiſtrationẽ ciuitas adducatur.Itaq; vt idẽ monetAriſtoteles,legumlatores ꝓportionem mediã intueri debent, nè concentus & harmonia ciuiũ in extrema diuitũ pauperumq; odia cõmutetur,vnde velut paralyſis &cõuulſio mẽbrorum in corpore ciuili nõ ſine magno diſpendio naſcitur. Roma neglecta hac cõſideratione prima fundamẽta ſanguine fraterno ſparſit, adhuc paſtoralis;folia,nõ fruct⁹ tulit,tandẽ vero cõſularis effecta,ramis ſuis vniuerſũ terrarũ orbẽ obumbrauit, ꝙ certe maxime tũ demum contigit, cũ qualitatis ac quantitatis rationẽ iuſtã accepit.Nam ſicut qualitatis ac quantitatis proportio in corpore naturali venuſtatẽ:ita vtriusq; debita cõſideratio in corpore ciuili ſingularem vnitatem efficit: quippe vt illis in quandam temperiem naturæ vi redactis multa

membra ſpecie diſtincta vnũ corpus: ita eisdem in ciuitate ad quendã cõſenſum deductis, variæ Reip. partes, quæ officio diſtinctæ ſunt, vna ciuitas efficiuntur; quę, ſi media ſit, habetur omniũ pſtantiſſima; quippe illa cõſtituta verendũ non eſt (vt ait Ariſt.) ciuiũ diuortiũ. Nã media ciuitas eſt quaſi habena, qua tam diuites quam pauperes, ſummi quam infimi in gyro officij continẽtur. Cauendum ergo eſt, ne in administratione ciuitatis medię plus diuitib. ſummisq; viris tribuatur quã oporteat, quippe tẽporis progreſſu fallaciter populi vires frangere atq; eneruare contendent, verumq; malũ ex falſis bonis gignent, hoc eſt, ſub ſpecie boni omnẽ vim ac tyrãnidem in populum exercebũt. Vetus enim & verũ eſt illud, ꝙ vulgo dici ſolet: Cui plus licet quam par eſt, plus vult quam licet; caute venandũ eſt cum leonibus, nam aliter in diuiſione prædę beſtiolis pars nulla relicta erit. Opulẽti maxima ex parte in omni Republica ſunt veluti vnguib. armati leones, (qui vt verbis Philoſophi vtar) fallaciter populi vires frangunt atque eneruant; qui temporis progreſſu ex falſis bonis verum malum gignunt, qui inſatiabili diuitiarum ſiti, Reip. quaſi fluenta ſiccant, administrationemque ciuitatis perdunt. Audiendus eſt ergo Ariſtoteles, qui ſuadet, ne plus quam par eſt, diuitibus in Rep. tribuatur. Nam vt ſcaturigines in Oceanum fluentes tumorem: ita opes abundantes diuitem inſolentem faciunt, cui ſi plus quã par eſt, honoris mandes, ex inſolente inſanum reddes. Cauẽdum eſt ergo, ne multi Craſſi, id eſt, ſupra modũ opulẽti ac potẽtes in ciuitate viuãt; aut ſaltẽ (ſi viuãt) ne multis magnisq; honorib. cumulati in-

tu-

tumescant nimiũ. Rationes sunt quia primũ corrũpent multitudinem, hinc rapient imperium, deinceps oppriment ciuitatem, postremo non aliter quam truculẽti tyranni, deuastabunt omnia. Corrumpent multitudinem, nam mira vis est pecuniæ, cuius pondere nunquam defatigatur manus, cuius admiratione auarus satiatur nunquam; ac populus auidior est in rem suam, Plutiq; stercora nimiũ admiratur. Si ergo opulenti potentiores fiant, facile corrumpent multitudinem. Rapiẽt imperium; nam diuites vngues acutos habent, quibus tanquã vultures plebis viscera possunt discerpere; si ergo honoris stimulos addas, imperium statim deprædabuntur. Opprimient ciuitatem; nam filia ambitionis est oppressio ciuitatis: quid tandem sequitur ex his cunctis, nisi vt sic opibus armati truculentius depopulẽtur omnia? Periculosum ergo est, plus diuitib. in Republica quã multitudini tribuere; quippe hoc nõ est aristocratiam sed oligarchiam, motũ seditionis & quasi tempestatẽ excitare.

Cæterum cum, teste eodem Aristotele, potissima rectæ administrationis vis in quinque Reipub. mysterijs & arcanis fere consistat, in concione nimirum, magistratu, iudicijs, armis & exercitatione rei militaris. In concionẽ enim consilium, in magistratu imperium, in iudicio oraculum, in armis eorumq; exercitatione columen ac præsidium ciuitatis inest, si hæc recte iusteque instituantur, diu florebit ciuitas; sin minus, necesse est, vt Herculis furentis tragœdiam, id est, sui suorumq; perniciem præmaturam videat. Quippe si iniqua consilia, si iniusta imperia, si iudicia praua, si arma facinorosa

 regnent,

regnent, quæ ciuitas constare potest? quæ vmbra ciuitatis manet?

Porro horum quinq; arcanus aliquando vsus est in politia, in quo vsu ne dispendium aut naufragiũ patiatur Respublica, strategemata sophismataque legitima habentur. Verbi gratia, si pauperes exosi imperium optimatum, studeant à suis ceruicibus excutere, magnates, ne ciuitas in malũ penitus declinet, iuste & sapienter possunt sub prætextu popularis boni, superbã multitudinẽ, tanquã incautã auiculam, irretire, verbi gatia: Immunitates ipsis ac priuilegia quædam præ diuitibus concedantur & donentur, vt, si ad concilia, magistratus, iudicia, arma, præsidiaque ciuitatis lege cogantur diuites, permittatur autem tenuioribus ab his omnibus se excusare: Magnus tunc color est seueritatis in opulentos, ac libertatis in alios. Sic si lex fiat, vt nobiles solum, sub pœna centum librarum ad senatum veniant, liber vero populus in otio ac negotio ciuitatis viuat, putabit fortasse multitudo, in sui fauorem hanc legem fieri. Sed eo tendit (docẽte. Philosopho) vt sub hac specie libertatis, optimates soli potiantur imperio, & suo coerceatur populus officio: sic olim mulcta non leui cõstituta apud Lacedæmonios, ad senatum & concionem vocabantur proceres, sed angustioribus fortunis vsis licuit abesse, quibus etiam fuit liberum, magistratus eiurare, iudicandi munus non obire, arma non emere, in præsidijs ciuitatis non excubare. Hisce & similibus sophismatis popularis administratio aristocratica demum euasit, diuq; sub optimatum ferula imperioque permansit. Et sane horum

rum ſophiſmatum vſus in omni Reip. adminiſtratione poteſt emergere, tum vero maxime cum à recto digreſſa ciuitas absque prætextu boni (in illos qui ſunt emendandi) reflecti non poteſt. Blandius itaque, re ita poſcente, ciuitatis antiſtes populum alloquatur, vt videatur in legibus ferendis populo fauere (nam & plurima ſæpe mala magiſtratus, populo furore quaſi percito, ſi non approbare, tolerare tamen cogitur) interim ſub mollioribus verbis ſpinoſiora teget arcana ciuitatis, quibus illuſus populus ad obſequium ſenſim ac pedetentim trahitur. Caute tamen & prudenter demulcendus eſt hic leo, ne aut laxatis habenis inſolentior, aut nimium reſtrictis furentior fiat. Neque vero eſt hæc in bonis ciuibus diſſimulatio, ſed occultatio quædam myſteriorum, qua politice vtendum eſt, donec ſanētur vulnera ciuitatis. Nam vt peritus medicus ſæpe leniore manu grauiores morbos corporis: ita prudens magiſtratus, ſubtiliore arte tetriores labes reip. curat. Quod vero liceat hæc ſophiſmata & aucupia hominum ad bonum aliquando exercere, requirit neceſſitas, iubet prudentia & bonum ciuitatis. Neceſſitas id ſæpe requirit, nam cum vis valere non poteſt, ars præualere debet; at vi à mala conſuetudine populum auocare periculoſum eſt: ergo arte id operis præſtari debet. Vt ergo ſtrategemata in bello ad victoriam ducis: ita ſophiſmata in repub. ad quietem ciuitatis iuſte ac legitime exerceri poſſunt. Prudentia hoc iubet, quippe in qua ſolertia ingenium, prouidentia conſilium in rebus magnis poſtulat; ſed quam improuidi ac imprudentis ſit, parti aduerſan-

uerſanti arcana remedia detegere, nemo eſt tam improuidus ac imprudens, vt opinor, qui non videat. Poſtremo, quis non intelligit, hoc ipſum è re & vſu ciuitatis eſſe, ſi malum percrebuerit in ciuili communione, vt ingenioſo prætextu laxari Reip. nerui moresque diſſoluti feliciter emendentur, totaque ciuitas ſanie iam multorum veluti putreſcens, oleo non gladio, arte prudentis magiſtratus, non manu hoſtis reformetur.

Neq; tamen ob id optimatibus, qui huiuſmodi ſophiſmatis inſanum populi furorem cohibent, ſimulationis aut diſſimulationis nota poteſt inuri, à quibus nimirum, nihil ſanctum, nihil verum, nihil rectum, ſed omnia ficta, vena, veteratoria, verſuta peranda ſint. Politici enim non ſunt vt magici, qui falſis characteribus effaſcinatos animos multitudinis perſtringunt, ſed vt philoſophi, qui myſteria ſuæ artis cuiuis non reſerant & aperiunt. Si ergo in malis ciuitatis formis conſeruandis hæc adhibeantur arcana, non ſtrategemata ſed clandeſtina conſilia haberi ac nominari debent. Felix eſt error populi qui ad bonum, miſerabilis vero qui ad malum ducit. Sed in rectis ciuitatis formis corrigendis hęc ſapientum magiſtratuum ſophiſmata populum feliciter deceptum ad ſummum bonum, in malis autem ad perniciem trahunt: ergo vt in illis laudari, ita in his repudiari ac reprehendi debent.

Atque in his adminiſtrandi formis Reipubl. arcana latent, in his fauſta ſidera Reipublicæ lucent. Triumphauit olim Roma, cum concio purpuram, magiſtratus gladium, iudicia ęquitatis trutinam in ea tenuerunt: at Roma tum cecidit, cum in ſenatu

furor,

furor, in magiſtratu timor, fauor in iudicijs trium phauit. Ac beata profecto eſt ciuitas, in qua ſapiẽs magiſtratus viuit, in qua ſenatores & cõſules iuſte ac prudenter de rebus tot ac tantis conſilium capiũnt; ſi togati conſulant, florebit palma: ſi armati ſolum, verendum eſt ne laurus pacis colorem perdat. Atque vtinam in omni ſenatu dextras armati & togati iungerent, viresque ingenij cum lacertis Herculis decertarent! Atque hęc ex Ariſtotele huc inſerere viſum fuit, qua nimirum ratione ſtatus Reipub. ne extra mediocritatis limites egrediatur, contineri queat, de quo etiam infra libro ſecundo prolixius agetur.

Cæterum, quanta ſibi inuexerint mala ac difficultates Reſpublicæ eæ, quæ non contentæ ſtatus ſui mediocritate bella in exteros temere mouerũt, hiſtoriæ paſſim teſtantur. Inter omnes documento ſit vel ſola Roma. Hæc enim, quoad Remp. habuit mediam, quicquid etiam contentionum ibi exiſteret, facile cõpoſuit, ac quæuis bella pactis fœderib. propoſitisq; pacis conditionibus ſtudioſiſſime declinauit. Poſtea autẽ, cum ſuccedente auaritia limites ſuæ ditionis protendere Romani geſtirent; cum inteſtinæ diſcordiæ ciues diſſociarent; cum exteris hoſtibus vacarent, cum Marius Numidis & Cymbris, cum Sylla Græcis & Mithridate, cum Pompeius Hiſpania & Aſia, Iulius Cæſar Gallia oppugnatis & expugnatis tantum & roboris & authoritatis, cuius nomine ſe ſuperiores alijs crederent, conciliaſſent: ridiculos illos domeſtici belli ſtrepitus, quales ſæpius in ſeditionibus auditi erant, ſubſecuta ſunt latrocinia, incendia, depopulatio-

nesq;,

nesq;,quarũ finis non ante erat,quam aduersa pars prorsum non sine magna Reip. clade & malo, imo etiam vt plurimum euersione supprimeretur.

Ex quibus apparet dominationes medias in pristino vigore& robore diutius,quam vel florentissimas perstitisse. Verum hoc comprobatumq; facit Sparta, Carthago, atque imprimis Venetiæ: quæ omnes & singulæ in statu medio diutius floruerunt.

Ac sane vere hæc dicuntur, mediocritasque pro stabiliore imperij conseruatione recte affertur,sed pauci admodum mediocritate contenti intra suos se fines continent. Etenim principes magnatesq;, quod ipsorum est vitium,suis non contenti alienis inhiant, illisque ampliandis & augendis plus nimium sunt intenti;quo tamen vt plurimum nihilo plus agunt, quam quod extra securitatis aleam se proijciunt, infinitisque difficultatibus ac periculis se suosque immergunt.

Senserunt hoc Venetiani. Quid enim mediocritatis semitam egressi, contra vrbem Pisam hostiliter insurgentes, contra Ludouicum Sfortiam fœdera pangentes, confecerunt? Immensa opum vi se emungebant, imo in extrema salutis suæ discrimina incurrebant. Quare cautiores hisce incõmodis diuersisque cladibus redditi, postmodum, vt Cõtarenus scribit, studia belli ac militarem disciplinam deseruerunt, pacis diuturnæ fructu & ocio delectati, adeo vt peregrinis non modo militibus,sed etiam ducibus aduersus hostes iampridem vti cogantur, ac si quis ex optimatibus studia belli amplectatur, aut peregrinorum principum stipen-

ſtipendia quærat, hunc ab inſtituto domum reuocant: vti non iampridem Cornarium opibus ac propinquitatibus florentem, cum militares animos ſpirare, ac imperandi auiditate quadam teneri videretur, à principum peregrinorum conſuetudine ſeduxerunt. Quanquam autem periculi plena res eſt, exercitum peregrinum ac ducem peregrinum conducere, tamen Veneti, quippe loci natura, oppidisque ac propugnaculis munitiſſimis tuti, id non vſq; adeo morantur, etſi enim exercitus peregrini fraude vel ignauia vinci poſſunt, de imperio tamen deturbari haud facile poſſunt. Proinde quoniam pacem tantopere colunt, ipſorum conditio hodie cenſetur omnium optima, quo nomine etiam paſſim à Politicarum rerũ ſcriptoribus Respublica ipſorum miris modis prædicatur. Bodinus inter alia ita ſcribit: Ac ſiquidem bella non niſi propulſandæ iniuriæ ac pacis fruendæ cauſa ſuſcipienda ſunt: ac beata ciuitas eſſe putetur, quæ parta pace ſuis finibus cõtenta ſit: profecto Resp. Veneta videatur, quæ non modo imperij ſedem in loco, arte & natura inexpugnabili collocarit, verum etiam continentes arces ad imperij adiumentum valde oportunas tantis præſidijs firmarit, vt nec hoſtium impetus valde metuere debeat, & ſubditos imperijs ac legibus facile tueri poſſit, propagandi vero imperij curam penitus omiſerunt. Quinetiam bellorum cauſas omnes ſtudioſiſſime declinant, & illata difficilime ſuſcipiunt: ſuſcepta vero finire, ac pacem modis omnibus, magnoque ſæpius cum detrimento inire conantur. Id ipſum confirmat Ioannes Iouianus Põ-

tanus

tanus, vbi de incremento vrbis Venetæ ita ſcribit: Tantam rerum felicitatem, concordiæ ſtudium maxime peperit, ac viuendi inter ſe æqualitas, è ſtatuendis & ſeruandis legibus nata. Hunc itaque tuendarum legum conſenſum, ſecuta eſt adminiſtrandæ Reip. concordiſſima ſecuritas. Nam ne vnquam nobilium animi per ambitionem inſoleſcerent, qui eam initio conſtituere, vnum & quidẽ ſummum ſtatuerunt magiſtratum, quem qui gereret, ducem vocauere, ſenatus quidem principem: cæterum cui iniuſſu ſenatus, nec pace agere, nec bello publicum quidquam liceat. Dux ipſe ſenatũ conſulit: ſenatus auctor decernit, cuius tamen decreta ducis nomine feruntur, &c. Hoc concordiæ ſtudium & æquabilitas gubernandi effecit, vt politico more loquendo, aduerſus omnem vim & iniuriam temporis, mille iam & ducentos annos incolumis maneat: cum tamen haud ſemel ad illius interitum potentiſſimi reges incubuerint, & ſic licet aliquoties preſſa, attamen nunquam oppreſſa fuit. Hucusque Pontanus.

Quamobrem, vt hoc caput tandem finiamus, quisquis imperij ſui mediocritate acquieſcit, illiusque terminis gaudet, etiamſi interdum etiam cum ſuo detrimento paciſcere pacemque precio mercari cogitur, næ ille ſibi ſuorumq; ſaluti quam optime proſpicit.

Capvt VII.

Vtrum imperium contiguum disiunċto ſit durabilius necne.

Imperia

IMPERIA disiuncta aut tam procul inuicem absunt, vt non possint sibi mutuo suppetias ferre, ob intermedios principes & dominos, qui aut hostes aut suspecti sunt: aut ita distant ab inuicem, vt possint. Fit autem hoc tribus modis: aut pecunia, quanquam difficulter & periculose: aut inducijs cũ principibus, quorum regiones transire necesse est: aut mari, vt armato exercitu: id quod nulla cum difficultate cõiunctum est, modo dominatus mari sint continentes.

Præterea, membra disiuncti imperij aut tam sunt imbellia, vt finitimorum impetus neutiquam retundere possint: aut tanto pollent robore, vt si adiacentibus non superiora, at certe sint paria.

Indubitanter sane hoc infertur, quod imperia longe sint tutiora, minusque etiam violentiam & impressiones hostium experiantur: eo quod sint coniunctiora & viciniora: adeoque munitiora. Vicissim autem & hoc verum est, quod eiusmodi imperia internis corrumpentibus plus subiaceant, quippe quod elationem e vestigio subsequitur cõfidentia: hanc segnities: hanc contemtus dignitatisque amissio. Potentia parit diuitias: hæ voluptatem, quæ omnium malorum Pandora est.

Hæc, cur imperia, vbi ad summa cacumina peruenerunt, rursus deorsum ferantur, proprijssima causa est. Quanta enim virium potentiæque est accessio, tanta virtutis deminutio: Et quo regnorum opes sunt accumulatiores, tanto minor virtutis cultura.

Sub Augusto Cęsare in summo gradu potentiæ

& auctoritatis Romana politia stabat: sed sub Tiberio voluptates virtutem premere, idque indies magis magisque sub Caligula alijsque cœperunt. Fortitudine sua Vespasianus rem Romanam fere restituerat, quā Domitianus vitijs suis denuo protriuit. Nec minor erat virtus Traiani, qui Remp. ad pristinum statum quasi postliminio reducebat: quod & alij imperatores, quamuis rari secuti sunt. Sed quid fit? Retro statim sublapsa fertur, vsque dum plane subuersa fuit.

Quamuis autem sæpius deinde instaurata aliquandiu cōseruaretur, peregrinæ tamen illud virtuti non domesticæ fert acceptum. Etenim, imperator Traianus Hispania: Antoninus Pius Gallia: Septimius Seuerus Africa: Alexander Mammæa: Claudius Dardania: Aurelianus Mysia: Paulus Syrmia: Galerius Dacia: Constantius Constantini Magni filius Dardania: Theodosius postea instaurator imperij vocatus Hispania; oriundi erant.

Idem hoc in capita & duces quosdam, quorum virtus & fortitudo non minus nota est, conuenit. Stilico, Vllinus, Aëtius, Vandali fuere; Castinus Scythia; Bonifacius Thracia; Rithimerus, qui Biurgum Alanorum regem prostrauit, Gothia; fuerunt oriundi. Ex hisce facile est videre, Romanorum fortitudinem voluptatibus primo labefactatam adeo tandem incisam esse, vt absque auxilio aliunde accersito subsistere, nedum ex se vires resumere haud potuerit.

Tametsi vero Barbarorum exterorumq; opera Romanis sæpe prodesset, labascere tamen & connelli indies visa fuit, ab eo tempore, quando pri-

natum

uatum quisque spectare emolumentum & non etiam publicum in rebus gerendis cœpit. Sed hæc in præcedenti capite prolixius.

Neque vero hoc mirum: imperium enim internis destitutum viribus, exiguum tempus inuidis & hostibus reluctari potest. Imperium Hispaniæ intestina clade attritũ intra triginta menses in Maurorum potestatem deuenit. Constantinopolitanũ eodem morbo laborans intra paucos annos crudelissimam Turcæ dominationem sensit.

Insuper, exortis irarum dissidiorumque igniculis aut inter optimates aut priuatos: vel altero imperij membro temerarie turbas ciete: malum hoc opinione citius longe lateque serpit, quinetiam sana membra facile inficit: siquidem vicina: non secus atque pestifera, aliave contagiosa lues. Principe autem rem negligenter tunc tractante, coniunctum huiusmodi imperium citius concipit veneni contagionem, debilitatumque hostium impetus minus sustinet quam disiunctum. Quo fit, vt audacissimus quisque oblata occasione plebem ab optimatibus seducat; eoque facilius, quo minus optimates inter se concordes sunt: quæ pestis cum omnibus imperijs ac ciuitatibus, tum vero optimatum generi maxime omnium fugienda est. Discordiæ enim ex rebus leuissimis sæpe nascuntur, quæ veluti scintillæ flammas excitant, ac postremo bellorum ciuilium incendia maxima totam ciuitatem peruadunt.

E contrario vero disiunctus dominatus contra externos hostes finitimo & continente est impotentior. Etsi enim nihil esset, quod huius vires in-

ſtringeret, ſufficeret tamen diſiunctio & diſtantia loci. Amplius, ſi diſiuncta illa membra imbecilliora ſunt, quam vt incurſiones hoſtium reprimant: vel ſi longius diſſita ſunt, vt mutuo auxilio ſe iuuare nequeant, haud facile contingit, vt dominatus iſte diu ſubſiſtat. Membra diſſita, ſi mutuo auxilio ſibi inuicem ſuccurrere poſſunt, ſi tantum fiduciæ ipſis ineſt, vt ad hoſtiles incurſiones non expaueſcant, pro potenti dominatu cenſeri debent non minus, atque coniunctus. Cum enim auxiliatrices ſibi manus porrigere queant, qui dicas id diſiunctum imperium?

Cæterum, libenter quidem damus, robore & potentia eiusmodi dominatum cedere coniuncto: interim tamen multis etiam prærogatiuis donatum aſſerentes. Primo enim in modo dictum dominatum vna vice, atque vno eodemque tempore incurſiones hoſtiles fieri non poſſunt: idq; eo minus, quo remotius membra à ſe abſunt. Vt enim affligat omnia membra ſimul, non cadit in principem numero vnum: nec forraſſis in multos.

Inde ſequitur, vni ex his membro hoſtiliter appetito, facile ſuppetias ferri poſſe ab altero integro adhuc, neque hoſtem ſentiente. Ita non ſemel Indianas Reſpublicas à Portugalenſibus adiutas eſſe accepimus.

Nulla quinetiam diſſenſio, nullaque factio in imperijs diſiunctis, ſiue ea ab optimatibus, ſiue à ciuibus rebellib. & ſeditioſis, omnes partes membraque ſimul occupat. Etenim, qui factioſa ſua rebellione conſpirant, in reliquis membris neq; habent neq; facile inueniunt locum. Accedit etiam

huc,

uc, quod sanguinis coniunctio, amicitiæ, confœ-
lerationes & clientelæ tam late non patent. Hoc
taque modo rebelles & seditiosi ab ijs, qui ab im-
eratore suo non defecerunt, facili negocio coer-
entur atque ad debitam obedientiam compel-
untur.

Porro etiam neque tam breui tempore, neque
am impetuose discordiarum & simultatum se-
nina in dissiti imperij partes dispergi, quam in
oniuncti, cuius partes cohærent, possunt. Locorũ
nim distantia confusionis cursum intercludit,
emporisque moram longiorem requirit, id quod
emper & legitimo domino & iustitiæ patrocina-
ur. Hinc etiam raro imperia, nisi iam ante viribus
uis intestino malo priuata, externe corrumpenti-
bus sunt obnoxia, secundum illud Vegetij: Nulla
enim, inquit, quamuis minima natio potest ab ad-
uersarijs perdeleri, nisi proprijs simultatibus sei-
psam consumserit.

In quibus itaque dominatibus illa duo concur-
runt, tametsi habeant membra longius distantia,
de ijs affirmare non vereor, æque esse firma & du-
rabilia, quam quorum fines sunt contermini.

Ita habet regnum Hispaniæ: Primo enim mem-
bra, quæ illi parent, tanto pollent robore, vt nul-
lum ex finitimis hostem pertimescant. Compro-
bant hoc Mediolanum & Flandria, quæ à Gallis,
semper tamen frustra, armis aliquoties sunt infe-
stata. Comprobant etiam Neapolis & Sicilia.

Quamobrem, etsi distantia sit longior, non ta-
men videri debet prorsum disiuncta & segregata.
Præterquam enim, quod argento, quo Hispania
affluit,

affluit, omnia assequitur, mari etiam ita continentur, vt non sit vllum membrum cui classe instructissima suppetię ferri nequeant, excepta sola Flandria, quæ Angliæ est è regione.

Porro, rem nauticam adeo callent Catalani, Biscaij, Gallegij & Portugalenses, vt iure audiant nauigandi exactissimi magistri, nauiumque patroni. Hac arte, hac peritia obtinent, vt Hispania, quamuis mēbris sit disiuncta, tam cōiuncta habeatur, ac si partes contiguę se attingerent: plurimum autem hoc seculo, vbi Castiliani & Portugalēses Hispano subiacent. Duæ hæ nationes cum vtrinq; soluunt, & vela faciunt, altera versus orientem, altera versus occidentem, coniunguntur ad insulas Philippinas. Toto autem itinere, quod sane ad amplitudinem regni Hispanici haud parū momenti habet, passim obuias habent insulas, regna, portus, quæ aut ad regnum Hispanicum proprie spectant, aut sane cōfœderatis ipsorum socia, aut eorum clientelæ subiecta sunt.

Capvt VIII.

Qua ratione imperijs suus status conseruetur.

BONAM imperij constitutionem immediate conseruat pax inter subiectos: Fit autem duobus modis: vt & discordiæ. Has aut ipsimet ciues, aut peregrini cient. Dupliciter ciues factionibus vniuersitatem conturbant. Aut enim seipsos inuicem mutuis armis atterunt, intestinis se cladibus dilaniantes, id quod intestinū aut ciuile bellum vocamus; aut seditiose contra suum

suum magistratum insurgunt, & rebellio vocatur.

Sciendum autem est, ciuium secessiones ac discordias omni ciuitatum generi exitiosas, ac modis omnibus declinandas esse: aut siquidem nullis cōsiliis prouideri, vel prouisæ caueri non potuerunt, medicinam quæri oportere, quæ salutem laboranti Reip. pariat, vel certe morbum minuat. Vt enim morbi ac vulnera, ipsæq; animi ægritudines ac perturbationes, tum corporibus tum mentibus noxiæ sunt, ita quoque bella ciuilia Rebuspublicis ac ciuitatibus pestifera sunt ac perniciosa. Ac cum omni ciuitatū generi metuenda sunt bella ciuilia, tum vero popularib. & optimatum imperijs semper exitiosa fuerunt. Quare princeps Reip. quam maxime operam dabit, vt factiosorum audaciam vi ac armis mature coerceat. quod futurum est, si aut arma ponere iubeat, & ab integerrimis ac prudentissimis iudicijs cōtrouersiam dirimi patiatur. Aut si tanta mali vis est, vt nec leges inter armorū strepitus exaudiantur, & magistratuum imperia seditiosorum ciuium metu conticescant; cohortes prætorias aut etiam turmas equitū vbique dispo-nat, ac seditionis capita, si fieri potest, repente opprimat: vt suppliciū quidem ad paucos, metus vero ad omnes perueniat; ne dilatatio duces partium supplicij metu in eam desperationem adducat, vt Reipublicæ perniciem moliantur. Sunt enim ac semper fuerunt fortes ac boni ciues, qui pro patriæ salute mori non dubitent: plures sunt tamen qui patriā pro se perire malint. Tales igitur ciuitatum pestes opprimere derepente necesse est, ne sæpius in vno homine salus summa Reip. periclitanda sit:

etiamsi ob priuatas inimicitias ciuiles discordiæ exoriantur. Quod si factio principem aut Remp. opprimere tentabit, minime dubitandum est, an princeps se aduersarium ac hostem ferre debeat seditiosorum, qui se principis ac Reip. aduersarios omnium maximos profitentur: alioqui si, cum de statu ac fortunis Reip. aut etiam de principis capite agitur, ipse otiosum spectatorem se præbeat, nõ modo audacissimos, sed etiã ignauissimos quosq; ad se opprimendum inuitabit. Si parua manus est cõiuratorum, patietur magistratus ipsos lege agere, ac suppliciorum acerbitatem sua lenitate moderabitur, eoq; citius quo pauciores comprehensi fuerint, vt tum boni ciues in officio contineantur, tum improbi ab incepto deterreantur; nec tamen nimis curiose & anxie de coniuratis omnibus inquirendum erit, ne tormentorum vis arcana extorqueat, quæ ignorari quam sciri præstabilius sit, expressa tamen rei veritate, nec coniuratorum in caput principis supplicia differri, nec facile cuiquã in eo genere ignosci debet.

Hoc itaque malum, quale quantumque sit præcauent & tollunt principum artes & virtus, quæ subditos reddunt dominorum amantiores & studiosiores. Quemadmodum enim res naturales ijsdem mediis, quibus olim prodierunt, rursus destruuntur, ita etiam Respub, quæuis, quo primum constituta est modo, conseruatur.

Quæ vero ratio olim augescente mundo multitudinis animos ad eligendum regem, principem, aliumve magistratum, eique obediendum inflammauit? Non ambigitur, quin fuerit amor & fauor, quo-

quo eos proſequebãtur ſubditi, deinde vero aucto-ritas & grauitas, quam virtute paratam rebus præclare geſtis roboraſſent. Quæ ſane duæ rationes etiamnum ſubditis, diſſentiendi pudorem incutiunt, adeoque incolumitas Reip. hoc modo conſeruatur, id quod nemo negare audebit. Vtrum vero in eligendo rege præualet? auctoritasne an furor? Plurimum in dignitate procul dubio ſitum eſt. Non enim multitudo olim regendam ſe alij commiſit, quod inſigni ſuo fauore captaret principis beneuolentiam, ſed quod communi ſaluti id crederet fructuoſum. Hinc etiam elegerunt, non cui plurimum faueretur, ſed qui heroâ virtute alijs eſſet eminentior.

Sic res difficiliores, quas feliciter expeditas vellent Romani, non commiſerunt iuuenum temeritati, quamuis cliẽtelarum fauore multũ præcellerent, ſed ſenum prudentiæ: quales fuiſſe Manlios, Papirios, Fabios, Decios, Camillos, Paulos, Scipiones, Marios, aliosque accepimus. Odioſus & inviſus erat Romanis Camillus, Romaque propterea eiectus, & tamen vrgente neceſſitate Romam reuocatus creatur dictator.

M Liuius initio nullo loco nulloque numero erat, et quod amplius eſt, a plebe cõdemnatus multabatur: quod cum ægerrime ferret, longius ſeceſſit, Roma plane derelicta. Verum cum inquietior Reip. ſtatus ſingularem deſideraret virtutem, iterum pertractus eſt, Romamque accerſitus conſul et dux contra Hannibalis fratrem conſtituitur: omnino ſepoſitis illis, qui varijs technis, et machinis gratiam et fauorem plebis aucupati, honorem flagitijs inhiabant.

Senilis auctoritas bello Macedonico promouebat L. Paulum; Cimbrico Marium; Mithrydatico Pompeium. Hæc eadem Vespasiano, Traiano & Theodosio imperium Romanum; Pipino & Hugoni Cappiero Gallicum; & Gothefrido Hierosolymitanum conciliauit.

Ecquod, inquiat aliquis, inter fauorem & dignitatem, statuis discrimen? Vno quidem & eodem nituntur fulcro, virtute nimirum. In hoc tamen est discrimen, quod fauor contentus est rebus mediocriter bene gestis: sed dignitas sublimior est, rebus magis arduis & præclarioribus intenta. Homo enim fortiter & secundum virtutem sua administrans si vulgarem hominum existimationem exuperat, multum quidem per se diligitur, suspicitur, sic tamen, vt plus sibi vindicet auctoritas. Rara siquidem virtute præstans vir plus suspicitur quam diligitur.

Quod si eiusmodi veneratio religionem Deiq; cultum concernit; dicitur reuerentia. Quod si attinet res Politicas aut bellicas administrandas, reputatio, id est, auctoritas vocatur. Itaque vnum & idem principi & beneuolentiam & auctoritatem conciliat, modo in eo genere cæteris ille sit præstantior.

Quid iustitia suauius, quid amœnius? Huius virtutis ductu Camillus pædagogo, qui proditorie hosti discipulos adducturus erat, magna cum infamia ad Faliscos remisso, tantam gloriam tantamque auctoritatem adeptus est, vt Faliscorum portas vnico hoc facinore, quas etiam validissima armatorum manu vel leuiter concutere, vix videbatur

pos-

ſibile, facile aperuerit. Fabricius quod Pyrrho Medicum perfugam, qui veneno regem clam in gratiam Camilli necaturus erat, remiſiſſet, omnium admiratione in tantam iuſtitiam vel ad ſtuporem vſque conuerſa, hoc conſequitur, vt poſitis armis rex pacis expeteret conditiones.

Quid caſtitate iucundius, quid ſuauius? Nam & hæc Scipionem (illibatam enim & intactam ſuo ſponſo ſponſam reddebat, quamuis formoſiſſimam) non tantum in magna gratia, verum etiam in ſumma dignitate apud Hiſpanos collocauit, vt ad vnum omnes de eo dicerent, Eſſe eum è Dijs quempiam cœlis delapſum.

CAPVT IX.

Princeps virtute præſtans eſto.

EMMOTVM cuiusuis politiæ fundamentum eſt priuatorum obedientia erga cõpetentem magiſtratum. Ea autem in virtute principis vel domini ſubſiſtit. Vt enim elementa & ex his conflata corpora non inuita ad curſum cœli, quod ob naturæ præſtantiam nobilius eſt, mouentur: quin imo, vt in orbibus cœleſtis ordo conſtitutus eſt, vt inferiores ſe ad ſuperiórum periodos componant: ita quoque multitudo principibus ſuis libenter ſeſe ſubmittit, ijs nimirũ in quib: nõ virtutes tantùm eſſe nõnulli rentur, verum etiam qui cæteris bonis virtutum exemplis prælucent! Nemo quidem, quod ègo credam, ſuperioris & præſtantioris imperium detrectat,

ctat, parium autem aut deteriorum quivis. Vnde Poeta.

Nec quenquam, inquit, *iam ferre potest, Cæsarve priorem Pompeiusve parem &c.*

Maxime autem hic requiritur, ne causam celebritatis præbeant res leuiculæ, quæ parui aut sane nullius momenti sint. Sit autem in eiusmodi factis clarus, vnde eximia mētis perspicacitas, admiranda prudentia, ingenijque diuinitas euidentissime elucet. Liuius enim ait, *Vinculum fidei est melioribus parere.* Et iterum Dionysius, *AEterna naturæ lege receptum est, vt inferiores præstantioribus pareant.* Magnus ille Aristoteles monet, eos demum veros esse principes, qui alios virtute & sapientia anteeant: nobilitatemq; honorari, quod ea virtus sit ex sanguine orta. At sane verisimile est, a pijs procreari pios, sic enim habet illud vulgare:

In sobolem transire solet cum semine virtus.

Inde fit, vt plus inuidiæ & suspicionis in nobiliores & pios apud tyrannos resideat, quam in peiores & ignobiliores. Quoniam enim ea conditione, quæ in solam virtutem quadrat, indigni & incapaces sunt, satis argumenti habent, quamobrem metuant, quæ sibi non conueniunt, siquidem neque meriti, neque vnquam digni.

Porro antequam hoc caput concludamus, prius quæstionem de nobilitate breuiter discutiemus: An videlicet nobilitas sit in bonis numeranda necne, seu, Vtrum natura, an vero opinione contineatur. Quidam prius negant, quidam affirmant. Qui negant, his nituntur fundamētis. Quantum enim, inquiunt, ad naturam attinet & vitæ humanæ cō-

di-

ditionem, vix intelligere possumus, quem fructum ferat hæc nobilitatis admiratio. Simul enim vt in hanc vitam fragilem & calamitosam ingredimur, ita legibus ijsdem tenemur vniuersi, vt nemini detur libertas recusandi mala quamplurima, quibus hæc mortalis conditio afflicta est. Omnes viuendi principium a lachrymis & acerbitate facimus: omnes infinitis miserijs & anxietatibus implicati, in metu atque dolore versamur, atque tandem varijs casibus ad mortem imus. Tantum vero abest, vt ab ijs pestibus tuta sit nobilitas, vt multo grauior sit eius conditio, & exitus multo acerbior: siquidem vt fumus semper summa petit: sic morbi, cædes, insidiæ, & reliqua vitæ mala, eos potissimum persequuntur, qui sunt in altissimo gradu collocati. Sin autem animum ad corporis naturam conuertas: ne in illo quidem quicquam inesse comperies, quamobrem nobilitas sit plebeijs familijs anteponenda. Nec enim viribus est valentior; neque celeritate pedum velocior; neque valetudinis firmitate robustior. Imo quo delicatius viuit, eo corpus reddit infirmius: & maiora morborum cruciamenta pati cogitur. Quod si nec in fortuna, nec in corporis præstantia est id quod hominum inter homines discrimen facit, & tanquam in classes distribuit: certe in bonis animi est id, quod a principio ordines hominum varie distinxit, aut nusquam est. Nec enim aliud genus bonorum præter hæc tria inuenitur, ad quod hic nobilitatis splendor reuocari possit. Cum autem videamus aditum ad virtutem patere omnibus, & sæpenumero qui claris

pa-

parentibus orti sunt, ad turpissima flagitia delabi, & ignotos homines interdum ad virtutis laudẽ vehementius excitari: reliquũ est, vt suspicemur, hanc, quam vulgo nobilitatem appellant, prorsus inanẽ esse & à sola multitudinis opinione ineptissime cõstitutam. Atq; hæc sunt quæ contra generis claritatem disputari possunt, quod nimirum nec vllam habeat dignitatem, nec vllo modo ad aliquod bonorum genus reuocari possit.

Verum enim vero grauissime fallũt & falluntur. Annon enim, vt hoc exẽpli loco inferamus, omniũ gentiũ in re aliqua cõsensio, lex naturę putãda est? Cum vero videamus vniuersum genus hominum, quamdiu est ab animi ꝑturbatione liberũ, mirifice consentiens ad honores amplissimos certis gentib. deferẽdos; id certe nõ temere euenire arbitramur. Quod quidem vt melius perspici possit, ab ipsa natura exordium capiemus. Principio igitur in naturæ vim & vniuersi conditionẽ intuẽti nihil sane occurret, ꝙ non vel cętera vincat dignitate, vel ab alio rerum genere superetur. Hoc enim in rebus omnibus incredibiliter natura fabricata est, vt cum oẽs rerum formæ inter se sint dispares atq; dissimiles, tum in nullis insit eadem omnino vis & potentia: sed alia aliorũ impetu & vi moueantur: alia impellant & moueant. Primum enim si cœlum diligentissime suspicias, nihil in eo videbis, quod vel in eodem loco reponi, vel eadem venustatis laude censeri debeat. Sidera namq; cernimus nõ tantũ ordine atq; specie, verum etiam virtute & potẽtia inter se longe dissimilia: ita vt alia quidem quasi imperium exerceant, & reliquis afferant splendorem & di-

dignitatem: alia vero lucem à præſtantioribus accipiant. Deinde videmus etiam ignem omniũ elementorum facile principem in ſummo loco collocatũ, cuius vi ſubiecta corpora concitantur: quorũ rurſus eiuſmodi ratio eſt, vt ſit inter illa maxima virtutis & potentiæ diſſimilitudo. Quid autẽ, (vt ad hæc inferiora deſcendamus) de plantis aut animantium genere dicam? An in omnib. eadẽ facultas ineſt atq; naturæ bonitas? Et hoc diſcrimen non in ijs duntaxat cernere licet, quæ ſunt diſſimili ſpecie & ratione: ſed in ijs etiam quæ eadem natura continentur & forma. Nec enim omnes eiuſdem generis arbores vel eandẽ in ſpecie venuſtatem habent, vel eundem vtilitatis fructum: nec omnes equi pari pernicitate præditi ſunt: nec omnes leones eodem virium robore muniti. Deniq; nullũ genus animantium atq; adeo rerum eſt, in quo nõ extare & eminere quãdam nobilitatis effigiẽ perſpiciam⁹. Hæc autem naturalis excellentia in rebus ſempiternis ſemper manet: in ijs autem, quæ oriuntur & occidunt, virtute quadam ſeminis in ſobolem ipſam infunditur.

Cum ergo hæc tanta vis naturæ ſit, tantumque iuris habeat, vt res mutas, belluas rationis expertes: reliqua denique omnia complectatur, quid tandem conuenit, eam in homine animantium reliquorum principe fingendo minus efficacem arbitrari? Quid? à quali arbore ſurculus defringatur, & quali genere ſit canis ſuſceptus, aut equus generatus, magni intereſſe putamus? Qualibus autem parentibus homo procreatus ſit, nihil ad rem pertinere exiſtimabimus?

Certe

Certe si id contentionis studio negare vellemus, res tamen ipsa nos aperte conuinceret. Perspicuũ est enim, vniuersas ferme gentes eisdẽ studijs semper oblectatas & eisdem moribus præditas fuisse. Quod sane facit indicium, hanc naturæ vim sic in singulis nationibus esse defixam, vt nulla cõditione euelli queat, hominumque mores ad posteritatem traduci. Sic Galli ingenijs variant à Germanis, Germani ab Hispanis, Hispani ab Italis, & vice versa singuli à singulis. Nulla deniq; natio est, quam natura non finxerit aliquibus vel vitijs vel virtutibus insignem, quæ virtute seminis posteritati ingenerantur. Hoc autẽ multo clarius in certis familijs semper eluxit. Id enim ferme videmus euenire, vt ij, qui illustri loco nati sunt, eas virtutes studiose persequantur, in quibus sui maiores aliquam laudem consecuti sunt. Ita vt qui hac sunt stirpe generati, sint manu prompti, & insignibus pugnis clari: qui alia, liberales atque munifici: alij vero rerum ciuilium prudentia cumulati. Ex qua quidem re efficitur, virtutem non tantum moribus, studio & consuetudine, sed etiam natura, genere & ingenio contineri. Id autem nobilitatem esse dicimus, quandoquidem nihil aliud est nobilitas, quam virtutis præstantia in aliqua gente constituta. Nobilitatem igitur non opinione, sed natura contineri, expositum arbitror.

CAPVT X.

De duplici virtutis præstantia in principe.

VIRTV-

VIRTVTVM præstantia est in principe aut omnibus numeris absoluta, aut secus. Perfectam autem voco, quæ in omnibus aut sane maxima parte medium excedit. Imperfectam autem, quæ elucet in singulari aliqua virtute, qua princeps principi præstat.

Ad priorem, perfectam nempe virtutis præstantiam, ex imperatoribus referre licet Constantinum Magnum, Constantem, Gratianum, Theodosium, Iustinum, Iustinianum (nisi fuisset monothelita) Tiberium II. Leonem philosophum; Henricum I. Otthonem I. (nisi illegitimo modo sacerdotiorum iura sibi arrogasset,) Otthonem III. Lotharium II. Sigismundum, Fridericum III. Carolum V. Ferdinandum. E regibus Galliæ, Clodoueum, Carolum Martellum, (quamuis regio titulo caruerit) Pipinum, Carolũ Magnum, Carolum sapientem, Robertum, Ludouicum VII. Ludouicum IX.

E regibus Hispaniæ optimi & præstantissimi fuerunt, Richaredus, primus Gothorum rex, qui catholicus fuit, Pelagius, Alfonsus catholicus (ita dictus, quod Arrianos in Hispania funditus extirpauit) Alfonsus castus, Ramirus, Alfonsus Magn⁹, Alfonsus VII. Sanctius (qui fuit tanquam alter Titus in Hispania: Descades, id est, mundi amor: vterq; breuis vitę, & gubernationis) Alfonsus VIII. Iacobus rex Arragoniæ, Ferdinandus III. Ferdinandus catholicus.

Ex papis optima virtute nitebant hinc à Syluestro, Iulius huius nominis primus, Damasus, Innocentius I. Leo Magnus, Pelagius, Gregorius I. & post eum Bonifacius IV. Vitalianus, Adeodatus,

Leo II. Conon (ob vitæ ſanctimoniam Angelicus cognominatus) Conſtantinus, Gregorius II. & III. Zacharias I. Stephanus II. Adrianus I. Leo III. Paſcalis I. Eugenius II. (pauperum parens vocatus) Leo IV. Benedictus III. (qui inuitus creabatur papa) Nicolaus I. abſens & inuitus papa ſalutatus) Adrianus II. Ioannes III. Leo IX. qui ab imperatore Henrico papa declaratus, deinde vero à Romanis, vbi Romam tanquam priuatus ingreſſus eſt, magno applauſu eſt exceptus: Nicolaus II. Alexander II. (abſens electus,) Gregorius VIII. qui eccleſijs ſua priuilegia reſtituit, ſediq; Apoſtolicæ priſtinam dignitatem, hactenus conculcatam recuperauit. Vrbanus II. qui contra infideles laudabilem fecit expeditionē: Paſcalis II. (inuite electus,) Gelaſius, II. Calixtus II. Anaſtaſius IV. Alexander III. Clemens III. & IV. qui cum indignatione plures vna præbendas cognato ſuo denegabat. Nicolaus III. qui propter integrum modeſtumque vitæ genus Compoſitus dicebatur. Nicolaus V. cui inuito electio contigit.

CAPVT XI.

Quibus virtutibus illuſtres, quo in celebritate & auctoritate viuant, animum adijcere debeant.

NIVERSÆ quidem virtutes poſſeſſoribus ſuis proſunt ad conciliandum aliorum amorem, & auctoritatem: At earum nonnullæ plus auctoritatis, nonnullæ autem plus beneuolentiæ afferunt.

Prioribus aſcribimus eas, quarum adæquatus finis

inis eſt, aliis benefacere: ceu ſunt humanitas, co-
nitas, beneficentia, &c. Has omnes ſub iuſtitiam
& liberalitatem referimus. Sub poſterioribus in-
telligendæ ſunt, ad quas ſingularis mentis perſpi-
cacitas, rebus difficilioribus accommoda, deſide-
ratur. Tales ſunt fortitudo, peritia rei militaris, mo-
dus dominandi, conſtantia, magnanimitas, men-
tis ſagacitas, aliæque plures, ſub prudentiæ & for-
titudinis nomine intelligendæ, &c.

CAPVT XII.

De iuſtitia, quam principi ſit neceſſaria.

CVM, teſte Ariſtotele, virtutes maximæ illæ ſint, quæ ſe ad ciuilem ſtatum & hominum ſalutem accommodant; & quibus ſocietas hominum & vitę quaſi communitas continetur; ampliſſimis illi honoribus digni ſunt, qui non tantum inſtitutis domeſticis & optimis moribus ſunt inſtituti, ſed etiam omnia ſua inſtituta ac mores in communem conferunt ſocietatem, quibusque publici quam priuati emolumenti maior cura eſt. Nec enim tantum noſtra ipſorum cauſa nati ſumus, ſatis quippe tunc eſſet ad ſummam dignitatem, noſtros animos recte cōponere, & familiæ noſtræ proſpicere. Cum autem natura nos ad reliquos homines iuuandos impellat & exſuſcitet: is videtur munus ſibi delegatum omni ex parte præſtitiſſe, cuius ſtudiū erga Remp. magnis in rebus perſpectum fuerit. Non quidem, vt illa boni viri virtus ſit vllo modo cōtemnenda: nam ſi non tota, aliqua certe Reip. pars, nēpe illius domus & familia eius conſilio cōſeruatur. Verun-

tamen cum intra domesticos parietes continetur, neque sese vlterius effundit, haud videtur illis amplissimis honoribus valde digna, qui tribuuntur illis, quorum virtus latissime patet, & Remp. vniuersam amplectitur. Nec enim vnquam tanta fuisset hominum consensio, ad paucorum virtutem diuinis laudibus ornādam, nisi cernerent vniuersi, se illius opera fuisse magnis in rebus adiutos. Proinde ciuili tantum disciplina ad istam nominis claritatem perueniri poterit. Huius autem disciplinæ præcipua quidem pars est *Iustitia*, in qua virtutis maximus splendor inest. Eius enim admiratione commoti initio mortales omnes opes certis hominibus detulerunt. Sic enim, cum de iustitia quæritur, disputari solet: fuisse quoddam tempus, cum genus humanum vitam in syluis & agris nullo certo more traducebat: nullam colebat religionem: nullum humanitatis officium tuebatur. Nihil denique ratio vel disciplina, sed pleraq; vis & furens animi impetus administrabat. Cum igitur latrocinia atque cædes infinitæ fierent: & ij, qui viribus plus valebant, affligerent imbecilliores, essetque omnis vita malis innumeris circumuenta: omnes ij, qui iniuriam acceperant grauiorem, confugiebant ad præsidium alicuius præstantis ingenio viri, in quo lumen æquitatis elucere perspexerant. Is cum miseros & supplices in suam fidem recepisset, studiumq; suum extinguendi latrocinij, reprimendæque cædis & iniuriæ vindicandæ declarasset, & potētes cum tenuioribus pari iure retinuisset: eueniebat vt omnes, qui otium & securitatem amabant, omnia vitæ præsidia in eius virtute & imperio

io constituta putarent, quem animaduertebant
sse iustitiæ laude florentissimum. A iustitiæ igitur
onte regia potestas orta est: hinc optimates &
rincipes extiterunt: hinc prima nobilitatis prin-
ipia nata sunt: nec vllum omnino genus claritatis
ut antiquius aut præstantius hac regum natione
eperitur, qui primi virtute sua humanam naturã
xcoluerunt. Horum diuinitatem admiratus He-
iodus, reges à Ioue procreatos esse, in Theogonia
criptum reliquit. Quæ opinio fuit etiam à multis
surpata, vt eum gentilem Deorum existimarent,
qui virtutis huius præstantia clarus esset. Quod
utem nullius virtutis laus illustrior esse possit, vel
oc indicium facit, quod reliquæ omnes, si nõ sint
um iustitia coniunctæ, nullam possunt habere cõ-
nendationem: hæc autem etiam à reliquis seiun-
cta suam semper retinet dignitatem. Ex quo in-
elligi potest, nullam esse viam ad amplificationẽ
onoris & gloriæ certiorem, neque quę maioribus
rnamentis gentem aliquam afficiat.

Prima itaque ratio benefaciendi subditis est, vt
ustitiæ beneficio cuiuis sua bona defensentur &
onseruentur. Hocque vnico procul dubio pacis
undamentum, publicæque concordiæ vinculum
continetur.

Christus seruator noster, ecclesiam, optimam
rofecto politiam, sibi cõstituturus, eius membra
ilectione, tanquam arctissima copula coniun-
it. Vis eius tanta est, vt, si vere vigeat, iustitiam
quasi superfluam reddat. Dilectio enim non tan-
um commercia gubernat: verum etiam animos
contrahentium coniungit, id quod iustitiæ vsum
 obscu-

obſcurat iniuriarum & iniquitatis vias tollendo.

Prauum autem cum ſit & impotens cor humanum, caritasque magis magisque refrigeſcat, vtiq; qui Reſpublicas ſartas tectas, earumque incolumitatem & tranquillitatem in poſteros deriuatam cupit, ſuam iuſtitiæ ſedẽ deſignare, & ad eius amuſſim omnia dirigere neceſſe habet. Latronum & proditorum ſocietas diu ſubſiſtere nequit ſine iuſtitia, quæ tamen inter ipſos tantum apparens non vera virtus haberi debet. Hinc poëtarũ illud, quod ne Iupiter quidem ſine iuſtitia conuenienter terrena adminiſtrare queat. Plato libros, quos de politia ſcripſit, iuſtitiæ titulo inſigniuit. Vere autem proprieque loquendo regi aut principi iuſtitię ſtudio nihil eſt magis decorum, nihil vtilius. Vnde Demetrius rex Macedonum mulieri, vt ius ſibi diceret petenti, non vacare ſibi reſpondens hoc reſponſi accepit; Ergo ne rex quidem eris. Profecto primi reges olim creabantur, vt eſſent iuſtitiæ nutritij & patroni. Hinc etiam populi Iſraelitici ductores, quibus ſucceſſerunt reges, iudices ſunt appellati.

Ab initio omnes Græciæ ciuitates paruiſſe regibus, qui diremptis controuerſijs de ſententia legum ius dixerunt, Dionyſius auctor eſt. Hinc inſigni reges encomio ornaturus Homerus, iuſtitiæ vocat miniſtros. Regibus autem his conditionib, electis, nimium tamen poſtmodũ ſua potẽtia confidentibus: ſiquidem ex proprio commodo officiũ metiri videbantur: maxima Gręciæ pars ſuas Reſp, immutare cœpit.

Interim etiam fuere, qui ſtudio leges & priuilegia

ia sua tutandi, auctoritatemque suo magistratui
indicandi regiam potestatem mutato nomine re-
umserunt. Thessali enim eos, qui summæ rerum
pud ipsos præerant, Archas vocabant, Lacedæ-
nones autem Armostas, Romani Dictatores. Cę-
erùm à Dictatoris maiestate & potestate, siquidē
nolestior & maior videretur, abhorrescentes, Pō-
opium, solus vt consul esset, elegerunt: atq; extra-
ordinaria quidem Dictatoris potestas ipsi dabatur,
ub ordinario tamen consulis nomine occultata.

Reges Ægyptiaci adeo iustitiæ æmuli erant pa-
troni, vt magistratus, non amplius se parituros re-
gibus, si iniqui fuerint deprehensi, iurare cogerent.
Philippus Formosus rex Galliæ iudicibus præcepit,
vt pro nihilo vel regia diplomata haberent, nisi
iustitiæ essent consentanea.

CAPVT XIII.

De duplici regum iustitia: & primum quidem de iustitia inter regem & subditum.

DVPLEX est regia iustitia: Prima quidem
in rege & subditis: altera vero in subdi-
tis tantum perlucet.

Proprium est subditorum, quoad possunt & per
facultates licet, omnibus rebus tam ad defensionē
& conseruationem iustitiæ necessarijs, quam ad-
uersum hostiles inuasiones necessarijs principes
magistratumque suum iuuare. Ideo princeps intra
hos iustitiæ fines se continens subditis inusitata &
noxia grauamina neq; imperabit, neq; bonis eorū
incommodabit: non etiam feret, vt census & tri-
buta exactores rigidius, atque par est, colligant,

 aut

aut adaugeant, adeoq; euiſceratores potius quam exactores dici mereantur. Etenim ſubditi vltra vires & facultates onerati aut ſolum vertunt, aut factioſi inſurgunt, aut alterius principis, qui fortaſſe hoſtis eſt, poteſtati ſe dedunt.

Quamobrem recte imperator Tiberius cuidam miniſtrorum, quo pacto, minus tamen conuenientibus modis, magnam pecuniæ vim facile cõficere poſſet, conſulenti, reſpondit, *Boni*, inquiens, *paſtoris eſt tondere pecus non deglubere*. Non poſſum quin hic commemorem, quæ Polydorus Vergilius de S. Odoardo rege Angliæ ſcriptum reliquit. Hic, cum aliquando ingentem pecuniæ ſummam nimia miniſtrorum auaritia ex cenſu populi collectam admiraretur, animaduertit diabolum illi inſidentem, varieque ſuper illa geſticulantem. Hoc viſo nimium perterrefactus rex ſeuere præcepit, vt cuique ſua tributi penſio redderetur.

Cum vero ordinarius principum reditus aliunde non extorqueatur, quam e ſanguine & viſceribus ſubditorum, cauendum eſt ſummopere principibus, vt dent operam ne inutiliter profundatur. Nihil enim ægrius, nihil moleſtius fert multitudo, quam ſi a principibus ſuis magno ſudore et fere ſine lucro partam pecuniam, imo ad conſeruandam eius & Reip. ſtatum contributam leuiter & inaniter inſumi, & tanquam per feneſtras eijci cernit.

Luxus autem & oſtentationes eiuſmodi vt pleræque ſunt immoderatiores, finemque neſciunt, ita principem helluatorem cenſusque ſuos voluptuoſe decoquentem in immoderatũ confuſumq;

vitæ

vitæ genus, & hinc ad extremam paupertatem agunt præcipitem. Tam autẽ profunde immergũt, vt inde difficilis ſit regreſſus, niſi omnis generis impoſturę, technæ, depeculationes innocentum tententur. Sic Caligula intra anni ſpatium ſexaginta ſeptem mille coronatis, quos imperator Tiberius multis abhinc annis magna induſtria comparſerat, profuſis nihil reſiduum ſibi fecit, vnde prodigam vitam continuaret. At quorſum hæc inquis? Nimirum prædationib. indulgendo tyrannus eſſe cœpit. Sapientiſſimus ille rex Salomon extruendis ædificijs, alijque incomparabili apparatui, circiter centum viginti millia coronatorum, quos pater moriens reliquerat, impendit. Semper quidem ille diuitijs, dum viueret, abundabat, at regnum ſuccedẽti filio maioribus preſſum oneribus, quam vt quis ſufferret, imo vt maxima pars rebellis facta a Roboamo deſciſceret, reliquit.

Huc pertinet iuſtitia illa, quam vocant, diſtributiua, quæ in diſtribuendis muneribus & pręmijs eſt occupata. Sic autem in conuenientia perſonarum cum officijs verſetur, vt onera emolumento, officiaque honori & dignitatibus reſpondeant. Digna enim labore recompenſatio efficit, vt virtus ametur, colatur, propagetur, fortitudo autem accreſcat. Siquidem e millibus vix vnus extiterit, qui nõ laudis & vtilitatis ſtudio ductus (inferiores quidem plus emolumenti, ſuperiores autem honoris) vtraque, quod aiunt, manu eas amplecti cupiat, idque ijs medijs, quæ a principe magni fieri aduertit. Etenim vt principis virtutes vulgus æmulari, atq; ita apud eum gratiam laudemq; aucupari geſtit: ſic

quoque contra leuior principis animus sui similes inuenit, assentatores, adulatores, calumniatores. Si est elatior, sunt qui efferant: si est auarus, sunt qui pecunia expleant; atq; ita porro. Exemplo vno atque altero hæc illustrentur: quorum primum erit, quod olim apud Romanos accidisse legimus. Sabina Poppæa illa (cui cuncta alia fuere præter honestum animum) quæ a Nerone ad insaniam vsque adamata fuit; capillos habuit succinei coloris, quos Nero crebris sermonibus laudabat, versibusq; ad citharam scite cantabat. Quo factum est, vt puellæ omnes Romanæ & Italicæ, eo tempore eiusmodi colorem magno studio affectarent, non in coma modo & capillis, sed & in reticulis, annulis & omni genere ornamentorum. Qua ex re succina gemma, quæ paruo antea æstimabatur, magno deinde licere cœpit, quod maximo omnium principi grata esset. Ex quo apparet vt in magnis rebus, ita in minimis quoq; multum valere exempla summorum virorum. Vsq; adeo verum est, quod Velleius Paterculus de Augusto Cæsare ait: Facere recte ciues suos princeps optimus faciendo docet; cumq; sit imperio maximus, exemplo maior est. Nam populus in regem, tanquam in edito loco positum, & in clarissima luce versantem, oculos conijciens, omnia curiose & diligenter inquirit; quid dicat, quemadmodum viuat; & in illius animum quasi per rimulas inspicit. Quapropter Tilius recte monet inprimis necessarium esse, vt regis domus munda honestaque conseruetur. Nam si qua virtutis monumenta in ea rex constituerit, ea totum regnum prosequetur: vt è contrario prin-

ceps

ceps in vitia fertur exemplo regiæ. Quo Claudianus quoq; respexisse videtur, cum ait:

——— non sic inflectere sensus
Humanos edicta valent, quam vita regentis.
Mobile mutatur semper cum principe vulgus.

Cæterum de vitiorum in principibus perniciosa imitatione est verbosa quasi disputatio in quadã Gregorij Narianzeni oratione, vbi dicitur, Nullam esse tam præparatam imbuendo vestem ad colorem, neq; tam idoneam ad odorem recipiendum, neque tam pestilentem halitum vllum in aëre diffundi, cuius contagione animãtes inficiantur, quã soleat celeriter principum virorum prauitate atq; vitijs compleri vulgus multo quidem citius quam à contrario virtute. Quæ eadem differuntur à Cicerone demonstrante, Peccata principum plus exemplo quam peccato nocere. Sic patres vitiosi filijs sunt prauitatis causæ & exemplo. Illustrius hoc fit ex Ludouici XI. regis Galliarum historia. Is enim, cum Carolum filium, fortasse propter valetudinis imbecillitatem, scire latine vetuisset, præter vnum illud: Qui nescit dissimulare, nescit regnare; Ludouici consilium ita male interpretati sunt nobiles Franci, vt nullum literarum genus nõ contemserint. E cõtra cum Franciscus I. rex Gallię miro studio bonas & liberales literas doctosque foueret, plerique eum imitati idem fecerunt, teste Lupano lib. 2. de Magno consilio: Nobiles, inquit, Franci ita perpetuo à literis abhorruerunt, vt illis literarum studium sordidũ videretur. Quorum liberi cum eius ætatis essent, vt laborem equestrem ferre possent, familijs principum & procerum adice-

dicebantur, vbi aliquot annos, quoad pubeſceret, equitandi & venandi ſtudijs dediti, cum ephebis exceſſiſſent, militiæ totos ſe dabant. At nunc, Dei primum, deinde Franciſci Regis benignitate in literatos literarumque ſtudioſos, quod ante vitio vertebatur, laudi tribuitur. Hoc Tilium mouit, vt diceret, literas equeſtris ordinis nobilitatem confirmare & ab ignobilitate vindicare. Idipſum etiam Bodinus obſeruauit, vbi dicit in Methodo hiſtorica: Quales in Repub. principes fuerint, tales fore ciues, non longius exempla petenda eſſe, quam à Franciſco rege Galliæ, qui vt primum literas, a quibus ſui maiores ſemper abhorruerant, amare cœpit, ſtatim nobilitas ſecuta eſt: deinde reliqui ordines tando ſtudio conquiſierunt, vt nuſquam literatorum extiterit maior copia. Eadem accidere Germanis, teſte eodē Bodino, qui inquit: Cum olim inueterato quodam odio ſemper à literis abhorruiſſent, nunc tantum profecerunt, vt humanitate Aſiaticis, militari diſciplina Romanis, religione Hebræis, philoſophia Græcis, geometria Ægyptijs, arithmetica Phœnicibus, aſtrologia Chaldæis, opificiorum varietate populis omnibus ſuperiores eſſe videantur. Salutaris itaque eſt monitio Euagrij lib. 3. cap. 1. Eccleſ. hiſt. Imperatorem non ex eo quod alijs imperat, ſpectari debere, ſed ex eo quod ſeipſum ita regere & moderari poteſt, vti nullum abſurdum voluptatis genus ſinat in animum irrepere, ſed ita inuictum ſe ab intemperantia præſtet, vt vita eius ſit tanquam imago virtutis, quam imitentur ſubiecti eius, & ad virtutem erudiantur.

Cæte-

Cæterum nihil magis præter decorum regium eſt, quam honores & officia magis ex gratia quam merito æſtimare. Præterquam enim quod ita virtuti violentæ manus afferuntur, etiam hoc accedit, quod digniores, vbi indignis ſe poſtponi vident, minus alacriter ſuum officium obeunt, ſed ſe quandoque ſubducunt, ſæpius plane intermittunt. Quinetiam ſi ita hominibus fœdiſſimis ac turpiſſimis maximi honores tribuuntur, ac bene de virtutibus ac Rep. meriti ſummouentur: res hæc non ſolum optimo cuique ciui grauis eſt ac minime ferenda, ſed etiam ſeditionibus aduerſus magiſtratum, ac non raro etiam aduerſus principem ipſum occaſionem affert. Hæc enim & Neroni & Heliogabalo exitium attulit, quod turpiſſimis quibusq; hominibus ſummos honores tribuerent. Adde quod quando princeps ſceleratos vitæque turpitudine infames eiuſmodi homines manutenet, auctoritatem ſuam proſtituit, tantisq; peruerſarum opinionum tricis ſe inuoluit, vt vix ac ne vix quidē ſaluam dignitatis ſuæ exiſtimationem tueri poſſit, quin audaciſſimo cuique auctoritas ipſius ſit ludibrio.

Tutiſſima itaque principis auctoritatem conſeruandi ratio conſiſtit in accurata conſideratione, quid nimirum cuiq; perſonæ conueniat, ne ſummotis de virtutibus ac Rep. benemeritis viris, ſceleratis ac indigniſſimis cum maxima Reip. labe, rerum gubernacula concedantur. Maximo etiam cum periculo coniuncta eſt principis gratia, niſi conuenienter pro merito quemque amplectatur. Quodſi princeps in immeritos propenſior, præclare

re autem meritis infenſior eſt; ilico inferiorum animos liuor & odium, nobilium autem ira occupat & ad peruerſa remedia impellit; adeo vt non vereantur ipſummet principē affligere, vnice ſpectantes, qui altius quam par eſt euecti, gratia principis excidant & deturbentur. Contigit hoc Odoardo II. regi Angliæ cum in præfectum aulæ nimium gratiæ & beneuolentię adhiberet. Simile quiddam euenit duci Britanniæ, quod plurimum fiduciæ in Petro Landovvicho collocaret. Ea enim de cauſa tota nobilitas coniuratione facta, eo ipſum adegit, vt miſellum illum Petrum dedere nobilitati cogeretur, cuius gulam laqueo propediem fregerunt. Ioanna ſecunda, regina Neapolitana, in extremum adducebatur diſcrimen, ob Pandolfum Alopi & Ioannem Caracciolij, quem imprudens ſingulari fauore fuerat proſecuta.

Lubrica Fortuna aulicorum qui ex infimis ad summos gradus peruenire [...] Exempla.

Porro quam lubrica & fluxa ſit fortuna eorum, qui in aulis ex inferioribus ad ſummos gradus, ambitioſis artibus peruenire conantur, & quibus calamitatibus ex ſuſpicione principum expoſiti ſint, præter ea, quę iam diximus, innumera exempla teſtantur. Didicit hoc malo ſuo, quidam Maio dictus, qui cum ob inſolentiam intolerabilem ad regnum Siciliæ aſpirare cœpiſſet, à Matthæo Bonello occiſus eſt. Fuit is, ſicut Thomas Fazellus prolixe deſcribit, natione Apulus, patria Barenſis, humili ortus genere, quippe cuius pater oleum Bari vendere ſolitus fuit. Hunc ex tenui fortuna Gulielmus (fuit is primus huius nominis rex Siciliæ, & ob crudelitatem & auaritiam Malus appellatus) primo in curia, poſtmodum gradatim Cancellari-

um,

tum, ac demum magnum regni Admiratum constituit, & ad opes maximas prouectum, longe supra cęteros regni proceres amore prosequebatur. Quibus hic opibus licentiaque abutens, nihil crudelitatis, nihil violentiæ, vt aliquid ageret, prætermittebat. Ingenium illi ad omne versatile, cui facundia non dispar, atq; simulandi & dissimulandi quęcunque vellet, facilitas inerat: In venerem præceps, stupro virgines fœdare, laudi sibi ducebat, tantoque se clariorem existimabat, quanto splendidiores concubitus quacunque ratione assequi potuisset. Is itaque cum iam totius regni administrationem haberet, Regemque (cum quo solus regni negotia, cæteris proceribus exclusis, tractabat) quo vellet, attrahere posse confideret, in regnandi cupiditatem prolapsus, etiam de inuadenda tyrannide atque interficiendo rege consilia agitare spe animisque inflatis instituit. Eo autem dicitur hominis amentia erupisse, vt cum iam id minime dissimulanter præ se ferret, mentionem facere cum amicis de regno Guilielmo abrogando ausus fuerit; quinetiam per interpositam iurisiurandi religionem fidem ab ijs accipiebat, socios futuros ad regnum à Malo vindicandum, vbicunque gerendæ rei occasio atque oportunitas adesset, quę viris fortib. minime diu videretur defutura. Quinimo ad confirmandam suam auctoritatem Mattheum Bonellium genere Siculum, nobilitate insignem, multorum oppidorum dominum, affinitate cum pluribus Calabriæ proceribus coniunctũ, integræ apud omnes opinionis, militia strenuum, in generum delegerat. Qui tamen paulo post ob hu-

humilitatem generis a nuptijs cœpit abhorrere, & gener ſocerum, rege id approbante, ob affectatum regnum occidit. Similis hiſtoria de Cleandro extat apud Herodianum. Is erat quidam Phryx genere, ex ea nota hominum, qui publice per præconem veneunt. Hic cum in domum imperatoriam ſeruitio eſſet traditus, & cum ipſo Commodo accreuiſſet, eo ſcilicet honoris atque auctoritatis prouectus eſt, vt corporis cuſtodiam & cubiculi curam, præterea militum præfecturam ſolus obtineret. Cæterum diuitiæ & luxus etiam illum ad imperij ſpem inflabant. Quocirca grandi coacta pecunia plurimum frumenti coëmit. Id autem occluſum habebat, ſperans ſibi Rom. Pop. atque exercitus voluntatem adiuncturum, ſi prius rerum neceſſariarum pecunia laborantes, magnis repente largitionibus demereretur. Idem gymnaſium maximum ædificauerat, publicatis etiam balneis, vt eo modo populum ineſcaret. At Romani infenſi iam pridem, ac totius peſtilentiæ cauſam in eum conferentes, ſimul peroſi hominem, diuitijs inexplebilem, prius quidem confertim per theatra identidem traducebant; deinde agente in ſuburbanis Commodo, repente vniuerſi magnis clamoribus concurrerunt, Cleandrum ad necem depoſcentes. Recenſet deinde Herodianus, quomodo is ſe diu auctoritate imperatoris, inſcij eius ſcelerum, armatis equitibus principis tutatus, & bellum cum populo in vrbe, & militibus ſtationarijs geſſerit, donec Fadilla maxima ſoror Commodi, cum alioqui nemini ad Cæſarẽ in alto ſeceſſu ſuburbani voluptatibus indulgentẽ, metu Cleandri acceſſus pateret,

ẽret, insidias & bellum ciuile fratri detexit. Qui
ognita perfidia Cleandri, ei caput amputari, con-
oque præfixum circumferri, voluptuosum scilicet
tque optatum populo spectaculum præbiturus,
ussit. Ita id malum sedatum, atque vtrinque di-
nicatio diremta. Huc referenda est recens histo-
ia de Dauide quodam Rizio eleganter descripta
-G. Buchanano, Rer. Scot. lib. 17. Is erat inter
ulica ministeria reginæ Scotiæ; Augustæ Tauri-
orum natus, è patre homine probo, sed pauper-
ulo; vt qui elementa Musices docendo, ægre se &
amiliam sustentaret. Hic cum nullum, quod suis
atrimonium relinqueret, haberet, liberos vtri-
isque sexus psallere docuit. Ex ijs cum Dauid in a-
dolescentiæ vigore constitutus, & non inamæna
voce præditus, & à patre in musicis institutus esset,
n spem fortunæ liberalioris erectus, Niceam in au-
am Ducis Sabaudiæ, nuper in suam ditionem resti-
tuti, profectus est: sed ibi non pro spe acceptus, cũ
omnium rerum egenus omnia circumspiceret,
andẽ in Morrettium incidit, iam tum, Ducis mis-
su, iter in Scotiam adornantem. Hunc cum se-
cutus eo venisset, nec Morrettius, homo non ad-
modum copiosus, operam eius aut necessariam
aut vtilem sibi existimaret, ibi subsistere paulum &
fortunam denuo experiri decreuit; eo maxime ad-
ductus, quod regina diceretur cantionibus valde
oblectari, nec ipsa musices omnino experta esset.
Igitur, vt primum sibi aditum ad eam patefaceret,
egit cũ cantoribus, quorũ pleriq; Galli erant, vt in-
ter eos appareret; semel atq; iterũ auditus placuit,
statim in eorum collegium adscriptus est. Ibi breui,

David Rizius.

 cum

cum reginæ ſenſum atque mores intellexiſſet, partim adulando, partim alios miniſtros calumniando, perfecit, vt non minore eſſet apud reginam gratia, quam apud cæteros eſſet odio. Neque tamen hoc fortunæ blandientis fauore contentus, cum æquales omnes partim viliores feciſſet, partim varijs criminationibus expuliſſet, paulatim aſſurgere & maiora negocia tractare cœpit: donec ab epiſtolis aſſumptus eſſet; & hoc prætextu ſecretius & ſeorſim à vulgo agere cum regina poſſet. Iam ſermonibus materiam dabat repentinus hominis, tantum non mendici, ad opes nõ mediocres progreſſus, & ſupra virtutẽ fortuna, ſupra fortunam arrogantia & æqualium contemtus, & cum ſuperioribus æmulatio. Alebat hanc vaniſſimi hominis inſaniam magnæ partis nobiliorum adulatio, qui amicitiam eius captabant, ſalutando, orationi eius ſubſeruiendo, foribus obambulando, exitus reditusq; eius obſeruando. Eo tandem peruentum eſt, vt ille cũ vno atq; altero quotidianus reginæ conuictor eſſet. Quæ ſane res & inuidiam & ſuſpiciones inſigniter mouebat, & ſiniſtris ſermonibus materiam ſuppeditabat. Acceſſit ad hominum iam in peius procliues cogitationes inflammandas, quod ſupellectili, cultu corporis, equorum & genere & numero, longe regem ſuperabat. Rex itaque, concurrentibus inſuper alijs haud leuibus ſuſpicionum cauſis, quæ ſupra dicto loco à Buchanano prolixe recenſentur, ingentem irarum molem animo coquens, cum familiaribus fidioribus de tollendo Rizio, quo ſaluo neque rex dignitatem, neque nobilitas in-

co-

olumitatem tueri posset, deliberare cœpit: Igitur paulo post Dauid in cellula angusta vna cum egina & alijs paucis cænans, à rege, introductis amiliaribus, ab ijsque extractus, multis vulneribus confossus est. Idque præter omnium, qui in cædem eius conspirauerant, voluntatem, qui eum publice strangulandum, populoque, cui gratissimum fore sciebant, id spectaculum præbere destinabant. Constans fama est, addit Buchananus, eum à Ioanne Damiæta Gallo sacrificulo, qui magicæ artis non imperitus vulgo habebatur, non semel admonitum, vt re infecta se alio conferret, & potentiorum odio, cui par esse non posset, se subtraheret. Respondit: Scotos magis minaces quam pugnaces esse. Iterum itidem paucis ante diebus admonitus, vt à notho sibi caueret; nothum illum se viuo in Scotia eam potestatem non habiturum, vt sibi timendum esset, respondit; à Morauio enim periculum sibi denunciari putabat. Verum dictione illa siue expleta siue elusa, primum ei vulnus à Georgio Duglassio, Comitis Angliæ notho fuit illatum. Vsque adeo vera est illa sententia, Dedecus & detrimentum esse comites & veluti pedissequas superbiæ & insolentiæ. Cæterum experientia testatur, plerunque eos, qui ex opificũ progenie & sordida plebe (licet nonnulli, sed raro, ex ijs, multis virtutibus claruerunt) emergunt, atque ad dignitates altiores vel ingenio suo, vel alia solertia ascendunt, multo insolentiores & propemodum intolerabiliores magna cum Reipu. iactura esse solere, quam qui nobili, veteri & celebri stirpe geniti sunt, (ita vt veterum ille recte di-

xerit: Baiuli imperant, & mali ſunt ſuperiores bonis: metuo ne nauem fluctus opprimat.) Teſtis eſt, præter eos quos ſupra notauimus, Pallas Claudij Cæſaris libertus, qui ſub eo principe immenſis opibus comparatis, cum à Peto accuſaretur in Neronem conſpiraſſe, atque ad rem probandam quidam Pallantis liberti adducerentur, coactus eſt Pallas, vt innocentiam probaret, ſuperbiæ ſuæ magnitudinem detegere. Affirmauit enim moris ſui eſſe nunquam miniſtrorum ſuorum quempiam alloqui, ſed, ſi quid vellet, id eis aut manu aut nutu indicare. Et ſi quid eſſet, quod longiore oratione declarandum eſſet, illud eis ſcribere. Id autem agebat, ne cum miniſtris ſuperbæ vocis ſuæ dignitatem communicaret. O immanem faſtum, adeo nimiæ fortunæ felicitate Pallantem efferri, vt primæ fortunæ gradum obliuiſceretur, & his, in quorum ordine fuerat, adeo ſe illius rei auarum præberet, quod large ſine vllo detrimento communicari poteſt. Quod ipſum quoque obſeruauit Aurelius Victor, de Cæſaribus part. 2. vbi ita dicit: Quibus rebus quantum ingenium eſt, compertum habeo, humilimos quosque, maxime vbi ad alta acceſſerunt, ſuperbia atque ambitione immodicos eſſe. Miranda non vſque adeo eſt, ac veniam propemodum meretur, eorum inſolentia, qui molliter ac delicatule educati, genere & opibus excellunt, tenuiorisque fortunæ amaritudines nunquam deguſtarunt: ij vero, qui ex ſordida plebe emergunt, ſi inſolentia nimia intumeſcunt, maxime omnium ſunt execrandi.

Inprimis antem obſeruatum eſt, illos plebeios vel-

eluti terræ filios, alijs bono & claro genere natis, nuidia & obtrectatione, vel aperta vel clandesti-a, maxime infestos esse, suaque dona, quibus ex-ellunt, omni conatu adhibere ad eos deprimen-los, & in hac re emergendi gloriam quærere. Cum enim eiusmodi parasiti, qui in sola principis gratia omne habent refugium, neq; in officio fide-iter præstito, neq; in virtute quapiam insigni con-idere audeant, maxime sane opus habēt, modo au-ctoritatem suam tueri velint, remisq; velisq;, ne vl-a virtutum habeatur ratio, contendere, ijsq;, quos virtute & fortitudine celebres norunt, omnem ad principis familiaritatem & gratiam aditum pręclu-dere. Suppressa siquidem virtute, dignitatem suam, quam ex principis fauore habent, facile tuentur. Quo fit, vt dum nulla bonorum virorū ratio habe-tur, omnia negotia hominibus nauci & nihili, qui-bus plus assentationis in lingua, quam fortitudinis in manu residet, cōmittantur, ijque de rebus prin-cipis sui minus soliciti, salutisque communis ne-gligentiores, omnes suas cogitationes vnice eo de-figunt, quomodo eximium promotoris sui fauo-rem recompensent. Hinc inuidia, & in aulis dissen-siones, clandestinæ machinationes, iustę bonorum indignationes, ac nisi mature insolentia illa para-sitorum, qui etiam, vt quidam canit, vel sputum lingere sunt prompti, retundatur, omnia in aula, in republica, pessum ire necesse est.

CAPVT XIV.

De iustitia subditorum inter sese.

DIGNA principe virtus est, singularem curam habere, vt subditi mutuam exerceant iustitiam. Quod quidem facile potest, si modo diligẽter cauet, ne ipsius subditi violentis ac notorijs iniurijs afficiãtur, siq; imposturas quaslibet, legum atque pœnarum rigore coercet.

Vim manifestam inferunt, relegati, prædones, proditores, homicidæ, atq; adeo ij, qui pro quæstu etiã tenui maxima quæq; pericula adeunt, quique summa cũ perfidia & infamia in quos benefici esse deberent, in illos vim aut fraudẽ exercent. Imposturæ sane tantas turbas non mouent, incommoda tamen si non maiora, at certe æqualia, inde ꝓmanant. Hisce n. imminuuntur mensuræ, pondera, corrumpuntur testamenta, contractus, monetæ, peruertuntur propolarũ commercia, reponuntur victualia ad quæstũ & vsuras; quibus omnib. communis tranquillitas, non secus ac fodina metallaris confossa, tandem cõuellitur ac disturbatur. Omnium enim illorum ea institutio est, idque consilium, vt dum quærant, dum in domũ inferant, nihil sordidum ac turpe defugiant; nec pro exiguo quidem lucello ab infamia iter detorqueant, sed cupiditate habendi comparandarumque diuitiarum, ac rei ampliandæ studio nimio incensi, præcipitesque cuncta vndique corradunt, non parcunt illiberalibus, non abstinent sordidis, quippe quibus nullus honesti, nullus denique famæ cultus aut respectus est, lucro, qualecunque id sit, cuncta posthabentes. Furantur, depeculantur, compilant, intercipiunt, auferunt, extorquent, dolo, vi, fraude, malis artibus, omnique impuritatis aut flagitij genere,

ere. Siquidem horum ipſorum ſunt compilatio-
es, furta, latrocinia, violentiæ, rapinæ, falſæ ob-
gnationes, iniqua iudicia, fraudes, fœneratio-
es, mercenaria parricidia, venena, &c. Itaque ſin-
ulari prudentia præuenire has Reip. peſtes & co-
rcere debet Princeps. Parum ſiquidem Reip. pro-
ıturum foret, ſi hoſtes quidem exteri ab ipſorum
nibus arceantur, inteſtinis interim intra Reipu-
licæ viſcera gliſcentibus latrocinijs. Hiſce itaque
ıalis ſi occurrat, curſumque inhibeat princeps, tū
el ſupra fidem beneuolentia omniū in ſe conuer-
ı ſubditos caritate ſibi deuinciet. Hoc nomine pa-
er appellatus eſt Galliæ rex Ludouicus XII. Summę
nim ipſi curæ erat, ne ſubditi vi & iniuria à poten-
oribus premerentur.
In primis autē plurimū intereſt coercere vſura-
ios & fœneratores. Fœn⁹ n. eſt inſtar ſcelerati latro-
inij, adeoq; fœneratores ꝓprie loquēdo vere ſunt
rędones & fures: Nā & vnde, atq; à quib. minime
cet, & ſupra, quam opus eſt, & quam decet, qua-
unq; ratione capiunt. Quæſtus autē cum alij ſint
urpes, vt qui è fœnore: alij ſordidi atq; illiberales,
t qui è macello, cauponaq;: alij infames, vt q̄ è fur-
is atq; graſſationib. (quanq̄ vbi infamia, ibi etiā tur-
itudo) horū nulli ab hoc genere hominū repudi-
ntur: ac tametſi alios alij quęſtus libentius ſequū-
ur, tamen omnes omnia vtilitate proprijsq; com-
ıodis ac lucro etiā quantulocūq; metiūtur. Cato
eliq t, fœneratores, qui ſupra ſortē vltra duodecim
x mutuo exigerent, pœna quadrupli antiquitus
ıultatos fuiſſe: fures vero dupli tantum. Hoc
ıalum, peſtis præſentiſſima, Athenienſium Rem-
ublicam nō ſemel afflixit ac diſtraxit. Rex Galliæ
F 4 ali-

aliquoties ad relegandos Italos numularios coactus est.

Quorsum vero attinet, subditis quidem impositione nimiorum grauaminum aliquantulum parcere, interim vero effrȩnatam fœneratorũ auaritiã, qui priuatorũ sanguinem & viscera corrodunt, exsutaq; omni humanitate ad instar Harpyiarum deglutiunt, non tantum nõ cohibere, sed multo magis fouere. Neq; vero priuatorum duntaxat bona fœneratorum exactionibus exhauriuntur, sed & ipse fiscus atq; adeo communes reditus.

Non equidem diffiteor, negociationes frequẽtes ob vectigalia aliasq; obuẽtiones quȩstum afferre vberrimũ. Siue enim mari siue terra merces aduehantur, est vt de ijs vectigalia pensitentur. At vero & hoc verum est, mercimonia & contractus nisi interueniente pecunia, florere neutiquãposse.

Quis autẽ est, qui non perspectũ habeat, omnes eos, quib. destinatũ est, vsuris & re numularia ditescere, dũ negotiationib. (quippe quȩ p̃sentem vbiq; pecuniã, animiq; & corporis in perferẽdis laborum difficultatib. tolerantiã exigunt) intermissis, nõ tam temp⁹ quã pecuniȩ vsum chirographo diuendũt, priuatis dũtaxat commodis mutuatione hac inhiare, ac quasi stertendo aliorũ bona ægre comparsa hirudinũ instar exsugere, atq; inde pinguescere? In hoc omnino vespis assimilandi. Eæ enim vt ignauũ pecus, apum aluearib inundantes, fauos mellis miraarte & labore constructos absumunt.

Cȩterũ ciuibus hunc in modũ ditari cupientib. atq; ex otio victuris, nõ potest, quin sequat̃ magna vrbiũ vastitas & pauptas, artes humaniores & me-

cha-

chanicę frigeant. Deserit.n. officinam mechanicus; ſtiuam agricola. Redigunt pecuniam nobiles ex bonis venditis. Mercator qui hinc inde varias peragrabat regiones, omiſſo inſtituto domi deliteſcit rei domeſticæ ſtudioſior. Sic autem præcipuum Reipubl. decus & ornamentum concidit: reditus fiunt minores: vectigalia ceſſant, ærarium exhauritur, vulgus autem plane ad extremam inopiam vergit. Quid vero inde expectandum? Hoc nempe: Multi, qui poſſeſſionibus auorum diſtractis, vſuras cum fructibus prædiorum æſtimantes, lautius ſe ex pecuniarum vſuris, quam ex fructibus prædiorum victitaturos ſibi perſuadentes, ſorte diſſoluta, fortunas omnes momento abliguriunt; cumq; illos pecunia primum, deinde fides deficit, rapto viuere, prædari, latrocinari non dubitant: aut, quod extremum eſt, perturbata ciuium quiete ſuam inopiam Reipub. ruina ſarcire; quod eo magis metuendum eſt, quo ciuium ordo, qui cæteros opibus longe ſuperat, à cæteris numero ac potentia ſuperatur.

Sic Aſiani à Romanis, quorum auaritia & vſuris non ſecus ac à rapaciſſimis Harpyijs exedebantur, deſciuere, Mithridatisque imperio ſe vltro ſubmiſere: non ſine inſigni clade Romanorum. Sapiens ille Solon Athenis, Lucullus in Aſia, Cæſar in Hiſpania, quilibet in ſua Republica, in illicitas vſuras animaduertendo, aut ſaltem moderando, immortalem nominis exiſtimationem ſibi cõpararunt.

Principum opes & potentia è fortunis ſubiectorum dependent. At horum diuitiæ ex prædijs,

fundis, frumentis, alijsve artibus æſtimantur: quæ omnia aut in ipſos adferuntur, aut ab ipſis aſportatà huc illuc in varias regiones transferuntur Nihil tale tractat vſurarius & numularius; imò dum ſubdole & pernicioſe aliorum æs ad ſe pertrahit, alijs, quo minus negociari, & emtionis titulo aliquid ad ſe transferre poſſint, impedimento eſt.

Duæ præ cæteris Respublicæ in Italia egregiè florent: altera Veneta, altera Geneuatum. Harum & familijs & opibus Veneta longe eſt ſuperior. Qui ſic, ais? Quod nimirum vrbs illa mercaturis addicta incolas ſuos non contemnendis: ipſam vero Rempublicam ſummis inſignes fecit diuitijs. Geneuates vero in re vſuraria occupati, maximas diuitias, exhauſto interim publicis largitionibus ærario, acquiſiuerunt.

Cęterum quoniam in vſurarum vſurariorumq; mentionem hic incidimus, vberius aliquid de ijs hoc loco dicemus; hac præſertim peſte contagioſiſſima in ciuium partim animos ſeſe inſinuante, partim viſcera & præcordia ipſorum mordicus rodente; vnde certiſſimæ imperiorum ac ciuitatum non tantum conuerſiones, ſed etiam euerſiones ſæpius extiterunt; quarum nulla certior cauſa fuit, quam nimiæ paucorum opes, & multitudinis inopia non ferenda; ex nimia vſurarum praxi vtrinque prognatæ. Quo factum, vt cum inopiam amplius ferre tenues non poſſent, (quoniam vſura, quam Hebræi appoſite *morſum* appellant, non modo ipſorum opes exhaurire, ſed etiam oſſa penitus arrodere, ac medullas ex ipſis oſſibus ex-

ſu-

ugere consueuit,) locupletiorum, qui paucissimi rant, opes diripere, aut nouas tabulas, aut bonorum æquationem petere non dubitabant. Hinc Plato duas Rerumpublicarum antiquissimas pestes appellauit, opes & inopiam: grauior tamen est nopia, non tamen propter inediam ac famem, qua nihil acerbius; sed propter insitum vnicuique egestatis pudorem, qui plerisque paupertate ipsa durior est.

Quibus morbis vt occurri posset, quæsita sæpius est & tentata æquatio bonorum, quam pleriq; pacis & concordiæ parentem appellant: inæqualem vero bonorum diuisionem, inimicitiarum ac discordiarum nutricem. Nam quo quisque alios opibus superat, honoribus etiam, voluptatibus ac delitijs superior esse, de virtute nihil aut parum admodum solicitus; tenues vero sibi inseruire, seque reuereri cupit. hinc egentium erga potentiores inuidia; hinc inimicitiæ; cum qui virtute superiores sunt, non modo ab honoribus arcentur, verum etiam in summa egestate & contumelia viuere coguntur.

Hæc, opinor, causa veteres legumlatores impulit ad eam, cuius modo mentionem feci, facultatum aut certe agrorum æquabilem diuisionem, quam aliquoties quidem attentarunt, sed irrito omnino conatu. Lycurgus quidem, auri & argenti vsu sublato, agrorum æquabilem diuisionem iniuit, non tamen sine capitis ac vitæ discrimine. Secutus est Solon, cui ad bonorum æquationem nec animus defuit nec voluntas, sed conficiendæ rei desperatio. id tamen, quod pro-

ximum

ximum erat, ſcilicet nouas tabulas, inuexit. Idem rex Agis feciſſe dicitur, cum tabulas omnes debitorum in publicum allatas vna & eadem flamma comburi iuſſit, quo incendio nullum vnquam ſe clarius vidiſſe teſtatus eſt: cum tamen agros omnes ex æquo diſtribuere conaretur, ab Ephoris in carcere necatus eſt. Ac tametſi Romani cæteris in eo genere iuſtiores fuiſſe videntur, ſæpe tamen nouas tabulas tumultuanti plebi conceſſerunt, vt debitores tertia quartave debiti parte, aut in totum leuarent, ne illis idem accideret quod optimatibus Thuriorũ; qui, cum omnes agros ſibi coemiſſent, ac tenues debitorum onere vrgerent, ab ijsdem bonis ac ciuitate expulſi fuerunt. Hæc tamen in ſpeciem præclara iudicantur: cum reuera nihil magis peſtiferum ac pernicioſum æquatione illa bonorum, ac ſpe nouarum tabularum cogitari poſſit, idque maxime ad euertendas ciuitates, quæ fundamentum firmius aut ſtabilius nullum habent, quam iuſtitiam: iuſtitia vero nulla eſſe poteſt, niſi conuentionum fuerit ac promiſſorum certa fides, ac neceſſaria ſolutio rerum creditarum. Quis enim dubitet, ſublata fide, ruptis tabulis, æquatione bonorum inuecta, Rempublicam breui interituram? Quanquam nouæ tabulæ ſæpius egentium facultates exhauriunt: & eorum potiſſimum, qui nihil præter nomina in bonis habent; callidi vero fœneratores, exaudito nouarum tabularum rumore, æs alienum vndique graui fœnore contrahunt: vt quidem Solonis & Agadis σεισάχθεια pleroſque fœneratores iſta ratione locupletauit, tenuium facultates euertit. Quamdiu vero prodigi nouas tabulas

ulas proſpiciunt ac ſperant, ſua largitionibus pro-
ndere non dubitant: deinde cum illos & pecu-
ia & fides defecit, ad rapinas conuertuntur, alie-
isque bonis manus afferre coguntur, aut deſpera-
orum ac improborum hominum ſocietates con-
uirunt, vt rerum nouandarum occaſionem arri-
iant, Remque publicam omnino ſubuertant. At
reditorum fraudandorum ſpe ſublata, ſoluendi
eceſſitas & frugaliter viuendi ratio conſequetur.
Quod ſi iniquum eſt, creditores ſua perdere, ac
lebitores aliena lucrari, quãto eſt iniquius agrarijs
egibus veteres poſſeſſores ſuis ſedibus pellere, &
ex aliorum direptionibus alios locupletare? nam
qui creditarum pecuniarũ liberationem quærunt,
iniuriam fœnoris ſpecie velant, & pecuniarum
ſterilem naturam: ſed qui prædiorum, quæ legiti-
mo iure aut iuſtis conuentionibus cuique obue-
nerunt, diuiſionem æqualitatis ſpecie poſtulant,
non modo Rerumpublicarum, ſed totius humanę
ſocietatis, quæ ſtare nulla poteſt, niſi ſua teneantur
fundamẽta, labefactant. Abſurdius etiam, qui bo-
norum æquationem, *concordiæ parentem* appellant:
cum nullæ capitaliores ſint inimicitiæ quam eorũ,
quibus omnia ſunt æqualia. At cum egentes ac te-
nues locupletioribus inſeruiunt, non modo ab in-
opia, ſed etiam ab iniurijs potentiorum vindican-
tur. Ad Solonem quod attinet, is de agrorum poſ-
ſeſſione deturbauit neminẽ, ſed ordines quatuor
ciuium ex cenſu deſcripſit: eorum ſcilicet, qui tri-
tici, oleiue aut vini quingentos modios annui redi-
tus poſſiderent; deinde qui trecentos; tum qui du-
centos; ordine poſtremo cæteros collocauit, quos
ab

ab honorum petitione repulit. Quinetiam Plato, quem æquationis istius auctorem ciere non dubitant, in secunda Republica, quæ ipsius est, altera Socratis propria, alios alijs locupletiores fecit: & ex eo ciuium numero, scilicet quinque millium & quadraginta, singulos ex singulis familijs totam hæreditatem cernere, cæteros ne delibare quidem permisit; ex quo summa inæqualitas paulo momento secuta fuisset. Atque in eo ipso Lycurgus in conuertendo suæ ciuitatis statu grauiter lapsus videtur, cum agrorum æquabilem partitionem inuexit, vt ciues omnes omnibus æquales faceret: nam paulo post, & quidem se viuo ac spirante, viginti hæredes eiusdem agri, & ab inopia liberorũ viginti hæreditates ad vnum peruenturas videre potuit. Plerique ciuium numerum augeri prohibuerunt. quam sententiam Aristoteles quoq; probauit: ac ne plures nascerentur, abortus fieri, & Platoni & Aristoteli placuit: at etiam distortos ac membris captos exponi iubet vterque, quod sine exsecratione dici non potest, vt diuinum hoc animal, quo nullum ab immortali Deo præstantius conditum est, posteaquam ortum est, non modo non viuere permittatur, verumetiam aboriri iubeatur. Ac sane grauiter, meo iudicio, peccant, qui ex liberorum ac ciuium multitudine futuram metuunt inopiam, cum nullæ ciuitates locupletiores sint, aut artium ac disciplinarum omnium varietate clariores, quam quæ ciuium multitudine magis abundant. Quod quia perspicuum est, exemplis nõ vtemur. Illud etiam frustra metuunt, ne scilicet ex tanta ciuiũ multitudine secessiones existant; cum

nulla

ulla re ciuitates à seditione tutiores sint, quam
ominum copia ac varietate: quia potẽtes inter ac
ebiles, locupletes inter ac tenues, probos & im-
robos, sapientes ac desipiẽtes, opifices ac nobiles,
nagnam mediocriũ in omni genere multitudinẽ
nteriectam esse oportet, quæ extrema diffidentia
nedijs ordinibus coniungat; contra quam fit in
ngustis ciuitatibus, quæ & momento in duas fa-
ctiones diuisæ secedunt, nec facile conciliantur.
Sed extra oleas versamur. redeamus ergo ad id
nde sumus digressi. Diximus autem initio de vsu-
a, peste omnium, quæ Remp. obruere solent, no-
centissima, quæ tametsi antiquitus quandoque to-
erata, nunquam tamen approbata fuit. Solon, Ly-
curgus, Plato, Aristoteles, decemuiri legum feren-
darum, alijque sapientissimi legumlatores ac phi-
losophi, necessitate ita cogente, nẽpe vt locupletes
ad sublenandam tenuiũ inopiam inuitarẽt, vncia-
riam vsuram permiserunt: quæ non nisi longissima
hominis vita, id est, anno centesimo sortẽ ęquaret.
qui grauiorem vsuram pactus esset, quadruplũ ex
lege XII. restituere cogebatur. Sapienter illi quidẽ,
vt fœneratorem grauius quam furem, qui tunc per
leges XII. dupli tantum pœna tenebatur. Eadem
lex Duilia rogatione reuocata est, anno ab vrbe
condita 396. ac decimo post anno fœnus vnciariũ
ad semiunciarium cogi placuit: vt non nisi anno
ducẽtesimo sortem exæquaret. atq; id etiam anno
sequente penitus sublatum est Genucia rogatione
propter cõtinuas tenuiũ seditiones. Nam vt mini-
mũ fœnerari per leges liceat, sensim ad summũ ꝑ-
uehimur. Tuti⁹ est igitur, vsurarũ nõ modo radices,

sed

ſed etiam fibras omnes amputare; neque id Reip. nec corporibus vllis aut collegijs vlla vtilitatis aut pietatis ſpecie permittere. Leges diuinæ diſerte (Deut. cap. 23.) omnium fœnorum genera prohibent. Diſertus eſt ſermo Saluatoris noſtri (Lucæ 6.) Mutuū dantes & nihil inde ſperātes. quę ſane teſtimonia in dubiū nemo debet vocare, niſi aperte inanib. argutijs oracula diuina fallere ſe poſſe putet.

Cæterum, ne quis ſub vocabulo vſuræ decipiatur, ac quæuis commercia & negociationes, ſine quibus Reſpublica conſtare diu nequit, hoc nomine traducat; opus eſt vt explicemus, quid per vſuram hoc loco intelligendum proprie velimus; quod quidem ex definitione vſuræ liquidiſſime conſtare poteſt. Eſt igitur vſura illicita quędam exactio pecunię pacto expreſſo vel occulto facta, quã accipiens ex rebus (quarum vſus eſt ipſarum conſumtio) aliquid vltra ſortem reddere tenetur. Vel breuius ſic: Vſura eſt quæſtus illegitimus ex rebus, quæ à ſuis vſibus non ſeparantur. Ex qua definitione ſatis apparet, cōmercia & negociationes, atq; adeo rerū commutationem hic non comprehendi, quippe quæ naturales ſunt & in Rep. conceſſæ. Etſi autem Ariſtoteles etiam cōmercia ſordidula quadantenus nominet, id tamen facit non abſolute, ſed quodam reſpectu. Diſtinguit enim inter victus quærendi rationes, quarū alteram dicit prorſus naturalem; alterã vero mixtã, minusque primariam acquirēdi victus rationem, illam nempe, quæ in rerum commutatione verſatur. Prioris, naturalis nempe, duo facit genera: alterum in ipſis viſceribus & quaſi medullis naturæ poſitum; alterum

ım à natura quoq; fluens, sed arte & industria cõ-
ımmatum; illud immediate, hoc remotũ ab vtero
aturæ deriuari dicitur. Illud est, exempli causa, vt
abulũ quod pecori; hoc, vt alimentum quod ho-
ıini comparatur. Atq; vt propius accedamus, Ari-
:oteles prorsus naturalem quærẽdi victus rationẽ
:a distinguit, vt alterũ eius gen⁹ sit primariũ, aliud
ıinus primarium: primarium in agriculturam &
astoralem facultatem; minus primariũ, in præda-
orium, piscatoriũ, venaticũ & mixtũ ex his genus
.iuiditur. Agricultura est laboriosa quasi nutrix ci-
:itatis. Pastoralis facultas est custos pecoris. Quẽ-
dmodum enim belluarũ quædam gregatim, quę-
lam sparsim & vage viuunt, & vt aliæ animantib⁹,
liæ fructibus, aliæ omni genere pabuli vescuntur:
ta hominum alij hac, alij illa ratione victus dele-
tantur. Hinc multi ex agricultura, multi ex pasto-
ali facultate, nõnulli ex venatione, plurimi ex pi-
catu, oẽs & singuli ex his aut illis, de quib. dixim⁹,
mpetu naturæ suum victũ quæritant. Huc adde ꝙ
ıæc omnia sint naturalia: ergo ratio victus à natu-
a oritur. Si firmius probari hoc ipsum cupias, sic
ıccipe: Omnis ars, qua acquiritur sine medio id ꝙ
ıatura fundit ꝓpter animal, est maxime naturalis
ıomini: Sed ars acquirẽdi victũ est huismodi: ergo
:st naturalis. Patet ratio, quia nihil frustra facit na-
:ura, neq; deficit in necessarijs: at multũ deficeret
quidem, si animalia produceret solũ vt mater, &
ıon etiã vt nutrix aleret & conseruaret: sed nutrix
tenera est natura, eadẽq; fouet quæ producit. Hoc
videre licet in omni genere animantiũ, quæ vel se-
mine vel putredine oriuntur. Miraculi instar est in

 oui-

ouiparis, quomodo vna pars oui ad vitam, alia ad victum & alimentũ pertinet. O quanta cura, quantumq; studiũ naturæ est, quæ tantũ victũ vna cum fœtu parit, vt satis esse possit ad alendum id ꝙ natũ est, donec ipsum sibi suppeditare alimẽtum possit. Quia itaq; hoc quærendi victum genus est prorsus naturale, vti ex iam dictis patet, alterum vero, quod versatur circa cõmercia & negociationes, nõ prorsus naturale est, quia arte & solertia humana vt plurimum constat, qua quidẽ ratione naturale nõ est; Si vero indigentiam humanã, quę est ipsa commutationis causa; aut materiã, quæ res omnis ad vsum humanum parta; aut potentiam naturę, qua homo ad hoc medium viuendi cogitur, accuratius tecum consideres, inuenies, genus hoc, ꝙ circa commercia versatur, ex parte esse naturale. Ob id Aristoteles sordidulũ aliquatenus, eo quo diximus respectũ, dixit. Quemadmodũ artes mechanicæ, si cũ liberalibus cõparentur, sordidæ: ita mercatura, quæ tota est in congerendis pecunijs, si cũ victus ratione cõferas, illiberalior appellatur. Vt ergo illa, nempe ratio victus quærendi, est necessaria in Rep. ita hæc quidẽ licita est & permittenda. Hoc indigentia naturæ docuit, hoc necessitas rerum commutandarũ posuit, hoc longa experientia confirmauit. Indigẽtia naturæ, quia aliter suis defectib. non medetur; necessitas rerũ commutandarum, quia aliter confusio negociorũ in ciuitate nascitur; experientia, quia sine hoc medio beata Resp. in bonis fortunæ non omnino redditur. Sed cum duplex sit cõmutandi ratio: vel cum res commutantur inter sese, vt frumentũ pro lana, vinũ pro oleo; vel cũ pro numo

(qui

qui est mensura commutationis) res cōparentur; illam prorsus naturalē & legitimam esse defendo, hanc quoq; (si ad sordidum quæstum non progrediatur) necessariam ac licitam esse puto. Verum cū duplex sit cuiusq; rei commutabilis vsus, cōmunis & proprius: videamus paucis, in quo legitima cōmutādi causa versetur. Duplex (inquit Aristoteles) cuiusque rei possessæ vsus est: alius proprius, alius cōmunis: proprius est, vt calceo pedes defendere, ne lapillis vulnerentur; communis est, ipsa calcei cōmutatio, quæ quidē inuēta est necessitatis causa, vt reb. ijs traditis quib. abūdamus, aliæ illorū loco vltro citroq; tribuantur. Exempli causa. Angliam beauit Deus frumento, Galliā vino: Gallus indigēs tritico in Angliā trāsportat vinū; hinc nascitur vera illa, de qua nūc agitur cōmutatio. Vis ergo causam scire cōmutandi? Indigentia est rerū ad vsus necessarios vitę. Tu pane, ego veste careo: à me tibi panis, à te mihi vestis datur; hoc modo indigentiæ rerū succurritur, hoc modo defect⁹ naturæ tollitur, hoc modo pax ciuitatis cōseruatur. Deinde Aristoteles victus rationē, quæ in cōmercijs versatur, appellat sordidā, non eam, quā iam diximus: sed eā quæ vltra limites naturę progreditur, q̄ turpissimū qūæstū ac lucrū quasi finē intuetur, quā odiosi fœneratores exercēt, qui nōn ad victū sed ad quęstū, nō ad vsum sed ad excesū, non ad necessitatē vitæ sed augmentū pecuniæ (cuius nullus est mod⁹) suas res oēs locāt & nundinātur. Isti sunt voraces corui in Rep. & quasi lupi insatiabiles, quorū sitis nō extinguit, quorū hydrops nullis curat herbis aut medicinis. Est tn̄ aliud gen⁹ mercatuię vtile & fructuo-

um in ciuitate , cuius ſolius cauſa numus (qui eſt menſura rerum commutandarũ) inuentus & formatus fuit. Hoc genus quamuis pecunia quidẽ vtitur, ad pecuniá tamen vt finem non refertur; vtitur pecunia vt medio ac inſtrumento, nõ vtitur vt eius mancipetur imperio. Miſer enim eſt qui numos admiratur. Quod vero numus ſit commutationis cauſa inuẽtus, adeoq; ad eam neceſſarius, quatuor modis probatur: à diſtantia locorum, à differentia temporũ, à quantitate rerum, ab indigentia & neceſſitate hominum. A diſtantia locorũ, in quibus res ſunt cõmutandæ, exempli cauſa. In Arabia ſunt aromata, quæ deſunt Anglis, cõmode illuc ex Anglia res aliæ cõmutabiles transportari nõ poſſunt, vtputa lana aut ferrum; neceſſe ergo eſt rem aliquá inueniri paruæ quantitatis, quæ eisdẽ rebus æquiualere poteſt. A differentia temporũ, exempli cauſa. Habeo hoc anno multũ vini, in proximum ſeruare nõ poſſum, ne aceſcat, granũ aut oleum mihi non dabis: neceſſe ergo eſt vt pecuniam quæram. A quantitate rerum quæ cõmutantur, verbi cauſa. Equum habeo, at cibus & veſtis deſunt. Si equum pro alimento mutem, adhuc veſtimentũ deeſt: neceſſe ergo eſt, vt numos quæram, quibus & cibum & veſtem habeam. Ab indigẽtia hominum, exempli cauſa. Pauper opus facit, vt neceſſaria ad victũ habeat, tu vero pro quo hoc opus facit, numum non cibum in promptu habes; neceſſe ergo eſt, vt numum hic pauper capiat, quo ſibi & ſuis alimentum paret. Ex his ſatis conſtat, pecuniam commutationis cauſa eſſe inuentam, & eandem in ciuitate eſſe valde neceſſariam; quo etiam perſpicuum hoc

vnum

num redditur, nihil esse periculosius ciuitati, ni-
il ciuibus perniciosius, quam sæpius mutari legi-
mam pecuniam, quam rerum commutandarum
ensuram, eandemq; permanentem iustitia fecit.
Etsi autem pecunia vsq; adeo necessaria est, vt ea
eficiente commercia pleraq; pessum ire necesse
oret, sine quibus, vt dictũ est, ciuitas diu constare
on posset non tamen multitudo pecuniarũ sunt
eræ diuitiæ ciuitatis. Vnde recte M. Tullius: Ani-
us, inquit, hominis diues nõ arca appellari solet.
Quæ ergo est iam mũdi in cõmemoranda pecunia
am vana ostentatio? Quam stulta pro opibus ho-
minũ contentio? Vis diues esse? pecunias fuge. Di-
itias cupis? Virtutes cole. Audi Aristotelẽ de hac
e loquentem: Nugatorium quiddam, inquit, vi-
letur esse numus. Rationem addit, quia decreto
llorũ, qui eo vtuntur, mutatus nihil est, neq; ad vl-
am rem necessariã parãdam vtilis. Sequuntur etiã
æc verba: Quod sæpe is, qui numis circumfluit,
ebus ad victũ vitamq; necessarijs egeat. Si exem-
lum desideres, proponit Midam, qui aureo voto à
oue cõcesso stultus inedia tandem contabuit. Ex
uibus in hunc modũ argumẽtari licet. Quæcunq;
unt incerta, veræ ciuitatis diuitiæ non sunt. Sed
ecuniæ sunt instabiles & incertæ, ergo veræ ciui-
atis diuitiæ non sunt. Iterum: Illa non sunt veræ
diuitiæ ciuitatis humanæ, quarum possessores ali-
quando defectu necessariorum ad victum pereãt.
Sed pecuniosi sæpe defectu necessariorũ ad vitam
pereunt. Ergo pecuniæ non sunt veræ diuitiæ ciui-
tatis. Ac sane perquã multus est Arioftteles in mi-
nuenda illa opinione hominum de congerendis

pecũnijs,& oratorio quaſi more vrget, eo conſilio (vt opinor) quo animas fœneratorũ vulneret, vt ſi mores ſuos tandẽ nõ deponant, lenius ſaltẽ viſcera & præcordia ciuitatis rodant. Nam vt nihil magis iuuat Remp. quã honeſta rerũ cõmutatio & mercatura: ita peſtis lethalior non eſt in ciuitate quam mordax pecuniarũ exactio & intolerabilis vſura. Ita vt merito exclamare quis poſſit: O peſſima beſtia, omni aſpide nocentior, vtinã ſane aut nunquã fuiſſes, aut ſaltẽ in florentes ac bene adminiſtratas Resp. nunquam irrepſiſſes! Natura te quaſi ſtercus euomuit, auaritia te monſtrũ ſuſcepit, immanis cupiditas te peſtẽ multarũ ciuitatũ auxit & enutriuit. Ac vt ſummatim dicã, vſuram exercere in ciuitate nullo modo licet his rationibꝰ; quia vſum naturalẽ pecuniæ peruertit; quia monſtroſum ortũ pecuniæ ex pecunia quærit; quia aut non ens vendit, aut idẽ bis vendit; quia vſum à re, q̃ eſt omnino inſeparabilis à ſuo vſu, diuellit; quia infinite pecuniã expetit, ac deniq; quia expreſſum Dei mandatũ violat. Syllogiſtice hæc ita poſſunt exponi: Quicquid eſt contra legẽ naturæ, non eſt licitũ. Sed vſura eſt cõtra legẽ naturę. Ergo vſura non eſt licita. Maior cõſtat. Aſſumtio probatur: Quicquid naturalẽ vſum rei peruertit, eſt contra ius naturæ. Sed vſura puertit naturalẽ vſum pecuniæ. Ergo eſt cõtra ius naturæ. Minor patet, quia naturalis vſus pecuniæ eſt, vt ſit menſura rerũ, at vſura eandẽ rem cõmutabilem facit. Præterea quicq̃d fœtũ aut partũ q̃rit ex ijs, q̃ vim pariendi nõ habẽt, vt ex ferro aut lapide, illud ipſum eſt plane cõtra ius naturę. Sed vſura pecuniã quaſi fœtũ ex pecunia veluti ex matre quęrit (cum tamẽ pecunia vim generãdi nõ habeat. Ergo vſura

eſt

ſt plane cõtra ius naturæ. Tertio: Non ens vendi, ut eandẽ rem bis vendi eſt cõtra ius naturæ: ſed in vſura aut nõ ens venditur, aut res vna bis venditur: ergo eſt cõtra ius naturæ. Maior cõſtat, quia ſecundum ius naturæ non licet aliũ fraudare aut opprimere. Minor patet, quia aut vſus, qui non eſt, venditur: aut pecunia, quæ cũ vſu ſuo translata eſt, bis venditur: quo nihil eſt vel in ipſa natura odioſius, vel in bene adminiſtrata Rep. deteſtabili⁹. Quarto. Rem cuius vſus eſt ipſa cõſumtio ab vſu ſeparare, eſt contra ius legitimũ ſeu poſitiuũ. Sed vſura id facit. Ergo vſura eſt contra ius legitimũ ſeu poſitiuũ. Minor probatur, quia pecuniam, oleũ, vinũ, & ſimilia, quorum vſus eſt ipſorũ conſumtio, vſura ab ipſorũ vſu ſeparat, indeq; turpiſſimũ quæſtũ exigit & venatur. Poſtremo: Infinitũ appetitũ pecuniarum tam ius naturæ quã lex ciuitatis vetat. Sed in vſura eſt infinitus appetitus pecuniarũ, ergo vſurã tam ius naturæ quam lex ciuitatis vetat. Minor eſt Ariſtotelis, ac ratione etiã probatur: quia tametſi, verbi cauſa, decem ſolũ libras pro centũ capis, pro illis tamen decẽ & pro alijs in infinitũ ſemper aliquid vltra ſortẽ cupis: hinc etſi finita ſit pecunia q̃ requiris, infinita tamen eſt culpa quã cõmittis, ea enim metiẽda eſt non cũ re in qua verſatur, ſed cũ voluntate tua à qua ſuſcipitur, quippe voluntas tua concipit, actio prodit peccatũ. Summa autẽ horũ omniũ eſt, ꝙ in vſura ſit inſatiabilis pecuniarũ ſitis, quod ſit deteſtabilis peruerſio naturalis vſus, quod ſit monſtroſæ generatio prolis, quod ſit læſio ciuis, ꝙ ſit violatio tam humanę quã diuinæ legis: ſequitur ergo, ꝙ vſura nõ ſit in bene inſtituta Rep. licita, nõ ſit laudabilis. Sed hic obijciat aliqs: Quicq̃d ius

ciuile concedit licitũ eſt:ſed vſuram ius ciuile concedit. Ergo vſura licita eſt. Maior patet, quia fundamentum eiusdem iuris eſt iuſtitia. Minor cõſtat in multis legibus imperatorũ. Reſpondetur ius ciuile permittit quidem vſurã, ſed non approbandã cenſet. Hoc conſtat, quia in ipſo iure ciuili dicitur, quod res, quæ vſu conſumuntur, neq; ratione naturali, neq; ciuili vſumfructũ recipiãt. Sic Deus multis parcit, in multis conniuere ſolet. Polygamiam patrũ tolerauit, ſed non approbauit. Sic ꝙ malum eſt, iuſtitia vetat, politica tamen experientia malũ aliquando tolerat: tolerare malum, non eſt approbare malum. Ferox, immanis, truculenta eſt natura humana, conſilio ſemper non regitur, iudicio non coercetur. Hinc tolerantia malorũ quædã irrepſit in ciuitatẽ, hinc lupanaria, hinc vſura; non ꝙ iuſta Resp. hæc mala approbet, ſed ꝙ (ne grauiora mala ſequantur) permittẽda cenſeat; ſed ita permittenda, vt peccantes impune ſuũ ſcelus non ferant. Nã perſiſtẽtes in his malis inter viuos maledicti, inter mortuos inſepulti, idq; legum cenſura, iacent. Permittit ergo lex, & tamen prohibet, tolerat & tamẽ percutit; ſic clauſis quaſi oculis videt hæc mala, ne nimis perſpicax videret monſtra. Quæ certe non ſine ſepulchro & naufragio ſui cerneret, ſi in multis ijsdemq; magnis malis non aliquãdo conniueret. Quippe tanta eſt infirmitas humana, tam facilis deſcenſus auerni, vt ſæpe lapſu prohibito in immanitatem ſceleris præcipitantius ruat. Atque hæc de vſuris, quod nimirum è quauis Rep. modo ſe ſaluam eſſe cupit, ſint exterminandæ.

Ad extremum, pauca etiam de mercatoribus & inſti-

nſtitoribus, ſi non expilatorib., adijciã; non ijs qui-
lem, quorũ mercatura cũ maximo Reip. cõmodo
oniuncta eſt, quamque ad externorum ſæpe regũ
populorumq; amicitias cõtrahendas accõmodam,
tq; etiam hominũ vitæ perutilẽ, ac quodammodo
neceſſariam plerique arbitrati ſunt; ſed de ijs, qui
atentium lucrorum aſtutiſſimi indagatores, mani-
feſtæq; prædæ auidiſſimi deuoratores; nec cogna-
tiones, nec affinitates, nec amicitias, nec cõmunem
ſalutẽ, vlla fide, niſi ſola vtilitate colunt; quorũ o-
peroſæ fraudes, non artes, venduntur emunturq; ;
quib. paſſim peculiare eſt, mẽtiri, peierare, fraudare
& imponere, nec vlla illis lucrandi ratio turpis; atq;
ille melior, qui lucratur magis; quin & legib. id ſibi
licere dicunt, decipere ſecũ contrahentes ad dimi-
diũ iuſti precij. De quibus eſſe nõ poteſt, cũ omnis
eorũ vita ad quæſtũ, ad lucrũ, ad diuitias adornata
ſit, illos earundẽ occaſione turpia plurima & dignas
ſupplicio fraudes cõmittere. Hinc emit ille, vendit
alter: hic portat, ille aſportat: hic creditor, ille debi-
tor: hic ſoluit, ille recipit: alter rationes ſcribit. Peie-
rãt, fraudãt, fallũt, nec animę, nec corporis, nec for-
tunę vllum periculũ excludunt, modo lucrum ſpe-
rent: ſicq; omnes per omnem ætatẽ poſt lucrũ, poſt
diuitias currunt. At vero cuiuſmodi fraudes com-
mittant in lana, in lino, in ſerico, in purpura, in gẽ-
mis, in aromatibus, in cæra, in oleo, in vino, in eqs,
in animalib. deniq; in omniũ mercium genere, ne-
mo eſt qui neſciat, qui nõ videat, qui non palpitet,
niſi qui forte illorum damna non ſenſerit. Atq; hæc
minora mala ſunt, longe his maiora ſuperſunt. Ipſi
ſunt qui inuectis damnoſis mercib. & quæ ob rari-

tatem vel delitias à mulieribus & pueris appetun-
tur, & quæ nullam vitæ faciunt necessitatem, sed
duntaxat ad luxũ, ad pompam, ad fucum, ad ludũ,
ad mollitiem, ad voluptatem ab ipsis vsq; terræ fi-
nib. veluti laqueos importantes. Prouincias ac re-
gna quotañis imẽnsa spoliant pecunia, corrumpũt
bonos mores, introductis peregrinis vitijs ac subla-
to patrio ritu semper nouis & externis reb. studen-
tes, eam perditissimis implicant consuetudinibus.
Ipsi sunt, qui initis sodalitijs contra ius, fas & leges
monopolia exercent, omnia tentantes, excogitan-
tes, explorantes quibus multitudinis opes ad se cõ-
trahant, dum collectis pecunijs alios vincunt, alios
præueniunt, alios ex aucto rerũ pretio deterrent, ac
soli emunt omnia, quæ deinceps pro suo libito soli
vendũt quam maximi. Ipsi nõ raro ingẽti ęre alieno
consarcinato, constituto alibi domicilio, inde vero
prostituta fide, verso solo, ꝓfugi, & sero aut nunquã
redeũtes, creditores fraudãt, & ad desperationẽ ac
laqueũ adigũt. Ipsi sunt qui chirographis & obliga-
tionibus implicãt & expilãt ciues, debitorumq; ra-
dices adeo ꝓfundas, laboriosas, funebres & ineui-
tabiles plantãtes, vt euelli neq̃ant: sed in gyrũ pul-
lulantes, & ex debitis debita germinãtes, ciuitates
suffocãt & euertũt: ipsi interim fœnori & vsuris in-
cessanter dediti, totius plebis substantiã deuorant:
ipsi nonnunquã numismata ꝑcidunt, semper autẽ
monetæ valorẽ, vtcunq; suo lucro cõducere visum
est, nunc intendunt nũc remittunt, nõ absq; totius
Reip detrimẽto. Ipsi explorata principũ secreta, ci-
uitatumq; consilia & patrios rumores hostibus re-
nunciant: nonnunquã etiã pacta mercede principũ
vitæ

vitę insidiantur,ac nihil nõ pecuniç studio attẽtantes,facientes,patiẽtes & venale habẽtes. Omne eorum institutũ non nisi mẽdacia, fuci, sermonũ nebulæ,explorationes, insidiæ,fraudes,deceptionesque manifestę. Hinc Carthaginẽses eiusmodi expilatorib. seu fœneratorib. distincta statuerũt diuersoria,nec ea illis cũ ciuib.volebãt esse cõmunia: cęterũ patebat illis in forũ via. Ad naualia autẽ & secretiora vrbis loca,ne aspectus quidẽ cõcedebatur. Græci autẽ nequaquã intra vrbes recipiebant, sed quo ciues à periculi suspicione essent imunes,à pomerijs nõ longe forũ venaliũ statuebant. Pleręq; aliæ gentes eos ad se accedere prohibuerunt, ꝙ mores deprauarent. Epidauri (teste Plutarcho) cũ ciues suos Illyricorum commercijs improbos fieri animaduerterent, veriti à peregrinorum contagione,corruptis ciuium suorũ morib.res nouas ciuitati suæ excitari, vnũ inprimis grauẽ & circumspectũ ex omni ciuium multitudine virũ, in singulos annos eligebant, qui ad Illyricos accederet, & quæ quisq; suorum mandasset, mercaretur atq; contraheret. Vituperat mercatores Plato, quod optimos inquinẽt mores,& apud bene constitutãRemp.lege cauendũ cẽset, ne externarum gentiũ deliciç in vrbem comportentur, ac ne quis à ciuibus minor quadraginta annis peregre proficiscatur: exteri autem ad suos remittantur, eo ꝙ istiusmodi peregrinorum contagijs, ciues veterẽ patrũ parsimoniam priscosq; mores dediscant,& odisse incipiãt:ex quo vno vrbes plerunq; redduntur deterrimæ, omniq; fornicationũ, adulteriorũ,luxus& libidinũ genere inquinatissimę. Ipse etiã Aristoteles iubet omnino

curam

curam habendam, ne quid ciuitates aduentitiori admixtione vitientur. Quin apud plerasq; Resp antiqua lex erat, ne magistratum gererent, nec in senatum, nec in consilium admitterentur. Atque hæc de vsuris & vsurarijs, eorumque differentijs dicta sufficiant.

Capvt XV.

De officialibus & præfectis, maxime autem de eorum electione.

QVEMADMODVM, cum sacra sit persona regis, sui præsidium necessario postulat, ideoq; satellitibus succincti ac septi sunt reges, qui propellant iniuriam, ne regnũ quod est quasi turris excelsa, in qua opes infinitæ reclusæ iacent, ad quam expugnandam certatim ambitiosi & seditiosi veniunt, si præsidium desit, occiso rege facili negotio ab audacissimis quibusq; occupetur. Tametsi n. ciues sufficiant ad defendendũ regem, tamẽ non sunt semper pręsentes, vt propulsent hostem. Tametsi metũ ciuib. satellites incutiunt, verũ tamen id est, non in omnibus & singulis, sed duntaxat in malis, qui regum vitæ insidiantur. Tametsi tyrãnos animatos efficit custodia, tamen reges protegit, ne fiat iniuria. Tametsi virtus magis quã clypeus reges tegere debet, tamẽ cũ comes virtutis & regni, inuidia sit, ꝓinde satellitiũ omnino regibus necessarium est tantum, quantum maiestas regis necessitasque ciuitatis postulat, in eoque requiritur fides ne ꝑfidi, fortitudo ne ignaui, vigilia ne oscitantes, robur corporis ne fugaces & tergiuersantes fiant.

Pari

Pari omnino ratione cũ incõueniens ſit, regem
ſum iudicijs p̃eſſe,ibiq; pronũciare; ꝓinde offici-
ib. & præfectis ad hanc rem opꝰ habet honeſtis &
ijs,quos moderandis populis regendisq; ꝓuincijs
ræficiat, quorum omnium vna hæc eſt ratio, legi-
us vt pareant,& publice priuatimq; iuſtitiæ ſerui-
nt. In qua reddenda tria præcipue ſeruanda ſunt
b eis. Primum vt inſpiciant, quæ regis ſupremive
nagiſtratus voluntas ſit.Secundum,quid aut regni
ut ciuitatis priuata iura ſtatuant. Tertium, quid
ura communia & imperatorum ſanctiones decer-
ant. Decreta enim regni legesque municipales,
uas tum cõſtitutiones tum ſtatuta nominant, ci-
ilibus legibus in plerisq; prçferuntur, placitum re-
is illis, cum illa ius ſcriptum ſint, domini voluntas
ex loquens. Quamobrem in cauſis grauioribus o-
portet vel regem ipſum, vel ſupremum magiſtratũ
onſulere: nam qui aliter egerit,is cum ſibi plus ar-
oget, quam quod ſuæ partes ferant, obedientiç fi-
es volens egreditur. Quod etiam ſeruandũ vide-
ur, quoties cauſç dubiç ſunt & leges ancipites. Ad-
hæc non omnia comprehenſa ſunt legibus,& tem-
pora nonnunquam legibus præualent. Quibus o-
mnibus rex ipſe multo melius ac ſanctius proſpici-
et, qui & ſingula cautius metitur, & pluribus ſimul
conſulit. Ac vt ſummatim cõprehendam, admini-
ſtrorum ac præſidum vna fere regula eſt, ea vt agãt
atq; obſeruent, quæ præſcriptis continentur & for-
mulis cauta ſunt. Inſpicere autem hoc primum de-
bent, vt cui muneri præfecti ſunt, eius teneant for-
mulam, quam ſequentes peccare vix poterunt. Cũ
enim formulis ipſis certa regula formaque præſcri-

pta

pta ſit, illis qui paruerit, hic vel obſeruātiſſimus neceſſe eſt inueniatur obedičtiæ ac fidei cultor, diffi cilimumque ſit labi illum ac decipi in aliquo, præterquam ſi ſponte id velit, aut omnino iners atque ignauus fuerit.

Verum enimvero, vt hoc obiter dicamus, nō iniuria hoc loco quæri poſſet, Parendumne ſit vbiq; formulis, cum fieri poſſit & nonnunquam cadat, vt damno futurum ſit domino, ſi ad præſcriptū miniſter egerit. Itē ſi ex relicta mandati forma magna forte offeratur vtilitas, num committendum ſit, vt illam quaſi è manibus elabi ſinat. Qua de re & à veteribus ſæpe multumque dubitatum eſt. Fuerunt enim qui cenſerent, aduerſus traditam ſemel mandati regulam nihil prorſus agendum eſſe, etiam ſi fortuna aut caſus aliquis longe commodius agi poſſe polliceretur. Quippe cum, ſi parum ſucceſſiſſet, (vt pœna luenda non ſit) ſubeunda tamen culpa eſſet, quæ cui non pudenti beneque inſtituto grauis & acerba eſt? Atque vt bene feliciterque negotium geſtum eſſet, cauendum tamen exemplum, nec committendum vt corrumpendi mandati documentum præberetur alijs, quod eſſet in omni re adminiſtranda pernitioſiſſimum. Alij iudicauerūt, fortunā ſequēdam eſſe, amplectēdamq; occaſionem, quam Dij immortales obtuliſſent: nec timeri pœnam oportere, vbi rei bene gerendæ certa ſpes videretur. Quod quomodo ſine periculo & infamia fieri poſſit, vix video, cum fortunam, quæ incerta eſt, certo imperio mutari neceſſe ſit. Quocirca voluerunt, antequam ipſe aggrediare, illinc damnum, hinc emolumentum exactiſſime penſitari,

ri, & quasi in trutina suspendi, initaque ratione
um licere fasque esse aduersus præscriptum agere,
bi ex eo relicto incommodi parum, vtilitas vero
deo multa magnaque futura apparuerit, & spes
uam possit firma certaque peragendi negotij. Pa-
um enim prudentis esse ministri, occasione non
ti, dominique sibi ipsi nimis tribuentis, qui nulla
ec temporum nec fortunæ ratione habita, nisi
uod semel imperauerit, & quomodo imperaue-
it, nihil aliud fieri omnino velit. Sed & Manlius
Torquatus, is qui in filium, quanquam victorem,
ecuri animaduertit, deterrere cum primis potest
os, qui duri inexorabilisque ingenij habent do-
ninos. Et Publius item Crassus, quanquam mi-
iore in re, is enim consul Asiam prouinciam te-
iens, cum Leucas oppugnare vellet, ad archite-
ctum quendam Atheniensium, vt historiæ memo-
ant, scripsit, imperans vt ex ijs malis, qui illic es-
ent, maiorẽ statim ad se mitteret, velle enim arietẽ
x eo facere. Faber, vt erat ingenio solerti, nõ maio-
em, sed quem faciẽdo arieti aptiorẽ iudicabat, mi-
it, existimans consiliũ quoq; suum requiri. Quo fa-
cto consul arbitratus, & suã & populi Romani ma-
estatem despectũ iri, si nõ opera, qualis imperata
esset, sed consilio dictis suis satisfieret, accersitum
llum ad se grauissimeq; increpatũ virgis cædi ius-
it. Huic Publij Crassi cõsulari iudicio ciuiles quoq;
eges multis in causis cõsentiunt, ne quibus gerẽdi
negotij, peragendiq; mandati cura tradita ac per-
missa est, eorũ improbitati locus atq; exemplũ de-
ur, si statutum semel rem mutare libere atque im-
pune licuerit. Verũ cum sint diuersa negotiorum
gene-

genera, quædamque magis requirant gerentis prudentiam, quam mandantis definitionem, præsertim vbi datæ formulæ nihil particulatim præscribãt: quas qui tulere, impossibile est, vt, quãdo quove modo futura quæq; res esset, aut prouiderent aut definirent. Tolerabile certe fuerit, si ꝙ ex præscripti obseruatione futurũ est damnum, in gerendis negocijs minister prohibeat, cũ in administrãdis domini reb. non debeat fides vacare prudentia, ac difficile sit fidelẽ inueniri ministrum, qui idẽ prudens non sit atq; industrius. Cõstat in prætorio regum Neapolitanorum, vbi de regio censu, rationibusque cognoscitur, laudari ac probari solere ministros eos, qui, quanquam aduersus munerum suorum decreta, vtiliter tamen rem gessissent. Nã cum ferendarum formularum præcipua fuerit causa, vt recte, vt vtiliter, cum honestate tamen gereretur ærarium, ac neglectæ vtilitatis ratio exigi soleat: quis hoc pro loco tamen ac pro tempore non probet? vbi vtilitas magna ipsa præluceat, eamque speciem præ se ferat, quæ minime videatur spem frustratura. In quo tamen singula sunt circumspicienda metiendaque exactissime, & vtilitas ipsa quasi manu tractanda. Meminisseq; oportet in omni ratione reddenda, non minus prudentiæ quam fidei obedientiæque rationem habendam esse, sine qua mancæ illæ esse videantur. Et illud inspiciendum est, ne quid omnino agatur, quod sit contra principis ingenium illiusque offendat animum. Est enim minime prudentis, imo & temerarij aduersante domino audere aut tentare aliquid, licet id futurum esset per se lauda-

da-

udabile. Nam nec semper, nec vbique, nec apud
mnes satis est recte tantum atq; vtiliter rem gess-
sse; & principum negocia non ex ministrorum
ntentia, sed suo ipsorum arbitratu gerenda sunt.
tenim miles, quamuis fortiter manum conseruit,
mē si contra ducis imperium cum hoste pugna-
it, nonnunquam capite pœnas luit. Igitur & hoc
iligentissime cauendum est, & probe videndum,
e, qua in re liberaliter ac magnifice agi à domino
issum fuerit, in ea modicum se aut sordidum aut
arum certe splendidum pro illius imperio mini-
er gerat. Legimus Iulium Cæsarem animaduer-
sse in paniceriūm, quod alium quàm sibi panem
pposuisset conuiuis. Alphonsus à nitore ac ma-
nificentia ministros laudare consueuit; at modi-
os ac sordidos stomachari.

Cum autem præceptum omne partim imperet,
artim vetet atque deterreat; atque altero opera
xigatur, cauere alterum & continere iubeat, in il-
oque peccetur, imperatum quod sit, minime faci-
ndo; in hoc contra imperium nitendo; prioris vi-
ii non semper aperta voluntas, sed tum negligen-
ia, tum ignauia causa esse solet: in posteriori late
egnat nunc contumacia, nunc improbitas, & quæ
im obedientiæ labefactat, vt quasi demoliatur &
uertat illam temeritas. Consueuit & in hoc quo-
que persæpe peccari, quod quidam, dum videri vo-
unt quā obedientissimi, vltra præcepti vim nitun-
ur, & supraquā iussum est agunt. Nonnulli præ-
criptum ipsum argutius interpretantur. Sunt qui
iec statuti temporis nec datę regulæ ratione habi-
a, tantum sint de re solliciti. Alii dum præcipere

H prin-

principis imperium volunt, & illius voluntatem suspicantur (quod tamen prudẽtis est aliquando) in eo labuntur, quod parum ipsi pensitant, an domino talis sit ars placitura. Quid? quod dum videri solertes student, improbantur, vt qui velint præuidere magis quam oportet & sapere, atque vbi fortasse minime opus sit, apparetque eos non tam ad vsum domini rerum, quam ad sui opinionem, quæ agunt, referre. Interpretari vero præcipientis imperium, plerumque est calumniosi & tergiuersantis hominis. Vera namque obedientia aperta est, nec anfractus quærit, sed sua & recta pergit via. Cato Portius reprehensus est, quod nimis effracte defenderet ærarium, cuius iura tuenda sunt, remouenda tamen auaritiæ suspicio. Petrus Basildunus, homo maleficentissimus, dum regij ærarii locupletandi gratia diuina & humana promiscua haberet, liberalissimi principis famæ non parum detraxit. Itaque Alphonso mortuo vitam traduxit contumeliarum plenam, quippe quem veluti tabidum pestilentẽq; omnes fugitarint. Atque hæc de officialium officio erga principem paucis præfari volui. Extant prçterea singulares cõmonefactiones, hac de re, quas singulas huic tractationi inserere non est nostri instituti. Vnum tamen hic adiiciam, quod non tam in officiales quam in cæteros subditos competit. Nempe id quod antiquitus quibuslibet subiectis crebro inculcatum fuit: Qui obedientiæ in regem munus implere suum volet, duo sibi ante omnia proponat: vnum, vt iudicet, quæ in illum contulerit, in patriam se conferre, quæ post Deum primũ

sibi

bi locum in nobis vēdicauit: alterum, vt sibi per-
iadeat, ad illius præscriptum viuendum esse; sta-
iatque Regis imperium legem esse. Nam tyran-
orum iussa plerumque iniuria summa sunt. Hæc
uo qui sibi proposuerit, facile tertium adiunget,
delis vt sit. Quæ autem fidelitate continentur, ea
ublicis institutis cauta sunt, quorum illa inprimis
ota: Aduersus regem, sociosve, amicosve, ne cō-
irato, neve illius iniussu clam palamve fœdus fe-
ito. Arma ne tractato, neve tumultus excitato.
Iosti, quisquis is est, regis consilia ne indicato. Si
uis aduersus regem, sociosve amicosve molitur
nsidias, id tacitum ne habeto, iudicium facito.
Iæc igitur aliaque item multa, quæ grauiora visa
unt (sunt enim perduellionis crimina) legibus ca-
entur; leuiora vero adeo non est referri necesse,
t ea ne ab aniculis ignorentur. Maximum autem
z firmissimum fidelitatis fundamentum est amor.
Nam si verum est illud, vt certe est: quem quisque
dit, perijsse expetit, erit profecto & hoc verissi-
num: quem quisq; amat, saluum esse optat. Quā-
obrem qui ita sit affectus animo, vt regem optet
ncolumem, is necesse est, quę fidelis & obedientis
ominis munera sunt, impleat.

Porro, vt eo, vnde digressi sumus, redeamus, non
ninor principis cura atque industria sita est in offi-
ialium electione, quam in eorundem debita tra-
tatione, ne aut in commisso officio vacillent, aut
plane eidem renuncient. Sit itaque hæc prima &
præcipua principis cura, officiis præficere tales, qui
officio concredito sint idonei, integri & candidi,
nec muneribus se corrumpi patiantur. Hunc modū

principes & Respub. bene constitutæ studiosissime curarunt. Imperatori Alexandro Seuero magistratum alicui tributuro aliquot diebus ante eligendi nomen diuulgari & publice proclamari more receptum erat: hunc in finem, si ille malus sceleratusq; inueniretur, res digniori concredi posset.

Male itaque publicę saluti consulunt principes ij, qui distributionem officiorum non virtute sed pecunia æstimant, eaque venalia exponunt. Quid enim hoc est aliud quam iustitiæ præponere auaritiam, omnemque iustitiam flagitiosissimis quibusque prostituere, ac eius loco summam iniustitiam in tribunali reponere. Fieri siquidem non potest, vt iudex dorophagus, id est, qui muneribus, quibus vel sapientum oculi obcæcantur, capitur, officio suo candide defungatur; ille præsertim qui munus suum caro mercatus est precio. Inseram autem hic quod grauissimus quidam auctor de hoc munerum nundinatione scripsit: Intrusio, inquit, hæc est, non electio (Verres rapacissime) quapropter quæstum honorem in ciuitate quæris, Remp. venalem ac sordidam ciuitatem facis. Vox illa explosa est (seditiose Antoni)

O ciues ciues, quærenda pecunia primum,
Virtus post nummos.

Explosa dixi? Imo recepta. Imo proh dolor probata nimium: nega si possis, nam hoc est verũ,

Si nihil attuleris, ibis, Homere, foras.

De Roma olim hoc dictum fuit, Omnia vænalia Romæ. Roma vrbs ampla est & spatiosa, sed nõ sola capax istius sententiæ. Quid vis pecuniose mercator? ambisne magistratum? dic quantum dabis?

is? centum; heu nimis leue: ducentos dabo: ne
l quidem placet; gradarium spadonē fortasse ad-
am. Iungamus dextras? heus tu, iurabis deuote,
e nihil dedisse; politicum hoc est, modo subsit
ucrum. Politicum ais (scelerate) modo subsit
ucrum? O Christe, si latius hoc malum serpat,
uem lapsum & luem ciuitatis video? sed conni-
ere oportet, nam dies mali sunt, corrupti ciues.
Non licet, non (inquam) licet vendere magi-
ratum, dignitas enim, non pecunia, sed vir-
ute emitur: at magistratus est dignitas, ergo non
ecuniæ sed virtuti debetur. Non fero hanc vocē;
nodo subsit lucrum: nam iuste rem acquirere est
ere lucrum: sed pecunia emere magistratum non
st verè lucrum. Pergis adhuc impie, modo subsit
ucrum? Quod tuum non est, non debes vendere:
ed magistratus est bonum ciuitatis non tuum: er-
o magistratum non debes vendere. Impudens
s, si adhuc pergas, nam ciuitatem ad hastam fige-
e, est immane scelus: sed emere vendereque magi-
ratus est ciuitatem ad hastam figere, ergo emere
ut vendere magistratus est immane scelus. Ratio-
em queris? Audi:

Vendere iure potest, emerat ille prius.

Hinc fit vt pecunia non prudentia, quæstus nō
irtus, affectio hominis non moderatio æquitatis
n ciuitate regnent. Et cætera quæ sequuntur.

Hinc Ludouicus XII. rex Galliæ dicere solitus
st, Officiorū emptores ea quæ integra vili pretio
roēmissent, particulatim mensurata maximo pre-
o distrahere. Aristoteli Lycurgus in eo non pro-
atur, quod sanciuit, vt qui publico munere (cui

potius idonea persona etiam inuita sit præficienda) dignus esset habitus, idem ambiret. Quid dicturus foret, si officia intermediante pecunia distribui videret?

Etsi autem laudabile & gloriosum fuit apud Carthaginenses & emere magistratus, & plures eodem tempore sustinere. Hoc tamen nihil probat. Sunt enim in hoc reprehensione dignissimi. Qua de causa etiam Polybius Carthaginensibus Romanos præfert, quod Carthagine officia lautiora donationibus obtinerentur: id quod Romæ in magno vitio erat & capitale. Vt autem in virtutum præmio dissimiliter senserunt, variarum circumstantiarum genera subinde obseruantes: ita quoque media pro assequendo fine hic aliter atque illic oportuit esse comparata. Suprà diximus cuiuis magistratui præficiendos esse idoneos, quibus & officia, & eorum conditiones essent conspicuæ: Hic itaque non possum non commemorare officiorum distributionem à regibus Chinæ obseruatam. Hos enim primo minora, deinde maiora, denique amplissima conferre officia ferunt, eo, vt præfecti gradatim quasi, longoque rerum vsu aptiores & prudentiores facti eueherentur.

Non hæc dicta volo, tanquam leges è tripode Apollinis profectas, à quibus recedere non liceret: eo enim allego, vt prudentiam, quam præelectiones magistratuum requirunt, quantum in me est, iuuarem. Multi autem principi sunt modi, quibus iustitiæ subditorumque administratores exploret, vtrum sint pii, & oneri ferundo.

Hoc

Hoc autem à viris bonis & sani iudicii ediscat: ix enim credi potest, quam expedita, quam accu- ata sit iis iudicandi facultas, qui nullis ducti af- ectibus, nec spe nec metu impediti iudicant. Virtus hominis ex rebus præclare & fortiter ge- tis elucet: Hæc enim ex animo singulari virtute rædito promanant, hominisque affectus ita rænant, vt gratiam & fauorem neutiquam ca- tet, atque in assequenda gloria & honore non ossit non esse sui semper similis. His conducit xperientia, cum eorum acumen in rebus arduis xpiscamur.

Inspicienda tamen præterea est animi mo- estia, quam arguunt constantes vitæ actio- ies. Nam animus bene constitutus & constans oncinne & ordinate operatur. Argumento et- am est liberalitas: qui enim ex re familiari ad lar- iendum procliuis est; vix præsumitur in admini- trandis alienis iniustus.

Præ cæteris autem in omnes casus plurimum nomenti in fama situm est: Ea enim vere si non omnia, at certa pleraque refert: Maiorem etiam is, de quibus spargitur, cōciliat auctoritatē. Hinc Spartani in electione magistratus aliquot sele- ctos non procul à populi concione, in domum quandam abdiderunt. Hinc sorte missa præco- nis voce competitorum nomina proclamabant: nterim studiosissime obseruantes gestus & ap- plausus populi ad euocatorum nomina. Cu- us autem fauor apud populum maximus erat (quod facile colligere erat ex populi gestu)

dignus declarebatur, qui ad præsens officium adhiberetur. Plerique enim, qui communi plebis suffragio creantur, sunt quales vulgo censentur.

Curandum vero, vt in dignoscenda viri virtute pauperum suffragia, ditiorum votis præponantur. Opulentiores enim pluscule afficit ambitio. Pauperes autem de virtute Reip. salute, & cuius gratia æmulantur, plus cogitāt. Recordor hic rei alicuius gestæ, quæ non est pretereunda. Electo Romæ papa Marcello, Iaponensis quidam Bernhardus nomine sursum deorsum sub electionis horam concursabat, læta voce ingeminās: præclarā esse & laudabilem electionem: vnde hoc sciret percontantibus; Ex nimia, respondit, pauperum lætitia.

Ætas etiam tum alibi tum hic potissimum est obseruanda. Quæ enim in iuuenibus animorum sunt vehementiores perturbationes & affectus, ineptos eos reddunt ad gubernandum alios. Qui enim parere, seque ipse compescere nescit, qui ille recte aliis imperabit.

Sed hic Scipionis virgulam non effugiam, si iuuenes ab administratione magistratus excludam. Sed vicissim Catonis cēsuram timeo, si admittam. At non succensebunt iuuenes spero, modo ea, quę dicturus sum, attente audire non recusauerint. Dico igitur, puerilem & iuuenilem ætatem senili grauitati subiiciendam esse: nam illam parere, hāc regere & imperare decet. Sed, proh dolor, sunt omnia iam versa & transuersa, susque deque acta & transacta omnia; Appii & Catones vt cæci & delirantes senes explosi silent: noui oratores & senatores fiunt. Paris ante Nestorem iudicium dicit;

sed

ſed attende, is pomum Veneri, non Iunoni, non Mineruæ dedit: magis ergo è re Troianæ ciuitatis fuiſſet, ſi pueri atque iuuenes ſenili imperio obtẽperaſſent, & vt in illa, ita in omni recte adminiſtrata Rep. fieri quidem debet. Naturæ enim ordo flagitat, vt iuuenes ſub diſciplina ſenili viuant, quippe natura à minus perfecto ad perfectum progreſſa iuuentutis vtile obſequium & ſenectutis illuſtre imperium docet; & ſane hoc verum eſt; nam iuuenes quaſi teneriores plantæ ſunt, quæ ne in curuum creſcãt, ſenectutis baculo fulciri ac ſuſtentari debent. Expedit ergo vt iuuenes ad tempus magiſtratu careant, ferulamque diſciplinæ prius ferant quam magiſtratum gerant. Ac quemadmodum ſæpe nauis aut fluctibus immerſa, aut ſcopulis alliſa perit, in qua gubernatores nauigandi imperiti ſunt; ita ciuitas illa cadat neceſſe eſt, in qua inexperti iuuenes ad puppim ſedent: è re ergo ciuitatis erit, ſi iuuenes ambitioſi magiſtratu careãt. Porro, quorſum Romani auguſtiſſimum ſuum regimen ſenatum, id eſt, quaſi ex ſenibus conflatum concilium appellarunt, ſi imberbis iuuentus ad magiſtratus ciuiles admitteretur, cuius ratio affectio, cuius experientia cæcitas atque ignorantia & propter æſtum caloris, & propter defectum ætatis ducitur. Inſuper natura hoc omnes docuit, ſcilicet iuuenes eſſe quaſi filios, quorum eſt obedire, & ſenes eſſe patres, quos imperare decet: non eſt ergo decorum, vt iuuenes magiſtratuum officio defungantur in ſenes. Poſtremo omnia teſtimonia tam humana quam diuina hanc rationem imperandi ac parendi laudant, damnantque contrariam, Cõ-

cludã ergo illud quod sacræ literæ me docuerunt: Væ regno, cuius rex puer est, væ ciuitati, in qua iuuenes magistratum gerunt. Quoniam ergo hæc ætas sit vicina lapsibus, affectibus subiecta, implicata erroribus, raro constans, raro prudens, raro experta rerum; expedit vt potius filiorum more senili disciplinæ ad tempus obsequantur, audiantque illud Ciceronis, 1. Offic. Est adolescentis maiores natu reuereri, exque eis deligere optimos & probatissimos, quorum cõsilio & auctoritate nitatur, ineuntis enim ætatis inscitia, senũ constituenda & regẽda est prudẽtia. Hinc sapiẽter Plutarchus dixit: Iuuẽtus imperata faciat, senectus imperare debet.

Olim non admittebant legislatores ad Reip. administrationem, nisi qui esset opulentus. Hæc enim opinio animis eorum insidebat, pauperiores & egenos in mulctis aliisque eius generis modum transgressuros, adeoque quæstui ciuitatem habituros; diuites vero pecuniis aut affectibus minus circumagi, quin & diuites plerunque maiorem rerum experientiam habere existimabant; insuper splendidius ac honorificentius in ciuitate se gerere, multoque liberalius, ac magnificentius viuere quam pauperes. Verum hæ rationes parum habent momenti. Consultius quidem est, fateor, globum ciuitatis diuitibus honestis quam pauperibus tametsi bonis committere. At omnem aditum ad magistratum honestæ paupertati intercludere, id vero iure improbatur. Virtus enim eum, quia ea præditus est, per seipsa animum frẹnare docet; quod nisi fecerit, parum in expellendo vitio profecerit: siquidem auaritia, simul-

c radicibus actis in animo hominis inualuit, fœdius seducit diuitem quam pauperem. Hoc enim cupidine habendi aliquid duntaxat flagitante, ille omnia omnino in suum commodum conuertere conatur: Atque iterum necessitate pauperiorem ad aliquid delinquendum vrgente: ille auaritiæ (siquidem omnium malorum radix est) impulsu nullibi modum seruare potest.

Auctoribus quidem maximis & regendæ Reipub. scientissimis, ad istam sententiam vti possem: sed ego vnum tantum Platonem adhibebo: apud quem Socrates in 3. de Repub. libro, cum fabula quadam de hominibus armatis è terra editis, ad patriæ charitatem & mutuam inter se beneuolentiam ciues impulisset, tum deinde sic institutum sermonem continuauit. Audi, inquit ille, reliquam partem fabulæ. Omnes qui in eadem ciuitate viuitis, fratres estis. Sed Deus cum vos informaret, iis quidem, qui nati & apti sunt ad imperandum, aurum immiscuit, iis autem, qui principibus in communi salute defendenda operam nauant, argentum: agricolis autem atque reliquis opificibus, æs & ferrum. Ita fit vt cum ab eodem principio ortum habeatis, vobis similes plerumque generetis. Euenit tamen vt ex aureo parente interdum argentea soboles nascatur: ex argenteo aurea. Et similiter omnia ab aliis vicissim oriantur. Iubet igitur Deus, vt principes ipsi primum ac præcipue adeo magnam curam suscipiant inuestigandi & inspiciendi, quid in animis liberorum suorum immistum sit, vt nihil omnino diligentius animaduertant. Quod si
æne-

æneum aliquid aut ferreum, insitum in filiorum sensibus inspexerint; non impediantur misericordia, quo minus illis munus eorum naturæ conueniens assignent: & ad opifices aut agricolas dimittãt. Sin ex illis aliquid rursus aureum aut argenteũ extiterit, honoribus afficiãt; & alios quidem ad vrbis custodiam & imperium: alios autem ad vrbis auxilium & militiam euocent. Insideatq; in eorum mentibus, fuisse olim oraculo prædictum, ciuitatẽ tunc omnibus bonis euertendam, cum ea ferri aut æris custodiæ commissa fuerit. Hæc Plato de principis officio, per Socratis personam disputauit. A quo reliqua omnino præclare, illa postremo diuinitus dicta sunt: omnes ciuitatis opes funditus interituras, cum æs & ferrum, hoc est, ingenium humile omniq; virtutis præsidio nudatum, Reip. gubernacula tractanda susceperit. Ob id igitur non solum homines industria & ingenio excellentes ex agris ad vrbis custodiam euocandos, sed etiam amplissimo genere natos, si degeneres extiterint, in infimam turbam coniiciendos esse statuit. Quod si verum est, omnia ornamenta, quæ cogitari possunt, virtutis excellentiæ deberi; princeps, qui Socratem audire voluerit, eos qui indigne patiuntur virtutem, in quocunq; hominum genere eniteat, omnibus ornamẽtis illustrari: omnium primos in agros deportandos, armentisq; præficiendos esse decernet. Nam si virtutis studio ipsius Reip. salus atq; dignitas continetur; is certe, qui virtuti aduersatur, Reip. opes infringit: & communem ciuitatis gloriã labefactat. Quamuis autẽ non potest princeps efficere, vt abiectus animus atq; demissus ad

:rum maximarum gloriam adſpiret. Poteſt tamẽ
ıagnum animum & excelſum debitis ornamen-
s afficere.

Porro ſublimius aliquando expendendũ eſt, an
ıdicem extraneũ, an vero indigenam habere ex-
ediat. Ac ſane vt quod res eſt dicam, periculoſa
dmodum eſt in Remp. peregrinorum admiſſio,
Periculoſum eſt (vt inquit ille) angues in ſinum, &
ɔeregrinos in vrbem ſumere: nam vt illi calore re-
reati mordent, ita hi libertate donati ciuitatem
ɔerdunt. Hinc Ariſtoteles: Qui inquilinos, inquit,
ıut advenas recipiunt in ciuitatem, hi fere omnes
ıut certe plurimi ſeditionibus conflictantur. Sed
vt hoc ipſum argumentis probem, conſideremus
quamlibet gentem, quæ proprios ſuos mores &
ceremonias habet, ſi ergo alterius gentis populus
in aliam ciuitatem migret, ſedem non animum
mutari dicimus. Hoc dato ſequitur (meo quidem
iudicio) grande periculum, ne receptis peregrinis
antiqui mores ac leges in nouos & peregrinos
commutentur. Sed quid citius parit ſeditionem
quam legum morumque mutatio? Quid ergo
periculoſius quam peregrinorum in vrbem ad-
miſſio? Præterea, quorſum natura pares ſe cum
paribus congregare docuit, ſi alienis moribus ho-
mines in ciuitatem traheret? Non vult natura,
vt oues cum lupis, non vult prudentia, vt ciues
cum peregrinis ſocientur. Philoſophia enim hoc
ſuadet, quod contraria in eodem non poſſunt
cohabitare loco: at peregrini maxima ex parte
infeſti ſunt ciuibus, quibus cum verſantur. Huc
adde, quod ſicut locuſtæ ſegeti ſunt, ita ſunt ad-
uenæ

uenæ ciuitati: nam vt illæ vastant & consumunt granum segetis: ita hi fructum ciuitatis vorant: quippe etsi rami sint eiusdem plantæ, à radice tamen non salutarem succum, sed venenum hauriunt, quo tandem infecta tota planta cadit. Sic Apolloniatæ, vt domestica hic exempla taceam, qui in Ponto Euxino habitant, peregrinorum seditione sunt agitati: Syracusani in suum malum seditiosos hospites susceperunt: Amphipolitæ receptis Chalcidensium colonis à patriis sedibus pellebantur. Sed quid in istis externis hęreo? Nonne populum Dei admissi hospites vt sentes & spinæ vulnerarunt? Certum est Salomonem peregrinis fœminis in idololatriam incidisse.

Verum enim vero non nego, interdum peregrinos iudices ac magistratus re ita poscente adsciscí posse. Sic peregrini iudices Florentiæ, Lucæ, Genuæ, alijsque Italiæ ciuitatibus ob Gibellinorum & Guelphorum simultates & machinationes, quibus vulgus se adiecerat, inuecti sunt. Florentia enim post obitum Friderici II. in pristinam libertatem asserta, aduersisque partibus aliquo modo pacatis, sopitisque domesticis bellis, ne diffidentiæ & contentionum opinio inter iudices existeret, dati sunt duo iudices, at peregrini, qui in causis ciuilibus ius dicunt. Alter horum, populi dux dictus, alter vero potestas.

Cum indigenis vero id mali plerumque coniunctum est, quod sibi facile persuaderi patiuntur à cognatis aliisque familiaribus, vt ipsorum præcipue habeant rationem, nec committant, vt iniuriam aut cladem aliquam accipiant, sed vt

aliis

iis anteponantur. Contra vero de extraneis tiendum est, ne non imparatiores & infirmiores videntes potentioribus coniungantur, spe cerfreti fore, vt lapsi ab illis erigantur.

Mallem itaque inter vtrumque medium arripi, a vt nec plane extraneus, nec inde, vbi officio præficitur, oriundus adhibeatur, sed alio ex loco, ui nihilominus principi pareret, accerseretur. nde recte à Marco Aurelio sancitum est, ne quis rræ suæ gubernator esset, & à Philippo Formoso alliæ rege, ne quis vbi natus est, iudex esset.

CAPVT XVI.

De mediis, quibus iudices & magistratus, vt in officio suo fidelitatem præstent, retinentur.

NON satis est principi summa prudentia elegisse iudices: requiritur enim insuper, vt etiam cogitet, quomodo eos retineat in officio, ne se abstrahi patianır. Multoties enim contigit, vt, si ita liceat dicere, olumba in coruum, & ouis in lupum transformatur. Ne quicquam reperitur, quo animus homiis exquisitius, quam permissa ipsi magistratus poestate, cognoscitur. Tum enim verum efficitur ilid: Honores mutant mores. Rarique inueniunır, de quibus vere dici queat: Vir bonus ille est, um fucum facere male factis possit, nihil tamen idecorum patret, honesti & æquitatis pulcritudie pellectus.

De imperatore Vespasiano legimus, quod præfectos vrbium & prouinciarum præsides tanta diligen-

ligentia & seueritate cohibuerit, vt in modestiæ & iustitiæ studio non habuerint pares.

Distincti vero sunt modi, quibus de fide & diligentia eorum reddimur certiores. Primus est, vt salaria ipsis promte persoluantur, addita hac comminatione, ne largitionibus se dementari sinant. Huius admodum studiosus est rex Chinę. Ita enim victu, habitatione, armis, ministris, cæterisque ad tuendam status dignitatem necessariis prospicit: vt securi curarum domesticarum omni animi impetu in defensionem iustitiæ, munerisque administrationem ferantur. Adeo profunde seuera hæc comminatio eorum animis est infixa, vt, nisi ieiuni & sobrii, tribunali insidere & ius dicere vereatur. Si quis autem sit tenuioris valetudinis, quam vt tantisper ieiunium perferat, licitum est electuario aut alio pharmaco vti: vinum vero bibere omnino est interdictum.

Secundus modus in eo cõsistit, ne princeps suis officialibus & præfectis plenam det potestatẽ pro lubitu pronunciandi: sed, quoad eius fieri potest, præscripto legũ subiiciat, sententia definitiua libera sibi reseruata. Leges enim & statuta faciũt, vt raro, qui ea vere attendunt, errent: secus tamẽ fit, negotiis in vniuersum ipsis permissis & demandatis: variis enim obnoxii sunt perturbationibus. Quid quod præsides plena sibi iudicandi copia facta minorem adhibent diligentiam, quam pręsens causa legumq; præscripta requirunt. Verum progrediamur.

Romani, ne forte accusarentur, metuentes, sponte repressi & quasi refrenati sunt. Erant enim

ciues

ues ambitiosi & inuidi. Neque quisquam tam otens erat; cui non esset aduersarius, qui non omnibus modis cōpetitoris honori officere tētaret. Hoc modo nō tantum simultates sunt sublatæ, verum etiā iniuria, quā acceperant ciues, vindicata est.

Plurimum etiam conducunt, si grauius in eos nimaduertatur, qui iniuste pronuntiarunt. Vnius nim iniusti pœna infinitos sæpe officij sui admonet, atq; ab iniustitia absterret. Cambyses rex Perarum præsidio Sisamni, qui pecunia corruptus iniustam tulerat sententiam, cutem detrahi eamque ribunali insterni iussit. Postea trucidati filio Otani n eandem sedem collocato mandauit, vt patris exuuias intuens recte iudicaret. Quot putas crudeliate huius supplicij perterritos; ne & ipsi iniqui udices deprehenderentur, cauisse?

Nō desunt principes, qui certas ad hoc personas ligunt, quos syndicos aut visitatores appellāt. Sed nic periculū subest, ne eiusmodi exquisitores corumpantur munerib. Quod ipsum commouit Cosmum, archiducem Toscaniæ, vt clandestinos aleret exploratores, qui tanquam aliud agentes passim se insinuabant, subditorū dicta & facta accurate notantes. Quicquid etiā iniquius à iudicibus vel præfectis auditu vel visu exploratū habebant, principi detulerunt. Et hęc ratio magis arridet, quam quæ de syndicis est.

Verum enim vero non nimiam semper fidem clandestinis istis exploratoribus habebit princeps, plerunq; enim in veritate vacillant, & quo negotium gnauiter se gessisse videantur, haud raro admodum mentiuntur; cum alioquin etiam cordati viri,

Persicum, barbarum & tyrannicum esse pronun-
cient, subauscultatores & otacustas cõstituere, qui
omnibus rebus & agẽdis & dicẽdis aures admoue-
ant, qui in omnẽ cætũ ac congressum hominũ cal-
lide sese insinuent, qui vitę & fortunis ciuiũ maliti-
ose insidientur. Quis n. tutus foret, si tales in Rep.
nebulones viuãt? Quis liber, si tales scorpiones ma-
gistratus alant. Pessima pars seruitutis est, subesse
seruis: at tales carnifices in domo, in mẽsa, in sinu
alere, est iugum seruitutis intolerabile; adeoq; ser-
uilem metum in animis subditorũ hoc parit, quin
etiam flam̃as seditionis sæpe mouet, quę sane à rege
debent esse alienissima. Tyrannorũ hoc est, explo-
ratores, &(si liceat nouum verbũ effingere) intelli-
gentiarios habere, qui dicta factaq; ciuium notent,
suisq; tyrannis referant & declarẽt. Id ꝙ satis factũ
fuit Syracusis; hoc Hiero atrox ille tyrannus fecit.
Prętérea tumultuante Marte istos habere licet, flo-
rente pace minus. Adde quod rex suspiciosus in su-
os subditos esse non debet; atq; ita agere, contra li-
bertatem naturæ est, cõtra dignitatem ciuilem, sine
exemplo bonorum & contra legẽ charitatis. Quip-
pe vt cancri inter rosas, lupi inter oues: ita explora-
tores inter ciuęs manent; hoc autem libertas, hoc
honor ciuitatis, hoc lex amoris & charitatis negat.
Postremo si melius sit in Rep. apertos habere ho-
stes q̃ dissimulãtes amicos, & si subauscultatores isti
sint blandi dissimulatores, qui sub esca hamũ & vi-
rus gerunt, nemo est quin videat, admodũ iniustũ
& periculosum esse, tales in Rep. tolerare. Cęterum
animaduertendum est, vsum veneni aliquando et-
iam inter salutares medicinas admitti. Vt ergo ex
vipe-

erinis carnibus mithridaticum: ita ex ſerpētinis s auſcultatoribus aliquando vtile ſubſidium in itate naſcitur. Sed caute hic adhibenda eſt diictio temporum, in quibus iſtæ hyænæ è ſuis laulis & antris prodeant. Præſcribunt quidā polii noſtræ ætatis duo tempora, nimirū vel quando eſtinæ ſeditionis eſt vehemēs ſuſpicio, vel quan ab externo hoſte facta inuaſio. Huc quoque adnt vtile eſſe hoc genus ſophiſmatis, ſi in ſuſpectis vicinis nationibus obſcure & occulte adhibear. Speculatores & auſcultatores in bello ſacra ilosophia approbat, eoſdemque prudentia Ladæmoniorum (qui ſæpe iſtiusmodi vulpeculas thenas miſerunt) antiquitus approbauit. Ac ſta eſt etiam illorum praxis noſtro tempore, ſi odo cauſam honeſtam habeat, iniuſta vero, ſi ſom ſpeciē & laruam virtutis gerat. Iuſtā ergo prinps habebit cauſam, ſi eiuſmodi emiſſarios ꝓtrure, eaq; quę ſcire ſua intereſt, cognoſcere intēdit: tq; tum, vti ſupra dictū, ſatius eſt, per exploratos quam per ſyndicum aliquid expiſcari.

Vnicus enim ſyndicus pecunia facile flectitur: io quoque: quamuis rarius. Multi autem propter mptus principi ſunt intolerabiles, aut populum hauriunt, id quod de exploratorib. dici nequit. norantur enim vulgo, neq; etiam ſe innoteſcere piunt: quapropter inuicem colludere, principi e fucum facere & imponere nō poſſunt: omnique minori ſumptu princeps per eos conficit.

Alij principes ita rem aggreſſi ſunt, vt ipſimet ouincias ſuas perluſtrarent, cauſisque ſubditom auditis, vita moribusq; inferiorū magiſtratuū

 cogni-

cognitis interessent negotijs aut reuiserent. Ho præ cæteris maxime frequentauit Imperator Traianus, qui maximam imperij Romani partem præsens inuisit.

Arithbertus rex Longobardorũ ob iustitiam satis celebris alieno habitu assumto sæpius in côciones prodijt, quid de se & officialib. suis vulgus sentiret, exploraturus. Et, vt quod res est dicã, omnino decet principes ipsosmet causas subditorũ cognoscere. Prædicti enim modi interdum fallunt, vt & ipsi præfecti.

Principes, qui subditorum causas alienis tantum oculis & auribus excipiunt, aliorumq; delationib nimiam fidem adhibent, multis modis supplantantur, & fraudes, quibus à rei veritate abducuntur sunt innumeræ, plane vt in humanam industriam non cadat illas amoliri.

Nobilis quidam, cui aulici mores perspectissim erant, taliter olim ad me loquebatur: opus esse regi veritatem causarum plene cogituro vt nonnũquam sit surdaster, ne nugis assentatorum & delatorum captus aberret: vicissim vero si in excels turri sit constitutus, vt prætereuntes tanquam in speculo propositos queat obseruare atque dignoscere. Quando vero hæc fieri nequeunt, esse è re regis, si interdum exploratores mittat, si diebu fastis foro interdum præsit, si interdum causas ips exaudiat, mutatoque habitu hinc inde euagetur sic enim fore asserebat, vt vel ab inuitis à nihil tale opinantibus veritatem ediscat.

More laudabili vsurpabatur ab imperatore Tiberio, vt vbicunque sederet aut præteriret, iudi-

ces

s commonefaceret officij, fideliter eo vt fungan-
r, leges tueantur, conſcientiam ne onerent, li-
gantium actiones anxie perpendant, inculcans.
nitantur hoc etiamnum duces Venetiani. Non
frequens erat imperatori Auguſto, multos au-
ores euoluere, gnomasque plurimas & Reipu-
icæ conſeruandæ vtiles ſibi decerpere: decer-
as præfectis ſuis transmittere: prout quemq; h…
it illis ad inſtructionem indigere cognouiſſet.

CAPVT XVII.

Singulares quædam de iure & iuſtitia commonefactiones.

MVLTA quidem occurrunt, quæ de iure exacte callere non eſſet incommodum: ſed verba tantum de duobus faciamus: eq; hoc tanquam præcipientes, verum duntaxat dmonentes.

Inprimis autẽ requiritur, vt ius ſibi vbiq; cõſtet: einde vt mature ſine inutili mora definiatur.

Supra de artificio iudices in officio fideles reti-ẽdi diximus: ſed nõ ſufficit aſſueſeciſſe præfectos, t iuſtitiæ lancem æquo libramine geſtent: ſi ipſi-net principes libræ iugum pulſent, id eſt, fontes di-nittant, nec deportandos & extremo ſupplicio di-nos è medio tollant.

Clementia quidẽ maximum eſt in principe or-amentum. Iudicum enim eſt ex iuris præſcripto & egum ſententia decidere: principum autem iuris igorem æquitate mitigare. Miſerationem autem rincipi moueat, non quidem reſpectus perſona-um, ſed eiuſmodi circumſtantiæ, quæ neq; iuſti-iæ neq; ſaluti Reip. fraudi ſint.

Iustitiæ quidem nullo modo. Ea enim amussis & regula est omnium politiarum. Iis autem veniam dare, qui delicta suæ ignorantiæ prætextu excusare nequeunt, non est misericordiam adhibere, sed potius iniustitiæ patronum esse.

Neq; Reipublicæ. Siquidem subditi tributa cẽsusq; potissimũ eo nomine pendunt, vt à maleuorũ iniurijs immunes, vitam tranquille ac pacifice degant. Clementia autem nullo iustitiæ & Reip. respectu adhibita rerum confusionem parit & imperiorum certissimam tandem ruinã. Delictorum enim, quę latronibus & facinorosis condonata sunt, Deus vindictam à principibus sumit: cuius rei satis documenti sunt Saul & Achabus.

Afferendum & hoc est: Caueat princeps ne temere à cõstituta pœna recedat. Ioannes Vega, regius Siciliæ vicarius, multis aliquãdo deprecationibus solicitabatur, vt è primorib. illius regni quẽdam ob parricidiũ capitis damnatũ, clam tolleret; & pro clandestina illa iustitiæ administratione caperet triginta millia coronatorũ. Verum satis digne & grauiter respondit: Iustitiæ locum nullum esse, nisi in destinata sede exerceatur.

Altera commonefactio est de iuris sententia non protrahenda. Et hoc est quod omnes litigantes misere expetunt: quemadmodum ex libellis supplicibus, quorum infiniti quotidie ad principes magno agmine conuolant, videre est. Et, vt aperte dicam quod res est, dilatio iuris sæpe bonis suis ita exuit multos, vt quamuis bonam foueant causam, & secundum se pronunciatum iri certo sciant, tamen cum vident, rem nimis diu protela-

, ſumtusque indies accreſcere, quibus expo-
endis non ſufficiunt, actionem deſerunt, nec litis
efinitiuam ſentētiam expectant. Quoniam ſum-
is ſæpe ſortem & caput excedunt. Memini Lu-
tiæ quondam de ſex coronatis litigari: At fini-
t lite ſexaginta florenos, qui lite pendente im-
enſi fuerant, pars victrix ab eo, contra quem ſen-
entia lata fuerat, poſtulabat. Cum itaq; tanti ſum-
is pro iure obtinendo fiunt, avide quidem iuris
ententiam expetūt pauperes, at fruſtra. Quapro-
ter rem controuerſam amittere, quam in tanta
ilatione iudicis ſententiam expectare malunt.

Porro quorumnam hominum malitia actiones
a protrahantur, notius eſt, quam vt pluribus hoc
oco aperire opus ſit. Sunt nempe vt plurimum
i, qui artem placitatoriam ſiue aduocatoriam, vt
iunt maxime neceſſariam, ſuaſorio cooperimen-
o ſubdole adornatam, plenis buccis ampullant;
uæ ſane ars non eſt fere alia, quam ſcire iudicem
erſuaſione demulcere, & ad omne arbitrium vti:
ire iuribus ac inuentis gloſſis ac commentis, le-
es quaſcunque pro libidine fingere & refingere,
el iniquis quibusq; diuerticulis illas ſubterfugere,
ut fraudulentā litem prorogare: Sic citare leges,
t peruertatur æquitas, ſic gloſſatorum aſtruere au-
toritatem, vt ſubuertatur ſenſus legis mensq; le-
iſlatoris. Atq; in hac arte plurimum momenti ha-
et, altū vociferari, audacemq; & in litigando cla-
noſum & improbum eſſe. Isq; habetur aduocatorū
ptimus, qui plures allicit ad litigandū, & promiſ-
a ſpe vincēdæ litis in iudicium impellit, ſtimulatq;
npijs cōſilijs: qui venatur appellationes, quiq; eſt

egregius rabula ac iurgiorum auctor, quique garrulitate ac linguæ viribus nihil non possit clamare; sed & vera & iusta vno modo dubia & iniqua facere: iustitiamque ipsam suismet armis profligare, peruertere, prosternere. Sed & ea etiam quæ non sunt rerum, scilicet priuationes & silentia, pretio exponunt: nam vt nullus eorum loquitur, nisi ad mercedem; ita nec tacet nisi ad præmium, exemplo puto Demosthenis, qui cum Aristodemum fabularum auctorē interrogasset, quantum mercedis vti ageret accepisset, & responderet ei, talentum, At ego, inquit Demosthenes, plus accepi vt tacerem. Causidicorum siquidē lingua tam damnifica est, vt nisi vinciatur muneribus, fieri nō potest, vt non noceat. Ad horum autem classem referuntur etiam quidam notarij, quos tabelliones vocant, qui omnium fidem & licentiam ac potestatē apostolica & imperiali auctoritate se obtinuisse prędicant. Atq; inter hos sunt illi, qui forū egregie norūt perturbare, miscere lites, cōfundere caussas, supponere testamenta, instrumēta, rescripta, diplomata; tum egregie fallere, decipere, & vbi opus est, peierare & falsum scribere, omnia audere & cōstruendis dolis, fraudib, technis, calumnijs, laqueis, captiunculis, insidijs, tricis, ambagib., circūuentionibus se à nullo vinci patiūtur. Nullus pręterea notariorum tam integrū, quod vocāt, instrumentū pscribere potest, quin rursus litem cōtestari necesse sit, si quis velit contradicere aduersarius. Nam aut aliquid omissum dicet, aut falsum, aut fraudem subesse, aut aliam exceptionē opponet, qua instrumenti aut notarij fidem impugnet. Atq; hæc sunt

illa

a iuris remedia, ad quæ litigantibus confugien-
um esse docent: hæ illæ vigiliæ, quibus iura sub-
enire dicunt. Huc spectant etiam vastissimi qui-
am gigantes, qui contra Iustiniani edictum, tot
lossarum, commentariorum, expositionum ingē-
a innumeraque volumina, vnoquoque illorum
liter atque aliter interpretante genuerunt. Præ-
erea tot opinionum procellas, tot vaferrimorum
onsiliorum ac cautelarum syluas infelicissima fœ-
unditate parturierunt, quibus aduocatorum in-
ruuntur nutriunturq; nequitiæ, qui tam celebri
lorum iurisperitorum per singulas periodos &
aragraphos, nomenclatura pudorem suum ob-
tringunt, ac si non potius rationibus constet veri-
as, quam confusis testimonijs ex tam nugantium
pinatorum colluuie adductis, penes quos tanta
aus est contentio atque discordia, vt qui non dis-
enserit ab alijs, qui nescierit nouis opinionibus
liorum dictis contradicere, ac iudicata omnia in
lubium reuocare, & bene inuentas leges per am-
biguas expositiones ad sua figmenta adaptare, is
parum vel nihil doctus habeatur.

Cæterum veris ac candidis iuris iustitiæque pa-
tronis nihil hic derogamus, quin potius summo-
pere colimus & veneramur. Iniquissimam illam ac
teterrimam legum prostitutionem, id quod boni
omnes nobiscum queruntur, duntaxat execramur
ac damnamus.

Ac sane operæ omnino pretium facturi forent,
si qui viri eruditiores, in hoc rerum omnium statu
perturbatissimo, de remedijs, quibus confusioni-
bus hisce atq; inde nascentibus incommodis ob-

uiari poſſet,ſerio cogitarent,modumq; ſtatuerent, quo & res controuerſæ citius diffinirentur, lataq; ſententia diffinitiua executioni etiam mature mandentur. Tentatum id quidem ſæpenumero à bonis ac eruditis viris,tentatur adhuc dum hodie. Bene ſperare iubet ipſius rei facilitas. Euẽtus, Deo fortunante,omnium bonorũ deſiderio ſatisfaciet.

Iulius Cæſar, quantumuis bellorum dumetis implicitus, non tamen erubuit de eiusmodi rebus cogitare. Quamobrem cum ius ciuile diſperſum videret,eruditioribus viris id negocij dedit, vt vtiliſſima quæque decerpta in ordinem redigerent. Quin & Veſpaſianus magnam adhibuit diligentiã in promouendo iuris proceſſu:adeoq; quibusdam ſelectiorib. poteſtatem ſuccinctiori iuris proceſſu vtendi dedit.

Nec minor enitebat cura in Tito Veſpaſiani filio, qui odio dilationum vetabat, *De eadem re pluribus agi: & quæri, de cuiusquã ſtatu vltra certos annos*.Rex Hiſpaniæ nõ ita pridem ad ſenatum Mediolanenſem ſcripſit, ſi quem ſciret, qui haberet expeditiorem & breuiorem in iure procedẽdi modũ, eumq; commonſtraret, rem ſibi accidere gratiſſimam.

Leges & ſtatuta plura ſunt, quam vt enumerari queant: ſed forſitan tantopere non obſtarent, niſi vitiata hominum conſuetudo diſſimiles & diſcrepantes opiniones aut explicationes introducendi & ſpecioſo colore fucandi inualuiſſet, & niſi veritati tenebras offundere, & liquida reddere illiqda didiciſſent. Hinc etiam fit, vt nunquam deterior iuris fuerit cõditio, vbi tamen plus, quam antehac vnquã, de eo laboretur, quam hodierno tempore.

Haud

Haud tamen est pernicies maior, atq; sunt ipsi doctores, quibus assidua negocia facessit calamus. Quamuis enim sæpenumero exiguam iuris intelligentiam habeant, numerum tamen complent. Adeo vt plerunque, non qui optima, sed numero plura adduxit, causam obtineat. At potius in defendenda veritate ipsam iustitiam magis quam auctoritatem, magis vim argumentorum quam verborum volubilitatem ponderare decebat.

CAPVT XVIII.

De liberalitate, & primum eleemosynis.

LIBERALITATIS vis magna est in conseruando & muniendo quolibet statu. Conspicitur autem in duobus: Vno: in subleuanda pauperum inopia: altero: in promouenda virtute.

Non est quicquam in amplissimo hoc mundi theatro, quod conuenientius sit regi, quod pulcrius, & ad extrahendam pietatis famam cõmodius, quam si pauperum inopiam leuet. Decantatissima est passim in sacris literis immensa Dei misericordia, paternaq; cura, qua pios & exulantes respicit, mireq; tuetur. Similem earum omnibus, qui in imperio sunt, quam seuerissime commendauit.

Neq; quicquam meo arbitratu fingi potest, cuius vis maior sit ad animos priuatorum principi deliniendos & devinciendos. Hebræi sibi persuasissimum habebant, quas conferebant eleemosynas, neruum & vinculum fuisse stirpis suæ conseruandæ, propagandæ, imo quibus felicissime ad honorum fastigia ascendisset. Ita videmus præstanti-

tiſſimos principes, qui Chriſtianiſmo addicti fuerunt, beneficentiſſime eleemoſynis egenorũ miſeriam ſubleuaſſe: quales fuerunt Conſtantinus, Carolus Magnus, Theodoſius & alij plures.

In quorum numerũ iure referendus eſt Robertus rex Galliæ, qui eleemoſynarum largiſſima erogatione ſuum imperium non tantum roborauit, ſed etiam in familiam Hugonis Capleri, cuius erat filius, deriuauit. Semper ille mille pauperes alebat, proprijs ſumtibus curans, eos ſecum transportari, vt apud Deum pro rege deprecarentur. Ludouicus IX. qui ad annos 44. fauſtis auibus imperij clauos tenuit, ſemper centum viginti, ſed quadrageſimarum tempore centum quadraginta pauperes alere ſolebat. Prætereo iam Ludouicum illum, ducem Saphoiæ, qui in conferendis eleemoſynis in pauperes, in cibandis famelicis, veſtiendis nudis, alioq; modo ſubleuandis non habuit parem.

Tametſi vero liberalitas omni tempore multũ decoris adferat: tamen quoad præſens inſtitutum in certis caſibus non caret ſua virtute & efficacitate: potiſſimum ingruente publica calamitate, fame, annonæ caritate, peſte, terræmotu, incendijs, inundatione, hoſtili impreſſione, bellis, aut ſimilibus, quibus animi hominum conſternantur.

Titus perfectiſſimum illud exemplar & idæa boni & præclari principis (vnde & voluptas hominum dictus eſt) tempore peſtis alteriusve calamitatis non tantum cura ſua paterna ſe exhibuit miſericordem magiſtratum: verumetiam opinionem de ſe conceptam dictis & factis confirmauit: idque per literas conſolando afflictos, aut quoad licuit, remedijs auxilijsque opitulando. Ne-

Neq; vero vlla calamitas quantumuis maxima
eterreat principem, quo minus ſaltem ſpecimina
uædam ſuæ commiſerationis edat. Sic factitabat
Cæſar Auguſtus, cum dux ſuus Varus magnam
lam cladem in Germania accepiſſet. Ioram rex
ſraelis obſeſſa vrbe Samaritana magnaq; annonæ
aritate gliſcente, cilicio ſe induit iram Dei ſua
eſipiſcentia placatum: condolentiamq; ob com-
nunem calamitatem teſtatum, &c.

Commodior anſa beneuolentiam ſubditorum
captandi, principi præberi nequit, quam publica
lla miſeria. Tum enim tanquam ſeminarijs, bene-
olentia ſua (vt ita dicam) diſſeminata, amorem
ſubditorum cordibus implantabit: nihil dubitans,
quin amœniſſime efflorescat, largiſſimosque fru-
ctus effundat: plane vt centuplum emolumentum
ſit ſperandum.

Quo quisque principum in ſublimiori ſtatu eſt,
eo magis officium ſuum id requirit, hoc ſtudio-
ſius id imitabitur. Priuato enim priuatus vrgente
neceſſitate ſuppetias ferre: ſed publicam calamita-
tem ſolus princeps auxilio ſuo poteſt ſubleuare.

Eſto autem, in eiusmodi caſu vt priuatus ino-
piam publicam velit ſubleuare; princeps tamen
non committet, ſe hoc caſu ab inferiori præueniri:
palmamq; liberalitatis ſibi eripi. Quid quod ma-
ximo cum periculo coniunctum eſt, ſi tota Resp.
vni alicui priuato adeo ſit benefactis obſtricta.
Mature admodum hoc ſuboleuit Romanis: ideo
enim Caſſium, Manlium, Capitolinum, & Grac-
chos trucidarunt: quod benigna & effuſiore largi-
tione commeatuum tempore famis, partim qui-
bus-

busdam legibus arctius populum Romanum, quã ciui conueniebat, obligassent.

Permultum autem ad conciliandum subditorũ amorem, & vehementius eorum animos inflammandos facit, si magistratus nonnunquam occasiones, quæ variæ interdum offerũtur, negligat, eo fine, vt subditi paucioribus oneribus premantur. Marcus Aurelius bellum gerens cum Marcomannis, ne subditi grauius, inuectis nouationib. afflicti exhaurirentur, maluit omnia vasa argentea & aurea, omnia clinodia & gemmas, vniones, artificiosissimas picturas ómniaq; aulæa, quæq; ipsi pretiosissima in delitijs habebantur à maioribus suis coaceruata & relicta publicæ præconis voci subijcere & diuendere: atque inde pecunia confecta bellum illud grauissimum & diuturnum gessit.

CAPVT XIX.

Quomodo virtutis studium liberalitate excitetur & propagetur.

LIBERALITAS non tantum pauperũ tenuitati subsidia affert: sed etiam multum ad instaurationem & culturam virtutis confert. Neq; enim liberalitatem comitatur inuidia, quoniam in personas dignas confertur. Quin & hoc admodum præclarum in ea cernitur: quod est sapientum promotrix, artium liberalium cultrix, sapientiæ auctrix, religionisq; orthodoxæ, quæ summum decus & ornamentũ politijs omnibus addit, felicissima propagatio. Maius est hoc: quod ea subditos principi arctissime obstringit. Qui enim literarum humaniorum dotibus aliarumq;

mque rerum, quarum honeſtas cũ vtilitate con-
nɗta eſt, peritia ſunt cumulatiores, ij quaſi capita
ɔpuli ſunt, ad quorũ placita & cõſilia vulg⁹ ſe cõ-
ɛrtit. Si itaq; reges & principes beneficẽtia alijsq;
ficijs ſibi deuinxerunt peritos illos viros, fieri nõ
ɔteſt, quin pariter cum his etiam populum ſibi
igarint. Ita omni tẽpore principes ac viri illuſtres
ros illos, qui ſingulari ſapientia præcellere crede-
ıntur, adamarunt, & hoc ipſo virtutis ſtudiũ au-
ɛrunt. Alexander Magnus edicto vetuit, ne quis
, præter Apellem, pingeret, aut alius præter Ly-
ɔpum duceret ęra fortis Alexandri vultum ſimu-
ntia. Cæſar Auguſtus, quamuis ab omnibus in
agna exiſtimatione habitus, noluit tamen nomẽ
ũm niſi à viris laudatis laudari: Vnde etiam pro-
nciarum pręſidibus ſeuere edixit, ne ſuum nomẽ
ɔetarum aliorumque auctorum ſcriptis inſeri,
leoq; non tam nomen, quam auctoritatem ob-
urari paterentur. Imperator Theodoſius, vt qui-
ım volunt, amplificaturus artes liberales, aperuit
cademiam Bononienſem: doctoribusque pluri-
ıis & ſtipendijs ampliſſimis Romanæ Academiæ
ɛceſſionem adiunxit. Imperator Iuſtinianus, quã-
is literarum expers, ea ſapientia valebat, vt litera-
ɔs ſtudiaq; humaniorum artium maximo fauore
roſequeretur. In hoc negotio multis paraſangis
æteros fere omnes ſuperauit Carolus Magnus rex
ɔalliæ. Nam (vt nihil hic referam de ludis literarijs
more & emolumento Græcæ & Latinæ linguæ
b ipſo paſſim inſtitutis) Academiam Pariſienſem,
: Patauinam fundauit: Bononienſem etiam, quæ
ɛre iam conciderat, reſtaurauit. Qua potuit dili-
gen-

gentia, præclarissima quæque ingenia ad virtutem accēdit, artes liberales in lucē pertraxit, omnémq; virtutum chorum nitori suo restituit. Neq; tanta industria caruit insigni vtilitate: siquidem omnes virtutes tum temporis tanquam maturitatis perfectissimum vigorem assecutæ sunt; vt quasi miraculi loco habeatur, summæque apud omnes semper fuerit admirationi. Hoc virtutis amore nō minus quam gloria bellica, vt Carolus Magnus diceretur, assecutus est. Imperator Constantinus duces, Musarum & Gratiarum alioquin exors, maximis laudibus studia humaniora efferens in summis delitijs habuit eruditos: adeo vt nonnunquam diceret, malle se ex artibus quam administratione imperij inclarescere & nobilitari. Otto III. summam omnium admirationem in se cōuertit, dum iuuenis adhuc liberalibus artibus beneficētissime promotis, doctos vnice diligeret.

Capvt XX.

Peculiares quædam cohortationes de liberalitate.

TRIA in exercenda liberalitate obseruanda veniunt. Primum: Ne conferatur in immeritos. Si enim indignis opem ferimus, non modo beneficia pessime collocamus, verum etiam ipsi virtuti, ijsque qui bene meriti essent, insignem inferimus iniuriam. Hinc est, quod subditi principib. suis in immeritos prodigis magis quam liberalibus, beneficentiam obseruantes, alia etiam meditātur, quibus apud principem gratiam inire, eiusque munificentiam soli alioqui virtuti

ti iure debitam se adepturos sperant. Basilius
acedo reuocatis omnibus donarionibus, quæ ab
tercessore suo ex publico ęrario indiscrete etiam
indignos collatæ essent, publice proclamari ius-
, vt dona, si qui illegitime & indigne accepissent,
stituerent.

Secundum est: Ne nimijs largitionibus libera-
atis modum excedat. Princeps enim nimius in
ogando, eodem gradu diu haud subsistere, neq;
ıin tyrannorum modo in aliena bona inuolet,
ɔi temperarę potest. Nero imperator intra annos
iatuordecim vltra 10000000. coronatorum
ɔnando insumsit. Quo autem largior esse posset
assentatores, re familiari viros bonos exuit, opu-
ntioresque ad extremam paupertatem redegit:
ɔn alia ductus ratione, quam vt vappas & nebu-
ınes, infimæque conditionis homines ditaret, &
l honores perduceret. Itaque Galba iustis stimu-
; impulsus vniuersas donationes post Neronis
bitum irritas fecit.

Denique in minimis poni non debet: Ne libera-
tas simul & semel effundatur in bene meritos, sed
ıccessiue. Cui enim pauca dedit liberalitas, nę ille
ona spe tenetur, fore vt paulo post splendidiora
ccipiat; interim agnoscens, se benefactori multis
ıodis deuinctum. In quos autem nimia & exupe-
intior fuerit, nonne putas eum alia media, quibus
d lucrũ sibi paret viam aliam, tẽtaturum. Quem-
dmodum enim tenues, continuæ tamen pluuiæ,
erram felicius humectant, quam subiti densique
nbres: sic vis liberalitatis legitime adhibitæ tam
a conseruanda quam retinenda gratia, amore re-

munerationisq; promtitudine eius, qui beneficia accepit, arctior est & efficacior.

Cæterum cum tanta liberalitatis & magnificẽtiæ vis sit in viro principe, vt ex hostib. amicos, ex alienis suos, ex infidis fidos faciat, peregrinos quinetiam & in extremis terris agentes ad sese amandũ alliciat; non incongruum me facturum arbitror, si aliquanto amplius hic de ea verba fecero. Siquidẽ princeps ita se geret, vt ab omnib. ametur; id autẽ assequetur liberaliter agendo, vt & à singulis & ab vniuersa multitudine publice priuatimque charus habeatur. Vt autem honestior ac dignior liberalitatis ipsius forma appareat, fœdam ac deformem auaritiæ faciem prius detegemus, ac quã indigna sit viro principe, ostendemus. Etsi enim cupiditas habẽdi est naturalis, vnde auaros longe plures quã largos inuenias, tamen cum non heroicæ indolis indicium, sed deprauatæ naturæ vitium sit, ob id ab omnibus bonis odio habetur. Nam & iniuria afficit quos minime decet, dum sua illis aut insolẽter aufert, aut dolo subtrahit, & perperam parto sic parcit, vt nec sibi ipsi commodi sit, nec quibus maxime prodesse debeat, illud communicet, nec publice priuatimve beneficium vllum conferat. Cumq; insanabilis propemodum morbus sit, fieri videmus, vt in senibus, qui pleriq; omnes tenaces sunt, cum ætate simul crescat, & quanto minus ad viuendum spatij superest, tanto plus instruendis intenti opibus, timidius necessaria promunt; quinetiam sæpenumero, quos adolescentes ac iuuenes videris profusiores, eos ingrauescente ætate astrictiores factos intelligas. Quamuis autem auari oẽs maxi-

axime cupidi sint, teneanturq; ingẽti auiditate,
atq; ad rem attentiores, ac supra quam oportet
: decet, pecuniæ inuigilent, cui etiã seruire videã-
ur, sunt tñ aliquot eorum species: neque enim per
aritiam vno tantũ modo peccatur, neque ad ha-
endam rem omnibus idem est consilium. Sunt.n.
ui reb. suis parcẽtes, summo etiã studio rei fami-
ari conseruandæ intenti, & quã potest minimum
e suo impẽdentes, ab alienis cõtineant, bonitate
uadã naturę ita victi, vt re sua cõtenti, nihil turpe,
ihil contra leges contraq; humanitatem habendi
ratia faciunt. Hos nominare parcos cõsueuimus,
amq; animi institutionẽ maiores nostri parsimo-
iam dixere, quę in priuatis quibusdã tenuiq; in re
onstitutis ac laborantib. multitudine liberorum,
umanisque necessitatibus circumuentis, laudari
erito potest. In regib. vero ac principibus, adeoq;
s, quorũ res est opulentior atq; auctoritas maior,
uomodo laudari possit tam minuta diligentia, q̃
anis etiã miculas colligat, nequaquã video. Sergiũ
Galbam, qui Domitio successit Augusto, quanquã
lieni non appetentem, iure tñ ætas illa plurimum
arpsit, ꝙ suæ quidẽ pecuniæ parcus cum esset, pu-
lice etiam auarus foret: neq; enim aut secula illa,
lignitasq; senatoria, aut opulentum Galbæ patri-
noniũ eã parcendi ac cõseruandi diligẽtiam; nec
urea sella tantã è publico auaritiã patiebatur. Di-
lij Iuliani, maximi & potẽtissimi viri auaritia qs fe-
at? q porcellũ leporẽve domo ad se missum in tri-
luanas partiretur cœnas; sæpe etiã cũ nulla religio
ut abstinẽdi causa subesset, leguminib. oleribusq;
olis cõtentus cœnaret. Quo vt nõ min⁹ sordid⁹, sic

fortaſſe magis accuſandus Pertinax Auguſtus, qui inter priuatum & imperatorem nihil intereſſe putauerit, dimidiatas lactucas, carduos etiam dimidiatos apponere conuiuis ſolitus: ac ſi quando ad amicos de cœna mitteret, binas tantũ offulas aut paucula poma; atq; vbi opipare magis egiſſe videri vellet, gallinaceos lumbos mitteret. Quid .n. principe indignius, quam vt, qui tam late imperet, animũ tam anguſtũ etiam in viliſſimis rebus habeat?

Porro parſimonia quæuis ſordida merito omnibus bonis ſuſpecta eſt, potiusque auaritia quam parſimonia dici meretur. Sunt autem ſordide parci illi, qui in vtendis pecuniis nimis effracti ac minuti atque etiam conciſi, & vt, ita dixerim, exangues ſunt, quorũ exoleta ſemper veſtis, mẽſa tenuiſſima & ſordida, ſupellex exilis eaq; carie exeſa, aut ſi qd forte in domo ſplendidiuſculum fuerit, ab vſu ipſo ſepoſitum, demum domeſtici omnes ſumtus perquam tenues & emendicati, & minutiſſimarum rerum importuna diligentia & cura; quos etiam ſeipſos accuſantes videas apud Comicos, quod ſe geniumq; ſuum comparcendo defraudent; qui tametſi nihil ex alieno rapiunt, non tamen id faciunt honeſti gratia. Ac ſi quis tenacitatis cauſam ab ipſis quærat, hoc ſe excuſare ſolent, nempe, ſi dando rẽ minuant, ad turpia facinoroſaq; impellantur. Sed reuera hoc magis timent, ne ſi ab alienis non contineant, non poſſint tueri ſua, dum alios in ſe prouocant: diffidunt autem ipſi ſibi, atque ab inferenda iniuria manum cohibent, ne ipſis rurſus inferatur, adeoq; ob metum, non ſponte cõtinent. Atq; hi partim tenaces adſtrictiq;, partim aridi attenua-

nuatique cum ſint, ipſo nomine præ ſe ferunt de is fortunis aut nihil aut quamminimum, cum ſua nnia tam arcte atq; diſtricte teneant, atq; ex ari-) quidem nullus manet ſuccus, nihilq; prorſus fluat, ipſiq; vt attenuati atq; abiecti, de minima : viliſſima re, nimis anxij atq; ſolliciti ſint, quorũ ıi clamores ſunt, vbi quid è menſa decidit, vbi uid è penu minus parce promtum atq; admini- ratũ eſt. Eorum quam ridicula vita ſit, quàm etiã iſera, Euclio ille Plautinus docet, qui aquam plo- ıt, cum lauat, effundere, qui vnguium præſegmina tonſtrina domum referat.

Verumenimuero excuſationem propemodum ıeretur hęc tenacitas, in ijs pręſertim, qui tenuio- s ſunt fortunæ, domeſticaq; rerum omnium pe- uria premuntur: at in viro principe nequaquam, uippe qui ab omni tenacitatis aut auaritię genere ebet eſſe alieniſſimus, ſcireq; ac meditari ſępius id, vulgo dicitur: nihil dare, nihil alteri de ſuo con- rre, nihil publice priuatimue impertiri, omnino)iecti ac degenerantis eſſe animi. Ac conſtat ex iſtorijs, auaritiam principũ vt plurimum certiſſi- ıam ipſorum interitus fuiſſe cauſam. Oſtendit id cemplo ſuo Perſa, vltimus Macedonũ rex, à Paulo ·milio ſuperatus ac captus. Nam à reliquis militi- ıs deſertus paulo antequam caperetur, magnarũ, omiſſionum ſpe paucos quoſdam Cretenſes ſe- ım retinuit: promiſſorum pignus fuere data ali- ıot aurea vaſa. Cum autem Cretenſium præſidio ı tuta ſe loca recepiſſet: pollicitus ſe pecuniã da- ırum, vaſa à Cretenſibus recepit, & cum vaſis pe- ıniam quoq; retinuit. Itaq; ab ipſis etiam Creten-

 ſibus

ſibus deſtitutus, cum nullo alio quam auro comite in Samothraciam profugiſſet, ab Æmilio captus, Romam in triumphum, quemadmodum tanta auaritia dignum erat, perductus fuit. Nam cum in bello pluris aurum quam homines feciſſet, tādem experiēdo cognouit, aurum ſe, quia homines, quibus aurum defenderet, non habebat, vna cum libertate ac regno amiſiſſe. Idem accidit filio Tygranis, regis Armeniæ. Cum enim Tigranem Pompeius deuiciſſet, & is ab eodem Pompeio in regnis, quæ ante poſſidebat, reſtitutis, in Romana caſtra ad ſalutandum Pompeium veniſſet, maiore natu filiorum proſequente, à toto exercitu amanter exceptus, & à Pompeio cœnæ honore dignatus, poſt epulas Pompeio totique exercitui ingentia munera contulit. Cum autem poſtea filius quoq; inuitatus eſſet, reſpondente eo, ſe tanti cœnam emere nolle. Indignatus Pompeius cuſtodiri eum iuſſit, ac Romam in triumphū duxit. Nam patre eius ob liberalitatem in regnis relicto auarum filiū, qui abiecto erat animo, vna cum regno libertate quoque priuauit. Ridiculū eſt, quod de auaro quodā legit, qui cū particula hordei ſingulis ab equis clam ſubducere è præſepibus conſueuiſſet, ſecreto quodam aditu ad ſtabulū à ſe facto, tandē à magiſtro ſtabuli pro fure deprehenſus, in tenebris digne vapulauit.

Neq; tamen hæc eo à me dicuntur, ꝙ ſtatuam, heroicum eſſe, abliguriēdo omnia diſſipare; quinimo non tantum deſipientis aut potius dementis; verumetiam flagitioſi hominis eſſe dico. Tametſi autē Ariſtoteles putat, tyrannos ac reges prodigos minime dicendos, quod tam multa poſſideant, vt

dan-

ındis vel vtendis illis vix abijcere modũ valeant;
quidem, vt ipſe putat, non eſt facile ſatis. Tamen
ſi ſcimus, Alphonſum, Neapolitanorum regem,
cet plurimis & populis & nationibus imperaret,
: pace ocioq; permulto frueretur, faciendis tamẽ
ıgentiſſimis ſumtibus, edendis magnificẽtiſſimis
ıdis, ſpectaculisq; & omnis generis rerũ effuſio-
ibus eo proceſſiſſe, vt conflato ingenti ære alieno,
um ſatisfacere creditoribus nequiret, tandem de-
oxerit, ac dolore iraq; permotus, regij cenſus mi-
iſtros plerosq; mulctę nomine, pene bonis omni-
us ſpoliauerit. Domitiũ Neronẽ Auguſtum ſum-
us imoderatiſſimi quo redegerint, cui eſt ignotũ?
Quocirca opulentiſſimi etiã reges, dum ꝓfundunt
ua, dum nullam facultatum rationem habent, ipſi
uoq; eo deuenire, quanq̃ minus ſæpe, aliquando
ñ ſolẽt, vt exinanito ęrario rei familiaris anguſtijs
reſſi, atq; ad rapinas cõuerſi, ad tyrannidem dila-
antur, cuius rei maximũ exemplũ Nero, de quo
aulo ante dixi, præbuit. L. Commodus, Antonini
Auguſti filius, erga alios quanquã parciſſim⁹, luxu-
iæ tñ immoderatiſſimus ſumtib. ſeq; ęrariumq; ita
xhauſit, vt deficiente pecunia, quo itinerarium ęs
xigeret, in Africã ſe ad conſtituendã prouinciam
ranſmiſſurũ finxerit. Alphõſus rex, vt magnã auri
ummã à ſacerdotib. exigeret, traiecturum ſe eum
xercitu in Græciam aduerſus Turcas ſolẽni voto,
acta etiam re diuina, publice profeſſus eſt. Vides
uo imperatoris optimi atq; opulentiſſimi filium,
uo regem præſtantiſſimũ effuſio cõpulerit? Tur-
iſſimũ eſt omnino fallere, in regib. vero lõge tur-
pius, ꝓſertim q̃ſtus gratia. Idẽ hic Alphõſus, quan-

quam esset, vt dixi, profusior, huiusmodi tamẽ homines cisternæ rimosæ persimiles dicebat, quas vt nullus impleret imber, sic hos nulli, quãuis magni ꝓuentus rerumq; cõpendia, exatiarẽt, fieriq; ꝓpterea vt haud multo post dissipando exhausti egerẽt.

In quibus illa vehementer sunt reprehendenda, ꝙ in homines indignos, in ministros fœdissimarũ voluptatũ, in adulatores, in mimos, in contaminatissimos quosq; sua congerant, ab honestis ac ꝓbis viris manum subtrahentes, eos autem diuitijs honestantes, qui diuitijs minime digni iudicentur. Quocirca familiaritates flagitiosorũ hominũ sibi adiungunt, quibus etiã sese totos dedunt, voluptatibus capti atq; assentationib. deliniti. Varius Augustus, qui Heliogabalus dictus est, quemque vt omniũ effusissimũ; sic etiam inquinatissimum iure possumus dicere, libidinũ suarũ ministros in senatum legit, sine vlla ætatis ratione, quasi parũ esset, honores ipsos ac magistratus vendere: at quam ob causam, vt haberet, vnde anserũ iecinoribus canes, phasianis ac psittacis leones pasceret, vt in lucernis balsamũ ad lumen nocturnũ intingeret; qui cum è familiarib. quidam ei diceret, Quid malum, nonne paupertatẽ exhorrescis? Atqui, inquit, quid melius, quã vt ipse mihi hæres sim meæq; vxori. Eiusmodi igitur homines, ni in ipso cursu habenas cõtineant, breui in præceps delati, multisq; simul vitijs obruti, pessum eant necesse est.

Cum igitur neq; auaritia, quippe quæ abiectum atq; effractum, neq; prodigalitas, quæ dissolutum animum arguit, in virũ principem cadere debeat, restat vt liberalis viri nomen insectetur; cum enim

libe-

beralitati maiores nostri nomen inde fecerint, ꝙ
bero homine maxime digna esset, quodq; ij, qui
ı vterentur,potissimũ libere agerent,(cũ pecunię
:ruire auaros putarent) liberalitatẽ viro principe
ıaxime dignã esse per se liquet.Liberalis autẽ viri
omẽ assequet̃, si in pecunijs adipiscẽdis ijsdemq;
andis& cõferendis cũ delectu modũ adhibuerit.
ı quibus etiam erogandis, vt prodesse quamplu-
mis studebit, sic in comparandis nocere nemini,
ec à recto honestoque recedere. Itaque & capiet
ɔse quidem & emolumenta quæret,fortunasque
ıas non negliget, nec per incuriam perire patie-
ır. Idem quoque libenter admodum de suo tri-
uet,atque hæc omnia cum delectu atq; mensura.
rit autem ita commodus alijs, vt iustitiam pru-
entiamq; retineat, sine quibus liberalitas nulla
st. Quæret igitur & capiet,& rem familiarem tue-
itur, vt habeat vnde det. Quid enim dementius,
uam quod libenter atq; honeste facias,non id cu-
ıre,vt diutius & erga plurimos possis facere.Quo-
rca & rei familiaris cõmodis operam dabit. Qua
ı re qui effusi sunt, peccant, dum sua hinc per ne-
ligentiam, illinc per effusionẽ perdunt.& in dan-
la pecuniæ rebusque familiaribus opera honesta-
em sequetur, quam auari plerunque aut cæci cu-
iditate non vident, aut præcipites calcant. Idem
onferendis etiam muneribus promtus ac pronus
rit, à quibus auari non modo abstinent, sed me-
u,ne ipsis desit, minutissimis etiam sumptibus fa-
iendis animo deficiunt. Eum quoque in mu-
ıerando delectum habebit, vt à recta ratione non
leclinet, à qua prodigi quam longissime aberrant.

 Nam

Nam & quos minime oportet, & largiore quam oportet manu pſæpe donis afficiunt, vt aut paruã aut nullam, interdum etiam parũ rectam, tum eorum quib. donant, tum ſuam ipſorum qui donant, rationẽ habeant. Etenim, vt dixi, liberalitatis fons exiccãd⁹ nõ eſt, & honeſtas vbiq; ipſa amplectẽda. Cumq; donãdi ratio eo ſpectet, vt quib. poſſit, & ſępe & multũ ꝓſit, nõ eſt in alios ita ſin⁹ excutiẽdus, vt ſui ipſi⁹ imemor videat̃, quin ſeq; ac ſua ſic colat, vt habeat, vnde ſubminiſtrare ac ꝓdeſſe alijs queat.

Cum autem liberalitas in danda pecunia mediocritas quędã ſit, adeoq; ſine delectu eſſe nequeat, (neq; n. retineri medium ipſum ſine recta ratione poteſt, è qua delectus manat) ꝓinde eiuſmodi erit delectus, vt & quid det, & quantũ etiã det, & cui & quando, atq; etiã quomodo & quam ob cauſam, diligenter conſideret, in quibus omnibus cum rectam rationem ſecutus fuerit, illud etiam videbit, ne à fine ipſo, qui liberalitati propoſitus eſſe debet, turpiter deflectat.

In habendo igitur delectu, quo vndiq; ſibi liberalitas conſtet, videre etiã atq; etiam oportet, cui det, in quo ne peccetur, & ſua ipſius & illius perſona conſideranda eſt: deinde quæ ſint illius merita, quæ expectatio, ꝙ ſequatur vitę genus, quib. delectetur, quæ etiam ætas. Itẽ, ſi ciuis, peregrinus, hoſpes, familiaris, propinqu⁹, vetus an nouus amicus, & talia quædam, quæ perſonæ ipſi videntur adiuncta, quæq; nulla ſunt ratione negligenda. Sic Marcus Aurelius ad paternum patrimonium cum ſorore diuidendum à matre vocatus, vniuerſum ſorori cõceſſit, auitis tantum bonis contentus, nõ ignorauit

it virum se, illam vero & mulierem & sororē esse.
Quid mirum, cum in imperio cōstitutus, nihil ma-
is aut timuerit aut deprecatus sit, quam auaritiæ
famiam, quam vt deterrimum malum & imperij
bem detestatus semper fuerit. Scipio is, cui po-
ea Numantino fuit cognomen, integram Fabio
atri hæreditatem concessit. Agesilaus, quæ ex
gidis bonis delata ad se essent, cum intelligeret,
ognatos suos inopia pressos, cuncta ex æquo cum
lis diuidere maluit, licet iure ac ciuium iudicio
d se tantum peruenissent. Ælius Adrianus no-
um sibi olim in militia, cum scabie laborantem
nimaduertisset in via, corpusque ipsum parieti
tterentem, quod seruum, à quo curaretur, nullum
aberet, statim & seruis illum donauit, & ad vi-
tum necessaria ministrari iussit. Idem cum intel-
igeret quosdam, qui Romæ docuissent, propter
ngrauescentem ætatem muneri amplius satisface-
e non posse, ætatis ac diuturnæ professionis ratio-
ne habita, eos diuitijs honoribusq; honestauit ac
acare vitæ reliquũ iussit. fœminis etiam plurimis,
vnde familiā honeste alerent, salaria cōstituit, ne-
scias, liberaliusne an magis cōsiderate. Antoninus
cognomento Pius, quos prouincijs profecisset, eos
& locupletauit, & ornamentis consularib. donauit,
rhetoribus ac philosophis non solum solaria, verũ
etiam honores ac prouincias decreuit. Huius quā-
tum in delectu studium fuerit, quod nōnullis, quos
otio abuti cerneret, salaria è publico ꝑberi vetue-
rit, dicens, nihil esse iniquius, quam in eos Remp.
beneficam esse, qui nihil ipsi in Rempublicam cō-
ferrent laboris ac beneficij. Ob munificentiam &
studi-

ſtudium erga doctos non immerito etiam prædicatur Sigiſmundus imperator,& quod literatos reliquis, qui generis claritate duntaxat nitebantur, prætulerit. Interrogatus aliquando à principibus, qui literas oderāt,cur homines obſcuro genere natos,ob literarum commendationem tanti faceret? grauiter reſpondit, ſe iure illos colere, qui cæteris ſingulari dono diuino antecederēt;illos à ſoloDeo poſſe creari,verum in ſua poteſtate eſſe,vt titulis& prædijs nobiles faciat, quoscunq; velit. Alexander Seuerus non modo literatorum genus omne,verū etiam aruſpices, architectos, & in quocunq; ingenij aliquid eluceſceret,ſtipendijs proſecutus eſt. Amicos autem & quos bene de ſe meritos intelligeret,etiam ad petendum inuitabat. Quid eſt,inquiens, quod nihil petis? an me tibi vis fieri debitorē? pete, ne ſit quod priuatus de me querare. Non ſolum autē deligebat, aduerſum quos liberalis eſſet, ſed etiam prouocabat,quos liberalitate ſua dignos putaſſet. Probus Auguſtus eum ſe erga tribunos, centuriones, milites geſſit, vt in plurimis victorijs, præter tela & arma, nihil ſibi è præda retineret, quam inter milites partiebatur. Quid enim turpius, quam imperatorem ipſum in partienda præda, ſocium ſe militum ſuorum facere? cui præter gloriam nihil aliud è bello reportandum videatur.

Porro peccari hac in parte duplici modo ſolet: vno, ſi nec dantis nec accipientis ratio habeatur: altero, ſi in improbos & minime dignos benignitas exerceatur. Quocirca ſapientiſſime ab Alexandro Seuero dictum eſt, Malum pupillum eſſe imperatorem, qui ex viſceribus prouincialium homi-

nes

es nec necessarios nec Reipubl. vtiles pasceret. ęc igitur prima lex in exercẽda liberalitate teneatr, vt proborum improborumve delectus habeatr, neque enim aliter recta ratio teneri potest.

Cæterum iam secundo loco, Quid detur, conderandum est, cuius rei quem aut meliorem aut aiorem magistrum adhibere in consilium possmus, quam eundem hũc Alexandrum, qui honesto oco natos, & magistratibus atq; honoribus funtos, quos inopia rei familiaris laborare intelligeat, dum tamen neq; per luxũ patrimonia absumssent, neq; inopiam simularẽt: alios alijs cõmodis, gris, seruis, armentis, vt quem egere intellexisset, iuabat. Quinetiam magnificas domos à se extructas, integris atq; incorruptis viris, amicitia secum unctis donabat: vt non modo quid daret, sed quib. etiam daret, exacte adeo pensitare visus sit, vt histrionibus atq; in scena se exercentibus, nihil aureum aut argenteum, quin perraro numos dederit. Non commendamus Opilium Macrinum, qui in tribuenda annona, cum esset largissimus, auri tamen parcissimus foret. Illud reprehendi iure nequit, quod auri atque annonæ delectum haberet. Quo circa tum principes vrbis, tum ipsi Augusti hanc rationem secuti, militi donatiuum, populo congiariũ dabãt. Aurelianus Augustus tunicas viritim per populũ distribuit, lineas etiã vestes. Quinetiam cum frumentum, oleũ & porcina congiarij nomine dari tantum consueuisset, vinũ etiam dandum decreuit. Cimon Atheniensis amoueri ex agris suis septa atq; vacerras iussit, quo poma frugesque ijs qui egerent, ciuib. ac peregrinis, legere liberior

rior facultas esset. Quinetiam si quem natu grandiorem, qui secum congrederetur, sordide ob paupertatem indutum cerneret nouis statim vestibus donabat. Alexander Philippi filius in Asiam profecturus, non ante nauem ascendit, quam rebus amicorum egregie pensitatis, vt enim cuiq; commodius visum est, alij villam, alij prædia, quibusdam portoria, aut annuos è domibus prouentus dono dedit. Ecce, quam exacte, quid cuiq; darent, & hic & illi dimensi sunt. Quocirca diligenter videndum est, vt quæ dono dantur, & dante & accipiente digna sint. Neq; enim aut grammatico cataphractus equus, aut militi argento intectus Homerus cõuenit. Neq; qui dat ignorare seipsum debet.

Præterea, & tertio, consequens etiam est videre, Quantum dare, & cui datur, accipere satis sit, in neutro enim peccandum est. Rogarat Alexandrũ magnum aliquando Perillus, vt se ad parandam filiæ dotem iuuaret. Cui cum Alexander quinquaginta dari talenta iussisset: & Perillus, decem sibi satis esse dixisset; Alexander respondit, quanquam tibi, qui ea accepturus es, decem satis sint, mihi à quo dantur, ea non sufficiunt. Magno enim liberaliq; animo non tam honesti amici necessitatem, quam fortunæ suæ vires metiri voluit. Idem cum dispensatori mandasset vt Anaxarcho, philosopho daret, quantum poposcisset, petijsset autem postea centum talenta: veritus dispensator tantam summam dare, nisi id ante regi significasset, & propterea ei Anaxarchi postulatum declarasset: respondit Alexander, Anaxarchum nosse eum se habere amicum, qui hanc summam & longe etiam maiorem

rem

em dare & posset & vellet. Idem superato Dario, um in itinere videret Macedonem agasonem, qui ulum defessum auro onustum agebat, à mulo in umeros suos sarcinam transtulisse, verentem quia lexandri aurum illuderat, ne eo amisso quoque itam perderet; & tamen ipsum quoq; agasonem ib onere, quod ingens erat, deficientem, vltra rogredi non posse; agasoni vicinior factus dixit: 't tibi hic labor minus grauis sit, in tabernaculum ium hoc aurum deferes, quia iam hac hora tuum sse iubeo. Hoc non multum fortasse Alexandro, t mulioni multo nimium fuit. Alfonsus è naui- ula in mare prolapsus, beneficio remigis liberatus st. Huic meriti gratia quotannis, dum viueret, uodecim vncias pendendas ex ærario statuit. Sa- is hoc remigi, parum tamen regi, tale præsertim ib meritum, cum nullam ei præsentem pecuni- im numerari tum iussisset, ac sæpenumero etiam ib leuissimas causas atque alijs magnam pendi mperasset. Igitur, vt mensura retineatur, sine qua actiones nostræ rectæ esse nequeunt, quan- a & dantem & accipientem summa decet, exa- cte pensitandum est; præstat tamen de linea ali- quantulum excedere.

Cum autem sine tempore fiat nihil, quarto tempus quoq; vti cæteris in rebus, sic hac in re ser- uandũ est, qua ratione & munera ipsa gratiora sunt, & voluntas dandi maior quodammodo propen- siorq; videtur, cũ maiore etiam accipientis vtilitate. Põpeius Atticus fugientẽ è patria Ciceronẽ, sester- tijs ducẽtis & quadraginta millib. donauit. Cedenti Italia Bruto, sestertia centũ millia muneri misit. In Epiro

Epiro agenti ſeſtertia treceta numerari abſens iuſſit; familiares quoſdã Marci Antonij ex vrbe profugientes, quibus rebus egere intelligebat, ſponte iuuit. Nam in P. Volumnium tam multa contulit, vt plura proficiſci à parente non potuerint. Antoninus Pius cum fame plures Italiæ vrbes laboraret, frumento comportando ex vrbe ſubuenit. Non minore cura Adrianus, cum intellexiſſet, populos quoſdam peſtilentia affligi, tempus ipſum hæc omnia maiora gratioraque reddidit. Quinetiam à principibus ciuitatum & à regibus ſeruari illud ſolet, vt ſolemnibus quibuſdam feſtisq; diebus liberalitatem publice exerceant; adeo temporibus obſeruandis decorum quoddam magis emicat.

Porro, & quinto, in dando quoq; videndum eſt, ne quid in vultu, geſtu, verbis appareat, quod liberalitatẽ ipſam perinde ac labes aliqua inficiat. Vnũ illud Alexandri exemplum docere nos abunde poteſt, quid in vultu ipſo dantis, quid etiam in verbis poſitum ſit, vt magis magisq; gratificetur. Offerenti militi caput ab ſe truncati in pugna hoſtis; apud noſtros, inquit, aureũ poculum huiuſmodi virtuti ſolet eſſe præmium, quod te capere oportet; renidensq; ſtatim ſubditit: de more quidem vacuum, aſt Alexander meri plenum illud tibi propinat. dubitem, gratiusne hoc militi, an poculum ipſum fuerit. Quocirca videndum eſt, ne qui accipit, triſtem datorem aut verbis minus gratis vtentem animaduertat. Ex ijs enim liberalitas ipſa gratiam, aut omnem, aut magna certe ex parte amittit.

Quanq̃ autẽ illa & prima & maxima cauſa eſſe debet, ꝓdeſſe nimirũ, ac benefacere, & quidẽ gratuito ad-

hanc tamen causam & (sexto) aliæ quædam ad-
igendæ sunt, quæ principem liberalem, homi-
m esse, ac rerum humanarum memorem decla-
nt, alienisque necessitatibus commoueri, & gra-
s hominum casus miserari. M. Aurelius Antoni-
s labentibus vetustate oppidis auxilium tulit,
buta, vectigaliaque, vbi necessitas cogeret, re-
sit. Alexander Seuerus compluribus oppidis,
æ terræmotu corruissent, instaurandis ædificiis
m publicis tum priuatis, pecuniam è vectigali-
s subministrari iussit. Quam honestiorem sequi
usam potuere, quam vt in publica iactura publi-
benefacerent ciuibus? Liberalitati ac gloriæ
lphonsi regis plurimum detraxit, quod aliquot
Samnio oppidis terræmotu collapsis pene ad
ppidanorum internecionem, iis, qui reliqui erāt,
missionem tributorum petentibus, ita respon-
rit; an qui vita excesserant, cuncta secum sua de-
lissent, soluerent igitur tot bonorum hæredes
licti. Quanto præstantius Alexander Macedo,
ui plurimos ære alieno circumuentos liberauit,
genti summa creditoribus exoluta. Sic Tiberius
. imp. Græcus vtilem omnino ac piam rationem
dispensandis thesauris habuit. Is enim quicquid
nga auaritia Iustin. II. antecessor ipsius in impe-
o congesserat, egentibus largitus, largissimas
auperibus erogauit eleemosynas. Cum vero ob
am liberalitatem à Sophia Augusta obiurgaretur:
Confido, ait, in Domino, nec deerit pecunia fisco
ostro, modo pauperes eleemosynas accipiant, &
aptiui redimantur. Magnus enim thesaurus stips
auperū. Nam hi sunt thesauri illi nullis obnoxii
L peri-

periculis, quos ipſe dominus colligere iubet. Veniamus ad priuatos ciues. Cimon Athenienſis quos in foro inueniſſet, indigna egeſtate preſſos iis ſtatim de pecuniis, quas ad manũ haberet, ſubueniebat. Anicetus Cyrenęus captum ab Ægineti Platonem, pecunia ſua redemit, ac liberum cum honeſto comitatu remiſit in patriam. Ecce quã pię & honeſtæ cauſæ, quæq; ſummã præ ſe ferũt humanitatẽ. Quocirca maxime accuſandi videntur, qui in proſequendis hiſtrionibus & donandis ſcurris multi ſunt, qui non ſolũ in eo peccãt, quod quibus minime cõuenit, & ſupra quã decet, largos ſeſe exhibẽt, ſed quod cũ leui & parũ honeſta cauſa moueantur, leues ſe & parum cõſideratos oſtendunt. Quo in genere horũ temporum ii maxime peccãt, qui in ornandis bonis ac de ſe benemeritis mirifice parcunt. Neq; tamẽ ii ſumus, qui nihil hiſtrionib. iisq; qui artes tractãt ludicras, conferendũ pro tẽpore ducamus, quãdoquidem & his interdũ delectari nõ dedecet, ſed ita quidẽ conferendũ, ne bonis ac benemeritis fiat iniuria, alliciãturq; alii ad id vitę gen⁹ infame, dũ turpiſſimas artes in pretio eſſe intelligunt. Sigiſmundus Auguſtus Burrã Hiſpanũ celebrem ſcurrã, quodam in conuiuio, argento onerauit adeo, vt ſub põdere iã deficeret; an cui mirũ videri debet, ſi Burra mercede tanta adductus è iurisconſulto ad ſcurrã tranſierit? Nihil eſt autẽ homine dignius, quã hominũ calamitatibus moueri ac ſuccurrere, neq; aliud, in quo vberiorẽ ſibi gratiam cõparet benefaciendi ratio atq; voluntas: nã hominũ neceſſitates ridere, illisq; cũ poſſis, minime ſuccurrere, quid eſt aliud, quã hominẽ exuere, ac ferarũ induere immanitatẽ? Quocirca factũ Se-

leuci

uci regis vt impiũ, immane ac ferũ quis est qui nõ
ominetur? Hic Demetrio à se capto, quãquã so-
ro, petẽti tamen Tyrũ Sidoneq;, in quib. agere
tã posset, cũ ipse ab Indo mari ad Syriç littora cũ-
a teneret, dare omnino recusauit, adeoq; inops a-
mi, & supra quã dici potest, à misericordia alien⁹
it, vt maximo regi ingẽtib. fortunç malis ꝓstrato,
cero deniq; intra latissimos regni sui fines vix a-
isũ hospitiũ cõcesserit. At cõtra, quis nõ piũ An-
goni factũ & memoratu dignũ, summis etiã lau-
b. efferat? qui Alcyoneũ filiũ Pyrrhi ad se caput
ferentẽ, baculo percussũ à se reiecerit, vt barbarũ
pollutũ inclamans, quodq; aspectu ipso fœdari
ollet, chlamydẽm ante oculos obduxit, miserabi-
q; Pyrrhi, quanquã hostis, mortẽ multis lacrymis
osecutus est. Antigoni etiam aui ac Demetrii de
io dictũ est, patris miseriarũ inter lacrymandum
cordatus. Ne quis autẽ pietatẽ hanc fictã putaret,
elenũ Pyrrhi filiũ multa humanitate cõmplexus,
Epirum remisit. Hæ igitur causæ, vt honestæ, vt
æ, vt perhũmanæ, quoties ad vtendã liberalitatẽ
ouere videbũtur, mirũ est quantã cõmendationẽ
riant. Populo Neapolitano magis magisq; accẽ-
um fecit Alfonsum, quod in virgines, quæ Deo
itiarentur, liberalis esset, pecuniã templis oblata,
iam virginibus dotis nomine dari mos esset.
Cũ itaq; ex his quæ iã dicta sunt liquido appareat,
beralitatẽ ad gloriã comparandã & totius generis
rnamentũ cõsequendũ principi apprime esse ne-
essariã, multosq; ad regni fastigiũ hac virtute per-
enisse, sine qua neq; suas opes firmare, neque glo-
am vllam consequi quisquam potest, neque vlla
t virtus, quæ maiores amicitias & studia maiora

 pariat

pariat atque conseruet ; proinde id maxime sib propositum habebit, siquidem amplissimum di gnitatis nomen obtinere contendit, vt dando, lar giendo amplissimisque beneficiis complures affi ciendo sibi deuinciat. Ne autem longius excrescat oratio, finem huic primo libro imponemus, reli quaque de liberalitate nosse par est, in caput quar tum libri secundi transferentes, vbi copiosius de hac, vt & de aliis virtutibus principi necessariis, a gemus.

IOANNIS BOTERI DE

ILLVSTRIVM STATV ET Politia

LIBER SECVNDVS.

CAPVT I.

De prudentia & mediis ad eam necessariis.

GAMVS nunc de iis, quæ princi pi ad conciliandam auctoritatem prosunt: At eiusmodi duo potis simum sunt: Prudentia nimirum & fortitudo. Hæ sunt tanquam immotæ sublicæ, quibus merito omnis politia de bet esse suffulta. Prudentia principi est oculorum vice: sine quibus nulla re apte defungeretur. Con siliis prudentia, at viribus fortitudo armat. Prudē tiæ est imperare, fortitudinis vero imperata face re. Prudentiæ est res arduas & periculosas guber nare, at fortitudinis illas discutere. Prudentia re disponit: hæc vero perficit. Ingenium acuit pru

dentia

ntia : at fortitudo fortium animos reddit ere-
ores.
Huc referri poteſt Emblema XIII. quod doctiſ-
ius vir Adrianus Iunius in ſuo eleganti libello
blematum inſeruit. Ibi enim depingitur gemi-
m Mercurii ſimulacrum, alterum iuuenta flo-
ntis; alterum maturo ſenio venerandi. Quo ve-
es, vt ipſe explicat, innuere voluerunt, eum, qui
cte Rempublicam aut regnum ſit adminiſtratu-
s, coniunctam cum prudentia fortitudinem ha-
re debere, quaſi alterum inutile ſit abſque alte-
is ope. Ideoque inſcriptio rectiſſime conuenit:
RVDENTIA CVM ROBORE CONIVN-
TA.
Vegetius aſtruit: nihil magis principem decere,
am vt intelligentia & rerum peritia omnibus
æſtet. Vtile ſane illud & commodum principi,
m etiam plura negocia incumbant. Tam autem
primis illi neceſſarium quam vtile eſt tenere o-
nia, quibus ad interiorem perturbati animi, mo-
mque cognitionem ducatur: de quibus pleniſſi-
e agit philoſophia moralis: vt & ea, quæ proſunt
l adminiſtrandum Reſp. de quo ſimiliter libri de
olitiis confecti legendi ſunt. Occupata enim eſt
hiloſophia moralis in affectibus, ſine quibus ne-
o viuere poteſt, cognoſcendis. Politica autem
ripta docent, affectus & perturbationes vna cum
is effectibus, quos in regendis ſubditis ſæpiſſime
cerunt, apte regere, eosque nunc coërcere nunc
xare, prout in rem præſentem viſum eſt.
Principis eſt bella mota gerere: adeoque etiam
i militaris peritia eſſe inſigne. Exploratum itaq;
 habe-

habeat, qualis debeat esse dux belli; quid militem deceat, quomodo delectus sit habendus, & si quæ sunt alia. Neque plane alienus sit à scientia eorum, quæ faciunt pro administranda re militari: nimirum Geometriæ, Architecturæ, omniumque quæ ad alia mechanica requiruntur. Hac peritia præ cæteris claruit Iulius Cæsar.

Hæc autem non ita intelligi debent, quasi princeps his nõ secus vt alius opificum incumbere debeat. Eatenus autem habeat illarum rerum intelligentiã, & eatenus in iis versetur, qua nihil admittatur contra decorũ, nimirũ, vt ab iniusto iustum, à malo bonũ, & ex multis optimũ secernere ac sequi possit. Indignũ itaq; est principis persona, velle põtes conficere, tormẽta fundere, puluerẽ bombardarũ terere, aut in extruẽdis munitionib. ipsummet occupari: dignissimũ autem, si artifices, qui prædictas aliasue artes se tenere profitentur, prudenter adhibere norit. Cum autẽ eloquẽtia inter eas artes numeretur, quæ merito semper in Rep. plurimũ dominatæ sunt, & sine quib. ciuilis status nõ potest diu permanere, adeoq; eloquentiæ magnitudine ingentem sæpissime gloriã multi sint consecuti; omnino decet principẽ etiã hac arte esse instructũ. Quando vero nec eloquentia consistere, nec quidquam efficere potest sine cognitione rerũ naturalium, ex quibus artificiosarũ rerũ fundamenta petenda sunt: necesse profecto principes & reges habent in illis ita esse versatos, vt suum quoq; iudiciũ, si res postulet, prudenter & apte in illis interponere queant. Laudabilis enim intelligentia & notitia de vniuerso hoc pulcherrimo, omnibusq; quę in eo

conti-

:inentur, natura, motu cœli, proprietatibus,
insunt corporibus & simplicibus: de genera-
e & corruptione: facultatibus, partibus & essē-
nimę, efficacitate herbarum, plantis, lapidibus,
allis: de naturis animalium, de ortu imperfecte
:orum, qualia sunt pluuiæ, nebula, grando, to-
u, fulmen, fulgetrum, nix, Iris: origo fontium,
iorum, lacuum, terręmotus, de reciprocatione,
t accessu & recessu maris. Horum, inquam, no-
reficit animi vires, excitat ad sublimiora, acuit
ıem, perpolit rationem.
Hinc primordia sumit doctrina de administran-
Rep. hinc existit magnanimitas rerum gerun-
ım: vt videre est in Alexandro Magno. Hinc il-
:a Suada eloquentia: in quem modum de Peri-
:xtat; dubium enim, an magis fulminarit & to-
rit, quam perorarit: Constat tamen eius elo-
ntia vniuersam Græciam quasi præstigiis fasci-
ım, populumque ad eiusmodi, quibus maxime
agaretur, persuasum. Præstantissimus autem
orator auream hanc eloquentiam non ab ora-
bus, sed optimis philosophis, qui tum tempo-
lorebant, hausit.
anta vero ediscendarum rerum multitudo bo-
n principem non absterrebit. Ne desperet ne-
de ingenii facultate, neque de tempore. Quæ
n in hominem priuatum difficulter, aut sane
quam caderent, ea à principe citra laborem fa-
brachio confici possunt.
: multa quidē sunt, in quibus principi ad cōpa-
dam eruditionem permultum sitū est: sed plu-
ū sibi vendicant conuersationes virorū, quorū

eruditionis splendor famæque integritas passi
nota est. Tales sunt mathematici, philosophi,d
ces, præsidiarii, oratores & alii: quorum opera
studio in mensa idque breuissimo tempore pl
proficit, quam multis mensibus in scholis asseq
potuisset. His semper aliquam conferendi & di
ceptandi materiem proponet, siue id fiat equitar
do, siue inambulando, siue alia quauis arrepta o
casione. His exercitationibus ita acuet & præp
bit eos, vt nunquam accedere audeãt nisi instruć
& parati: quid quod mutua æmulatione de paln
decertando optima & vtilissima quæque in medi
afferre enitentur?

Qui itaque principes tempus (quod pleriqu
hominibus nauci, rudibus, præstigiatoribus & m
rionibus fallunt) in tam nobili studio positu
sunt, næ ii exiguo temporis cursu doctrinas nob
lissimas, quas scire permultum prodest & ad ex
cuendum ingenium, & ad regendum subdito
memoriæ infigent. Ecquis fuit occupatior labo
ribusque vnquam districtior quam Alexander M
gnus, & Iulius Cæsar? iidem tamen nunquam
bonis literis refugerunt, pari pretio calamum
hastam habentes. Carolus Magnus nullum ten
pus à negotiis vnquam habuit vacuum. Quid ve
interea? nihilominus virorum, qui artes, quaru
ille studio ducebatur, profitebantur, auditor fu
studiosissimus.

Idem in Carolum Sapientem regem Galliæ qu
drat. Eius enim amor erga literatos, assiduitas
euoluendis sacris, dicẽdo vix exprimi potest. Qu
dicam Alphonsum X. Castiliæ regem, qui int
sun

simos labores, ſtudiaq; plurima, ſacras literas vna cum commentarijs, quadragies relegit? Quid Alfonſum I. regem Neapolitanum, qui omnium regum occupatiſſimus, dicere ſolebat, indoctum regem eſſe coronato aſino ſimilimum. Ea autem tam diligenti artium cultura aulam ſuam omnesque imperij fines omnium rerum & doctrinarum peritiſſimis viris repleuit. Similiter huic fecit Franciſcus I. rex Galliæ.

Laudabilem illum imperatorē Traianum nihil veritum, quo minus à Plutarcho p̄ceptiones de imperio laudabiliter & vtiliter adminiſtrādo, earūq; veritatē per exēpla inſigniora cōprobatā peteret, opus ſibi illud gratiſſimum fore aſſerentē legimus.

CAPVT II.

Quod principi conueniat tam veteres quam recentiores hiſtorias memoria tenere, & quomodo eas ediſcat.

PRVDENTIÆ & adminiſtrationi rerum politicarum ſupremam perfectionis manum addit experientia: quā iure optimo illarum matrē appellare licet. Multa. n. de quibus in dicaſterijs otioſi conſultant, videntur ſapientiſſime definita eſſe: cum tamen in opus deducenda ſecius habeant. Multa videntur confectu facilia; eadem tamen facilitate euentui nō reſpondentia. Aut enim plane contrarium euenit, aut impoſſibilitatem ſero arguit.

Habemus autem experientiam duobus modis: aut ipſi, ſine adiumento aliorum: aut ex alijs tantū. Primus modus arctiſſima regione tenetur, ratio-

 ne

ne tum loci tum temporis. Nemo enim duobus locis ſimul eſſe, neq; pluribus eodem tempore intentus eſſe poteſt. Eſt itaq; vt ex omnibus, de quibus experientia certior factus eſt, meliora ceu ſuccum in prudentiæ vtilitatem deſumat.

Quæ vero experientia aliorum beneficio haberi poteſt, ſimiliter duplici ratione cōtingit: Aut enim ex viuis aut ex mortuis. Quæ ex viuis contingit, quamuis ratione temporis adeo magna non ſit; multas tamen regiones multaq; loca complecti & cognoſcere poteſt. Legati enim, exploratores, negotiatores, mercatores, milites & alii, qui aut voluptatis aut negotiandi cauſa multa loca peragrarūt, caſibusq; interfuere plurimis, de variis & ad inſtitutū ac munus noſtrū vtiliſſimis nos erudire poſſunt.

Plura tamen docent mortui: qui hiſtorias & res ſuo tempore geſtas ſcriptis mandarunt. In iis tanquā in ſynopſi ob oculos ponūtur, totius humanæ vitæ curriculū, terræq; climata ſigillatim. Sūt profecto hiſtoriæ tanquā ampliſſimum theatrū, quale quis animo vix conciperet. Hic aliorū ſumtu accōmodatiſſima quæq; decerpere licet: naufragia ſpectare ſine horrore: bella ſine periculo: populorum mores, bonasq; politiarū cōſtitutiones ſine labore & ſumtu. Hic oculariter quaſi exhibentur reuolutiones, id eſt, primordia, media & termini, cauſęq;, quibus accreuerint & decreuerint, imperiorū, regnorum & dominatuum. Hic certa adferuntur argumenta, quamobrem hic pace, alter armis gubernarit: quamobrem his pax, illis bella ad honorum faſtigia inſeruierint: quāobrē hi ſumtu incredibili nihil, illi minore at legitimo plurima perfecerint.

Tanta

Tanta vtilitas hiſtoriis ineſt, vt Lucullus bello
[M]ithridatico præfectus nullo præterea comitāte
[m]agiſtro ex ſcriptis hiſtoriis, in itinere diurna no-
[ct]urnaq; manu ab eo verſatis, maximam diſciplinę
[m]ilitaris peritiam aſſequeretur, adeo vt tum facile
[v]inceret omnes bellorum duces. Et vt ad recenti-
[o]ra exempla tranſeam. Mahometes II. imperator
[T]urcicus, primus eorū, quos magnos Turcas no-
[m]inarunt, nunquā in conſpectum hominū venit
[si]ne antiquo hiſtoriographo, quē in manib. geſta-
[b]at. Selymus I. ardentiſſimo ſtudio Alexandri Ma-
[g]ni & Iulii Cæſaris res geſtas legendi tenebatur:
[H]inc etiam motus eorum hiſtorias in Turcicam
[li]nguam trāſferri curauit: quibus etiam & feruore
[a]nimi & celeritate expediendi non fuit abſimilis.

Huc etiam referri poteſt poëſis. Scriptum extat
[d]e Alexandro Magno, quod Homeri poemata ma-
[g]na cum voluptate ſæpius relegerit. Pleraq; quidē
[p]oetarū fictitia ſunt cōmenta: ita tamen adūbrata,
[d]epicta, viuisq; coloribus expreſſa, vt animos legē-
[t]ium ad imitanda ſuorum heroū facta inflammēt,
[a]tq; vt quā proxime ad eorum facinora accedant,
[c]ommoueant. Sic de Ferdinando duce Peſcerenſi
[p]roditum eſt, ipſum in iuuentute ſua hiſtorias Ro-
[m]anorum lectitantem tanto deſiderio ad gloriam
[a]dipiſcendam exarſiſſe, vt celeberrimus poſtea dux
[b]elli euaderet, id quod omnibus conſtat.

Sermo autē mihi eſt de ſolis illis poëtis, qui He-
[r]oici vel Lyrici nominantur: qui verbis ſonantibus
& plenis venuſtoq; carmine heroū fortitudinē ceci-
[n]ere, eorūq; laudes ad ſydera vſq; euexere. De quo-
[r]ū grege ſunt Homerus, Pindarus, Vergilius. Quod

reli-

reliquam poëtarum turbam attinet, non equidem laboro, siquidem impudicis & petulantibus carminibus diuinam versificandi artem Musasque poëtarum præsides plus dehonestarunt, quam celebrarunt: vix eorum aliquem legeris, quin te ad effrænatam amoris libidinem aliaque flagitiorum genera abreptum iri persentiscas.

CAPVT III.

Quot modis principes subditorum ingenia, & naturam, præsertim ex habitu regionis, exploratā habere queant.

NEQVE necessariū ac vtile est bono principi nouisse subditorum ingenia & affectus. Hinc cū petenda sint imperādi rationes, à capite, quod aiūt, eas arcessam⁹.

Tenendum est autem inprimis, naturam, proprietatē, & inclinationes hominū pluribus modis deprehēdi posse: nimirū opportunitate loci, ætate, fortuna, educatione. Quoniā autem de institutione & educatione multi scripserunt, & Aristoteles in Rhetoricis suis de ætate & fortuna optime suo more disseruit, ob id illis sepositis de æstimādis hominib. ex patrii soli ingenio, tātū hic disceptabim⁹.

In quauis regione considerandū est, vtrū septentrionem an meridiem: vtrū orientem an occidentem spectet: an sit plana, an montosa: an ventosa, necne: quēadmodū enim mediū vbiq; celebratur, ita quoq; in præsenti negocio nō est contēnendū.

Populi intra Boream & Austrū interiacētes, mediū frigoris & caloris tenent, adeoq; temperatiorē melioremq; crasis constitutionem habēt. Cæteris enim populis animo & intelligentia præstant, imperiis

eriisq; accõmodatissimi. Videmus enim maxima
uæq; imperia eiusmodi populorũ fuisse: ceu Assy-
riorum, Medorũ, Persarum, Catainorũ, Turcarũ,
Græcorum, Romanorũ, Gallorum, Hispanorum.

Septẽtrionales animosi fortesq; sunt: sed stupi-
iores. Cõtra vero versuti & vafri sunt meridiona-
es, sed meticulosi & timidiores. Septentrionalium
orpora respondent animis: sunt enim procera,
rassa, succulenta, robusta. Meridionalia autẽ stri-
osa, macilẽta, fugę quã conflictui aptiora. Illi sunt
implices & aperti: hi malitiosi & insidiosi. Illis ani-
nus leoninus est: his mẽs vulpeculæ. Illi tardiores,
ideles, constantes: hi impetuosi, leues. Illi hilares
rontisq; exporrectæ: hi melancholici. Illi vino: hi
Veneri indulgent.

Quibus vero medium inter vtrumq; obtigit, illi
quoad gestus, sunt ciuiliores: quoad naturam, cau-
i, prudentes, non versuti nec fallaces, fortes, stre-
ui, non furiosi & feri.

Hinc Septentrionales suo robore confisi aut a-
istocraticam habent Remp: aut monarchæ vel re-
gi, quem sibiipsi elegerunt, parent. Exemplo sunt
nostra tempestate Trãsyluani, Poloni, Dani, Sue-
i. Quamuis vero plerique Septentrionalium hæ-
editariis principatib. submissi sint: non tamẽ hoc
nde fit, quod monarchiæ perfectione delectẽtur:
sed potius quoniam monarchia cæteros domina-
us ad se quasi allicere & attrahere facile potest.

Sic Galli, tametsi suo regi parent, nihilominus
ab eo postulant, vt comiter & humaniter non se-
cus atque à fratre tractentur. Quod cum facere re-
cusat, illico audit: Apage, facesse hinc.

Scoti

Scoti hactenus, quod fere incredibile est, centũ sex habuerunt reges: quorum tamen plurimos ipsi peremerunt. Angli gesserunt ciuilia bella, quoties reges nouitios demortuorum loco suffecerunt.

Populi meridionales, quod contemplationibus & meditationibus profundioribus intenti essent, facile imperii onera sustinuerunt, religione & idololatria commoti. Hinc existit astronomia. Hinc pharmaceutria. Hinc sacrificuli, gymnosophistæ, Brammanni, magi in maximo semper fuerunt honore. Saracenicum imperium, cuius fundamẽta & fulcra sunt, idolorũ cult⁹ perniciosissimus, absurdę & impię leges, quas tamẽ è cœlo demissas amẽtissimi opinabantur, in Arabia primo exortum est.

Sciarissus, dum se eremitam iactat, adeo fascinauit simpliciores, vt rex Marocci & Fessæ salutaretur. Magnus Nego, quẽ alias Preter Ioannem nominant, hoc obtinuit à subditis suis, vt tantum non adorent, nullam enim corporis sui partem præter pedes conspiciendam prębet. Videmus etiã, qui in religione discrepantes fouerunt sententias, omniũ subtilissimos & acutissimos in Australib. regionib⁹ vixisse: cõtra autẽ meridionales stupidiores & simpliciores. Illorum quidã Iesu Christi saluatoris nostri diuinitatẽ, quidam humanitatem, quidã Spiritum sanctum à Filio procedere negarunt, alii alios fidei articulos impugnarunt. Hi vero spinosiorib. & sublimioribus cõtrouersiis emissis impugnarũt ieiunia, vigilias animarũ, pœnitentiæ ritum, aliaq; quibus caro domatur, qualia sunt, vagæ libidines & scorta sacerdotum, iurisdictio papæ, & similia.

Qui vero mediũ inter Austrum & Boream incolunt

olunt, ii medii in gubernando sunt seruantiores, stitię nimirũ & sapientiæ. Hinc propriarũ legum risq; promulgatio, optimæ politiæ, artesq; & pa- & bellis vtiles apud eos inuentæ sunt. Populi ui incolunt extrema versus meridiem & septen- ionem, vbi intensissimum frigus & ęstus est, cras- ores sunt & aliis insipientiores; corpore exigui, oribus agrestes. Illi enim præ frigore quasi ri- ent, hi feruore quasi enecti. Hinc ab altero phle- matis prædominiũ acriorẽ sensum aufert, tanquã ne sensu fere obstupescat: alterum vero melan- olia animali bruto fere similem reddit.

Quæ hactenus dicta sunt de populis cis æqui- octialem circulum habitantibus, eadem citra illũ egentibus applicari debent.

Oriẽtales, qui ad Solis ortũ habitant, natura sunt eneuoli & tractabiles, liberali forma & ꝓceri: oc- dentales autẽ sunt morosiores & inhumaniores.

Occidentales & meridionales, ceu sunt Hetru- i & Geneuates, sunt acris & subtilis ingenii, sed ibdoli & versuti. Contra vero occidentales & se- tentrionales simpliciores & aperti.

Qui regiones ventis expositas incolunt, ii ven- orũ naturam imitati impetuosi sunt & turbulẽti: ui vero aërẽ tranquillum & à vẽtis minus agitatũ abitant, ii plerunq; sunt cõpositi ad constitutionẽ ëris, tranquilli, mites & propositi tenaces.

Montosi sunt rudiores & ferociores, qui autem alles inhabitant, effœminati & delicatiores. Ste- ilis regio plerunque parit ingenia præstantiora, rtificiosa, seuera, studiosa: fertilis autem volu- tatis & otii clientes. Maris accolæ multa ex- ercent commercia cum extraneis, adeoque ma-

gis

gis versuti, vafri, vbique suo commodo intenti. Seiunctiores autem à mari & fluuiis, aperti sunt & constantes, fideles, etiam paruo facile contenti.

Capvt IV.

Peculiares quædam commonefactiones ad prudentiam maxime necessariæ.

Certo certius sit principi, non esse ex omnibus consilijs aliud vtilius, quam ne occasiones emolumentum aliquod insigne spondentes dimittat. Itaque non confidet in amicitijs: non in cognationibus: non in confœderationibus: alijsve, nisi cum singulari aliquo emolumento sint coniunctæ.

Omnibus malis principio vehementer obstet. Confusiones enim cum tempore pariter crescunt, & nisi mature impediantur, facile inualescunt.

Quod si mali exorti vis tanta sit: vt omnino retundi nequeat: deferenda est ad tempus. Tempus enim omnium rerum, earum denique naturæ vicissitudinem adfert, vnde vulgo dicitur, Annus nō ager producit.

Non autem sunt omnino negligendæ paruæ confusionum scintillulæ. Omnis enim tranquillitatis & pacis perturbatio initio parua est, sed suis progressibus vsa augetur, adeo vt tandem extremã minetur deuastationem: non secus atq; vapores & fumi, acie oculorum non animaduertente, sensim in sublime elati & congregati in densissimam tandem resoluuntur tempestatem.

Res arduæ vno & eodem tempore non sunt accumulandæ neque perficiendæ: nam.

Pluribus intentis minor est ad singula sensus.

Regi

egi itaque caute & prudenter acturo etiam atq;
am opus est sub primis administrationis annis
nni nouatione supersedere. Itaque poëta Ario-
s regem Franciscum laudaturus eiusdẽ impru-
ntiam inconsiderate taxauit, vbi ita cecinit, in
nc sententiam: Franciscum nempe primo regi-
nis sui anno in Lombardiam profectum esse, re-
i corona capiti ipsius nondum valide firmata ac
ore fulta.
Ladislaus Caroli III. regis Neapolitani filius, cũ
pedem patrio regno immisisset, mox ad regnũ
garicum, quo accersitus erat, occupandum se
nuertit. Commodum autem Zaram venerat, cũ
cisceret Vngaros animum mutasse, membra im-
ii conspirasse, & Sigismũdum regem Bohemiæ
garico regno præfecisse.
ir sapiens interdum tempori concedit, eiq; ser-
. Horrendis enim & procellosis tempestatibus
nmodissime resistitur cõtractis velis. Huius nõ
t alter obseruãtior Philippo rege Macedonum.
c enim primis imperii annis vndiq; se septum &
lusum hostibus videns non sine sui suorumque
tura magna expeditione contra illos facta, at
uco milite debellauit. Hoc facto erexit suorum
imos, spiritusq; adauxit, hostibus autem certissi-
fortitudinis specimina edebat. Laudabilis est
netorum prudentia, quod à Ludouico rege Vn-
riæ eiusq; confœderatis oppugnati cesserunt: sic
im se suaq; muniebant. Contra vero, cum regi
lliæ eiusq; confœderatis arma inferentibus ce-
e nollent, maximis periculis semet immersẽrũt.
ihil magis reprehensionẽ in principe, qui sapiẽs
M videri

videri vult, meretur, quā si rebus suis cœcę fortun
permissis securus agundorū degit. Singularis & in
cōparabilis in hoc euitādo imperatoris Tiberii fu
industria, de quo enim traditū est: *Immotū aduers*
eos sermones fixumq; Tiberio fuit, nō omittere caput re
rum, neq; se in casum dare. Nostra tēpestate ex cele
berrimis belli ducibus huc annumerari possun
Prosper Columna, Ferdinandus Toletanus du
Albæ, Fabius Magnus, aliique. Plus tamen in hc
genere rex Hispaniæ Philippus excellit.

Subitæ & inopinatę mutationes caueri deben
Parū enim felici euentu clauduntur: nōnunqua
euentus respondet: admodum tamen mobilis
inconstans. Carolus Martellus regno Gallico in
hians, nolebat sibi statim regium titulum attribu
principem se vocitans Gallicæ nobilitatis, cū an
tea diceretur *Maior domus.* Hac humilitate filio su
strauit viā, qua deinde in regno patri succedere a
modū procliue erat. Ita Cæsares ex perpetuis m
gistratibus summi plebis tribuni: hinc principes:
demū imperatores, vt nūc vocantur, cōstituti sun

Vbi de proposito deliberatū est, mature facto
pus est. Mora enim modo plures confusiones p
rit, modo pauciores: vere itaque dicitur,

Tolle moras: nocuit semper differre paratis.

Prisca nouis, tranquillitas perturbationi, semp
præferenda sunt. Ita enim incertum certo, peric
losum tuto postponitur. Meminerit etiā prince
identidem pręceptionis, quā Demetrius Phalere
Ptolomeo Philadelpho documēti vice subiecer
Plurima nimirū in libris inueniri, quæ alius dice
ipsi non auderet.

Pote

otentiorem Remp. armis non inuadet, nisi certissima spe victoriæ proposita. Tantus enim amor ertatis est, tantasq; in animis, qui liberi aliquanu vixerunt, egit radices, vt illas resecare sit diffie, extirpare difficilius, imo difficilimum. Decreenim & senatus principum plerunque vna cum incipibus occidunt & euanescunt: sed Rerump. re perpetuo durant.

Omnino autem princeps à bonis ecclesiasticis stinebit. Vix enim ac ne vix quidē, ni abstinuerit, crilegi nomē effugiet. Quicquid dicat, quicquid ætendat, magna tamen cum impietate eiusmodi crilegia coniuncta sunt, adeoq; ad ditandū fiscum hil facient. Exemplo sint duces Mediolanenses, orentini, reges Neapolitani, & deniq; Venetiani. i enim dū ecclesiis lites diuersimode intenderūt, onatu tamen irrito; magnam quidem opum vim endentibus litibus impenderunt, fortunarumq; arum iacturam passi sunt, rebus interim ecclesiæ orentibus. Et quamuis aliquando summi pontices auctoritati ecclesiæ eiusq; iurib. vim inferūt; aliis tamen eorūdem successoribus vicissim reituūtur in integrum.

Cum vicinis & finitimis non est armis continuo onfligendum, ne & illi armis assueti fiant pugnaiores. Agesilaus Lacedæmoniorum rex à Thebais in prælio vulneratus audiuit minus suaue acroma, nimirum, tandem præmium ipsi obtigisse adodum dignum, quod assiduis bellis armorum vam ipsos docuisset.

Iisdem strategematis capitalis Christianismi ostis aduersum Christianos principes vsus est.

Continua enim bella cum iis non gessit: sed paulatim modo hunc, modo illum aggressus est: nunc hanc munitionem, nunc illud imperium sibi subiunxit. Ne autem & ipsi disciplinæ militaris periti euaderēt, induciis factis aliorsum exercitum suum abduxit. Neque tantum temporis indulsit nostratibus, vt longo armorum vsu animosi, alacriores & bellicis laboribus sustinendis redderentur aptiores. Ditione, vrbe, aliave munitione occupata, de pacis conditionibus & induciis quamprimũ solicitauit. Neq; inutiles fuere ipsi eiusmodi technę: Effecit enim, vt suus exercitus peritiss: & veteranorũ militum flore excelleret: nostratum vero tyronibus & inexercitatis constaret. Nunquam enim illi est immunitas ab armis: nostri vero principes nihilominus, quam in armis vt essent, meditati sunt. Ex his consequitur rem longe ineptiorem cõmitti à principe, si suos ipsius subditos diuturno & cõtinuo bello affligat. Animi enim eorum exasperati indies magis magisq; abalienantur. Tametsi enim primò aggressu cladem & damnum accipiāt, quod dolere & nocere potest: tacite tamen id deuorant, concoquunt, parturiunt & perniciosissimum tandem enixi fœtum rebellione & seditionibus, principem despicatui habent. Hoc Sigismundus in Bohemico, at rex Hispaniæ in Belgico bello edoctus est. Non est enim populus tam fatuus tam vecors, vt sua sponte nulla adhuc dum iniuria lacessitus contra principem insurgat, siquidem perfidia & inobedientia nunquam ab ignominia, infamia & odio est separata. At armis semel susceptis, repagulisq; obediētię perruptis, metuq; iure experiũdi posi-

ſito, certiſſimæ ſubſequuntur ſeditiones & fa-
iones. Alexander Iudæorũ rex ſex continuos an-
os bello infeſtauit ſubiectos, ampli⁹ quinquagin-
millibus hominũ cæſis. Verum oleum & operã
rditã nec euentũ votis reſpõſurum ſerius anim-
uertens cum demũ interrogaret, quo pacto ſub-
o bello ad concordiã redacti coaleſcere queant?
eſponsũ ſatis inſuaue accepit: Nõ niſi, inquiunt,
orte tua. Hic tãdem animum ad media, quæ ini-
tentaſſe decebat, fruſtra applicabat.

Non eſt, vt princeps omni ex parte confidat pa-
, adeo vt vſum armorum plane velit intermitte-
. Quid enim pax inermis neque potentia ſepta?
Vero verius eſt, ad quoduis inſtitutum plus mo-
enti in conficiendi celeritate, quam in potentia
um eſſe. Celeritas enim improuiſo obruit: po-
ntia autem aut cautionibus aut defenſionibus
euerti poteſt. Celeritas hoſtium ordines inter-
bat & diſſipat: potentia autem fundit & perdit.
iuis autem niſi plane ab intelligentia ſenſuque
iunctus colligere poteſt, longe facilius eſſe vi-
ante diſperſas & labefactatas, quam quæ bene
rdine adhuc conſtitutæ ſunt, peſſundare & de-
tare.

Perſuaſum etiam ſibi quiuis certo habeat in re-
arduis & ſublimib. deliberandũ eſſe diu, quod
el ſtatuendum eſt. Vehementia enim vi, at le-
s cunctãdo, iuſtitia & cauſæ bonitate freta, tẽ-
is progreſſu debilitat ac frangit. Minoris autẽ
oris eſt, rem iam dum labefactatam & quaſi vn-
ue perfoſſam humi deiicere: quam omnia ſimul
emel inuertere.

Instandum est omnibus modis, vt quæuis occa
sio, quæ instituto alicui accómoda esse potest, ca
ptetur, nec elabi temere permittatur. Omnibus e
nim in rebus plurimũ habet momẽti temporis &
oportunitatis obseruatio, quã alias occasionẽ ap
pellamus, quæ propriissime est cõueniens harmo
nia & tẽpestiuitas circumstantiarũ, quibus res ge
runde leuãtur. Ea siquidẽ, nisi à fronte capillis pre
hendatur, vbi occiput prehensuro semel obuerti
calua inibi prehendentis manus excutit. Hac vig
lantia, occasiones diligẽter obseruando, vsus fu
Philippus I. rex Macedoniæ, dũ ex discordia & di
sensionibus Grecię ciuitatũ occasione arrepta im
periũ suum mirũ in modum adauxit. Idẽ factitau
Amurathes I. Imp. Turcicus, qui studiosissime t
quam è specula Grecorũ simultates & intestina d
dia obseruãs, illarũ ductu quasi per gradus imper
sui Europæi fines incredibiliter extẽdit. Et vt sum
matim dicam; neq; vis neq; celeritas laudabilẽ so
titur euentum, nisi duce occasione gubernetur.

Ad imperii eiusq; membrorũ grauiora & arcan
consilia nemo admittitor, qui extero & peregrin
magistratui fauet. Nõ enim adducor vt credã, hu
fidelẽ & taciturnũ fore, q cũ alieno magistratu, c
officiis aut aliis quibusq; modis deuinct⁹ est, coll
dit. Expediendorũ administratio siue executio e
qui in cõsultationib. ea suis suffragiis probare no
luit, nõ demandanda est. Quis enim contra men
animiq; intentionẽ dextre aliquid expediat? Hui
veritatẽ pugna ad Lepanthũ cum Ochialo, qui vel
tationẽ & cõflictũ dissuaserat, cõmissa, satis super
testatum facit. Si quid facto opus est, mature de

ber

era:formã autẽ modũq; gerẽdi negocii noli adeo
ricte prescribere. Executio enim rerũ deliberata-
ı,occasioni,tempori & aliis circumstantiis,quæ in
uasuis horas mutantur inseruire cogitur. Quod si
xecutioni metam præfigere velis,nihilo plus ages,
uam quod ministris turbatis omnia negocia intri-
abis & perplexa reddes. Non cõsultabit princeps,
uomodo fugę se dando laborẽ subterfugiat,peri-
ulisq; se eximat, quin cõtra audẽtius ito,& remis
elisq;,quod aiunt,cõtinuare conator. Fugientem
nim hostis insequitur,at reluctantem fugit. Caue
lus cũ nobilib.quã ignobilibus,aut cõtra,conuer-
eris. Sic enim qui alioquin vtrisq; dominatur, dis-
ari illa cõuersatione,alterutrius dũtaxat dominus
õstituetur. Cui fidas vide,iis autẽ nunquã quos ali-
uãdo offendisti;imo nec iis quos à te læsos opina-
is. Vindicta enim feruida est&potẽs,quibusuis et-
ã minutissimis occasiũculis intẽta. Docent hoc ex-
mpla comitis Iuliani & Caroli Borbonẽsis. Cũ au-
ici illi,qui fere nunquã à latere principis discedũt,
ui ipsius emolumẽti impendio sint studiosi; nõ est
committendũ,vt absentium,quorũ causa maiores
umtus faciẽdi sunt,quiq; plurib.negociis sunt ob-
tricti,nulla ratio habeatur. Aduersus multitudinẽ
discrepantem à sentẽtia principis, nihil violẽter ex
abrupto princeps attẽtabit aut statuet,vt enim ma-
xime multitudinis furorẽ violẽta illa eruptione re
tundat,parũ tamẽ obtinebit, quin poti⁹ oĩum in se
odia cõcitabit. Imitabitur ergo in huiusmodi effe-
ratæ multitudinis procellis boni naucleri ingeni-
um,qui ventos,quos in puppi habet aduersos, è la-
tere intercipit; eodem modo princeps se sponte &
M 4 liben-

libenter largiri ſimulabit, quod absq; aliquā labe adimere atq; impedire nequit.

Cæterum cū ſub finē libri primi, nos hoc capite, de liberalitate prolixius acturos promiſerim⁹; itaq; iam porro proſequemur. Nam & hæc prudētiæ nomine continetur: nec quicquā ad beneuolentiam, & quod aptiſſimum eſt ad quiete viuendum, caritatem cōciliandam accommodatius eſt ipſa liberalitate, teſte Cic. lib. 2. de finib. Quo etiam reſpexiſſe videtur Alfonſus Siciliæ rex. Interrogatus enim, quid ſeruaret ſibi, qui tam multis tam multa donaret? Ea, inquit, ipſa quæ dono, cætera enim in meorum numero nō habeo. Quo innuere voluit ſapientiſſimus rex, munera liberaliter in alios collata ſempiternam ſui memoriam apud eos, in quos collata ſunt, relinquere.

Porro liberalitas cum erga alios ſit, ea aut publice, aut priuatim, aut promiſcue in multos exercebitur. Si publice, aut erga vniuerſam ciuitatē prouinciamve, aut erga tribū aliquam, quæ pars eſt ciuitatis. Huius exemplum eſt Cimon Atheniēſis, qui ſingulis diebus domi menſam iubebat parari, in qua, quicunq; Laciadas eſſet, diſcumberet, volebat enim tribulibus ſuis domum ſemper patere. Illius egregium præbuit exemplū Pōponius Atticus, qui publicā Athenienſiū inopiam ſuis ſumtib. ſæpe ſubleuauit. Hoc liberalitatis genere duobus vti modis poſſumus; aut numerādo, vt cū Alexander plurimos, qui ære alieno preſſi erāt, ingenti ſumma pro ijs ſoluta liberauit; aut, quæ debētur, remittēdo debitorib. ꝙ fecit Adrianus, qui aurum çoronariū Italię remiſit, prouincijs minu-

it,

,multos etiam populos tributis leuauit. Nō mi-
ıs etiā liberaliter Iulianus Augustus plurimis ci-
tatib. debita lōga diuturnitate cōtracta cōdona-
t. Quinetiam sua illis vectigalia restituit. Vtinam
ıt, qui nosse hæc nūc velint, nedū vt sequi curēt.
:omiscue, in multos; vt cū Adrianus ingentē sum-
am, quæ à priuatis debitorib. fisco debebatur in
be Italia, ꝓuincijsq; remisit, syngraphis etiam in
ro D. Traiani patris incensis, ne vnquam ea sum-
a posset repeti. Priuatim, erga singulos, siue ciues
ıe peregrinos, siue hospites; vnde Hospitalitas di-
a. Est autem nō modo priuatorum ciuiū, verum
iam vrbiū ipsarum summa laus, priuatas domos
ıtere peregre venientibus. Quo in genere laudis
Lucullus inprimis claruit, tum erga alios, tum
ga Græcos summa hospitalitate vsus, vt Luculli
mus Græcorum, Romam veniētium, quasi por-
s quidam esset. Quo genere liberalitatis qui v-
ntur, quantopere laudādi sint, illud docet, quod
aiores nostri hospitij iura sancta esse voluere;
ıodq; ad splendorem tum vrbium tum priuato-
ım ciuium iudicarent hoc non parum pertinere,
ædificandis domibus, illud imprimis videbant,
hospitibus patere possent. Quocirca in hoc Al-
nsi regis liberalitas & splendor mirum in mo-
ım videtur extollendus. Siquidem tum oratori-
ıs populorum aut regum, tum claris viris ad se
ıblico aut priuato nomine venientibus, & ædes
:ornari iubebat, & victū, quamdiu apud sese es-
nt, lautissimum ministrari. Quinetiam nisi egre-
e à se donatos, abire nequaquam passus est.
De toto autem eo genere erogationis, quæ in

Deos pietatem prę se fert,illud principe loco dicē
dum videtur,finem quidem esse optimum,non ta
men vt superstitio laudanda sit.Muli etiam in sub
ueniendis pauperibus ac mendicantibus, quæ ero
gatio Græce est ἐλεημοσύνη, peccant, dum auras inde
aucupantur, facinorosasque cogitationes suas, ac
peruersa consilia, stipe in egenos conferenda oc-
cultare volunt.Itaq; quę laus esse potest,ad fictam
aut inanem ostentationem referre actiones suas.
Nonnulli erogatione hac in Deos ipsos vtuntur,
pecuniam, agros, fortunas vniuersas,omnemque
rem familiarem templis offerentes; quibus illud
videndum est,nedum erga Deos pij videri volunt
iniusti efficiantur,auferentes hominibus,quæ Dij
offerunt. Hoc enim quid est aliud, quā Deos ipso
auaros & iniustos existimare?Inprimis autem Deo
hominibusq;acceptū liberalitatis genus exercent
qui aduersus inopes & humana ope destitutas mu-
lieres liberaliter agunt.Quid enim aut Deo potest
esse acceptius quam imbecillum sexum adiuuare?
aut gratioris vtiliorisq; in ciuitate exempli, quam
prohibere, ne quod vnum ac præcipuum mulieri
bonū est,pudicitia egestate expugnata diripiatur?
Quocirca Romanus atq; Atheniensis populus,dic
vix potest, quam grate, quam liberaliter fecerit,
quam in publicam honestatem consuluerit, cum
alter Scipionis,alter Aristidis filiab.dotes è publico
contulerit. Vrsus comes Nolanus singulis annis
quibus Nolæ præfuit, satis bonam pecuniam pu-
ellis collocandis decreuerat, vnde & viuus maxime
carus Nolanis fuit, & mortuus ab omnibus desi-
deratur. Proxima est,quæ in eos qui morbo simu
& ino-

: inopia laborãt, cõfertur liberalitas. Quod enim
eneficiũ maius, quam homini salutẽ pecunia sua
rocurare? quod illinc satis patet, quod & Romani
ẽpla Saluti constituere, & Græci Ioui Soteri sacra
ublica faciebãt. Quin etiã T. Quintũ Flaminiũ,
uod ab eo Greciȩ libertas restituta esset, Sotera in
arminib. in sacrificiis, in põpis testabantur. Ado-
escentes quoq; quorũ angustiores sunt res, & in
quib. ingenii vis & indoles aliqua ad virtutẽ prȩlu-
cet, pecuniis sustẽtare, vel inprimis cõmendandũ
videtur. Quid enim vel priuatim beneficẽtius fieri
potest, quã vadentẽ ad virtutes viatico suo iuuare?
aut publice vtilius, quã sua pecunia suaq; opera id
prȩstare, ne naturȩ bona hominũ ope destituta pe-
reãt? Alfonsus adolescẽtulos quosdã cũ intellexis-
set ob parentũ inopiã quib. cœperãt disciplinis cõ-
tinuare operã non posse, eos in Galliã vlteriorem
Parisios misit, pecunia statuta, quæ illis suo ex æra-
rio suppeditaretur. Sic patrũ auorumq; nostrorum
memoria clari quidã viri prȩdia ab se emta gymna-
siis dedicauerũt, è quorũ fortunis paupertas ado-
lescentiũ sustẽtaretur, qui philosophiæ aut ciuilis
iuris cognitioni operã darẽt. Nũ aut beneficentius
aut vtili⁹ excogitari liberalitatis genus potuit? Hoc
autẽ quid est aliud, quã dare operã, vt multi semper
sint, qui rerum ciuilium ac naturæ perscrutationi
vacent? quam nolle pati ob ignorantiam rerum
cognitione dignarum caligare res publicas?

Porro, cũ liberalis proprium sit, dare, idq; & ro-
gatus & nõ rogatus faciat, quis dubitet, longe esse
gratius, præuenire muneribus, quando & volun-
tarium magis videtur, excelsiorique ab ingenio
pro-

proficiſci;&qui accipit,quod ex improuiſo accipit dantis voluntatem ac munus ipſum longe pluris facit,quodq; tanti ſe habere putet, vt etiamſi nihil petat,donis tamen ſe honeſtari ſentiat; hoc quoq; plurimum addit gratiæ. Cum autem alii naturali quodam pudore affecti, extrema quæq; parati ſint ſuſtinere,prius quam aliquid petere: alii ingenuitate quadā naturæ adducti, & palā & maiore quadam animi fiducia petant,nō debet id committere liberalis, vt aut illorum expectet preces, aut dum hos ſatiat,in alios min⁹ vti liberalitate queat. Neq; enim liberalis eſt, in vnum, aut in pauciſſimos omnia congerere;nec iuſti,quæ multorū ſunt commoda,in paucos ea conferre.

Quæ autem tum importune petentium,tum indignorum hominum ratio haberi debeat, prudētia monſtrabit.Nā improbe petentibus quis dubitet dandū non eſſe?Donatellus Florentinus,ſtatuarius egregius,homuncio nō inurbanus,cū importune mendicāti ſtipē obtuliſſet, & ille diis acceptā diceret;tunc ipſe nō diis,inquit, ſed tuæ importunitati,ne me efflagitādo occideres. Craſſus ille diues vſus eſt præceptore Alexandro, à quo vt nihil ille vnquā petiit, ſic nihil ipſe Alexandro vnquam dono dedit. De quo quidē fertur, ſemel in itinere pileum cū popoſciſſet,ex itinere reuerſum, ſtatim Craſſo reddidiſſe.Incōmoda ſane ac ſine vlla benignitate familiaritas. Alfonſus rex quā nouam induiſſet veſtē,ſtatim è familiarib. cuipiā deſtinabat, eamque haud multo poſt tradendā curabat. Quocirca verum nobis liberalitatis exemplum Adrianus præbuiſſe videtur, qui amicos,& quidem non peten-

:tentes locupletauerit, & petētibus minime ne-
ıuerit. Vbiq; tamen ſuus habendus eſt delectus.
æterum adeo omnium ad ſe amorem trahit li-
:ralitas, vt in extremis terris conſtitutos, de qui-
ıs liberalitatis fama eſt, tametſi de commodis e-
s nihil nobis ſperemus, tamen beneuolentia lau-
busque proſequamur; contra tenaces odio &
ɔtrectatione. Eminebant vitia quædam in Ni-
ɔlao V. pontifice maximo, item in Alfonſo re-
:; claros tamen atque amabiles faciebat dandi
udium. Machometum, qui ante annos aliquot
'urcis ac Græcis imperauit, quanquam rebus
eſtis maxime inclytum, tamen propter ſingula-
:m auaritiam, quis eſt, qui non improbet? At
ıtrem eius Amorathum liberalitas ſplendorque
:iam apud hoſtes commendauit. Plurimos au-
m è cuiusque modi hominum genere donis af-
cere, quanquam eſt regum, ac ſi qui regibus ſunt
ıres, eorumque benignitas quam latiſſime pa-
at; tamen quibus minores facultates ſunt, hi
:ſpicere inprimis debent, vt ipſorum liberalitas
uo rarior minusque plena eſt, eo exactior ab i-
ſis delectus habeatur eorum, in quos pecunias
ɔnferunt. Nam qui plurimum habent quod
ent, iis fortaſſe concedendum fuerit, ſi quid, dum
on multum tamen, in delectu peccent; minus
ıtem opulentis in hoc peccare non facile per-
ııttitur.

Ad eum autem delectum, quo dantis voluntas
ıanifeſtior appareat, ipſaque erogatio gratior
abeatur, illud etiam adiungendum eſt, vt læta
onte, vt verbis pro loco, tempore ac perſona
quam

quam maxime accommodatis, quæ animi libentiam quandam declarent, & demus & dedisse videamur. Alexander Seuerus, vbi quem de Republica benemeritum prosecuturus esset, ante illi gratias agebat, & suo & Reipublicæ nomine, quod ita quidem Rempublicam gessisset, vt bene de ea meritus iudicaretur. Alexandro Macedoni legimus affuisse quandam in conferendis muneribus alacritatem, quæ sola gratificari animum eius abunde posset. Iulius Cæsar locupletiorem se factum dicebat, quoties fortem & benemeritum quem donaret. Anicetus Cyreneus, cum remissam sibi à Platone, qua eum redemerat, pecuniam sensisset, ea repudiata, Profecto, inquit, peccatum à me videri potest, quod maiore summa in Platonem exercenda liberalitas nostra fuit. Quis non intelligat, hoc dicto liberalitatem illam, quanquam magna quidem fuit, tamen altero tanto factam esse maiorem?

Quocirca munera ipsa nonnunquam honestanda verbis sunt, & dantis animus quam potest, erga eum, qui accipit, declarandus. Quod fieri quidem potest pluribus modis. Nam & munera ipsa quanquam magna, tamen si ad dantis voluntatem, si ad accipientis merita referantur, exigua quidem esse dicet: contra vbi minora illa fuerint, non munera ipsa, sed eius qui dat, egregiam voluntatem, optimumque in accipientem animum considerandum, atque alia munera alio in tempore, & plura maiora expectanda. Laudat apud Maronem pastor pocula il-

a illa quanquam fagina, tamen quod cælatum & uidem Alcimedontis opus esset.

Quid quod nec vbique palam atque in publico dandum est? quædam etiam per alium potius nonnunquam munera ipsa sic mittenda, vt qui ea mittat, ignoretur, seruandumque in quibusdam & erga quosdam tritum illud Christianorum prouerbium, Ignorare sinistram debere, quid dextra ipsa dederit.

Quin etiam liberalis viri cura eo progredi debet, vti amicorum, familiarium, ciuium necessitates, ac viuendi difficultatem reique familiaris inquirat angustias: quibus inuentis, nunc frumento, nunc pannis, nunc pecunia rebusque aliis eos iuuabit. Borsius Estensis, qui Ferrariam peregrini diuertissent, renunciari ad se volebat, demandata ministris quibusdam eius rei cura, vt qui ac quales essent, diligenter sciscitarentur, ne qui erga notos abunde liberalis esset, erga ignotos & peregrinos parum benignus haberetur, ad quem multarum Italiæ vrbium exules sic profugiebant, vt ab eo nemo repelleretur.

Philippus Maria Mediolanensis, non solum aduersus hospites ac peregre venientes, multa liberalitate vsus dicitur, sed quem fortem & clarum virum in Italiæ vrbibus, aut finitimis in regionibus agere intellexerat, munera ad eum mittebat, & se & illo digna.

Quamuis autem illorum ratio inprimis habenda est, quorum fides, integritas, fortitudo cogni-

cognita eſt, & in quibus præclara ingenii vis elucet, adeoque dignis parata eſt benignitas, tamen neſcio, quomodo interdum debet plus apud liberalem poſſe dandi ratio, quam accipientis indignitas. Quocirca etiam aduerſus latrones, piratas & flagitioſos quoſdam, imo etiam hoſtes nonnunquam liberaliter fortaſſe agendum videatur, quo eorum improbitas minuatur. Alexander regium eſſe affirmabat, à quibus male audias, in eos & ſæpe & multum conferre; quod ab Alfonſo rege factitatum legimus, offulam enim obiiciendam cenſebat oblatrantibus canibus. Inprimis autem clara & nobilis eſt illa Philippi Mariæ Mediolanenſis liberalitas, & animi altitudo, qui captum nauali pugna Alfonſum cum duobus fratribus, altero etiam rege, multis item regulis, non modo liberos eſſe voluit; verum etiam nullum liberalitatis, comitatis, manſuetudinis genus in eos prætermiſit. Quid enim pulcrius, quam quos armis viceris, eos liberalitate ac beneficentia deuincire.

Cæterum, quod ſi erga homines hominumque actiones illas quidem rectas atque honeſtas ita inſtitutum eſſe oportet, qua pietate gratitudineque liberalis vir erga deos affectus erit, Republica præſertim bene atque ex ſententia geſta. Ageſilaus rebus feliciter geſtis, biennio ſupra centum talenta, quaſi decimam quandam Delphis Apollini conſecrauit. Populus Romanus victorias ſuas quam omnes diis immortalibus aſcriberet, declarant tot templa Romæ illis poſita dedicataque, tot ludi à Cos. voti

i, tot ſupplicationes decretæ, tot ſacra in Ca-
olio priuatim ac publice facta. Quod ſi rectorib.
ium propter iuſtã adminiſtrationẽ, parentibus
pter ꝓcreationem educationemq;, amicis pro-
r beneuolentiã & coniunctionẽ, nemo bonus nõ
xime gratus eſſe ſtudet; quinimo nõnulli etiam
nimalia bruta, quorũ opera aliquando feliciter
ebus difficilimis vſi fuerũt, liberalitatẽ quaſi ex-
uerunt. Ferdinandus rex equum, quo egregie v-
aduerſus inſidiantes fuerat, freno liberauit, va-
umq; labore omni eſſe voluit, ſtabulario cuidam
ta paſcendi eius cura. Cui non eſt etiam abunde
ta Alexandri gratia in equum illum ſuum, in cu-
honorem vrbẽ ædificauerit de nomine eius di-
m? Quibus equabus Cimon Athenienſis terti-
viceratin Olympico certamine, ijs ſepulcrum
uendum prope ſuum monumentum curauit.
pulus Athenienſis publica alimenta ad extremũ
æ diem mulis decreuit, quorum laborioſis ope-
in Hecatompedo ædificando vſus eſſet. Et nos
ga Deos ingrati erimus, quorum beneficia tam
e pateant? vt ab eis tanquam perenni fonte, bo-
cuncta perpetuo quodam curſu profluant, vt ſi
te dictum eſt, vt quidem eſſe conſtat, timorem
i initium ſapientiæ eſſe: recte etiam dicatur, pie-
em erga Deum ac gratitudinem humanæ felici-
is initium eſſe. Nec eſt quod quis obijciat, De-
opis noſtræ minime indigere, ergo gratitudi-
m noſtram in Deum eſſe ſuperfluam. Sed atten-
. Non indiget viuentium gratitudine Vergili-
, Silius tamen Italicus ſepulcrum eius quotidie
ne inuiſebat atque adornabat muneribus. Quis
N autem

autem, qui modo aliquid è philoſophia deguſta
uerit, non ſe Ariſtotelis manibus gratiam haber
quam maximam intelligat, qua tamen ille null
indiget. Quamobrem maximum mihi grati
tudinis genus videtur, eo magis gratum ſe erg
Deum oſtendere, quo minus ipſe gratia noſtra in
diget.

Verum enim vero, cum liberalis nõ tantum lar
giri, ſed etiam capere ab alijs debeat, hoc enim n
fecerit, breui fons ipſe liberalitatis areſcat neceſſ
eſt, etiam de hoc parum aliquid dicemus. Abſti
nebit itaq; liberalis à quocunq; infami quæſtu, tur
pi emolumento, fœneratitio redditu, parum licit
compendio; ab omni deniq; inhoneſta atq; illibe
rali commodorum adeptione. Ex ijs enim, quę tu
piter parta ſunt, quæq; ex inhoneſtis cõmodis pro
ueniunt, quomodo proficiſci dandi pulchritud
poſſit, nõ video, cum deceat inprimis mundas ma
nus donantẽ habere, quas fœdari ex illiberali pro
uentu neceſſe ſit. Non puduit principem orbis te
rarum Veſpaſianum ex vrina vectigalia colliger
Quid fœdius? Idem homines rapaces in prouinci
as atq; ad obeunda publica munia miſit, interro
gatusque ab amicis, cur id faceret, reſpondit, e
ſe tanquam ſpongia vti: quia rapinis locupleta
tos ipſe poſtea ſpoliaret. Quid à viro principe ali
enius? Pertinax Auguſtus non aliter quam priua
tus ac ſordidus ciuis mercaturas exercuit. Quid i
dignius? E Neapolitanis regibus quidam hoc ex
emplũ ſecuti prouinciales ad inopiam redegere, e
repta illis mercaturę facultate. Quid iniuſti⁹? Qui
quod ſordidi etiam quæſtus nedum turpes decl
nan

ıandi. Videmus purpuratos quoſdam oblata mu-
uſcula, petaſunculos, altilia, poma, venalia ex-
onere, lucrumq; ex ijs quærere, quibus familia-
es amicosque paſcere par eſſet, neſciam, iniuſtius
n ſordidius comparatum hoc ſit. Ex alea lupa-
ıarique, decreto etiam publico tributa exigun-
ur. Quid impurius? tametſi perditiſſimorum ho-
ninum ac mulierum damno exiguntur. Sic C.
Caligula fœminarum mariumque lupanar in pa-
atio condidit, ac miſit, qui per vrbem curſitan-
es obuios, vt fructuoſum vectigal principi redde-
ent, inuitarent. Quamobrem nedum turpes ſed
etiam ſordidi quæſtus fugiendi ſunt. Quid quod
t minuta quædam perinde ac maiora dona grato
nimo accipienda ſunt, Artaxerxis exemplo, quem
raditum eſt, nullum quamuis exiguum munus nõ
æta fronte accepiſſe, quippe qui hauſtam è pro-
luenti aquam iunctis offerentem manibus, aurea
phiala & denarijs mille proſecutus fuerit; ſic quę-
lam quamuis legitime oblata, renuenda ſtatim
ſunt. Antoninus Pius, cum inſtitutus à quibus-
lam hæres teſtamento eſſet, vbi cognouit, libe-
os illis ſuos eſſe, repudiauit hæreditatés. Aſt lon-
ge aliter C. Caligula. Is enim poſt immenſas
profuſiones ad auaritiam atque rapinas conuer-
ſus, teſtatores, vt ipſum hæredem ſcriberent, co-
gebat, quos poſtea, ſi ſuperuixiſſent, veneno tol-
lebat; ridendos ducens quod condito teſtamen-
ta ſuperuiuerent. Extat Aureliani Auguſti e-
piſtola, cuius particulam inſerere placuit, vt
intelligant, qui imperant, ex oratione tanti
principis, quam procul omnem à ſe auaritiæ
N 2 ſuſpi-

ſuſpicionem relegare debeant: Heraclemonem inquit, occidi paſſus ſum, neq; enim mihi fidem ſer-uaſſet, qui patriæ non pepercit. Diuitem hominem negare non poſſum, ſed eius bona liberis reddidi, ne quis pecunię cauſa locupletẽ hominẽ occidi paſ-ſum criminaretur, &c. Inſuper quædam etiam, licet absq; vlla capi reprehenſione poſſint, nonnunqua-tamen recuſanda videntur, quod Athenienſis feci-Cimon, qui Perſam hominem, quod patrocinio vt-ſuo vellet, pateras duas offerentem, alteram aureo-rum plenã, argenteorum alteram, ea acerbitate ab ſe reiecit, vt diceret, mercenarium ſe non eſſe, quin ſi ſua vti vellet amicitia, quæ ſecum detuliſſet, do-mum referret munera. Intellexit vir liberaliſ-ſimus quid liberalem deceret. Ergo quæ capienda ſint, quæ etiam repudianda, vir liberalis videbit ne qua parte ſibi ipſi deſit. Quinetiã vt quæ oblata ſunt munuſcula, ita ſibi grata eſſe ſignificabit, vt plurimi ea facere videatur: ſic in lucris, commo-dis ac prouentibus omnibus animum vultumque, quam poteſt, moderabitur, ne geſtire quæſtibus videatur, ſed ob id ſolum eos ſibi gratos eſſe, vt habeat, vnde ſubminiſtrare alijs queat. Atque hæc ſunt, quæ de liberalitate in genere inſerere vi-ſum fuit, quatenus ea ad communem vſum multo-rumq; ſalutem transferri poteſt.

Extant vero inſuper & aliæ non minus vtiles quam neceſſariæ ad prudentiam, quæ vigere in principe debent, commonefactiones, quas etiam curtatim attingemus. Principio igitur fugienda eſt principi omnis adulatio. Aures enim adulantibus qui præbet, is omnino ſuus eſſe deſinet, ex aliorum

aſſen-

ſtentationib. potius quam ex ſua conſcientia, ſeq;
iaque ipſe metiens. Ambitionem quoq; vt quæ
nultorum ac magnorum malorum altrix & parens
ſt, ab aula ſua eiectam exterminabit. Vrbium e-
im regnorumque peſtis eſt ambitio. Recte im-
erator Romanus Alexander, quendam ex ijs, qui
opularem auram tanto ſtudio captabat, vt in ea
onorum fines poneret, palo affigi iuſſit; excitato-
ue mox igni ex materia minime arida, faucibus
imo concluſis extingui, affirmans iure illum fu-
no perire, quod fumum & vendere & emere ſoli-
us eſſet.

Princeps qui ſeſe hominem eſſe meminerit, nũ-
uam ſuperbia efferetur, æquabilitatem ſectabitur,
c cum omnia maxime è ſententia cedere ſibi vide-
it, tum maxime credet, præeſſe reb. humanis De-
m, cui ſuperbia ipſa mirum in modum diſpliceat.

Quæ promittas & cui etiam promittas videto.
Non modo autem facultatum ac meritorum, ſed
tiam temporum atq; ingeniorum habenda eſt ra-
io. In quo & alia multa conſideranda ſunt, & illud
naxime, quod nihil turpius ſit, quam fidem non
eruare: cuius tanta vis eſt, vt etiam hoſti ſi data ſit,
eruare tamen eam oporteat. Et cum ſit fides, vt ab
ntiquis definitur, dictorum conuentorumve con-
tantia & veritas, nihil antiquius veritate ipſa prin-
ipi eſſe debere, declarat id, quod à maiorib. noſtris ſa-
ientiſſime inſtitutum eſt, vt liber Euangeliorum,
uo diuina cõtinetur veritas, diebus ſingulis oſcu-
andus principi offeratur, cum in re diuina adeſt, vt
x eo colendæ veritatis admonitus, meminerit ſtu-
dioſiſſimum ſe eius eſſe debere.

Inprimis autem ſtudere oportet, vt qui te ade unt, facilem eſſe intelligant. Nihil enim tar alienum eſt à principe, nec quod aliorum in ſe o dium tantopere concitet, quam aſperitas, & e quæ moroſitas dicitur. Contra vero in omni vit maxime laudatur comitas grauitate temperata Atque vt verbis Titi vtar, non oportet quenquar à ſermone principis triſtem diſcedere.

Qui temperantem te ſenſerit, turpia nunquar petere audebit. O te fortunatum Marce Cato, in quit Cicero, à quo rē improbā petere nemo aude at. Tum ꝓfecto principatu iſto dignus iudicaberi & boni regis ſpē pollicebere, cū improbos inſecta beris, oderis intēperātes, reijcies mēdaces. Admo nitores quoq; voluptatū vt peſtē pernitioſiſſiman fugito, ſunt.n. animi quamuis bene inſtituti conq natores; quib. q delectetur, impoſſibile eſt illū ſer uare aliquē vitę modū. Huius erit impudica pueri tia, effœminata adoleſcentia, ſenectus infamis. Ha bebat Nero Claudius plurimos voluptatū conqui quiſitores; quē tamen ipſe vitę exitū habuit? quē & alij multi, ac fere omnes ab eo non diſſimiles.

Ambigam, quid fuerit in Scipione laudabilius fortitudone in bellis gerēdis, an in omni vita cōti nentia. Altera.n. bis aut ter hoſtē ſuperauit; alter ſeipſum ſemper. Quod fuit eo admirabilius, quoc plurimi inuenti ſunt, & inueniuntur quotidie, qu hoſtē vicerint, rariſſimi q ſeſe, ꝑſertim cū victoria inſolentes intemperatosq; efficiat. Qui alijs pręeſ omnino vacuus eſſe debet affectib. Ira namq; re ctum quod ſit, cernere minime patitur; odium ad iniqua impellit; amor iudicium impedit; trahit ad

vim

n inferendam libido; ſtimulat ad vindictam do-
; inuidia præcipitem agit.

Prudens & pia admodũ fuit admonitio Ludo-
:i regis Galliæ, qui Sanctus appellatur, ad filiũ ſuc-
ſorem in regno, quę inter alias multas recenſen-
: à Tilio, lib. 2. de rebus Galliæ, talis videlicet:
te gerito, vt confeſſarij neceſſarijque & famili-
: tui poſſint te libere admonere mali, quod fece-
, & docere facta tua. Merito igitur Arrianus
ıdat Alexandrum Magnum, quod ſicut inter-
m præceps ad delinquendum fuerit, ita ſtatim
m hoc pœnituerit. Quam artem etiam optime
lluit Ludouicus XI. Galliarum rex perſpicaciſſi-
us. Cum enim forte ob intemperantiam linguæ
ɔſus eſſet, & durior fuiſſet; mox agnouit culpam,
conuerſus ad eum, quem offenderat: Non me la-
:, inquit, obfuiſſe mihi linguam; ſed & profuit
quando: nunc autem vt, quod illa peccauit, emẽ-
m æquum eſt: ac ſimul, cum ad eum modum fa-
iliariter ageret, donum aliquod dabat non con-
mnendum. In quam ſententiam recte Cominæ-
, Eſt profecto, inquit, magnum Dei beneficium,
noſcere quod vitioſum eſt, ac mentem ad meli-
a conuertere. Melior enim eſt in malis factis hu-
ilis confeſſio, quam in bonis ſuperba gloriatio,
D. Auguſtinus ait.

Maxime autẽ hominis eſt, & eius præſertim ho-
inis, qui principatũ gerat, pſenti animo in aduer-
vti, nec aduerſanti fortunę ſuccũbere. Sic Ferdi-
dus Calabriæ dux, cum initio regni ſui, multorũ
nul procerũ ac populorũ, nonnunq̃ etiã integra-
prouinciarũ ad Ioannẽ Andegauenſẽ defectiões

nunciarentur, nunquam mutauit vultum, nedu
vt animo consternaretur. In ipsos defectores nul
vnquam contumelioso dicto vsus. Nunciata r
bellione magni cuiusdam viri, tametsi famæ su
minime ipse pepercerit, hactenus commotus e
vt diceret, dolere se, quod talis vir & è tanta fam
lia ortus, seque maioribusque suis indignum f
cisset. Cæterum Christo gratias agere, quod n
minimam quidem ipse tanti patrandi facinor
causam ipsi præbuisset. Quid illud, nonne inu
cti est, & ex aduersis etiam vires resumentis anim
Illud etiam in aduersis confirmare maxime nos de
bet, quod ad summa non nisi maximis cum labo
ribus & periculis peruenitur. Adhæc quotus es
qui aut patre, aut præceptore, aut domino ita fa
cili & leni vti cupiat, vt obiurgari se ab illo nun
quam velit? Sapienter igitur dictum est: Quo
Deus amat, corrigit & castigat. Quapropter tene
re hoc oportet, quod rerum humanarum & im
becillitatis nostræ moderator & rector Deus ho
maxime modo temeritati hominum consulat.
Multos enim (quod quotidie etiam videmus) se
cunda fortuna præcipites egit, cum quibus quan
to melius actum esset, si non plenis semper velis
sed aduerso interim vento delati essent. Qui
quod non raro videmus, aduersas res magnorum
præbuisse causas bonorum. Adde, quod nescio qu
pacto parta ac retenta cum labore, magis nos dele
ctant, carioraque multo habemus, quam si aut cà
su aliquo oblata essent, aut si curam eorum nullam
habere nos oporteret.

Secundæ quoq; res sunt tanquam speculũ quod
dam

iam nostri, quæ, vt de magistratu dicere solemus, qualis quisq; sit, apertissime ostendunt. Quamobrem tum maxime seruanda erit continentia, cum quicquid libuerit, licuerit. Cohibendus erit animus, ne efferatur, ne insolescat, ne obliuiscatur sui ipsius, atq; ita instituendus, vt se è libertate in seruitutem, è diuitijs in paupertatem, atq; ex alto atq; illustri loco in infima obscuraq; deijci aliquãdo cogitet. Bellerophontes, vt est in fabulis, cum equo illo alato ferretur, & sublimem teneret aera, præceps excussus est, quo casu, vt est in vetere versu, miser ac mœrens terris errauit alienis: q̧ euenire sępissime ijs solet, qui secundis rebus inflati, superbe nimis & intemperanter agunt. Beatum illum Plato dicit, & Cicero refert, cui etiam in senectute cõtigerit, vt sapientiam verasque opiniones assequi possit. Præclare quidem; sed vt in senectute valeamus assequi, iacienda sunt fundamenta ab adolescentia, quibus bene iactis tanquam in domo bene ædificata, non est verẽdum vt corruamus. Optima autem fundamenta adolescentis sunt, ad sapientiã assequendam, si cum sapiens id ætatis esse non possit propter temeritatem, atq; inscitiam, qua nec videre nec agere res optimas valet; quod certe potest, si eorum, qui habentur sapientes, consuetudine delectetur. Quo de genere est illud Ciceronis, cum ait, ita se à patre deductũ ad Scæuolam, sumpta virili toga, vt quoad posset & liceret, à senis latere nunquam discederet. Primum enim est, vt colere sapientes assuescat. Secundum, vt eorum dictis aures libenter adhibeat. Tertium, vt eorum se quam maxime similem esse velit: quorum non

modo facta ſed etiam dicta imitari contendat. Ex quibus principijs vſus deinde progreſſionibus, ad quam contendit, ſapientiam victor conſequetur.

Diligendi ſunt principi, viri primarij, atque in omni genere laudis probati, quorum conſilijs & admonitionibus formetur. Hi de rebus grauiorib. diſſerentes audiendi ſunt; quibus enim ad res gerendas melioribus vti poteſt magiſtris, quã ijs, qui multa & magna geſſerunt. Alfonſus Calabriæ dux Antonio poëtæ incredibili quadã voluptate operam dabat. Quinetiam veterum ab eo ſcriptorum lectiones ſingulis dieb. audiebat, ac licet multis magnisq; interim grauaretur curis, nunquam tamẽ paſſus eſt, horam libro dictam à negocijs auferri. Mirũ eſt enim quantum valeat ad optimam vitæ inſtitutionem aſſidua & diligens lectio. Nam ſi, vt Scipionem dicere de ſe ſolitũ ſcribit Criſpus, maiorum imagines mirum in modum intuentes ad virtutem excitant: quanto magis illorum dicta factaq; imitatione digna, ſæpius animo repetita & ante oculos poſita, commouere debeant.

Neque illis aſſentiendum eſt, qui literas accuſant, qui ſi propterea cõtemnendas ducunt, quod diſcendæ non ſint tanquam nõ neceſſariæ, neſcio quid ſit, quod ipſi diſcendum putent. Quid eſt enim tam neceſſarium quam multa ſcire, atque ea tum in cognitione naturæ & rerum occultarũ, tum in memoria rerum præteritarum & clarorum virorum exemplis poſita? niſi ſi quid honeſtum, quid turpe, quid bonum, quid malum, quid expetendum: cõtra quid fugiendum, quid ægrotantibus iucundum, quid valentibus noxium ſit, ſcire

ipsi non putent necessarium: qua vero ratione
utius conuiuiũ paretur, scire solum putent esse
ecessarium. Sin fortasse, ꝙ sint indignæ homine,
falluntur omnino, & quod dici solet, tota errant
a. Quid enim homine dignius, quam inter cæ-
ros excellentem esse? Excellere autem doctri-
a præditos, vel ex eo iudicari potest, quod in
aximis gerendis rebus consilijsque capiendis,
rimum semper locum ij tenent, qui docti haben-
ur. Neque enim pueros statim Grammaticis esse
radendos, à quibus erudiantur, consentirent o-
nnes, si literæ indignæ illis futuræ essent, postquã
iri euasissent. Sed sunt quidam, qui vt igno-
antiam suam, de qua etiam gloriari audent, de-
endant, ipsi de literis literatisque hominibus ma-
e sentiunt, malo otio & langori dediti. Licet
utem non omnes, qui inter doctos numerantur,
ota careant, vitium tamen non ad literas, sed
d ipsorum ingenia referendum, quanquam li-
eræ ipsæ propter celebritatem conspectius illud
fficiant. Sed & hoc necesse est, vt & ipsi fate-
ntur: ex ijs etiam, quos idiotas vulgus appellat,
uique literas nesciant, plurimos esse teterrimo-
um vitiorum maculis respersos inquinatosque;
ui quod aut alijs vt careant, illo certe non ca-
ent, quod indocti ignorantesque sunt, quo esse
ontemtius aut homine indignius quid potest?
Vrbe perterrita, & quid consilij caperet incerta,
netu Catilinæ, coniuratorumque aliorum; plebis
atrumque communi consensu maturatum est ad
onsulatum demandandũ M. T. Ciceroni, quan-
uam nouo homini & inquilino, primarijs ciuita-
tis

tis viris præteritis: videlicet non Arpinum aut maiorum imagines tantam ei expectationem compararauerant, sed insignes literarum tituli, & adducta è rhetorum scholis in forum senatumque eloquentia.

Sed non sit mihi lõgius nunc cum his certamen. Neque enim literæ patrocinio meo indigent, locus hic tantum attingendus fuit. Illud tamen nullo modo præterierim, quod Alphonsus victo captoq; Antonio Caldora, cum exercitu in Pelignos profectus, cum peruenisset in locum, vnde Sulmo poterat despici, percontatus, an ea, vt ferretur, Ouidij esset patria, & qui aderant affirmassent, vrbem salutauit, gratiasque genio loci egit, in quo tantus olim poeta genitus esset, de cuius laudibus cum non pauca disseruisset, tandem famæ eius magnitudine commotus, Ego, inquit, huic regioni, quæ nõ parua regni Neapolitani nec contemnẽda pars est, libenter cesserim, si temporibus meis datum esset, hunc poëtam vt haberent, quem mortuum pluris ipse faciam, quam omnis Aprutij dominatum.

Quoniam autem non semper agendis negocijs occupati esse possumus, & à libris secedẽdũ est aliquando faciendæq; sunt intermissiones, q̃rendaq; tũ animi, tum corporis laxamenta, videre oportet vt cessatio omnis careat ignauia, ne cum relaxari quærimus, desidiosi effœminatiq; efficiamur, eritq; ocium, vt sine negocio, sic absque segnitia. Nam vt agrum quamuis vberi sit solo, prudens tamen agricola cessare patitur, qui tamen si diutius cesset, sentibus fruticibusque oblitus squalet: sic vbi animi

oti

) torpere nimio patiemur, efficietur vt iure illa
ıos dicantur: Pluma Sardanapali, Epicuri de
ge porcum; & si qua dici aut fingi possunt in-
niora opprobria. In hac cessatione dandus est
us aliquis iocis facetijsque, quibus animus re-
etur; quod ait Laberius, Facũdum comitem in
pro vehiculo esse, ad istam quam dico cessatio-
m transferendum. Adhibendi sunt etiam mu-
i, qui tum cantu, tum chordis oblectent animũ,
curas permulceant: dandum quoq; aliquid hi-
ionibus. Venatio quoque & aucupium corpus
imumq; maximè reficiunt. Augustus pila & fol-
ulo, Alfonsus meridianis horis, arcu se cum
ıenibus, exercebant. Cyrus apud Astyagem
um puer equum agere, & conclusas horto feras
:ulo ferire doctus, postquam adoleuit, aut aprũ
t leonem in syluis petebat. Itaque non iniuria
ud Maronem præcipue laudi datur Pico, quod
et equum domitor debellatorq; ferarum.
Omnium autem primum studere oportet, vt ab
potissimum amere, quibus corporis ac rerum
miliariũ curam commiseris, quod faciens viues
curior, & amor iste cum inter familiares altius
gerit radices, latius postea euagatus, non modo
ter populares subiectosque, sed externos quoq;
ffundetur. Quem enim quisq; amat, eum, si fieri
ossit, viuere perpetuo expetit, nullique minus
cercitu opus est: quanquam haud scio, an vlli sint
aiores copiæ, quam ei qui plurimum ametur.
ıre igitur videri potest dictum, quod Thomas
ontanus libenter vsurpabat, Amorem nunquam
ecisse stipendium. Illud etiam eiusdem nõ minus
pru-

prudens, Amorem inermem quidem incedere, dormire tamen loricatum. Ad conseruandum autem & magis indies augendum familiarium, & eorum, quos intimos habeas, amorem, illud maxime valet, vt amari se abs te intelligant. Vetus. n. est & prudens, Si vis amari, ama. Quod ex eo potissimum iudicabunt, si secundis rebus suis senserint te lætari, dolere plurimum aduersis.

Cæterum, non raro equidem accidit, vt principes vni tantum ex familiaribus, repulsis cæteris, fidant, eiq; veluti liberas habenas imperij concedant; quod raro felicem solet habere euẽtum, atq; hoc morbo regem laborare, & turpe & periculosum est, semperque fuit. Nam qui vnum amat, videtur cæteros odisse: estque mera seruitus regnantis, impotens amor paucorum. Quo referri potest ex vita & literis M. Aurelij Imp. salutaris doctrina, quam Lucullus in expeditione contra Mithridatem in ænea tabula reperit, & in triumpho suo vna cum gaza regia Romam attulit, nempe: Non est sapientis principis, si sibimet accersit periculum, vt alterius, quem euexit, auctoritas conseruetur, neque vult secure viuere amabilis omnibus. Non est prudentis principis, qui in vnum omnia congerit, vt cæteri egeant. Non est iusti principis, si magis vnius cupiditatibus inseruire, quam omnibus gratificari cupit. Fatui est principis, si obnoxius est vni, contemtis reliquorum consiliis. Audax est nimium princeps, qui vt amet vnum, sese omnibus reliquis inuisum facit.

Multum etiam conferet humanitas, qua virtute

ite cum excelles, necesse est, non modo vt ab in-
mis tuis amere multum, sed à cæteris omnibus.
yrus qua tempestate ob inopiam liberalitate vti
inime poterat, beneuolentiam suorum huma-
itate conabatur assequi, quippe quibus etiam in
ciundo opere adiutor adesset ac laborum socius.
Iam postquam regno Assyriæ potitus est, nullum
ı eos liberalitatis genus exercere prætermisit:
ım non pecuniam, sed amicos, quibus ipse plu-
mum contulisset diuitiarum, suos esse thesau-
ɔs duceret. Quanquam non modo familiares
: amicos, sed è subiectis vnumquemque adeo læ-
ıretur copia rerum abundare, vt boni regis pro-
rium officium, quin & opus esse diceret, etiam
iuitates beatas efficere.

Cauendum autem maximopere est ab ijs vitijs,
uæ his virtutibus dicuntur contraria. Non sen-
ent te auidum alieni, neque inhiantem ijs, quæ
ɔsi in delitijs & chara admodum habeant. Domi-
um enim cupidum necesse est rapacem fieri, iure
ıiuriaque vim inferentem, vt cupito potiatur.
Iinc proscriptiones, exilia, cruciatus, cædes, &c.
\dhæc quid magis alienum à regibus, aut ipsorum
:curitati minus conducens, quam quod cum ipsi
ræbere se cæteris debeant humanitatis exemplũ,
ifficiles & superbos agant? Inhumanitas.n.mater
st odij, vt superbia crudelitatis, malus vtraque &
itę & principatus custos. Tradũt Massinissam, cu-
ıs olim in Africa late patens fuit imperiũ, cum ne
lijs quidẽ fideret, corporis custodiam commisisse
anibus, quos multos & feroces alebat. Quam hic
:curus vixerit, ex hoc vno plane iudicari potest,
quod

quod canibus quã filijs plus fidei haberet. Quo vt nõ securiores, sic nõ minus infelices vixerunt Pheræus Alexander & Syracusanus Dionysius, quorũ alter ad Theben vxorem, quam perdite etiam amabat, cum introire vellet, barbarum quendam, & eum notis compunctum threicijs, vt Cicero refert, stricto gladio iubebat anteire, premittebatq; de stipatoribus suis, qui muliebres arculas perscrutarentur, & ne quod in vestimentis telum occultaretur, exquirerent. Alter vero, cum duas haberet vxores, Aristomaden & Dorida, neutrius vnquã complexus petijsse dicitur, nisi vestibus prius excussis. In cubiculum quoque, quod lata cinxerat fossa, ligneo ponte sese recipiebat. Quinetiam filias, à quibus ante tondebatur, vbi adultas vidit, veritus cultrum illis committere, candente carbone capillum sibi aduri faciebat.

Porro prima spes, quam polliceri de te populis debes, illa sit, vt delectari te præstantissimorum hominum consuetudine intelligant, quod cernẽtes, sperabunt futurum te eum, in quo sint reposita virtutibus præmia, quam tui expectationem magis magisque indies & concitabis & augebis, si quo maiorem quis virtutis opinionem præbuerit, hoc illum in honore maiore haberi abs te cognouerint. Quorum hominum etsi exiguus est numerus (virtus enim, vt cætera bona, rara est) idem tamen circa virtutem contingit, quod circa bonarum artium quanque videmus solere contingere. Vt enim, si aut poëticæ aut physicæ sit honor propositus, magnus erit illorum numerus, qui clarere in eis studeant: eodem modo plurimi

vir-

tutem vt assequantur, contendent, si præmia
oque, quæ virtuti debentur, vna se consecutu-
; sperauerint.

Et quoniam fortuna principum in edito &
elustri sita est loco, præbetque sese spectandam
nnibus, studendum est, vt dicta factaque tua
nnia eiusmodi sint, quæ non modo laudem ti-
atque auctoritatem pariant, sed & familiares
populares ipsos ad virtutem excitent. Ad quam
lla eos res magis excitabit, quam spectata ipsis
tus tua, & mores quam probatissimi.

Insuper oportet, teipsum vt cognoscas, intel-
asque te gerere principis personam, quod in-
lligens, in omnibus tum dictis tum factis graui-
tem seruabis atque constantiam. Cumque o-
nis tum consultatio tum actio sit de consilijs ca-
endis, aut de rebus publicis aut priuatis; in ca-
endis consilijs oportet multa audire, plurima
cumspicere, causas singulorum, quæ dicuntur,
quirere: non statim assentiri; nec semper et-
n palam improbare oculis, nutuque multa de-
rare, multa etiam pensitantem animo; vultu
æ te ferre, sententias aliorum ita examinare, vt
entes dicentium videare velle introspicere,
od ipse sentias, aut non statim, aut solum pau-
; aperire, in dicendo cautum & breuem esse;
o rerum tamen qualitate parce reprehendere,
renter & non nisi maxima ex causa obiurgare;
ndare cum grauitate, iracundiam cohibere, tan-
iam maiestatis inimicam, in nullo ita efferri, vt
od aiunt, lineam transeas. Ex his igitur atque
is, quæ natura, tempus, res & ars docuerit, de

quibus nulla certa præcepta tradi possunt, nasce
tur admiratio quędam, sine qua maiestas esse nul
lo modo potest.

Publicæ vero res (voco autem publicas, quæ ac
quietē populorum & regni moderationem per
tineant) arte alia tractandæ sunt. Vrbium legati
conspectum tuum adeuntibus, mansuetum te &
facilem prębebis, mādata referentes eo vultu au
dies, vt fiduciam eis ad dicendum des: Cum verc
dimittentur, ita eos dimittes, vt quæ honesta &
iusta, facile abs te impetrari posse intelligant. Ne
his cōtentus, honoribus quoq; & donis, quæ grat
illis esse foreque cognoueris, honestabis atq; affi
cies. Quæ vero aut minus honesta, aut non sati
æqua petierint, ea non semper, nec palam, nec tri
stiore vultu, aut grauiorib. verbis denegāda sunt
sed potius ostendendum est, non ideo te ea no
concedere, quod nolis, sed quod illis inutilia iudi
ces, quodq; ea ratione ipsorum rebus melius con
sulatur. Vbi autem de iure agitur, nullū à te per
sonarum discrimen habeatur, sed ipsarum legun
personam induas, quæ eædem semper sunt omni
bus. Populos etiam oportet tum literis, tum nun
cijs, pro rebus temporibusque sæpius vt horteris
moneas, excites: nec semper expectabis, dum ro
gent quid, sed vltro & non rogatus beneficium
conferes: præmia quoq; proponenda sunt ijs arti
bus, quas celebriores in ciuitate senseris.

Præsens cum te erga ciues geres, vt necessitati
bus suis patremfamilias, iuri dicundo prætorem
ciuilibus simultatibus, dissensionibusq; cōposito
rem adesse sentiant, gaudentem suis secundis ac

flo-

-entibus rebus, dolentem aduersis, ac totis vi-
us pericula vimq; propulsantem, demumq; &
-sentem & absentem eam te rerũ suarũ habere
am intelligant, vt tanquã dominũ vereantur,
ant vt patronum. In iudicijs autem seuerum,
responsis grauem & circumspectum sentiant,
tum in sermone, acrem in sententijs, minime
nen cõtentiosum. Sint verba vt sine supercilio,
non absque grauitate & penso. In facinorosos
tẽ & eos, quos pœnis afficiẽdos leges sanxerint,
animaduertas, vt nõ hominẽ sed crimen inse-
ri ac punire videare. His atque similibus amor
ciliabitur & reuerentia, fideles & diuturni ma-
tatis comites.

De priuatis quoque aliquid præcipiendum est.
iuata igitur, cum aut extrinsecus erga eos, qui
uati sint, aut erga teipsum sint consideranda,
em te gerere erga alios debeas; Lex hæc erit,
peregrinos humaniter excipias; attentus au-
is, liberaliter tractes, in omnibus facilem te eis
benignum præbeas. Studeas etiam, antequam
adeant, quoad poteris nosse, quod sit suũ ipso-
m ingenium, quibus cum vixerint, quas artes
erint secuti, quas etiam sequantur opiniones,
tionesve, tristesne sint an hilares, suaues in ser-
one, an duriores, quæ afferant mandata, quid
petrare cupiant, publice veniant, an priuatim;
ores quoq; nationum & studia sunt diligenter
scenda. His enim cognitis facile intelliges,
id agere teipsum oporteat. Adhibitos in cœnã
ite accipies, inter discumbendum alloquere
niliariter, multum te delectari illorum sermo-

ne oſtendes, multa etiam ab ipſis de moribus na
tionum, de ſitu locorum, de ijs quæ inter pere
grinandum memoratu digna viderint, audie
rintve, doceri ſtudeas. Inuitandi ſunt etiam e
ijs qui aderint, de rebus tum iocoſis tum grauibu
vt aliquid dicant, quod tum admirationem tum
voluptatem pariat.

Cum vero in eum ſermonem tecum venerint
vt impetrare aliquid abs te cōtendant, tum opor
tet vt liberalitatem munificentiamque præ te fe
ras: & vbi aut dignitas tua, aut ea, quæ ab illis pe
tuntur, exigerent, religionem, iuſtitiam, conti
nentiam, manſuetudinem. Cum autem dimitten
di ſunt, blandis verbis & comi ſermone alloque
re: nec contentus ijs, quibus eos donaueris, mult
quoque & ipſe pollicebere, & per alios offeres.

E ſubiectis autem, quorum tibi aut ingenium
aut fides, aut multa rerum experientia cognit
fuerit, præficies magiſtratibus, proſequere ſala
rijs; alium belli rebus, alium pacis deſignabis
bonis conſilio & iuſtitiæ cultoribus, vrbiū aut pro
uinciarum curam demandabis, probatæ fidei &
ingenij minime varij præficies arcibus: admini
ſtrandis pecunijs, theſaurisq; conſeruandis, quo
frugi, diligentes, induſtrios, abſtinentes ſcieris
In hos ſeuerum, in illos facilem, pro cauſis, inge
nijs, temporibus locisque te exhibebis, ſcien
ſummum ius ſummam interdum iniuriam eſſe
non raro etiam magis ex æquo & bono, quam iu
re agendum. Quædam etiam magis ignoſcenda
eſſe quam puniēda, nonnulla etiam prætereunda
tanquam ignores, aut in aliud tempus differenda.

Opti-

Optime etiam haberet, si vnumquenque è sub-
tis domini cognoscerent. Nam vt bonis locus &
atia apud illos esset, sic malis improbisque pa-
tum supplicium; quod quoniam tum naturæ
ımanæ imbecillitas non patitur, tum fortunæ
constantia prohibet, cum præter opinionem
ura contingant, præstandum est, vt si non o-
nes, plurimos tamen cognoscas, sciasque,
ıod nullus mercator in capiendis soluendisque
ımis ignorat, quanti quisq; sit expendendus.

Summa etiam cura attendes, vt quos iuri di-
:ndo præfecturus es, auaritia, cæterisque malis
ɔidinibus animum liberum atque inuictum ge-
nt. Vim à te quoque ita prohibeas, vt nullius
i acriorem te, quam legum ac liberalitatis de-
nsorem ostendas, nihilque, nisi quod iustum &
ɔnestum sit, ab vllo exigas.

Cum familiaribus quoque negligendum non
t, qualis ipse futurus sis. Nam, vt est apud Iuue-
ılem:

———. *Lingua mali pars pessima serui est.*

Infamia enim, vt Nicolaus Maria Buzutus,
ques Neapolitanus dicere solitus est, domesticũ
alum est, quæ in domus penetralibus nata, vbi
ulum modo adoleuerit, furtim se domo surri-
ens, orbem peruagetur. Quamobrem danda est
ɔera, vt familiares, quique aulici hodie vocantur,
ɔtime de te sibi persuadeant; quod his moribus
ribusque facilime assequeris, si facilem, comem,
nignum, liberalem erga eos te præbueris, facile
ɔndonantem peccata, ac recte facta in maius et-
m extollentem. Si vnusquisque partes suas pro

ministerio, opera ingenioq; suo valere apud te in-
tellexerit. Si ex ijs, quę ipse sponte tua in illos con
feres, sibi polliceantur, te, & non rogatum maio-
ra indies in se collaturum, & à rogato, quæ petē-
facilime exoraturos.

Ludouici Pontani grauissimi viri, & sua ætat
Iurisconsultorum principis, nobilis sententia est
Neminem posse in literis clarum euadere, nis
qui plurima legerit, audierit, memoriæ manda-
uerit. Quam si subtilius intueri velimus, intelli-
gemus, regem etiam bonum esse nequaquam
posse, nisi sæpe & multum legat, multos mult
referentes audiat, lecta atque audita memori
mandet; quod etiam Homerus comprobare vi-
detur, qui Vlyssem, quem sapientem effinger
volebat, ab ipso statim operis initio his laudibu
tanquam circumscripsit:

Qui mores hominum multorum vidit & vrbes.

Quamobrem si amari à familiaribus vis, si fu-
turi boni principis expectationē concitare optas
id de te inprimis præsta, vt non vni ex omnibu
addictus viuas, quod maxime alienum est à prin-
cipe, sed teipsum omnibus tanquam per vices
partire, palam faciens, vnum te esse, ad quem re-
ferri omnia & velis & debeant. Vt enim male
actum esset cum genere humano, si vni se Deus
aut paucis admodum præberet exorandum: eo-
dem modo male cum principum regumque fa-
miliaribus, si in tanta multitudine vni aut paucis
admodum locus fidesque sit. Nullus enim fami-
liaribus maior est dolor, quam vbi cum principe
suo veluti per interpretem agendum sit. Oportet
enim

im qui amari à suis, & minime peccare in Rep.
lit, plurimis oculis plurimisque auribus vt vta-
r. Iacobus Caldora, dux ætatis suæ clarissimus,
cere solebat, eo die multum se pecuniæ compa-
sse, quo multos audisset, cum multos audire,
aximos thesauros esse duceret. Vultus etiã bo-
is, læta, vt dicitur, frons incredibile est quantũ
liuent. Catum namque est illud, Dextera cor-
is pasci, animum vultu.

Totius autem maiestatis fundamentum est, si
cum ita quidẽ viuas, vt minime à te dissentias,
omnibusque tum dictis tum factis fidem vt te-
eas atq; constantiam, quodq; in alijs reprehen-
endum iudices, seuerus in te iudex prius corre-
eris, animumq; prauis cupidinibus minime ob-
oxium gesseris. Si quemadmodum potestate &
nperio, sic iustitia, pietate, constantia, modera-
one, præcedere alios contenderis. Si vt fraudu-
nti & perfidi nomen abominabere: ita nec sem-
er, nec omnibus tantam fidem adhibebis, aut
dicendo, aut in consulendo, aut in alijs, quæ
lurima in vita mortalium dubia & incerta con-
ngunt, vt nõ existimes posse aliquando eos de-
pi, errare, labi, cum veritas plurima habeat di-
erticula. Patientia quoque æstus, algoris, in-
liæ, non modo commendatur in principibus,
d tanquam necessaria desideratur. Cibo etiam
potu, vt cæteris corporis voluptatibus, maxi-
ie temperandum. Quid enim magis contra
naiestatem, quam qui alijs imperet, cum vino in-
emperantiæq; seruire? quod monstro simile est.
i enim, vt est apud Nasonem:

Non bene conueniunt, nec in vna sede morantur
Maiestas & amor:

Quanto minus ebrietas & temulentia, qu
sordidis etiam hominibus maximo vitio datu
Somnus quoque immoderatus, & non concess
viris delitiæ, omnino fugiendæ. Eneruat eni
somnus, delitiæ effœminant, Principem namqu
in vmbra & plumis, vt aiunt, assidue agentem
multa vitia necesse est circumsistant, cum volu
ptatum titillantium nutrix sit culcitra, cui morb
multum adijciunt secreta cubiculorum conclaui
Quamobrem recte ab Horatio dictum est:

Otium & reges prius & beatas
Perdidit vrbes.

Non parum etiam in gestu positum est. S
igitur incessus non mollis, non concitatus, no
dissolutus; medium inter hæc tenendum. Abs
ab omni corporis motu rusticitas & petulanti
manuum complosio, & brachiorum cōcitata mo
tio omnino inepta. Quid vultus illa contortio
quam vitiosa? quid risus profusio, & cachinni pen
singultantes quam turpes? quid capitis cū ceruic
quassatio, quā vulgaris? pene dixerim, equis hinni
tibus magis conueniens. In oculis quoq; non pa
uam natura posuit motuum animi declarationem
Quamobrem ab eorum motionibus omnis er
abijcienda leuitas atq; impudentia: & cum null
corporis pars vacare debeat continentia, oculo
maxime oportet principem habere continente
nihil fœdum, varium, crudele, inuidum, vanum

illorum appareat motu atq; obtutu, nihil in su-
ercilijs, nihil in fronte.

Vestitus quoque & totius corporis ornatus ap-
us & decens, multum conferet & ad retinendam
ad augendam, quam dico, maiestatem: quem
si mutari oporteat, pro locis, negotijs, causis, æ-
atibus, temporibus; non enim idem est senū, qui
iuuenum: idem belli, qui & pacis: idem aduersis,
ui & secundis rebus: idem in iudicijs, qui etiam
spectaculis: danda tamen est opera, vt nos & v-
ique & semper ij simus, quos esse conuenerit: neu
ter triumphantes pullati, in funerum vero pom-
is sericati, diuersicoloresq; incedamus. Vtinam
utem non eo impudentiæ peruentum esset, vt in-
er mercatorem & patritium nullum sit in vestitu
æteroq; ornatu discrimen. Sed hæc tanta licentia
prehendi potest, coerceri non potest: quanquam
utari vestes sic quotidie videamus, vt quas quar-
o ante mense in delicijs habebamus, nūc repudie-
ius, & tanquam veteramēta abjiciamus. Quodq;
olerari vix potest, nullum fere vestimenti genus
robatur, quod aliunde non fuerit, adductum, in
uibus leuia pleraq; in pretio sunt.

Sit igitur cultus, qui dignitatem augeat, nō for-
nam venustet, licet forma ipsa de cultu plurimum
apiat adiumenti, ac nonnunquam etiam quæ in-
unt è natura vitia, cultus accessione aut minuan-
ur aut contegantur. Sed quo pertineat muliebris
c in adolescente & in sene cultus, nimiaque in co-
nando diligentia? quis probet contortos in annu-
um capillos, & ad humeros vsque deiectos? quis
ion horreat prominentes in collo aut brachijs se-

tas? quanquam hæc quarũdam nationum propria sunt. E cultu enim venustatem quærere, mulierum est; horrorem autem, barbarorum.

Porro cum duo tantum sint, quibus ab animãtibus cæteris magna cum excellentia differamus, animus & oratio, sitque oratio index eorum, quæ animo aut conceperimus, aut sentiamus, omni arte studendum est, talis vt oratio sit, quæ nihil obscœnum, stultum, temerarium, inuidum, superbum, leue, cupidum, libidinosum, immite, animo cogitationibusque inesse indicet tuis: sed quæ præ se ferat in serijs rebus grauitatem, in iocosis leporẽ vrbanitatemq;, in dubijs circumspectionẽ, veritatem in iudicijs & seueritatem, in aduersis ac tristibus fortitudinem, in lætis prosperisq; mansuetudinem, facilitatem, humanitatem.

Sint verba rebus conuenientia, quibus etiã accedat vultus, & totius quoq; corporis motus aptus ac decens. Cauere autẽ oportet, ne verba ipsa sint plebeia, aut peregrina, aut militaria. Plebeia namque sordida sunt & ridicula: peregrina licet interdum nouitate ipsa placeant, tamẽ non sine dicentis audiuntur reprehensione: in militaribus vero inest temerarium nescio quid & inconditum.

Ipsa tamen oratio sit minime cõcitata aut trunca; lenem esse cupio & fluentẽ, quæq; simplicitatẽ quandam indicet, & ꝙ velit, paucis, apte tamẽ colligat: quanꝗ nonnunquam res ipsa exigit, vt impetum faciat oratio, & tanquã manũ conserat, ac nũc feriat, nunc minetur. Sed quoniã nõ sine quibusdã iræ stimulis, & concitatione animi vehementiore fieri hoc potest, quandocunq; continget, vt in di-

cen-

endo reprehensorem obiurgatoremve agere ne-
esse sit, quoad fieri possit, obiurgatio ira vacet;
uæ vbi est, maiestas nullo modo retineri potest.

Vocem nobis ipsa natura nascentibus dedit, cui
amen ex arte non parum accedit adiumenti, ma-
ime autem probatur clara & suauis, nec languēs,
ec canora, quam tamen nunc demittere, nunc
ollere, proq; affectibus animi aut inflectere aut
nutare oportebit, vt non solum rebus verba, sed
ox quoq; vtrisque conueniat.

Latissimus sane se hic offert campus & ad disse-
endū & ad præcipiēdū. Posset enim hic dici, qualē
onueniat esse in cōuiuijs principē, qualē in ludis,
ualem in ceremonijs, qualē in iure dicundo; insu-
er qualem eius regiam esse oporteat, aut quib. in-
tructam ornamētis, apparatibusq; & si quę sunt a-
ia; quia vero ista nō paucis aliquot paginis possent
omprehendi, sed iustum volumen requirerent;
roinde omissis superfluitatibus, contentusq; his,
uæ iam dicta sunt, ad alia progredior. Poterit ta-
nen lector, plura de hac re cognoscendi cupidus,
aput nonum huius libri his adiungere.

CAPVT V.

De arcanis & taciturnitate.

QVI arduis & serijs negotijs ad bellum aut pacem attinentibus adhibetur, ei nihil æque est necessarium, quam taciturnitas. Hæc enim consiliorum successus largitur felicissimos: qui alias detectis deliberationibus varie impediti multis difficultatibus inuoluerentur. Quemadmodum enim cuniculi
sub

ſub munitionibus acti atque puluis tormentariu in magna quantitate admotus, ni hoſtibus prodā tur, magnum habent momenti ad expugnanda munitiones; ſecus vero ſi prodantur: eodem mo do arcana principum conſilia, quandiu apud mul titudinem ſilentio ſupprimuntur, facile in effectū deducuntur: contra vero vbi iuſto citius diuulgā tur, fine ſuo defraudata difficilime conficiuntur Aut enim hoſtes aut inuidi contraueniunt, ratio nes quibus illa eludant vndiq; conquirentes.

Magnus dux Coſmus Medices vir ſapientia & prudentia celeberrimus, plurima ex parte imperia gubernari & conſeruari taciturnitate duxit.

Modus autem optimus arcani celandi & tegēdi eſt, ſi cum nullo hominum communicentur. Hoc autem cadit in principes, qui tanto ingenij acumi ne tantaq; rerū peritia valent, vt quid facere, quid omittere oporteat, ipſimet ſecum cōſtituere poſ ſint. Quo nomine Antigonus Aſiæ rex commen datur. Percontanti enim aliquando filio, quando caſtra moturus eſſet? iratus reſpondit: Quid? Tune ſolus metuis, vt ſonum tubæ non animaduertas.

Similem huic fuiſſe Metellum Macedonicum accepimus. Interrogatus enim, quid de bello Hi ſpanico conſtitutum haberet? Sufficiat tibi, in quit, id ignorare. Si enim aliquid eorum, quæ ani mo iam concepi, interulæ cuti meæ quam proxi me adhærenti, innotuiſſe vel cogitarem, mox exu tam igni addicerem. Petrus de Arragonia papæ Martino IV. interroganti ad quid inſtructiſſimā illam claſſem apparaſſet, idem dedit reſponſum: Gallis autem Siciliam taciturnitate illa ademit.

Quod

Quodsi vero omnino princeps, rei difficultate exigente, per se ipse commodum consilium in-nire non queat, proindeq; vt cum alijs delibe-, opus habeat, non tamen multos huius consi-faciat participes. Nihil enim, cuius plures con-j sunt, diu occultum manet. Inter duos tutissi-um est silentium, at si tertio committatur, non cat periculo.

Quoniam vero consiliarij, legati, secretarij, ex-oratores ad arcana adhiberi solent; est vt hisce unijs præficiantur, quorum fides in tacendo, in-gritas in iudicando perspecta est.

Huc etiā pertinent dissimulationes. Ludouicus I. rex Galliæ censebat, dissimulationibus in gu-ernando plurimum esse tribuendum. Imperator iberius de nulla re magis, quam de cauta dissi-ulatione, quo in genere excellebat, gloriatus est. Hoc autem voco dissimulare, quando præ no-is ferim⁹ arcana à nobis ignorari, neq; curari, cum amen sint perspectissima: vel cum aliquid agen-o aliud agere videmur. Quia vero dissimulationi regione quasi opposita est iracundiæ vehemen-a: boni principis est, hunc affectum apprime mo-erari, ne in verba erumpat, alia ve signa & iudicia dat, quibus animi sensa aliis aperiri queant. Al-onso Calabriæ duci, in Lombardia contra Ferra-ienses arma mouenti sæpius excidit, velle se Nea-olin reuersum sumto de quibusdā supplicio col-apsum regnum restituere, & ad pristinum statum euocare. Verū hoc cognito omnia imperij mem-ra ad seditionē & rebellionem sunt extimulata. Passerinus, Mantuę pręsul, nonnihil aduersus Ludoui-

douicũ Gonzagam minas iactarat, ſed præuentus vna cum filio trucidatus minarũ pœnas luit. Frãciſcus Orſus Foriulienſis, comitem Hieronymum Riarium, q̀ comminatus eſſet grauiora, in proprio cubiculo trucidauit. Minis itaque abſtinendum: Arma enim, quibus minamur, vltro porrigimus.

Capvt VI.

De principum & illuſtrium conſiliis, qualia debeant eſſe.

SVpra conſiliorũ mentione facta, non potui, quin hoc in loco de ijs eorumq; natura prolixius aliquanto diſſererem.

Non eſt principis, calliditatem, ſed ſapientiam & prudentiam præ ſe ferre. Prudentia enim virtus eſt, legitima & apta media, quibus ad exitum propoſitum perueniatur, inueſtigans. Quamuis autem calliditati idem finis ſit propoſitus, tamen à prudentia differt. Hæc enim in delectu mediorum cauet, ne quid inhoneſte aut indecore faciat, honeſtatis quam vtilitatis obſeruãtior. Illa autem cæteris neglectis ſolam vtilitatem ſpectat.

Non ſunt magni habenda conſilia, quæ multis ſubtilitatibus ſunt intricata. Quo enim ſpinoſiores & acutiores ſunt conſultationes, hoc exactiore & ſubtiliore egent adminiſtratione, quæ tamen ſæpius cadit infeliciter. Velle enim ſeria & ſublimia conſilia exequi, cautam admodum requirit circumſpectionem: vnde etiã multis caſibus ſubiacent. Quemadmodum vero horologia maiore induſtria & artificio fabrefacta citius atteruntur & fallunt, ita conſilia & deliberationes, quib. nimiæ ſubtilitates pro fundamẽto ſunt, tandem ſubuentaneæ euadunt. Neq;

Neq; illa adeo magni pretij consilia sunt, quæ stentationẽ & pompam, magis quã rei gerendæ licitatẽ præ se ferunt. Pleraq; enim cum infamia damno sunt cõiuncta. Tale fuit consiliũ Antiohi Magni, cum Macedones, qui in acie confligẽbus rege Philippo & Quinto Flaminio cecidernt, solenni pompa rerumq; ostẽtatione sepeliri urauit: quo facto non tantũ populi fauorem à se uertebat, verum etiã regis animũ sibi alieniorem eddebat. Vnde Liuius: Reges sæpissime sua naura tam leues sunt, vt sæpe suscipiant consilia pinione quidem speciosa, sed euentu vana. Mulo minus approbanda sunt consilia, quæ vt sunt mpliora, ita infinita quoque complectuntur: uorũ expeditioni neq; opes, nec vita, nec potenia sufficiũt, quæq; media desiderant, quæ assequi unquam valemus. Eiusmodi consilia impensius ractauit imperator Maximilianus. I. Periculosa unt & illa, quorũ audacia & temeritas insignis est. Tametsi .n. primo aspectu à forti & magno animo rofecta videãtur, felicemq; successum polliceãur: paulo post tamen maximum & inopinatum egotium facessunt, adeoque longe alium quam leriq; opinati fuerunt, sortiuntur exitum.

Omissis itaq; cõsilijs, quæ modo dictis circumstantijs obnoxia sunt, alia ineunda, quæ expedita, quæ salubria sunt. Studiose hoc vbiq; factitandũ est: Excipere tamen licet, vbi cum hoste cõfligendum est, tum .n. iactura rerũ aliqua facienda est, vt virtus nostra hosti fiat conspicua: potissimũ autem primo conflictu hoc periclitari conuenit, Nam *Audentes fortuna iuuat.*

Quod

Quod si tuenda & vindicanda sint, quæ ante hac ne possedimus, aut alio modo nostris adieci- mus, tum sane princeps extremam aleam periclita- bitur. Incredibile est, quam principib. potentiori- bus lenta consilia coueniant. Maius enim impen- dendum est studium in re sua conseruanda, quam augenda. Expedita consilia in ijs laudanturt, qu imperij amplificandi quam conseruandi sunt stu- diosiores.

Quamobrem iudicaturi de consiliorum boni- tate, tam exercitationem & peritiam, quam medi- tationes ingeniosasque inuentiones perpendere debent: neq; contemnere & fastidire exercitati & periti viri iudicium: magis laudantes, quæ à sapi- entibus & multiiuga eruditione præstantibus pro- manant. Inquit enim Aristoteles, exercitati vir iudicium æquiualere iudicio eruditorum.

Hoc nomine, semper suspectæ fidei nobis sun- to artes nuper inuentæ, recens extructæ: nisi ea- rum bonitatem experientia rerum magistra eui- denter ostendat.

Cæterum cum hæc duo capita de consiliarijs consilijsq; vberiorem fere requirant tractationé, placet, aliquid amplius de officio consiliariorum deq; delectu consiliorum hic annectere. Principio itaque prudentis viri, ac propemodum consiliarij proprium peculiarisq; illa eius commendatio est, bene vtiq; vt consulat. Bene autem consulere ne- mo poterit, nisi omni ex parte res ipsas negotiaq; de quibus consultatio suscepta est, perspecta ani- mo, atq; vndique animaduersa habuerit, probeq; considerata; nisi ipsius quoq; consultantis nouerit

ex-

penderitque ingenium, vires, facultates, opes.
am ratione alia consulere, quinam bene ac pru-
enter poterit? oportet enim consilium esse bo-
im, vtq; ipse tum sibi tum alijs bene consulat, si-
uidem prudentem virum bonum quoq; eundem
se volumus. Nam & prædones & sicarij recte
uidem consulere atq; è re ipsa flagitijs patrandis
onsueuere: bene autem consulere nullo modo,
nt enim flagitiosi ac maxime improbi. Nam et-
quod bene, idem recte; non vbique tamē quod
cte, idem quoque & bene. Itaq; peruersis in ho-
inibus deprauatisque in ingenijs, ad patrandum
igitium, rectum inesse atque accommodatum
oteſt consilium. Ideo autem rectum, quod fa-
nus ipsum ad exitum, quem sibi in animum in-
ixerat, recta perducant via: bonum autem quo-
odo? cum finis ipse sit maxime turpis, ac sum-
um in modum deteſtabilis; sintque improbo-
m ac ſceleratorum hominum corrupti mores,
prauata mens, impurus atq; inquinatus animus,
oluntas à bono honeſtoque penitus auersa ac
torta: Qualia tyrannorum ſunt consilia cogi-
tionesq; à bono honeſtoq; tantopere abhorren-
s. Quo fit, vt bene consulere nequaquam possit,
uius animus aut dolore teneatur, aut voluptate
æsertim nimia: prudenterque apud Saluſtium
æsar, qui de rebus consultent dubijs, ab odio,
nicitia, ira atque misericordia oportere vacuos
se censet. Etenim affectiones illæ, quæ à bono
oneſtoque consulentem detorquent, vel à do-
re excitantur, vel à voluptate nimia, pessimis
ominum consiliarijs. Voluptas enim animi

vires ſic eneruat, vt nihil niſi languidum, muli-
bre, & tanquam euiratum, aut ſentire patiatu
aut conſulere.

Porro, quisquis bonum conſilium aut ipſe ſ
bi capturus eſt, aut alijs daturus, oportet eu
plurima circumſpicere, loca, tempora, perſo
nas, rerum præſentium ſtatum examinare, ec
rumque ſimul omnium delectum habere, fa
cultates, clientelas, opes expendere, præter
ta diu multumque in animo vertere, eaque pra
ſentibus conferre, & tanquam in trutina compo
nere: quibus compoſitis, & quod prudentis e
æſtimatoris, omni ex parte examinatis, de agen
di modo rationeque præcipue ſolicitus erit, to
tusque in eo verſabitur, vt non ſolum, quid ſe
quendum ſit, ſed qua illud via ſequendum, vt
que & quid deceat, quid etiam oporteat, & quan
tum quoque & quouſque oporteat, in ſcapul
ipſo probe perpenſum habeat.

Ad celeritatem autem conſiliorum maxim
confert natura, inditumque ab illa ingenium
ad maturitatem vero perfectionemque vſus ipſ
rerumque multimodarum plurima exercita
tio, quæque in ore eſt hominum, experientia
Quid quod probatum conſilium, ſenile iden
dicimus, quod videlicet plurima ſenes expert
ſunt: contra vero, quod præceps ac male con
ſultum, iuuenile, quando iuuenes ipſi & parun
omnino experti ſunt, & ætas illa affectibus in
temperantioribus maxime eſt ſubiecta. Quocir
ca in conſultandis apud Homerum rebus prima
partes propter ætatem ac rerum vſum traduntu

Neſtori

stori. Econtra vero iuuenilia ac præcocia con-
a, quæ feruore potius quam maturo iudicio
cipiuntur, passim apud auctores male audi-
t, ac rarissime speratum sortiuntur exitum.
uemadmodum enim, vt inquit Lemnius, in
nni stirpium genere ac fructibus obseruamus,
otina diutius asseruari, quæ vero festinantius
aturescunt, flaccida fieri, ac putredini obnoxia.
elerius siquidem occidit festinata maturitas. Sic
tiones & consilia præcocia non absque dispen-
o parum diuturna, & vt plurimum perniciosa
e cernimus. Merito igitur reprehenditur eo-
m inscitia, audacia vel insolentia, qui res ardu-
præcoci & temerario ausu suscipere & perfice-
satagunt, neque prius prudenti deliberatione
bita perpendunt, qualis euentus expectan-
s sit. Quamobrem prudens est Annibalis a-
d Liuium oratio, vbi ita dicit: Quodsi in se-
ndis rebus bonam quoque mentem darent
, non ea solum quę euenissent, sed etiam ea quę
enire possent, reputaremus, &c. Verum enim
ro plerunque fit, cum vni incommodo, in quod
a imprudentia inciderunt, mederi volunt, vt in
a multo atrociora incurrant, & dum vnum ali-
od malum intempestiue tollunt, pluribus ma-
ex eodem fluentibus sese inuoluant. Idipsum
necæ non ignotum fuit. Negotia, inquit, quæ-
m abrumpi quidem posse, explicari non posse,
od negotiũ ex negotio feratur, & occupationi
cupatio, velut vnda succedat vndæ. Siquidem
cilius nihil est, quam cōmentitio prætextu tur-
s excitare, & stabilita cōuellere: verũ turbata &

labefactata in tranquillum statū restituere, hoc
pus, hic labor est. Vnde accidit, vt mox pœnas
meritatis, cum proprio aliorumq; magno incōm
do, sæpe etiam exitio, dare soleant. Pręterquam
quod vniuersæ Reip. ingens detrimentū inferur
etiam ipsi non ferunt impune. Etsi enim aliqua
diu à priuatis calamitatibus sunt immunes, Se
tamen tacitis, vt inquit Poëta, venit pedibus p
na. Id quod prudenter admodum Comina
lib. 10. his verbis innuit, inquiens: Quando pri
cipes eorumque familiares aut ciuitates aliq
delinquunt, quis de ea re quæstionem habeb
& habita quæstione quis ad iudicem deferet? q
iudicis personam sibi sumet? quis pœnam con
tuet? Certe, querimoniæ & lacrymæ miser
rum hominum, quos crudeliter vexarunt; it
viduarū & pupillorum gemitus atq; suspiria, q
parentibus atque maritis inhumane spoliaru
breuiter, eorū, quos afflixerunt & fortunis om
bus denudarunt, lamentationes atq; plangor e
accusationis loco, quam illi coram supremo I
tribunali sistent, qui magnitudine scelerum offe
sus, non semper concedit diuturniorem impun
tem, sed illos aliquando verberat præsenti
pœnis, ita quidem euidenter ac clare, vt dubi
nō possit ipsum esse iustissimū impietatis nostrę
torem. Et paulo ante dicit: Quod si certo statue
mus, esse Deū qui scelus nullū sinit impunitū, e
perpetuas & sempiternas pœnas, quib. affligun
impij; credibile est, neminē fore, qui violenter
auare, vel crudeliter aliquid ageret, &c. Sane fi
non potest, quin interdum etiam optimi prin
p

s, vt nunc est rerum status, inique aliquid agant,
am inuiti; similes fere rectoribus nauium, quos
npestas sępe à vicino portu in remotissimos sco-
los nolentes trahit: sedulo tamen ipsis eo ad-
endum est, vt quoad eius fieri potest, omnia a-
nt deliberate ac cũ iudicio, ne temeritatis notã
urrant, neq; per præcipitationẽ, quæ imprudẽ-
cognata est, aut impetu animi defectuq; cõsilij
ere dicãtur. Plerumq; enim praua & temere sus-
pta consilia duri & infausti rerũ exitus è vestigio
nsequuntur. Ob hanc causam D. Ambrosius, cũ
m apud Thessalonicam seditio esset exorta, &
eodosius Imp. ira incensus, ex improuiso ple-
m apud ludos congregatam à militibus obtrun-
ri iussisset, persuasit imperatori, vt in omni pœ-
capitali sumenda, spatium triginta dierum in-
ponere tur, à lata sententia ab imperatore, ne is
petu & furore illa faceret, quorum etsi postea
m pœniteret, ea tamen non possent amplius e-
endari, & hac ratione locus misericordię vel pœ-
tentiæ non periret, de qua historia vide Sozom.
7.cap.24. August. lib. 5. de ciuit. Dei, cap. 26.
autem, de quibus diximus, accidit simile quid-
m ei, qui in equum conscenderat furentem.
aptans enim illum ferebat equus; at hic non
agis equo currente descendere potuit. Et qui-
m obuiam factus interrogauit eum, quo abi-
t? ille vero inquit: Quo isti placet; demõstrans
uum. Et eos siquis interroget, quo ferimini? verã
olentes dicere, respondebunt simpliciter qui-
m; quo cupiditatibus placet: in parte vero, quo
idem voluptati, aliquando autem, quo gloriæ,

 ali-

aliquando vero rurſum lucri auiditati: aliquan
do vero ira, aliquando vero metus, aliquand
vero aliud quid tale eos euehere videtur. Atqu
hoc mouit Cominæum, vt reprehendat princi
pes, qui cum auctoritatem ſummam Dei benefi
cio teneant, officio tamen ſuo deſunt. Iis ſan
(inquit lib. 9.) qui furore & amentia quadam ve
xantur, exprobrari nihil poteſt: qui autem inge
nio non ſunt deſtituti, & commoda vtuntur va
letudine, ij minime deplorari debent, quand
per ignauiam & ocium in calamitatem aliquã in
cidunt. In quam ſententiam etiam Polybius li.
hiſt. inquit: Si quos in grauiorẽ aliquẽ caſum for
tunæ ſæuitia deductos intelligimus, non ſolur
miſericordia proſequimur, ſed quantum in no
bis eſt, veniam opemq; præſtamus. Quos vero pe
imprudentiam aut peruerſitatem ſuorũ ſibi ma
lorum auctores cognoſcimus extitiſſe, reprehen
dimus, culpamus atq; odio habemus.

Porro eius, quod antea dixim⁹, praua & teme
re ſuſcepta conſilia duros & infauſtos rerum ex
tus plerunq; conſequi, vnicum duntaxat è mult
proferemus exemplum, quod noſtra memoria ac
cidit. Cum quidam princeps, rerum ſucceſſu mo
mentaneo ferox, arcem quandã nobilis cuiusc
aliquantiſper obſediſſet, quæ certis conditionil
(inter quos præcipua fuit, vt præſidiarijs poteſta
diſcedẽdi libera & tuta concederetur) in poteſta
tem eius tradita eſt. Euenit autem, cum ipſe cu
exercitu eam intrare vellet, vt vnus inter præſid
arios ex quadam ſumma arcis turri, neſciens ad
huc, ꝙ cum hoſte pactũ & transactũ eſſet, emiſſ

to

rmento maiuſculo, quendam nō procul à prin-
e equitem interficeret. Quo facto is ita ex-
nduit, vt non habito reſpectu reliquorum præ-
iariorum, quibus inſcijs cædes iſta facta & liber
itus permiſſus fuerat, eos omnes, vnà cum pa-
cho, proximæ arbori, in qua huic tanquam ho-
ris cauſa ſupremum locum tribuit, planè con-
leges militares, & inter Germanos antea in-
dito exemplo, ſuſpendi iuſſerit. Etſi autem
erisque ex conſiliarijs principis & militaribus
ris hoc tam præceps & crudele factum diſpli-
ret & ſecum tacite id deteſtarentur, tamen ve-
i principis iram, cuius alioquin adeo potens nō
at, non auſi ſunt palam contradicere. Verum
cidit, vt mitigato paulo poſt in principe feruo-
animi, ipſe & alij non ſine indignatione tam
iſte ſpectaculum, optantes facta infecta reddi
oſſe, abominati ſint. Et mox experientia demō-
rauit, omnia eius & ſuorum conſilia & actio-
s deinceps infauſtas cum ſua & multorum per-
cie fuiſſe, donec obæratus & extorris, non vſi-
to morbi genere, inter acerrimos cruciatus ex-
nctus fuit. Eandem fortunam aſſeclæ eius &
aſores ſcelerum pleriq; experti ſunt. Etenim
emeſis & interfectorum ſanguis eos tamdiu per-
cuti ſunt, donec & ipſi miſere perierunt. Vſ-
ue adeo vera eſt illa ſententia, quā ſæpius in ore
ibuit Ludouicus XI. rex Galliarū prudētiſſim⁹:
edecus & detrimentū eſſe comites ac veluti pe-
ſſequas ſuperbiæ & temeritatis. Cui⁹ etiā rei ex-
nplū apud priſcos auctores habemus in Crœſo,
otētiſſimo rege Lydiæ. Cū. n. is in ſuo florētiſſimo

 regno

regno ocij impatiens esset, & bellum Cyro re Persarum, absque vlla legitima causa, sed tantu prosperitate rerũ & luxu superbus, inferre velle ob eamque causam legatos ad Delphicum orac lum, dissimulato habitu & vnde venissent, misi set, tandemque exposita vera legationis causa am biguum atque anceps tale responsum retulissen nempe;

Crœsus Halyn penetrãs magnam peruertet opum vim quod quidem oraculum pro se ipse exposuit, sib que omnia fausta polliceri arbitratus est. Sed be lum longe aliter successit. Ipse enim Crœsus à Cy ro deuictus, ac regno exutus in potestatem Cy venit. (Obiter autem hic memorare haud ind gnum arbitror id, quod Suidas de hoc bello scr ptum reliquit, Danielem nempe ex prophetia Is iæ Cyro indicasse, eum victorem fore, hocq; cu accidisset, Cyrum ideo Iudæos ex captiuitate Ba bylonica domũ remisisse.) Ob eam rem prudẽs e admonitio Pauli Æmilij apud Liuium: In secũd reb. inquit, nihil in quenquã superbe ac violente consulere decet, nec præsenti credere fortunæ, c quid vesper ferat, incertum sit. Is demum vir es cuius animum nec prospera flatu suo efferet, ne aduersa infringet. Populumque Romanum, in quit Asdrubal Hœdus in senatu Rom. apud eun dem Liuium, eo inuictum esse, quod in secund rebus sapere & consulere meminerit.

Porro præcocia illa ac iuuenilia consilia no incommode conferri possunt infantibus, qui nec dum pedibus firmiter insistere valentes, festinan ter tamen progredi conantur, dumque tam festi-

) impetu temere ferũtur, ex improuiſo collapſi
unt. Pari modo cõſilia iuuenilia, cum nondum
l iuſtam ætatem maturuerunt, facilem patiũtur
inam. Ac ſane hæc ſimilitudo in ſingulis fere
ırtibus ad intelligentiam hominis imperfectam
(politice loquẽdo) perfectam quadrat. Quem-
dmodum enim infantes, cum nec erigere ſe, nec
:cti poſſunt progredi, propter membrorum im-
ecillitatẽ ac teneritudinem, nunc manibus qui-
am ſimul ac pedibus humi reptant, aut vtraque
ıanu ſcabello innixi pedes ſenſim mouent: nunc
ero nutricum manibus ſuſtentati, ac blanditijs
lecti, paſſus pedetentim protendunt, donec ro-
uſtiores facti, ſoli iam ac ſine adminiculis, exter-
oque adiumento inambulant: poſt vero & ſal-
ınt & currunt, ac modo lenti incurrunt, modo
ſtinanter progrediuntur, eſtque eorum pro ar-
itrio nunc citus nunc tardus inceſſus. Eadem ra-
ione mens pauxillatim ipſa perficitur; principio
nim debilis plurimumque imbecilla, antequam
ius confirmata ſit vis, maneantque ſuo in robo-
e, quæ in illam ſenſus, obſeruationes, animad-
ıerſiones, vſusque congeſſerunt (inde enim vide-
ur mens dicta) nititur coniecturis, exemplis, ali-
ɔrum monitis, inſtitutis, iudicijs, poſt diu mul-
umque agendo exercitata, exercendo plurima,
liuerſaque experta, ac cogitando, veſtigandoque
commenta, ſecumque eadem ipſa cum ratione
verſans, dimetiensq;, & in vniuerſum & per par-
es circumſpecta efficitur. Itaque conſultandis
rebus, peragendisque negocijs, quæ initio inopia
aborabat, copia dein affluens ſummaque vber-

 tate,

tate, robusta iam, cogitationibusque per se validis, atque vsu diuturno se offerentibus, ea explorat consilia, talia perquirit media, cōminisciturq; progressiones, cunctaque inter se ita & componit & aptat, & ad fidem agendo dirigit, vt voti tandem compotem agentem ipsum efficiat, ac decurso recte spatio perducat ad metam. Inde, quod peregre proficiscentes seruant, vt interrogent qui obuiam fiunt, de itinere, de viarum errore, de qualitate profectionis, deq; alijs, quæ susceptum ad iter facere intelligunt; secum ipsa quę offeruntur, considerat, confertque inter se, cunctorumq; & simul & seorsim rationem habet, ratiocinaturque & discutit singula, & perspecta examinat, suspenditque tanquam in trutina, vtiturque in cunctis publice priuatimque rationis ope ac præsidijs: qua dictante, pro rerum ipsarum qualitate ac natura, easdem & in vnum colligit, & collectas secernit, & secretas distinctasque quibus modis, qua mensura, quo ordine tractandæ sint ac metiendæ, qua etiam via ducendæ sint, deliberat. Demum refrigerata inuentionis opera compositisque disceptationibus, maturataque consultatione, adhibet sese in consilium mens, regulaque rationis comprobata, sententiam suam profert, deque singulis & particulatim iudicat & vniuersim decernit; dictatque quid sequēdum sit, quid contra fugiendum, & docet qua viá sit progrediendum, quibus etiam vestigijs inhærendum, & admonet temporis, personæ, decori, quæ retinenda in singulis sit mensura, quis ordo adhibendus ac modus, & tāquam gubernatrix ac nauis temo-

nem

m temperans, cursum dirigit in portum, quoq;
uribus etiam oculis vtatur ac manibus, pruden-
ım assumit sociam, eamq; sibi vicariā substituit.
Cæterum prudentiæ laus cōsiliorumq; prom-
udo nullatenus in adolescētes cadit. Etsi enim
ıidam à natura magis quā ab institutione & vsu
primo adhuc ętatis flore, sagaces & solertes cō-
iciantur, quatenus tamē solertia & sagacitas illa
astutiā & calliditatem adeoq; ad fraudem de-
inát, prudentiæ nomine haudquaquā insigniri
eretur, nec eius ancillas ac subministras esse vo-
mus; quamuis si solertia, si sagacitas, si celeritas
a mentis, si tarditas, ratione fuerint atque in-
r agendum modo mensuraq; temperatæ, pru-
ntiæ à famulatu videantur nullo modo repel-
ndæ. Tum enim celeritas in maturitatem ver-
ur, sagacitas in prouidentiam, ac bonam illam
maxime paratam ad præsentiendum beneque
sulendum promtitudinem. Quocirca hoc etiā
ffert à prudentia sagacitas, ꝙ ea ipsa prudentia
tæ quidem institutionē habet, estq; munus eius
ocere, præcipere, dirigere: & quid seu sequendū
:, seu contra fugiendū, ostendere, perinde ac vel
ile quipppiam dixerit vel inutile; cum sagacitas
omtitudine tantum contenta sit sua, & ad ferē-
ım iudicium, & ad præsentiendum. Cumq; laus
nnis in vsu consistat, qui plurima expert⁹ fuerit,
urimam is laudem prudentiæ feret. Qua è re nō
ubitauit Aristoteles dicere, oculū esse prudētiæ
xperientiam, nec minus inhærendum esse eorū,
ui in actionibus cū laude consenuerint, probatis
ntentijs dictisq; quā illorū demonstrationibus,
qui

qui procul ab actionibus vixere ciuilibusq; negotijs, remoti à rerum vsu. Namque vt à natura sapiens est nemo, tametsi & sagaces & solertes existunt quamplurimi: sic nullus etiam natura ab ipsa prudens, quando is habitus exercitatione comparatur, rerumque humanarum vsu. Quo fit vt prudentiæ laus omnis in senib. consistat quammaxime exercitatis. Quæ res indicat, intelligentiam cum ætate simul proficere, hoc est, diuturnitate & vsu. Atq; vt intelligētia ipsa, mensq;, mētisq; ipsius ratiocinatio principium est & causa actionū quarumcunq; nostrarū, sic etiam finis eadem est atq; cōprobatio. Quæq; fructuum in arboribus est maturitas, ea in senibus quam exercitatissimis prudētia est, agēdiq; absoluta maximeq; spectata perfectio. Nam pueritiæ flores quasi quidā sunt, & in adolescentia cruda & acerba omnia, cuius vsus sunt nulli, & affectiones ipsę male temperatę, atq; ob dolorem aut voluptatem plerunq; præcipites, aut nimiū omnino remissæ. Itaq; adolescentia docta quidem esse potest, ac multarum etiam literarum gnara: quippe cū adolescentulorum ingenium & ferueat, & laudum flagret cupiditate, ac literæ ipsæ, doctrinæq; ingenio tantum comparentur. At prudentia solum vsu, qui in illis est nullus: & annis, qui in iuuenib. quidē florent, minime vero in ijs maturescunt. Cōmendat ab ætate quoq; eloquentiā Cicero, inquiēs: Cum oratio nostra iam canesceret: quā in ætate illa iuuenili exuberantiorem fuisse quādoq;, senex ipse iam intelligebat. Pensitatio. n. ipsa rerum, quæ iudiciū dirigit, quæ consulendi gignit rectitudinē, senum

atq;

tq; experientium hominum est propria. Optimũ aq; in pueris atq; adolescentib. futuræ pruden-æ signum, si senum ipsi vestigijs inhæreant, cõsi-jsq; innitantur, atq; in illorum admonitionibus cquiescant.

Porro cum ad prudentiam, quæ & ipsa multi-lex, triplex tamen fere est (aut enim est domesti-a, aut ciuilis, aut legalis) multa requirantur, ipsi⁹ gitur requisita, quæ tanquam administræ ipsam equuntur, eiusq; comites virtutes, sigillatim, sed amen breuiter explicabo. Prima itaq; prudentiæ is & quædam quasi comes affertur, considera-io, quæ est persistens quædam animi pensio, as-duaque cogitatio rebus in ijs, quas mens ipsa sibi erpendendas atq; animaduertendas proposuit. Atq; hæc, cum assiduam & persistentem præsefe-at, & à nomine & à reipsa cogitationem, ab ele-tione quidem ipsa ad finem vsq; constantissime fficium pręstat suum, singulas non res modo ne-otiaque, verum loca, tempora, personas, fortu-iam, casus, repentina etiam quæq; perpendens, ihil incogitatum relinquens, aut inanimaduer-um, quod in re esse ducat: nullo etiam modo ommissura, vt dicendum sit, quod inconsidera-orum est hominum, Non putaram: quo vitio qui laborant, merito inconsiderati dicuntur. Qui gitur agendis atque administrandis rebus, consi-erationem vbique, atque vt par est, suam adhi-ent, hi sunt quos consideratos non modo iure uo dicimus, verum etiam admiramur, quosque ibi, errare, decipi posse vix vllo modo existime-nus.

Secunda

Secunda prudentiæ virtus ſequitur, proſpiciẽtia, quę alio ac maxime noto nomine dicitur prouidentia. Hæc in aduerſis proſperisque æque verſatur rebus, commodis etiam atque incommodis proſpectandis ijsq; etiam prouidendis. Atque vt auertendis damnis, ſic etiam inuitandis compendijs. Non ſolum enim diuerſiſſimas res acutiſſime diſpicit, verumetiam & conſulit, & conſilio addit operam. Quæ autẽ ſit eius opera & quæ vis, agriculturæ ſtudiũ cumprimis declarare nobis poteſt. Prudens enim ac probatus agricola, iacto ſtatim ſemine, fila ſuſpendit, paxillis quaſi irretiens ſata; quo auiculas deterreat à paſtu. Nam & auium noxiam vim ante videt, & quib. eam artibus propellat, confeſtim prouidet. Idem pecudes quo arceat à pauperie, ſepem ſatis intendit, quod nomen à ſapiendo, hoc eſt, prouidendo deductum eſt, quod ſepire agros & vineas, ſit datum ſapientiæ rei ruſticæ ſtudioſis. Quoq; imbres ab obducendis lacunis prohibeat, foſſas ducit, atq; emiſſaria, nunc manu nunc raſtris nocuas euellit herbas: nihil deniq; quod nocere poſſit, non antecernit, nihil omittit quod collaturum aliqua ratione intelligat. Itaque virtutis huius laus ac munus eſt, cum proſpiciendo ante aggrediendam rem, tum remedia adhibendo, ne aut conſilio vlla ſibi è parte deſit, aut opera. Atque hi quidem ſunt, quos appellare prouidos ſolemus, ac proſpicientes. Tanta autem prouidentiæ admiratio eſt, & quædam quaſi maieſtas, vt non regibus modo, populorumque rectoribus attribuenda iudicetur, verum Dijs etiam immortalibus. Differt autem

m à consideratione, quod illa in animi penden-
s potissimum rebus versatur, hæc prouidendis
otius & consilio ac re iuuandis.

Cæterum cum turpissimum sit, ad agendum
iduis, accedere imparatum, omnino post ele-
ionem, antequam rem ipsam aggrediamur, pro
i suscipiendæ materia ac natura, faciendus est
onfestim apparatus.

Perinde igitur, vt qui domum ædificandam
ecreuit, calcem, cæmenta, materiamque aliam
rius, quam fundamenta iaciat, sibi apparat: sic
rudens elector paratus accedet ad agendum.
st enim non dedecorosum modo, verum etiam
ericulosum, imparatum offendi nihilque ante
æmeditatum. Qualis vero futurus esse de-
eat apparatus suscepti negocij, natura eius ra-
oque monstrabit. Refert Cicero, Galbam, in-
gnem illum oratorem, prius quam ad agendam
oficisceretur causam, solum eum in cubiculo
ulta diuque agitare solitum. Nam quantopere
paratus Cicero ipse ad dicendum accesserit,
iam multa etiam meditatus, scripta eius mani-
sto docent. Extemporalitas sed ipsa omni est
udio fugienda, quippe quæ & turbare ingenium
stuporem afferre, ac rebus ipsis confusionem
t solita.

Porro vtramque & considerationem & pro-
dentiam comitatur virtus etiam illa, quæ à
rspiciendi acumine vocata est perspicacitas; &
ii ea sunt præditi, perspicaces dicti. Cuius
incipia quidem cum sint in natura collocata,
igenij enim siue dotes siue damna natura ab
ipsa

ipſa proueniunt) diuturnior tamen conſiderati
atque perſpicientia illam perficit. Huius autei
virtutis eſt proprium, ad abdita penetrare atqu
occulta, qua è penetratione & conſilia inter ag
dum capiuntur certiora, & quæ ſit rectæ ration
apertius via cernitur. Perſpicax namque Cicerc
nis ingenium atque cogitatio acumine ſuo ſum
maque perueſtigatione maxime occulta Catil
næ conſilia, inteſtinosq; in nobilitatem ac Rem
publicam apparatus detexit, qua è detectione &
inceptis illius prudenter ijt obuiam, & Rempub
ſaluam fecit, cum patrum ac bonorum omniur
incolumitate ac ſalute.

His inſuper adiuncta eſt etiam circumſpectic
ex eo dicta, q̄ & ante agendum & in medijs quoc
actionibus omni è parte circumſpicit metiturq
ſingula. Circumſpectorũ enim proprium eſt ho
minum metiri res actionesq;, & quid ſeruãdum
quid fugiendũ, quid prodeſſe, quid obeſſe, qui
cõmodi exoriri poſſit, vel incommodi circumſp
cere, quid ſiue conſulto ſiue ex inopinato contin
gere. Quaq; enim circum & tanquã eminenti i
ſpecula circumſpectus vir poſitus, & metitur cun
cta, & procul aſpicit, ſeque illis vel aduerſum ir
aut obſequi inſtituit.

Cum autem hominũ res omnes rerumq; ipſa
rum adminiſtrationes in tempore fiãt, & ſuo qui
dem tempore; tempus ſiquidem ipſum rerum ge
rendarum non magiſter ſolum, verumetiam ad
miniſter eſt. Quocirca ſuſcepti negotij permult
agendi celeritatem adhibent, non pauci tardi
tatem, quæ tamen vacua ſit pigritia. Eaquc
ſuc

o nomine est cunctatio. In qua excelluisse iu-
catus est Q. Fabius, sic in illa Iulius Cæsar,
em postea rerum gestarum magnitudo inter
ios retulit. Sunt etiam, qui occasionem ipsam
ter agendum & expectent & obseruent, neque
nctum, vt dicunt, temporis elabi patiantur,
in etiam occasiones ipsas summo studio atque
te prouocant. Cuiusmodi agnoscitur fuisse
nnibal, qui intentus ad singula, sine minimas
idem occasiones frustra labi passus est vnquã.
que vt priores illi tum celeratores dicuntur,
m festinatores, & habitus ipse tum celeritas,
m festinatio est suo nomine: posteriores au-
n cunctatores, & habitus ipse cunctatio: sic hi
n improprie intenti vocari possunt, nec minus
ttasse impigri. Sic Annibal obseruabat mores
nsulum Romanorum, qualitates itinerum ac
nporum, rerum seu inopiam seu copiam, re-
ones, situm, loca, & tanquam in specula con-
tutus motus singulos prospectabat, nonnun-
iam etiam prouocabat, vt qui saxo canes, aut
mmotis irritant flagellis. Contra Fabius seden-
o ac cunctando omnem illi conserendæ manus
portunitatem adimebat; indicabat enim dú-
ndo ac terendo tempus, frustrandos dolos eius
que artes. Cæsar vero non modo tempori oc-
sionibusque non deerat, sed & tempus & occa-
ones ipsas, ingenio simul operaque sibi præ-
uebat, vt non tam nõ deesset ipse tempori, quã
mpus sibi accommodaret, vel in sua potius iura
potestatem traduceret. Qua diligentia non
odo oportunitates sibi pariebat, sed (quod ma-

ius est) aduersarijs & consilia præripiebat, & f
cultates. Fuit non minus ad omnia intent
Scipio; idem temporum obseruator præoccup
torque occasionum, ac præreptor; vbique ca
tus, vbique perspicax. Qui tamen neque cu
ctator dici possit, neque præproperus, nunqua
vero non paratus ipse, ac siue ad auertendum si
ad fugandum hostem instructus & sobrius. Q
igitur & quales sint intenti, impigrique, qui ite
cunctatores, rursus qui celeres atque festinante
iam liquet.

His accedũt insuper, qui proprio nomine ca
ti dicuntur, quorum duplex est habenda rati
Eorum vna, qui tantum id vident, ne à recto d
labantur ipsi de via digressi. Illorum altera, q
id maxime curant, ab aliis ne decipiantur. Vtrũ
autem prudentis est proprium. Contra vero n
in vtroque modo, verum in altero qui peccau
rit, merito vt incautus & accusatur & despicitu
Cautorum est igitur non labi, non errare, non d
cipi, non haberi frustra, nolle contemni, nul
modo rideri. Itaque in omnem vitæ partem
necessaria est cauendi ratio, & iure suo ab omn
bus laudatur. Quæ res effecit, vti apud maior
nostros dolus duplex haberetur: & bonus, q
fraudem malasque artes repelleret; & malus, p
quem ad iniqua captiosaq;, qui peruerso sunt i
genio, impellerentur. Priorque ille prudent
comes est, sequiturque iustitiam: posterior h
fraudis satelles, malarumque artium tum suas
turpis, tum auctor nefarius. Itaque huiusmo
artibus instructi; vt subdoli fallacesque gen
h

minum maxime habentur incommodi, quippe qui ad suas tantum vtilitates omnia referant, ac summa sine improbitate ac turpitudine.

Quoniam autem paulo ante temporis mentionem fecimus, neque res ipsæ modo, verumetiam tempora maximam secum varietatem afferre solent: hac è commutatione efficitur, vt nonnunquam in mediis actionibus susceptisque in negotiis mutanda sit administrandi ratio. Cuius ipsius proprium quidem est, mutare pro tempore propositum, aliamque ingredi semitam, ac diuersum omnino iter insistere, & aliud atque aliud agendi administrandique genus sequi, quod vel temporis vel rei ipsius natura sic ferat, aut quod mutati etiam sint alij, qui parte ex altera negotium denuo susceperunt. Quocirca prudentis est, ad omnem sese agendi rationem tum flectere tum mutare, nouamque pro rebus, locis, temporibus, proque ijs, quibus cum agendum est, personam induere. Quam administrandi rationem non improprie minimeque indecenter, etsi minus vsitato vocabulo, versalitatem, & eiusmodi habitu instructos versatiles appellabimus. Quam ad rem plurimum etiam confert natura cuiusque atque ingenium. Itaque Vlysses ad diuersas sese facile accommodabit personas. At Cato à sua illa nunquam discessisset, seueritati atque constantiæ vbique addictus, perpetuoque cuidam administrandis rebus ferendisque sententijs tenori.

Oportet igitur quem prudentem esse volumus, quoties res ac casus ipse tulerit, sine

 leui-

leuitate, ſineque dolo malo, mutare eum agen-
di rationem, talique cum penſitatione ac mode-
ſtia, vt nec leuitatis det ſuſpicionem aliquam
nec omnino fraudis. Eſt enim prudentis ac ma-
xime probati viri, ab omni improbitatis ac viti
ſuſpicione longius recedere. Vtere me, inqu
apud Plautum, verſutulus & nequam ille, pro re
ta figulari. Atque prudentiſſimus quisque pro r
ac tempore verſatilis eſt, non tamen vt ab iuſt
deflectat atq; honeſti ſemita.

Verſalitati quoque huic affinis eſt ac maxim
cognata verſutia, inde dicta, quod plurima ſecu
ipſa verſet: nec idem ſentiat animo, quod verb
aut vultu innuat, quin & celat & infirmat ſenten
tiam & interpretatur ſua dicta, variatque propo
ſitum, nec tam non conſtat ſibi, quam delectatu
fraude ac captionibus, vnde etiam verſipelle
dicti. Quæ igitur verſutorum ſint artes, more
ingenia, Comici docent ſerui, quique mercato
res inducuntur in Comœdijs. Itaque verſutoru
hominum verba ſunt dubia, nulloque modo ſim
plicia, promiſſa parum fidelia, fucata perſona
ſolertia malitioſa, ſermo anceps, captioſa oratio
conſilia haudquaquam recta, fictæ admonitio
nes, demũ in inſidias, deceptionem, illuſionesq
omnino ſpectant, quibuscum parum vtique tut
ſunt conſuetudines atq; commercia. Non ſolum
autem verſutus hoc differt ab eo, quem verſatil
diximus, quod fallax, doloſus, veterator, malitia
omnis artifex, ſed quod verſatilis tantum ſtude
curatque, vt norit, intelligat, ſciat, vſu etiam ipſ
comprobet, quid in quaq; rei ac temporis muta
tion

ie sequendum, & quem se gerere vbiq; ac pro
epto denuo negocio debeat. Ille vero vt deci-
,illudat,capiat,ac sub cauti prudentisq; psona
it. Et versatilis quidem viri laudatur agilitas,
que etiam dexteritas suo est nomine, versuti
timetur duplicitas. Ille agẽdi modum ac ra-
iẽ mutat, quo melius rem gerat,administretq;
otiũ commodius: hic sententiam inuertit, vt
ipiat. Quid ꝙ ille stat promissis, dictisque,hic
ere omnia suos in vsus nititur. Atq; vt paucis
igam, versatiles rationi sese studẽt adiungere.
sutorũ studium sequitur animorũ libidines,
endiq; cupiditatẽ, quam vt impleant, mente
itationibusq; suis nihil nõ versabunt. Procli-
e autem in dolum malũ, astusq; fallacissimos,
utorũ consilia, Ciceronis verba hæc indicant:
i(inquit)versutos homines &callidos admirã-
malitiã sapientiam iudicant. Alio item loco:
dentia (inquit) sine iustitia nihil valet ad fi-
faciendam. Quo enim quisque versutior &
idior,hoc inuisior & despectior,detracta opi-
ne probitatis.
orro horum in numero recensentur illi etiam,
perditis cõ filijs,vt seipsos vlciscantur,Remp.
ipsam euertere non dubitant, dum inter me-
Reip.ruinas soli consistere possint; ac sæpissi-
competitorũ sententias,tametsi Reip. saluta-
acerrime oppugnant,&odia priuata ad Reip.
iũ comparant;vt nihil aliud ferant, quam ci-
ti luctuosissimũ de aduersarijs triumphum.
id item genus est eorum,qui nec inuidia, nec
,nec amore cuiusquã ducuntur,sed ptinacia

quidem ab ea,quam adamauerunt,ſententia, d
uelli ſe aut rationibus vllis perſuaderi nunquai
patiantur: ac ſæpe argumentorum vi ac multitu
dine armati veniunt in ſenatum, quaſi ad hoſt
debellandos,ne vel in dicendo peccaſſe, vel ſer
tentiam mutaſſe videantur. Atq; hi, tametſi alic
quin polleant plerunq; ingenij acumine, doctr
na & eruditione: tamen priuatis & liuidis affect
bus ſuis, ambitione quadam & inſolentia ita ir
dulgent,vt actiones & conſilia ipſorum tecta,
inuolucris verborum ambiguis atq; aculeatis, d
induſtria, fallendi cauſa contexta,potius eo dir
gantur,ac ſpectent, vt ijs,quos verſutia ſua oppr
mere,quibusve nocere ſtudent,ægre faciant, q
vt aperte ac ſincere animi ſenſus ad Reip. vtilit
tem proferant,ita vt de ijs recte dici poſſit: Vel i
uident, vel fallere conantur, qui obſcure dicu
docentque,ac monſtroſa oratio monſtroſæ me
tis certum indicium perhibetur. Atq; hoc gen
hominum,ea quæ proferunt & agunt,ideo obſ
nate defendunt, non quod illis ea vera & Rei
vtilia eſſe videãtur: ſed quia voluptati eſt, ab ill
qui aliter cenſent, præfracte diſſentire. Ideoq
contentionis quam veritatis cupidiores, ſua
ſententiam fucatis coloribus ornatam,pertina
ter ac mordicus tenent, aliorum vero ab ip
diſſentientium aculeatis dicterijs odioſiſſim
ſuperbis & elatis ſuperciliis criminantur & cau
lis ſuis exagitant. Quos etiam Cicero libro prin
Off. taxat, dum inquit, peſtem nullam maiore
& capitaliorem eſſe humano generi & iuſtiti
quam eorum,qui dum maxime fallunt, id agu

boni viri esse videantur. Quo congruit, quòd
ius quoque rectè monuit: Vitia virtutis specie,
nenū esse validissimum. Digna itaque vox con-
iarij illius meritissimi: Non committam, inquit,
modestia prouocatus, mea pertinacia commo-
s publicis obstare videar. Quin omnia mea pri-
ita incommoda & iniurias patriæ remitto; ci-
umq; incolumitate nihil vnquam aut fuit aut
it mihi antiquius. Quo etiam spectat memo-
bile dictum optimi regis Alfonsi regis Arrago-
iæ, se videlicet, si vixisset tempore priscorum
omanorum, constructurū fuisse templum Ioui
ositorio, in quo, priusquàm venirent in senatum
atres conscripti, odium, amorem ac priuatos af-
ctus omnes deponerent. Norat enim pruden-
ssimus rex, ferendo iniurias maiorem laudem
uam vlciscendo acquiri. Et eos qui iniurias suas
ersequi volunt, dolori suo, non Reipubl. com-
nodo seruire.

Quo nomine inter alios præclarum encomium
Camillus meruit, de quo Liuius ita scribit: Maluit
ic tātus vir patriæ suæ quam suæ iniuriæ memor
sse. Quo magis Venetorum senatorum mos lau-
labilis cōmendandus venit: Ingredientes enim
n senatū priuatas inimicitias & simultates apud
D. Marcum solent deponere, vt liberiori & tran-
quilliori animo de rebus ad salutem Reipublicæ
pertinentibus deliberare queant. Huic etiam
conuenit votum Friderici III. Imperator. Is enim
optare fuit solitus, vt eius consiliarij in palatij ve-
tibulo duas res deponerent, simulationem &
dissimulationem.

Cæterum, tempus, ac nunc prospera nunc aduersa quæ accidunt, ipsæ quoq; rerũ mutationes non raro ferunt, vt alibi simulandũ sit, cõtra alibi dissimulandum: Qui mores bonis viris omnino habendi sunt indigni. Namq; in virtute nihil fictũ inesse debet; nihil simulatũ. Tanta tamen interdũ vis est fortunæ, casuum, rerumq; humanarũ varietatis atq; inconstantię, vt pro loco ac tempore, nõ modo simulare aut dissimulare, verumetiam fictionibus vti sit necessarium; idq; maxime honestum existimetur, ac summa etiã cõmẽdatione dignum: nam & apud Virgiliũ Æneas spem vultu simulat, altũ tamen corde dolorem premit. Ferũt Annibalem cognita repente Asdrubalis fratris cęde, ac totius clade exercitus, composuisse vultũ, risisseque conditionem humanam magis, quam vt dolorem præ se tulisse, aut animi consternationem videri vellet, quo videlicet militum ac ducũ suorum animos confirmaret. Populus Romanus quo tẽpore idem Annibal muris insultabat vrbis, iussit classem cum exercitu in Hispaniam à portu soluere: prudentissime ab vtroq; & pro tempore, ac pro rerũ & fortunæ euentis. Medicus apprime solers atq; industrius, cum ægroto daret operam, qui à phrenitide correptus, cibum nollet capere, quod mortuum se esse diceret, summisit qui sub eiusdẽ insaniæ specie prope illum in lectum collocatus diceret, se quoq; mortuum, exposceret tñ & cibum & potum sibi dari: qui cum afferretur, & ipse sumeret, & tunc alter ille, qui vere laborabat insania, quid hoc, inquit, an mortui comedunt? Et edũt, subdit alter ille sub ficta persona, & potãt,

mor-

ortui oēs; atq; hoc dicto, cœpit etiam auentius
andere. Quo exemplo ductus qui ægrotabat; &
go, inquit, de more mortuorum pransurus sum.
onfestim itaq; cibū sumere cum cœpisset, ex eo
ōtinuauit & edere & bibere, è medici sententia.
ec multos post dies morbo liberatus est, magis
udenti hac illius solertia, quam curandi ratione
it arte. Itaque pro rerum humanarum varietate,
o loco ac tempore, tam simulare quā dissimu-
re quandoque prodest ac licitum est.

Inest autem prudentibus quibusq;, tum vsu ab
so, tum etiā ab ingenio, quędam animorū agita-
o, quę illos assidue sollicitos habeat, dum veren-
ır, ne quid secus quam oportet, decetq;, vel ad-
iittatur vel accidat, experti videlicet humanos
ısus, ac tum fortunæ inconstantiam, tum homi-
um leuitatem. Itaq; prudentissimum quemque
erendis in rebus cura hæc maxime vexat, quæ
animi ipsius commotione atq; agitatu dicta
t solicitudo: laudabilis sane commotio, dum
e mentem perturbet labefactetque consilia. Ex
ac itaq; animi solicitudine enascitur postea in a-
endo diligentia illa, quæ cum sit & temporis &
erum, & actionum ipsarum obseruatrix, nihil
ut omitti patitur aut prætermitti, minime vero
emitti, quod ad rem bene, commode, laudabi-
terque administrandam pertinere intellexerit.
Nullo autem ipsa modo aut præcipitat operam,
ut relabescere illam sinit, elabive occasionem è
nanibus. Minime vero omnium intempestiui-
ate vtitur, aut interturbat administrationis cur-
am. Eadem quoq; dū metitur singula, dispensat

tempus, actiones temperat, digerit ipsam seriem, nunquam deniq; à seipsa recedit, nullo sibi pacto aut arrogans, aut plus tribuens, quam quod suæ ipsius partes ferant. Etenim quæ hodie peruulgata quidẽ est p̃sumtio, proprio fortasse nomine arrogantia, an magis arrogatio, ni Iurisconsultorũ obstet auctoritas, non caret elatione ac iactantia vel leuitate potius ea, quæ rerum agendarum pernicies est quasi quædam, Non solicitari autem, nullaq; antequam agere incipias, neq; post, inter agendum cura premi, vel stupidi est hominis vel maxime insolentis, vel penitus ignorantis naturam rerum humanarum: quamuis maxima interdum peritia rerumq; plurimarum vsus atq; exercitatio securitatem etiam quandam ingeneret in administrantium animis. Quibus è vitijs nascitur incuria illa; quæ merito suo mater est negligentiæ appellanda. Quinetiam hæc ipsa cura, vbi nulla quidem affuerit, parit & stoliditatem & negligentiam, addo & contemtum. Vbi vero maior fuerit quam oportet, & quam decet, aut de quibus minime par est, aut in quibus nihil necesse est, negotijs, vitium ex se gignit curiositatis: quo qui laborant, dicti sunt curiosi; odiosum sane genus hominum. Ast vbi cura ipsa mediocris quidem fuerit, diligentiam gignit illam, cuius est studium seruare in cunctis modum ac mensuram, meminisse ordinis ac temporis, rerum, personarum, negociorum. Itaque prisci illi (vt erant actionum humanarũ studiorumq; obseruantes) sicut Curiæ indiderunt nomẽ, quod in ea ageretur de Republica, ibidemq; curarentur negotia ciuilia: ita quos

uos diligentes esse cernerent, à magistratu tra-
ucentes appellauere Curiones, à maiore videli-
et rerum agendarum cogitatione & cura.

Admodum autem videndũ est prudẽti, æqua-
ilem vti se prębeat æstimatorẽ tum rerũ tempo-
umq;, tũ suiipsius, & illorũ pręcipue, quibus cum
iegocium cõtrahit. Nam & in bene cõstitutis ci-
iitatibus magistratus quidã publici decreti sunt
equandis ponderibus ac tenẽdis mensuris. Quid
enim tam secundũ rectam rationem, quam æqua
estimatio? Licet autem eiusmodi temperamento
prædici, iusti potius dici quã prudentes, populi et-
am iudicio debeant: nec iustitia tamẽ esse potest
absq; prudentia, nec prudentia sine iustitia. Secus
enim summa esset malitia, quę pestis amicitiarum
est maxima, humanæq; societatis in rebus nego-
tijsq; quibusq; administrãdis. Adhęc nihil tã prũ-
dentiæ consentaneũ quam rerum negociorumq;
discriminatio, & temporũ discretio ac personarũ.

Huic autem, nempe æstimationi, sunt adiũctæ
comites duę, quarũ alteri nomen hodie est discre-
tio, alteri delectio. Ac discretio quidem ipsa ver-
satur in discernendo, ne videlicet in agendo pec-
cetur, dum quid agendum, quid prætereundũ sit,
diiudicat, distinguitq; res, operas, actiones, adhi-
betq; ordinẽ, discernẽs ipsa ac consulẽs, quid pri⁹
quid posterius sit sequendũ, quid lenius aut seue-
rius, quid quadã cum tẽperatione quasi pręterea s,
quid cum asseueratione & quasi ptinacia insistẽs
cõtendas atq; anitare. Exclamare solebat Corelia
peritissimus rerũ humanarum senex, prefuit enim
sub Alfonso rege Neapolitanæ ciuitati complu-
res

res annos, exclamare inquam ſolebat, vbi quid vel ineptius geſtum vel intemperantius adminiſtratum intelligebat, aut cõfuſius pertractatum, aut præter rei, perſonę, temporis qualitatẽ, dignitatem, naturam: Proh dij boni, quonam abijt diſcretio? vbi ea gentium deliteſcit? Itaq; hoc vitio qui occupati ſunt, maxime ſunt inordinati, incõpoſitiq;, ignorantes illi quidẽ quid quoq; loco ſit aut ordine aggrediundum, exequendum, & quo etiam modo ac via tentandum, proſequendum, agitandum, ad finem deniq; perducendum. At vero delectio illa, diſcretionis & ſoror & ſocia idẽ fere ius exercet & amplectitur munus, & in iudicando & in agendo: hoc tamẽ differre inter ſe videntur, quod delectio nõ diſtinguit ipſa quidem, verum facta rerum ac temporũ diſtinctione, deligit, quod è duobus potius, quod è complurib. ac multis potiſſimum videatur; atq; ex vtilibus quæ vtiliora, quæ etiam maxime vtilia: atq; è pulcris honeſtisq; vel magis honeſta & pulcra, vel quæ honeſtiſſima appareant atq; pulcerrima. Sed nos his explicandis nimij fortaſſe ſumus, & attigiſſe quædam quam diſſeruiſſe conſultius fuerit. Itaq; ſummatim vt omnia comprehendam, viri prudentis partes ac munera eſſe dico: & antequã aggrediatur & poſtquã eſt aggreſſus, diu multumq; & ſimul omnia cõſiderare, & diſcretim etiam ſingula prouidenterq; proſpicere, & quæ neceſſaria viſa ſunt, apparare, ac nũc cunctari, nũc feſtinare, nunc inſiſtere, nũc cedere, modo incaleſcere, modo refrigere, introrſus res ipſas pſpicere, ad ſingula intentũ eſſe, obſeruare tẽpora, locũ, perſonas,

es,negotia,inter ſeq; diſcernere,vertere etiã ſeſe, perinde vt caſus,fortuna,rerũ euenta,inopinatiq; exitus tulerint, ac nũc ſimulare, nũc diſſimulare, dũ ne id fiat dolo malo, ſolicitari animo, cauere ad paſſus ſingulos,ne concidat,diligentiam vbiq; ſummã retinere;cumprimisq; adhibere delectũ, nec à ſeipſo diſcedere. Atq; hęc quidẽ cũ dignitate & penſo omnia. Quę præcepta ſeruantẽ & intra preſcriptũ rationis recte ſe cohibentẽ licebit prudẽter publice priuatimq; cunctis in negocijs, actionibus, inceptis ſeſe gerere atq; adminiſtrare ſingula, conſulentem è ſententia & reb. ipſis familiaribus, cognatorũ quoq; atq; amicorũ, itemq; aliorum, qui curæ eius temperationiq; ſubiecti ſunt, & publicis atque communibus cum ſumma etiam commendatione tum ciuium tum peregrinorum. Atq; ex his facile colligere eſt, quid prudentem deceat, & quibus ſit ab eo veſtigijs inhærendum, & quouſque etiam progrediendum, & quomodo, ne de rationis rectæ curriculo diſcedens aberret à via, neue inter progrediendum concidat, corruatque ſub onere.

CAPVT VII.

Quod Princeps res nouas moliri non facile debeat.

NIHIL fœdius, nihil odioſius eſt in imperijs, nihil ſubditis moleſtius: quã introductæ innouationes, quib. dignitas veterum ſtetit. Liuius hiſtoriographus inquit, Nihil motũ ex antiquo, ꝓbabile eſt: veteribus niſi quæ vſus euidenter arguit, ſtari malim. Arcte hoc potiſſimũ primis imperij annis tenendum

dum eſt. Ea de cauſa Saulus integro biennio poſtquam à populo electus, & à propheta Samuel in regem vnctus eſſet, ſine aula & ſatellitibus ad declinandam inuidiam priuato ſimilis permanſit. Imperator Auguſtus, ne inuiſam redderet inſolitam ſuam potentiam, regio nomine aut ſummo magiſtratu modeſte recuſato, ſummus plebis tribunus voluit vocari. Hac ſua modeſtia non tantum ſolij dignitatem muniuit, verum etiam leges ſuas & edicta, quantum fieri potuit, ad veterum normas compoſita ſtabiliuit. Imperator Tiberius valde ſingularis in hoc fuit: ſiquidem etiam vitia & tyrannidem, quam indies exacerbabat, plus quá præclara ſtatuta & ſancita, noua pictura nimirum antiquorum titulis interpolabat.

Pleræque nouationes odioſæ ſunt, damnoſæ autem correctiones. Hac de cauſa Vnon rex Parthorum, quod in Parthia moribus Romanis (fuerat enim Romæ aliquandiu) viueret, regno pulſus eſt. Craſſius autem aberrauit Ludouicus XII. rex Galliæ: vbi ſimulac imperio præfectus eſt, omnes præfectos & miniſtros, & quos apud patrem in gratia fuiſſe conſtabat, muneribus ſuis abdicatos dignitate priſtina priuauit: qua ſane in re imprudenter admodum egit. Nuper enim primum rerum potitus erat, adeoq; rerum gerendarum minus peritus cum eſſet, ſaltem ſeniores ſecum retinere æquum atq; è re ipſius fuiſſet. Nouo enim rege nouis miniſtris, noua quoq; lex eſt. Id quod magno ſuo malo cum reb. omnibus ita immutatis, maximis periculis & difficultatibus inuoleretur, demum expertus eſt.

Et

Et vt maxime nouationum aliquid introducē-
um sit, non tamen tanquā ex abrupto, sed pau-
atim & successiue tentandū est. Atq; hic naturā
ucem sequamur: Ea enim non facit saltum, non
b hyeme ad æstatem, nec vice versa sine inter-
ecto temporis interuallo descendit. Interposuit
nim vtrobiq; tempus temperatum, autumnum
nempe, & ver. Horum vicissitudo, æstus nempe
n frigus, frigorisq; in æstum, interposita clemen-
iore aeris tēperie annū reddit mortalib. gratiorē.

Nec res hunc teneræ possent perferre laborem;
Si non tanta quies inter frigusq; calorem
Iret, & exciperet cœli indulgentia terras.

CAPVT VIII.

De fortitudine, eiusque requisitis.

MAGNANIMITAS ex duobus cōsistit: ex prudentia & fortitudine animi. Hęc duo si in homine concurrunt, res maximas efficiunt.

Ad conseruationem imperiorum cōducibilior
st fortitudo, quam potentia & robur. Huic con-
onat Aristoteles exemplū afferens principū illo-
um, qui virtute sua adepti sunt, quod vi nunquā
ut perquam difficilime ipsis adimi potuit. Porro
n præsenti verba faciemus de fortitudine, quate-
ius ex audacia originem ducit. Conflatur autem
udacia partim ex innata animi facultate, partim
x robore corporis, partim externa potētia, de qua
libi dicetur. Tametsi autem audacia, quæ ex a-
imo sese exerit, prima sit, quoniā nō raro corpo-
is infirmitatē insita animositate cōpensat: solet
amē plerunq; euenire, vt corpus male constitutū,
&

&morbidum ſympathia animum afficiat,ac qua
ſi retundat.

Optandum itaq; vt principi corpus ſit ſanum
laudatę cõſtitutionis,erectũ, vegetum,lætũ.Qu
de cauſa etiam naturę artib.quæ non tam pro cõ
ſeruanda valetudine, quã augenda & cõfortand
adhibẽtur,ipſi ſuccurrendũ eſt.Optima autem a
ſanitatem ratio eſt in temperantia cibi & potus
Aſſiduæ enim heluationes & crapulæ vitioſis hu
moribus &cruditatibus ventrẽ replent:quas pro
xime excipit podagra,chiragra,& (breuiter vt di
cam) vita medica, miſera, laborioſa. Quibu
princeps ſibi ipſe, nedum alijs tædioſum, mole
ſtum & inuiſum onus eſt.

Corporis valetudinem conſeruat Veneris ab
ſtinentia.Immoderata. n. Venus vel bruta elum
bia reddit: quanto magis homines. Ante anno
ſenectutem adfert: minuit ſpiritus vitales: inci
dit neruos: debilitat viſum: accerſit podagram
epilepſiam,apoplexiam,& deniq;accelerat ipſam
mortem.

Vires corporis multum augentur ex moderata
corporis exercitatione.Ex motu autẽ corporis in-
caleſcãt omnia mẽbra,&excitẽtur.Pręſtat hoc lu-
ſus pilæ, à Galeno celebratiſſimus, & venationes.

Huc inſeruit variarũ rerum aſſuetudo:frigoris,
æſtusq; patientia: famis & ſitis tolerantia: vini
& aquæ æque promtus in potando vſus, omni-
umq; quib. mortales victitare poſſunt. Vtiliſſimũ
enim hoc eſt hominũ valetudini,membra cõfor-
tat,corpora obdurat: atq; aduerſus omnẽ iniuriã
aëris aliarumque intemperierũ occalleſcere facit.

Vt

enim principem ſexcenta negotia nonnunquã
ruunt,ita quoq; corporis conſtitutio talis ei ſit,
nullũ caſum nouum,rarũ & inſolitũ ducat. Ve-
m quia ſæpius tam debilis eſt natura, vt arte re-
ıari nequeat:neceſſe eſt inprimis,vt(qualitercũ-
e etiam corpus ſit affectum) animus tamen ſit
ıus,fortis,viuidus & erectus: & ad excipiendum
oſuis caſus(ſi neceſſitas poſtulet) inſtructus.
Atque hoc animi vigore corporis imbecillitas
ıltis moleſtiis ſubleuatur. Huius rei documenti
is eſt Carolus V. in bello Germanico. Tametſi
im propter podagram, qua peſſime torqueba-
, in ſtapede non poſſet collocare pedes, ſed in
teo faſciculo quaſi circumferret: tamen integrã
emem,eamq; aſperrimam,niues,pluuias & ven-
perpeſſus eſt magna animi elatione deſpiciens
rporis incommoditates.
Animi autem erigendi & reficiendi remedia
ıt, valetudinis curatio, melancholiæ & triſtitiæ
cuſſio,ſtimuli amoris,gloriæ,laudis &c. Neque
nus ſibi vendicant crebri ſermones de principũ
tutibus, eximiorumq; belli gubernatorum cõ-
a, hiſtoriarum de vitis ac rebus geſtis præſtan-
ſimorum heroum lectio, inſuper non ſolum cũ
imoſis & ſapientibus conuerſationes, ſed etiam
tus & muneris ſui perpetuæ meditationes. Hic
morabile illud dictum imperatoris Veſpaſiani
cidit, quod ex ipſo breui ante obitum axauditũ
, *Imperatorem ſtantem mori oportere.*

CAPVT IX.

Media quibus auctoritatem ſuam princeps tueri poteſt.

R Hacte-

ACTENVS de virtutibus, ex quib auctoritas principis descendit, disse ruimus, videlicet de prudentia & fort tudine. Videamus nunc deniq;, quibu illa non tantũ conseruari, sed etiam augeri possi

Primum autem medium est: vt princeps im potentiam & infirmitatem suam dissimulet. Nan non pauci principes, qui non vsque adeo auxili pecuniæ rerumque abundantia sunt instructi; di gnitatem suam artificiosa impotentiæ dissimu latione & conseruarunt, & semet ad maximę po tentiæ opinionem euexerunt. Id quod longe sa tius fuit, ac si vi manuque armata potentiam af fectassent. Dum enim nonnulli potentibus an numerari cupiunt, suo indicio fortunæ tenuita tem exiguasque suas vires, quæ ante ignoraban tur, produnt.

Auctoritatem etiam sibi conciliat princeps, s præ aliis ostentando: studiose tamen occultans & virium & fisci infirmitatem. Satis hoc Ludouicus Sfortia intellexit, modo vsurpare licuisset, ac non nefario scelere è viuis sublatus fuisset. Ast in his omnibus Alfonsum I. Aragonem, regem Nea-politanum longe excelluisse proditum est. Lõge vero aliter fecit rex Iudæ Ezechias, quo nomine etiam in sacro codice reprehenditur, quod mi-nus prudenter, vbi admonendi infideles erant, fiduciam omnem sibi in solo Deo defixam esse, thesauros commonstraret, subinnuens veluti tanquam in opibus spem vincendi poneret.

Plurimum autem conducit re ipsa plus præsta-re, ac verbis promissum est. Pluris enim fiunt fa-

ta, quam pollicitationes; ideoque in maiori habentur existimatione, qui re plura conficiunt, quam verbis crepant. Hinc maioris æstimantur subtristes & melancholici, minoris autem lætiores & verbosi.

Fides & constantia atque in sermone grauitas plurimam conciliat dignitatem: adde etiam, si pro ratione facultatum non plura promittat, quam præstare possit: proinde non nimis sit iactabundus aut vanus ostentator. Scipio Africanus huius præceptionis fuit obseruantissimus, id quod Liuius de eo prędicat, tum alias tum potissimum ab eo obseruatum fuisse, quando cum legatis Hispanis loqueretur: *Loquebatur*, inquit, *ita elato ab ingenti virtutum suarum fiducia animo, vt nullum ferox verbum excideret: ingensq; omnibus, quæ ageret, cum maiestas inesset tum fides.*

Abstine sermone sesquipedali, cui fides haberi nō solet. Hoc enim agis, vt nunquā tibi credatur, imperitiaq; tua omnib. innotescat. Hinc est quod fœminę & pueri vitioso quodā animi feruore imbuti frequenter eiusmodi sermone delectentur.

Studēdum etiam est, vt semel promissis semper stetur. Arguit enim animum constantem & generosum. Alexander Farnesius, dux Parmensis maximam sibi gloriam ac laudem in Belgio hac virtute comparauit.

Idē præstat constātia in aduerso fortunæ flatu. Spirit⁹ enim magnos & generosos indicat. Accedit huc, ne efferatur rebus secūdis: ita. n. ostēditur, animū esse fortuna superiorē. Mira in hoc Romanorum industria in bello Africano, alioq; contra

Antiochum elucebat. Nam ante victoriam proponebant cōditiones, quasi victores iam tum essent, obtenta autem victoria non efferebantur, quin potius non aliter, ac si victi essent, sese gerebant.

Princeps nunquam suscipiat negotia humeris suis ferundo imparia, & quæ honeste declinare possit. Hoc in genere Hispani facile omnes vincunt.

Ad res humiles & abiectas princeps animum non adiiciet. Quæ enim non est ardua & eximia, qui illa, quæso, auctoritatem conciliabit?

Boni principis est, nil nisi magna & sublimia potissimum primis imperii annis meditari. Hinc enim cætera vulgus metiri solet. Nam dimidium facti (vt ait Plato) qui bene cœpit, habet.

Quæ honeste cœpta sunt, nec temere deserenda nec è manibus dimittenda sunt. Argumētum enim esset rei parum prudenter incoatæ, animo autem abiecto finitæ. *Multa magnis ducibus* (ait Marcellus Q. Fabio, cum Catalenum obsideret) *sicut non aggredienda, ita semel aggressa non dimittenda sunt: quia magna famæ momenta in vtramq; partem fiunt.*

Neque committat princeps, vt aliorum consiliis & iudicio adstrictus videatur. Quisquis enim secus fecerit, ille dominum se superiorem sibiipsi constituit, conrectoremq; (vt ita dicam) assumit: sua imperitia posita quasi in propatulo.

Externa atque aliena princeps ad se non spectantia curiose ne inquirat, id quod Virgilius sequentibus versibus est complexus.

Tu

Tu regere imperio populos, Romane, memento,
Parcere subiectis & debellare superbos,
Hæ tibi erunt artes, paciq; imponere morem.

Parum itaque principi decorum est cantilenis ut carminibus effingendis velle intentum esse, Neronem : aut arcui, vt Domitianum : aut la-rnis conficiendis, vt Eropum regem Macedo-um : aut pupulis siue imagunculis cereis creta-eisve effingendis, vt imperatorem Valentinianū gimus factitasse. Quid quod vix concedendum detur, vt arma in belli vsum fabricet, vt fecit rex emetrius: aut in singulos dies venationibus in-ılgeat, vt Carolus IX. rex Galliæ: aut tormenta ndat, eaque explodat, vt Alfonsus I. dux Ferra-ensis: aut totum se Astrologiæ studio addicat, vt lfonsus X. rex Castiliensis. Philippus I. rex Ma-donum, aliquando cum peritissimo Musico llocutus prolixa disputatione habita de arte usices vrgebat, vt se victum ille fateretur: At usicus, dii, inquit, ô rex, auerteant hoc, vt tam rite de arte atque ego, differas: tanquam digito censurus, principes, qui se studiis illis abdunt, que implicantur, parum esse solertes, parum geniosos.

In conseruanda auctoritate permagna laus taciturnitatis: principem enim facit terrenum men mortalemque, vt dicunt, Deum, omniūq; ulos & animos, nisi iam ante de animi senten-constet, in se conuersos ad summam rei geren-admirationem rapit.

Curabit princeps, vt quę suam personam con-nunt, nō nisi à viris laudatis & ingeniosis per-

 agan-

agantur. Alexander Magnus ne ſuam proſtitueret exiſtimationem, nullius manu niſi Apellis depingi, atque à Lyſippo fingi ſuſtinebat. Neq; permittebat imperator Auguſtus, ne laudando vituperetur, niſi à laudatis ſe laudari.

Aliorũ opera, qui aut ſunt inferioris ſortis aut imbecilliores, in conficiendis rebus princeps non vtatur: quemadmodum Antiochus rex Soriæ feciſſe dicitur, qui medicum ſuum Apollofanẽ cœteris imperii ſui membris prǽfecit. Ludouicus XI. rex Galliǽ, medicũ Cancellarium, tõſoremq; Ambaſſatorem creauit. Infimæ ſortis & immerentes vides homines; at quid inde? omnem negotiis adimunt auctoritatem: quid? ſi nimium ſunt impotentes, omnia euertunt. Contra vero & grauitas ineſt rebus, citraq; negotiũ adminiſtrantur, ſi rerũ potiuntur viri auctoritate & potentia graues.

A nimia familiaritate abſtine, maxime loquaculorum. Celanda enim effutiunt, paſſim diuulgant, exiſtimationemque demunt.

Nec quauis de cauſa princeps, nec ad cuiusuis nutũ omnib. ſui faciet copiã. Exigẽte vero negociorũ difficultate ſolẽniter ad ſe accerſitos audiat.

Veſtitu compoſito magis quam vago ac diſſoluto princeps delectabitur: honeſtum ſupercilioſo anteferens.

Extrema omnino ſunt vitanda: nimia tarditas; & præcipitantia; attemperata, præmeditata, mediocria ſint omnia: lentiora quam præcipitata. Cunctatio enim ad prudentiæ: præcipitantia vero ad arrogantiæ naturam accedit. Quid quod omnium maxime auctoritatem imminuit?

Seue-

Seueritas (ciuitatibus, vt ait Menander, ſalu-
errima) ad dignitatis ſplendorem lenitate eſt ac-
commodatior: ſicut dulcor valetudini tuendæ
ninus vtilior eſt quam amaror.

Enitendum eſt principi, vt omnia ipſius nego-
ia ſint inſignia, grauitatisque ſpeciem præ ſe fe-
ant, ac præclare debitis circumſtantiis abſoluan-
ur. Paulo Æmilio non minor gloria & maieſtas
btigit ex illo inſtructiſſimo & exquiſitiſſimo
onuiuio, quod Amphipoli Græcorum legatis
arauit, quam ex rege Perſeo deuicto & capto.

Omnia principum facta ad oſtentationem
ignitatis & magnificentiæ ſint comparata,
nimusque in rebus honeſtis, largus & liberalis.
Ioneſtæ autem in piis cauſis, Reipublicæ ſalu-
e, aliisque extraordinariis conſpiciuntur atque
eſtimantur.

Magnanimitatem ſemper pręſe ferat, eamque
aſſim vſurpet. Magnis magnus, paribus huma-
ius ſit, veritatemque vbique incertæ opinioni
inteferat.

Negotia non accumulabit: ſuſcipiet pauca,
eaque dignitati ipſius conuenientia, ex quibus
audem & gloriam conſequi queat.

Vbique ingenium heroicum, ſpiritusque al-
tiores oſtentet. Qualiter factitarunt Scipio A-
fricanus, Alfonſus rex Neapolitanus, & alii
multi.

Obedientiam priuatorum quaſi freno ducet:
vt & illa quæ magni momenti ſunt, atque indę
profluunt.

Quæ ad ſplendorem & excellentiam principis

pertinent, ea patere debent nemini. Sunt autem potestas cōdendi leges: dandi priuilegia: mouēdi bella aut sopiendi: distribuendi suprema officia tam belli quam pacis tempore; donandi libertatem: bonam existimationem iure tamen amissam restituendi; cudendi monetas; vlnas, pondera ac mensuras constituendi: census imponendi: munitiones præsidiis firmandi: & si quæ sunt plura.

Splendidissimis literis animo semper habeat inscriptam Crispi Salustii sententiam, *Eam*, dicentis, *conditionem esse imperandi, vt non aliter ratio constet, quam si vni reddatur*: Et alterius: *Sit summus seueritatis & munificentiæ.*

Ob oculos etiam indesinenter versari debet illud imperatoris Tiberii, qui *Cæteris*, inquit, *mortalibus in eo stare consilia, quod sibi conducere putent, principum diuersam esse sortem, quibus præcipua rerū ad famam dirigenda.*

Fixum autem & constitutum hoc sit principi, in vno hoc omnem dignitatis splendorem consistere, talis vt sit, qualis haberi cupit, non in speciē tantum fucatus. Cæterum de omnibus hisce qui vberiorem desiderat tractationem, requirat in quarto capite huius secundi libri.

Capvt X.

De principibus, qui propter auctoritatem & famam magni & sapientes sunt cognominati.

SVPRA meminimus auctoritatem sapientia & fortitudine suffultam esse: videamus nunc quomodo nonnulli prin-

incipes in tantam admirationem atque existi-
ationem venerint, vt cognominis loco Magni
Sapientes fuerint nuncupati:an & nostri illis &
imine & eminentia pares fieri possint.

Non statuendum est eos principes, quibus ob-
erunt eiusmodi cognomina, sapientia & forti-
dine cæteris omnibus fuisse superiores. Nam
ipio, Annibal, Caius Marius, Iulius Cæsar, Tra-
nus, Seuerus, æque fortes, æque sapientes fue-
nt, atque ex his nonnulli, quibus prædicta cog-
omina cesserunt, quamuis splendidis illis titu-
fuerint destituti. Sufficit enim in illis, qui ita
gnominati fuerunt, fuisse prudentiam & forti-
dinem aut omnibus perfectionis numeris ab-
lutam, aut saltem sua claritate tanquam lucis
lendore præ cæteris fuisse conspicuam.

Primus tanta laude dignus fuit Alexander rex
acedonum; idque ob res gestas. Siquidem in-
a decennium orientalibus populis sibi subiun-
is famam mundi extremis terminauit oris. An-
ochus vnus ex ipsius successoribus eodem in-
aruit nomine, plus tamen eximiæ sapientiæ
iam fortitudinis ergo. Amisit tamen à Roma-
s victus.

Quintus Fabius Maximus quoque ita appella-
atur, non quidem quod fortitudine bellica ex-
elleret; sed quod temerariis libertinorum mo-
bus dexterrime compositis maximo periculo
emp. exemisset.

Pompeius quoque Magnus cognominabatur;
potius propter applausum militis, quo victo-
m iuuenem excipiebat; quam quod obtinuisset

id facinore aliquo insigniori,cui assignandum f-
ret illud virtutis nomen.

Mithridates rex Parthorum, & alius quida
Ponti, etiam Magni dicti sunt: ille propter am
plissimas victorias: hic propter diuturnum be
lum,quod cum Romanis gessit.

Idem cognomen Herodi primo inditum ind
credo, quod cum alioqui esset priuatus & pere
grinus,singulari tamen animi industria & virtut
rex Iudæorum factus est, regio statu & dignitat
longo tempore contra multa pericula,quibus fa
cilime frangi potuisset (odium Cleopatræ, An
tonii & Cæsaris Octauii furorem) fortissime de
fensata. Eandem nominis dignitatem vendican
sibi ciuitates ab illo partim de integro extructæ
partim restauratæ: id quod imitatæ sunt splendi
dissimæ quæque regiæ exquisitissimo ornatu a
sumptu passim ab ipso exædificatæ.

Chingo quoque Tartarorum regi nomen Ma-
gni comparauit victoriarum amplitudo: postea
ita in successores deriuatum, vt adhucdum rex
Tartarorum Magnus Cham vocetur. Præclara
Mahometis I. facinora, duobus enim imperiis
subiugatis duodecim regnis Christianis adem-
tis, ducentas vrbes occupauit, illa, inquam, effe-
cerunt, vt Magnus Turca diceretur: qui titulus
fortitudine partus quasi hæreditarie omnibus
eius successoribus etiamnum tribuitur.

Eadem de causa reges Ægyptii vocabantur
Magni Sultani. Literis tamen proditum nõ com-
peri, quis eorum primus hoc titulo gauisus in
posteros eundem transtulerit. Sic quoque Ta-
mer-

:rlanes, propter ingentem exercitum, quem
cebat; & propter rerum geſtarum magnitu-
ıem; quarum non minima fuit Baiazetes im-
rator Turcicus ab eo captus. Mahometes eius
cceſſor, qui noſto tempore octies centenis mil-
ɔus equitum & peditum in orientem deductis
rculſis orientalibus, fines imperii intra In-
am & fluuium Gangen amplificauit, Magnus
ogor nominabatur à populis, quos Mogoros
ɔcabant. Ex inſignibus rebus geſtis & Perſia
pugnata Iſmaël dicebatur Magnus Soffy. Por-
& Hiſpani hoc cognomine Manzorum regem
fricæ & Hiſpaniæ vocarunt.

Tandem vero etiam ad Chriſtianos principes
euoluamur. De his Conſtantinus Magnus ho-
orificentiſſimum hunc titulum obtinuit, par-
m quod imperium belli ſucceſſibus augeret,
ırtim quod religionem Chriſtianam longe la-
que diffunderet. Imperium enim ante miſere
ſtractum & diſiectum collegit & refecit, fidei
hriſtianæ feliciſſimus propugnator.

Poſt ipſum idem cognomen ſortitus eſt, quam-
is minore cum laude imperator Theodoſius,
uia, ni fallor, retuſis nonnullis potentioribus
nperium magno diſcrimine liberauit.

Maxima autem cum laude præ cæteris hoc
ognomen obtigit Carolo I. regi Galliæ ex re-
ɔus & bello & pace præclare geſtis, ex Chriſtianæ
dei propagatione, ex inſigni erga literatos fa-
ore, & artium, quas tanquam orco amandatas in
ucem protraxit. Maxime vero, quod primus Im-
erator occidentis fuit.

Nec

Nec de his postremus fuit Michael Comnen Palæologus, nam & huic cognomen fuit Magn seu quod Latinis Constantinopoli & Græcia e pulsis imperio pristinum statum recuperasset: se quod in synodo Louaniensi Latinas cum Græc ecclesiis reconciliauit.

Datum est hoc cognominis imperatori Ottoni I. tum propter victorias à Germaniæ principibus Bohemiæ & Vngariæ gloriosissime reportatas, tum propter Berengarios prima quidem vice fusos, tota denique Italia exterminatos. Accedit huc insignis eius pietatis fideique orthodoxa æmulatio: propugnata enim magno studio tandem in septentrionalibus efflorescebat.

Non omittendi hic sunt reges Hispani: quorum primus hoc cognomen obtinuit Ferdinandus III. tam quod duo regna Louaniense & Castellanum coniunxit, quã quod virtute sua Mauris potentiores Resp. ademisset. Vtrum vero tantum honoris, qui certe fuit amplissimus, studium iustitiæ & religionis, an magnitudo victoriarum, laudisque bellicæ, perpererit, dubites: adeo in vtroque excellebat.

Alfonsus III. hoc cognomen etiam contraxit ex summa virtute, siquidem rebelles contudit, Mauros multis ademtis vrbibus domuit, fana cõdidit, palatia augustissima extruxit, multis accessionibus Brigantium, vulgo Compostellam, adauxit, picturis ornauit, prouentibusq; vberrimis largissime donauit.

Regum Gallicorum, vna cum Carolo I. supra laudato, Magnus cognominabatur etiam Franciscus

us I. Non tamen cõſtat, an ita eum à Franciſco
nepote, quem Galli minorem regem Franci-
m vocitabant, hoc nomen diſcerneret, an da-
t leges, quibus optime latis iuſtitiam coluit,
:raliumq; artium ſtudia in Gallia reſtaurauit.
ic rex Polonorum Caſimirus II. ſibi idem no-
n comparauit non tam victoriarum ſucceſſi-
s quam multarum vrbium reſtauratione, mu-
ionum roboratione præſidiisque firmiſſimis,
nplorum fundatione & donatione, pacisque
tura exactiſſima.
Hoc in loco non eſt prætereundus Matthæus
:ecomes, qui ſimiliter Magnus audiuit: & quod
nma patientia fortunæ inſolentiam vicit, &
od fortitudine ampliſſimas ducatus Mediola-
nſis opes in ſe & ſucceſſores ſuos deriuauit.
oducendus etiam eſt in hanc ſcenam Magnus
nis della Scala, cui Magnum cognomen indi-
n eſt ex potẽtiſſimo dominatu, quem in Lom-
:dia magno cum finitimorum metu & trepi-
:ione tenebat. Alfonſus I. rex Neapolitanus
n Magnus ſed Magnanimus dicebatur, ob æ-
abilem iuſtitiæ & virtutis actionem, quæ non
inus in occupando quam adminiſtrando, non
inus aduerſis fortunæ procellis, quam ſecundis
dem modo ſemper elucebat.
Ex familia Mediceorum, vbi prudentia princi-
digna dexterrime ſemper floruit, tres cogno-
inati ſunt Magni: Coſmus ſenior, Laurentius,
Coſmus archidux. Coſmus ſenior, quod pri-
tus adhuc iisdem, quibus rex in Repub. defun-
us eſt. Laurentius, quia cum Florentiæ dunta-
xat

xat principatum teneret, virtute sua obtinuit, arbiter principum Italiæ designaretur. Cosmu quod non tantum incredibili sua virtute imperium Florentinum in se deduxit, & Sienæ accessione mirifice amplificauit: sed quod etiam summa cum deuotione sacra & religiosa frequentare; qua de causa à papa Pio V. (de quo prudentior sanctiorve fuerit, dubitatur) honorificentissimo archiducis donatus est titulo: quem etiã honoris ac dignitatis titulũ filius Don Frãciscus hæreditariũ posteris suis fecit: atq; etiamnũ à Don Ferdinando tanquã hæreditarium virtute sua posside

Porro Magni dicti sunt etiam nonnulli ex Pontificib. Romanis: Leo I. & Gregorius I. Leo quidem quod adiens Attilam, regem ferocissimum atque adeo implacabilem, & tanquam furore aduersus Romam percitum facundia sua, quę sane maxima erat, commouit, vt vrbe relicta agro Italico plane excederet: adde etiam quod auctoritate sua, cui plurimum tribuebant omnes, in cõcilio Chalcedonensi, vbi conuenerunt Episcopi numero sexcenti triginta, pestilentissimam Nestorii & Eutychetis hæresin repressit, damnauit, extirpauit, Dioscoriq; superbiam contudit. Gregorius autẽ, quod præter insignem vitæ sanctimoniam ecclesiasticas ceremonias correxit, earum ritus restaurauit, & Angliam Christianæ fidei adiecit.

Ex quibus omnibus facile apparet, illorũ quosdam, qui Magni appellati fuere, id cognominis obtinuisse, aut ex regnorum amplitudine, quę regnorum suorum finibus adiecerunt, aut quouis modo conciliarunt; qua quidem in re, gerendarũ

rerum

um occasionibus quam fortitudini plus tribu-
dum: aut ex rebus tam pace quam bello præ-
re gestis; quæ quidem ita æstimantur, aut ex sua
cura, aut ex eo, quod is, qui inde nouum sorti-
s est nomen, eas primus gessit.

CAPVT XI.

principibus, qui sapientes siue prudētes dicti fuere.

POST Salomonem regē Israëlitarum, omniū quotquot vnquā vixerūt sapiētissimū, primus ter cæteros Sapiens dictus fuit Alfonsus X. rex astellanus, non eo nomine, quod tā sapiēter o-nia regni sui negocia administrauerit, sed poti' pter insignē ipsius erga philosophiā, præsertim ro erga Astronomiæ studiū ardorē atq; diligen-, id quod tabulæ astronomicæ ab ipso exaratæ is demonstrant. Post ipsum Sapiens dictus fuit bertus archidux Austriæ, tam (meo quidem iu-io) propter inusitatam in gerēdis rebus prom-adinem atq; alacritatem, quam etiam propter ignem subditos suos ad immensas opes proue-ndi dexteritatem.

Idem nomē, & quidē iure optimo obtinuit etiā arolus V. rex Galliæ. Nec enim solū artes hu-aniores earūq; cultores summo fauore semper osecutus fuit: verū etiam quāuis nec aciē ingre-retur, nec arma gereret, felicissime Anglos de-llauit, omnib. quæ pater amiserat, recuperatis. Neq; Ottonis III. laudē hic silere patiemur, qui netsi nec Magnus nec Sapiēs dictus fuit: incre-bili tamen & admiranda sapientia ac fortitudi-, cuius specimina etiā adhucdum iuuenis ede-t præclarissima, effecit, vt miraculū mundi di-retur.

CA-

Capvt XII.

De aliis quibusdam virtutibus, quæ ad prædictarum conseruationem requiruntur.

On diu profecto prædictæ virtutes quibus pro fundamento est fauor & amor, durare poterunt, nisi aliis virtutibus suffulcirentur: religione nimirum & temperantia. Respublica recte cum vinea confertur, quæ nec gemmas protrudit, nec vuas ostẽdit sine clementia aëris calidioreq; cœli temperie & vinitoris putatione. Religio informat, quomodo quęvis creatura, quęvis res, miraculosa Dei gubernatione conseruetur: temperantia vero immoderatas voluptates, corruptasque animi perturbationes, vitiorum alimenta, imperiorum vero pestem profligat.

Capvt XIII.

De religione cultuq; diuino.

Rincipes olim cultui diuino vacasse, extra dubitationis aleam est. Refert enim Aristoteles: Non quidem ipsosmet diis litasse (fuit tamẽ simul rex & sacerdos Mathusalem) sed sua præsentia maiestatem quasi sacrificiis attulisse augustissimam. Alibi vero idem inquit: Esse summi magistratus, solennia eaque lautiora sacrificia offerre.

Inauspicato res suas cœptas credebant Romani: nisi vatibus consultis, diisque placatis pro collatis beneficiis egissent gratias. Quid quod deorum cultum caput & neruos suæ Reipub. ducebant? præcise damnatis omnibus, quæ ad eius immutationem aut demolitionem spectarent.

Tres

Tres virtutes in rege requirit Diotimus, pie-
em, iustitiam & rei bellicæ peritiam.
Ob perfectionem sui prima est pietas: secunda,
ubditos in officio coërceat: tertia, hostiles in-
siones vt reprimat. Suadet Aristoteles princi-
us, hoc sedulo dent operam, vt pij & religiosi
eantur. Subditi enim dum sciunt timore Dei
butum principem, non putant se ab eo male
ctatum iri: quinetiam non ita facile aduersus
iusmodi principes seditiose insurgunt, quos
o caros & curæ esse credunt.
Verum rarissime contingit, vt qui fucatæ pie-
is est, vero corde pietatem amplexus habea-
: quid enim hypocrisi fragilius? Est itaque vt
nceps tota animi deuotione ad maiestatem
inam se abijciat, regnique thronum auctore
datore Deo sibi stabilitum, subditorumque
edientiam diuinitus datam credat. Quo
em altius cæteris supereminet, hoc humilius
oram Deo prosternat. Nihil etiam tentabit,
il aggredietur, quod nõ certo sciat cum amussi
inæ legis consentire.
Hinc Deus ipse regi præcepit, vt sanctissimas
s leges quasi in scrinio pectoris conclusas in
omtu habeat, eisq;, quantum in humanas vires
dit, satisfaciat. Quoniam vero magni momenti
t diuinæ illæ præceptiones, iure optimo huc
nsferendas putaui. Sic autẽ legitur Deut. 17. ca.
*m sederit in solio regni sui, describet sibi exemplar
ius legis in libro corã sacerdotibus Leuitici generis,
tq; illud penes eũ, vt legat in eo cunctis dieb. vitæ suæ,
scilicet discat timere Dominũ Deũ suum & seruare*

S *omnia*

omnia verba legis huius, atq; statuta ista, vt faciat e[a] Et ne extollat cor suũ super fratres suos, neq; recedat [à] pracepto, neq; ad dextram neq; ad sinistram, vt pror[o]get dies in regno suo, ipse & filij eius in medio Israelis.

Necessitas itaq; postulat à principe ne quicqu[am] deliberandum aut tractãdum sibi sumat, nisi iam ante in senatu conscientiæ, vbi periti sacræ scripturæ & diuini iuris pro tribunali sedent, vltr[o] citroq; sit ventilatum: secus si fecerit magno c[um] conscientiæ morsu multa figet, quæ breui po[st] refigere opus habet: nisi & se & posteritatẽ ad ba[ra]rathrum infernale præcipitare velit. Neq; mirum aut absurdum hoc videatur. Si enim Romani ni[si] consultis auguribus nihil tẽtarunt: si Turcæ sin[e] cõsilio suorũ Mutfei, qui cõsilia sua literis cõprehensa exhibẽt, neq; bella mouẽt neq; aliud quid uis aggrediuntur: cur qui Christum profitentu[r] principes, Euãgelio adeoq; Christo ipsi fores oc cludant? cur Remp. statuãt & regere in animum inducant contra præscripta Dei? vel quæ spes il lorum animis concipi potest fore, vt auspicato & bono omine sit cessurum, quod absq; Deo omnium bonorum & faustitatis fonte largissimo per texere decernunt?

Quis vnquã religiosior adeoq; in bellis fortunatior Constantino Magno fuit omnẽ fiduciã in cruce Christi ponẽte? Plurimas obtinuisse victorias Theodosium Nicephorus scribit, potius assiduarum precum, quam militis virtute.

Quid aliud domũ Austriacã ad tanta potẽtię & honoris culmina euexit, quã eximia pietas? Comitẽ Rudolphũ Habspurgẽsem legim⁹ cum aliquãdo

ma-

aximo cadente imbre venationibus insisteret,
cidisse in sacerdotem, qui solus illac sine comi-
iter habebat, ipsumq; interrogasse, quo in tan-
aëris fœditate tenderet? Ille cōtra, Vado, inquit,
l consolandū ægrotū, & sacramentū corporis &
nguinis Christi porrigendum. Dicto citius, equo
escēdit Rudolph⁹, & in genua deuolutus, Iesum
hristū crucifixū, q pro nobis victima factus est,
bmisse adorauit: postea humeris impositum sa-
ificulū, ne molestior esset pluuiarum iniuria, &
unere suo decētius defungi posset portauit. Bo-
us ille sacerdos comitis humanitatem multum
dmiratus maximas ipsi agebat gratias vehemen-
tissimis ad Deū, vt largiter hoc beneficium refun-
eret, precibus fusis. Et quid vero breui post cōti-
it? Rudolphus fit imperator, posteri eius in Au-
ria archiduces, Belgij principes, regis Hispaniæ,
oui mundi, Monarchæ, infinitarum vrbium
populorum dominio potiuntur.

Nullo alio pacto Carolinis obtigit regnū Gal-
cū, quā ꝙ ipsis sincera religio curæ esset. Eadē hac
ietatis via Cape[illegible]us modo dictū regnū obtigit.

Religio cuiusuis status & Politiæ basis & fun-
amētum est. Itaq; cū omne imperium à Deo sta-
iliatur, quod si diuina benedictio, ad quam per
olum Dei timorem pietatemq patet aditus, ab-
t, an credis aliud fundamētū fore durabile? Ti-
nor Dei clementiam & fauorem diuinum prin-
ipi conciliat: quid autē metuat is qui Deū habet
uxiliatorem? Quid quod vnius principis pietate
æpissime subditi in vniuersum à Deo ꝓsperantur?

Non raro principes permissu Dei in maximas

miſerias incurrunt, nonnunquam etiam vita decedunt, vnde magno agmine ſequuntur diſſidia, vrbium deuáſtationes, periculoſæq; imperij viciſſitudines ob populi delicta: Cum vero omnia in honorem diuinæ maieſtatis vergant: principis eſt ſedulo dare operam, vt diuinus cultus ſyncere paſſim locorum floreat, pietaſq; vna cum annis pariter creſcat. Sic Gulielmus Normandiæ dux, cum occupato Angliæ regno, de eodẽ porro conſeruando rationes inijſſet, Vintonæ magnũ clericorum concilium, papæ auxilio, coëgit. In eo ſaluberrimis legibus, ſacerdotum vitas populique mores profligatiſſimos correxit ac reformauit, religioni priſtinum florem, ac cultui diuino debitum honorem reſtituit.

Imperante Arnolpho, & aliquot annis poſt, mala exempla incuria imperatorum, quibus Eccleſiæ tantæ curæ non erant, religionem turbantia tanquam è veſtigio ſubſecutus eſt euidentiſſimus virtutum interitus: Itali enim à Saracenis ſpoliati, à Barbaris tandem plane ſunt pertriti. Durabat hoc longo tempore, vſque dum Sergius II. (qui vita inculpatiore animoque deuoto erat) & imperator Henricus II. (bellicoſus iuxta ac pius) eccleſijs omni iam præſidio deſtitutis, nube ſummota, priſtinam dignitatem reſtituerunt.

Religio eſt mater virtutum, omnes omnino in ſe complectens: Subditis incutit obedientiam, animum omnibus addit, in periculis erigit, omnia, promouet omnibus modis Rempu. vrgente neceſſitate ſubleuat. Habet enim vulgus ſibi

bi persuasum & recte quidem se principibus o-
diendo Deo quoque, cuius illi loco sunt, mo-
gerari.

Cæterum, quoniam hic in mentionem numi-
im fictitiorũ gentilium incidimus, operę pretiũ
t vberiorẽ aliquanto de illis hic fieri mentionẽ.
otissimum autẽ in hoc genere Romani veteres
perstitiosi admodũ fuere; Habebant nimirũ illi
suis sacis peragendis certas precationũ formu-
s, solemnib. verbis institutas, quas anxie ad nu-
ieros recitare solebãt. In quibus si quid titubatũ
uisset, si quid præposteris verbis aut sinistris o-
ninibus effatum, putabant cõtinuo omnes Deos
opulo Romano iratos fore. O quanta formido
at hominibus illis anili superstitione implicatis
iecta, cum non satis ex animi sententia litaba-
ır? cum exta dirum aliquod & triste minaban-
ır exitium. Cum vero accidisset, vt multas eo-
em tempore hostias immolarent, & casus ita tu-
set, vt aliarum exta darent illa signa, quib. ho-
ines existimabant, Deos omnia secunda pro-
ittere, aliarum vero tristia denunciarent, incre-
bili metu suspensæ tunc erant mentes ipsorum,
uippe qui neque secundis extis propter varieta-
em & inconstantiam confirmari poterant, neq;
ursus dira, propter religionem, qua erant peni-
is imbuti, contemnere. Quid ostenta, prodigia,
uspicum responsa? quantam vim habebant ad
nimos debilitandos atque frangendos? Cum
hil omnino neque natura, neque fortuito ac-
disset, quod non interpretarentur, deorum id
onsilio fieri cladem aliquam portendentium.

Itaq; vel alitis inuolatus, vel terræ fremitus, vel dextrum fulmen, vel quæuis eiusmodi monstra atq; conficta interdum prodigia, terrorem atque metum miseris hominib. incutiebant. Quid autem solistima tripudia comemorem? quæ cum essent coacta, nec illis quidem superstitiosis hominibus & auspicio valde deditis firmam spē facere poterant. Si vero pulli casu aliquo non pascerentur, eaq; res ad militum animos permanaret, quasi de pernicie sua à dijs ipsis præmoniti, attoniti religione, manus cum hoste conserebant, ancipiti formidine perturbati atq; impediti. Multis itaq; in locis proditum memoriæ est, exercitus fusos atq; cæsos esse, quod vitio contra hostes educti fuissent. Quod quidem minime mirum est. Cum enim essent illa religione perfusi, vt crederent, non sine deorum consilio & numine, cladem atq; pestem denunciantium, pullos iniectam offam neglexisse, ob idq; omniū mentes concidissent, manusq; metu obtorpuissent, neq; solita spe atq; audacia præliū cōmisissent, necesse erat, vt cladē aliquam insignem acciperent. Inde adeo factum est, vt omnes illis religionibus valde dediti, in timore perpetuo & cura mentis ancipiti versarentur. Quid? quod multi viri strenui, leuissimis ostentis permoti, magnā multis in locis timoris significationē dederūt? Lacedæmonij, vt de Græcis etiā aliquid dicamus, cum bellū aliquod suscepissent, regesq; ipsi in patriæ finibus de more sacrificarēt, si casu non litabant, exercitus continuo domum reducebant. Cumq; essent Lacedæmonij morib. & institutis ad duritiem atq; virtutem militarem

edu-

icati, tamē ea imbecillitate ducta ex sacrorum
pura religione tenebantur, vt bellum intermit-
ent. Iā si strepitus aliquis auditus fuisset, omnia
lli consilia ab illis deserta & omissa iacebant.
uid autem quæso aliud, vt Lacedæmonios o-
ttamus, Atheniensium opes euertit, quam ani-
quædam & misera superstitio? Cum enim im-
rator sane fortis, Nicias, & classi & exercitui si-
ıl cum Demosthene præfectus esset, & Syracu-
oppugnaret, intelligeretq; ciuitatē illam & suis
ibus & totius Græciæ auxilio capi non posse:
emosthenesque instaret, vt classem à portu de-
icerent, ne præcluso exitu ab hostibus omne
bur Atheniensium, quod in illa classe conti-
batur, misere periret, id Nicias ipse compro-
bat, religione tamen impeditus salutare con-
ium executus non est. Paucis enim illis die-
s lunæ lumem, terræ, vt certis temporibus
ri necesse est, interiectu defecerat. Id Ni-
s ostentum ratus, ad religionum interpre-
deferendum statuit. Illi nefas esse respon-
nt, intra triginta dies classe nauigare, aut
ippiam aliud moliri. Interea Siculi magnis
olibus portus fauces obstruunt, & exitum
ultis nauibus obiectis intercludunt. Classis
tur illa, in qua flos Atticæ iuuentutis, & Athe-
ensium robur inerat, cum iam frustra classem
stium perrumpere, & è portu progredi conare-
r, inepta illa Niciç superstitione miserrime diffi-
ta atque depressa est, omnisq; nobilitas occi-
ne consumpta Ex quib. apparet, quæ vis fuerit
hnicarum illarum atq; anilium superstitionū, quę

homines etiam impigros & audaces, vbi non
animi sententia litatum erat, extaq; sinistrum
liquid, vt ipsi quidẽ opinabantur, portendeban
horribili fortitudine replebant, mẽtem à cõstan
tia deducebant, atq; adeo cõsilia salutis impedi
bant. Tanta religionis reuerẽtia etiam vbiqu
apud Ethnicos fuit.

At vero Christiana religione imbuti, nõ alit
volatu, nõ occinis cantu, non extis tristia minar
tib. ꝓmouentur. Non terrę motu, nõ fulmine, n
ꝓdigijs vllis aut monstris conturbantur. Nihil e
deniq;, ꝙ animũ hominis Christiani cõuellere au
labefactare possit. Sic est, n. institutus, vt si orbem
terrarum bellis ardere videat, si omnia sibi pical
intendi, si cũcta incẽdio cõflagrare atq; pene con
sumi, ipse tamẽ optima spe plenus constantiã reti
neat: nec vllo vnq̃ horrore perfundatur. Primum
qa credit, esse se fortissimis copijs cõstipatum atq
communitum. Didicit. n. è sacris literis, esse quos
dam cœlestes exercitus, qui piorũ hominum salu
tem tueantur, & ab illis, cum commodũ est, omne
impetũ atq; furorẽ hostiũ propulsent. Hoc enim
se præsidio vallatum esse sensit Iacob, cum castra
Dei se conspicere testificatus est. Rursus cum Sy
riæ exercitus Helisæi capiti immineret, ipsiusque
minister formidine perterritus opem implora-
ret, Noli timere, inquit Helisæus, plures enim
nobiscum sunt. Subiungit deinde sacra historia:
Cumq; orasset Helisæ⁹, ait, Domine aperi oculos
pueri huius vt videat. Et aperuit Dominus oculos
pueri, & vidit, & ecce mons plenus equorũ & cur-
ruum igneorũ, qui cingebant Helisæum. Atq; ne

quis

quis in paucos illud diuinum præsidium collatũ esse putet, alibi de vniuersis, qui pietatem colunt, Deumq; caste & pure venerãtur, sic scriptum est: Castra posuit Angelus Domini in circuitu timentium eum. His igitur testimoniis qui firmissimam fidem adiungit, seque diuino præsidio munitum esse credit, trepidare metu non potest, sed elato animo atque confidenti id, quod alio in loco scriptum est, vsurpabit: Si consistant aduersum me castra, non timebit cor meum. Si insurgat aduersum me prælium, in hoc egò sperabo. Itèm illud: Hi in curribus, illi in equis, nos autem in nomine Domini spèm repositam habemus, ipsi confracti ceciderunt, nos autem erecti victoriam reportauimus. Hæc igitur, inquam, spes gentem Christianam imbecillo animo esse non sinit. Sic Constantinus Imperator, non tam numero militum aut roborè exercitus aut bellandi sciẽtia quam Christi præsidio Maxentium superauit, quem ita prima imprèssione metu perterruit, vt in fugam turpissimã versum ad exitiumq; pręcipitem, Tyberis alueo demergi compelleret. Illum autem eximiũ terrorem hostiũ animis, ipsius Christi numen iniecerat. Cum .n. Constantinus iam de Christiana religione præclare sensisset, vidit eo ferme tempore, quò erat cum hoste congressurus, æthere puro atq; sereno, crucis speciem, diuino splẽdore coruscantem, vocemque è cœlo missam accepit, quæ illi victoriam denunciabat, si modo crucem tanquam summi atq; æterni Dei vexillum sequeretur. Inde igitur omnibus regiis insignibus crucis signum anteposuit, in illo omnem spem non

modo victoriæ, sed immortalitatis & æternæ gloriæ collocauit: illo insignitus innumerabiles hostium copias fudit, imperiumque Romanum latissime propagauit. Quid de Theodosio dicam? qui cum Eugenio ita conflixit, vt facilime se Christi præsentis auxilio superiorem esse cerneret. Fuit autem in hoc imperator ille mirabilis, qui quo tempore reliqui corpora somno & cibo reficiunt, is cibi abstinentia & votis summa religione susceptis animum confirmabat. Cuius quidem pietatis atque religionis fructum eximium tulit. Nam vbi primum signis collatis cum hoste conseruit, excitati repente turbines vehementissimi aduersas copias hostium peruerterunt, & tela ab illis in Theodosij exercitum coniecta, maximo impetu repulerunt. Illius autem insignis victoriæ meminit Claudianus, dum ita ad Theodosium scribit:

O nimium dilecte Deo, cui fundit ab antris
Æolus armatas hyemes, cui militat æther:
Et coniurati veniunt ad classica venti.

Quid Carolus Martellus? Sine Christi præsentis auxilio suspicari possumus, ab exiguis initijs ad tantam gloriæ magnitudinem peruenisse? Præsertim cum eas res gesserit, quæ viribus humanis pfici nullo modo potuissent. Incredibile fortasse multis videbitur, quod est traditum memoriæ, fuisse vno prælio ad trecenta septuaginta millia Arabum, virtute & auspiciis Martelli occisa, eo præsertim tempore, quo gens illa plurimũ armis poterat, & cunctæ Africæ atq; Hispaniæ exitium & vastitatem intulerat. Mihi vero nihil minus admiratione dignum videtur. Nihil est.n. tam arduũ

atque

que munitum,quod non excellens virtus reli-
onis ſtudio confirmata expugnet & conterat.
mili religionis ſtudio incēſus Carolus Magnus,
onia grauiſſima bella contra Chriſtiani nomi-
s hoſtes ſuſcepit,nec vllum vnquam periculum
hriſtianæ Reip denegauit. Nō immerito igitur
ius virtutes, quibus tanquam gradibus in cœlū
cendit, omni genere monimentorum immor-
litati conſecratæ ſunt.Ex quibus apparet,quan-
animi alacritate Heroes illi quouis tempore,
ıi Chriſto nomina dederunt,immenſos labores
ſcipiant ac prælia ineant, atq; ita in hoſtiū acies
uunt,vt etiam mortem appetere videantur.Cū
ontra Ethnici oēs à Chriſtiana religione alieni,
metſi alias fortiſſimi habeātur, mortem tamen
aximopere horrent.Cauſa autem horroris illius
t, quod multi illorum animas hominum mor-
les ſtatuerunt,atq; vna cum corporibus interire
q; euaneſcere putauerunt, alij vero immorta-
s quidem crediderunt,ſalutis tamen animarum
ullam habent cognitionem,nullam ſpem, nullā
romiſſionem.At Chriſtiani intelligentes, huius
itæ curriculū exiguo ſpacio circumſcribi, animi
ogitationem in illam immortalem gloriam re-
erunt,quæ propoſita eſt omnibus,qui fortiter &
ie moriuntur. Refert Cæſar, Gallos illa Drui-
um diſciplina, quæ perſuadere nitebatur, non
nterire animas, ſed ab aliis corporibus ad alia
oſt mortem tranſire, fuiſſe vehementer ad vir-
utem excitatos. Itaque metu mortis neglecto,
ntrepide ſeſe in quodcunque capitis periculum
tque vitæ diſcrimen inferebant, cum nihil
aliud

aliud eſſe mortem opinarentur, quam mutati-
nem vitæ, atque in alia corpora migrationem
Quod ſi Galli illi priſci immortalitatis opinion
vaniſſima ex immani quadam ſuperſtitione con
cepta, nulla pericula recuſabant: Chriſtiani, qu
non imbecilla opinione, ſed conſtanti fiduci
credunt, ſe poſtquam ex hac vita exceſſerint, for
beatiſſimos, mortem horrebunt?

CAPVT XIV.

Rationes propagandi religionem.

IN imperiis tanta religionis vis eſt, vt o-
mnia, quibus humanæ res nituntur, ſi-
ne illa aut fluxa ſint aut prorſus diſta-
beſcat. Hinc eſt cur fere omnes, qui peculiare ſibi
cõſtituerunt imperium, nouas ſectas introduxe-
re aut ſane veteres renouarunt. Videre hoc eſt in
Iſmaele rege Perſiæ, Seriffo rege Marocci, Maho-
mete Turca, aliisque pluribus, qui non tantum
ſua hæreſi magno offendiculo fidelibus fuerunt,
ſed etiam orbi Chriſtiano plurimum ſępe negotij
faceſſerunt.

Omniũ autem vtiliſſima & antiquiſſima prin-
cipi eſt religio, quam Chriſtiani profitentur. Pa-
riter enim cum corporibus ſubditorũ bona prin-
cipi, quatenus honeſtati atq; ęquitati non aduer-
ſatur, addicit: animos & conſcientiam ſubmittit:
obligat ei non tantum manus externe, ſed etiam
interiores animi motus, & vt obediant principi
malo pariter ac bono, iubet: imo, vt quidvis poti⁹
perpetiantur, quam pacem diſſoluant.

Præciſe etiam Chriſtiana religio in omnibus
ſub-

›ditos ad debitam obedientiam magiſtratui
ſtringit, niſi euidēter in naturæ legem aut ver-
m Dei impingat. His reclamantibus nihilomi-
.s ad quidvis aliud, quod tamen honeſtati ac
nſcientiæ non repugnet, potius quam ad rebel-
›nem recurrendum eſt. Docent hoc Chriſtiani
imitiuæ eccleſiæ, tametſi enim perſecutiones
auiſſimas, horrendaque martyria ſuſtinerent,
›nſtat tamen nunquam eos à ſuo magiſtratu de-
iuiſſe, aut aduerſus eum rebelles factos: potius
:ro rotas, gladium, ignes, tyrannorum & carni-
ficum furores pro ſalute Reipublicæ æquiſſime
ſtinuiſſe.

Nec eſt vt quis exiſtimet, ipſos impotentia re-
ſtendi & reluctandi adactos hæc ſuſtinuiſſe. In-
gras enim legiones abiectis armis ſupplicia di-
ſſima ſubiiſſe, memoriæ proditum eſt: imo,
ıod admiratione digniſſimum eſt, in ipſa lanie-
ı pro incolumitate imperij Romani apud Deum
ɛprecati ſunt. Vidit idem hæc noſtra ętas in Sco-
a, Anglia, Gallia, Flandria & alibi. Hæc ſatis ſu-
erque demonſtrant, Chriſtianam fidem cæteris
ſſe ſuperiorem. Siquidem arctiſſime ſubditorū
orda principibus mutuo deuincit, conſcientias
ſtringit, pacis ſocia & promotrix, omnique ſcan-
ıalo contraria.

Quando itaque tam præclara, tam aurea
ermina, pacis Reipublicæq; ſaluti accommoda-
iſſima lætis viuiradicibus ex Chriſtiana theolo-
ia ſuppullulant, vtique maximæ principi erit cu-
æ, ſolicitoque computabit articulo, qui quam
iligentiſſime eam propaget, propagatam vero
artam tectam conſeruet.

Lon-

Longe autem vtrinque arcenda ſunt extrema, hypocriſis & idololatria. Illa enim, vt ſupra attigi, nec durare nec occultari poteſt. Detecta autem cultorem ſuum omni fide exuit, adeo vt nemo bonus inpoſterum ipſum probatæ ac non potius ſuſpectæ fidei æſtimet. At idololatriæ proxima pediſſequa eſt contemtus. Amet itaque princeps conſtantiam & pietatem; idololatriam autem auerſetur ceu cane peius & angue. Deus enim ipſa veritas eſt, & in veritate vult coli, pura & illibata mente inuocari, adorari.

Hoc fundamento fideliter iacto debitam reuerentiam verbi miniſtris exhibebit, nec cuiquam aliquid ſcrupuli inijciat, eſſe fortaſſis minus magnificum, velle cum theologis conuerſari. Si enim eos amore Dei, cuius vices in officio ſuo gerunt, reuereris, cur non habearis impius, niſi etiam eodem Dei amore ipſis concedas? Si vero honoris delationem non ex officio, ſed ipſorummet perſona & conditione æſtimas, agis profecto hominem fatuum & ſimplicem. Atque hoc nomine inprimis Ferdinandus Corteſius, qui nouam Hiſpaniam ad ſe traduxit, maximam promeruit laudem. Vir ille erat incomparabilis virtutis, ſacerdotumque veneratione religionem Chriſtianam illis in locis mirifice ac feliciter propagauit, omnibusque caram reddidit; adde quod ſuo exemplo tantos in vulgi animis aculeos reliquit, vt nullibi maior reuerentia, maior honor, quam in noua Hiſpania Canonicis tribuatur. Impoſſibile enim eſt, eum magnificare religionem, qui theologos deſpicatui habet. Qui enim

reli-

ligioni, quæ sub oculorum sensum non cadit, ultum quis tribuat, cum eius sacerdotes & cul- ores, singulis diebus ob oculos obambulantes oindeque conspicuos in minimis ducat?

Est autem inter eiusmodi personas differentia uædam, minime negligenda. Sunt enim prin- pibus illi deligendi, qui singulari scripturæ pe- tia, virtutibusque valent. His conciliabunt uctoritatem apud plebem: id quod fit, vbi eo- um conciones frequentes adeunt: vbi eorum pera, si modo sunt alicuius eruditionis & inge- ij, nonnunquam vtuntur, vbi cultui diuino romte vacant, adeoque suis ministris bono ex- mplo prælucent: vbi interdum conuiuio eos umaniter excipiunt: consulunt: interdum et- um libellos supplices, qui de conscientia, pau- erum leuamine, aliisque negotiis ecclesiasticis actant, illis legendos exhibent, & breuiter vt icam, cum ansam prębent bene collocandi con- reditum talentum, vt hinc communis Reipubl. alus exædificetur.

Quoniam vero populi multum interest quoad es spirituales, habere peritos pastores, officium rofecto principum est, curare, ne miser grex de- tituatur rectore. At non obtrudendus est, qui enociniis phaleratisque verborum ambagibus athedram impleat: aut garrulitate sua, nullas es vehente, verbosum potius agyrtam, quam oncionatorem agat. Qui itaq; à loquacitatis vi- io maxime absunt, erunt ad concionandi munus ocandi. Hi enim pro verbis res, pro nugis veri-

tatem,

tatem, pro varia loquacitate ſpiritum ſucculentũ afferunt, atque ita inculcant, vt in corda auditorum conciones tanquam infuſuri videantur: vitia taxāt, delicta reprehēdunt, animos dilectione Dei abreptos inflammant, totique in eo ſunt, vt Ieſum Chriſtum crucifixum deprædicent.

Neque permittendum eſt, vt paupertas verbi præcones in contemtum adducat. Nihil enim citius nauſeam ſiue contemtum religionis eiusque miniſtrorum adfert, quam ſi in paupertate miſeri viuunt.

Sumtuoſus etiam ſit princeps & liberalis in ædificiis eccleſiaſticis: plane ſtatuens, magis conuenire principi, collapſa ædificia eccleſiaſtica reſarcire & renouare, quam ex integro noua ædificare. Siquidem eiusmodi renouationes opera ſunt pietatis: nouis autem extructionibus vana plerunq; gloria quæri ſolet.

Omnium autem, & maxime quæ ad cultum Dei creatoris ſui ſpectant, patrocinium ſuſcipiat promtiſſimum. Rex Dauides vel in medio armorum vſu ac motuum bellicorum tumultibus conferebat ea, quibus opus ad ſacra erat, curabat vt ſacra in tabernaculo ordine peragerētur: cultūq; diuinum Muſicis & cantoribus adauxit.

A Carolo Magno imperatore excellentiſſimi Muſici ex vrbe Roma miſſi ſunt, vt ſacris peragēdis eſſent ornamento: quinetiam ſcripta patrum ſedulo legi, martyrumque hiſtorias diligenter annotari & colligi iuſſit. Paulo Diacono fecit otium ſanctorum vitas & res geſtas ſcribendi: & Iſuardo Martyrologium literis mandandi. Con-

ſtan-

tinus Magnus religionis propagandæ studio
iens sanciuit, vt omnes libri, qui præteritis
secutionibus misere dispersi & amissi fue-
t, recolligerentur, instructissimæque biblio-
cæ constituerentur: idque, quod memorabi-
st, suis sumtibus.

Quo autem politia ecclesiastica floreat, omni-
decet principem Theologis deferre iudicium
dogmatibus, de ceremoniis, animabus, con-
entiis: & præcipere, vt ad normam & incor-
ptam scripturæ mentem iudicia ferant. Hoc
tem princeps omnibus modis iuuet: auctori-
e, potentia, adeoque opere ipso, necessitate
stulante. Quo enim ardentius subditi in cul-
Dei versantur, quo magis semitis diuinis de-
tantur, eo promtius ac submissius obediunt
 principi, quem è sacris edocti, loco Dei sibi
e norunt.

CAPVT XV.

De temperantia.

QVEMADMODVM religio virtutum omnium mater est, sic earum nutrix est temperantia. Nisi enim hæ mutuo cõplexu sibi inseruiant, necesse est pru-
ntiam excœcari, fortitudinem claudicare, ius
nne peruerti, omniaque infringi ac pessum ire.
c crapulæ, somnus & otium omnia, quæ præcla-
& honesta habentur, è finibus mundi propel-
nt. Crapulæ & ventriculi onerosæ repletiones
rebrum obnubilant, vires labefactant, vitam
eurtant. Otia vero lætique dies effœminatum

T &ab-

& abiectum animum parturiunt. Magna qui-dem hæc sunt mala & vitiosissimi fructus ex [...] plura tamen eademque his maiora inde supp[...]lulant. Dum enim præ cæteris eminere, & diti[...]ribus superiores & splendido vestitu alioque l[...]xu, quem reditus annui sufferre non possunt, [...]se cupiant, furtiuis manibus rapacissime in e[...]clesiastica bona inuolant, aliisque fœdis & tu[...]pissimis modis alienorum dominia in se tran[...]ferendi passim rationes conquirunt. Cumq[...] sperata lucra non succedunt, vnam in ruina[...] omnia tendunt. Basi itaque dilabente, omnia s[...]perædificata corruant necesse est.

Circumspice quæso, & quam potes alta m[e]moria repete Reipublicæ Romanæ excidiun[...] Inuenies profecto lamentabilem tam flori[...] imperii interitum voluptatibus & luxui acc[e]ptam ferri. Immoderatæ siquidem voluptate[s] cum Asia & Græcia vtpote incapacioribus c[a]pi nequirent, atque ob id in Italia sedem quæ[...]rerent, Romæ omnes fenestras offenderunt [a]pertas: blando itaque suo veneno clanculu[m] omnibus irrepserunt. Hinc Romanus, arm[is] antehac inuictus ab inerti luxu fractus in fœ[...]minæ naturam abiit, pro viro fœmina, pr[o] iustitiæ patrono, iniquissimus prædator f[a]ctus.

Cum regiæ delitiæ regiusque luxus ingra[...]uescerent, omnes prouincias confœderatasqu[e] ciuitates suæ tutelæ commissas suis opibus exue[...]runt, omnia in vsum priuatum conuertente[s]. At hoc ipso omnis virtus concidit, fortitud[o]

sub[...]

lata est, voluptatibus immersa, populique
or sæuitia magistratus extinctus & exani-
; omnino deletus est: fenestra autem latis-
a barbaris aperta est, non tantum Romanum
um inuadēdi, verum etiam ipsam vrbem Ro-
m aggrediundi.
Scipione Asiaticum triumphum, Manlioque
m ducentibus, voluptates in Italiam irre-
erunt, & dulcissimo suo veneno sensim dif-
o omnium medullis atque visceribus pro-
ide insederant. Tamdiu autem hoc durauit,
m magnanimitas & fortitudo humi iacerent:
o factum, vt populus Romanus crudelissi-
m Tiberii dominatum, pecuinam Caligu-
vitam, inhumana Neronis facta plusquam
ina, Heliogabali furta ac rapinas, aliasque
luas insolentissimas, quales neque sol aspe-
vnquam, nec in amplissimo hoc vniuerso
itere, sufferre, imo sine ægritudinis dolo-
obedire non erubuerit. Quod vero tan-
m non omnes contusi & trucidati sunt, id
agis fœminarum quam virorum, magis bar-
rorum quam Romanorum, magis priuato-
m quam senatus virtus effecit. Non fuit gens
la, quæ tyrannorum crudelitatem æquius tule-
quam Romani.
Vnde colligere licet, ipsorum virtutem tunc
theatris euanuisse, in Luculli viridario emar-
uisse, in Messalæ piscinis submersam, & volupta-
bus atque otio plane hebetatam fuisse. Hinc
tra puluerem Roma ab Alarico Gotthorum
ge, Astulpho, Genserico rege Wandalorum,
T 2 ab O-

ab Odoacro rege Herulorum, à Theodorico, Totila Visigotthorum rege occupari, diripi, i cendi & in fauillas redigi, omnesque eius proui ciæ & membra auxilio destituta barbarorum p testati fuerunt exposita.

Misera certe humanæ potentiæ conditio: qu cũ optime floreat, à voluptatum tineis & ferr gine petulantiæ paulatim attrita, tandem in ex tium per præceps ruit. Memorabile huius rei e emplum est regnum Portugalense, quod deu statum fuit, non quidem Maurorum armis, s deliciis Indianis.

An vero difficilius aliquid sit quam huius ma cursum inhibere, haud scio. Plerique enim, p nes quos est potestas, & facultas hæc vitia repri mendi, voluptatum illecebris primi inescantu illectati vero reuocari se nõ sinunt. Coruo quo que rarior albo est, quem non reddat insolente victoria, negligentem fortuna, vitiosum poten tia. Citius ruinam passum fuisset imperium Ro manum, nisi quorundam principum virtute ali quantulum esset sustentatum. Qui enim fieri po tuit, vt tanta vrbs à suo statu & potentia non esse mota, in qua, vt Cato ait, piscis boue carius venii Imperator Augustus nimios sumtus in ædificio rum luxu tollere conatus est: publico enim e dicto sumtuariam illam legem per P. Ruti lium venustissima oratione populo proponi ius sit. Tiberius conuiuiorum sumtus vetuit, su exemplo ad parsimoniam priuatos inuitans Nam in conuiuiis sæpenumero relicta frag menta, aut dimidium apri caput apponi iussi

adden

ens,partibus cum toto communem esse natu-
ı. Vespasianus vili suo vestitu, tenuique victu
mperantiam passim cohibuit.
Filius ipsius Domitianus anaclinteria, ve-
m purpurearum, magaritarum, & similium
m edicto sustulit: paucis tantũ illa permittens,
; certæ ætatis & conditionis, statisque diebus.
nium tamen maxime à sumtuositate abierũt
relianus & Tacitus, qui vt non concedebant,
osericis vestibus vti subditos, ita ipsi ab earum
plane abstinebant. Aurelianus sibi proposuè-
vetare, ne aureæ laminæ, vestibus, ephippiis,
is, aliisq; rebus ornatus gratia adhiberentur,
rẽs inutile esse quicquid eius hoc modo vsur-
etur.
axi mis autem curis instandum est, ne modum
liebris mundus & ornatus excedat. Superbi e-
ı & corrupti mores mulierum non tantum, vt
Aristoteles, sua turpitudine turpes sunt, verum
m maritorum animos ad auaritiam, aliaque
pia & illegitima accendunt. Hinc fit vt, cum v-
es byssinis suis & fallacibus verborum pigmẽ-
acilius imponant maritis, quam vxorum effre-
am licentiam illi coërceant, pauci imo pau-
imi è maritis inueniantur, qui vxoribus vere
ninentur. At vero immoderatus luxus impor-
ambitionem & leuitatem, imo lasciuiam sexus
liebris, quo tandem fit, vt si non prorsus deli-
illis exhauriuntur, insignem tamen ac certis-
am fortunarum suarum faciant iacturam:
ɔ enim vehemẽtius crescit superbia, eo cumu-
us currunt vsuræ.

Operæ itaque precium est impensas & sum-
tus in vestitu & conuiuiis imminuere, id quo
duobus modis confici potest. Primum, si quida
pretiosiores panni aliaque cariora ornamenta o-
mnibus in vniuersum interdicantur: vt à Portu-
galensibus & Geneuatibus factitatum scimu
Aut saltem, nisi prohibeantur, vectigalibus al
iisque censibus ita onerentur, vt maximo pret
quam carissime vendantur. Sic enim illorum
sum solis principibus vulgus vltro relinquet.

Verum non tantum pretiosæ illæ merces tem-
perantiæ officiunt, adeoque imperii tranquillita-
tem maiore afficiunt detrimēto: sed etiam Res
& ditiones magna vi auri & argenti emungun
Gemmæ enim, vniones, suffitus & alia, cum apu
exteros tantum nascantur, magno pretio red-
menda sunt. Quo fit, vt illis mulierum blanditi
& delitiis ditiones principum, pecunia aliorsu
asportata, exhauriantur.

Hæc itaque propter maxima damna, quibus
cum sunt coniuncta, non sunt tanquam per tran-
sennas inspicienda. Est enim indubitatum, po-
tentissima quæque imperia duobus illis vitii
pessum iisse, voluptate nimirum & auaritia,
quarum hęc illius filia est, illa autem à
mulieribus introducta.

IOAN

)ANNIS BOTERI DE

Illvstrivm statv et Politia

LIBER TERTIVS.

Capvt I.

Quomodo tractandi sint subditi, ne fiant rebelles.

HActenvs generatim sermo nobis fuit de virtutibus, quarum beneficio princeps & in fauore populi & auctoritate esse potest, iis enim imperiorum maiestas per-at: agamus deinceps in specie, de iis, quæ ad p. conseruationem sunt necessaria.
orum primas sibi vendicant rerum abundan-)ax & iustitia. Dummodo enim à domesticis ue externis bellis tuti victitant, nec est, quod à vi aut occultis expilationibus metuant sub-, facile ac paruo contenti ad sublimia non dunt, modo tamen victualia tolerabili pretio are queant. Testimonio nobis esse potest po-us Israeliticus: quamuis enim in Ægypto ser-utem seruirent grauissimam, & à seruis Pha-nis immensis laboribus nimium pressi vix re-:are possent, libertatem tamen propter victus indantiam fere prostituerunt. Contra vero. ıa aut aliis rebus in deserto deficientibus tu-ltuantur, morosiusque de auctore, qui ex Æ-)to eos eduxisset, conqueruntur.

Qui Romanæ Reipub. gubernationem affe-ctarunt, largitionibus & beneficiis in populum collatis id perfici posse, vbique existimarunt nempe frumenti distributione, agrorum partitione, aliisque, quibus habendi amorem plebi ex-plerent. Faciebant hoc Cassii, Melii, Manlii Gracchi, Cæsar aliique. Vespasianus rerum Romæ potitus non commisit, vt esset penuria victualium. Imperator Seuerus magna cura effecit vt post obitum ipsius tanta copia, quæ vrbi in septennium alendæ sufficeret, frumentaria redundarent. Aurelianus, quo vilius victualia emerentur, assem vncia auxit. Censebat enim, vt ex ipsius litteris videre est, non esse quicquam populo Romano antiquius & suauius, quam si exatietur. At vicissim docet experientia, omnium maxime plebem victualium inopia & caritate moueri, & exacerbari.

Abundantia vero rerum non posse frui, parum prodest, puta, cum hostiles incursiones aut homines scelerati ac malitiosi effrenata sua audacia prohibent. Opus itaque est, vt abundantia, pax & iustitia consocientur.

Porro cum vulgus sua natura sit mobile & inconstans, nouitatisque auidissimum, plerunque nisi prudenti quadam ratione à magistratu coerceatur, nouationes imperiorum & ordinum mutationes molitur. Hoc malum cauti & sapientes principes publicis ludis & exercitiis plerunque præcauerunt.

Eiusmodi exercitationes quo magis animi & corporis vires excitant, eo sunt instituto nostro

accom-

commodatiores. Instituebant Græci maiore a-
mine & delectu suos ludos, quos Olympia, Py-
ia, Nemea, Isthmia vocarunt; quam Romani o-
enderũt in suis Apollinaribus, Secularibus, Gla-
atoriis, Comœdiis, Venationib. & aliis ludicris,
uib. neq; excitati animi, neq; debito modo agi-
ta fuerũt corpora; solum temporis tædium sub-
uatum. Græcorũ autem theatra optimæ fuerũt
xercitationes corporis & animi. Sed missa hæc
icio. Augustus imp. sapientissimus ipsemet sem-
er publicis illis ludis interfuit: tum vt maior eorũ
sset dignitas & celebritas, tum vt commõstraret
uram se non paruã pro populo recreãdo gerere.
Verũtamen multis annis intermissi ludi ob aqua-
ũ inundationes & bella assidua contra barbaros,
oostea vero rursus à Theodorico Gotthorũ rege
apientissimo, sed Arriano, laudabiliter instaurati
uerunt. Hic theatra, amphitheatra, circulos, pu-
gnas nauales, variaq; exercitia & ludos veterũ de-
nuo in nouam scenã produxit: tanta profecto ob-
lectamenta populi, vt sibi vnice hunc imperatorẽ
perpetuo optaret.

Imitabantur hoc Matthæus & Galeatius, vice-
comites Mediolani: Laurentius & Petrus de Me-
dices Florẽtiæ, decursionibus, stadiis & similibus,
quo nomine ab omnibus diligebãtur. Procul au-
tem ab his spectaculis discrimen vitæ absit: secus
enim si peragantur, expresse in verbũ Dei impin-
gunt, neq; ludicrorũ proprium retinent. Ludorũ
enim natura est, in euidens periculum aut damnũ
præcipitare neminem, multo minus interimere.
Zizimus frater Baiazetis percõtantibus olim, quid

de noſtris decurſionibus ſentiret: Infra ſerium, reſpondit, longe ſunt poſita, iocandi autem modum excedunt, ob euidens vitæ periculum.

Quid quod ſpectatorum animi, ex cruentis eiusmodi theatris & ludicris cædibus extimulantur ad furorem, tyrannidem, ſanguinolētiam, &c. Quæ nil niſi diſſidia, contentiones, cędes, aliaque delicta pariunt. His rationibus accenſus Honorius, vt quidam volunt, pugiles vrbe remouit. Monachum enim in impiam illam conſuetudinem execrabileſque ritus aſperius inuehentem populus, qui die illo in cruentis illis theatris ſpectator fuerat, in rabiem actus de medio ſuſtulit.

Inſit etiam grauitas & honeſtas hiſce ludis. Quo enim propius ad naturam honeſtatis & dignitatis accedunt, hoc magis valent ad inuitandum populum & oblectandum. Felicitas enim, quam theatra tanquam in ſpeculo nobis exhibent, duo in ſe complectitur, voluptatem & honeſtatem. Pluribus itaque tragœdiarum vſus quam comœdiarum probatur. Comœdiæ enim de rebus ab honeſtate remotioribus agunt: & actores earum potius agunt hiſtriones ſiue lenones, quam ludorum artifices.

Hinc nō ſine graui cauſa ius Canonicum illos à baptiſmo arcet, neque ad Euchariſtiæ ſacramentum admittit, niſi turpi illo lucro manus abſtineant. Cur vero ius Canonicum & eccleſiaſticas conſtitutiones commemoro? Scipio Naſica metuens, ne populus Romanus frequens comœdiarum & ludorum ſpectator & auditor ſeductus vitiis & ſceleribus ſe inquinaret, ſenatui vt

thea-

heatrum, nuper extructum, demoliretur, grauiter suasit.

Sacris comœdiis plus admirationis & maiestatis inest quam profanis: argumentum enim sacrum & diuinum tractant. Hinc Aristoteles principi consulit, vt sacrificia solemni pompa peragat. Oculati etiam sumus testes, cardinalem Borromeum populum Mediolanensem peculiaribus festis oblectasse, quæ religiose non vulgaribus ceremoniis atque incredibili authoritate sunt celebrata. Tum temporis à summo mane ad vesperam vsque templum hominibus refertum, Mediolanensesque tam hilares conspiciebantur, vt similiter apud vllam gentem factum vix credam.

CAPVT II.

De honestis & arduis rebus, quibus princeps ad oblectandum populum intentus esse debet.

PRÆDICTIS rationibus adiungendæ sunt aliæ, sublimes sane & heroibus dignæ: Honesta nimirum & præclara principum ausa, operaque eximia. Duo autem illorum sunt genera; quædam enim ciuilia, quædam bellica. Ciuilibus annumerentur ædificia: quæ aut propter structuræ insigne artificium, aut vtilitatem non exiguam in sui admirationem spectatores conuertunt. Talia fuerunt: Propylæum à Pericle extructum, Portus Hostiensis à Claudio conditus, & à Traiano amplificatus, Aquarum ductus, pontes, cuniculi subterranei, palustriū muscosorumq; locorum supplementa,

via-

viarum renouationes, idque in communem hominum vſum, quales fuerũt, Æmylia, Appia, Caſſia. Aquarum ductus: vt cum duo flumina per cuniculos cõiuncta nauigabilia aut aliis vſibus idonea redduntur, ceu ſunt canales Mediolanenſes, ptochotrophia, templa, monaſteria, vrbes. Ad quæ fortaſſis non incommode referuntur naues inſolitæ magnitudinis, qualem Alfonſus I. Arragonum rex extruxit: & peculiares apparatus bellici, quales erant machinæ illæ Demetrii, arietes nimirum & baliſtæ, quibus ſubruerentur muri.

Duo autem hic vitanda ſunt, primum, ne omnino ſint inutilia: alterum, ne iis nimium onerentur ſubditi. Multis ergo nominibus carpendi ſunt reges Ægyptiaci, quod immenſis ſumtibus, infinitis laboribus, ſolum vt oſtentarent & venditarent ſuas ópes, altiſſimas ampliſſimasque regias ſibi extrui curarunt. Quid dicam de reginæ Semiramidis vanitate: quæ in monte quodam ſtatuam ſedecim ſtadia altam ſibi erigi iubebat. Nec magis profuit magnus ille Coloſſus veterum ſcriptis admodum celebris. Non iniuria huc retuleris baſilicas ſiue palatia, quæ ſapientiſſimus ille rex Salomon incredibili ſumtu & intolerabili ſubditorum grauamine ædificauit.

Princeps autem, dum ſubditorum oblectamenta & modeſtiam quærit, eorum opes hirudinis inſtar exugere, atque ita ad deſperationem adigere minime debet. Itaque quærat quidem princeps, qui ſubditos oblectet, ita tamen, ne oblectationes illæ fortunis eorum fraudi ſint. Nam

quo

uo maius inde ſperatur emolumentum, hoc
ubditi ad iuſſa ſunt promtiores: ſubleuat hoc
oſum grauamina, cenſus imminuit, labores
romouet: emolumentum autem hæc omnia
opit.

Capvt III.

De bello ſuſcipiendo.

Bella ſuſcipere maioris eſt voluptatis. Maximo enim deſiderio bellorum, quæ proſunt, vulgus ducitur. Mouentur autem, ſiue ad tuendos imperii fines, ſiue ad amplificandos, adeoque legitime opes & gloriam acquirendum, ſiue confœderatos defenſandos, ſiue amicis opitulandum, ſiue religionem cultumq; diuinum propugnandum. Hiſce plerunque operam ſuam promtiſſime locant, qui conſiliis & reipſa iuuare poſſunt, animumq; communis hoſtis vindicta explent. Cætera turba caſtra ſequitur, commeatum adducens, aliaque quibus opus eſt: aut domi deſidet otioſa votis ardẽtibus à Deo opt. max. victoriam expetens, aut ſolicite euentum belli expectans. Id quod omnium animis ſeditionum & tumultuum excitandorum libidinem eximit: quoniam omnibus eſt quod agant aut armis aut ſolicitationibus de dubio belli euentu.

Ad hanc rationem tanquam ad ſacram ancoram, quoties in populo ſeditio exorta eſſet, Romani vbique confugerunt. Educendo enim populum in aciem ſedabant eorum animos aduerſus nobilitatem inflammatos. Cimon Athenienſem

ſem pubem inquietam eſſe animaduertens, dua
inſtruit triremes contra Perſas, animoſitatem atq
fortitudinem ipſorum exploraturus.

Penitius etiam introſpecturi, cur Hiſpania ab omni incurſionis aut belli metu libera & immunis ſit, Gallia vero ciuilibus bellis perpetuo agitetur: inueniemus in eo ſitum eſſe, quod Hiſpania exteris bellis in regionibus longe diſſitis, India, Belgio, contra Turcas & Mauros ſit deſtricta, Hiſpanorum itaque animis & manibus laboribus occupatis, pax domi adeo viget, vt ne aura quidem, nedum preſteres ſeditionis perſentiſcatur. E contrario vero, cum Galli nullos hoſtium ſtrepitus viderent, intra mœnia & portas ipſimet arma exercent, omnique cauſa deſtituti, Caluini dogma prætenderunt.

Aſſiduis bellis & victoriis Ottomanni non ſolum imperii ſui limites extenderunt, ſed etiam quod occuparunt (neque hic minus intereſt) præſidiis firmiſſimis muniendo ſubditis ſuis pacem pepererunt.

CAPVT IV.

An expediat, principem ipſum bellis intereſſe.

ON omnino alienum eſt præſenti negotio, enodare quæſtiunculam quandam, an expediat, vt princeps ipſe in aciem prodeat, bellis adeſſe debeat, necne.

In vtranque partem ſexcentis argumentis & rationibus prolixe diſputari poteſt. Vſuuenit nō

raro

aro è multis belli ducibus vnum pluresve inue-
iri, ſapientiores, fortiores, feliciores, quam eſt
pſe imperator. Atque hoc caſu bellum illorum
pera & induſtria quam ab ipſo imperatore geri
ræſtat. Niſi enim virtutib. militaribus & ſummo
nperatore dignis ſit ornatus: multa profecto
umero conſilia & quidem ſaluberrima ipſius
ræſentia impedita euertentur.

Imperator Iuſtinianus nunquam ab vrbe Con-
antinopolitana ſine conſilio, virtute & pruden-
ia ſuorum ducum ſecedendo, Italiam è manu
Gotthorum, Africam vero Wandalorum extor-
it, Perſarumque temerarios tumultus compe-
cuit: felix fortunatusque creditus virtute Belli-
arii & Narſetis, & aliorum, quibus vtebatur. Eo-
lem modo Carolus VI. rex Galliæ Biturigis ca-
trametatus virtute ducum, qui gloria bellica e-
ant celeberrimi, Anglos regno ſuo eiecit. Hinc
omen Sapientis ipſi datum eſt.

Verum cum princeps talis eſt, qualem oratio
oſtra deſiderat, atque ipſe coram exercitum du-
it; non tantum ea conficiet, quæ alias inferior a-
iquis faceret, verum etiam maieſtate ſua ducibus
addet animum, & in ſpem meliorē milites eriget.
Dici enim recte ſolet,

Vrget præſentia Turni.

Principem vero virtutibus bellicis conſpicu-
um vt creare, ita dare ſolius Dei eſt. Itaque in
præſenti tantum indicaturi ſumus, vbi & quan-
do præſentia principis ſit neceſſaria. Hæc au-
tem noſtri diſcurſus ſit quaſi anticipata notio
& re-

& regula irrefragabilis: ne princeps locum mu-
tet, nisi manifesta vis Martis aliaue res magn
momenti suadeat. Expeditiones autem suscipi
piuntur aut ad custodienda nostra: aut ad infe
rendum damnum & aliena ad nos pertrahēdum
Defensio suscipitur aut ob præcipuam ditioni
partem, vbi tibi sedes est, aut ob membrum im
perii, sed longius dissitum.

Concludo itaq;. Cū hostis magno & instructo
exercitu terræ mœnibusque appropinquat, prin
cipis arcem oppugnatum, tum sane lacessitu
princeps hostili exercitui occurrendo circum-
specte & caute agit. Primo enim famam nomi-
nis augebit, nobiliumque animos pariter cum
plebe commouebit, vt sponte sequantur, de
gloria & victoria certatim laboraturi: imo animū
iis addit pro regni regisque salute alacriter pu-
gnaturum, neque quicquam periculi detrectatu-
rum. Plurimum ad vindictam confert prouocan-
tis iniuria, quāto magis animus, quem sui & Reip.
commodum exacuit.

Præterea tantæ molis tantique momenti res
est, ordinis & politiæ conseruatio, adeo vt ea ne-
mini nisi principi accepta referri debeat. Secus
si fecerit princeps, multum dignitati suæ detra-
het: vt hoc videre est in Childerico, rege Gal-
liæ.

Abdimarus rex Hispaniæ plus quadringētis mil-
libus Saracenorū in Gallia irruit, & panico quasi
terrore incolis iniecto obuia queq; in Xāthonorū
& Pictauiorum finibus incendiis & direptionibus
deuastauit. Interea temporis Childericus domi
deli-

litescens voluptatib. indulgendo securus more rdanapali in diem viuebat. Ast Carolus Martllus ferox & animosus subito magno exercitu acto, cui flos nobilitatis Gallicę aderat, barbaris currit, magnoque prælio trecentis septuaginta inque millibus hostium fusis victor euasit. Faius vt erat calidum & egregium; ita quoque in mæ atque existimationis momentum hoc pro:rat, vt tota nobilitas ab ipso dependeret, rex ro in fabulam abiret. Vnde mirandum non est, r ipsius filio Pipino anno à natu Christi septinntesimo quinquagesimo secundo tam procli-s ad coronam aditus patuerit, rexque fuerit satatus.

Subditi vero nõ tantum obligantur & deuinıntur ei, qui secularem Remp. administrat, verũ ıam illi, qui politiam ecclesiasticam regit. Maxiıs enim hic thesaurus est, contemnendus neni: quippe ad oẽs generatim pertinẽs. In regno illico, cuius modo mentionem fecimus, sæpius paruit, quantũ quidem fauorem sibi accurata lei cultusq; diuini defensione captarint.

Opus tamen non est, vt princeps omnibus cõctibus & velitationibus intersit, satius est, vt sic ım vniuerso exercitu: & breuiter dicendo, talẽ i agat, vt ordinis gubernatio si non omnino attem bona ex parte ipsius prudentiæ, industriæ magnanimitati adscribi queat.

In bellis offensiuis, vt vocant, idem debet ob:uare, modo ea in vicinia maximis viribus atq; riter moueantur. Vicinia enim iis, qui bello cophonem addunt, fauorem & gratiam conci-

liat,& militi etiam ad ardua tentanda animos ad dit atque robur.

Quod ſi eminus procul ab aula principis belli geritur,tũ princeps caueat,ne illam imperij parte à qua finitima imperij membra auctoritatem,vi res roburq; ſuum mutuantur,deſerat; ſecus enin ſi fit,tum ademta ſibi ſpe ſuppetiarũ,quas alioqu à ſuo principe ſperabant,animo deficiunt. Caut idipſum obſeruaſſe imperatorem Tiberium ac cepimus.Etenim,cum Germanorum legiones n ſine magno periculo in ſeditionem erupiſſent, & præſentia imperatoriæMaieſtatis ad pacandos ſe ditioſorum motus, requiri videretur: indignum putauit vulgi aliorumve hominum, quicunq; ill tandem eſſent,iudicia attendere,minus decorum potenti monarchæ ratus,niſi ſumma vrgente ne ceſſitate alio ſe cõferre, relicta ſede regia, vnde totius imperij ordo & gubernatio dependet.

In hanc ſententiam Herodotus quoq; ſcripſit Non licuiſſe Perſarum regi extra imperij fines in armis eſſe: niſi ad declinanda bella ciuilia dom vicarium regio inſigni & honore conſpicuũ con ſtituiſſet. Ottomanni haud facile pugnis naualib ſe committunt. Inter omnes ſolus Solimannus in bello,quod contraRhodũ ſuſceperat,Hellespon tum,qui terram ab inſula diuidit,tranauit.

Non poſſum nõ magnopere hic admirari Ma chiauellũ, qui ſuo principi ſiue tyranno aut quis quis is demum ſit, auctor eſt, vt mutata propria ſede in regiones nuper à ſe occupatas concedat Sequatur hunc ducem qui velit;ego ſecus ſtatuo Anno n enim princeps,ſi Macchiauelli conſilium

ſecu-

cutus fuerit, hoc modo ſubditos ſuos, quos hùc-
ſque obtemperantes habuit, amore peregrino-
um, & quod iam póſſidet, propter aduentitium
er præceps in periculum præcipitabit? Aſſertio-
em ille ſuam quidem adductis exemplis probat;
empe Magnum Turcam ſedem, quæ antea erat
urſiæ, Conſtantinopolim tranſtuliſſe; ſed nihil
æc ad rhombum. Turca enim non habet veros
: naturales ſubditos; adde quod Conſtantino-
olis in medio imperij Turcici ſita maximam ipſi
d res gerendas affert opportunitatem.

OANNIS BOTERI DE ILLVSTRIVM STATV ET Politia

LIBER QVARTVS.

CAPVT I.

ua ratione ſeditionum nerui ſint incidendi, & primum, de tribus hominum generibus, ex quibus quælibet ciuitas conſtat.

QVONIAM non ſatis eſt nouiſſe, quib. rationib. ſubditi tractandi, ludisq; à tumultibus ſint auocādi, ſiquidē plerunq; :a fit, vt efferatæ multitudinis furor, vbi ſemel efrbuit, lenitiuis non amplius poſſit reſtingui aut ınari, quocirca mature prouidendũ, vt omni tuultuum anſa lōge lateq; pręciſa ita coerceantur, t nequaquã poſſint repagulis publicę tranquilliatis effractis ſeditiones concitare. De quo negoio in præſenti nonnihil diſſeremus.

In omni Republica tria hominum genera re-periuntur. Alij valde copiosi & locupletes, al-egētissimi ac tenuissimi, tertij inter hos medij. E his medij sunt tranquillitatis studiosiores, & im-perium facile admittunt; cæteri vero non item. Illi cum Salomone, Ecclesiast.30.cap. precantur *Inopiam & diuitias ne dederis mihi, sed fac vt decer-pam panem demensi mei.* Hi vero impatientiore fortunam incusant & aduersus etiam Deū ipsum interdum murmurant. Hinc Plato, vt Cyrenis le-ges, ex quarum præscripto viuerent, præscribere rogatus, modeste recusauit, addens, difficile esse leges Cyrenis constituere, dum in illa felicitate & fortunæ prosperitate starent. Pauperes autem le-gibus regi non possunt: siquidem necessitas legi-bus est soluta.

Ex hac autem animorū discrepantia, legibusq; parēdi obstinacia prodit partus vbiq; immaturus certissimamq; Rebusp. perniciem afferens, sedi-tio, audax, superba atq; insolens, impudentissime quæq; aggrediēs, ac nimia celeritate, cum scelere coniuncta, conficiens. Quid.n. altissima ciuitatū mœnia citius ab ipsis fundamentis concutit quā seditio? Quid monumenta antiquitatis & orna-menta pacis furctius inuadit quam seditio? Tem-pus est edax rerum, at dentatior tempore est sedi-tio: nam rapit, vorat, consumit omnia: hæc nunq̄ concepta est sine pernicie matris, nunquam parta sine naufragio ciuitatis; ambitiosa hæc est factio, & factiosa ambitio, qua ardentes mali ciues rebus nouis student, nullaq; re magis capiuntur quam discordia, qua semel accensa, nec alta Carthago,

nec

eç tumens Græcia floret; hæc ſemper vtitur ſæua
: caperata fortuna in vertendis globulis rotisq;
uis; & ſane imperia, nationes, regna, ſunt nihil
liud quã pilę fortunę, ſi virtutis ſceptro nõ robo_
ent: ſi ergo nihil magis rotã fortunę in imã verti_t
uã ſeditio, ſeditio eſt prima lues & peſtis ciuitatis.
Cauſæ autẽ, ſub quibus virus ſeditionis latet, &
uaſi pruna ſub cinerib. occulta ardet, ſunt variæ.
ut enim ſeditiones mouentur ab opulentiorib.
ut à tenuioris fortunæ ciuibus, aut magiſtratus
ſé dat cauſam ſeditionibus. Potiſſima cauſa ſe-
itionis eſt elatio animi, qua faſcinati mortales in
ui ipſorũ amore pereunt. Iſti ſunt, qui ſe altius cũ
aro efferentes, & in currum veluti ſolis temere
lãtes ſe poſſe omnia, cum nihil poſſint, ſibi de-
eri omnia, cum debentur nulla, otioſe ſomniãt;
q; hi, cum ſint aliquantũ opulentiores, ſe omni-
o pares cum honoratis viris principibusq; ciui-
tis efficere conantur; quorum ſane quidam
iſeratione propemodũ digni ſunt (ſi miſericor-
a ſuperbiæ & ſtultitiæ tribui poteſt) qui cũ nul-
laude floreãt, nulla vitæ dignitate, nullo ampli-
dinis fructu, ita tamen inani inſignium gentili-
orum nomine ſibi blandiuntur, atq; ſi cœlo de-
pſi fuiſſent. Operæ pretiũ autem eſt, videre iſto-
m in omni genere inſolentiam: tunc autẽ ma-
me cum in regia verſantur. Famulorũ pars ante-
dit: pars autem magno agmine ſubſequitur, ipſi
ro in greſſu certis quibusdam numeris vtũtur.
um autẽ à ianitoribus introducuntur, & omnia
rcum cõmouentur, tum demũ ſeſe felices ſupra
ã dici poteſt exiſtimant. Credo q; illic tandem
 con-

contagione plebis minime violantur. Nec enim quenquam fugit, in quantā religionem veniat, si quispiam eorū, qui sibi heroes vidētur, nec omnino nati sed à Deo aliquo effićti, plebeio homini familiariter admixtus incedat. Cūćtas religiones pollui clamabunt oēs, & omnia nobilitatis sacra funditus interire, &c. Tametsi vero diuites variis modis stomachari solent in egentes, nihil tamen apud eos obtinēt, quin & ipsi vicissim stomachātur, liberos se æque esse atq; diuites gloriantes. Ita susq; deq; vertuntur omnia, & pacis templū arietibus Martis concussum cadit. Sic bilis in stomacho, bellum in ciuitate ardet.

Porro Aristoteles seditionis mēbra diuisim traćtata egregie in vnū locū traxit, vt monstri horribilis species omnium animos ad studium pacis commoueat. Recēset autem tredecim seditionis causas, quæ fibris inter se cohærentes, charybdim Rerump. efficiunt; hæ sunt, vt ordine dicam, iniuria, auaritia, honor, excellentia, metus, contemptus, excessus rerum, fortuna, discordia, otium, paruæ occasiones, dissimilitudo & locus.

Est autem iniuria, vt de hac primo loco agam, iniusta læsio ciuis, quā nemo nisi inuitus patitur; qui ergo istius aculeos aut per nominis aut per rerum priuatarū damnū & iaćturam sentiunt, facile acuuntur in eos, qui illis iniuste nocent. Impatiēs enim est natura humana damni, vimq; iniuriæ nō potest cōcoquere. Qui ergo velint seditionis neruos discindi, necesse est vt ab iniurijs & oppressionibus populi mentes manusq; detineant: nā nihil magis vrget ad faćtionem quam iniuria, nihil vehementius vrit quam oppressio.

Aua

Auaritia, quæ est secunda radix seditionis, est
extinguibilis situs & appetitus rerũ, qua veluti
oricitantes magistratus ad omne sterquilinium
rtunæ sordide rapiuntur. Ista oĩum vitiorũ fæce
taminati principes à suis ciuib. indigni semper
nperio iudicantur. Hinc liquefactum aurum suf-
cauit Crassum, stygium tormentum cruciauit
antalum, nomẽ Asini vulnerauit Midam. Quid
ultis? ciuitas tuta non est vbi auaritia regnat.

Honor verus est præmiũ felicitatis, falsus vero
hil aliud est quã risus fortunæ & inanis strepitus
ultitudinis; huius flatu permulti sic tument, vt
s præ se insolenter contemnant, perpauci sunt,
ni istius voce & nomine non delectentur, nulli
ne sunt, qui vmbrã honoris fugiunt, à quo si vel
tum (vt aiunt) vnguem coacti discesserint, con-
nuo in maniam aut phrenesin incitantur: nihil
go truculẽtiorem scenã in Rep. edit, quã iniusta
noris possessio, nihil maiorẽ luctum efficit, quã
decoris metus & ignominia. Circũspice si pla-
t, & intuere imperiorum stadia, ô quantas tra-
edias honorum excitauit ambitio.

Excellentia, quæ quartũ seditionis ouum con-
cit, est eminens & insignis vnius aut paucorũ pre
iis omnib. in ciuitate potentia; vnde monarchia
ıt dynastia enasci solet. Hanc olim Argi, Athe-
enses, Romani, Carthaginenses tã capitali odio
osecuti sunt, vt Herculem, Themistoclem, Sci-
onem & Hannibalem præcellentes viros ostra-
smo testaq; exulum denigrarint. Sed hoc malũ
uadente Aristotele) nascens opprimi & coerceri
ebet, ne inueteratum robustius fiat,

Metus quinta exiſtit ſeditionis cauſa, q paſſi[t] definitur expectatio futuri mali: hoc animi mot[u] perculſi qui iniurias fecerint, ne dent pœnas, au[t] ipſi talionis legem patiantur, flabella ſeditioni[s] fiunt. Sic antiquitus in inſula Rhodo nobiles, qu[i] iugum populo iniecerunt, metuẽtes vtiq; ne iuſt[e] affligerentur, ſeditioſa arma in populum ſuſcepe[-] runt. Vetus eſt illud: Odium eſt vmbra metus. A[t] ex odio ſeditio naſcitur: Ergo ex metu.

Sexta cauſa ſeditionis eſt contemtus, qui defi[-] niri poteſt ſuperciliosa quædam reiectio & indi[-] gnatio ciuium, qui putant non minus ſe demere[-] ri, quam qui in arce ciuitatis ſedent. Iſtius carbo[-] ne notari abhorret humana natura, quippe libera cum ſit, ſui potius interitum quam contemtum patietur. Carthago, ſuperba illa ciuitas, propter vnius legati contemtum deleta eſt: Thebana, Megarenſis & Syracuſana, ampliſſimæ olim ciui[-] tates contemtu fractæ conciderunt.

Incrementum ſeptimo iam loco poſitum, eſt monſtroſa & vltra modũ diuitiarũ augmentatio, quæ non aliter ad aurũ ſeditioſos, quam fames ad prædam leones mouet. Quare ſicut corpus ſecũ[-] dum proportionẽ augeri debet, vt partes concin[-] nitatẽ & conſenſum habeant: ita ſi in Rep. ciues conſpirare velint, modum accumulandi opes & potentiam obſeruari decet. Nam aliter vt corpus in alterius animantis figurã vertitur; ita Resp. in aliam adminiſtrationis formã facile cõmutatur.

Octaua fax ſeditionis eſt fortuna, quæ hic in[-] certa & occulta calamitatis cauſa definitur. Hu[-] ius vulnus olim Tarentini, Argiui & Athenienſes

peri-

ericulose senserunt; quorum nobiles fortuito
xtincti, non solum sui sed etiam suarum ciuita-
m calamitates extitere. Cæca profecto est rerũ
umanarũ domina fortuna, quæ ludens, Assyrio-
m, Græcorũ, Persarũ, & iam etiam propemodũ
omanorum imperia in puluerẽ, pene dixeram,
nihilum cõmutauit. Cæcam fortunam causam
ppello, nõ quod quicquam fiat sine prouidentia
ei, qui ortum & occasum imperatorum videt,
d quia ignota hæc causa est, cur Alexandri ve-
eno; hoc est, cur monarchæ & eorum sceptra
ccultis modis tollantur. Est ergo fortuna causã
uædam mutationis, si ignorantiam humanam,
nullo modo, si prouidentiam diuinam spectes.

Nonam seditionis causam, nempe discordiam
ldit Philosoph⁹, quæ est de reb. leuioribus ciuiũ
ter ciues inuidiosa cõtentio. Hæc aliquãdo effi-
t, vt democratiæ, in quib. multi locupletes fiant,
oligarchias seu paucorũ potentias migrent; di-
tes enim ęgre ferũt, vt pauperes sibi in libertate
nperij adæquentur. Huc etiam verecundia, quæ
t indignitas magistratus, referri potest, cum nõ
dicio sed sorte sartores & sutores fæcesq; popu-
in magistratum sumũtur, vt in ciuitatibus qui-
usdam, in quibus nonnunquam simiæ non opes
genij, sed sordes & nates ab altis sedibus in offi-
o produnt, sicut olim Piso temulentus in senatu
cit, & sicut hodie passim heu nimis multi faciũt.

Decima nunc causa mutationis nimirum incu-
a & negligentia sequitur, quę est in officio labo-
s tædium & oscitantia magistratus, qui oculum
summitate sceptri vigilãtẽ nõ habet; hoc modo

contigit, vt vulpes & astuti homines alieno an-
mo à Rep. existentes in Reip. viscera se insinuen
eodemq; potiti voto lacerent & dilanient. H
occasione, vt opinor, Israëlitæ optarunt regẽ, qu
iudices & sacerdotes negligẽter suum præstiteri
officium, & certe videtur Salomon nimio otio v
tæ sepultus regnum in tyrannidem, cultumq; D
in superstitionem commutasse. Recte Poëta;

Otium reges, simul & beatas
Perdidit vrbes.

Scipio Nasica ideo noluit Carthaginem dele-
ri, ne populus Romanus in otio viueret; & san
ciuitas illa florere non potest, in qua bos minor
quam piscis emitur. Claudius Nero solitus est d
cere Capuam Cannam, id est, perniciem fuiss
Hannibali; quippe in ea suos milites meretricu
lis, balneis, alijsque id genus delicijs mancipato
passus est effœminari.

Vndecimum locũ inter seditionis causas par
uæ occasiones habent; quæ sunt res, vt prima spe
cie apparent, parui momenti, cæterum si oscitan
tius aut negligentius tractentur, ciuitatem in ma
gnum periculum & discrimen vocant. Nã vt mul
tis arenis nauis immergitur, vt bos culicum mul
titudine suffocatur, ita rebus minimis ac tricis ne
glectis magna nonnunquam euertuntur imperia
Sapienter Hippocrates: Nihil contemne, nam ni-
hil paruum est: pustula sæpe in peracutum mor-
bum, res parui ponderis in grande discrimen mi-
grant: non est ergo in leuiculis scelerum oc-
casionibus extirpandis morandum. Res parua in-
primis videbatur Romanis, tribunos plebis insti-
tuere

ere, sed hæc libertas licentia facta lumen conum obscurasse dicitur.

Duodecima seditionũ causa est dissimilitudo orũ in ciuibus; hæc certe inter cæteras maxima usa conuersionis est. Nam vt nihil citius corpus manum inficit, quam pestilentium vaporum m innatis humoribus copulatio: ita nihil velous corrumpit ciuitatem, quam peregrinorũ honum admissio, in qua contagio & venenũ latet.

Postrema nũc causa sequitur nempe locus, qui non tam pro situ quam pro influentia cœli suitur. Hinc gẽtes sub Marte bellicosæ, sub Merrio leues, sub Ioue fortunatæ, sub alijs virtutius cæli alijs affectæ moribus ac modis dicuntur. t quoq; in situ loci motus quidam & fomes, io sæpe incitamur ad mutationem, sic teste At. Athenis magis populares erant qui in Piræeo iam qui in vrbe habitarunt.

Cæterum rabida tametsi & furiosa res est sedio, cuius dente vulnerata ciuitas cõtabescit cito; eterum si fiat edentula, eiusdem latratus (vt quiam volunt) plurimum non nocet. Nam vt fures tectis arcentur sæpe latratu canis: ita tyranni & ppressores Rerumpublicarum strepitu seditiois ab intentis malis propelluntur. Sed ne videar psemet mecum colluctari, eodemq; spiritu repunantia dicere, affirmo nomen seditionis mitius liquando sumi non pro concitato furore ciuium n causa mala, sed pro ardore optimorũ hominũ, ui bonũ cõmune studẽt defendere. Atq; hinc est, dicit Aristoteles, virtute excellẽtes viros iustissiне seditiones cõmouere posse. Sic Tarquinius superbus

perbus pulſus eſt regno, & alij multi: eſt ergo [...]leranda ſeditio, ne Phalaris, Nero & Diony[...] regnent. Tres autem cauſæ ſunt, cur potentes [...]ranni (qui aliter placari non poſſunt) ſeditio[...]enſe tollerentur. Prima eſt, quia imperant con[...] naturam; ſecunda, quia bono communi nõ co[...]ſulunt; tertia, quia populum non ſecus quam v[...]tures ſuam prædam, lacerant ac dilaniant: iniu[...] ergo eſt eorum imperium ac violenta adminiſtr[...]tio ciuitatis, quæ ſi lege & conſilio ſanari non p[...]teſt, defectionis impetu coërceri debet. Rec[...] Hippocrates: In periculoſis tentandum eſt cu[...] periculo. Si enim eſt in corpore ciuili ac eſt in hu[...]mano: ſed in humano corpore potius breuis & [...]cris dolor ferendus eſt quam totius interitus: er[...]go in corpore ciuili breuis & truculenta tragœdi[...] ſuſtinenda eſt potius quam ciuitatis ruina & de[...]uaſtatio: Amara hæc medicina eſt, ſed tũ neceſſa[...]ria, cũ tyrãnidis vlcera eouſq; prorepſerint, vt alio[...] modo quam ferro curari nõ poſſint. Animaduer[...]tendum tamen hic eſt, curam iſtam labentis Reip. non à vertigine populi aut vniuſcuiuſcunq; affe[...]ctu dependere, ſed cõſilio medicorum, hoc eſt, ſapientum virorum manu vulnerib. ciuitatis debere applicari: tum quidem ſedatio, non ſeditio, turbatio quædã humorum, non diſtractio diſtinctioq; ciuiũ appelletur. Eſt ergo ſeditio hoc modo nomineq; accepta, toleranda, ne crudelis Nero accenſa Roma exitium Troiæ ad lyram cantet, hoc eſt, ne incurabile monſtrum tyrannidis Perſico furore ciuitatem perdat.

Porro cum ex ſupradictis ſatis liqueat, diuites ple-

:unq; esse petulantes & contumeliosos, pau-
es autem maxima ex parte leues & malitiosos
tere, perspicuum euadit rerum secundarum
sessionem mediam omnium esse optimam, ci-
atemq; ex medijs ciuibus compositam prę alijs
ipublicæ formis esse eligendam, id quod ali-
ot etiam argumentis probat Aristoteles Pol. 2.
. 1. & lib. 3. cap. 3. & 4. Nam, vt inquit Aristo-
es, qui in excessu rerum secundarum aut ami-
um viuunt, imperio parere nolunt, neq; recte
perare sciunt, molles enim sunt, rudes, contu-
lios, inuidi & inuisi omnibus; ciuitas ergo ea,
æ ex medijs constat, optima habetur. Insuper,
tima ciuitas est illa, quæ vitam ciuium cum vir-
e cōiunctam habet: cuius item ciues facile ob-
nperant rationis iudicio. Talis autē est ciuitas
medijs ciuibus constans, ergo optima. Præter-
, vbi nullæ insidiæ, inuidia nulla, nulla sitis cu-
litasq; alieni est, ibi optima ciuitas est. Sed in-
mediocres mediosq; ciues istorū nihil est: Ergo
medijs ciuib. optima ciuitas constituitur, quęq;
nus seditionum procellis est obnoxia.

Cum itaque hæc sit conditio mediocrium, vt
anquilli & pacifici viuāt, voluimus eos præmit-
re: in sequentibus acturi de ijs, qui ad extrema
robiq; deflectunt: rationesque adducturi, quo-
odo, ne seditiones cieant, sint cohibendi.

CAPVT II.

*e tribus generibus potentum, qui principibus suspe-
cti esse possunt: & primum de ijs, qui principibus
sanguine iuncti sunt.*

Tres

RES potiſſimum perſonæ ſunt, qu rum auctoritas & potentia in ſuſpi onem facile cadunt. Primum cogna & ſub his ij, qui propter ſanguinis co iunctionem coronam affectare, aut quicquid m liantur, à populo obtinere poſſe præſumuntu Secundo loco Vaſalli: maxime ij, qui feuda m gnifica & quæ ad res nouas moliendum ac commoda ſunt, poſſident. Denique, quib virtus militaris, pacisve ſtudium apud po pulum magnam conciliauit auctoritatem ac fa uorem

Nuſquam autem inuidia & æmulationes ma gis conſpiciuntur, quam in cognata ſtirpe. Eo e nim non raro principes & reges adigunt, vt fur dis & rabioſis non multum ſint abſimiles. Præ terea inuidia, ambitio, & æmulatio, (de his enim iam ſermo eſt) quorum animis ſemel inſederunt tantis ſunt viribus, vt ſi non omnino humane ingenio, at ſaltem humanitate & amica propen ſione exuti credantur.

Alexander Magnus bellum Aſiæ illaturus co gnatos omnes prius è medio ſuſtulit. Vix cum pe dem imperio inferunt Turcæ, fratres mox omnes, nulla reuerētia ſanguinis tacti crudeliſſime truci dāt. Sic mortuo Selime Solimani filio, imperatore Turcico, anno 1582. Murates eius filius, patris ſucceſſor, recepto more barbaro, ſtrangulari quinque fratres, natu ſe minores in præſentia ſua iuſſit: ſecutus exemplum proaui ſui Seli mis, Baiazetis filij, qui patre veneno, opera Iu dæi Medici, vt aiunt, ſublato, cum libido & cu-

pidi-

ditas regnandi naturalem mortem expectare
on permitteret, non modo fratres suos & eorum
eros, omnesq; consanguineos è medio sustu-
ne æmulos regni relinqueret; sed etiam, cum in
peditione Ægyptiaca esset, veritus ne sibi ab-
nti Solimanus filius vnicus imperium adime-
t, quemadmodum ipse Baiazeti patri suo illud
torserat, veste quadã veneno tincta dono mis-
filij vitæ pater, vt multi indicarunt, insidiatus
. Eadem diffidentia Solimanus erga filios la-
orauit. Cum enim anno 1552. Mũstapha filius
tu maior, fractis Persarum opibus, ad patrem
cepta fide, sine comitatu rediisset, tanto exer-
tus clamore, tantaq; gratulatione exceptus est,
mortalium antea nemo. Pater istam gloriam
rre non potuit, sed filium subinde strangulari
andauit in cubiculo interiore, & eodẽ momen-
coram exercitu proijci: tum præconem altissi-
a voce promulgare iussit, vnum in cœlo Deum,
terris vnum Solimanum Imperatorem esse o-
ortere. Totus exercitus terrore attonitus obmu-
it. Iunior natu biduo post veneno sublatus est,
uod ingemuisset. Terti⁹, qui metu patris ad regẽ
ersarum confugerat; statim per legatos reuoca-
is est, ac securi percussus. Restabat Selimus, cui
ater minas intẽtauit nisi solus restaret. Quocirca
ugerius Busbequius, nihil omnino, inquit, mise-
us Turcicorum imperatorum filijs esse, è quibus
quis patri successit, reliquos ineuitabilem mor-
s necessitatẽ manere. Nã neq;, inquit, Turcę im-
ij æmulos ferũt, nec p milites ptorianos omnino
rre possunt, q, si quis forte fratrũ sit, pter eũ qui
regnat,

regnat, ſuperſtes, congiariorum petẽdorum nu
lum finem faciunt. Si recuſantur, ſtatim aud
Saluus frater ſit, fratrem Deus nobis ſeruet. Q
verbo deſignari illum imperio non eſt obſcuru
adeo vt fratrum ſanguine manus polluere & pa
ricidio regnum Turcis imperatoribus ſit neceſſ
Olim quoque ſimilia parricidia Aſiaticis regib
conſueta fuere, apud quos, teſte Papirio Maſſo
no, nihil tam ſanctum fuit, quod non facile vi
laretur, ſi vtilitas oſtenderetur. Vnum è mult
adducamus ex Plutarcho de rege Deiotaro. A
enim, Deiotaro plures fuiſſe filios, quorum cu
ipſe vni relinquere imperium atque omne patr
monium ſuum cuperet, quo id facilius efficere
cæteros omnes manibus ſuis trucidaſſe, vinitor
exemplo, qui cum vitis aliqua plures emiſerit ſu
culos, vnum modo ex eis relinquere, alios ampu
tare cõſueuerũt, vt is, qui relinquitur, maior & ro
buſtior fiat. Mitiore ſane animo ſunt reges Æthi
opũ, vel Abiſſinorũ in Africa omniũ potentiſſimi
Ii. n. regnante legitimo ſucceſſore, reliquos filio
ſuos & cõſanguineos, ne ad regnũ aſpirent, neu
habeant occaſionẽ, turbas libidine imperij exci
tandi, procul remotos in monte altiſſimo, qui ab
Aluereſio Anga vocatur, ad quem propter præ
cipitia vnus tantum aditus eſſe dicitur, perpetuis
ſed liberis cuſtodijs potius incolumes detinere
quam parricidia committere malunt. Inde nulli,
niſi qui ad imperium magis idoneus ex filijs, & ijs
deficientibus, ex proximis agnatis, optimatibus
videtur, egredi, & habenas imperij abſq; æmulo
liberas capeſſere, mortuo tamen ante rege, licet.
Idem

m etiam regibus Chinæ vsitatum est, qui à fra-
idijs abhorrẽtes, fratres suos in certũ quendã
d peculiariter destinatũ locũ, omni deliciarũ
oluptatum genere affluentem, ablegant.
Sed vt à diuerticulo ad propositũ reuertamur.
c reges Chinę nec Æthiopiæ, amandando; nec
rcæ occidendo, nec Mauri excœcando fratres
s aut consanguineos, sua satis vallare, imperia à
itionibus tueri possunt. Esto vero: lateant co-
ti, regnum non affectent: an non vulgus, imo
m proceres & optimates irę stimulis compun-
aut metu pœnarum agitati, aut desiderio vin-
tæ propter ablegatos & occlusos colludere?
on custodes largitionibus corrumpere? & cu-
liæ mancipatos ab exilio ad imperij clauum
ocare possunt? Id quod consimili exemplo
ndam Hispani in Calabriæ duce carcere Sci-
væ detento attentarunt.
Plus autem laudis & humanitatis habere Chi-
sium & Æthiopum consuetudinem, quam
rum, inficias non eo. Longa enim cõsuetudo
lege est. Ac sane plausibile est aliquo modo,
num clandestinis consanguineorũ machinati-
bus, quoad laute & humaniter tractantur, ex-
tum esse. Sed certe minor est securitas quam
go credatur: quandoquidem plurimos Chinæ
es trucidatos, multosque crudelissimos tyran-
, imo & fœminas, rerum apud Chinenses
itos fuisse legimus. Quid quod paucis ab-
annis in Æthiopia Abdimelech ad imperi-
non ex monte Anga, sed Arabia, quo con-
erat, accersebatur?

X Ma-

Maiore autem cum periculo Turcarum cru
litas, Maurorumque inclementia coniuncta
quorum illi fratres perimunt: hi vero vna c
consanguineis visu priuant. Cum enim in cæte
imperijs nulla re animi honoris & potentiæ
terdum auidi ad seditiones & arma quam am
tione inflammentur: Ottomanni & Mauri p
ter illam etiam necessitatem, quam prætexan
habent, quo nimirum vitæ suæ incolumitati co
sulant. Hinc nullibi plures seditiones pluraq; b
la ciuilia audiuimus, quam apud Mauros, Orn
Tunigi, Marocci & Fessæ: & Turcos inter Or
nē & Mosen, Mosen & Mahumetem: Baiazete
& Zizimum: Selimum I. & Baiazetem II. ipsius p
trem: Baiazetem II. & Alenziacum ipsius nep
tem: Solimannum & Mustaffem filium: Selimu
II. & Baiazetem fratrem: quorum hic cum Ta
mam ad regem Persiæ cōfugisset, à Tamnite qu
dam, apud quem hospitabatur, qui ad id facin
auri talento conductus fuerat, interfectus est.

Qui enim se à principis in imperio successo
sublatum iri sciunt, his vnicus labor restat, qu
modo extra tela constituti vitæ suæ stabiliant
licitatem. Sumtis itaque armis vim pro vir
à se propulsare enituntur, idque aut subditoru
aut barbarorum auxilio. Et hoc est, quod Se
mo I. in ore erat: Facile, aiebat, excusationem m
reor, tametsi fratres, cognatos, nepotes,
consanguineos non paucos è medio sustuli,
quidem nec ab infimo etiam Ottomannicæ f
miliæ, si meo loco esset, benignius fuissem exc
ptus.

Ecor

contrario cuiuis in conſpectu eſt; imperium
panicum, Portugalenſe, Gallicum, Germa-
um principum & aliorum Chriſtiani orbis
erum, quantumuis inter ſe conſanguineo-
, minus ſcatere ſeditionibus, aut inteſtinis bel-
qualia ſæpe inter barbaros exarſerunt. Fera
a & inhumana cōſuetudo feros & cyclopicos:
ana autem humanos reddit. Vbinam plu-
unt conſanguinei, fratres, & cognati, quam
milia Auſtriaca? Anne propterea amicitiam,
m natura peperit, & Romani imperij tran-
litatem fumoſo ambitionis titulo accenſi vn-
m diſſociarunt? Mutuo quique ſibi cedunt,
ore præueniunt, pacificeque rem componūt:
ſecus ac multa & diſtincta corpora, quæ vno
tu animata, vna voluntate ducta regerentur.
egno Gallico, quamuis omni tempore multi
one ſanguinis regem attingerent: non tamen,
ue à Caroli Magni, neque Hugonis Capeti,
ue Merouei, qui hos anteceſſit, ſucceſſori-
, de ſucceſſione vnquam hoſtiliter litigatum
. Anne fieri poteſt, tantam gubernationis eſ-
ulcedinem, tantam eſſe recompenſationem,
oque tam perfectum gaudium, vt cum fra-
io ſanguine, conſanguineorumque interitu
ferri queat? Ecquis imperatorum vnquam
diues, tam potens, tam beatus eſt, qui vere
x animo frontem explanare queat, conſangui-
, qui felicitati ipſius congratularentur, deſti-
is?

Quamobrem optima ratio pacem & concor-

diam principum, imperij æmulorum, alendi iustitia & prudentia sita est: quarum benefi cuiusvis ingenium explorari, ira componi, in dia (affectuũ vehementissimus) declinari, ad que imperio sua tranquillas constare potest. N quemadmodum furore & sæuitia magnatum nimi exasperantur: ita humanitate & beneuole tia, vt sorte sua contenti acquiescant, concilia tur.

Turcę fratres suos trucidaturi ad rebellandu cogunt. Quanto consultius Antoninus Philo phus Lucium Verum fratrem, imperij collega & Valentinianus Valentem asciuerunt. Ex quo nisi amor, caritas & beneuolentia nascitur. G tianus regnum cum Theodosio partitus est, quem tamen nulla eius portio attinebat: quo iam obtinuit, vt nunquam tanta animorum co iunctio inter principes, qualis inter ipsos extiti audita sit.

At sane credibile, imo certissimum fere est, r gnum Turcicũ hac ipsa potissimũ de causa, quo tã horribili tyrañide ij, qui ad regni gubernacu euehũtur, in cõsanguineos sæuiũt, tandem coll psurũ esse. Cũ .n. imperatores Turcici atq; adeo i qui ex Ottomanica familia sunt ꝓgnati, quotque libet vxores ducant, è quib' plerunq; numerosi simam prolem suscipiant, (id quod inter alios d vno ex hodierni imperatoris Turcici filijs prodi tur, natos ipsi esse intra biennium quinquagint liberos) quibus sane haud clam est, omnes se à pa tris successore vita priuatũ iri: verisimile certe est fore tandẽ, vt metus & odium in intestinũ bellun

erum

mpant, imperium labefactent, diuellant, ad-
; aditum hosti ad imperij excidiũ patefaciant.
Quod vero hæc hactenus non euenerint, non
quod mireris. Cum .n. certę ac destinatæ sint
periorum periodi, & vero pauca adhuc secula
terierint ab eo tẽpore, quo primũ Ottoman-
; (qui anno 1328. viuẽte Benedicto XII. Pontif.
jt) imperium Turcicũ stabiliuit; hactenus quí-
n nondũ est subuersum. Cum vero breui hoc
oris curriculo perquammultæ diræ ac funestæ
ies, potissimũ vero parricidia, ab imperatorib.
rcicis diuersimode perpetratę sint, atq; adhuc-
n cõtinuẽtur; regnũ Turcicũ extremam tandẽ
surum ruinã; prognosticaq; & pdictiones meas
oletũ iri, omnes intelligẽtes & sperãt & vident.

CAPVT III.

De vasallis.

IN cuiusvis regni vasallis duo occurrũt,
bonum & malum. Malum est: aucto-
ritas ipsorum & potentia: quatenus eæ
summo principi sunt suspectæ. Sunt enim
ar præparatæ sedis & refugij omnib. qui tur-
excitare student, aut armis imperatorẽ tẽtant:
ompertũ est in regno Neapolitano, principib.
rentinis, Salernitanis & ducibus Sesti & Rosi.
Bonum vocamus: quod vasalli illi sunt tanquã
eton, quo veluti basi integrum Reip. systema
itur. Subtracto illo hoc nihil est aliud quam
pus sine ossibus & neruis, sola carne & muscu-
ubsistens. Hinc reliqua imperij membra in-
uescente bello, moriente rege, exercituve

 fuso,

fuſo, facile ſuccumbunt. Plebs enim deſtit viris, qui maiorum ſuorum celebritate prouo ti, ad rerum maximarum gloriam aſpirant, eoque virtute ſua defenſant, magnis erro tricis inuoluitur, imo ſi inter ſpem metumq hæret, hoſti ſe facile adiungit. Aliquoties h vidit Ægyptus: forſitan & Turciæ idem cont geret, ſi Deo clementer annuente immanil mus ille hoſtis aperto Marte & campo funde tur.

Ac conſtat longa rerũ experiẽtia, regna, in q bus copioſa ac præclara eſt nobilium multitud pene inuicta & immortalia eſſe: id quod exe plis ſuis Gallia & Perſia probant. Gallia eni prope in regum Anglicorum poteſtatem red cta, ope & auxilio nobilitatis vindicata & lib rata. Sic Perſia, modo à Tartaris modo à Sar cenis agitata, virtute & fortitudine nobilitat qua regio illa abundat, fortiter defenſata eſt Sic Hiſpania nobilitatis ope Maurorum ſeruit tem excuſſit.

Obiter hic recordor egregij reſponſi com tis Sabaudiæ Petri, cum enim cancellarius im peratoris moneret, literas feudales de nonnu lis oppidis, quæ paulò ante primum in bello a quiſierat, monſtraret: gladium euaginatum il oſtendens, Hæ, inquit, ſunt literæ, quibus iſ loca acquiſiui. Huc reſpexit fortaſſe Cynus iu risconſultus inſignis, ſicut allegatur à Paride d Puteo, referẽs, quod quidam nobilis domino fe di oſtẽderit enſem pro inſtrumento feudali.

Audio vero, qui hic contra veniat, dicens

eſt

e quidem vasallos & proceres conseruandæ triæ non inutiles, regi vero prodesse minime. uemadmodum enim eorum præclara esse po- t in defendenda patria erigendoque populo era, sic quoque vicissim potentia sua turbas ntra principem excitare & funestas mouere litiones possunt. Ecquis hæc posse fieri ne- t, cum princeps oneri ferundo non est, digni- tis incapax, ac principis munere indignus? cum stitiam peruerse administrat, iudicijque subtili- te caret, atque adeo secus habet quam nos su- a definiuimus?

At vero talis vbi fuerit, negotiũ facessent non m vasalli: quam etiam consiliarij: imo morio- s, coniuncta opera naso eum ducent, non ob- ruantes vt regem, sed ludibrio habentes, vt in- ntem. Childericus & Carolus simplex ille in allia (sub quo feuda Gallorum initium habue- nt, omnib. ob incuriã nimirum regis, vrbẽ aliaq; æ fidei commissa ad se pertrahentibus) Wen- slaus in Germania, Ramirus in Hispania, An- reas Neapoli, Maximilianus Sfortia Mediolani is exemplis id comprobant. Ex quibus firmi- r illud concludo, eiusmodi principes consilio iudicio destitutos, ab eiusmodi impetitioni- us minime posse esse liberos.

CAPVT IV.

De ijs, qui virtute & fortitudine sua maxi- mam sibi conciliarunt au- ctoritatem.

N tertio gradu ſuſpectorum colloca-tur illi, qui tametſi non vſque ad illuſtri genere ſuſcepti ſunt, & neq; di-uitijs neq; multitudine vaſallorũ eos æ-quant, ampliſſimam tamen exiſtimationis lau-dem ſibi pepererunt, eo quod aut obierunt negoti-a ardua, aut animi fortitudinem inſigni aliquo facinore, ſiue id pacis ſiue belli tempore, decla-rarunt.

Et ſane ſi verum fateamur, nulla imperij peſtis capitalior eſſe poteſt quam nimia priuati hominis potentia & auctoritas. Hinc Athenienſes ſorte eos eiecerunt è ciuitate potentiam eorum ita de-clinaturi. Neq; monarchia omnino caret illo pe-riculo, vt non immerito dixerit Ariſtoteles, non eſſe permittendum vt alij alijs auctoritate & di-uitijs nimium ſeſe efferant, aut prætermodũ glo-rientur, affirmatq; cuiusuis Reipub. ac ſtatus ſalu-tem hoc modo facile ſaluam eſſe poſſe. Pauciſſi-mi enim non luxuriant rebus ſecundis, imperitio-res quam vt fortunæ flatui inſeruiant.

Magnum quidem hoc eſt malum, at facile an-teuerti poteſt. Primo ſi ad conſilia de rebus ſub-limioribus ac difficilioribus ſuperbi, temerarij, arrogantesq; eiusmodi non adhibeantur. Quo-rum enim mens ita imbuta eſt, plerunque no-ua ſectantur: atque, vbi arrogantiam cum po-tentia coniunxerunt, tunc & frena reſpuunt, & ſedari amplius non poſſunt. Longius autem ar-cendi ſunt callidi & inueteratores; quales o-lim C. Caſſius & Laurentius Medices erant. Vt enim arrogantes ſua confidentia; ſic callidi

ſua

ia vafritia plus æquo omnia metiuntur. Longiſ-
me vero omnium ab arcanis ſeparẽtur mobiles
leues: ſiquidem more arundinis nunc huc nunc
luc agitati vel ad leuiſſimam ſpei metusve aurã
ectuntur: iucundæ ſane & arrogantibus & ver-
tis fabulæ.

Male etiam & incõſulte illis committitur ma-
ſtratus, qui propriam iurisdictionem habent, &
re ſummum magiſtratum adæquant: quando-
uidem vix dici poteſt, quam dulce ſit imperare
ijs, quam dulcis ſit periurio latebra, quam com-
oda iuſti & æqui negligendi occaſio. At, quid ſi
ouus princeps eiusmodi præfectos inueniat?
iſſuenda illorum poteſtas potius quam diſcin-
enda. Sic præfectura Conneſtabilium in Gallia,
Magni Magiſtri ad D. Iacobum, Alcanteræ &
alatranæ in Hiſpania, aliquoties ſuppreſſa eſt.

Non raro autem cõtingit eiusmodi præfectos
nta pollere potentia, vt remoueri non poſſint:
m vero de die in diem illorum dignitas dimi-
uenda, potentiaq; ſenſim atterenda eſt. Poten-
a enim diuturna hominum animos quaſi faſci-
it & impellit, vt non ea, quæ decet, ſed quæ
oſſunt, aut poſſe credunt, ſectentur. Quæ dum
onſidero, mirari mihi ſæpius in mentem venit,
uomodonam ampliſſimi magiſtratus in orbe
hriſtiano, ceu ſunt Conneſtabiles, Amirales &
areſcalli in Gallia, hucusque tamdiu duraue-
it.

Porro officia hæc procerum Parienſiũ ita ſunt
ſtributa, vt quoties agitur legibus aut reſcriptis
magno conſilio & curia Pariſiorum, quam

Parlamentum vocant, curia ordine prior esse. Cumque innumerabiles pene sint regij procuratores, vnus curiæ Parisiorum dignitate cæteris prior est. Nam cęteri iusiurandum curię cuiusque iudicibus præstare solent: procurator vero curiæ Parisiorum vnius principis iureiurando tenetur. Militaris disciplinæ ac bellicarum rerum arbiter ac moderator, is qui magister militum seu Connestabilis dicitur, aut inter Marescallos seu tribunos militum, qui primus eorum honorem adeptus est; domesticæ vero disciplinæ ac iudiciorum princeps est cancellarius seu primicerius: vterque vtriusque disciplinæ magister summa potestate constitutus; nec alter alterius imperio tenetur, sed vterque vtrique æqualis eodem gradu ac ordine incedit: nihilominus magister militum dignitate superior est, dextrumque principis latus occupat, cancellarius sinistrum; ac ne quis putet, eum ordinem magistro militum tribui, quasi gladium principis ad dextram præ se ferre teneatur, quoties locorum angustiæ non ferunt vtrumque simul incedere, magister militum antecedit, deinde cancellarius, quem prætorio præfectus sequitur.

Sic præcipui magistratus in Gallia viris maxime excellentibus perpetuo demandantur. Tametsi autem officia hæc eorum propria ac hæreditaria non sunt, qui ijs funguntur, non est tamen penes regem, eos ab officio propria auctoritate remouere. Quoniam enim maiorum magistratuum functiones principibus perpetuo dantur, atq; ita à parētibus in filios transeunt, fit hinc, vt dum

intra

ıtra modestiæ terminos sese continent, popula-
:mque fauorem passim sibi conciliant, atque ne
:gio fauore excidant, cauent, hæreditario demũ
ıre in filios ac nepotes dominia illa, quibus præ-
ınt, transmittant. Atque hac ratione, Ducatus,
:omitatus, Marchiæ alijque magistratuum or-
ines dum perpetuo dabantur, fere omnes hære-
itarij facti sunt.

Administrari quidem iustitia perpetuo debet, on tamen ab vna sola sed à pluribus Parlamenti ue senatus personis. At bellicæ disciplinæ admi-istratio nulli perpetuo, neq; etiam multis simul, emandanda est. Non multis, nam multi custo-es gregi pernicies. Sic ducum bellicorum multi-udo præclaris sæpe consilijs obstat, & exercitus nicum habens ducem plerunq; superior fit eo, uem plures simul ducunt. Non perpetuo. Po-:ntia enim bellica duces fiunt insolentiores atq; fferatiores; id quod de Achille nobilis ille poëta :ribit;

——. *Nihil non arrogat armis.*

Hac de causa omnes magistratus Romani fue-unt annui: exceptis consortibus: quin imo Di-:tatura, cuius potestas summa erat, raro integrũ ınnum durauit. Marius, Cęsar & Pompeius quod : magistratu, bellorum & prouinciarum admini-tratione, definito tempore non abirent, maxi-nam Reipublicæ partem ad se transtulerunt.

Tria autem mala ex perpetuis magistratibus :nascuntur. Primum hactenus perstrinximus: Al-:erum est, quod princeps, contra quam opinatur,

me-

meliori occasione, quæ forsitan obtingeret, vero vti non licet, semet defraudat.

Vltimum est, quod raro eiusmodi personæ, qu perpetuo præficiuntur, aut propter virium co poris debilitatem aduersamque valetudinem a onera illa sustinenda inepti, aut propter ætate minus alacriores, aut propter affectuum animi perturbationes à recto deuiationem, plus incom modi quam commodi in Remp. inuehunt, quin etiam sæpenumero ob animi impotentiam gra uissime delirant. Quo fit, vt armis, quæ Reipub. causa gerunt, aut parum aut nihil proficiant, au denique plus obsint quam prosint.

Quemadmodum vero princeps nunquam sib persuaderi patietur, vt perpetuo elocet magistra tus: ita nulli se adstringet, vt illos non possit non mutare. Semper sibi integrum ius reseruet, vtendi & abutendi, stabiliendi & deponendi: idque tum personæ tum circumstantiarum ratione. Licet hoc videre in Cæsare Augusto. Cum enim fama cōstans esset obijsse Q. Varum, omnium prouincialium administrationibus terminos prorogauit, eade causa, vt afflictis & periculosis temporibus incidentibus, subditi à viris peritis, & de quarum prudentia constaret, regerentur. Sub Tiberio multi in prouincijs & bellis gubernandis consenuisse dicuntur.

Antoninus Pius, pijs & apertis ministris magnopere semper delectatus est: imo quos tales esse comperit, nunquam officio remouit, sed honoribus cumulatiores & diuitijs locupletiores reddidit.

Cum

Cum vero necessum sit, vt, quæ lubrica & molia sunt, immoto & inconcusso fundamento su-
:rimponantur: non abs re fecerit princeps, si cũ
:ouincialium, ducum, præfectorum, militum,
iorumq; eius generis magistratus non sint per-
:etui, proindeq; ipsorum consilio non perpetuo
uatur, consiliarios habeat perpetuos, quibuscũ
onsilia & arcana negotia communicet: vbi tamẽ
uendum, ne quis eorum propriam habeat iuris-
ictionem. Deliberẽtur autem & cõcludantur res
:duæ ac magni momenti ad bella pacemve atti-
entes. Vniuersa autem in senatu illo principis
actata diligenter consignentur: inde depẽdeat
mnis Reip. administratio: inde quæcunque belli
acisve tempore conueniant, promanare omnia
ebent.

CAPVT V.

De pauperibus.

RESTAT adhuc aliud genus hominum, turbarum cupidi, pacis inimici: ideoq; non immerito timendi: nimirum ad
uos nullum emolumentum ex bona Reipubl.
õstitutione redundat. Sunt autem qui ad extre-
nam paupertatem & miseriam sunt redacti. Cũ
nim, quod amittant, desit, facile aliqua mutatio-
ie suborta impelluntur, proxima quæque arripi-
ntes, quibus rem suam ex aliorum pernicie &
letrimento amplificent.

Hinc Liuius scribit, quod in Græcia, bellico
umore inter regem Perseum & Romanos sparso,

pau-

pauperiores quique πανολεθρίαν, omnium euersio-nem sperantes ad Persei partes transierint: Boni vero, quorum intererat Rempublicam saluam esse, cum Romanis fecerint. Catilina facem Rei-publicæ Romanæ illaturus adiunxit sibi homines nequam, profligatæ vitæ ac famæ. Atq; vt ille in-quit: quicunque impudicus, adulter, ganeo, latro, sacrilegus; vel qui alea, manu, ventre patrimonium dissipauerat, quique alienum æs conflauerat, quo flagitium aut facinus redimeret; præterea omnes vndique parricidæ, sacrilegi, conuicti iudicijs, aut pro factis iudicium timentes; adhæc & quos manus linguave periurio aut ciuili sanguine ale-bat; postremo omnes, quos flagitium, egestas, conscius animus exagitabat: hi Catilinæ proximi ac familiares erant, & de ciuitatis magistratu re-rumque omnium mutatione cum eo tractabant, & nihil sibi reliqui non ad prędam non ad cru-delitatem fecere: sacra profanaque, diuina atque humana omnia in promiscuo, nihil pensi neque moderati habebant. Homini enim potentiam quærenti (sic apud auctores Catilina declamans infertur) elegantissimus quisq; opportunissimus, cui neq; sua cara, quippe quæ nulla sunt, & omnia cum pretio honesta videntur.

Iulius Cæsar imperium Romanum affectans, non nisi obæratos & ob vitam male actam aliam-ve ob causam exules & egenos ad se illectauit. Cum vero nihil superesset amplius, quamobrem sua sorte contenti esse possent, non omnino in-eptos esse iudicauit, quorum opera summa rerum potiri

stiri posset. Quamuis vero quibusdam vtpote gentissimis & miserrimis succurrere non posset, men dicere sæpe solebat, nihil ipsis deesse nisi ellum ciuile.

Summatim autem vt perstringam: Omnes, ui de statu suo patriæ salutem deturbare conati int, eiusmodi homunciones adhibere consue- erunt. Nam vt Salustius ait: Semper in ciuitate, uibus opes nullæ sunt, bonis inuident, malos xtollunt: vetera odere, noua exoptant: odio sua- ım rerum mutari omnia student.

Maximæ & perniciosissimæ seditiones in Gal- a, quæ nondum deferbuerunt, à domesticis & icolis sunt excitatæ. Armis enim inter regem Galliæ & Hispaniæ motis, cum principes ob sum- us maximos alienum æs vndecunque contra- entes in extremam paupertatem redigerentur, deoque militibus stipendia militaria exoluere ıō possent, factum est, vt milites omnes in vnam birent sententiam de inuadendis ac diripiendis onis ecclesiasticis, quorum annuus reditus su- ra 6. thonnas auri æstimabatur. Quamobrem umtis armis florentissimum illud regnum, cui par sol non aspexit, depopulati, in eum qualis nunc est, miserabilem statum redegerunt.

Toto itaque animo princeps se metu & peri- culo egenorum liberare studeat: potest autem hoc duplici ratione. I. Sua ditione remouendo, II. Eorum opera vtendo.

Exonerari autē possunt, cum alio in nouas co- lonias traducuntur: Sic Parthenios Spartani, cōtra quos

quos ne quid molirentur, ſuſpicio erat, deliberato Tarentum mittunt. Vel cum in militiam abire cogũtur:Sic Venetiani plurimos paupertate preſſos maleque feriatos,quibus ciuitas ſcatebat, bello Cyprico adhibitos exonerarunt. Aut cum omnino ſolum vertere iubentur. Sic Ferdinandus rex Hiſpaniæ, Zingaros, (vulgo Zigeuner) quibus ſexaginta dies, intra quos omnino Hiſpania fuerat deſerẽda, deſtinauerat, Hiſpania exhauſit.

Cæterum cum hic Cingarorum mentio fiat (genus hominum quam notiſſimum tam pernicioſiſſimum) de illis pauca inſuper hic referam. Vagum nempe & inutile prorſus eſt hoc genus hominum, ſatis in Germania & alibi paſſim cum multorum pernicie ac damno notum. De quorũ origine, & vnde veniant,hiſtorici variant. Plerunque tamen in eo conſentiunt,cui etiam communis experientia adſtipulatur, nempe quod nihil aliud ſunt, quam manipulus furum, & colluuies ocioſorum & fraudulentorum hominum,ex varijs nationibus non ita remotis ſed vicinis collecta, qui extra ciuitates in agris, in triuijs tentoria erigentes, latrocinijs & furtis, deceptionibus & permutationibus, atque ex chiromantica diuinatione oblectantes homines,ijs fraudibus victum mendicant. Fabulas quoq; meras fingunt, ſibi ex patrijs ſedibus neceſſariam migrationem neſcio quibus de cauſis iniunctam eſſe; ſi ſecus fecerint, & non quotannis hordas ſuas, id eſt, multitudinem hominum vtriusque ſexus exulatum miſerint, calamitatem & ſterilitatem certam omnib. prẹſto eſſe. Cẹterum vt rectius cognoſca-

mus,

is, cuiates sint isti impostores, audiamus Al-
rtum Cranzium, cuius verba sunt: Cum agere-
: à Christo annus decimus septimus post mille
adringentos, primum apparuere his nostris
ritimis locis ad mare Germanicum homines
gredine informes, excocti sole, immundi veste,
vsu rerum omnium fœdi, furtis inprimis acres,
æsertim fœminæ eius gentis. Nam viris ex furto
minarum victus est. Tartaros vulgus appellat.
Italia vocant Cianos. Ducem comites milites
ter se honorant. Veste præstantes, venaticos
nes pro more nobilitatis alunt, sed vbi venen-
t, nisi furtim, non habent. Equos sæpe mutant,
ior tamē pars pedibus graditur. Fœminæ cum
atis & paruulis iumento inuehuntur. Literas
n prætulerunt Sigismūdi regis & aliquot prin-
um, vt transitus illis per vrbes & prouincias in-
lumis permittatur innoxiusque. Ferunt ipsi, ex
uncta sibi pœnitentia mundum peregrinantes
cumire, sed fabellæ sunt. Hominum genus,
od vsu compertum est, in peregrinatione na-
m, ocio deditum, nullam agnoscens patriam
circuit, furto, vt diximus, fœminarum victi-
s: canino ritu degit: nulla religionis illi cura:
diem viuit: ex prouincia demigrat in prouin-
m: per aliquot annorum interualla redit, sed
ultas in partes scinditur, vt non ijdem in eun-
m facile redeant, nisi per longa interualla, lo-
m. Recipiunt passim & viros & fœminas vo-
ntes in cunctis prouincijs, qui se illorum miscēt
ntubernio. Colluuies hominum mirabilis,
anium perita linguarum, rusticæ plebi graui

damno imminens: vbi foris laborant in agris, ſpolijs inuigilant caſellarum,&c. Auētinus qu hanc impoſtorum progeniem ſuis viuis colorib egregie depinxit, cuius verba ex annalibus Boi rum inſerere operæpretium exiſtimaui: Eade tempeſtate (anno videlicet poſt natum Chriſtu 1439.) furaciſſimum, inquit, illud genus homin colluuies atque ſentina variarū gentium, quæ confinio imperij Turcarum atq; Vngariæ habit (Zigenos appellam⁹) rege Zindelone noſtras p agrare cœpere regiones. Furto, rapina, diuinati nibus impune prorſus victū quæritāt. Ex Ægyp ſe eſſe mētiuntur, extorresq; domo à ſuperis co maiorū delicta, qui Deiparam virginē cum pue Ieſu hoſpitio excipere recuſarint, ſeptem anno exilio expiare, impudentiſſime confingunt. E perimentis cognoui, eos vti Venetica lingua. ꝓditores atq; exploratores eſſe, cum alij tum i primis Maximilianus Cæſar Auguſtus & Albert parens principū noſtrorum publicis edictis teſ tur; adeo tamen vana ſuperſtitio hominum me tes velut lethargus inuaſit, vt eos violari nefas p tent, atque graſſari, furari, imponere paſſim i pune ſinant. Hæc Auentinus.

Cæterum quod ad mendicos attinet, extat illis vetus conſtitutio, quæ Caroli M. vulgo pu tur, his verbis: Mendici per regiones vagari n permittuntor: ſuos pauperes quælibet ciuitas a to: illis, niſi manibus operentur, nullus quidqua dato. Mangones, vagabundi & cotiones, q impoſturis homines ludunt, coercentor. Facin roſus oculum pro prima culpa perdito: culpa

it

rans naſo truncator: tertio deprehenſus ca-
alem pœnam luito. Nemo militiæ ſocium ſuũ
quemlibet alium ad potadum inuitato; quod
uis ebrius repertus fuerit, eiectus quoad culpã
gnoſcat, aquam bibito. Extat quoq; cõſtitutio
tiniani imp. in Nouel. contra otioſos mẽdicos,
gna quæ hic inſeratur, talis videlicet: Si huius
ræ fuerint, & corporibus quidem validis viuan-
, vitæ autem eis decens non eſt occaſio, hos nõ
ſtra eſſe terræ onus permittere, ſed tradere ci-
s eos operam publicorũ attinet artificibus, ad
niſterium, & præpoſitis panificantium ſtatio-
m, & hortos operantibus, aliisq; diuerſis arti-
s aut operibus, in quibus valent ſimul quidem
orare, ſimul autem ali, & ſegnem ita ad melio-
n mutare vitam. Si vero aliqui noluerint inſer-
e operibus, quibus traditi ſunt, hos ſectari hac
ia ciuitate. Parcentes enim eis hoc ſancimus,
non ſegnitie eos ad illicitos actus impellente,
es eos abripiant, ad pœnas noſtris tradẽtes iu-
ibus; læſos autem aut læſas corpore, aut cani-
graues, hos ſine moleſtia eſſe iubemus in hac
ſtra ciuitate, aut pie agere volentibus aſcribẽ-
s, & aliorũ ſingulos interrogare, qua venerint
tia: & inquiſitis, q̃ digna ſunt ſuper eis agere, vt
n pigri hic ſedeant, ſed cõpetentia agentes, ad
oprias reuertantur prouincias. Et recte Baſilius
ndicorũ vult delectũ haberi. Nam qui arte ad
lendum cantilenas mendicitatis edocti, vlcera
rporisq; mutilationes q̃ſtus cauſa p̃texunt, his
oportet ſuppeditare, aut exiguo dono eorum
ratũ depellere, ne ad ignauiã & malitiã ſumtus

Y 2 ſup-

ſuppeditentur, ſed veris & exploratis pauperib
liberaliter largiendo domino fœneraueris, dice
ti: Eſuriui, & dediſtis mihi edere.

Atque huc non incommode refertur id, qu
quidam grauiſſimus auctor monet, tria nẽpe g
nera hominũ debere expelli de ciuitatib⁹: lepr
ſos, cadauera mortuorũ & mendicantes valid
Hoc enim poſtremũ (inquit) genus hominũ ſe
per fuit exoſum, quippe qui veluti fuci ſeſe alio
laboribus ſuſtentare, & alimenta egenorum ſur
pere ſatagunt, damnoque aliorum pingueſcu
Qua de re extat lex Platonis lib. 11. de legib. N
mo in noſtra ciuitate mẽdicus eſto. Et idem Pla
dicit, in ea ciuitate, in qua videas mendicos, ibi
eſſe fures, latebras quæritãtes ſectores, ſacrileg
& huiuſmodi ſcelerũ artifices. Et extat Caroli M
conſtitutio, in qua mendicis palantibus vet
quicquam tribui: ſuos quamq; regionem inop
alere, ſanos validos labore victũ quæritare, ac d
ſiderio ſufficere manus iuſſit. Lepide igitur, ſi n
recte, mendicis validis & ocioſis, qui mendican
victus quaſi artem quandam factitãt, iubetur p
nis dari, & inſuper quaſi pro opſonio pugnus i
pingi: illud quidem, quia homini panem pete
negare, vix hominis videtur: hoc autem, vt diſc
ab illa fœda parandi victus ratione abſiſtere, & i
telligant ſe bonis omnibus merito odioſos eſſ
Hęc tamen non eo dicuntur, ꝙ ſentiam, charita
vel beneficentiam erga proximum egentem pr
hibendam, quin potius omni petenti, ſed tame
vere egẽti, dandum eiusq; inopiam quoquo m
do ſubleuãdam eſſe firmiter ſtatuo. Quod ipſu
quo

oq; obseruauit olim gentilis quidam, qui erga
nnes, etiam ignotos, liberalis & beneficus fuit,
itusq; est dicere, se non dare & largiri homini
tenti, sed humanitati indigenti. Sermo itaque
perior est de malitiosis mendicis, qui vere indi-
ntibus sua pigritie alimenta de industria surri-
int, cum sese laborib. suis honestis, ni socordia
staret, sustentare & alere commode possent.
Porro cum ex supradictis satis constet, nihil
Rep. tam perniciosum esse quã otiosorum ac
uium hominũ huc illuc errantium multitudi-
m, quippe qui & priuatorũ bona, nisi coercean-
r, diripiunt, & in euersione Reip. spem omnem
tunarũ suarũ ponunt: operam dabit princeps,
eos quoquo modo coerceat; id ꝙ sæpe potest,
tis nimirum ipsos negocijs mancipando: puta
riculturæ, fodinis aliisq; huiusmodi exercitijs,
de viuere ac sustentari possunt. Sic Amasis rex
gypti legem promulgauit, quæ oẽs subditos iu-
bat, magistratibus & præfectis suis rationẽ red-
re, quomodo & vnde viuerent, qui reddere nõ
ssent, in eos grauissime animaduertebatur. A-
enienses in eos, qui nullum artificium callebãt,
culiares pœnas legibus ipsorũ definitas statue-
nt. Solon vetabat, ne filius parentem, qui nulli
t artificio aut negociationi ipsum mancipasset,
aquam in re leuaret aut suppetias ferret.
Chinensium leges volunt, vt filius artem, quam
ter exercuit, itidem profiteatur & exerceat. Vn-
duplex emergit commodum. Primo enim o-
nes artes optime excoluntur. Deinde cuiuis oc-
io est domi suę discendi ea, è quibus olim victũ

quærat. Hoc modo ignauum & ociosum à Re
arcetur. Quid quod ne cæcis quidem & claud
apud ipsos ociandi locus est, siquidem certis a
peculiarib. ad hoc destinatis operis vacare iube
tur. Non est qui in prochotropheia se recipi c
ptet: at ne recipiuntur quidem, nisi sic affecti,
quoquomodo se torqueat, victum tamen para
sibi non possint. Rex Viteus, à quo plurimas leg
& statuta mutuatus est rex Chinæ, edixit, vt fo
minæ artificia paterna & tenerent & exercere
aut minimum colum acumque tractarent.

Reges Romani, quo subditi maiore studio a
defensioné patriæ accenderentur, publice edixe
runt, vt, quoad eius fieri posset, ex ciuibus singul
sua tenerent prædia, vt desiderio tutandi præd
pro communi salute alacrius concurrerent. For
creditis, ait Nabidius Q. Flaminio, vt per æqua
tionem fortunæ ac dignitatis multi essent, qu
pro Rep. arma ferrent.

Quoniam vero non cuivis contingit prædia
possidere, aut mercimonia tractare (siquidem hu
mana vita sic comparata est, vt pluribus indigeat
interest boni principis constituere aliquid, ex quo
ad pauperiores quid lucri redundet. Sic impera-
tor Augustus plurima ædificia extruxit: simul o-
ptimates adhortatus, vt se imitarentur. Atq; hac
ratione egentissimi quiq; alebantur. Erat Vespa-
siano artificiosus quidam architectus, qui inue-
nisse profitebatur, quomodo ingentes columnas
exiguo sumtu in Capitolium inferret. Verum,
Vespasianus inuentum quidem sibi probari (quá-
obrem etiam præmium dederat) cum vero plebi

pau-

upertate pressæ non sit lucrosum, id se respuere
pondit: indicaturus, illas impensas, quibus
ilti fruerentur, maxime se approbare.
Denique, non infima securitatis ratio & hæc
, ne cui Reipubl. clauum committe, nisi cuius
iltum intersit pacifice & tranquille viuere: &
ius salus, suborta aliqua calamitate, periclita-
possit. Sic Q. Flaminius in ordinem ciues
hessaliæ redacturus, eos tantum, quorum cum
remfamiliarem tuendam, tum ad dignitatem
ornandam, maxime interesset, Rempubicam
uam & quietam esse, muniis principalioribus
efecit, & ad honoris & potentiæ culmen
exit.

OANNIS BOTERI DE ILLVSTRIVM STATV ET Politia

LIBER QVINTVS.

CAPVT I.

De subditis nuper acquisitis, quomodo erga illos se princeps gerere debeat.

HACTENVS satis superque, nisi fallor, de hæreditarijs subditis dictum est. Sequitur, vt deinceps, quà fieri potest breuitate, subditos nuper acquisitos siue aduentitios contemplemur.

Prima vero & maxima cura principis eſto, eiusmodi ſubditi in ſua ditione iure municip & negotijs lucroſis gaudeāt non ſecus ac ſi eſſe hæreditarij Abalienatis enim à principe ſu ditorum animis, principatus vtique plantæ, qu radice caret, haud abſimilis videtur. Vt enim quemvis ventulum eiusmodi plantæ trepida & proſternuntur: ſic quoque quovis fortunæ ſtr pitu mouentur ſubditi: imo pariter cum fortu mutantur: atque ad victores tranſeunt. Vnd deinceps diſſidia & factiones in Rebuspublic exiſtunt.

Vna hora Gallis totam Siciliam, & perbreu tempus regnum Neapolitanum, ducatumqu Mediolanenſem abſtulit: nulla alia de cauſa, qu quod ſubditi nulla ſpe lucri & vtilitatis obla fauere magiſtratui non poſſent. Animaduer tentes enim, par lucrum & ex Gallis & ex Hiſpa nis, alijsque ad ſe redundare, ſubito mutatis ani mis in alterius ſe tutelam recepere.

Pari modo reges Galliæ, vt & duces Mediola nenſes ſæpe Rempublicam Geneuatum amiſe runt: & aliquantulum ante Latinis imperiu Conſtantinopolitanum eadem de cauſa excuſ ſum eſt. Sic Angli multis & florentiſſimis & po puloſiſſimis prouincijs, quas terra habebant, ex ciderunt. Quæritas cauſam? Miniſtrabant ea ſibi ipſimet ignari quomodo ſuum dominatum plebis fauore & applauſibus metirentur, & lucro ſa negotia oſtentarent. In bello à Selymo contr Mamaluchos moto, populi Soriæ & Ægypti per tœſi crudelis, ſuperbi, & inhumani barbarorum

do-

minatus apertis portis Turcam vltro recepe-
nt: tantum aberat, vt contra eos dimicare
llent.

Eſt itaq;, vt inprimis ſubditorum animi ita la-
ntur, ita ineſcentur, vt ex noſtro dominatu im-
unitates, honores, ac omnis generis bona ſibi
lliceri queant; adeoque ad principis ſalutem
tandam vel quouis diſpendio ſatellites armati
leantur. Manuductionem vero rationes fa-
rem obtinendi & auctoritatem comparandi
, de quibus ſupra dixi, ſufficienter ſuppeditant.
Plurimum autem prodeſt, iuſtitiæ vbique pa-
ocinari, in pace eos conſeruare, eorumque bo-
tueri. Plurimum autem hac in parte vendicat
i amor religionis, artium humaniorum, virtu-
, verbi diuini miniſtrorum, literatorum, & o-
imis quibusque præmiorum digna diſtributio.
æc qui fecerit, citra laborem reliquam plebecu-
partem ſibi demerebitur. Theologi enim po-
li animos, literati autem eius ſenſum ac volun-
tem quaſi in manu gerunt: atque horum iudi-
a magnum habent pondus: illorum quidem
opter vitæ ſanctimoniam & reuerentiam: ho-
m vero propter ingenij excellentiam & aucto-
atem. Hinc plerunq; illorum dicta & facta iu-
a & tanquam é tripode Apollinis profecta cen-
ntur, adeoque digna, quibus omnes acquie-
ant.

Præterea, quoque opifices, quorum exacta
tis ſuæ peritia cum virtute coniuncta eſt, quid-
uid etiam opificij exerceant, oblectando & ca-
ando populo non omnino incommodi ſunt.

Quo fit, vt principes, se illorum amore duci: ipsa demonstrando, facile à suis amentur & magnificant. Quo ingenio fuisse Carolum Magnum constat, qui præter summum religionis & liberalium artium amorem ad bene merendum de pauperibus mire fuit propensus. Nihil vero gratius, nihil accommodatius, nihil efficacius est ad conciliandum populi fauorem, quam prædictæ rationes, quarum causa & miram de se expectationem mouet princeps, & summam laudem apud omnes meretur.

Nullum vero vallum, neque vllum munimentum ad stabiliendam dominationem benignitate & æquitate, modo non prodigatur, potentius: cum videlicet princeps, vt ne inhumanus & immitis habeatur, ignoscendo & iuris rigorem mitigando, ductu clementiæ natura insitæ: sed condemnando sontes, iustitiæ impulsu, communisque tranquillitatis studio, fecisse creditur. Non ignorabat hoc imperator Nero, qui, quum ei pro more allata esset sua manu confirmanda capitalis sententia, alte ingemiscens, Ah, inquit, quam optarem me nunquam scribere didicisse.

Sunt præterea & aliæ exellentes atq; egregiæ virtutes, quibus non tantum nostrorum fauorem inuitamus, sed & hostium animos ad amorem & admirationem nostri inducimus. Exemplo est Alexandri magni castitas & modestia, vt & Scipionis, magnaminitas Camilli erga Faliscos, Fabricij erga Pyrrhum, Conradi Imp. erga ducē Miliconem. Hic enim persequente Conradō, ad Odori-

cum

n Bohemiæ regem confugit, plene ſperans fo-
vt ſibi tutũ præberet aſylum, ſed ſpe fruſtratus
ıſit Bohemũ leuitate, aut auaritiæ impulſu cũ
peratore velle colludere, & de eo tradendo
ere. Imperator vero, vt erat apertus & magna-
nus, perfidiam improbat, Miſiconemque ad-
rtatur, vt ſibi ab hoſpite, apud quem diuertiſ-
, caueret. Miſicon ſummam hoſtis clementi-
ı admiratus, vltro ei ſe dedit.

Præcipue vero cauendum quam diligentiſſime
promiſſis euacuetur fides, ſed ijs æque ac pactis
tur. Pactiones enim & conditiones, quib. ſub-
:os tibi ſubiunxiſti, reſciſſæ aut immutatæ ma-
ne omniũ ſubditorum animos, quos nuper ac-
iſiſti, abalienant. Norandino, regi Damaſci,
i noſtros Soria eiecit, conuentorũ conſtantia
ıil fuit cõducibilius. Nam, cũ aduentitij eum
ıouis expilationibus, & grauaminibus abſtine-
& promiſſorũ ſeruantẽ viderent, conſulto &
ro ſeſe ſubmittẽtes obediẽtiſſimi vbiq; fuerũt.

Nec in minimis ponenda eſt educatio atq; aſ-
efactio, quæ eſt altera natura: & ſubditos nup
rtos naturalibus & hereditarijs adæquat. Sic A-
ꝁander Magnus triginta millia è iuuentute Per-
a, veſtitu, armis, exercitijs & geſtib. ad Macedo-
ım habitũ induebat, ijs non minus quam here-
tarijs ſubditis in bellis ſe vti poſſe ratus. Ita ty-
nnus Turcicus Ianizaros, (de quibus infra dice-
r) qui ſunt filij Chriſtianorum, à ſe ſubiugati,
ucatione fortiſſimos & fideliſſimos ſatellites
icit. Hi impatoris Turcici cuſtodes ſunt, hi ne-
tijs ſublimiorib. vbi fides & virtꝰ deſiderãtur,

adhi-

adhiberi solent: atq; sic duplici ratione se mun
Prima, dum hostes potentia ac robore exuit;
tera, dum hostium liberis se suaque confirmat,
munit.

Plurimum etiam tribuendum est amicitiæ
affinitatibus, quas princeps eiusque subditi cu
aduentitijs contrahunt. Alexander Magnus R
sanam, fœminam Persicam in vxorem ducend
barbarorum animos sibi fecit propensissimo
certo enim inde persuasum habebant, fore ipsu
regem tranquillum & pacificum. De Capuan
reliquit Liuius, quod desciscere, & fortunæ An
nibalis inseruire volentes, ceu maximum imp
dimentum amicititias & cognationes, quæ ip
cum Romanis intercedebant, allegarunt.

Æterna memoria dignum est illud Tarquin
Prisci: quo subditos & confirmauit, & caritate si
bi obstrinxit. Latinos enim, florentissimum po
pulum, deuictos non reddidit vectigales, sed cō
fœderatione sibi iunxit. Hæc antiquissima fui
ratio, qua imperium Romanum ad tanta poten-
tiæ & honoris fastigia ascendit: siquidem Latin
& Romani coniunctis animis & armis pro Reip
salute se obiecerunt.

Hoc fœdus postea renouauit Tarquinius Su-
perbus, qui pubem Latinam, sed sine duce & si-
gnis, collectam iuuentuti Romanæ immiscend
diuersas gentes vniuit, constituto illis duce de
sanguine Romano. Quo vero plus dignitatis &
solennitatis facto inesse videretur, edixit, vt con-
fœderatæ ciuitates, quarum numero quadra-
ginta septem erant, in monte Albano Ioui Latiali
fanum

um ponerent. Ibi quotannis festa Latinorum
ebrata sunt,&in prædictas ciuitates bos,quem
molabant Romani, distributus est. Vnde satis
paret,Latinis,quamuis essent populus confœ-
ratus ac socius, Romanos superiores fuisse, vt
n satis declaratum est.

Multum etiam refert, nostrum idioma aut
guam illi terræ,quæ recens domita est, inferre:
quod factitare Romanis non infrequens erat.
cerunt idem Arabes, magna in parte Africæ &
ispaniæ. Idem in Anglia ante annos quingen-
s Guilielmus dux Normandiæ. Facilime autem
regrina lingua introducitur, per leges illa lin-
ia conscriptas: nec non cum principes & præfe-
i illo idiomate ad populum loquuntur. Idem
omnibus negotijs, commissionibus,diploma-
,alijsque consimilibus,quæ linguá,quam intro-
ucturus est princeps,conscribi conuenit,dictum
ilo.

Tandem vt supremam addam manum, Caro-
s Magnus pulsis Longobardis, exercitum Ro-
ianis ecclesijs dono datum,Romanum vocauit,
uo milites illius exercitus à Græcis, sub quorum
nperio antea fuerant, derelicti pedetentim pro-
ensiores Romanis, magis magisq; papæ Roma-
o adstipulaturi, euaderent.

CAPVT II.

*De infidelibus siue incredulis: quomodo tra-
ctandi, vt conuertantur.*

Paucis

AVCIS etiam de ſubditis,qui omni re-
ligione prorſus carent, aut ſi habent
peruerſam & pollutam tamen, loqua-
mur. Bona pars imperij religio eſt, ad-
eoque neceſſarium, vt fideles religione ortho-
doxa commonſtrata toto animo ad Deum con-
uertantur. Diuerſitas autem opinionum in reli-
gione, pandora fere eſt omnium malorum, quæ
in mundo magno cum hominum intertrimento
quaſi diſſeminata ſunt. Multum quidem ratio-
nes hactenus auditæ ad imperij adminiſtrationem
valent; maxima vero eius pars, vt dictum eſt, re-
ligio: ea iungit animos: iunctosque continet;
itaque decreta Dei altiſſime ipſis infigantur o-
portet.

Multis modis id conficitur. Eſt enim opus coo-
perarijs, numero multis ſed fidelibus, qui ſacra
ſcriptura inſigniter imbuti, & inculpata vitæ ra-
tione exorbitantes ouiculas in veram ſemitam,
apertiſſimaq; cœleſtis veritatis paſcua reducant.
Verbis exprimi non poteſt, quantum huc confe-
ferant ſcholæ: quæ & doctis Magiſtris liberalium
artium, honeſtisque exercitijs, quæ infidelium fi-
lijs iucunda quaſi palæſtra eſſent, ad erudiendam
iuuentutem abundant. Sic enim parentes vna
cum liberis in veram viam perducuntur. Paren-
tes quidem ob egregia documenta & exempla,
quæ tenellis pectuſculis inculcantur, & impri-
muntur. Hinc memoriæ proditum eſt, Serto-
rium, quod non tantũ magiſtros eruditione con-
ſpicuos aluit, ſed etiam ſtudioſe obſeruauit, quo
tenella ætas ſtatim à teneris vnguiculis honeſte

&

lextre informaretur, magnam gratiam apud
rtugalenſes iniuiſſe. Liberi vero ipſorum faci-
s, quando nimirum beneficio ſcholarum ab
eunte ætate, ſeminaria Chriſtianæ pietatis
rarumque virtutum imbibunt. Hac cauſa
flammati Reges Portugalenſes (præcipue Io-
nnes III.)numero multa collegia fundarunt,
i magna frequentia ſtudioſæ iuuentutis, va-
s ex locis eo confluentis, ſub Ieſuitarum diſci-
ina ingenioſiſſime inſtituitur.

Vnde profecto inſignis induſtria Ieſuitarum,
a tam in Germania quam etiam in America,
eoque nouis Inſulis, fidem Romanam mirifi-
propagarunt, ſatis elucet. Siquidem Germa-
æ vrbes, vbi quidem intromiſſi ac tolerati ſunt,
fide hucusque confirmarunt. Braſiliam incre-
bili celeritate à religione gentilitia abſtraxe-
nt. Idem etiam hactenus præſtiterunt & ad-
c hodie præſtant in noua Hiſpania atque Inſu-
Peru, conuerſosque in puluere ſcholaſtico
otidie exercent. Gens enim illa, quæ principio
e pleniore verbi diuini cognitione baptiſata
t, ſcholarum beneficio, & liberorum inſtitu-
one, in fide tanquam renouatur, & ad ſacra
euotius accenditur.

Maxime vero hic elaborandum eſt, vt ar-
um & ſcholarum Magiſtri vitæ innocentia di-
ipulis præeant, neque malo exemplo vllum of-
ndant: vt ipſorum eruditio, quæ excellere
ebet, cum dono continentiæ & modeſtiæ ſit
oniuncta, omnique auaritiæ ſuſpicione vacua.
ibidines enim & immoderatus amor habendi
ſunt

ſunt præſentiſſima peſtis bonorum morum, in
ſtiſſimumque impedimendum ſpiritualis poli
Maximum itaque ornamentum eſt boni prin
pis abundare viris multiiuga eruditione excul
ſimis, qui iuuenilem ætatē dextre informare p
ſint. Præterea etiam ſtipatum eſſe peritis v
bi diuini miniſtris, qui inſigni dono concionar
ſint præditi, auditorum animos rite informent
diuina myſteria noſtræ ſalutis, quæ ſacra ſcrip
ra continentur, ad normam & præſcriptum
preſſi verbi enucleare norint.

Quo autem ſanctiſſimę Dei leges altius anin
auditorum inſculpantur, immunitates nonnull
è quibus honores & vtilitates captari queant, c
cedendæ ſunt. Liceat nimirum arma gerere, n
litare, magiſtratu defungi, ab omnib. aut aliqu
ſaltem grauaminib. detur immunitas, & id ger
ris alia, quæ ratione temporis & loci nonnunq
mutare conuenit. Conſtantinus de Braganza, r
gis Portugalenſis vicarius in India, dum erga b
ptiſatos & Chriſtianæ fidei initiatos beneuol
eſſet, diuina dogmata in prędictis locis incredil
liter propagauit. Silentio hoc in loco prætereu
da non eſt pia æmulatio imperatoris Iuſtiniai
qui, vt Euagrius meminit, Herulos argento ad
dem Chriſtianam adduxit: eadem ratione mu
Iudæi ab imperatore Leone VI. ad veram fide
conuerſi ſunt.

CAPVT III

De infidelibus, qui veram fidem admittere nolunt, quomodo tractandi.

Poſte:

POSTEAQVAM appetitus carnis, cui infideles promte obtemperant, διὰ διαπασῶν vt aiunt, spiritui Euangelij contradicit, plerunque euenit, infideles Turcos aliosque tam obstinato, tam indurato de esse, vt omnino ab admonitionibus salutaris abhorreant, easque in vniuersum respuant. Magna itaque (siquidem pacem Euangelij ab gelis annūciatam & à Christo saluatore nostro cœlo delatam bello mutant.) vesania atq; dentia haberetur, velle eorum opera in Reip. adnistratione vti. Quamobrem sicco pede prętermdum id non est, ne quid agas, dubites. Præsentissimum autem pharmacon, quo & alia la extinguuntur, eiusmodi hominib. propinari test, si principijs obstemus, id est, si in primo nflictu, qui solet esse asperrimus, contrarias tes fortiter defendamus, adhibitis deinde prętionibus, quas supra inculcauimus. Sin & hic um & operam perdideris, neq; vlla spes de illis uertendis & Reip. nostræ accommodandis sit, est vt consilio, quod Terentius Varro cum stilio communicauit, vtamur. Toscanos, init, in pace & obedientia conseruabis, si omnes ium neruos illis incidas, vt, quam maxime vet, irritus tamen & vanus esset conatus. Triplici tē ratione hoc confieri potest. Prima, tumidos rū spiritus frangendo: altera, omni potentia & ibus exhauriendo: vltima denique, omnibus dis illorum cōuenticula, vbi consultent, dirindo. Seditionib. n. præbet ortū hominū anisitas siue cōfidentia, potentia aut multitudo.

CAPVT IV.

Qua ratione rebellium animus frangendus, & quasi in desperationem sit adigendus.

OSTRO instituto plurimũ conduc rebelles omnib. illis, quæ animum a iicere & erigere possunt, priuari, c sunt nobilitatis, imaginumq; ac sangu nis progatiua, equorũ vsus, quo iam pridẽ Ch stianis Turcæ interdixerunt: arma eorumque e excitatio, quibus Diocletianus alijque Eccles Christi persecutores, fideles, & Theodoricus, r Gotthorum, Italos arcebant.

Adimendus est omnis magistratus: abstine ant vestitu lauto & pretioso: vili & abiecto ta tum vtantur. Si enim aliud hominum animo certe pannosus & cõtemtus vestitus abijcit. Hin Christianis Ottomanni non permittunt candic redimicula gerere. Quid quod Saraceni etia nomen Persarum sustulerunt, eo, ne nominis ap pellatio pristinam fortitudinem refricaret, & a rebellandum moueret. Gulielmus dux Norma diæ deuicto regno Anglico, vt victis adimeret nimum, omnes magistratus abdicauit, præscr ptis legibus lingua Normandica: hinc vt con monefierent esse translatum sceptrum, & cu legibus & lingua pariter omnia mutanda.

Nec ab re erit, grauissimis oneribus alijsqu grauaminibus eos premere, pressos macerare, à Pharaone domitos Iudæos legimus: aut abi &

s & contemtis muneribus præficere, vt Iudæi
ibaonitas & Romani Calabreses, aut alijs la-
ribus, agriculturæ nimirum, artibusque illi-
ralibus destinare. Agricultura enim in agris
s retinet, reique familiari intentos: animum-
ie altius sapere, aut sublimiora meditari non si-
t. Recte itaque Cimon sacramento militari
liquos Græcos liberauit: quo occupati rusticis
boribus paulatim regnandi cupiditatem abij-
rent: interim rectissime fecit, ciues suos terra
ariq; armorum vsus edocendo.

Artium mechanicarum hæ sunt proprieta-
s, vt suos cultores astringant officinis, ibique
tionem victus quærere suadeant. Cumque è
sit mechanicorum, laborem suum vigere, non
ossunt non amare & iurare Reipubl. tranquil-
atem. Hinc mercimonia, hinc negotiationes
rent: hinc in emporijs pacem non tam optari
iam amari videmus.

Præter hæc tyrannorum restat inuentum: ij
eros eorum, à quibus rebellionem metuebant,
elicate & effœminate educari curabant: id
uod Dion Halicarnassæus Aristodemo tyran-
o Cumano adscribit. Nam ne in trucidatorum
lijs, patrum vulnera recrudescerent, callide il-
orum virtutem eludere conatus est, dum vsque
d annum vicesimum delicatissime fœmina-
umque more educari eos iussit. Tunica præ-
erea vaga longaque, ad talos vsque demissa
ti, crispis & prolixis capillis esse, & coro-
as serteas gerere: facies vero fucatis pi-

 gmen-

gmentis illita delicatiores & molliores, quam i
tura erant, reddebat: in gynæceo nutriebant
vt & moribus & animo fœminas adæquarent.
quemadmodum Circe, vt à Poëtis traditur, ve
fico suo poculo homines in bruta subito trāsf
mauit; ita huic tyranno adolescentulos in mu
res immutare, animus fuit.

Imprudens vero fuit & stultum tyranni fac
siquidem masculis in fœminas abeuntibus mu
eribus ansa dabatur officia virilia tractandi. I
que pro colo & acu (quæ masculis relinqueba
arreptis armis indignum tyranni facinus vindi
runt: id quod Aristodemus tandem etiam, p
quam vellet, sensit. Accedit huc Musices stu
um: vt enim blanda mollis & delicata est, ita q
que animos hominum exculpit. Itaque prisci
Arcades, quod ex asperiore soli habitu incolæ
ros quoque & agrestes mores contraxerant, intr
ducta Musica ab innata illa feritate auocatos s
sim ad mansuetius vitæ morumque genus abd
xere. Mollitiem autem maximam præ se fert
cantiones quieti & septimi toni: ideoque à I
dis & Ionibus, qui otio & voluptatibus diffl
bant, olim præcipue frequentatæ: at Aristot
qui in lib. de Rep. primum tonum, vtpote m
sculis dignum restituit, improbatæ ab eoq; int
dictæ.

Cæterum ne Musicam Aristoteles à Rep. suā
mnino exterminasse putetur, idē in Politicis, M
sicam ad otiū animi mentisq; quietē in omni vi
statu plurimum conferre ideoq; necessariā esse
perte affirmat. Etsi enim quidam ex Aristote
astru

uere conantur, Musicã neq; necessariam neq; em esse, ad quod confirmandũ sententiã Ari- telis allegant, Quocirca, inquientis, musicam iores nostri inter disciplinas numerarunt, non od sit necessaria, nihil enim tale habet, neque od sit vtilis. Aristoteles tamen ipse se in sequẽ- is explicat, nempe quod non sit vtilis aut ne- saria, vt aliæ literæ, ad lucrandam pecuniam, rem familiarem destinatæ; quasi diceret, Mu- est vtilis & necessaria, non tamen vt aliæ ar- quæ suum opus & quæstum habent. Tempus em me deficeret, si de antiquitate, dignitate, ac necessitate musicæ, quæ velim, hoc loco berem. Itaq; laconica breuitate eius laudẽ per- ngam. Quod itaq; primo ad Musicam naturalẽ æ vulgo mundana nominatur) attinet, ea par- mundi omnes & singulas respicit, in quibus dmirabilis quædam harmonia & concordia; e Pythagoras & Plato in motu cœlestium cor- um Musicam posuerunt, & sane non solum in inis illis sphæris ad numeros & proportiones petuo rotatis, sed etiam in elementis, maxi- autem in partibus humanis, adeoq; in animi entijs canentium, veluti chorus visq; tota mu- s inesse videtur. Est enim anima (definiente tio) veluti dulcissima naturæ cythara poten- suis tanquam neruis ac fidib. compacta. Quid dicam de philomelis? de alaudis? de alijs sex- tis auium generibus, quas non industria, sed natura Musicam edocuit? Qui ergo Musi- contemnit, lapis non homo est, degener & ius non naturæ filius, vt olim Æteas ille fuit,

qui magis equos hinnientes aut balantes oues
dire quam homines canentes peroptauit. Q
quod vere. Deus omnipotens (in quo præ
concentum nihil ineit) hanc quoque harmo
am dedit, quæ Musica vocalis dicitur vocumq
concentu perficitur, qui linguam & vocem
xit, qui matres infantulos canendo placare do
it, qui angelos Gloriam in excelsis cātantes mi
qui cantatores in templo suo collocari iussit. A
phionem, Orpheum, Orionē, Timotheū alio
infinitos laudatissimos viros hic nō inducam, q
Deū mouisse, infernos spiritus leniisse, lapides
syluas traxisse vi musices dicūtur. Cātauit Daui
Elisæus à Psalte coram se canēte ad propheta
excitatur. Deus Psalmis & hymnis se coli & hon
rari iussit. Musica porro instrumentalis organis
instrumentis suauiter sonantibus constituitu
Quanta vero vis huius generis sit, Orphei lyr
Hectoris tuba, Cythara Dauidis mirifice & ape
te docent. Est insuper & alia species Musice
quæ mixta dicitur, quæ vel ex omnibus vel
pluribus vocibus ac instrumentis inter se coniu
ctis constat; in hac est tam incredibile moue
di sensus, mentisque artificium, vt plane me
tiar, si non affirmem, hoc genus artis omne
scientiam sui delectatione superare. Fessa eteni
corporis membra reficit, spiritus attonitos viu
ciores reddit, vires sepultas excitat, ipsumqu
animum deiectum mirifice erigit & confirma
Quid multis? Negociorum tædium musica l
nitur, musica in pace Dei numen colitur: musi
in bello hostis furor frangitur: nulla ergo est pa
vita

æ, siue in otio siue in negotio, siue in pace siue bello, quæ musicæ vsu non reficitur. Quid od Musica sanitatem conseruat, morbos pel-, malos dæmonas fugat, amicitias gignit, sen-; ad obedientiam mentis, mentem ad Deum ihit. Nulla igitur ars est excellentior aut di-nior quam Musica. Non tamen hic intelligo ollem & effœminatam illam symphoniam, quà gabundi tibicines ad illecebras vtuntur: sed auem & diuinam eam, quæ cum anima huma-. proportionem habet, quæque nos nostrosque nsus & affectus à terra ad cælum, à vanitate ad rtutem, ab inani strepitu mortalium ad glorio-m chorum cælestium spirituum, ab hoc indi-sibili puncto temporis ad infinitam circumfe-ntiam numinis possit allicere, possit auocare. ec homo audit musicam vt leo, sed de ea iudi-: & distinguit, eiusdemque nutu & quasi in-nctu ad virtutis studium & amorem ducitur. :que vt ex alijs obiectis sensus exteriores pul-ntibus phantasmata quædam in occultis po-ntijs animi imprimuntur, quibus tanquam for-is ac imaginibus mens ipsa depingitur effici-.rque sciens: ita chordæ musicæ & concentus auribus ad intellectum, ab intellectu ad vo-ntatem transfusi in animo mirificos affectus ıctusque mirabiles virtutis pariunt, quibus omo iustus, sapiens & beatus redditur. Talis tem est grauis & diuina illa Musica, oraculis ena, Dorica nominata, illa enim potissi-um animum ad studium sapientiæ ac ve-: pietatis trahit. Hac olim in Synagogis

Ethnici, hac nunc in Ecclesijs Christiani vtuntu
est enim in ea quædam cœlestis harmoniæ imit
tio, qua veluti dulci & salutari medicina anin
morbi curantur, dissipantur vitia, minuunt
curæ, ros gratiæ diuinæ sensim ac pedetentim ir
stillatur, vt Augustinus asserit, qui Augustin
ad lacrymas & fletum voce & harmonia du
citer cantantis Ecclesiæ se sępe motum fuisse cor
fitetur.

Cęterum est quoddam genus hominum in ha
ætate nimis proteruum, & (vt ita loqar) stoic
superstitiosum, quod omnẽ musices vsum in tri
bunali suo vanissime condemnat: prætexunt h
nescio quam causam summæ pietatis, nempe v
Deus ab hominibus distincte cum intellectu, &
non confuse graculorum more adoretur; quo
sane fieri, vt aiunt, non potest, si in templo, vt i
theatro, cantibus ac instrumentis concertemus
Deus, inquiunt, fistulosis organis & lyris neruo
uosis non placatur: delirant ergo qui ijs vtuntur
Hinc sæpe vrgent illud, quod antiquitas dedit:

Non vox sed votum, non cordula musica sed cor,
Non clamans sed amans cantat in aure Dei.

Vtinam votum, cor, amorem Deo isti persol
uerent, tum quidẽ vox, cordula & clamor omnino
non deficerẽt. Fateor equidem id verũ esse, quod
Cassidorus scribit: Non solũ cantantes sed intelli-
gentes psallere debemus. Id quoq; optandum est,
quod patres in Concilio 4. Carthaginensi præce-
perunt: Vide, inquiunt, vt quod ore cantas, corde
credas, & ꝙ corde credis, opere & vita compro-
bes. Rationẽ diu⁹ Augustinus addit, Bene, inquit,
psal-

llere & male viuere est Deo odiosum. Sed q.d?
hinc concludis, Musicam omnino à templis
erminandam esse? Hoc est arma militibus tol-
e, qui artificiose nō pugnant. Etsi enim instru-
nta Musices syllabice non loquantur, musice
nen ferentes sonum pios affectus mouent.
uid sæpius hic de Musica in templo Salomonis,
Dauidis cythara & cymbalis bene sonantibus
erem? Qui de hac re dubitant, legant Augu-
um in præfatione, quam in psalmos scripsit, &
os plures, inprimis vero Eusebium lib. 4. de vi-
Constantini, & decretum totius Ecclesiæ (de
o Euseb. lib. 7. cap. 24.) contra Paulum Samo-
enum hæreticum, quod psalmos & cantus, qui
honorem Christi decantari solebant, tanquam
iris recentioris memoriæ editos exploserit.
Porro non iniuria etiam quærat aliquis, anne
uectioribus quoque ætate praxis huius artis
ueniat? Sunt enim Aristarchi quidam, qui a-
m & opus Musices homines sordidos & illibe-
es efficere ineptissime dicunt, qui Sardanapa-
n mollem, Neronem tyrannum, Alexandrum
olentem, Homerum insanum, furiosum Her-
lem, Paridem adulterum ex opere praxiq; Mu-
es factos esse censent. Habuerunt hi quidem
nnes suas lyras, multaque & varia instrumenta
usices; sed negamus lyram, ad quam cantabat
ero, causam fuisse cur Romam incenderit; ne-
mus cytharam, quam Paris tractabat, causam
isse cur Helenam sustulerit; negamus, inquam,
cem aut instrumentum causam omnino esse,
r isti aut alij quicunque insani, furiosi, adulteri,

aut quouis alio modo flagitiosi fiant: ineptũ s
est mentis labem in artis vsum vertere, vel pp
scelus hominis splẽdorem artis tollere. Fatea
enim quod isti (vt hodie nimis multi) fuerint
usi ad morum licentiam hac diuina scientia, es
igitur venerabilis eiusdem vsus tollẽdus? an in
cõcludes, omnes sordidos & illiberales effici,
fides & neruos pulsant, aut consorti vocum c
centu ad numeros & modos cantant? hoc est g
dium Dauidi negare, quia gladio Saulus seips
transfixit, vsumque rei eximiæ tollere, quia pe
mi homines eadem abutũtur. Quid ergo? an se
bus decorum esse putas? si Musicis instrumen
digitos admoueant? si in choro contendant
vociferentur? Ad id respondet Aristoteles, pue
& adolescentibus tractationem, viris vero &
nioribus iudicium huius artis conuenire. Possu
itaque senes aut recreationis causa ad solatiu
vitę, aut causa contemplationis ad cultũ Dei ha
artem exercere, non tamen vt pueri & adolesce
tes in foro, theatro, ludo; sed vt decet grandiore
in domo, in musæo, in templo, in quibus hymn
Deo canere, & dulcissima pietatis instrumen
tractare senili ętati conuenit. Hinc, vt opinor, S
crates in sua senectute hanc artem didicit, vt P
tricius scribit; hinc Epaminondas senex lyra
pulsare non recusauit; vana enim non sunt qu
sunt honesta, indecora non sunt quæ ad diuin
vsus destinantur. Imo Socrates apud Platone
tanti æstimat Musicen, vt auderet dicere, mut
tionem musices aut defectionem Reip. maxim
periculosam esse, perinde ac si diceret, ciuium fo
tunan

nam, bellum, pacem, virtutem totam vitæq; ra-
onem quodammodo à fidibus dependere. Hinc
hemistocles, cum in epulis recusaret lyram, ha-
tus est indoctior. Quid multis? tanti fecerunt
aiores nostri hanc praxin artis, vt indignos, vita,
ce, ciuitate putarent, qui lyram aut cõtemnere
Æteas; aut mutare, vt Timotheus; aut ignora-
, vt Themistocles; videbantur. Eccur ergo non
obamus, cur non amplectimur Musicam? dat
iietem, si simus fessi; mores, si simus mali; sapiē-
am, si simus ignari; libertatem ab affectibus, si
nus scelerib. mancipati: defessos enim recreat,
agitiosos corrigit, ignaros docet, otiosos & se-
nes ad studiū pietatis trahit. Huius auctor Deus
t, materia melos est, custos homo est, gloria
hristi finis est. Stoici ergo sumus si recusemus,
picurei, si condemnemus. Tubal Adami filius,
iriam Aaronis soror aliæq; mulieres cum tym-
nis, Anna mater Samuelis, Debora, Dauid, &
ij infiniti Deum musice laudarunt. Patriarchæ,
ophetæ, angeli ipsi, patres & doctores renascē-
s ecclesiæ cecinerunt, artemq; diuinā hanc exē-
lo, voce atq; præcepto cõmendarunt. Musicam
go vt canonicā artē recipiamus & amplexemur.

CAPVT V.

An artes liberales ad bellicarum rerum administrationem aliquid conferant?

PLACET nunc, quoniam de educatione, cuius nobilissima pars in artibus liberalioribus sita est, hoc loco disquirere, uid & quantum artes liberales rebus militarib. osint. Eum in finem, vt princeps, an sint

edi∫cen-

ediſcendæ necne, honeſtæ cognitu, ac permitte dæ ſubditis, an contra, conſtanter queat iudicar

Duo vero præmitto, quæ fundamenti vice ſu to: nimirum, duo liberalibus artibus ineſſe, qu bellicæ fortitudini ſint contraria. Primum eni ſui ſtudioſos Muſæ adeo à cæteris rebus gerend abſtrahunt, vt omnib. deſpectis quaſi toti in ſtu dia abſorpti videantur. Argumento eſt Archime des, qui dum à Romanis Syracuſæ occuparentu & diriperentur, profundiſſimis ſpeculationibu immerſus nulla prælia, nullos tumultus exaudi uit, quaſi ad ſe communis calamitas nihil ſpecta ret, priusq; enſem hoſtilem in ceruice quam ho ſtium irruptionem atque vrbis expugnationem ſenſit. Secundo, alacritate pulſa triſtitiam & me lancholiam incutiunt: vt & Ariſtoteles & perpe tua rerum ſeries ſatis commonſtrat. Ecquis vero triſtitiam alacritati animi, quam arma requirunt, contrariam eſſe non ignorat?

Quod ad primum Muſarum effectum attinet, audiatur Cato: qui tum Romanos Rempublicá perdidiſſe aſſerebat, cum primum Græcæ lingua & artibus operam dediſſent. Idem, cum olim ora tores quidam, quorum numero tres erant, fre quensque auditorium iuuenum habebant, Ro mam veniſſent, ſenatui ſuadet, propediem Athe nas eſſe remittendos, ne flos iuuentutis Romanæ liberalibus artibus ineſcatus rei bellicæ fieret ne gligentior. Gotthi, Muſarum ſtudio homines ani mo abiecto & bellis inhabiliores reddi, animad uertentes, libros Græcos, quorum magnam co piam penes ſe habebant Vulcano deſtinarunt.

Poſte-

Posterior studiorum natura Gallis (præsertim bilibus) qui natura sunt læti & alacres, Musa-m contemtum peperit. Vnde Ludouicus XI. Galliæ, vir alioquin gubernandi peritissimus, omni literarum studio filium Carolum remondum duxit, modo id, quod vulgo fertur, didisset; *Qui nescit dissimulare, nescit regnare.* Sed quã udenter fecerit, in sequentibus patebit.

Contra vero sunt etiam aliæ virtutes artium liralium, quæ maximi sunt momenti, & rei miari accommodatissimæ. Quarum prima est, ꝙ rum cultores prudentiores reddit, cõsilia acuit, perfectionem promouet. Altera est, quod deserio laudis & virtutis accendit.

His itaque præsuppositis propositum proble-a in præsenti discutiendum sumam, artibus huanioribus non tantum multum dignitatis & namenti belli ducibus accedere, sed etiam scifere necessarias esse demonstraturus. Visum im, vt ita dicam, perspicacem reddunt, ingeniũ uunt, & à ratione discedere non patiuntur: extant, & ad honorum laudisque cupiditatem timulãt: tam prudentem quã fortem reddunt. udentia vero cum fortitudine in homine conncta ad summam rei bellicæ peritiam & gloriã a quasi præparata facilime ipsum deducit.

Tanta literarum cognitione floruit Alexander lagnus & Iulius Cæsar, vt dubites, an artes libeles, an res bellis gestæ, plus gloriæ eorum existiationi adiecerint. Omitto Hannibalem, omitto cipionem, quorum vterq; summam artium cogitionem cum rei bellicæ peritia adæquauit.

Vnde

Vnde, cum Iulius Cæſar Pompeium in Phar
licis campis viciſſet, inter alios honores à ſena
illi decretos hi fuere, vt currus ipſi aduerſum I
uem ſpectans in Capitolio collocaretur. Ipſe qu
que ſuper imaginem orbis terrarum poſitus ſt
tueretur cum hac inſcriptione: SEMIDEVS ES
Ob eam cauſam haud dubie in heroicis Gabrie
Simeonis ſymbolis depingitur ſtans ſuper gl
bum mundi, ſiniſtra tenens librum, dextra gl
dium, cum hac inſcriptione: EX VTROQV
CÆSAR. Qua pictura demonſtratur, his du
bus, armis videlicet & literis Cæſarem imperiu
acquiſiuiſſe, & acquiſitum conſeruaſſe. Qu
de re etiam extat lex Seruij Tullij ſexti regis R
manorum, qua continetur, non ſolum armis
ſcientia belli, ſed & conſiliis artibusque pac
Rempublicam conſiſtere. Atque huc ſine du
bio reſpexit Iuſtinianus imperator in principi
ſuarum inſtitutionum iuris, vbi orditur: Impera
toriam maieſtatem non ſolum armis decoratam
ſed etiã legibus armatam eſſe oportet, vt vtrumq
tempus & bellorum & pacis recte poſſit gube
nare, & princeps Romanus non ſolum in hoſt
libus præliis victor exiſtat, ſed etiam per legit
mos tramites calumniantium calamitates ex
pellat.

Diſerte autem dixi Muſas belli ducibus fere ne
ceſſarias eſſe: arguens, vtiliſſimas quidem, non ta
men ita neceſſarias, vt ſine ijs bonus miles eſſ
non poſſit. Multi enim extitere duces, qui lite
rarum prorſus rudes nihilominus ſummam in ge
rendis bellis ſcientiam conſecuti ſunt: aut inge

ni

bonitate, aut longo rerum vſu. Plenius hoc
ınlij, Decij, Mariani, Diocletianus, Seuerus,
que imperatores probant.

Quæ vero principi deligendæ ſint artes, quan-
ſupra memoraui, hic ſuperſedeo. Quod vero
milites gregarios attinet, ingenue fateor, mi-
artium ſcientiam neque prodeſſe, neque ne-
lariam illis eſſe. Præcipua enim militis virtus
obedire: & iuſſa imperatoris expedite exequi:
tes vero expoliunt iudicium, iuuant conſilia,
ibus ſoli duci opus eſt. Principis enim vt eſt vi-
ıre, vt cęteri dormiant, ita perſpicacis viſus eſſe,
ılij minori cum periculo cœcutire poſſint. Sic
luetios populum crudum & rudem, artiumq;
eralium contemtorem, in armis vbique verſa-
ſimos fuiſſe conſtat: quod idem etiam de Ger-
nis, Vngaris, & Ianizaris dici poteſt. Impera-
Iulianus ſubdola calliditate eccleſiam Chriſti
ıculcaturus, ſcholas (ex quibus multi ſapien-
tanquam ex equo Troiano prodirent,) ſtu-
ɔrumque exercitia ſuſtulit.

CAPVT VI.

Quomodo rebellium vires frangi & diſcuti debeant.

SÆPISSIME animum colligunt ho-
mines alioquin nauci ac fere triobola-
rij, ſeditionesque cient, quoties poten-
m neſcio quam ſomniant: itaque magna indu-
a præuertendi ipſorum conatus, labefactandæ
es, potentiaque adimenda.

Maxi-

Maxima autem fiducia ponitur in robore iu-
uenum, aut armatura: quæ aut animata: cui ad-
numerantur equi & elephanti: aut inanimata: ce-
arma, quibus nostra tuemur, aut alios repellimu-
apparatus bellicus & tormeta terra mariq; : con-
meatus, munitiones, arces, quas aut natura, aut a-
humana obfirmauit: & principale illud medium
quo omnia facile confici possunt, nimirum, pe-
cunia. Omnibus hisce exuendi rebelles, imo o-
mni occasione illa comparandi, priuandi sunt.

Iuuentus atque adeo omnes, quorum opera &
cōsilijs iuuari possent, commodius auelli ab ipsi-
nequeunt, quam cum princeps ipse eos ad se per-
trahit, pertractosque ita, secum retinet suisq; mu-
nijs accommodat. Quoties Cæsar vrbem occu-
pauit siue vi siue deditione, prima hæc erat ipsiu-
postulatio atque mandatū, vt omnia arma, equo-
atque etiam obsides, quos ex optimis quibusqu-
atq; ex omni iuuentutis robore ipse delegit atq-
segregauit, sibi exhiberent. Sic omni robore con-
silioque vrbes à se expugnatas nudauit.

Idem infestis copijs Britanniam inuasurus fe-
rocissimis & robustissimis de nobilitate Gallic-
secum abductis, non tantum illorum fidem pro-
bauit, sed mire suas copias confirmauit. Impera-
tor Heraclitus, ne frænis laxatis Saraceni & Ara-
bes imperij iugum excuterent, quatuor millia, tā-
quam stipendia mererent, illis subtraxit. Nemo
vero, vt opinor, vnquam cautius sibi prospexit de
fide subditorum, quam Turcicus tyrannus, dum
Christianorum liberos, vt supra ostendimus, ab-
reptos omni robore ac viribus Christianos nuda-
atq; ad se transfert.

Arma

ırma autem non tantum illis adimuntur, vſu-
ım interdicto: verum etiam materia, ex qua
i ſolent, imo ipſa cudendi ars. Magna enim
populi eſt frequentia, materiæque (modo ad-
artifices) copia præſto eſt, facile tunc arma
accommoda parari poſſunt. Teſtatur hoc
thaginenſium obſidio. Callido quidem
ento Carthaginenſes omni armatura, omni-
claſſe bellica à Romanis priuati: nihilomi-
vrgente neceſſitate artifices, quorum nu-
o bene multi erant, omni collecta materia,
ter ſpicula, pila, miſſilia, confecerunt centum
peos, trecentosq; gladios; imo, deficiente can-
e, funes ex mulierum capillis nectebant, defi-
itibus lignis ædes demoliti naues ſibi extrue-
t.

nconſultum eſt, eos ferri illis in locis, quæ aut
munita ſunt, aut breui muniri poſſunt. Cum
nani Ligures Apuanos ob aſperam & natura
nitam regionem, quam incolebant, quæque
magnam ſæpe confidentiam pepererat, &
ı raro ad ſeditionem commouerat, coercere
i poſſent, à montibus abductos, in terram pla-
n & apertam tranſtulerunt. Iidem, Carthagi-
ıſes ſæpe ſeditiones cōcitantes, vt mari relicto
continentem mediterraneam concederent,
gerunt. Vt compeſceret piratas Pompeius,
nari in aridum eos transtulit. Cato Celtibe-
& Paulus Æmylius Albanenſiū vrbes euertit.
iſa rex Gotthorum ſeditionem metuens, vr-
mœnia, exceptis Lugduno & Toleto, diruit.
j ſeditioſos aliorſum amandarunt.

Imperator Probus domito insigni illo præd ne Palfurio in Pamphilia & Isauria, prædonum turba eiecta animaduertens, terram illam e ecrandi illius hominum generis quasi natura f racem esse: Video, inquit, hic citius prædones qu prædonum traduces extirpari posse. Eam ob ca sam militibus veteranis regendam dedit: hac t men lege, vt filios iam octodecim annos nat Romanis committerent: quo armis tractand potius quam prædationibus assuefierent.

Imperator Aurelianus animaduertens Dac qui hodie Valachi, Moldaui, Transyluani sunt, citra Danubium habitant, Romani imperij im patientes esse, citeriorem terram habitandar dedit.

Carolus Magnus imperator frequentibus S xonum motibus irritatus integram fere famili rum myriadem eo transtulit, vbi nostro secul Brabantini & Flamingi, qui descendunt ex illis habitant.

Pecuniarum possessio, quæ hodie summæ po tentiæ ac virium neruus est, facile præripi pote per vsitatos census & tributa: verum quia hoc casu principes iamdudum lynce perspicaciore sunt, ad alia transcendo.

CAPVT VII.

Quomodo rebellium conuenticula impediantur.

T maxime desudet princeps in fran gendis viribus & animis rebellium: n tamen animus vnquam ipsis deerit dum

m copia est conueniundi & conferendi. Hic
m verissimum fit illud:

Iamq; faces & saxa volant. Furor arma
ministrat.

Conuenticula certe illis hominibus maximos
dunt animos, vbi sæpe vnius audacia cæteros
nes accendit, aut vnus aliquis ex sermonibus,
i in consultationibus illis habentur, animosior
dditus, fit audaculus, atque in perniciem prin-
is deplorata quadam audacia non clandestine
plius, sed aperte aliquid machinatur. Augustus
perator seditiones metuens, satellitium suum
ra Romæ mœnia tantum è tribus cohortibus
nstare volebat: ædes proprias omnino ijs dene-
ns, ne capitibus collatis ferocirent: cæteras co-
rtes extra vrbem in finitimis oppidis & muni-
entis detinebat.

Contra vero Seianus sub imperatore Tiberio
ætoriarum cohortum dux factus maioris po-
ntiæ cupiditate, existimationem nominis &
refecturæ amplificaturus, cohortes hinc inde
persas vnum in locum coegit, persuadens sibi
re, vt coniunctæ animosiores factæ omnibus
terrorem incuterent. Res sane ad Reipublicæ
pefactationem valde accommoda, siquidem
superbiæ & inobedientiæ tãdem deuenerunt,
etiam senatusconsulta fastidirent. Consimili
xemplo tres illæ legiones, (quæ Tiberio Rem-
ublicam capessere incipiente seditiones in Vn-
ria mouerunt,) coire & ex tribus vnam legio-
m conflare, quo & animus præsentior, & robur
mius esset, conatæ sunt.

Non latebat hoc Romanos: itaq; Achęorur (quamvis in diuerſa oppida diſtributi ijsdem t men legibus vterentur,adeoque , vt noſtro ſec lo Heluetij,vnum corpus , vnámve Rempúbli conſtituerent) potentia cum eſſet Romanis ſ ſpecta , varijs modis eos diſſociare qüærebai Achæi vero rem admodum moleſte ferentes ir cundia adeo exarſerunt, vt more rabioſæ belı vrbem Corinthum aggreſſæ, quicquid ibi per grinorum eſſet , ad vnum omnes opprimerer imo Romanorum legatos, quos iura violare nc ſinunt, ſumma ignominia affectos dimittere r vererentur.

Ne autem coniungantur rebelles, duplici m do præcaueri poteſt. Vno, vt animus conſpiran di dematur: altero, ne coniungendi anſa pr beatur. Animus autem & conatus conſpiran diſſeminata inter ipſos ſuſpicione & diffidenti præpeditur, ita vt neuter alteri fidat. Sic enir animi ſui ſenſa explicare, neque quibus cor ęſtu detegere inuicem, niſi magna cum diffidentia au dent: at hic exploratorum opera magno vſui eſſ poteſt.

Obiter hic incidit illud Caroli Magni, ad fre nandos Weſtphalos vſurpatum. Ducebant quamvis baptiſati diſſolutam & impiam vitar quæ & in ſuſpicionem eos coniecit, aut incredu los eos eſſe adhuc, aut certe à Catholica fide bre ui diſceſſuros. Hanc vitæ ac morum turpitudin vt reprimeret Carolus Magnus, præter ordinari iudicia aliud iudicium ſed clãdeſtinum inſtituit idque demandauit prudentibus, pijs, & candi

di

viris, data licentia absque vlteriore iuris pro-
ſu ac conſueta inquiſitione pro ſuo arbitrio
plicio afficiendi omnes eos, quos à fide Chri-
na defeciſſe experirentur. Vt autem de ipſius
ectione morumque turpitudine certius ipſis
ſtare poſſet, adhibuerunt ad hanc rem explo-
ores: viros bonos & apertos: nonnunquam et-
Iudæos: qui tanquam longe ab hoc negotio
ſſent, peragrata illa regione, omnium dicta &
a conſignantes, ad iudices detulerunt; qui de-
e in hunc modum delatos, vbi vbi deprehen-
à proxima quaque arbore ſuſpenderunt: hinc
tuos prius, quam cur mortui, increbuit.
Mirum autem in modum clandeſtini illi iudi-
populi licentiam compeſcuerunt. Præterquá
n, quod omnes laterent, ſumma adhibeba-
ſeueritas, quæ nec præpotentibus, ſed ſolis
& obedientibus parcere ſciret. Quid quod
cus amico, proximus proximo inſidiarum
u arcana ſua occultabat.
Occaſiones autem, quo minus conueniant &
udant, varie tolli poſſunt: Primum cum nu-
& affinitatibus contrahendis prohibentur;
ſſimum vero patricij, qui ab amicis ſunt in-
ctiores. Latinis hoc à Romano impoſitum:
idem nouis affinitatibus & clandeſtinis con-
ibus omnino cogebantur abſtinere. Quid
d Macedoniam in quatuor partes, quarũ ſua
ue metropolis erat, Amphipolis, Salonica,
& Pelagonia, diſtribuerunt, data lege, ne
imonia inuicem contraherent.
einde vero eorum proceres, quos in aucto-

ritate habent mature remouere conuenit: eo
vbi quid culpa dignum commiserunt, aut om
nò muneribus abdicare: (iniustitiæ enim nusq
locus est) aut aliis rebus adhibere. Paulus Æm
lius, quo Macedones retineret pacatiores, p
mores ipsorũ vna cum filiis in Italiam abire iu
Imp. Carolus M. quo Saxonicarum seditionu
finis esset, nobilitatem in Galliam transfereba

A publicis congressibus abstineant: magistra
careant: neque vlla facultas quouis modo se in
cem coniungendi permittatur. In hunc modu
à Romanis Capua eneruata est. Permissum q
dem ipsis fuit, vt vrbem inhabitarent propter
grorum fertilitatem. Vt autem formam inter
haberent ciuitatis aut Reipublicæ, id vero om
nò denegatum fuit. Ademta itaque ipsis iudic
ademtus senatus, ipsa denique Reipublicæ adr
nistratio vna cum publicis congressibus inter
cta fuerũt. Sic enim omnem rebellionis ansam
neruos præcidi posse prudenter existimabant.

Abdala, princeps Saracenorum, Christian
quibus dominabatur, vigilias nocturnas nol
committere, quanto plus Turcis & Mauris alii
infidelibus, quibus inter nos habitare datu
diffidere nos decet? Saladinus rex Damasci ex
gnatis Hierosolymis campanas sustulit, ne d
signo fortassis concurrerent. Imitantur hoc T
cæ vbique. Atque experientia omnes compert
habent, quantum valeat campanarum pulsus
concitandos hominũ animos & arma arripien
Probat hoc vrbs Bourdeaux, quæ propter trib
salis gubernatore obtruncato à rege Henrico
flexit. Cı

Cum vero lingua atq; adeo idioma, arctissime
ntineat hominum societates, ad nostram lin-
ıam omnino sunt assuefaciendi vt sermo eorum
telligatur: id quod Mauris rex Hispaniæ in-
nxit.

Quid vero dicam de populosis ciuitatibus, quę
l leuissimo ventulo agitatæ descifcunt & ceu fu-
re correptæ ad arma concurrunt? Soldani Æ-
ptij, suspectis Cairi incolis, latis & profundis
ssis vrbem distinxere, atq; sic in formã fere pro-
nciæ, vbi pagi continentes sunt, redegerunt;
ssas magno tumultibus & seditionibus impedi-
ento futuras arbitrati. Præcipuam causam, quæ
enetiarum Remp. quietiorem reddit ac tuetur,
eo pono: quod tota ciuitas infinitis canalibus
ıasi dissecta, populi congressus difficiliores red-
t: & antequam turbæ motæ sunt, suo molimine
tardat.

Multum huc faciunt Citadellæ: delecta præsi-
ariorum militum cohors, quibus loca suspecta
unimus; idq; aut extra aut intra ditionem no-
ram. Ea de causa Magnus Turca suam Cabelli-
n, quæ 150000. equitum continet, hinc inde
Esia & Europa in ducentas Sangiacchas distri-
ıit: horũ est in præsidiis limitaneis manere, ex-
ıbias agere, omnes motus & tumultus, quales
i sint, pacare.

Quod si vero nullum eorum, quæ hactenus ad-
ıximus, rebelliũ factiosos animos deiiciat, tum
mũ alia incũda est via. Dispergẽdi nimirũ sunt
in aliã eamq; peregrinã regionem traducendi.
c Iudæos sparsim in Chaldæã abducebant Assy-

rij. Alexander vero Magnus, (si vera sunt, quæ Historiographis hac de re scribuntur) in Tar riam, & imperator Hadrianus in Hispaniam e traduxerunt. Iidem tamen subdole & fraudule ter sub rege Euicato Christianæ fidei subscribe tes, maxime autem tum Christum oppugnant omnibus bonis exuti, cum vxoribus & liberis Hispaniam dissipati pro mancipiis fuerunt. Eu nit hoc circa annum Christi sexcentesimum n nagesimum octauum. Idem Dagobertus rex Ga liæ factitauit.

Quando vero Arabes (Almosades dicti, tem pore Alfonsi VII. regis Hispaniæ, imperium suu auspicati) Christianis locum esse sub se denega runt; quinetiam vt amplecterentur Mahomet religionem, coegerunt; aut si facere recusent, ex quisita supplicia subirent: quid obstabit, qu minus ingenia inquieta, profligatæ spei & saluti nostris finibus exterminemus?

Nihil autem ferendum est, quod infidelium peruicaciam adaugeat. Tollendi itaq; eorum do ctores, libri, Typographeia, & si quæ sunt alia Antiochus edicto Iudæis vetuit, ne die sabbath pro more libros Moysis lectitarent. Diocletianu omnia sanctorum scripta concremari iussit. Im perator Constantinus Magnus, vt omnia scripta Arij hæretici comburerentur, edixit.

CAPVT VIII.

Quomodo præcaueri possit, ne subditi cum exteris contrahant & colludant.

QVA

QVÆ proxime præcedenti capite diſce-
ptata ſunt, magnam intelligentiæ lu-
cem huc adferunt. Obſtrue enim ſub-
ditis vias inuicem colludendi & con-
randi, annon ſimul, vt ne aliorum coniuncti-
e freti inſurgant, ſuſtuleris? Coniunctiones
s pariunt cognationes, affinitates, amicitiæ,
uiuia, commercia, colloquia clandeſtina, quæ
nia impedienda ſunt & quaſi amputanda: id
od commodiſſime conficiunt exploratores
c inde clam & quaſi aliud agentes diſpoſiti:
etiam ſub portis & vicinijs, vbi ad noſtra aut
et aditus aut egreſſus. Præclaro autem ſucceſ-
oc tentari poteſt in inſulis, aut regionibus,
rum anguſtiam & incapacitatem mare, mon-
, aut flumina effecerunt.

Remotiores ſuſpectorum tranſlationes inpri-
vtiles ſunt. Sic Magnus Turca anno poſt pu-
m ad Lepanthum Chriſtianos, ne Latinis ſe
ungerent, terminis ac portubus Græcorum
re iuſſit. Liberius autem hoc ſtrategemate vſi
t Philippus primus & vltimus, reges Macedo-
num, dum vt paſtores vniuerſum gregem,
integrum populum in terram igno-
tum transferrent.

IOANNIS BOTERI D

ILLVSTRIVM STATV ET Politia

LIBER SEXTVS.

CAPVT I.

Qua ratione princeps ab externis hostibus tutus esse queat.

VC vsque de tranquillitate in subditos conseruanda: videam nunc deinceps rationes, quæ ternis symptomatis, quibus Re attentari, perturbari, aut eue possit, ne quid morbi improuiso gignant, med antur.

Tenendum & fundamenti loco inprimis h bendum est, quod quam longissime hostem, ii pendentemque difficultatem à vertice nostro uertere, maximam pariat securitatem. Mali eni vicinitas pars est mali imminentis: & quo pr pius abest, hoc periculosius. Itaque etiam atq etiam cauendum, vt vt maxime appropinqu hostis, non tamen, vbi noceat, inueniat.

Accessu autem hostes varie prohibentur. Pr mum quidem requiruntur munitiones locorun qua patet ad nos ingressus & transitus. Est itaq vt ibi, vbi commodissimum videtur, munitic nes, de quibus iam agemus, extruantur.

CAPV

CAPVT II.

De munitionibus vtrum necessariæ principi & vtiles sint

ARTIFICIVM loca muniendi ipsa natura dictitat: vt enim facultatem vitalem obfirmaret, periculaque facilius declinaret, & cerebrum & cor multis : duris officulis circumsepsit. Quo consilio frutus tot ijsque varijs, duris, asperis siliquis & puminibus texisse ac frumenta tam aculeatis ariis armasse credis? Numquid, vt contra auium epopulationes se quasi tueantur? Vnde sæpius iirari soleo, qua fronte nonnulli in controueram vocare audeant, sint ne principi munitiones tiles necne: cum videamus naturam ipsam eas surpare.

Nec licet in hoc vniuersi theatro inuenire llum imperium, quod non aliquando, quanıcunque etiam potentia & dignitate polleat, bi à subditis, aut finitimis principibus meuat, aut de fide & affectu eorum periclitear. His & similibus optimam medicinam faiunt munitiones. Præbent enim locum tornentis bellicis, & vniuersæ armaturæ: certus nilitum numerus ibi, tanquam in schola, exeritatur: paruis mœnibus integram regionem deendunt: exiguoque sumtu multis difficultatibus obstant.

Græci, quorum industria magna fuit, Ronanique, quorum vbique summa prudentia emi-

emicuit, plurimum ſemper tribuere Citade Teſtes ſunt Corinthij, Tarentini, Rhegij & Romani imperium ſuum conſeruarunt ben cio promōtorij, vbi extructum fuit Capitoli quamuis non in limitibus, ſed tanquam in viſ ribus Reipublicæ Romanæ ſitum eſſet. Pluri quidem principibus diuerſimode accidunt, belligerandi occaſiones ſunt innumeræ. Quæ men omnes tolluntur, vijs quæ aduentanti n lo ingreſſum præbent, obſtructis & munitis. P ſæ magna iactantia in Caballijs ſuis confiſi ſuo e emplo docent, quam vtilis & quam neceſſari ſit munitionum vſus. Turcæ enim, quamuis liquoties fuſi bonam imperij partem, ac tande pollentiſſimā vrbē Taures, iam hūc iam aliunı l cum muniendo occuparunt: vnicaque Citade la, quam ibi extruxerunt, ab omni periculo co tra eos ſeſe obfirmarunt. Sicque vnica hac cau Perſæ, quod deſtituti eſſent munitionibus, vrb amiſerunt.

Capvt III.

Quales debeant eſſe munitiones.

Videamvs porro, quæ condition munitionum eſſe debeant. Danda au tem apprime opera eſt, vt, vbi neceſſi tas aut vtilitas eas requirit, conſtruan tur. Neceſſariæ vero ſunt, quæ cum non eſſent ditionem principis denudatam hoſtium incurſi onibus exponerent. Vtiles vero, quæ ciuitates o pibus & populo abundantes defenſant: impen dente difficultate ſubditis aſylum præbent,

Pro-

?rocul vero à ſede principis remotæ ſint: ſic
m hoſti terrori erunt, ac principem extra tela
od aiunt, conſtituent. Dum enim hoſtis mu-
ionis expugnationem molitur, reliqua ditio-
pars tranquilla de neceſſarijs ſibi conſulere
eſt. Hæc facies eſt inſulæ Maltæ verſus Sicili-
, & Corſinij verſus Venetias. Cumque procul
rincipe diſtāt, imo in hoſtiū agro ſitæ ſunt, bo-
ipſi eſt, ipſumque reddunt tutiorem. Videre
eſt in Orano, Melila, Pegnon di Veles, Setta,
nger, Mezagam, Arzilla, (quas omnes rex
ſpaniæ in Africa tenet,) quatenus Hiſpani ter-
n ſpectant. Tales fuerūt Rhodus, Neapolis,
lluaſia, & Famaguſta.

Nimium multas autem habere non prodeſt:
n enim ſine inſigni reliqui roboris diminutio-
ac debilitatione defendi, & præſidijs firmari
ſunt. Probe autem munitæ ſint, aut ipſius na-
æ, aut artis manu: idq; aſperitate ſoli: aut aqua
fluente ſeu ſtagnante. Hoc modo munitiſſi-
ſunt in Italia, Mantua & Ferraria: inprimis
em Venetiæ: in Germania, Argentoratum: in
gio innumeræ: tam in Hollandia quam Selan-
: quibus natura munitiores (quantum ego in-
ligo) in toto terrarum orbe non extant. Habi-
it enim ad mare, quod ſtatutis temporibus ac-
lit & recedit, & terram plurimis in locis com-
odiſſime perluit. Sunt ibi flumina, quæ con-
entem vndequaque alluunt, & cingunt. Adeo
o demiſſis locis habitant, vt aggeribus reuul-
vniuerſam regionem aquis facile cōplerent &
mergerēt. Non poteſt exprimi, quantopere his
condi-

conditionibus ſint munitæ. Ars vero loca, ali
quin ſitu incommodiora munit adhibitis cert
artificijs in extruendo: nimirum materia muro
rum bona, probe coagmentata, ſpiſſo aggere, va
loque latis & profundis foſſis. Inter hæc vallu
muris, foſſæ autem cæteris præferri debent.

Parum hæc efficiunt: inſufficientia enim. Re
quirit itaque porro quæuis munitio, vt com
meatu, tormentis bellicis, præſidijs, robuſt
fortique milite, &, quod caput rei eſt, duc
exercitatiſſimo ſit inſtructa. Nulla autem mu
nitio, quantumuis ſatis munita, præſidiario
timidos, à quibus defendi debet, pugnaces & a
nimoſos reddit. Vbi vero præſidiarij ſunt robu
ſti ac animoſi, quemvis locum, quantumuis a
lioquin etiam expugnatu facilem, defendere
vimque hoſtium propulſare poſſunt. Sæpius ex
perientia docuit, plurimas munitiones, quæ ar
mis inuictæ creditæ fuerunt, facile ac paruo ad
modum negotio expugnatas eſſe: quod princi
pes nimis munitionum habitu & ſitu conſil
non ſatis proſpexerint de cæteris neceſſarijs.
Quid quod pleræque munitiones ijs in locis, vb
natura loci munitiſſimæ & acceſſu difficilim
ſunt, expugnantur? Videre hoc eſt in mont
Aorno, & promontorijs Indiæ, quæ Macedo
nes occuparunt.

Scipio Carthaginem, Franciſcus dux Guiſiu
inſulam Cales, mari occuparunt. Antiochu
Magnus vrbem Sardim, vbi Acheus, celebris ill
eques auratus degit, quæ inconcuſſa æſtimaba
tur

occupauit, cum prius obſeruaſſet, excubias quam pro re deceat, agi negligentius.

Contra vero ſæpius vidimus, plurima loca nec nec natura munita contra vim fortiter reſti-: quod principes imbecillitatis illorum lo-um conſcii forti & animoſo milite, eximiisq; ibus atq; adeo firmiori præſidio muniunt, mplo eſt noſtra tempeſtate Agria in Vn-ia, vt & inſula & munitio Malta: Loca qui-a nec natura nec arte ſatis munita: verumta-n & ducum & militum virtute acerrime de-ſata ijſdem immortalem gloriam pepererunt. ıc interroganti, cur Sparta careret muris, re-ndens Ageſilaus, digito monſtratis ciuibus, uit, En tibi, hi ſunt. Idem vero negabat es lignis & lapidibus obfirmandas eſſe: ſed po-virtute incolarum.

ruſtraneæ tamen inſuper ſunt omnes præ-æ rationes, niſi munitio eiuſmodi capiatur s, quæ auxilia à ſuis facile admittat. Obſi-ne enim graui & diuturna conquaſſata mu-o hoſti tandem in prædam cedit; imo mu-ones, quibus nouis ſubinde ſubſidijs ac com-ıtibus ſubueniri non poteſt, certiſſima ſunt litum præda. Id quod inter cæteras arx ɔſia in Cypro ſummo ſuo cum malo exper-ſt.

Maxime itaque opportunæ ſunt munitiones, mari ſitæ ſunt: quibus ſubſidia, modo ven-ſit ſecundus, ſemper ferri poſſunt.

CAPVT

CAPVT IV.

De colonijs deducendis.

AD coërcendum hostes pugnacesq; p
pulos, Romani principio gubernati
nis, loco munitionum, in ꝓxima que
loca colonias, quæ bona parte ex ci
bus Romanis siue Latinis constabant, dedux
runt: distributis inter ipsos deuictorum boni
quæ iure belli parta erant: quo improuisa peric
la facilius declinarent.

Hic vero dubites, vtrum expediat deduce
colonias, an vero munitiones habere? Veru
responsio vt est succincta, ita sua luce manifes
Coloniæ quidem præferendæ erant: siquide
coloniæ munitionibus, non vero contra, dom
nantur, & præsunt.

Romani, qui in Reip. negotijs versatissimi fu
runt, & plus colonijs vsi sunt, & plus emolume
ti inde perceperunt. Sed nostro seculo muniti
nes colonijs sunt vsitatiores. Facilius enim p
rantur, & fortassis etiam plus commodi afferu
Magnam enim ingenij dexteritatem, summam
prudentiam coloniæ, vt deducantur & ordine
tur, requirunt. Emolumentum autem, quod i
de sperandum est, aliquo temporis interuallo d
mum subsequitur.

Interim tamen negari non potest, colon
plus securitatis, imo perpetuum fere emolume
tum inesse. Satis huius veritatem arguunt Sept
& Tanagra, quarum situm versus Mauritania
Portugalenses maximi faciunt: quę in nouam c
lon

am deductæ fortiter contra Seriffam & Bar-
os pugnarunt. Idem testatur Cales, quo Angli
oniam sub Odoardo III. anno salutis 1347. de-
erant. Porro vltimus ille tractus fuit, quem
a amiserunt.

Coloniæ autem in propinquo esse debent: nisi
n suppetitas ipsis tuleris, aut præda hostib. fa-
in eius potestatem transibunt: aut meliori for-
ę flatui inseruient: nihil suam originem mora-
Fecerunt hoc amplissimæ Græcorum & Phœ-
um colonię, quas ad vniuersas fere maris me-
rranei regiones inhabitandum ablegarant.
mani vero exactiori trutina hæc pensiculati,
res colonias in Italia, quam in reliqua imperij
e, habuerunt: quin imo, anno demũ sexcẽte-
o ab vrbe condita extra Italiam colonias de-
ebant: quarum prima fuit in Africa Cartha-
in Gallia vero Narbona.

CAPVT V.

De militibus præsidiarijs.

POSTEAQVAM Romanum imperi-
um mirifice in tres mundi plagas ex-
tensum esset: non amplius visum fuit
Romanis colonias deducere, tum pro-
r loca maxime dissita, tum propter ferocita-
n finitimorum: quales partim erant, Aleman-
partim Parthi: sed loco illarum hinc inde ad
enum, Danubium, & Euphratem præsidiari-
lere, ingensque robur exercitus, cõsultius iu-
abant: quorum numerus sub Augusto Cæsare
; ad quadraginta quatuor legiones (quæ, si ra-
nẽ ineas, efficiunt ducẽta viginti millia peditũ,

inter quos tamen equitatus non refertur)ſe
tendebat. Duas præterea triremes vſurpab
alteram Rauennæ, alteram Miſennæ: quibu
tegrum mare mediterraneum cogebant. Qu
Rauennæ erat, tanquã in limitibus poſita ma
quicquid etiã turbarũ in mari Ionio & altero
ri verſus orientem exoriretur ſupprimebat. (
vero Miſennæ erat, obſeruabat, ſi qui mot⁹ v
occidentem excitarẽtur, vt eos quamprimũ c
peſceret. Sed neq; hoc omnino caruit ſua inc
moditate: nam p̃ſidiarij partim ductu ſuorũ
ſidum debacchari cœperunt, partim etiam ſ
vicem indignati maximas turbas mouerunt,
ſine maximo imperij Romani periculo. Non
quam etiam cohortes quælibet duces ſuos
tarunt ſummos imperatores: ex quo non poſ
non ſequi ciuilia bella. Vix enim fieri po
vt magnus exercitus diu ſeditione vacet: mou
enim aduerſus ſe inuicem, aut aduerſus du
Adde vero ducum ingenia inquieta & noua
num cupida: oleum camino, quod aiunt, add
tes.

Hæc vt præcaueantur, aut educẽdi ſunt in
em contra hoſtem: aut in diuerſa loca ſegrega
Diſiunctio enim exercitus, militum animo
eorum ferociam nonnihil infringit: & pariter
ces aliosq;, quibus mens inquieta eſt, intra o
ſepta coërcet.

Vnica hæc cauſa procul dubio fuit, quamo
Turcas qui (circiter ſexaginta millia equitũ in
ropa & paulo minus in Aſia perpetuo alit) n
lam eorum factionem vnquam ſenſit: non er

iunctim sed sparsim alit. Cum enim nunquã
uenant, nisi quando pugnandum est, fit vt ro-
viresq; suos ignorent; proindeq; non facile
bas mouent, neq; etiam ab antesignanis, si-
idem ad rebellionem inclinare vellent, tam
ile sibi persuaderi patiuntur. Quamobrem
n quisq; suo loco suum prædium, quod ma-
us Turca stipendij loco dedit, colat, adeoque
ctus expectet, tranquillitate omnes omnino
ectantur.

CAPVT VI.

De finitimarum regionum deuastatione ad arcendos hostes.

FVERVNT, qui difficiliorem hosti acces-
sum facturi finitimas regiones deuasta-
runt. In hoc autem ducem & quasi ex-
emplar naturam imitati sunt, quæ re-
non tantum montibus, mari, alijsq; flumini-
s, sed etiam deserto & vasta solitudine nonnũ-
m distinxit: sic Mauritaniam à Quinea, Numi-
m à Nubia, Nubiam ab Ægypto natura distin-
. Imitabantur hoc olim Sueui. Et paucis annis
te Tammas rex Persiæ, vt Magnum Turcam
ge à finibus suis abarceret, finitimas regiones
quatuor aut plurium dierum itinera omnino
uastatas in vastam solitudinem immutauit.

CAPVT VII.

Quomodo hostis præueniendus, & quomodo id commode fiat.

 Optima

PTIMA ratio à ſede noſtra ho
depellendi eiuſq; impetum retun
di in eo poſita eſt, vt præuentum i
terra obruas. Qui.n. res ſuas peri
videt, is ꝑfecto de alienis minus eſt curioſus
quēs hoc erat Romanis in omnibus bellis g
orib. excepto Gallico & ſecundo Punico, ꝙ
finire non potuerūt, dū trās mare & alpes exe
abduxerūt. Annibal cōſulturus Antiocho c
Romanos dicere ſolebat, Nihil eū memori
deq; dignū cōfectur ū, niſi in Italia eos adori
Itaq; nō deſino mirari, cur noſtro ſeculo i
biū nonnulli trahāt, an præſtet Turcicorū a
rum ſtrepitus in mœnib. & portis noſtris ex
re, quam in Turciam ipſam copias noſtras a
cere. Veteribus hoc nunquam dubium: qua
quidem firmiter ſententia ſtetit, ſatis eſſe ꝓu
re quam ꝓuocari. Si enim legitime, nulla ari
tiæ temeritate irritatus, prouoces & adoriari
ſtē, moleſtiſſimus profecto eris hoſti, anges &
fundes, bona iminues, reditus labefactabis, c
meatum ſubtrahes, aut vt ipſe ſibi officiat, in
les. Laceſſens ſi vincis, præclara eſt victori
minus, tolerabile eſt dānum: potiſſimum cu
ma in longe diſſitis locis mota ſunt. Summ
vt perſtringam; Martis euētus, qui ancipites
plerunq; fauent laceſſentibus.
Hannibal & Scipio (rerum bellicarum pr
ra lumina) probro ſibi duxiſſent: ſi ille cum
manis extra Italiam; hic vero extra Africam
Carthaginenſibus cōflixiſſet. Belligeratus e
ctenus Turca contra Chriſtianos, nunquā au
d

i desidens Christianorum copias expectauit, vel eorum cogitationes, nedũ opus bellicum uertit. Hinc adortus nunc hanc nunc illã ꝓ-iam nunquã tantum temporis ipsis indulsit, llectis viribus inferre bellum potuissent. Ex factum est, vt multorum, quæ nostra fue-, dominia ad se per vim transtulerit.

otentiorem autem semper decet esse, qui pri-vult lacessere, aut minimum parẽ ei, qui cum conflictari. Fortior autem & par sit: aut co-aut virtute, aut occasione. Cui autem mino-int vires, quam vt cum hoste congredi aude-ia tentare necessum habet: in primis vero an-as viarum, aliaq; loca, in quibus aliquid mo-ti situm est, prĝcludere ac munire, vt in ijs ex-andis aut tempus extrahat hostis, aut virib. itetur: tibi vero interim locus sit milites co-i, aut exterum populum accersendi: id quod æ factum accepimus. Turcæ enim, cum ibi ni arcem obsidione premerent, integro mẽ-io frustra insumto prĝcipuũ exercitus robur erunt: interea locus erat nostris, se cõgregan-hostem vicissim aggrediendi. Quod si im-lior es, quam vt præuenias hostem, aut in-aliqua clade afficias: expeditissima ratio est, tiorem in auxilium accersitum præficias ijs, is tu conficiendis par non eras. Gensericus andalorum, cum imparibus viribus con-is cum Basilio Patritio, ingenti nauali præ-eo victus ac magna clade affectus esset, id-leteriora metueret: re composita cum O-otthis, & Visigotthis ipsis persuasit vt Remp.

Romanam hostiliter inuaderent, sicque se a
in tutum recepit. Magnopere vero hic cauēd
ne ex eiusmodi technis grauius aliquid ob
tur: ne idem eueniat, quod Ludouico Mauro
vt ab Arragonensium impetu tutus esset, G
semet spoliandum & subiugandum propina

CAPVT VIII.

Alia via hostium incursiones à nostris finibus arcendi.

LIVD restat subsidium, quo præu
ri hostis & abigi potest: si nimirum
tantur clancularij, qui in hostis a
nitimorũ ditione turbarũ & facti
seminaria spargant: aut cum consiliarijs ca
neis & optimatib. qui gratia & auctoritate a
principem valēt, clandestine contrahant, vt
principi expeditionem aduersus nos dissua
ant, aliorsum inflectant, aut executionis m
conatus eius irritos reddant aut alijs modis
hortando & auisendo auxiliētur: Tela enim
uisa minus feriunt.

Quod si clandestinæ huius technæ succe
adeo felix sit, vt seditiones, proditiones, ali
tumultus hosti minari videatur, tum sane res
stræ in bono sunt constitutæ loco: hostis enim
intestinis cladib. anxius intacta nostra relinc
Hoc strategemate regina Angliæ contra re
Hispaniæ in Flandria, & contra regem Gal
ære & cōsilio alijsq; vsa incendium in suis ædi
quas alioquin iam dudum corripuisset, feli
hactenus auertit. At interim verum manet il
Non est consilium contra Dominum.

CAP

CAPVT IX.

De fœderibus cum vicinis factis.

MVLTVM possunt fœdera & pactiones cum ciuitatib. & principibus, qui proxime hostem habitant, aut potentiæ eius inuident, in mutuum auxilium fa-. Adimunt enim hosti animum eorum alter-um adoriendi.

Ciuitates Heluetiæ pactis inuicem fœderibus o se contra vim muniuerunt, vt ne quidem tenus extiterit, qui hostiliter vel minimum rum pagum aggrederetur.

Venetis sub Solimanno Turca diuturna pax ; solum quod Turca videret, si ipsos adorire- se cum eo pariter omnes Christiani orbis prin-s (quorum res plurimum agitur) in sui exi-n attracturum. Sed de fœderibus infra lib. 8, lixius.

CAPVT X.

De eloquentia.

A PROPOSITO suo hostem auocãdi magna vis est eloquentiæ. Laurentius Medices in discrimen se adductum videns, ob bellũ quod Sixtus V. & Ferdinãdus Neapolitanus contra Florentinos mouebant, apolim abijt, miraq; eloquentiæ suæ dulcedi- regẽ cõmouit, vt fœdere rescisso cũ Florẽtinis õciliaretur. Galeati⁹ Vicecomes à Philippo de ois, qui ingẽti exercitu Mediolanũ obruturus t, obtinuit, vt vrbe relicta exercitũ reduceret. Alfonsus Arragonẽsis bellũ aduersus Renatũ

Angienſem moliens, nam vterq; eorum regnu
Neapolitanum affectabat, à Philippi Maria v
cecomitis militibus, qui à parte Renati ſtabar
Caietæ captus Mediolanum abducitur. At ve
ibi ſua eloquentia plus confecit, quam vniuer
ſuo exercitu præſtitiſſet. Docebat enim apu
principem, quantum periculum Mediolano in
mineret à Gallis, ſi regno potirentur, aut in It
lia inualeſcerent: Renato ſic perſuaſo, ipſe re
Neapoli conſtituitur.

Multum etiam hoſtili potētiæ derogatur, quo
ties finitimis principibus noſtra pericula ipſo
quoq; attinere, & ipſis, ſi hoſtem vincere conti
gat, communem nobiſcum fore calamitatem
exponimus. Fecerunt hoc Romani in bello Mace
donico, vbi cũ Ætolis: in Ætolico, vbi cũ Achæi
& Aſiatico, vbi cum multis populis & princip
bus iſto fœdere res grauiſſimas peregerunt.

Capvt XI.

Quid faciendum, cum hoſtis in noſtrum agrum irrupit.

V Æ hactenus edidimus, conatus hoſti
um, qui nondum in noſtram ditionem
fecerũt irruptionẽ, retroagũt & confi
gunt, videamus nũc, vbi irruptio facta
Hoc in caſu adhibenda ſunt remedia, quæ præ
parauimus ſupra, vbi diſputauimus, anne princi
pi ſubditos ſuos armis aſſuefacere expediat. Sum
matim vt dicam, nihil omnino prętermittendum
eſt, quod aut clam, aut vi inter hoſtes diſſidia pa
riat, al iave ratione noxium eſſe queat.

Capvt

Capvt XII.

Quomodo commeatu hostes prohibendi?

OMnis spes frumentationis hostibus est præcidenda: id quod fit vijs, quibus frumenta aduehuntur, præclusis. Sic à rcis in Essechico bello commeatus regi Ferdidido intercłusus fuit. Aut cum frugibus aut sei calamitas infertur, vt Galli imperatore Caron prouinciam abeunte factitarunt. Dux Coss suæ regioni à natura inclementius prospectũ uidem vna tantum parte quæ pōtificis regnũ git, frumentari licet) videns, summo semper dio papæ amicitiam coluit. Cæteris vero parus, ne quis spe potiundi frumenti irrumperet, stituit, vt omnes post messem sua frumenta in ta & munitiora loca, quæ ipse destinarat, deherent: & quanto quovis tempore opus habet, inde repeterēt. Ideo vero hoc fecit, vt si impuiso infestis copiis obrueretur, hostes, quibus llius frumentationis spes esse posset, citra neium fame enecaret.

Capvt XIII.

De propulsatione hostis.

AVertere hostem & anteuertere non sunt eadem. Anteuertimus enim hostes ante, quam illi nos adorti sunt: ertimus vero, cum iam infestant.

Auersione notatu dignissima vtebatur Agaocles: quandoquidem grauissima obsidione

Syracusis à Carthaginensibus cum premeretur, vsq; adeo vt sola deditio opem latura videretur, abductis secum quibusdam militibus in Africam nauigauit, & magna belli mole hostem ad reuocandum exercitum ex Sicilia in patrię defensioné coegit. Est & illa insignis, qua Bonifacius Corsicæ Comes anno Christi 1329. feliciter vsus est. Cum enim Saracenis Siciliam inuadentibus omnia incendiis & latrociniis infesta essent: ipse classe instructa, repente in Africam nauigans totaque vi in hostem conuersus omnibus præliis victor euasit. Domestica clade Saracenus motus sua defensatū re in Sicilia infecta, regredi coactus fuit.

CAPVT XIV.

Nonnunquam cum hoste transigendum?

SIn tanta hostis potentia sit, vt nulla spes eam labefactandi supersit: boni principis erit omnē impēdentem difficultatem quam minimo sumtu auertere. Hic vero omnia reconciliationum genera, pactiones, conuentiones, quæ pecunia confieri possunt, locum & quidem commodissimum habent. Strategema hoc sæpius profuit Florentinis, qui maximis periculis, quamvis magna auri iactura, aliquoties se exemerunt. Geneuates nouendecim millibus ducatorum non secus ac vi armata exercitum Barnabæ Vicecomitis represserunt. Sic Pippum regis Sigismuudi ducem Venetiani auro retroegerunt. Qui postea auro, quod liquefactum collo rex infundi iubebat, periit. Hæc ratio pro

Vene-

enetianis sæpe contra Turcas militauit: dum
nplissimis muneribus affecerunt cum ipsos bel-
rum duces, tum etiam eos, quos apud hostem
agnæ auctoritatis esse norant: imo interdum
iam ipsum Turcicum imperatorem. Bellum
nim, vt inquit Ludouicus Viues in Epistola ad
enricum octauum Angliæ regem, non est fa-
le suscipiendum, nec certa pax spreta victoria
rmutanda: de re nulla magis aut crebrius quam
bello deliberandum est, in quo non licet bis
ccare, & ad ꝙ princeps descēdere vix debet, et-
m ineuitabili necessitate pressus, omnib. primo
mediis tentatis, & frustra consumtis, nullum est
m felix bellum, quo non potior sit iniqua pax,
ue curas, siue sumtus, siue discrimina consideres
contempleris. Itaque de iure suo citius dece-
it princeps, quam de summa periclitetur, & tan-
m fortunæ plagam leui lateris inflexione de-
inet. Varij sunt belli casus, & exiguo momento
aximas res voluit. Vnde Mauortem veteres no-
inauerunt bellū, in cuius manu est suscipere, nō
eponere. Initia belli penes principes sunt, exitus
enes fortunam, seu verius Deum, cuius volunta-
m erga nos non sine causa ignoramus: videlicet
escij quam apud eum gratiosi simus. Itaque non
cus quā pecunia nostro arbitrio aleæ exposita,
ico alieni fit iuris, incertū cui cessura sit: ita prin-
eps & tota ditio in sortē euentus cōijcitur, moto
ello. Quā multos pœnituit belli vel ꝓspere cœ-
ti? Nec vlla Resp. instabilior est, quā q̄ sępe mo-
et arma. Quoties in extremū discrimen Athenæ
enerūt, à Persis exustę, à Lacedæmoniis oppressę,

ac ſpoliatæ mœnibus, à Philippo fractæ, ab altero Philippo afflictæ, à Mithridate occiſæ, à Sylla propemodum deletæ. Bellatrix illa Roma à Tatio capta eſt, à Porſena obſeſſa, à Gallis incenſa, à Pyrrho territa, ab Annibale concuſſa, ſuis denique armis dilacerata. Dicet aliquis: Armis & bello creſcunt regna: ſed & eisdem quoque pereunt. Minus forſan eſt in pace ſplendoris & gloriȩ, falſæ illius quidem, ſed plus quietis, minus controuerſiæ ac periculi, & proinde firmitatis plurimum. Non laboro, inquit Theopompus rex ſapientiſſimus, quam amplum filiis regnum tradam, ſed quam manſurum ac ſtabile. Nihil ab alijs repetis, ſed nec abs te alij, in quorum vtroque eſt periculum, ſiue cum fortiore congrediaris, ſiue cum debiliore, quippe nihil eſt tam infirmum, cui ſuæ ad nocendum vires deſint: deſtitutaq; facultate omni iuuandi ac benefaciendi, multum adhuc ad lædendum ſupereſt, tanto videlicet promtius eſt malefacere, ſeu robore ſui, ſeu imbecillitate noſtra. Quocirca, vt inquit Thucydides (libr. 1. in concione Corinth. 3.) virorum prudentium eſt, ſi non laceſſantur iniuria, quieſcere: bonorum autem, ſi iniuria afficiantur, pacem bello mutare: ac ſi bene ceſſerit, iterum pro bello pacem inire, & neque belli ſucceſſu efferri, neque pacis tranquillitate captos iniuriam pati eos decet. Nam tum ille, qui voluptatis cauſa cunctatur, ilico priuari poteſt oblectatione trāquillitatis, cuius gratia ſegnis eſt, ſi quieuerit: tum qui in bello proſperitate abundat, non cogitat ſe incerta temeritate efferri. Multa enim male cōſultata, eo quod

hoſtes

ostes inconsultiores fuerint, feliciter euenerunt:
plura, quæ recte instituta videbantur, turpiter
contrarium euentũ relapsa sunt. Nullus enim
idem factis præstat, quæ inter deliberandum si-
i promittit. Nam consultamus securi, in opere
item cum timore deficimus. Non inficior sane,
t inquit Franciscus Petrarcha, quosdam militia
d amplissimas opes, siue etiam ad summum im-
erium peruenisse. Crede autem mihi, plures ad
nopiam, ad carcerem, ad seruitutem, ad violen-
am, subitamque mortem, eodem tramite per-
enerũt. At inquis: Belli dux victoriis clarus sum?
. Quanto melius pacis dux virtutibus clarus es-
es. G. Multa bella confeci. R. Quietem tibi atq;
lijs abstulisti clarum opus. G. Victorijs atque tri-
mphis notus sum. R. Sæpe malum bono notius
: atra tempestas serenitate famosior. Deniq; pa-
sti busto titulos, vulgo fabulam, tibi nihil. Idem
Dialogo 97. de exercitu armato. G. Exercitum
rmatum habeo. R. Mirabar, nisi regnum atque
nperium exercitus, hoc est, miseria miseriam se-
queretur. Atque Seneca Scipionem Africanum
cœlotenus attollit: non quia magnos duxit exer-
citus, quos & furiosi nocentesque duxerunt, sed
ob egregiam moderationem, quam nunquã certe
dat exercitus, sæpe eripit, sæpe minuit. Quæ enim
tam solida virtus est, quam tot sceleratorum,
totque carnificum cruentorum conuersatio ex-
emplumque non deterreat? G. Fortissimum ha-
beo exercitum. R. Habes belli materiam, pacis
excidium. Si huic gaudes, ad cælestem certe non
pertines ciuitatem. G. Habeo exercitũ ingentem.
R. Ha-

R. Habes vtrumque ad latus ; hostes armato quos nec murus à te separat nec vallum: ance profecto negotium ac graue. G. Mihi multæ su & validæ legiones. R. Harum tœdia nemo faci atque molestias, insolentiasque dinumeret: se tu omnia experiundo condisces, & quanto sit sa tius, solum viuere, quam cum multis legionibu Profecto nullæ iniuriæ, nulla perfidia, nulla cre dulitas, castrensium moribus conferendæ vel co parandæ sunt: intelliges per teipsum, quam si verus versiculus ille, pueris quoque passim no tissimus:

Nulla fides pietasq; viris, qui castra sequuntur.

G. Magni dominus ac rector exercitus sum. R Tutius pastor tygridum forsitan ac vrsorũ esses Possunt mansuefieri corda ferarum ; at quorundam hominum non possunt, & minantur antequam feriant: fere odia hominũ improuiso erumpunt. Hi quos tuos reris, qui te dominum vocant, heu quam paruo precio venale genus & instabile, quam leuibus ex causis mutabuntur, & ex militibus hostes fiunt. Blandi vultus in horrorem, dataeque tibi dextræ tuam forsitan in perniciem conuertentur, neq; si fiat, nouũ erit aut insolitũ. Ad Placentiam aduersus Iulium Cęsarem exercitus suus insurrexit. Alexander Romanus à suis militibus interfectus est, postmodum Maximi pater & filius: sic Galbinus & Maximus: sic Probus dux clarissimus: sic Gratianus & Valentinianus iunior, optimi fratres: ille à suis legionibus, hic à suo comite proditus. Sic innumerabiles à suis hostibus inuicti, suis exercitibus periere, & quos mi-

lites

es appellabant, inuenere carnifices. Vide ergo, o gaudeas: tuus hic exercitus, trux, immitis, vtq; ille, bellua multorum est capitũ, nihil non au- a, ira illam vel inopia vel auaritia irritante. G. ihi exercitus ingens est. R. Pompeio quidem essalico ṗlio, aut ait Florus, nihil magis exitio it, quam ipsa exercitus magnitudo: & ferme in nnib. bellis maior semper exercitus succubuit, inor vicit. Idẽ Dialogo 99. de machinis bellicis: Balistis affluo. R. Melius belli odio & studio pa- afflueres: cum cætera quidẽ arma inquieti & generis animi signa sunt: nec pacificis quidem ıta, & bellatorib. inuisa magnanimis. Deniq; sic beto, qui balistam primus inuenit, ille aut paui- s fuit aut proditor, & nocendi auidus & metu- s hostes. Itaq; cogitauit, quod Lucanus ait, lon- tẽdere neruos, & quo ferre velint, committere lnera ventis. Idque de omni genere missilium ta. Fortis bellator congressum hostis exoptat, em sagittarius vitat. Idem Dialogo 100. G. esaurum in bella reposui. R. Rem malam in as pessimos. Quanto tibi & aliis erat vtilius, nc & amicorum & patriæ vsibus aceruasse, ma- neq; necessitati indigentium, ille demum the- urus verus esset: Et thesauri precium cœlestis, nc precium est inferni: deinde thesaurus animi es extenuat, bellum viros: vtrumq; pestiferum. stremo solet iste thesaurus possessori suo per- ndi metum adferre, hostibus lucri spem, & llandi simul audaciam. Quis non alacer ad id llum eat, qui quærere multum possit, amittere il? Pugnasse quidem feruide inopem ac vicisse,
cun-

eundemque mox diuitem refrixiſſe, apud Fl
cum legis. Virtutum nutrix optima eſt paup
tas, opulentia vitiorum:ergo theſaurus recon
tori parit curas, & inuidiam hoſtibus, ſtimulos
ribus. Recte itaque veteres poëtæ, qui rerum v
ac naturam ſagaciſſime perſpexerunt & aptiſſir
figmentis adaptarunt, adumbraruntq;, tradide
bellum ab inferis immitti, idq; furiarum miniſ
rio, nec quamlibet furiam ad hoc negotij con
ciendum eſſe idoneam. Deligitur omnium pe
lentiſſima, cui nomina mille, mille nocendi
tes. Hęc innumeris armata colubris, tartarea bu
cina præcinit. Pan inſano tumultu complet vi
uerſa. Bellona furioſum quatit flagellum. Fur
impius ruptis omnium vinculorum nodis euol
horridus, ore cruento. Quo congruit, quod
raſmus in Chiliadibus, Bellum, inquit, nihil aliu
eſt, quam multorum commune homicidium
latrocinium: hoc ſceleratius, quo latius patet. Se
ridētur hæc, inquit ibidem, ceu deliramēta ſch
laſticorum à craſſis proceribus noſtri tempori
qui cum præter figuram nihil habeant homini
tamen ipſi ſibi plane dij videntur, & tamen ab i
initijs huc videmus eſſe peruentum inſaniæ,
tota vita nihil aliud agatur. Belligeramur aſſidu
gens cum gente colliditur, regnum cum regno
ciuitas cum ciuitate, princeps cum principe, po
pulus cum populo, &, quod Ethnici quoq; faten
tur impium, affinis cum affine, cognatus cum
cognato, frater cum fratre, filius cum patre: de
nique, quod ego ſane puto ab his omnibus atro
cius, Chriſtianus cum Chriſtiano. Et ô cæcitaten
men

ntis humanæ, hęc nemo miratur, nemo dete-
tur: ſunt qui applaudant, qui vehant laudibus,
i rem plusquam tartaream ſanctam appellent,
principes vltro inſtigent, oleum (quod aiunt)
nino addentes. locus & ludus ſunt, inquit Lu-
uicus Viues, in militia domus diripere, fana
liare, virgines rapere, ſolidas vrbes atque op-
la incendere. Hæc ſunt belli decora: profuiſſe
mini, nocuiſſe quamplurimis, nullo reſpectu
recordatione præſidentis mundo Dei, ita ge-
nt in pollutis corporibus cæcos animos, vt Dei
titiam non videant, & admonere indigne fe-
nt. Qui dicunt Deo, recedere à nobis ſcien-
m viarum tuarum nolumus, at quia inſolentia
re quam importuno diuinas leges negligunt,
manas aſpernantur? Vt hoc demum videatur
, vere ac germane militari: nihil arbitrari æqui
oni, propter ſe eſſe ſancitum, nullo ſe iuri eſſe
ditum, ſe in vagina leges omnes cum ferro ge-
e; quicquid conſcelerato animo collibuerit,
olum eſſe ius atque æquum. Principes etſi alia
nia in bellum inuitarent, illud vnicum debet
rahere, ne ipſa res eſſet cum militibus, homi-
n genere iniquiſſimo. Neque vero tales ſunt
um in alienum principem; ſed etiam in ſuum:
us dignitatem, opes, præſidia in ſe ſolis collo-
a eſſe putant, & poſſe quocunq; velint, trans-
e. Quæ porro in pace; ne cogitant quidem,
m populus adeſt, proceres quieſcunt, propin-
e nationes & reges pacati ſunt, ipſi milites ad
am & paganum cultum redacti, neceſſariis ad
m operibus deſtinantur, magiſq; illis ad me-

liorem vitam vacat. Quod ſi peſtis hæc celſitu
nem quoque principatus pertingit & infeſtat,
putare conuenit, multo acerbius humiliora p
mi ac diuexari. Quippe populus non tantum p
mitur ab ijs, qui militiæ ſacramento ſunt rog
ſed ab ijs etiam omnibus, qui ſe illis adiungũt,
adiunctos ſumũt, vt per militarem licentiam i
pune poſſint malefacere; intentis iis, penes q
ſumma eſt poteſtas, in cogitationem belloru
nec in eos audent animaduertere, qui ſe quoq
modo milites profitentur, ne ſeditionem inco
modiſſimo tempore moueant. Poſtremo m
titudo grauata indictionibus & tributis, exclu
per bellum terra & mari commercijs, in ſum
egeſtate ac miſeria vitam trahit, tam exhau
& perdita, vt quiete ac pace deinceps reddi
vires tamen longo etiam tempore recipere n
valeat. Quo ſpectat, quod Antiſthenes cuida
pauperes in bello interire dicenti: Imo plu
tunc fiunt, reſpondit.

Ac præterquam quod bonorum bona con
nuis bellis attenuantur & exhauriuntur, eti
permulti ad rapinas atq; latrocinia rebus deſ
ratis ſeſe conuertunt: præſertim ingenti licen
atque impunitate ſcelerum, quam belli tem
re neceſſe eſt contingere, cum quisque ita ſ
ctiſſimus ac honeſtiſſimus habetur, vt animus
ei promtiſſimus facinoribus ac flagitijs patran
tanquam in eiusmodi dextris poſita ſit regni
lus, quæ maxime malam perniciem regni ad
runt. Ergo boni præſentem rerum ſtatum o
runt; mali ſceleribus adſueſcunt, ac perinde i

nitatem diligunt; iura illis, leges, iudices inuiſa
it; & his ipſi infeſti.

Quinetiam passim poëtæ, tam Græci quam
tini, bella execrati, pacem omnibus com-
ndarunt. Sic enim Philemon poeta græcus in
rrho. Inquirunt, (inquit,) vt audio, philoſo-
i, & multum in hoc abſumūt temporis, Quid-
n ſit bonum: necdum vllus inuenit quid ſit:
us virtutem, alius prudentiam inquit, & hæc
am intricant magis quam quid bonum ſit. At
ticus ego terramque fodiens, nunc bona quæ
t pacis inueni. O Iupiter cariſſime, amabilis
as & benigniſſimæ Diuæ nuptias, feſta, cogna-
, liberos, amicos, diuitias, ſanitatem, amorem,
um, voluptatem Pax confert: Quod ſi omnia
c defecerint, perijt omnis comiter viuentium
a. (Hęc ſententia ſicut & ſequentes è Græco
pliciter ita reddūtur.) Et Euripides ἐν Ἰῶν ἱκέσων.
tulte, ſtulte, hæc omnia paci inſunt; Vt ruri
quis in prædio habitet, immunis à forenſibus
gotijs, proprium poſſidens iugum boum, ba-
tes & audiat oues, capræque vocem ad mul-
am emulgendæ: Obſonijs autem vtatur, con-
s & turdis, neque expectet in foro venales pi-
culos triduanos magni pretij, contrectatos pi-
um venditoris iniquiſſima manu. Sane, vt Eu-
ides, tragicus poeta inquit, cùm de bello ſuſ-
iendo ſuffragia fert populus, tum nullus mor-
n imminere ſibi cogitat, ſed iſtud infortuni-
i in alium conijcit: Quod ſi mors ob oculos
et, dum feruntur ſuffragia, nunquam inſano
li amore capta periret gratia.

Cum itaque, si omnia circumspiciamus, vt Ci-
cero inquit pro lege Agraria, quæ populo gra-
sunt atque iucunda, nihil tam populare quam p-
cem, quam cõcordiam, quam otium reperiamu-
nihilque sit, vt inquit Cassiodorus, quod prin-
pem melius prædicet quam quietus populus, c-
cors senatus & tota Respublica morum honest-
te prædita; quid est amplius, cur se temere bel-
implicet, ac non potius pacem omnibus mo-
insectetur, bellum vero vt minime bellum atq-
amabile declinet atque abominetur.

Capvt XV.

*An principi conueniat, alterius principis clien-
telæ se submittere?*

INstante periculo, quod non ta-
tum præsentem libertatis amissione-
sed totius ditionis euersionē minet-
non vitio sibi princeps ducet, sese alterius prin-
pis tutelæ fideiq; submittere, qui nimirum ab h-
stium incursionibus vindicare queat. Sic Rom-
nis sese submiserunt Capuani, vt à Samnitibus
quibus insignibus sæpissime cladibus affecti fu-
rant, tuti essent. Sic Geneuates nunc Gallis, nu-
duci Mediolanensi sese submittebant, vbiq; p-
imminentis periculi grauitate. Pisani nũc tutel-
nũc imperio Venetorum se subiecerunt, sed pa-
prudenter. Etenim Veneti cõtra Florentinos, c-
ipsorum hostes erant, difficulter eos poterant t-
tari, ob difficilimũ & periculosissimum transi-
nimiamq; loci distantiam, quodq; plures tum
cisse

ſent ſumtus, quam à Piſanis expectarent ſibi
titui. Inconſultum enim eſt principi, eos in cli-
telam ſuam recipere, à quibus plus detrimenti
am emolumenti in ipſum redundat.

Capvt XVI.

Vicinis diſſidentibus princeps ſibi caueat.

Vicinis inter ſe hoſtiliter digladiantibus, princeps non tantum non ſibi gratuletur, ſed potiſſimũ ſibi vſquequaq; n proſpiciat; fieri enim haud raro ſolet, vt hos recõciliati omnem belli molem in neutrales, c eſt, in eos qui neutri ſeſe parti voluerunt adıgere, ſæpius conuertant, quinetiam impetiti extero hoſte, ſæpenumero arma, quæ in ſe in:em verterunt, coniungunt atq; in hoſtem viınt. Quod probe intellexit quõdam Cotio dux .carum. Cum enim Dacæ finitimæq; illis gẽtes telligerent, Romanos inter ſe arma vertiſſe, miq; ob id raperentur ardore belli in eos mouẽdi, ɔtioq; illorum dux alia nequiret tantũ impetũ ione compeſcere, in principum ipſorum contu ac frequẽtia, ferociſſimos duos canes emitti atenis iuſſit, qui ſtatim in ſe cõuerſi atrociſſime ıicem ſæuiebãt. Cumq; illorum maxime atrox ſæuiens certamen eſſet, ex occulto lupum imtti iuſſit; quo viſo canes quaſi pacatis animis ac ncordi fœdere, in lupum è veſtigio illati ſunt, gna inter ſe diremta. Prudentiſſime igitur dux ɔtio, quod nec ratione nec oratione perſuadere terat, belluarum exemplo perſuaſit.

Compoſita inter Carolum II. regem Neap
litanum,& Fridericum Aragonem, pace, mili
qui vtrinque ſtipendia meruerant, Catalani a
Itali,reconciliatis regibus &ipſi conciliati,inſtr
cta claſſe ampliſſima numero circiter viginti t
remium, ex Sicilia atque Apulia, Rugiero te
plario ſibi præfecto, ſoluentes, atque hinc in
impetu facto, totam maritimam, quæ Maced
niam & Græciam attingit,depopulabantur. In
vires eundo acquirentes, innumera ad ipſos v
gantium militum confluente multitudine, ma
Ægæi inſulas diripuerunt,quinetiã vrbes in aric
aggreſſi maxima clade affectas depopulati,ex a
orum interitu prædijs ingentibus potiti ſunt.

Sic inita pax inter Philippum Mariam & V
netianos eccleſijs atq; adeo earum nutritorib
fraudi atq; incommodo fuit. Vtrinq; enim duc
ac milites compoſita pace in eccleſiaſtica dem
bona inuolarunt. Sic Maximiliani & Venetiar
arma inuicem poſuerant. At Hiſpani ipſorumqu
complices,qui tum militauerant, duce Franciſc
Maria Vrbinum adorti, in tãtas anguſtias papa
Leonem adduxerunt, vt cum ſe ſaluum nec gr
uiora perpeti vellet, maximum lytrum pender
cogeretur.

Verum enimvero tametſi hæc ita vſu venire v
deamus, idq; exemplis iam adductis ſatis cõpro
batum ſit,tamen haud raro etiam diſſenſiones a
digladiationes Chriſtianorum principum in ma
ximum ipſorum vtrinque vergunt diſcrimen.Et
enim verum id ſit, quando Chriſtiani cum Chri
ſtianis digladiantes à tertio demum Chriſtian
prin

acipe bello infeſtantur, tamen conſtat, id ne-
iquam aut ſane rariſſime euenire, vbi Turca
ênſiſſimus Chriſtiani nominis hoſtis Chriſtia-
; inuicem diſſidentes bello aggreditur, tum e-
n tam obfirmatis animis inuicem repugnant,
:itius in tyrannidem Turci quam mutuas pacis
npoſitiones concedere ſæpius malint.
Non ignorat id Turcorũ tyrannus, quapropter
ĩ tanto confidentius in Chriſtianos arma mo-
:, & ſi qui ſparguntur de Chriſtianorum con-
dia rumores, tãquã inanes ac futiles explodit.
quod ex ſequenti narratione ſatis liquet. Cum
quando & quidem haud ita pridem, Turcico
ãno quidam ex ſuis bellum aduerſus Chriſtia-
; diſſuadere conaretur, quippe formidandum
: diceret, ne Chriſtiani bello irritati tandem in
ım conuenirent, bellumq; aduerſus eum cõ-
ni conſilio & ope gererent. Tyrannus ridens
itaſſe fertur fabulam illam vulgo notã de ca-
ıus bellum aduerſus lupos intentãtibus. Cum,
[uit, lupi aliquando magnã canum multitudi-
m aductare aduerſus ſe intellexiſſent, ingensq;
terea terror eos occupaſſet: vnus ex ijs, qui in-
eos ſenior erat, in propinquũ montem profe-
s, cacumen eius, vt canũ ſpecularetur aduentũ,
ıſcendit. Verũ cum eos multos quidẽ, ſed di-
:ſorum colorũ eſſe cõſpexiſſet, lætus geſtiensq;
ſuos reuerſus: Bono, inquit, eſte animo. Tanta
m eſt in hoſtibus noſtris colorum, morum, ſtu-
ırumq; diuerſitas, vt conſentire vna ac conſpi-
e in aliquẽ oẽs ſimul nõ poſſint: ſingulos vero,
enerint, abſorbere ſine difficultate poterim⁹.

Cui conuenit, quod Imbraimus interpres T
cici Imp. Francofurti in electione Maximilian
Cæsaris, cuidam vires & potentiam German
deprædicanti, respondisse fertur, Videri sibi, G
manorum animos similes esse belluæ multo
capitum & plurium caudarum, quæ agitata sep
transire conaretur. Vnde cum capita diuersa,
uersa foramina transeundi quærerent, necess
fore, vt simul & corpus & caudæ immotæ ma
rent, & ne progrederentur vlterius, impedi
tur: imperatorem vero suum se cōparare bel
vnicipiti, quę plures caudas haberet, ita vt si ca
per vnicum transitum penetraret, necessari
corpus & caudæ vna absque omni impedime
cogerentur sequi. Qua sane similitudine h
insulsa, nihil aliud innuere voluit, quam diss
sionem animorum & distractionem viriū C
stianorum, econtra concordiam & potenti
vnitam Turcarum. Idipsum Tacitus de Britan
queritur, quorum dissensio victoriam Roma
contra ipsos peperit. Olim, inquit, regibus pa
bant; nunc per principes factionis studiis t
huntur: nec aliud aduersus validissimas gētes p
nobis vtilius, quam quod in commune non c
sulunt. Rarus duabus tribusq; ciuitatibus ad p
pulsandum commune periculum conuentus:
dum singuli pugnant, vniuersi vincuntur. C
quibus plane cōgruit, quod de Gręcis pronunc
Iustinus historicus: Græciæ ciuitates, dum
imperare singulæ cupiunt, imperium
omnes perdiderunt.

IOA

IOANNIS BOTERI DE ILLVSTRIVM STATV ET Politia LIBER SEPTIMVS.

CAPVT I.

De principis potentia.

EGIMVS huc vsq; de ijs, quæ tranquillitatem subditorum & procreant & tuentur: dispiciamus quoque de nonnullis, quæ ad imperij dilatationem faciunt.

Innituntur autem ea, principis facultate & potentia, quas alias instrumenta prudentiæ & forti-udinis voco. Sigillatim vero si exponere velim, uid vocula *Potētia* intelligendum veniat, quid-e complectatur, immensum opus & instituto naius efficerem: placuit itaq; paucis de præcipuis apitibus aliquid adferre. Sunt autem fere hæc: niles fortis, pugnax, & copiosus, pecunia, com-neatus, bellici apparatus, arma, quibus bellum & inferimus & auertimus. Ne vero longius abeā, paucis dicam, quæ & qualia arma sint congeren-la & conquirenda. Prudenti itaq; & sapiēti prin-ipi tanquam librum, in quo omnis generis arma ōsignata extant, armamentarium Venetianum, ua lingua Arcenale vocant, in quo tanquam in ynopsi omnia armamenta contemplari potest, propono.

In hoc amplissimo Venetorum armamentari quod sesquimilliare Italicum & vltra ambit suo complectitur, vndique altissimis muris septu tantam licet videre armaturã, tot machinas, to instrumenta, quæ bellicis negotijs & vtilia & ne cessaria sunt, terra marique: vt vel oculatus test sæpissime de apparatus veritate dubitet. Capa cissima ibi intueri licet naualia & fornices, qu aliquot centum triremibus, alijsque nauibus ma ioribus & minoribus tutam stationem præben His quotidie nouæ naues adduntur, quæ tant celeritate & dexteritate conficiũtur, vt plerunq singulis diebus noua triremis in mare ducatur.

Sunt præterea ibi distincta eaq; ampla admodum repositoria, quorum hæc tormentis, illa gladijs, hæc hastis, illa sclopis, hæc galeis, illa clypeis alijsve omnis generis armamẽtis referta sunt. Omnia autem ita sunt disposita, vt intuentiũ oculos atq; mentes mire afficiant, timidiusculos quidem ad horrorẽ & consternationem, fortes vero & excelsos ad animositatẽ & confidentiam. Insuper sunt etiam ibi omnis generis officinæ capacissimę: quædam ferro, quædam cupro, quædã cannabi, quædam lignis, quędam alijs sunt destinata. In quibusdam ferrum ducitur ad cudendas glandes, clauos, anchoras, &c. In quibusdam liquatur cuprum, tormenta funduntur. In quibusdam varie decorticata cannabis materiã præbet plegmatis, funibus, rudentibus, velis alijsque. In quibusdam videre licet infinitam struem lignorum, ex quibus remi, mali, tabulæ, nauiumque armamenta conficiuntur. Simul & semel vt dicam, qui-

uiuis princeps, qui probe ab armis instructus se cupit, ob oculos sibi proponat armamentarim Venetiarũ, quod omnis generis arma princii necessaria, repræsentat. Vnde Marchio Alfonis Aualus viso instructissimo hoc Venetianorũ rmamentarij apparatu, omnibusque probe conitis, recte dixit, malle se vnum eiusmodi haere armamentarium, quam quatuor vrbes Lomardiæ.

De commeatu, itemque equis, iam sileo, suffiiant quæ tanquam in transitu, cum de agricultu ageremus, præmisimus. Duo hic principatui estant, quæ artem & industriam requirunt, subiti & pecunia. Quanquam vero, qui subditis aundat, pecunia non careat, paucis tamen his nmorabimur. vt expeditius in cæteris queamus rogredi.

CAPVT II.

An cum principis dignitate conueniat, colligere thesauros.

PLANE contra principis officicum agit, quisquis data opera, nulla euidenti vrgente necessitate thesauris corradendis inhiat. Siquidem hoc ipso dilectionis & beneficentiæ exercitium plane animo suo de-et: radicemque & fundamentũ dilectionis, quæ ubditorũ animis erga principes inesse debet, & beneficijs, potissimũ q̃ à principib. acceperũt, initũ, violẽta manu subuertit. Ideo, q princeps fisco explẽdo incũbit, nõ potest quin subditos nouis exactionib. oneret, & insueta onera imponat. Quibus ferundis cum subditi nõ sunt, aut immu- tatio-

tationem suæ Reip. optant, aut cum ferre dec
uerunt, facile seditiones cient.

Accedit huc, quod nimius amor habendi p
cuniæq; conquirendæ studium, nimis confide
tes reddit, modosque, quibus Resp. & incolum
stare & rite propagari potest, omnino proterit
conculcat. Vnde auari principes non raro suo in
perio plane excidunt opesq; longo tempore co
gestas hostibus relinquunt. Vsuuenit hoc Sard
napalo, qui quadragies millies suis interfector
bus reliquit. Darius quoq;, quem Alexander M
gnus victum regno extuderat, octogies milli
reliquit. Sic Persei opes aurumq; Romanis, à qu
bus regno exuebatur, in prædam cesserunt.

Qua vero ratione princeps auarus, qui tot
animi impetu in congerendo thesauro desuda
animi cogitationes præclaras & honestas virtu
tique consentaneas voluat? Satis hoc suo exem
plo probat imperator Tiberius, satis probat Al
fonsus II. Rex Neapolitanus, qui porcos suos sub
ditis saginandos dedit, demortuorum vero pre
tium ab ijs postulauit. Porro omnia olea in Apuli
& segetes coemtas, postea quanto pretio potui
vendidit, addito edicto, ne quis aliquid vende
ret, donec rex omnia sua distraxisset. Omnium
vero maxime execrandũ est, quod publica quan-
doque officia ac dignitates prostant, vt nemo ad
eas nisi data pecunia promoueri queat, id quod
in summam principum ignominiam, subditorũ
vero maximam vergit perniciem. Et vt summa-
tim dicam? Auaritia ad quæuis vitia illectat prin-
cipes: & violenta quasi manu virtutis organa, ho-
norisq; accessiones abripit.

Quid

Quid vero laudem? Plerique thesauri, quos
ncipes illegitime corraserunt, transeunt in hæ-
des prodigos inutiliterq; perdentes. est enim
is vulgatum, quod de male quæsitis non gau-
t tertius hæres. Rex Dauides magno quidē stu-
), at legitimo, auri argentiq; thesaurum depo-
bat, adeo vt nulli regi tantus antehac fuerit:
andoquidem plusquam centies & vigesies auri
llies collegerat. At regni successor Solomon
ngestum thesaurum (præter sumtus templi) li-
ralissime impendit ædificijs splendidissimis, vr-
nis & rusticis, æstiualibus & hyemalibus, viri-
rijs, piscinis, equis, curribus, cantoribus & can-
cibus, luxui & voluptatibus, adeo vt thesauro
terno deficiente, subditorum plurimi, ob exa-
onum magnitudinem à filio descisceerent.

Ecquis vero vsus æris illegitime cōgesti? quod
le emolumentum? quæ spes? Imperator Tibe-
s grauissima tributorum & onerum impositio-
thesaurū sexagies septies millies & vltra corra-
:q omnia successor Caligula intra vertētis anni
rriculū pessime dilapidauit. Id vero inde acci-
t. Princeps nouitius pcipue iuuenis tāti thesauri
ossessione varijs inuoluitur meditationib. quæ
infinitæ sic inquietæ sunt. Qui itaq; in thesau-
nimium confidit, plerunque se immiscet ne-
otijs, quæ supra vires sunt: pacem odit: vicinorū
nicitiam floccipendit: mouet bella, quæ neq;
ilia neque necessaria, imo sibi & subditis pluri-
um nocent. Hinc est quod Dion noluit regem
bere argenti & auri immensa pondera.

Cæterum cum superius aliquanto prolixius de

aua-

auaritia egerimus, erimus hic breuiores. Inter cæ
teros verò Vespasianus imperator facile prim
tenet. Legatis illi aliquando renunciantibus d
cretam illi publice non mediocris summæ stat
am, iussit vt eam continuo ponerent: & vacua
ostendens manum: Ecce, inquit, parata basi
significans, vt eam pecuniam, quam in statuai
decreuissent impendere mortuo, viuo darent i
manum. Idem quoniam rapacissimum quemqu
promouere solebat, vt mox ditatos condemn
ret, vulgo dictus est, officiarios suos habere pr
spongijs, quod veluti spongias & siccos madefa
ceret & humidos exprimeret. Quocirca cōgru
admodum rusticus quidam, cum gratuitam libe
tatem suppliciter ab ipso petens repulsam pate
retur, confidenter in hæc prorupit verba: Vulpe
pilos mutat, mores non mutat: exprobrans ill
naturæ rapacitatem, quasi mercede data conce
surus fuisset, quod gratuito negabat. Indignum
sane quod de tanto principe vere dicatur. Nul
lum enim, vt inquit Cic. lib. 2. Offic. est vitium
tetrius quam auaritia, præsertim in principibu
& Remp. gubernantibus. Habere enim quæstu
Remp. non modo turpe sed sceleratum etiam &
nefarium est. Itaq; quod Apollo Pythius oracu
lum edidit, Spartam nulla re alia nisi auaritia esse
perituram; id videtur non solum Lacedæmonijs
sed etiam omnibus opulentis populis prædixisse
Cum enim cupiditates sint insanabiles, atque, vt
inquit Aristoteles lib. 1. polit. desiderium diui
tiarum in infinitū vadat (quemadmodum enim
vt inquit Seneca de benef. carnis missa à domino
frusta

ſta panis, aut carnes aperto ore captans, quicid excipit, protinus integrum demittit & prorat ad ſpem futuri. Idem, inquit, euenit nobis: uicquid fortuna expetentibus proijcit, id ſine a voluptate demittimus, & ſtatim ad rapinam :rius erecti & atteti ſtamus) fit vt haud raro hinc ia, diſſidia, diſcordię, ſeditiones ac bella naſcā-:. Ac ſane ſi ad alia cōferatur vitia paſſim gliſcēfacile cōperiemus, auaritia nullum eſſe detebilius. Inuidia quidē, vt ait Petrarcha, li. 6. Epiſt. nil. mæſta ſæpe, attamē otioſa eſt: Auaritia vero riſtis eſt & occupata. Superbia dum ſe aliquid gnū putat, falſa licet opinione delectatur. Aitia vero ſemper ſe famelicā & egenam ſentit, q; fallitur. Veriſſimū. n. eſt poëticum illud: Sem: auarus eget. Nam ſi auarus eſt, cupit: quod ipſum ij nomen indicat. Sane, quod ait Seneca, non i parum habet, ſed qui plus cupit, pauper eſt. Et c inde concluditur, quod non paucitas rerum inom facit, cum paucis natura cōtenta ſit, cui qui e ſatisfecerit, diues eſt, & nihil ei deeſt; ſed cuditas expleta, quæ indicat ſibi tantum deeſſe antum cupit, cupit autē omnia, & optanda ſuruacua fecit neceſſaria. Quo ſpectat, quod Seca, Neminem, inquit, pecunia diuitē facit; imo ntra, nulli non maiorē ſui cupiditatē incuſſit. : ſequitur: Quæris, quæ ſit huius rei cauſa? plus cipit habere poſſe qui plus habet. Venio autem reliquas peſtes, & eius quidem, quam accidin noſtri vocant, eadem ratio eſt quæ inuidiæ it. Gula autem ac libido ſæpe ſuis fruuntur :litijs, quibus exultant, & gaudia fugitura per-

percipiũt. Auaritia nulla re fruitur, nisi curis a
rissimis: dum enim quærendis inhiat, & illa n
habet, & quæsita non videt nisi ad suppliciu
hinc trepida, inde sollicita. Quæ cum ita sint,
de auaritia sororum omnium pestilentissima d
potest, quam traducem omnium malorum vo
Apostolus. Et Epist. 99. Quid est, inquit, auari
quod delectet? Nempe nil aliud quam quær
di labor, quam seruandi pauor, nil inquam aliu
quam timere ruinas, incendia, rapinas, dome
cos & externos fures, ad extremum, mures &
neas. Nolite ergo, vt idem inquit Epist. 117. c
piditati aurem dare, nunquam dictura est, su
cit: semper nescio quid deerit, habet hoc auari
proprium ac pessimum. Insatiabilis est, & du
promittit absentia, præsentibus vti vetat. Hæc h
bẽdi sitis nunquam plura quærendo, sed pauc
ra concupiscendo sedabitur. Recte itaque atq
admodum concinne Diogenes eos, qui imme
sas opes cumularent, μεγαλοπτώχους id est, magn
cos pauperes appellare solitus est. Auaro siqui
tam deest quod habet, quam quod nõ habet; q
ratione non incongrue magnificus pauper,
sententia Socratis dici meretur. Quibus concin
quod Seneca in prouerbijs scriptitat.

Auarus ipse miseriæ est causa suæ.
Auarus nisi cum moritur, nihil recte facit.
Auaro quid mali optes; nisi vt viuat diu.
Auaro negandi causa nunquam deficit.
Pecuniæ imperare oportet non seruare.
Pecunia si vti scias,
Ancilla est; si nescias, domina.

uo referenda est inuectiua illa Plinij in au-
lib. 33. cap. 1. Imus, inquit, in viscera terræ,
sede manium opes quærimus: illa nos pre-
t, illa nos ad inferos agunt, quæ occultauit
e demersit illa, quæ non nascuntur, vt repen-
ens ad inane euolans reputet, quis deinde
us finis est? seculis omnibus exhauriendi ea
isque penetret auaritia? Quam innocens,
n beata, imo vero & delicata esset vita, si
aliud de ea, nisi quod supra terras, concu-
ret, haberetq; non nisi quod secum est. In
n sententiam etiam Ia. Philomusus Poëta ita
rum auri've cupiditatem inuehitur:

rum destructor vitæ, princepsq; malorum,
quam difficiles nectis vbiq; dolos!
inam natum nunquam mortalibus esses,
ulcia suppeditas quæ nocumenta viris!
ropter pugnæ fiunt, & bella mouentur,
d prædam & cædes corpora nostra trahis.
acis, ingratus patrem quod filius odit,
ater & agnatos iurgia sæpe moues.
ternis gentes, & totum destruis orbem.
Nulla fides hominis te duce stare potest.
era tu regum, tu falsos iungis amicos,
mperio seruit & genus omne tuo.
itamur montes, atq; intima viscera terræ,
Nec tutum poteris subtus habere locum.
x ille tamen, modico qui viuit in agro,
Vincula nam mortis hunc leuiora manent.
linquit post se nullas in funere lites,
Dat mentem superis, ossaq; condit humo.

Dd CAPVT

CAPVT III.

Necessarium principi est habere thesaurum.

ON obstantibus ijs, quæ hactenus dix ximus, tam ad pacem quã ad bella pl rimũ cõducit, vt fiscus principis pron ta pecunia sit instructus. Fac enim pri cipem esse negligentiorem, neque velle ad cert vsus thesaurum colligere, nisi cũ iam iam necess tas efflagitet, annon tum non solum difficile, s etiam periculosum erit? Difficile sane, quod i ter arma omnes negotiationes cõticescunt, agr cultura iacet, frumentorumque collectio turb tur: adeoq; legitima tributa alijq; reditus imm nuuntur. Periculosum vero: quod subditi milit tam domesticorum quam exterorum iniuriam crudelitatem, quæ militibus nimis est familiari experti variosq; Martis casus grauatim sustinen tes facile in seditiones conspirant; si princip præter hæc inclementius noua tributa, numar difficultate pressi exigerent.

Est itaque, vt in huiusmodi vsus reseruata promta pecunia huic malo occurrat princeps hostemq; abigat, quo frugibus terræ alijsq; ben ficijs subditi fruantur. Imminente siquidem be lo, vtrum difficilius sit dubites, pecuniamne a militẽ cogere seu hostẽ armis abigere. Sumã ita necessitas à principe requirit vt ampliori quad tenus thesauro sit munit⁹ quo im̃inente hoste n de pecunia demũ sed duntaxat de coactione cu sit necessaria. Nisi.n. principijs obstes, facile fie potest, vt interea tẽporis, dũ de comparanda pe cunia cõsultatur, sua agendi celeritate eo discr

min

nis te adducat hostis, vt nec pecunias nec
ité cogere permittat. Admirabilem celeritaté
ubet Turca bellū exteris illaturus: de fisco. n.
endia militi persoluit, armis se instruit, & quæ
uirit apparatus bellicus, probe adornat. Sum-
bellicos postea fisco ex tributis, censibus, alijs-
e exactionibus subditorum refundit.
Hinc facile est colligere, q̄ princeps, q̄ in nume-
o pecuniā non habet, multū tēporis inutiliter
imet, dū vnde conquirat, deliberat, imo semet
asionib. quib. ad victoriā duci potuisset, priuat.
tatissimus sane modus cōficiendi pecuniā est,
n æs alienū ad vsuram cōtrahimus. Verum hęc
qrendi ratio multa regna exhausit, imo plane
cuauit. Nā ad vsurarū exolutioné plerunq; or-
arij redit⁹, & vectigalia oppignorātur: Hinc ve-
oxime subsequūtur extraordinaria tributa, no-
vectigalia, aliaq; quę corradēdę pecunię subser-
t. Hæc vbi semel inualuere, nunq̄ abrogantur,
in consuetudiné & legem abeunt, id q̄ si opus
et facile ꝓbarem. His vero nihilo pl⁹ agitur, quā
od mala malis nō tolluntur, quin potius accu-
ulantur, statusq, imperij quantūuis antea quidé
erit amplissimus, certissimā tandé sentit ruinā.
Cum itaq; ex his nō obscurū sit, tā ad cōseruan-
m dignitaté regnorū & Rerump. quam ad pro-
llendā vim & iniuriā, in pace & bello thesauros
est, pecuniæ collectioné esse perneceßariam &
eo nō negligendam: eamq;, vt recte dicitur, esse
ruū belli, sineq; ea neq; subditos recte pacatos
neri, neque hostes fortiter propelli posse. Pro-
de in omnem euentum principem instructum

 esse

esse pernecessarium est. In colligendis vero th
sauris certus modus est adhibēdus, ne ex sangui
& visceribus subditorum corrasus, ne quid amp
us dicam, thesaurus passim dicatur. Aurum eni
vt grauissime dixit Tiberius II. Imp. Græci
cum lacrymis & querelis subditorum coll
ctum, adulterinū & venenosum est. Colligen
itaq; est pecunia, sic tamen vt minus animadu
tatur; id quod duobus perfici potest. Primo
ordinarijs reditibus, deinde si princeps largit
nibus non necessarijs abstineat.

Porro quam periculosæ sint insperatæ illæ
actiones, patet etiam ex oratione quam hab
quondam Gorellus Orilia ad Ladislaum duce
Neapolitanum. Cum enim Ladislaus victus f
gatusque ab hoste ex agro Casinate Neapol
confugisset, ibiq; de comparanda pecunia, ad r
stituendum exercitum admodum esset solicit
decerneretq; suadentibus quibusdam magis pa
tium studiosis quam sapientibus viris, noua qu
dam inusitataq; tributa parentibus populis i
ponere: ea re cognita Gorellus, quanquā senex
pedibus laborans, regem adijt, & qua erat con
tate atq; prudentia: Quam, inquit, vereor, ô re
ne, dum hostium impedire conatus ac repellē
vim studes, id ipse agas, vt tuos in te populos p
pularesq; noua ob tributa iratos excites, prou
cesq; in odium ac maleuolentiam. Quid obsec
qui tibi male volunt, quiq; aduersariorum reb
fauent, quid inquam, aut magis cupiāt, aut veh
mentius optent, quam id consilij vt ineas, qu
auertere à fidelitate atq; in te beneuolētia & st

; quam facilime populares tuos queat? Atqui
: quidē & vna & certiſſima eſt ad idipſum via:
ım vt ineas, qui rebus tuis male conſultū vo-
t, ſub beneuolētię ſpeciem ſuadere tuto habe-
. Quocirca cōſilia hæc vt parū vtilia, vt mini-
ſalubria, atq; ab hoſtibus tuis magnopere ex-
tata ex animo tuo prorſus eijce, quodq; ſum-
tibi centum millium opus eſt, eaq; præſenti,
ɔis familiaribus tuis atq; adminiſtris, quorum
futura tecum eſt fortuna, cogēdam inter nos
; enumerandam ſtatue. Atq; his dictis aſſumto
eſtim calamo, paucos quoſdam regis ex admi-
ris deſignauit, quanta cuiq; ſibiq; inprimis ipſi
unia irrogāda eſſet, notata, eaq; è veſtigio per-
ıta eſt. Prudentiſſimum ſane pro re ac tempo-
: datum à Gorello & acceptum à rege conſili-
eſt. Quo effectum eſt, vt ex hac ſubſidiaria
corum eorumque fideliſſimorum hominum
tributione, peruerſis hoſtium obuiam iretur
ſilijs, regisque neceſſitudini, & popularium
ſuleretur beneuolentiæ ac quieti.

CAPVT IV.

De reditibus Principis.

PRINCIPIS redituū duo ſunt genera: ordinarium & extraordinariū. Proueniunt. n. reditus aut ex agrorum frugibus: aut ex labore & induſtria humana.
orū reditus ſunt duplices, quoniā immediate
m prædia principem, quædam vero ſubditos
tant Principis ꝓpria ſunt prædia hęreditaria,
madmodū & illa q̄ alterius dominio nō ſunt
ecta: hęc princeps q̄ diligentiſſime coli inſtar

boni patrisfamilias curet, fructusque constitu
tempore demeti. Quædam ferunt segetes, qu
dam pascua, quædam ligna, quædam alia, lac
piscinas, flumina complectuntur.

Porro terræ fructus quidam in terrę viscerib
quidam in superficie terrę nascuntur. In viscerib
terræ inueniuntur varia metalla: aurũ, argentu
cuprum, stannũ, ferrum, argentum viuũ, sulph
aloë, sal &c. Porro etiam varię gemmæ pretiosi
lapides, marmorei, alijq; infiniti. In superfic
terrę sunt segetes, legumina, animalia parua & m
gna, fera & domestica. Multa etiam eaque vtilis
ma ex aquis habentur, quorũ quædam animata
conseruationi vitæ humanæ apta, ceu pisces, o
streæ &c. quædam inanima, vt corallia, vnione
aliaque. Quædam vero ancipitis naturæ, de qu
bus dubites, vtrum viuant necne; sunt autẽ fu
gi, quibus mediam naturam inter viuam & no
viuam Aristoteles adscribit.

Vsitatum erat Mahometi II. quoties agris ab
undaret, nonnullos ex Sclauis seu mãcipijs suis e
amandare & singulis quantum agri quindeci
diebus ararent boues, & frumentum, quo prim
anno sementem facerent, dare. Primis duodeci
annis dimidiam partem fructus ex illis agris sil
sumebat: insequentibus vero septimam. Hoc ips
vero mirum in modum annuos suos prouen
tus adauxit.

De subditorum bonis principi debentur trib
ta, census, aliaq; grauamina, quæ vrgente public
cõmodo nõ improbantur. Æquum. n. est & indu
bium ꝙ priuatorum bona Reip. sine qua salua es
no

n possunt, inseruire debent. Non autem debēt
pita seu personæ æstimari, sed fortunæ & bona
bditorũ: Alioquin enim bona parte grauamin ũ
ena plebs demũ affligeretur. Siquidem etiamnũ
erunq; nobiles in subditos, vrbes in pagos, sua
auamina deriuant. Quod cum fit, nimiũ plebs
emitur, tandemq; cum ferundo amplius nõ est,
succumbit: id ꝙ sępe fit magno cũ nobilitatis &
nplissimarũ ciuitatũ detrimento. Tũc enim suis
mtib. bella gerere: hæ vero maxima p̃sidia alere
nentur? Factitatũ id in Gallia oẽs norunt. Romæ
nnia tributa & census imperijs imponebantur.
Subditorũ quoq; bona aut certa sunt aut incer-
. Per certa intelligo im̃obilia, p̱ incerta vero mo-
lia. Ex his de immobilibus tantũ pendentur tri-
ıta. Tributa nuper etiam bonis mobilibus im-
ıſita totã Flandriã à duce Albaniæ desciscere fe-
runt. Quod si extrema necessitas bona mobilia
beat censere: vtique non improbarem morem
uibusdam Germaniæ ciuitatibus receptum, vt
iiusq; conscientia iureiurando obstringatur.

Per ea quæ labore & industria humana compa-
ıntur, intelligo contractus, cõmercia & negotia-
ones. Ac meo quidem iudicio nõ est prouentus
llus nec census magis legitimus quã hic. Quid. n.
gib. & æquitati magis cõsentaneum: quam vt is,
ui in nostro territorio, aut ex nostris quęstum fa-
it, suaq; ampliora reddit, principi, cuius permissu
egotiari ipsi ibi permittitur, aliquid pendat.

Negotiatores autem ac propemodũ proxenetę
um aut subditi sint, aut exteri: fas est, exteros &
egrinos grauius censeri quã subditos. Stricte hoc

 Turcæ

Turcæ obseruant. Nam de mercibus Alexand nis peregrini decē, subditi vero quinq; duntaxat pendunt. In Anglia quadruplo amplius ext quam subditi dependunt.

Cum diuitiæ ibi plerunq; cōfluant vbi abundantia rerum, quib. vita humana sustentatur, a necessaria enascuntur: sedulo principi opera danda est, vt subditos ad agriculturæ, & mechanica negotiationū amorē alliciat, Sed de his suo loc

Capvt V.

De pecunia mutuo sumenda.

Non raro contingit annuos prouent expediēdis negotijs nō sufficere: eo c su nihil obstat, quo minus princeps pecuniam à subditis ad vsuram sumat a sine vsura. Vt vero priuatus, sic quoq; princep ab ære, de quo vsuram præstet, omnino abstine at: nisi summa id efflagitet necessitas. Sine vsur namq; facile obtinebit princeps: modo suis pro missis stet firmiter & definita die creditum resti tuat, ne creditori res fraudi sit.

Henricus II. rex Galliæ, exercitum suum à Cæsarianis fusum redintegraturus, conuocatis tribu regni sui prouincialibus, p Cardinalē Lotharingi edixit, vt quisq; è sua prouincia mille viros seligeret, quorum singuli mille coronatos absque vsura regi crederent: id quod facile ab ipsis obtinuit. Atq; hoc modo termillies auri coëgit, belloque restaurato res præclaras non sine magna sui laude confecit. Neque vero plura onera subditi propterea senserunt, quippe quorum opes censibus iam ante erant attritæ Norat procul dubio

rex

: pecunia mutuo ad vſuram ſumta incredi-
iter reditus excreſcere, fidem contra immi-
i & deperdi. Et ſi verum fateri licet, tanto-
e ſe ære alieno obſtrinxit prædictus rex, vt re-
um Galliæ nimis obæratum nondum omnia
mina expunxerit.

CAPVT VI.

De auxilio bonorum eccleſiaſticorum.

ECCLESIASTICA bona ad inſtar ſacræ ancoræ habent, religioſa itaque habenda, neque temere violanda: niſi pa permittat, Reipublicæque ſalus ita velit. Pa- e enim indulgentia quadamtenus coram Deo: neceſſitas coram hominibus excuſat. Quod ſi erutrum deſit, fieri non poteſt, vt res felici exi- claudatur.

Plurima exempla adducere poſſem; lubens ta- en omitto, ne cui ſtomachum commoueam. ium multorum loco eſto. Emanuel rex Portu- liæ in bello Indiano & Africano feliciſſimus at, vtrobiq; enim rebus pręclare geſtis magnum cit quæſtum: vt vel rebus difficilimis maximum iri & argenti pondus quaſi auro enaſceretur. oſtea vero inſtinctu ſuſurronum, quibus aures ıbat, neſcio qua inſania abreptum mala cupido agnam vim pecuniæ de reditibus eccleſiaſticis olligendi inceſſit, permittente quidem papa eone. Quod cum in Portugalia increbuiſſet, agna vbique in Portugalia indignatione & fre- itu exceptus eſt. Rex itaque intelligens, nulla ſe eceſſitate impulſum, omnium iras animorumq;

 abalie-

abalienationē in ſe deriuaſſe, papæ bullā don
eccleſiaſticis: qui ſubmiſſi animi beneuolent
teſtificatum cētum quinquaginta millibus c
natorū ipſum vltro donauerunt. Ab hinc vero
tantū omnia bella inauſpicatò geſſit, ſed & au
ritate & potentia, qua ante florebat, plane ta
exutus eſt. Opem autem ferūt eccleſiaſtica b
duobus modis: aut cum bona immobilia diu
duntur; aut eorum prouentus. Bona eccleſiaſ
diſtrahere pinde eſt ac ſi ſecuri tibiæ admota n
nos incidas: id quod in Gallia ſæpius euenit. Ac
dit etiā hoc mali: quod papali bullæ executio
reſpōdet: plus enim ſemper petitur, quam illa
dulſit, & vt dicitur, dato digito, palma deuorat
Quid quod quibusdam ea opinio animo inſed
Deo ſe gratum opus præſtare, vbi reditus ecc
ſiaſtici direpti in alienos vſus conuertuntur.

Partem vero eccleſiaſticorum redituum, v
neceſſitas exigit, adhibere, & clericatui toleral
lius, & Reip. eſt vtilius. Comprobat hoc Gall
vbi clerici ſumtus bellicos vt plurimū ſuſtinuer
& plusquam vicies millies ad bellum regi ſupp
ditarunt. Similiter in Hiſpania factū eſt: ibi eni
eccleſiaſtici aliquot annos ſexaginta trirem
easq; inſtructiſſimas ſuis ſumtibus aluerunt, ſun
tusque duplo maiores in aliis fecerunt.

CAPVT VII.

De reditibus extraordinariis.

ACTENVS de prouentibus ordin
riis verba fecimus: reſtant principibu
alii, quos extraordinarios vocamus. H
aut ex ſubditis aut exteris proueniunt. Ex ſubdit

a

principem deriuãtur actiones iniuriarum, ca-
tis,mulctę,donationes.Ab exteris vero tributa,
ſiones,munera,aliaq; eius generis. Hæc omnia
ferentur legitime, modo quo ſupra docuimus
reditibus ordinariis. Qui princeps eo modo
expẽdendis prouẽtibus verſabitur,næ ille bonã
rtẽ ſibi reſiduam in ſingulares caſus reſeruabit.

CAPVT VIII.

mpenſis inutilibus abſtinendum. Vbi & quædam de magnanimitate dicuntur.

INVTILES impenſas voco,quæ Reip. bono non ſunt, & neq; ad eius munitionem, neq; ad principis exiſtimationẽ ɔnducunt. Vt autẽ luxus & voluptates infinitæ ınt,ſic etiã impenſæ,de his dictũ eſt etiã aliquid perius, atq; hic prolixius dicetur. Summopere uendũ, ne modus largitionũ & munerũ exceatur.Debentur autẽ meritis ac dignis tantũ,eaq; ıodice.Munera.n,in indignos collata offendunt ene meritos.Quo factum eſt,vt etiam Chriſtiani uidam proceres, quorũ tamẽ nominibus parco, ınditus perierint. Nimiæ,n.largitiones & donaiones liberalitatis & beneficẽtiæ fontem exhauiunt & exiccant. Vnde ſæpiſſimę fit, ꝙ principes iſco largitionibus exhauſto à munerib.ad extorɩones facto transitu vi aliena rapiant. Nero intra 4. annorum ſpatium circiter bis & vicies millies lonationibus effudit, id eſt,quingenties & quinquagies cẽtena millia aureorum. Galba vero ſucceſſor publico edicto oĩbus Neronis donationib, euocatis decimã partẽ donatariis reliquit. Nero cũ diſſipato fiſco nõ eſſet,vnde liberalitatem ſuã oſten-

ostentaret, latrociniis aliisque sceleribus anim adiecit. Et in hoc habuit imitatorem C. Cali lam, qui & opes immensas à Tiberio congestas vicies septies millies sestertium intra annum sumsit. Demetrius Antigoni & Aratonices fil ducenta talenta scortis dari iussit, auctore Plut cho. Apitius omnium fere luxum ac prodigali tem nepotinis helluationibus superauit. De q Martialis lib. 5.

Dederas Apici bis trecenties ventri,
Sed adhuc superat centies tibi laxum.
Hoc tu grauatus ne sitim & famem ferres,
Summa venenum potius duxisti.

Quod sic interpretatur Budæus: Apici sexcer ties sestertium, id est, quindecies centena aureo coronatorum millia, inexplebili illa helluatus in gluuie, cum posses adhuc ducentis quinquagen millibus (quod centies laxum poëta appellat) vi tam, cauto & eleganti victu producere, tamen venenum miser hausisti, ne patrimonio tanto su peresset, quod iam non te deserturum videbatur

Heliogabalus inuitatis ad prandium summi viris, croco mensam sternebat, dicens, se fœnum pro eorum dignitate exhibere. Idem triclinia, lectus & porticus omni florum genere strauit, liliis, violis, hyacinthis & narcissis, quos flores pedibus conculcabat, naues preciosis mercibus onustas mergi in pontum iussit, magni id animi esse dicens. Aureo vtebatur vase ad corporis excrementa; gemmas ab optimis sculptas artificibus in calceamentis ferebat, quæ nunquam iterabat: preciosas vestes sæpe conscidit: minxit etiam in myrrhi-

nis & onichinis vasis, omnibus meretricibus e effectu libidinis multos quandoq; dedit au os numos. Alexander Macedo Promachum bi- cissimũ hominem, victorem in vini certamine rea corona donauit. Alphonsus rex Neapolita- m, cum multa per luxum prodegisset, confla- que ære ingenti alieno iam non haberet, vnde editoribus satisfaceret, dolore & ira permotus erosque suis spoliauit bonis. Cleopes Ægypti x sumtu pyramidis eo redactus inopiæ est, vt fi- im exponere venalem ad meretricium quæstũ actus sit. Xerxes opum regiarum ostentatione imia, eousque luxuria progressus est, vt edicto æmium ei proponeret, qui nouum voluptatis nus reperisset; hinc deinceps factum, vt dum litiis nimiis caperetur, amplissimi regni ruina iaserit. Caius Sergius Orata pensilia balnea pri- us facere instituit, quæ impensa leuibus initiis epta ad suspensa calidæ aquæ tantum nõ æquo- i penetrauit. Idem, videlicet ne gulam Neptuni bitrio subiectam haberet, peculiaria sibi ma- a excogitauit, ęstuariis intercipiendo fluctus, pi- ciumque diuersos greges separatis molibus in- ludendo, vt nulla tam sæua tempestas incideret, qua non oneratæ mensæ varietate pisciculorum bundarent. Ædificiis etiam spatiosis & excelsis, leserta ad tempus ora Lucrini lacus pressit, quo ecentiore vsu conchyliorum frueretur, vbi dum e publicæ aquæ cupidius immergit, Considij pu- plicani iudicium nactus est, in quo Lucius Crassus aduersus illum causam agens, errare amicum suũ Considium dixit, quod putaret, Oratam remotũ

à lacu

à lacu cariturum ostreis, namque ea si inde peter
non licuisset, in tegulis reperturum. Huic nimir
magis Æsopus tragœdus in adoptionem dare fili
suum, quam bonorum suorũ hęredem relinquer
debuit, non solum perditæ sed etiã furiosæ luxu
riæ iuuenem, quẽ constat cantu commendabile
auiculas immanibus emtas preciis in cœna pr
ficedulis ponere, acetoque liquatos magnæ sum
mæ vniones potionibus aspergere solitũ, amplissi
mum patrimoniũ tanquã amaram aliquã sarcin
quam celerrime abijcere cupientem. Ingẽs etiam
prodigalitas atq; deliciæ fuerũt M. Scauri, L. Sylla
generi atq; priuigni. Nam vt in ædilitate sua, quẽ
admodũ eius honoris mos ferebat, ludos ederet,
neq; publicis theatris vti vellet, ipsorum ludorũ
gratia tantum quos ipse editurus erat, extempo-
rarium theatrum extruxit & peractis ludis opus
ipsum demolitus est. Fuit autem illius magnitudo
speciesque tanta, vt viuentium regum nullus his
temporibus simile pro mansuro opere facturus
fuerit. In eo marmoreas columnas trecentas ac
sexaginta posuit: quę omnes tricenorum octeno-
rumq; pedum ac circiter longitudinem implerẽt.
Senę autẽ pars marmorea fuit: altera autem poly-
mito opere exornata tota æneis inauratisq; tabu-
lis tecta. Intercolumnia vero ænearum statuarum
tribus millibus exornauit, præter tabularum or-
namenta, quę insignium pictorum opere mira ar-
te confectæ erant. Reliquæ theatri partes aulæis
egregij operis vestita, ita vt quod in eius operis
vsum supra necessitatem cõparatum fuerat, mille
sestertiorum pretiũ excederet. Cuius tam ornati
pre-

etiosique theatri amplitudo tanta fuit, vt in eo
lere homines 80000. potuerint. Quanquam
cus Maximus, quem Pompeius lapide calceq;
truxit, vltra 60000. nō caperet. Quis vero vnq̃
litiis atque luxuria M. Antonio triumuiro par
it? Ebrius enim in conspectu populi Romani,
gotium publicū gerēs hesternam cœnam euo-
uit, ac gremiū suum totumq; tribunal incoctæ
enæ frustis vinum redolentibus impleuit, musi-
s mimisq; immēnsas possessiones oppidaq; do-
uit. Nec contentus Cleopatræ arbitrio orientē
tū regere, ei Arabiā, Phœniciam, Syriā, Ciliciā,
ēm Iudeæ partē, prouincias oēs maximo populi
omani labore sanguineque partas dono dedit.
ondum his expletus, q̃ antea in Italia libidinose
gerat, dum exercitus circuiuit, vir temporib. illis
signi honore præditus, lectica vna cū mima de-
rebatur. Hic amatorē Antonium Ægypti regina
leopatra sequetur, quemadmodū & viuentem
c morientem secuta est. Hæc ab irato Antonio in
idicium vocata, cum ex Ægypto in Ciliciam na-
igaret, flumē Cydnū incredibili pompa subiuit,
auis eius purpurea habuit vela sericeosq; ruden-
es, argēto quoq; remos exornatos remigando ti-
iarū sonū per dimēsa tēporis spatia pcussit. Ipsa
ub aurea vmbella in media naui in Veneris speciē
ornata sublimior sedebat circumfusaq; virginum
horis in nympharū formā auro amictarū. Ad ex-
rema nauis latera pmultę alię insignes puellę au-
eis thuribulis ad fluminis ripas adornamētapsun
ebāt. Itaq; haud iniuria tūc disseminatū fuit, Ve-
nerē ad Bacchū profectā esse. Egressa postea naui,
cū pro iudicio res in cōuiuiorū certamē deducta

esset, inter cætera, quæ nimis profuse delicate egit, cum pepegisset cum M. Antonio se plus im pensæ vno bolo quam Antonium magno con uiuio absumturam; ingentem vnionem, cui simi lis magnitudine specieq; nunquam visus erat, a aure detraxit, atq; aceto maceratum absorpsit. E cum iam manũ ad alterius auris vnionem appo suisset, ab Antonio, cum vicisse eam declarasset, ꝓhibita abstinuit. Quæ quanquam ingenti regn potiretur, non erubuit, cum vxor esse Antonij n posset, superstite Octauia eius vxore, quæ Romæ erat, cum eo amicæ ac impudicæ nomẽ sustinere. Caligula lasciuia Venereque perditus numquam nisi in odoribus lauabatur, citreoque ligno naue ædificabat, ornatis auro gemmisque earum pup pibus, in eis quoque odoratas arbores atque her bas plantabat, & viridaria porticibus ac triclinii auratis circumsepta construebat. Quibus nauib circum Campaniæ littora inter sonos cantusq; ac scorta nauigabat, in cõuiuiis aureo pane aureisq piscibus in verorum similitudinem expressis mẽ sas instruebat. Pulmenta, quibus excitari stoma chus solet, detritis maceratisque margaritis con ficiebat: tanquam alia nulla Romani cõsumend imperij ratio offerretur. Sumtuosissima quoque cœna, quanquã extemporanea, fuit ea, quam Vi tellio principi frater fecit, in qua duo electorum piscium & septem auium pretiosarũ millia præter alia exhibuit. Quam cœnam cum superare Vitel lius vellet, in sola vna patina, quæ tam late pate bat, vt Mineruæ clypeus appellaretur, scaurorum iecinora, item phasianorum atque pauonum ce-

rebrum

rum tantum: præterea phœnicopterorum lin-
us, & murenarum lactes ab orientali plaga
anticoque freto, triremibus eius rei gratia
ſſis, aduectarum præbuit: tam longè tantoque
pendio palati tam breuem atque pudendam
uptatem & bonæ valetudini vehementer ad-
ſam quærens.

Sed nimium fortaſſe, cum ſcelerum etiam mo-
ta commemoratione, hic immoror; verumta-
n requirit id ipſa rei peruerſitas; cumque re-
ntiora ac viuentium etiam exempla recenſere
ioſum nimis ſit, priſcis illis quæ iam adduxim⁹
ntenti, de officio principis in diſpenſandis cō-
endisque ſumtibus atq; beneficijs, quanquam
am ſupra nonnihil de hoc actum ſit, dicemus.
i autem naturæ principis nihil eſt accommo-
ius quam beneficentia, ex qua magnanimus
tiſſimum dici meretur, vt in ſequentibus dice-
is, atque vt Bion dicere ſolitus eſt, oportet bo-
m principem ac diſcedentem magiſtratū non
iorem ſed clariorem euaſiſſe. Ex Cicerone ta-
en etiam admonendus eſt, habere beneficen-
m multas cautiones.

Primo enim, inquit Cic. lib. 1. Offic. videndum,
obſit benignitas, & ijs quib. benigne videbitur
ri & cæteris. Deinde ne maior ſit benignitas q̃
cultas: tum vero vt pro dignitate cuiq; tribua-
r. Sunt multi cupidi ſplēdoris & gloriæ, qui eri-
unt ab aliis quod aliis largiantur, hiq; arbitran-
r, ſe beneficos in ſuos amicos viſum iri, ſi locu-
etent eos quacunq; ratione. Id autem tantum
eſt ab officio, vt nihil magis officio eſſe poſſit

Ee con-

contrarium. Videndum eſt igitur vt ea libe
litate vtamur, quæ proſit amicis, non noceat.

Alter locus cautionis eſt, ne benignitas mai
ſit quam facultates ; quod qui benigniores e
volunt quam res patitur, primum in eo peccan
Quod ſunt iniurioſi in proximos. Quas eni
copias his ſuppeditari æquius eſt & relinqui, tr
ferunt eas ad alienos. Ineſt enim in tali libera
tate cupiditas plerunque rapiendi & auferen
per iniuriam, vt ad largiendum ſuppetant copi
Videre etiam licet, plerosque non tam natura
berales, quam quadam gloria ductos, vt bene
ci videantur, facere multa, quæ videntur pro
ciſci ab oſtentatione magis quam à voluntat
Talis autem ſimulatio voluntati eſt coniunctio
quam aut liberalitati aut honeſtati.

Tertium eſt propoſitum, vt in beneficent
ſit delectus dignitatis, in quo & mores eius eru
ſpectandi, in quē beneficium conferetur, & an
mus erga nos, & comitas & ſocietas vitæ, & a
noſtras vtilitates officia ante collata. Quæ
concurrant omnia, optabile eſt: ſin minus, pl
res cauſæ maioresque ponderis plus habebun
Hactenus Cicero.

Modum itaque in largiendis muneribus prin
ceps adhibebit eum, quem & natura ac ratio ip
monſtrat. Primum nempe ſeque animumqu
metiatur ſuum, & quid ſe dignum ſit, cui etiar
ipſe ſit rei idoneus atque appoſitus, tanquam
ſtatera perpendat. Perſuadere enim ſibi long
plura ac maiora, ad quæ neque ſit omnino aditu
nec

que via pateat vlla, vani est & seipsum deci-
entis hominis: longius vero cogitationes eua-
ri sinere, incassumque conferre operam, quid
aliud quam in irritum iactare actiones suas?
portet igitur æquum cumprimis esse sui ipsius,
riumque ac facultatum suarum æstimatorem,
mensoremque minime vanum expetitionum
arum, ac rerum earum, ad quas contendit, con-
io, opera atque actionibus suis omnibus. Per-
adere autem sibi supra vires supraque ingeni-
n, & attentare ea, ad quæ non sit accessus, ho-
inis est inconsiderati, parumque omnino con-
matæ mentis; quæ in homine quidem magni
imi maxime sedata esse debet, minimeque im-
oderata aut lubrica, suique ipsius ignara. Itaque
fficultatem nullo in genere laudis ac virtutis
adunt rariores, quam in hac ipsa beneficentiæ
sta moderatione, quæ ab animi magnitudine,
petitionumque ipsarum, atque ab ipso fine, qui
t honor, vocata est magnanimitas. Cæsar diuina
humana peruertisse accusatur, dum cohibere
imum, & in gyrum rationis agere cogitationes;
q; consilia aut nequit, aut parum vtiq; vult sua.
laleq; & seipsum & res suas dimensum esse illud
alam fecit, ꝙ suis etiam à beneficiarijs confossus
ierit.

Publius Scipio tum ciuis, senatorque, tum
nperator nūquam satis laudatus, qualis magna-
imus esse debeat in beneficijs collocandis, ope-
q; multis impartienda, abunde quidem docuit.
Quocirca benefaciendi studium viam sibi ad ho-
orem maxime certam comparabit conferendo

operam ſuam quamplurimis. Quæ enim res m
iorem in ciuitate colligere poteſt beneuolent
am, quam beneficentia ; quæ maiorem fide
atque auctoritatem adiungere, quam vt ipſe ſi
in cuius præſidiis omnes conſtanter ſperent, n
mo vereatur iniuriam? Denique quid tanta
poteſt ingenerare in animis ciuium admirati
nem, quam vt omnes videant, intelligant, ſcian
in te vno & publicum & priuatum ciuium bon
eſſe collocatum. Itaque vbi tria hæc ſimul co
uenerint, vt ament te omnes, vt fidem habean
vt admirentur, quid deeſſe poteſt, aut non a
eſſe ad honorem & gloriam aſſequendam. Sc
pio idem Africanus, quem, qui veris honoribu
dant operam, proponere ſibi ante oculos, vt v
rum ac fortaſſe ſolum veræ magnanimitatis e
emplum, & tanquam ſpeculum debent, non t
mere domum e foro ſe aut curia recepiſſet, ni
beneficio prius aliquo bene collocato. Itaqu
fertur de eo, quo die operam ſuam nulli cont
liſſet, regreſſum eum domum non modo grau
te id tuliſſe, verumetiam obiurganter queſtu
eſſe, quod amici diem amiſiſſet. O vocem pr
ſtantiſſimo viro, id eſt, Scipione Africano dign
Nullum etiam præterriiſſe diem proditum ab i
eſt, qui de Alexadri Seueri rebus ſcribunt, in qu
non ille pium aliquid, liberale, humanum fec
rit, publici tamen ærarij ratione habita, vt quam
uis imperaret, ſciret tamen moderatum ſe pru
dentemque Reipublicæ diſpenſatorem eſſe de
bere? Præcipue igitur in hoc contendet, totusc
in hoc erit vir magnanimus vt proſit, ſi poſſit
omn

mnibus: noceat nemini, nisi ratio iustitia, ma-
ima honesta causa necessitasque aliter tulerit.
Jam cum proprium magni sit animi, velle stu-
ere, adniti, quo in honore habeatur & precio,
s ipse artibus dabit operam, quibus plurimos
eneficij deuinctos maximæque obnoxios sibi
diungat: quæ sola est ac vera ratio alios subijci-
ndi, videlicet neutiquam per vim atque iniuri-
m, sed vera tantum virtute, moribusque quam
robatissimis. Quid enim est aliud, honorari
elle ab omnibus, quam anteire omnes velle?
oc nisi per virtutem assequi quonam alio modo
uis poterit? Namque ab inuito si extorqueatur,
se honor desinit. Cum vis hæc quidem sit ad
omparandum in libera ciuitate dominatum,
equaquam tamen ad magnanimitatis assequen-
um decus accommodata. Etenim magni animi
r, qui ex hoc dictus est magnanimus, vel acer-
mus libertatis defensor est, qui cum turpissi-
ıum esse ducat seruire aliis, vel inhonestissimũ
uidem iudicauerit per violentiam atq; metum
ios ad seruiendum compellere: Quando Her-
ules vt magnanimus monstra, hoc est, tyrannos
tque impotentes homines domuit, liberasque
iuitates ac nationes esse voluit. Quonam enim
acto vi vtatur atque extorsione magnanimus,
ui ab alijs beneficia accipere etiam oblata defu-
at? cum sit eius proprium, nolle obligari, nemi-
i debere, nulli esse addictum, quin deuincire
bi ipsi alios potius, ac subijcere conferendis o-
eris ac beneficijs; quando eius qui beneficium
onfert, partes omnino potioris sunt ac superio-

 ris,

ris,illius vero qui accipit,inferioris,longeq; nim
præstantis. Itaq; quã benefaciendo delectatur,
ipse recusat,parumq; omnino honestum ducit,
nullo modo suũ,ab alijs accipere fieriq; obnoxi
Quo fit vt & rogatus libenter &non rogatus sp
te multa conferat in bonos scilicet ac benefic
dignos: & quidem gratuito, solamque ob ben
faciendi gratiam. Neque enim aut fœneratur v
magnanimus aut captator, minimeq; id aut agi
aut respectat, quo emat sibi eum,cui benefaci
Sed quia animi eius magnitudo sic ferat,ratioqu
quam sequitur, vt nihil inde expectet,præter b
neficij conscientiam & honorationẽ eam, qua
ex seipsis consuerint benefacta adducere, etiã au
nolentibus aut non cupientibus nobis. Nam et
veteri est in prouerbio. Beneficium mereri retr
butionem, mercenarij tamen hæc ratio esse, vi
autem potest nullo modo magnanimi, quem ne
pecunia moueat,aut aliud remunerationis gene
vllum, quam animi magnitudo ipsa, quã hono
quo se dignum iudicat, quem solum sequitur, a
quem actiones suas omnes, suaq; consilia refe
cuncta:quo se alijs deniq; superiorem fore,omn
busq; anteferri cupit &summo etiam studio con
tendit. Tantum vero abest, vt de referenda sib
gratia,deq; remunerando sit solicitus, vt siquar
do vsu venire est necesse, beneficio se affectu
esse senserit, è vestigio det operam, quò se ab ob
ligatione liberet,properetq; ad remunerandum
Cuius rei adeo multum inest ei studium, volun
tasq; tantopere propensa, vt multiplicata remu
neratione, peraccumulatisque meritis longe qu

de

:m arctius atque contentius, à quo beneficium
ceperat, illum ipsum sibi obliget, efficiatque,
ıod mercatores vsurpant, ex creditore debito-
m. Est enim eius qui excellere cæteris cupiat,
ılle cuiquam debere, minimeque aliis esse ob-
ıxium. Quin illud præcipue cauebit, euitabitq;
nquam scopulum, supplicem se cuiquam face-
,aut rogantis personam induere. Quod ad mu-
ıs, si ratio, si necessitas, si maxima aliqua atque
ıestissima quandoque adduxerit causa, eum
se nihilominus geret, vt etiam in rogando eius
pareat animi generositas, præstantiaq; illa ma-
ıo & excellenti viro digna. Itaq; apud Virgilium
neas tempestate iactatus, & partim missis, par-
n quassatis nauibus, his apud Didonem agit:

——. *Prohibe infandos à nauibus ignes.* Et:

Parce pio generi, & propius res aspice nostras.

uo autem vultu quoque animo ea diceret, de-
clarant illa:

Quem sese ore ferens, quam forti pectore & ar-
mis. Et:

Credo equidem, nec vana fides, genus esse Deo-
rum.

Degeneres animos timor arguit. heu quibus ille
Iactatus fatis, & bella exhausta canebat.

Cæterum meminerit etiã is, magnanimus qui
ıberi vult, magni esse animi, placabilitatem vbi-
ıe seruare & iniuriarum facile obliuisci. Itaque
dium eius neque tenax erit, neque diuturnum,
udiumque ac propositum vt est eius, superbos
ebellare, compescereque impotentes, sic victis
que prostantibus parcere, veniamque impertiri

ſeſe dedentibus. Quid enim indignius, quam iniuriarum perpetuam habere memoriam, vulneraque refricare poſt obductam etiam cicatricem? Si enim (inquit Euſebius Sardus) conſtitutus in magiſtratu inimicitiæ memor fueris, in deteriorem conditionem teipſum das, & grauitate ac ſanctitate, quæ requiritur in principe, te ipſum priuabis apud conſcios tibi, quod inimicitiæ indulgeas, & pro ſanctiſſimis nominibus & pro iudice, inquam, ac principe cauſam agentium hoſtis eorum turpiſſimo nomine appellandus ſis. Principatum ergo gerens, ne reminiſcaris inimicitiarum & diſſenſionum, ſi quæ prius tibi cum aliquibus interceſſerunt. Non enim ad regnãdum promotus es, vt teipſum vlciſcaris verum vt imperio tuo ſubditos etiam ab aliorum inſidijs ſecuros atq; tutos cuſtodires, & vt custos eſſes recti, & magnæ Deæ iuſtitiæ miniſter ac interpres. Itaque ſi quid admiſeris præter eius ſententiam, aut deceperis ipſam, velut in Deam maximam delinquens, tum ab ipſa, tum à conſtitutis circa eam genijs cuſtodibus & vltoribus pro factis vindictam expectato. Multi ſane (vt inquit Plutarchus ad imperitum ducem) regum ac principum ſine mente imperitos ſtatuarios imitantur, qui Coloſſos putant ita demum magnos videri, ſi multum diuaricatos, diſtentos & hiantes fecerint. Nam & illi, principes inquam, grauitate vocis, aſpectus aſperitate, morum & conuerſandi aſpernatione magnitudinẽ & ſeueritatem imperij exprimere ſe putant. Cæterum oportet, vt idẽ Plutarchus inquit, quemadmodũ amuſſis

cui

ım plane recta & minime peruersa fabricata est,
ꞇtera, quibus admouetur & accommodatur, di-
git: similiter quoq; principem, vbi primum di-
cerit imperare sibiipsi, & animum suum recte
stituere, & mores habuerit bene compositos,
ı demum subditos regere. Nec enim cadētis est
ırrere; aut incompositi cōponere; aut parere ne-
ij imperare. Quinimo, vt inquit Sopater in Epi-
ola ad Hemetenū fratrē, quos prius nō cognosce-
ıt, & nihil ad se pertinere putabat amplius, quā
ıiuis homo communem hominum naturam, il-
ıs iam princeps fact⁹ reuereri debet, ceu iam no-
ıs & familiares, ac omnes sibi amicos esse videns
ıterna beneuolentia complecti. Fugiendaq; est
nnis superbia & coniuncta ei vitia, vt sunt: arro-
ıntia & pertinacia, tanquam humilis vilisq; ani-
æ affectus. Sui enim obliuisci propter phantasiā
euis imperij magnam pusillanimitatem arguit.
urandum est tamen, ne dum probrosos istos ex-
ꞇssus malitiæ vitare studet, in alteram improbita-
s extremitatem turpiter impingat: lenitatem di-
ɔ & humilem animi vilitatem. Quapropter o-
ortet vere imperantem mansuetum simul & gra-
em erga subditos tum videri tum esse, seq; simul
ꞇ clementem & malis infensum præbere: lente
uidem puniendo, clementiam: malis autem in-
ıdignando, improbitatis odiū præseferendo. Vt
oc quidem, fugienda esse mala; illud autem,
on nimis implacabilem ijs, qui peccauerunt, esse
ɔrtunam, documento sit. Imperandi ergo mo-
um singulorum moribus decēter accommodet,
um probis moderate, cum supinis vehementer,

 cum

cum audacibus acerbe, cum cautioribus deniqu
leniter agens; pronior tamen vbique ad miseri
cordiam sit quàm ad rigorem, memineritq; quod
obsequendo & placendo (vt inquit Plato in Po
lit.) hominibus rerum gerendarum commodita
acquiritur: austeritas vero amicorũ solitudinem
parit. Sic consequetur, vt & in ipso imperij tempore, (vt inquit Eusebius Sardus) & post id, iustitiæ ac bonorum omnium à subiectis testimonium habeat. Sed extra oleas fere progressus sum. Clamabat Cæsar in acie illa Pharsalica: Parcite ciuibus. Digna vox Cæsare, si post eam victoriam publicæ libertati, ciuibusque ipsis, patriæ denique pepercisset. Quid contra homine ratione vtente atque inter alios excellere cupiente, aut dignius, aut quod magis expectari ab eo debeat, quam deuictis vt parcat, detque veniam petentibus. Agesilaus ille rex, & imperatorijs & regijs laudibus abunde clarus, ex hoc ipso mirifice laudatus est, quod sua illa animi magnitudine remittentis condonantisque iniurijs potissimum vteretur. Cum autem vindicandi cupiditas ab ira foueatur, quæ studium ipsum vindictæ excitat, iratorum vultus, verba, oculi, motus vniuersi corporis declarant, quam ea dedeceat; quodque sanguinolentia illa ferarum sit propria. Et vero qui parcit, duplici ratione magnitudinem ostendit suam, & quod vicit (est enim victoris parcere) & quod illum, cui parcit, forte aliquando contra insurrecturum minime etiam timeat. Generosum itaque admodum illud Fabricij ad Pyrrhum; Saluum te ab

insi-

ſidijs volumus, vt armis aliquando vincamus.
:rdinandus Neapolitanorum rex à puero con-
ptum odium ſeruauit ad ſenectutem. Ita-
ıe indigne multa præterque regiam dignita-
m etiam in innocentiſſimos homines patrauit.
Multa etiam ſunt, quæ partim ridere, par-
n deſpicere, partim quæ ne audire quidem aut
ire velle magnanimus vir debeat. Idem Cæſar
ignem coniecit & literas & libellos aduerſum
ſcriptos, minimeque à ſe lectos, maluitque
;norare maleuolentium atque aduerſum ſe
ntientium nomina, quam habere certam illis
.uſam iraſcendi. Auguſtus quoque multi cum
:cuſarentur, male quod & ſentirent de eo &
querentur, ſatis eſſe ſibi dixit, qui nocere
›ſſet, penitus eſſe neminem; atque in ciuita-
libera, linguas quoque ciuium liberas eſſe o-
›rtere. Generoſius Alexander rex Macedo-
ım, qui in detractores liberalitate quoque vſus
:, cum regium eſſe diceret, à quibus male au-
as, in eos etiam beneficentiam exercere. Ge-
:roſiſſime autem Alexander Seuerus, impera-
›r Romanus, deprehenſo enim in coniuratio-
: , tyrannidisque affectatatæ reo conuictoque
)uinio Camillo ſenatorio viro, atq; ad ſe voca-
): At ego, inq̃t, Ouini Camille, vel etiã maximas
bi gratias ago pro ſuſcepta Reip. cura, tantoq;
eam ſtudio: quippe qui ſpõte eius patrociniũ
ſcipere volueris, ꝙ non pauci & probati quidẽ
iri perſæpe oblatum recuſent. Atque his dictis
eductum eũ ſecũ in ſenatũ, quanq̃ ꝓtimeſcen-
: ob ſceleris cõſcientiam, & commendauit ſena-
tori-

toribus,& imperij participem ac ſocium appel
uit, conceſſis etiam auguſtalibus ornamentis,
cumq; in palatio habuit, adhibuitque in menſa
Quinetiam ſuſcepta aduerſus Germanos expe
tione, ſecum vt proficiſceretur, hortatus eſt, pr
ficiſcentemque vt ſocium proſecutus, donec i
pertæſus laborum, & abdicauit ſe imperio, &
villam atq; agros ſuos, ſenex iam ſeceſſit. Ide
itaq; vt facile ponet odium, obliuiſceturq; ini
riarum, condonabitque placabiliter indigne a
miſſà, ſic & à maledictis conuitijsq; abſtinebit,
præſertim querimonijs, quęq; etiam homine ind
gnæ ſunt, conqueſtionibus. An enim qui ſibi ip
laudibusq; parcit ſuis, delectabitur maledicenti
Quiq; neq; captator eſt laudum, neq; earum cu
rioſus, ſtudebitne obtrectationib. atq; conuicijs
quod muliebris eſt ingenij. An qui laudatoribu
vix aures ſuas aperit, patefacietne eas aut vitupe
rantibus alios, aut linguam ipſe ſuam ad crimină
dum exacuet? Et cuius oratio & rara eſt & parca
& commendandis aliorum benefactis breuis, an
ne erit in opprobrijs atq; vociferationibus intem
perata & multa? Nec vero prædicator ideo non
eſt alienorum facinorum magnanimus, quod aut
illis inuideat, aut quod occulta ea eſſe cupiat: ſed
quia propter animi ſui excellentiam, cũ nihil ei vi-
deatur magnũ, non eſt admirator alienarũ laudũ
ac benefactorum, nec etiam commendator ſuo-
rum. Cum igitur pauca ſint quæ admiretur, quęq;
digna ſe eſſe ducat, pauca omnino aggredietur,
atq; ea quidem tantum, quę ardua, præclara, pror-
ſus magna iudicet, atq; in quibus eius animus di-
latari,

ari, & tanquam persultare arbitratu suo valeat,
animi celsitudine rerumq; ipsarum excellen-
, atque cum Hercule ipso semper constitutum
beat, virtutis esse domare quod cuncti pa-
nt. Proindeque se suisq; conatibus atq; aggres-
nibus nihil dignum putet, nisi de quo recte di-
ac iure possit: Hoc opus, hic labor est. Pauciq;
os ardens euexit ad æthera virtus.

Quæ cum ita sint, fit hinc, vt rarissimi euadant,
i vere quidem sint exacteq; magnamini, ac nō
am tantum aliquam aut plures forte assecuti
tutis eius partes. Neque enim beneficum esse
m solummodo oportet, nec iustitiæ cultorem,
nperantiæ continentiæq;, verum etiam forti-
dinis. Nam etsi pericula maxime difficilia, & in
ibus pulcrum sit emori, materia sit fortitudi-
, & quidam quasi campus, in quo ea spatietur,
hilominus magnanimitas quoq; sese in illis ex-
cet, quæritq; suum ex ijs decus sibi comparare
que honorationem. Vir itaq; magnanimus, vt
rarissimarum omnino delector rerum, atq; et-
n admirator (neque enim quæ parua sunt peri-
la, vt sese indigna, adit, & quia non multa sunt
æ ab eo magna existimentur, idcirca rara etiam
nt, quæ ab illo adeantur) adibit illa tantum, quę
agna quidem ac se digna duxerit, in quibus vtiq;
ustrari abunde decenterque magnitudo eius
ossit, cum dignitate atq; excellentia, in illisque
æ cæteris enitescere. Quod vt assequatur, eua-
atque voti compos, vitæ suæ minime parcet, se-
is enim vita se indignum putet, ducatq; indeco-
m viuere. Itaq; in maximis illis quidem pulcer-
rimisq;

timisq; inceptis ita verſabitur, vti in magnis m
ior ipſe appareat, in maximis quoq; multo ma
mus ac præſtantiſſimus. Ideoq; periculorum ipſ
rum erit contemnentiſſimus, quoq; maiora il
fuerint, eo ſe in illis fidentiorẽ pręſtabit, vt vide
tur etiã illa nihili ducere. Quo in genere Robe
tus Sanſeuerinius dux Neapol. fortiſſimus ſe
præſentiſſimum ac maxime conſpicuum ſemp
præſtitit. Inter alia honorifice de eo refertu
Cum aliquando Hieroſolymam ad Chriſti ſe
pulcrum, quo ſe voto damnatum abſoluere
profectus eſſet, accidit, vt inde proficiſcenti a
montem Sinan, quo in monte & D. Carthar
næ monimentum eſſet, & Deus Opt. Max. Mo
ſe oſtendiſſet, deſcribendis tabulis ac legibu
Iudæorum generi, latrones Aſſyrij obuiam fi
rent, qui viam obſidebant. Hos cum aliquan
to longius arenarum agitatu venientes animad
uerteret, conuerſus ad eos, qui Sultani ſub pu
blica fide eum deducebant, & quinam eſſent
percontatus: cumque illi metu repente conſter
nati latrones eſſe Arabas reſpondiſſent, vagos
palantes, nulla lege coërcitos: ibi Robertu
confirmatiſſimo animo cohortatus familiares
ac comites, iuſſit vt ſarcinulas explicarent, pran
dium enim eſſe parandum aduentantibus, de
que puluere atque æſtu fatigatis; inde vultu ma
xime hilari, vt erat ſtatura totoque corporis ha
bitu inſignis, proceſſit illis obuiam, arridensque
venientibus comiter etiam eos accepit, multaq;
per interpretes iucunde, familiariter ac maxime
fidenter locutus fuit. Illi autem quanquam bar-
bari

ari atq; inhospitales, & maiestate viri commoti,
comitate sermonis, pransi cum fuissent, dona-
ab eo, quibus tum delinire posset muneribus;
gratias Roberto egerunt, quod ab eo tam co-
iter accepti essent, & valere hilariter cum iussis-
nt, discesserunt, quam maxime pacatis atque
nicis animis.

Est insuper etiam magnanimi proprium, ita læ-
ari prosperis, vt ne id quidem nimis, eumque in
lis sese gerere, rerum vt humanarum nullo mo-
o videatur immemor: ita etiam commoueri ad-
ersis, vt nullo pacto concutiatur deque gradu
orruat suo. Sed miraberis fortasse quod dico,
õmoueri asperis magnanimum, eundemq; læta-
non omnino multũ prosperis. Nimirum com-
ouebitur, quia homo, quem natura ita consti-
uit, vt lætetur iucundis, doleat tristibus; nõ con-
ernabitur tamen, quem ratio quidẽ ducat, & a-
imi magnitudo illa vbiq; victorem statuat. Et-
nim in magnum ac præstantem animum, re-
umque humanarum contemtorem non cadit
onsternatio. Quid? insolentemne facient illum
ecundæ res atque impotentem sui? Minime id
uidem. Nam quid obsecro honoris affluentia
ecundius? qui primum inter externa bona locũ
btinet. Igitur suprema dignitas quẽ nõ extulit,
ummusq; honoris gradus sui nõ reddidit imme-
iorem, efferentne longe inferiora bona, minus-
ue ab illo expetita? ac decoris sui vt obliuisca-
ur, impellent? Quarũ quidẽ rerũ admiratione, vt
leriq; mortalium, neutiquã capiatur. Itaq; neq;
agnanimus efferetur secundis, neq; deijcietur
duersis.

Igi-

Igitur qui videantur aduerſantis fortunæ ict
ac procellas ridere, quam ſunt qui dominari r
bus humanis velint,qui ſecundas res atq; ad vo
fluentes diuitias, opes, potentiam, non mod
nō admirentur, verum quandoque etiam cont
mnant,atq; deſpectui habeant:qui laudari res a
alijs ſuas minime ambiant, neque ipſi laudand
alienis, quaſi earum admiratores ſeſe profundā
qui non quæcunq; pericula à ſe obeunda, vt po
parum digna magnitudine ſua putent, niſi ſun
ma ea fuerint,atq;,vt ita dixerim, Herculea: qu
bus honor deniq; vix ſatis omnino videatur,qua
uis ciuilium bonorum ſupremū ſit omnium: ne
que etiam quiuis honor aut qualiscunq; ; hi iur
quaſi quodam elati ſuperbique iudicari ſolent
multitudine, atq; ex eo paſſim condemnantur
Sed aliud eſt profecto ſuperbum eſſe, aliud reti
nere grauitatem, vbi & quando opus eſt, ſuper
cilium. Etenim honoris comes eſt grauitas, ea
demq; magnanimitatis ſocia; quæ ſane, vt inqui
Fulgoſius, in verbis rebusq; cum ſuperbia aut ia
ctantia caret, in omni hominum genere lauda
tur; & tamen ijs præcipue, qui in ampliori fortu
na conſtituti ſunt, congruere magis videtur. Si
Themiſtocles, cum aliquando ad mare deſcen
diſſet,vt occiſorum Perſarum ſtragem inſpiceret
cum paſſim humi mortuorum corporibus milit
ſparſos torques &armillas aureas videret,ad ami
cum conuerſus dixit: Tu,qui Themiſtocles nō es
iſta collige. Grauiſſimo verbo oſtendens, condi
tiones,quibus hominum gradus diſcriminantur,
eas eſſe, quæ faciant, vt aliquid agere aut deceat

aut

non deceat. Sic cũ aliquãdo Simonides poë-
iusdem Themistoclis prætoris operam pro a-
:o in re iniqua peteret; respondit Themisto-
,nec Simonidẽ fore bonũ poëtã, nisi mensurã
dumq; in canẽdis carminibus, q̃ scribebat, cu-
:t: neq; se bonum prætorem habitum iri, si le-
us ac iustitiæ alicuius gratiã præposuisset. Gra-
er Lacedæmonij quoq; Philippo Macedonum
i responderunt, cum rem iniquam ab eis peti-
t. Hoc enim responso vsi sunt Lacedæmonij
ilippo regi: De eo, quod ad nos scripsisti, Non:
la alia vel excusatione vel verbo addito. Gra-
imũ etiam fuit responsum Syagri Lacedæmo-
rum legati, cum vna cum Atheniensibus, quo
npore Xerxes expectabatur, ad Gelonem ty-
nnum Syracusanum missus fuit, vt in eo bello
em ab eo peterent. Nam cum Gelo offerret du-
:tas triremas, duo equitum & octo peditum
llia, ac præterea grandem pecuniã, ac vim ma-
am frumenti, si Græci in eo bello eum ducem
are vellent; Syagrus respondit, non accipere
conditionem, quia ad quærendos milites & nõ
sumendum ducem missus erat. Pluris enim pa-
æ dignitatem, quam eam necessitatem, in qua
s fortuna deprehenderet, facere voluit. Quæ
ie magnanimitatis exempla iam allata nullam
æ ſeferunt superbiam. Etenim superbus non po-
t esse magnanimus, nec econuerso. Superbiæ
im solet esse adiuncta crudelitas, cum è cõtra-
o magnanimi propria sit placabilitas. Est igitur
agnanimus grauis, non superbus, mitis atq; ad-
rcendum propensus, non sæuus aut asper, faci-
Ff lis

lis aditu, non difficilis, de suo conferens, non c
piens alijs, quod vitiũ superbiam sequi solet il
inhærere. Idemq; tutator bonorum, propulsa
iniuriarũ, bonus deniq; ipse & vir & ciuis & pr
ceps: secus enim honore esset indignus, cum p
uitas ipsa summe sit vituperanda, atque adue
fronte honori obsistat vituperatio, improbat
que reuerentiæ. Quomodo igitur superbi eri
atque impotentes magnanimi, quorum pec
liare munus sit benefaciendi studium? De
nant igitur, qui male hac in parte sentiunt, ab
ti vocabulis, & quæ grauitas est, eam appella
superbiam.

Hanc ipsam vero superbiæ opinionem mul
sunt quæ augeant. Primum commotiones v
magnanimi quæ tardæ quidem sunt ac sine vl
leuitate; quæ enim magna, tarda, præ magn
tudine videlicet sua. Et cum honori, qui m
gnanimum antecedit, astet semper reuerenti
nimirum leuitatem abesse ab eo longius, est n
cesse, quæ reuerentiæ plurimum aduersatur. D
inde vox etiam grauis ipsa quidem ac plena, c
ius omnino sonus nihil habeat muliebre, nih
puerile aut languidum, minime vero petulan
Quid enim in magnanimo languore indecent
us? aut abhorrentius petulantia? In Iacobo Cal
dora duce fortissimo, iudicabatur vox tum ple
na & grauis, tum etiam canora, referre animi eiu
magnitudinem, & quandam imperandi auctori
tatem. Qua e re habebatur elatior, cum esset ipsi
quidem perhumano maximeq; composito inge
nio. Sed parte in hac pcipue, nõ qd vulgus inepte
sentiat,

ıtiat, verum quid magnum virum deceat, ma-
considerandum est. Deinde oratio quoq; sibi
nstans, eaq; breuior, atq; inconfusa, verba ipsa
pressa, quæq; præ se ferant pondus ac pensum,
ne vllum prorsus vanitatis, insidiarum, frau-
;, intemperantiæ, libidinis ijs insit indiciũ, sed
æ animi potius præstantiam, firmitatẽ atq; ex-
lentiam repræsentẽt, tũ quotidianis in sermo-
bus, tũ etiam in deliberationibus atq; inter cõ-
tandũ. Ipsa autẽ oratio nullo pacto aut ꝓpro-
ra erit aut diuagans, temperandaq; linguę vo-
bilitas. Qui. n. maximis de rebus est sollicitus,
neq; multis aut leuib. sed paucis potius ac ma-
ne grauibus intentus est, huic nullo pacto vi-
atur conuenire dicẽdi celeritas, & quædã quã-
ræcipitatio. Cum minime quidem sit ei pro-
andũ propter rerum tum magnitudinem tum
ım raritatẽ: quoniam, vt dictum est, magnani-
s nisi magna non complectitur. & præstantia:
uidem ipsa pauca prorsus per se sunt, aut non
nnino multa. Etenim magno qui grauatus est
dere, is onere ab ipso, ne properet, impeditur:
qui paucis occupatus est, huic festinatio parum
necessaria. Adhæc neq; acrimonia, neq; maior
ıemẽtia orationi eius inesse debet: torrensq;
oratorius ab eo prorsus alienus. Nã neq; ver-
ipse innititur, verũ rebus ipsis potius, & colle-
o illa verborũ, efferẽdęq; orationis vehemẽtia,
ẽtur de animi eius magnitudine haud parũ de
here, cũ fucare velle videat orationẽ atq; illius
o trahere alios in suã sententiam. Itaq; & ora-
& verba, & motus ipse corporis, gestus, status,

 reti-

retinebunt vbique viro dignam grauitatem ac pensum magnitudini ipsi consentiens. Incessus Catilinæ, inquit Salustius, modo cit⁹, modo tardus, fœdi oculi, color exanguis. Quocirca & incessus quoq; grauis eius erit, nec pedū modo, verum manuū quoq; atq; oculorū motus erit graui & præstanti viro, quiq; præter honorē cætera nihili ducat omnia, conueniens atq; appositus, omniq; è parte congruens. Quæ quidem ipsa magnanimitati cum sint coniuncta, ac rerum ipsarum maiestati, aliterq; eam humilime sordescere sit necesse, quando magnanimitas ab omni prorsus abhorret vanitate, incōstantia, fuco: nimirum apud homines, quibus rerum natura parum nota est, falsam illam superbiæ opinionem ingenerat, quæ suo nomine est grauitas, maiestati hominis magnanimi & rerū eius dignitati cōiuncta. Quod ita esse, probitas vndiq; spectata declarat, viuendiq; innocētia, atq; ad benefaciendū semper occupata sedulitas, mensq; nunquam a publicis atq; priuatis beneficijs cōquiescens. Minime vero insolentē debere esse eū, aut rapacē, violentūve, aut rapto gaudentē, quę vitia superbiam comitantur; hæc docent, quod minime est querulus, deq; ijs pſertim, quæ licet minuta ac paruiducenda, cum tamē defuerint in re familiari, indigētię vt succurrat, nullo modo aut q̄retur apud alios de inopia, aut subueniri sibi rogabit, ne videatur mēdicare, quod ab eius magnitudine penitus & sit & videatur alienum. Cum magni sæpe exercitus æquissimis ac maxime contentis animis famem tolerauerint, eamq; constanter ferēdo euaserint victores,

es.) Adhæc insolentia, crudelitas, vis non cadũt
n bonum ac probatum virum, bonitatẽ vero ac
robitatem virtus præstat. Quod si per virtutem
iagno vir animo, & res moderatur secundas, &
õstat sibi in aduersis, nunquã committet, vt ho-
or, diuitiæ, potentia labefactẽt adeo eius animi
iagnitudinẽ ac robur, vt dilabatur ad supetbiã,
ut vt habẽdi cupiditas impellat ad rapinam, etiã
bi facultates pro animi magnitudine parũ sup-
etent. Nec profecto & plurimorũ & preclarissi-
iorũ ei virorũ hac in parte exempla defuerint:
i ætas illa priscorũ Romanorũ talis omnino fue-
t. Itaq; si q forte eiusmodi reperiantur superbi,
udeles, rapaces, violẽti, hi simulatores penitus
ibẽdi sunt magnanimitatis, cum vere sint nullo
odo magnanimi. Quorũ cũ sit ꝓprium, præter
onorẽ cætera cõtemnere omnia, quænã erit ista
ontẽtio, si ab habẽdi cupiditate & studio ad vio-
nta rapiantur ac turpia? falsoq; inferiores sibi ex
imabunt alios, si à fœdissimis ipsi vitijs supera-
intur. Oportet. n. virtute præclarisq; actionibus
æferentem sese alijs hoc sibi vindicare. Nemo
tem remota virtute iust⁹ esse æstimator aut sui
t aliorum potest. Nullus quantumuis diues ac
otens, quantũuis etiam generis nobilitate insi-
iis, dignũ se, qui alijs præsit, iure recteq; iudica-
rit, virtute neglecta. Quæ vbi vires potestateq;
tinebit suam, quas diximus opes ac facultates,
perbum illum & impotentẽ aut petulantem, &
quam efficient nunquam, multo vero minus
rbulentũ, facinorosum, aut in bonos præcipue
assantẽ, nec dijs ipsis parcentẽ nec hominibus.

 Poten-

Potentia namq; ſine virtute anne eſt aliud quam gladius in manu furioſi? aut diuitiæ, præterquam inſtrumentum ad omnem petulantiam atq; improbitatem? Itaque quam huiusmodi homines à magnanimitate abſunt, tam magnanimi ipſi, atque etiam longius ab elatione atq; impotentia & earum ſocia crudelitate. Imo vero magnanimi comes erit vbiq; ſocia humanitas. Nam ſi placabilis, ſi odij minime tenax, ſi facile etiam parcit, neceſſe eſt ſit etiam & humanus. Adhæc magnitudo illa animi, niſi humanitate temperetur, in neruum rumpat oportet: neque enim ita ſe aliis præfert, aut tanti ſe facit, vultque haberi ab alijs, vt hominem ſe eſſe obliuiſcatur: cum ſciat, Deum nequaquam eſſe ſe, neque inter deos agere, ſed verſari inter homines, quorum maxime propria & peculiaris ſit humanitas. Non temere igitur à poëtis ficta, quæ de Salmoneo referuntur. Nero Auguſtus non minus fuit ridiculus quam crudelis: nam dum ſtudet, cantoribus muſicisque præferri omnibus, humanitatis loco, quam ſæuiendo in bonos exuerat, deſpicabilitatem induit atque contemtum. Quocirca vt iuſtitiæ rectitudo, liberalitati gratia, temperantiæ modus, fortitudini ſecuritas; ſic magnanimitati coniuncta erit humanitas, quæ & animi ſublimitatem atq; excellentiam moderetur illam, & prudentia duce dirigat: cuius ſubductu auſpicioque euadat magnanimus, vt omnium, qui virtute præſtant aliqua, omnino maximus, ſic etiam præclariſſimus.

Cæterum, quæres hic fortaſſe addubitabisq;,

qualia

ualia viri magnanimi pdia; quales fundi, ædesq;
ſſe debeant, qualis item ornatus corporis ſup-
ellexq; vniuerſa. Dicā ad hæc quæ ſentio, quęq;
igna eo viro, de quo nunc agimus, videantur.
Qui igitur cætera omnia præter honorem deſpi-
t, præterque magnitudinem illam animo in-
xam, quæque magnitudine ipſa digna videan-
ır, nihil quærit aliud, nihil affectat, nihil ad-
iratur; an curabit ornatum corporis ac cul-
ım? qui communis ſit pueris, mulieribus, effœ-
inatis etiam hominibus. At nihilominus or-
ıtus ac cultus cum honore ſimul dijs tribuitur,
q; bene conſtitutis vrbibus, nihil ornatu tem-
orum prius, nihil ſacrificijs ac ludorum pom-
s magnificentius. Quomodo igitur deſpectui
ıbeatur à magnanimo? qui mea quidē ſentētia,
magnus ipſe per ſe atq; animo maxime clarus,
c ornatu quęret corporis honorari: puſilla ſane
re: neq; ob lucra, quę mercatorū pcipue ſunt,
rtunasq; prædiorū. Cū ob animi magnitudinē
hil ſibi defuturum timeat, habeatq; perſuaſum
rtutem abunde quidē omnia ſuffecturā, nihilq;
magnitudine illa animi, rerumq; q̄ ab ipſo ad-
iniſtrātur, nō ſumma etiā cū vbertate affuturū:
ſi quid defuerit, paruū omnino momentū ha-
turum. Namq; ab Alexandro rege Macedone,
tequam in Aſiā tranſiret, diſtributis inter ami-
s ac benemeritos regijs ꝓuentibus ac reb. fere
nnib. dicēti Perdicæ: Ecquidnā tibi ſupereſt ô
x? Spes, ille reſpōdit: q̄ vox futuræ fuit magna-
mitatis non obſcurū indiciū. Verum cū homo
ſe ſit, plurimisq; (vt qui magnis verſetur in re-

bus) indigeat, nequaquam patrimonium vbi e
opulentum fuerit, negliget, quo benefaciēdi sup-
peditetur copia, alatq; abūde familiam, quiq; sub
vmbra eius degunt: quinetiam liberorum, paren-
tū, cognatorumque, quod naturæ ipsius ius ac lex
est, proque dignitate etiam sua bene memor erit:
quippe qui alia ratione futurus sit & parum pru-
dens & minime etiam beneficus, aut iustus, cum
illis maxime desit, quibus maxime teneatur. Quo
fit, vt quod magnanimitas ipsa per se fortasse non
exigit, & exigat & postulet ratio benefaciendi,
ac iustitia ipsa, quæ humanæ societatis arctissi-
mum est vinculum, quando, vt dictum est, ma-
gnanimitas ipsa è quaque virtute, vt est ipsa
præclara & nobilis, sic pro natura ac dignitate
sua sibi mutuatur accommodatque, quod est in
illa præclarum & nobile. Itaque vt prudens
paterfamilias, atque aduersum eos, quibus ma-
xime obligatus est, iustus, vtque benefaciend
etiam maxime studiosus, nullo modo negliget
res familiares, nec abijciet rerum earum curam,
per quas benefacere etiam possit quampluri-
mis. Nam & Paulus Æmilius, licet ex tanta il-
la multiplicique præda Macedonica nihil intra
domum præter gloriam intulerit, rem tamen di-
ligentissime curauit familiarem. At Cæsar serua-
ri apud se diuitias ac partas bello res prædicabat,
quę virorum essent fortium præmia. Prudenter
itaque magnanimus ac pro dignitate rem tuebi-
tur familiarem, & quam ipse aut parum potest
suscipere, aut se indignū ea iudicat, curā procura-
tioneq; ministris ac ꝓbatis viris demādabit. Quid
quod

quod nulla tam pudica est matrona, quæ nõ cultum pro dignitate admittat sua. Sunt Dij ipsi per se satis honorati, sine templis, sine aris, donamus tamen eos ędibus etiam magnificentissimus, ijsq; auro, argento, purpuraque instructis atque ornatis. Igitur & magnanimus idem præstabit ipse sibi in cultu corporis domesticoque apparatu, quod & dijs pręstatur, quorum aras, ędes, statuas, & purpura ornamus & coronis; non quod inde sit ipse ornatior, (cui enim honor vix est satis, quantum apud eum habeant momenti aut aurata laquearia aut purpuræ?) sed quia naturale est, vt exactissimis ac perfectissimis quibusq; rebus accedat ornatus: qui & ipse sit etiam maxime conspicuus.

Porro cum certa quædam indicia ac signa sese exerere soleant in ijs, qui euasuri sunt magnanimi, ea conabimur hic ostendere: tametsi quem vere, hoc est, exacte perfecteque proferri in exemplum forte cupias, mea quidem sententia nullum habeas; id quod in alijs quoque virtutibus non raro contingit, & in plerisque item facultatibus, vt in Oratoria, in Poëtica, in Medicina. In quibus etsi permulti sunt qui partes aliquas, paucissimi vero qui exacte consecuti sint omnes. Namque vt est in veteri illo maximeque diuulgato prouerbio: Non omnes hominum contingit adire Corinthum. Adeunt autem illi, quibus magnum à natura præbitum est subsidium, eaque tãquam suffragatur nascentibus. Hæc igitur ipsa pręsidia adiumentaque, indolem quasi quandam præ se ferunt illorum indicatricem, futuræque

magnitudinis ac virtutis. Id quod in Alexandro, Cæsare, alijsque quibusdam apertissime est cognitum: atque in Alexandro præcipue, vt à scriptoribus est proditum, cum maximi esset ac bellicosissimi regis filius: qui si, dum in quaque re magnitudinem illam magnanimo dignam retinet, ab ijs temperasset, quæ magnitudinem eam & natura ingenitam & moribus confirmatam vel turpissime fœdarunt, quem profecto magnanimum quærimus, prorsus haberemus. Nam Cæsar in libera natus cum esset patria, nec ea præstare puer potuit quæ Alexander, nec etiam adolescens, demumque vt iniustus, & minus in patriam ac publicam libertatem, quæ ipsi cum ciuibus vniuersis erat communis, impie grassatus est. Maior Africanus nec ad Alexandrum accessit, nec ad Cæsarem, licet Annibalis victor, domitorque Carthaginis, quæ tamen est assecutus, ea per omnes suos numeros adimpleuit. Itaque vt illi magnitudine vincunt rerum gestarum, sic hic perfectione & cumulo eorum omnium, quæ magnanimitatem comitantur. Puer igitur Alexander inter eiusdem ætatis æquales constitutus, quidam eum dum percontaretur, libenterne certaturus esset in stadio (pedum enim præstabat pernicitate.) Atqui perlibenter dicebat, si reges secum certaturi essent. Pares dignitate in certamine puer adhuc & pene infantulus requirebat. Perlatis nuncijs victoriarum, atq; expugnationum Philippi patris, conuersus ad æquales, qui astabant, non semel dixisse traditur: Male mecum ô pueri agitur, nam dum pater cuncta sibi occupat, nihil mihi relinqt

egre-

gregium, q vobiscum postea exanclare habeam. Mortuo Philippo ac pturbatis tumultuantibusq; prouincijs, cum amici suaderent, omittẽdas Græciæ res, quiq; desciuissent barbari, comitate illos clementiaq; reconciliandos. At, inquit, audacia potius tutandũ est regnum, atq; animi præsertim magnitudine, se vero pessum datum à cunctis iri, vbi præsensissẽt, remissius ab ipso agi: è vestigioq; coactis copijs aduersus Triballos in Illyrium profectus, rege in pugna occiso, profligauit eos. Idem Achillis statuam veneratus cum esset, felicemque appellasset, quod Homeri præsertim ei præconium contigisset, inuitatus ad videndam Paridis citharã, imo vero statim subdidit, Achillis ipsius queritandam esse citharam, qua heros ille heroum laudes resque maxime inclytas decantare esset solitus.

Cæsar vixdum pubescens quamuis dominante Sylla, tamen ad populum Romanum prodiens, fiduciæ plenus, diale ausus est sacerdotium petere. Idem adolescens à piratis captus, pro redemtione quinquaginta pependit talenta, cum illi viginti tantum peterent, eos irridens, quod quem captiuum haberent, minime intelligerent, his & sæpius & palam minitatus inter iocos, quod ad vnum omnes in cruce esset exanimaturus. In Alpium Gallicarum trãsitu iter ipse in Hispaniam faciens, ignobile admodum cum præteriret oppidum, à paucisque atque iisdem maxime sordidis habitatum incolis, ibique è comitibus quispiam per iocum dixisset: Ecquidnam & hos quoque inter certamen est de principatu

ma-

magiſtratibusque adminiſtrandis? Conuerſus a
illum: At ego mehercule mallem inter hos eſſ
primus, quam inter tot tantosque Romæ ciue
ſecundus. Admirabundum primo eum, poſt eti
lacrymantem ad Alexandri Gadibus depicta
hiſtorias, percunctati quidam lacrymandi cau
ſam cùm requirerent, reſpondiſſe poſt aliquant
ferunt, iure ſibi dolendum eſſe, quod qua ætat
ipſe tum eſſet, Alexander innumerabiles ſubegiſ
ſet & vrbes & nationes, cum à ſe nihil actum eſſe
interim memoratu dignum.

Cum igitur qui & qualis magnanimus ſit, qua
etiam magnanimitas, quæq; magnanimi indoles
explicauerimus; non alienum fuerit ab hac mate-
ria, quantum fortuna ipſa magnanimo conferre
ſoleat, declarare. Pompeius cognomēto Magnu
laborante vrbe vniuerſaque Italia rei frumenta-
riæ inopia, huic rei à ſenatu populoque Romano
præfectus, cum in Sicilia, Sardinia, Africaque
magnam tritici copiam comparaſſet, ea nauibus
impoſita, per multos dies aduerſa tempeſtas
prohibuit, quo minus ipſe in Italiam atque ad
vrbem cum frumento nauigaret. Itaque animi
anxius, ac populo fame laboranti quamprimum
prouidere cupiens, ad claſſem è continenti pro-
fectus, cum videret nauium præſides ac guber-
natores omnes vereri ſe procellis committere,
nolleque è portu ac ſtationibus ſoluere, nauim
ingreſſus confeſtim ſolui ora iuſſit, maximiſque
increpat omnes clamoribus, ac vociferatur,
nauigare quidem omnino neceſſe eſſe, viuere
autem minime eſſe neceſſe. Nec multum in-
de

e abfuit , cum trepidantibus omnibus maxi-
ieq; perturbatis,ſecunda ex inſperato tempeſtas
xorta eſt, à qua incolumi claſſe in Italiam perla-
ıs, & vrbem Romam & finitimos populos fame
beratos etiam ſatiauit. Quid ſi atrocitas illa pro-
ellarum aut perſtitiſſet, aut etiam increbuiſſet?
am nec imperare procellis Pompeius poterat:
uod nequaquam victori eius Cæſari ſucceſſit,
um cymbam ingreſſus e Macedonia Brunduſiũ
tque in Italiam annauigare vellet,transportandi
nilitis gratia. Ferdinando Neapolitanorum regi
ircumſeſſo pene Baroli in Apulia ab Ioanne An-
onio Vrſino, ac Iacobo Picinino eius duce, ex
nſperato cum claſſe affuit Alexander Caſtriotus
ognomento Scanderbechus, cum equitibus cir-
iter mille, nec multo minore peditum numero,
uos ſecum à Macedonia deuehebat, quo labo-
anti Ferdinando ſuppetias ferret: non rogatus
pſe, non certior ab rege de obſidione factus, ſed
eneficiorum tantum memor ab Alphonſo illius
atre in ſe collatorum. Quamobrem repentinus
Alexandri huius atque inſperatus aduentus, vi-
ctoriæ Ferdinandi quæ poſt ſecuta eſt,maximam
ttuliſſe cauſam iure quidem viſus eſt. Macedo-
niæ rex Alexander viſendi Ammonis cupiditate
tractus, cunctis diſſuadentibus ac reformidante
exercitu,arenas ingreditur,eà per loca proficiſcẽs,
in quibus Cambyſes rex cum millibus quinqua-
ginta hominum, ventorum vi atque arenarum
turbinibus pene demerſus fuerat. Itaque cum ſi-
tis paſſim timeretur, iterque incertum ſine veſti-
gijs ac proceloſum eſſet,præter regionis cœlique
illius

illius naturam, imbres inter proficiſcendum re-
pente è cœlo fuſi ſunt, qui & æſtum leuarent, &
metum ſitis adimerent, ac reſtincto puluere fir-
marent ſub incedentium pedibus arenoſum ſo-
lum, nullo perflante vento. Quodq; fortunatiu
fuit vel diuinius potius, itineris duces cum deer-
raſſent, præter ſpē affuere incedentib. alites corui
qui die quidem volatu, nocte vero crocitatione
& cantu aberrantes dirigerent. Arato Sicyonio rē
maxime difficilē ac periculoſam aggreſſo luna &
quidē pernox, itemq; nebula ac nubes fuere au-
xilio. Cum.n. Acrocorinthum admotis ſcalis no-
cturno aggreſſu capere decreuiſſet; luna ipſa iter
militibus, qui præmiſſi ab eo fuerant, oſtendit. Hi
cum vrbi propinquaſſent, eoq; peruētum eſſet, vt
arma videri ob lunæ irradiationē poſſent à vigili-
bus, denſiſſima repente exorta è mari nebula, ar-
morum aſpectū penitus eripuit. Ipſi autem Arato
cū alia manu proficiſcenti per loca ignota & con-
fragoſa, luna fulgore ſuo viam ſimiliter aperuit.
Rurſus vero conſtitutū vbi peruenit ad locum, ne
conſpici ab hoſte poſſet, eadem ipſa ſub nube ad-
modum denſa & atra delituit. Vrbe itaq; potitus
cum aduerſus arcem profectus eſſet, copiæq; ad-
uentarēt aliæ, luna ipſa nubibus liberata, radiisq;
eius fulgentiſſime collucentibus, armorum telo-
rumq; ac militū numerum, ſtaturam quoq; pro-
gredientiū, ita ingeminare viſa eſt, vt terrorē ho-
ſtibus mirificum incuſſerit. His igitur fortunæ fa-
uoribus atq; auxilijs adiutus Aratus, & vrbe & ar-
ce præter omnium opinionem potitus eſt. Non
modo autem fortuna, ſed dijs quoq; & monito-
ribus

ibus &auctoribus, ijsdemq; suffragatoribus vsus idetur Lucius Lucullus. Nam cum in certamen lescendisset cum Mithridate Ponti rege, nec derectare vllo modo pugnam honeste posset, licet naxime id cuperet, cõspecta hostiũ multitudine, uorumq; paucitate; hic medias inter acies, cum aulo ante cœlũ minime turbatũ esset, igneus reente globus, argento candenti persimilis, maxine terribili fragore, ex aëre corruit, qui flammanis dolij speciẽ præ se ferret. Qua è re tãtus vtrunue exercitũ pauor inuasit, vt vterq; in castra reierit, religione deterritus. Idẽ trãsmissurus cum xercitu Euphraten, tumentem tunc imbribus ac urbulentum, cum lintribus comparandis daret peram, ac iungendis ratibus, ad traijciendum nilitem, noctu ita defluxit ac subsedit amnis, vt nane incolumibus copijs, illum vado inuento ansierit, obstupefactis accolis, remque insolium summum in modum admirantibus, ac Luullum venerantibus, quod flumen ipsum ei & nansi aperuisset (conspiciebant enim in alueo reuiusculas quasdam enatas repente insulas, anea nusquam visas) & transitum militibus tutissinum præbuisset: itaque passim prædicabant hæc bsque Deorum minime contigisse fauore & nunere. Hetrusci rerum in Italia potiti, cum dipiendis intenderent Cumis, quæ vrbs ea temestate in ora Tyrrheni maris admodum floreat, tum ciuium frequentia, tum diuitiarum agnitudine, propter agrorum vbertatem, & rum, quæ mari comportabantur, affluentiam, uodq; Græca esset colonia, comparato exercitu

pedi-

peditum quinquaginta millium ac duodevigint
equitum, vt memoriæ proditum est, castris hau
procul Leborijs in campis positis, vrbem quoti
dianis vexabant impressionibus. Quibus artibu
Cumanorum res in arctum ac prope in despera
tionem adductæ cum essent, accidit, siue Deor
benignitate & opera, siue assiduis atque ingenti
bus maris tempestatibus, ab austro vrgentibus
vt Lyris atque Vulturnus amnes, qui finitimun
in mare influunt, ab ostijs retrouersum, ad fon
tes dies plurimos refluerent, manantibus quoqu
è cœlo continuis atque immoderatis imbribus
omnis vt ea regio restagnaret, & quæ interiace
bant proxime oppidum valles, aquis confluenti
bus obmergerentur. Itaque cum non vt ante
Hetrusci palantes ferri possent, angustis admo
dum itineribus in vrbem irruebant. Quod anim
aduertentes oppidani, vtendumque in tantis pe
riculis Deorum ope rati, muris egredi in pugn
decreuere, & cum hoste, conserta manu in loco
rum angustijs in certamen descendere: cum mi
nime timendum viderent, propter lacunas ac re
stagnantes agros, ne ab hostium circumsisteren
tur multitudine. Cœpto itaque prælio, cum i
acie quatuor cum millibus, aut paulo plus peditũ
equitibusque sexcentis, diuersis in locis acrite
stetissent, collatis cum hoste manibus, tãta aqua
rum moles cœlo repente fusa, tot in hostem ex-
cussa è nubibus fulmina, tam emicantes fulgores
in illorum ora oculosque ex aëre dissiluere, vt
hinc locorum angustijs, inde stagnantibus valli-
bus, campisque pluuia natantibus, Cumano etiã
ipso

ſo premente, Dijs quoque cœlitus fauentibus, ntus exercitus paucis horis fuſus, atq; ad interecionem pene redactus à quam pauciſſimis fue:. Quem ſibi ludum paraſſe fortuna viſa eſt, quo rannidem Ariſtodemo ſtrueret, cuius opera in pugna maxime perſpecta fuerat.

Ex his igitur quanquam paucis iudicari facile ıidem poteſt, ad conſequendam magnanimitis laudem, quantum etiam in fortuna poſitum & collocatum. Quæ vero ſit magnanimorum ducia tum in ſuſcipiendis inceptis, tum in facindis atque obeundis prælijs, exemplis quoque, ſi non multis, teſtificabimur. Cæſarem iter cum ercitu facientem, Heluetij ex improuiſo adorcum eſſent, & ipſe pedes inter acies verſaretur, olatusque illi eſſet equus, vultu maxime hilari mmamque fiduciam præ ſe ferente: Peropporne, inquit, pedibus pugnanti mihi adductus t equus, vt habeam quo paratiſſimo haud mul) poſt vtar ad inſequendum hoſtem iamiam fugam inclinantem. Ad Rubiconem cum perteniſſet, deque traijciendo eſſet amne inter amios diſceptatum; ipſeque cum tacitus aliquanım deliberabundusque perſtitiſſet; obticentius, vt in re ancipiti, ac dubitantibus illis, obfirıatiſſimo animo, Sit alea, inquit, iacta: iuſſitque atim exercitum transmittere, atque eodem imetu animique confirmatione inceptum proſeutus eſt. L. item Lucullus cum Tigrane rege ıanum conſerturus pridie nonas Octobris à mitibus cum admoneretur, diem eum atrum eſſe e nefaſtum; quod eo die Romanus fuiſſet

 à Cym-

à Cymbris cæſus exercitus: At ego bono, inqui animo vos eſſe iubeo milites, hunc enim ipſu diem ex atro nefaſtoque maximè candidum felicem populo Romano faciam. Nec cunct tus inſtructis copiis, tumulum quendam ped cum aſcendiſſet, dimenſus oculis ordines, ſitu hoſtem cunctaq; cum perpendiſſet, conuerſus ſuos, qui ſequebantur, fidentiſſime exclamau Vicimus milites, vicimus; id quod ſtatim ſec tum eſt. Euagrius Salaminius cæſo patre à con ratis, puer ipſe regno pulſus in Ciliciam conc ſit, vbi adoleſcentiam egit. Itaque animo a tans, quanam ratione & patrem vlciſceretur, regnum per ſcelus ſibi ademtum reciperet, ſumtis ſecum quinquaginta tantum delectis ris, naue comparata in Cyprum delatus, facta ſ tim deſcenſione, ac cohortatus ſocios ad re ſtrenue nauandam, recta quidem Salamina petit, atq; ex improuiſo vrbem ingreſſus, regia adoritur, ſummaq; virtute expugnat, tyrannum ipſum conficit. Sola igitur fiducia animique m gnitudine, cum exiguo admodum numero, pa ciſſimis non tantum diebus, verum etiam hor cæſis aduerſariis, regnum recuperau:t, victorq paterno in ſolio conſedit, multaque ex eo etia fortiſſime geſſit.

Quæ vero & quales ſint magnanimorum cog tationes, quæ item cupiditates, mentiſq; agitat ones atq; conſilia, declarare illud poteſt, quod n hil niſi magnũ animi eorum concipiant, nihil ex petant niſi excelſum, rarum atq; omnium prim Arati Sicyonij illa ſumma & maxime generoſa fu

cur

ra, ſtudium, conſilium, vt Grecię vrbes à tyran-
s liberaret, atq; in libertate conſtitueret. Anti-
nus rex & ſua & Demetrij filij opera induſtriaq;
ccedentibus è ſententia rebus, cum pecuniis, co-
is, opibus terra mariq; plurimum polleret, for-
na etiam ſecundo flatu aſpirante, vocato in cō-
ium filio, ita quidē cum illo ſimul egit, vt nihil
agnum adeo videretur, quod non aſſequi ſe
ſſe confideret. Itaq; communibus ſimul ſentē-
s decreuere, ſeruientē Caſſandro & Ptolomæo
ęciam ſuis opibus liberare. Quo haud ſciam an
i vnquam reges aut natura iuſtius, aut commē-
tione dignius honeſtiusq; bellum ſuſceperint.
axima igitur claſſe comparata, ingentibusque
am inſtructis copiis, ſeruituti Græciæ Deme-
us affuit, ſtatimque Athenas liberauit, quæ
nis iam quindecim Caſſandri imperium ſerui-
er tulerat. Ex eoque pater & filius maximis &
gitandis & gerendis rebus nunquam defeſſi
nt. Quod ni Demetrius præclariſſimas à ſe
ſtas res voluptatibus inquinaſſet, nimirum
ſt Magnum illum, ni fallor, Alexandrum,
æcorum omnium ſiue ducum ſiue regum glo-
m ad ſe ob res fortiſſime geſtas traxiſſet. Quæ
exander etiā adoleſcentulus animo cōceperit,
ibus non gentibus nota ſunt: Idem hic per In-
e fluuios ad Oceanum delatus, indeque ad
ytulcin inſulam enauigans, contemplatus cum
et & littoris naturam & maris, quantumque
iri liceret, rebus diuinis rite iam peractis, id
ntum Deos precatus dicitur, ſuſceptæ à ſe expe-
ionis terminos ne cui ſupandos mortali poſt ſe

vnquam concederent. Cæsar quo plures assecu-
tus esset victorias, eo magis ad decus ac gloria
accendebatur. Itaque compositis tandem Rom
rebus, ni coniuratorum intercessissent consili
decreuerat Parthicum bellum suscipere: quo cõ
fecto per Hircaniam, perque adiacentis Caspi
mari montiq; Caucaso regiones in Põtum regre
di, indeq; in Scythiam ac Germaniam, atq; illin
in Galliam, & per eam in Italiam, atq; ad vrbe
tanquam orbis totius victor ac triumphator
patriam reuerti. Marcus Crassus, quanquam i
feliciter suscepta expeditio ei cessit, Romanoq
exercitui, tamen contra Parthos eo est consil
profectus, nihilque animo agitabat aliud, qua
vt imperij Romani fines Caspium mare statuer
Indicumque Oceanum.

Qualis item quantusque in dando atque er
gando magnanimus esse debeat, etsi de eius b
neficentia & dandi studio in initio multa sunt
nobis dicta, Alexander tamen Macedoniæ r
apertissime id ostendit. Qua de re selecta qu
dam; deque eodem ipso exempla referemu
quæ magnanimi potius quam liberalis viri e
videantur. Capto Poro, rege maxime inclyt
cui & corporis ingentes inerant vires, & anin
longe etiam maiores virtutes: hanc ipsam & co
poris & animi excellentiam admiratus Alexan
der, sciscitabundus ipse quidem, magna tame
comitate adhibita, ab illo exigit, quanam se a
Alexandro ratione tractari, quemque erga ipsu
sese gerere Alexandrum cupiat. Ad ea nihil P
rus aliud, quam vt pro regia secum dignita
ag

eretur. Rursus Alexander, numnam forte &
ud? Ad ea quoque & ille subdit, regiam di-
itatem, quæ ipse cuperet, omnia secum conti-
re. Quæ dicta cum Alexander pro sua, regiaque
Pori dignitate ac decore pensim examinasset,
regnum modo illi restituit belli iure vindica-
m, verum imperio eius latiores etiam fines
iecit, auxitque popularibus. Quid liberalius,
donum spectes? si victorem ac belli ius, quid
ementius? sin animi magnitudinem, quid ma-
s, rarius, memoratu dignius? Venerat ad Ale-
ndrum Taxiles, vir & sapiens & opibus quam-
axime insignis, quique magnæ opulentæque
diæ imperitaret parti. Is igitur primis in con-
essibus & comiter & magnanime: Neque, in-
uit, remotissima in hæc à Macedoniæ regno lo-
ideo profectum te, Alexander, arbitror, quo
uictis nobis ea tantum adimeres, quæ ad victũ
cessaria sunt, vtque & terram & aquam, quod
ostri dicunt, victis eriperes, pro quibus tamen
strenuis & sapientibus viris pugnandum videa-
r: maiora itaque his à te, tot tantisque labori-
is ac periculis quæruntur. Quare sic, ô rex, ha-
eto, si te forte Taxiles hic opulentior tuo etiam
sius iudicio habeatur, conferendis in te mune-
bus abunde paratus, atque instructus venit ad
rtamen: sin maior ipse, longeq; me his instru-
ior es omnibus, tua ipse in Taxilem, vt maior ac
cupletior, confer & munera & officia, neque e-
m inferior tibi esse recusat. Ad quem nec dege-
ranter Alexander, necnon ex dignitate: Per Io-
em, ego quidem, ô Taxiles, vel hoc vno pugnæ

tãtum genere decertaturus tecum ſum, neq; ipſ
vinci abs te vllo modo patiar. Itaque quanquan
plura ab illo accepit, longe tamen plurima in ill
Alexander contulit, vt poſt alia permagnaq; eti
munera, mille talenta familiaritatis ac beneuolẽ
tiæ gratia ad illum miſerit. Atq; hæc quidem ad
uerſum deuictos hoſtes. Superato autem Poro
proximisq; ſubactis nationibus, Philippum vnum
ex æqualibus ſuis quinq; millibus præfecit oppi
dis vicisq; longe plurimis à ſe captis. Velle autem
referre, quibus prouinciis quos præfecerit, quan
tusq; in hoc Alexander ipſe fuerit, hiſtoriæ eſt po
tius, quam ſuſceptæ de magnanimitate materia
Profuſus fuit in eodem hoc liberalitatis ac ma
gnanimitatis genere Marcus Antonius. Sed qui
hominem laudet de publico erogantem? quand
largitio ea iure ipſo videri poteſt rapina. Alexan
der vt victor ipſe ſibi lex erat & aliis pręſcribeba
At Antonio Romanisq; aliis patria ipſa lex era
ad quam referenda erant omnia, quippe cuiu
auſpiciis pugnabatur.

Ne autem hunc tanquam vltimum de magna
nimitate actum perinde ac neglectum relinqua
mus, magnanimorum quoque principum, eo
rumque laudatiſſimorum exempla quædam re
feremus: quibus & abunde conſtet, magnani
mum virum virtutibus vndique omnibus muni
tum eſſe oportere: & qui volunt principes & Re
rumpublicarum adminiſtratores in hac ipſa vir
tute potiſſimum eniteſcere, habeant quos potiſ
ſimum imitentur, cum aperte viderint, quæ ip
verbis proſequimur, extitiſſe qui factis ea actio
ni

busque & declarauerint illis, qui tunc temporis
ıerent, & post se etiam aliis perpetuo testata
liquerint.

Breuiores vero erimus referendis Iuliani Au-
sti monimentis, propter nomen eius Christia-
s hominibus parum gratum: quippe qui à Chri-
religione, in qua natus atque educatus esset,
rũ pie desciuerit: & quod à militibus oblatum
r ambitionem imperium præoccupauerit, non
pectato Constantij obitu, qui Galliæ eum cum
iperio præfecerat, aduersus quem collectis in
ıum copiis suis omnibus ac viribus armatus in-
uctusq; processerit, paratus confligere. Magno
tur atque excelso fuisse eum animo illud docet
ecipue, quod in imperio suo stabilitus, cum &
imi sui excellentiã & Romani imperij magni-
dinem per fortitudinem ac decus domitandis
clarare barbaris vellet, essentq; è consiliariis se-
toribusque, qui tum aduersus gentes alias, tũ
aximeGetas, qui illo quoq; tempore Gothi vo-
bantur, ꝙ fidem sæpius fregissent, ꝙ parum ste-
ſent fœderibus, expeditionẽ faciendam suade-
nt, respõdit, maiorem rem magisq; strenuũ atq;
nerosum, qui cum confligeret, hostem quære-
. Galatas enim mercatores, qui Romano sub-
cti essent imperio satis quotidie multos ære suo
Gothis coemere, quos perinde ac commerciales
ouincialibus exponerent. Itaque quod genero-
ra ac maiore fama digna sibi proposuisset, in
irthos expeditionem suscepit, quo & cladium
ercitibus Romanis illatarum vltor esset, &
ntis bellicosissimæ, quæ per annos fere sexagin-

ta finitimarum nationum capitibus insultasset, victorijs suis titulum adiungeret, Parthicusque agnominaretur, cuius rei tanto tenebatur desiderio, vt lituos fere assiduus somniaret & prælia. Pugnauit autem aduersus immanes ac barbaros exercitus, collatis sępius signis vbique victor, profligatorque aduersariorum. Disciplinam militarem constantissime retinuit, quam à militibus seuerissime seruari iussit, obeundis periculis ac prælijs maxime fidens, ac fortis, moderandis populis citra rigiditatem, iustus ac puniendis criminibus seuerus. Ipse continens, gratus, liberalis, beneficus, in sacrificijs magnificus, rerum ciuilium omnisque vrbanitatis, naturæ etiam ipsius rerum eminenter doctus sciensque, ac doctissimorum hominum admirator & cultor. Qui si in qua religione natus, quaque instructus fuerat, in ea perstitisset, vix haberent, qui virtutibus eius ac moribus detrahunt, in quo iure in illum inueherentur.

Ante hunc longe maiorem præ se tulit magnanimi viri speciem Vlpius Traianus aduersum numerosissimas maximeque feroces nationes, plurimis difficilimisque exantlatis bellis. Qua è re & complures sibi titulos de victorijs comparauit, & Romani fines imperij longe lateque protulit. Nam & Germanos transRhenanosque vt compressis quiescerent spiritibus coegit, & Daciam finitimosque Daciæ populos subegit, compluribus transDanubium regionibus in prouincię formam redactis. Itemque trans Euphraten ac Tigrim. Arabiam quoq; imperio adiecit. Armeniam

à Par-

à Parthis occupatã recepit. Albanis ac Persis regẽ dedit. Babylonem finitimasq; nationes ad Indiæ vsq; fines armis subactas cepit. Ad mare rubrum processit, tribusq; ibi prouincijs constitutis, ingentẽ classem cõparauit, qua in Indiam traijceret. Tantas has bello partas laudes adornauit singulari humanitate, qua in oẽs vtebatur, summa moderatione ac popularitate, Romæ pariter atq; in prouincijs amicos mirifice honorauit, ac beneficijs prosecutus est. Liberalitatem in omne genus hominũ exercuit, & priuatim erga notos, & publice erga ciuitates ac populos. Vias strauit, flumina pontib. iũxit. Ipse ingenio maxime trãquillo & placido, moribus adeo cõpositis, imperatorijsq; virtutib. ita cumulatus, vt ab orbe terrarum Deo proximus haberetur: nam & mortuus inter deos relatus est, & ꝙ Romanorũ imperatorũ ante eum nulli cõtigit, intra vrbem in foro cõditus est. Hocq; post ei⁹ mortẽ in votis mãsit atq; cõprecationibus, interq; bene ominandũ, dũ noui crearẽtur impatores, vt optarẽt illũ, qui creabatur, sicut Augusto feliciorem, ita Traiano meliorẽ. Ne autem sigillatim dicta factaque illius in exemplum adducantur, scriptorum iactura in causa est.

Et quoniam Alexander Mammææ filius, Seuerus Augustus, magnanimitatis ipsius numeros aut iam expleuit, aut vt expleret, omni studio contendit & opera: ex vita eius & rebus gestis exempla si non omnia, quod instituti non est huius, non pauca tamen referemus, quæ declarare facile quidem possint, magnitudinem illũ animi sui omni è parte, virtutum simul omnium muni-

iſſe præſidijs. Nam qualis quantusq; animi vigor eius fuerit, illud præcipue declarat, quod prius in Parthos, poſt in Germanos ferociſſimam ac maxime bellicoſam natioñe expeditiones ſuſcepit, cum Tingitano interim bello Furium Celſum, Illyrico Varium Macrianũ, Armenio Iulium Palmatum delegauerit: quibus victorijs conſularia ornamenta decreuit, additis etiam ſacerdotijs ac prædijs. Igitur mortuo Vario Heliogabalo, cum contaminata propudijs illius omnia ac ſceleribus comperiſſet, quod tum prudentis eſſet viri, tum imperatoriæ dignitatis, ſenatum omnem expurgauit, eademq; diligentia & magiſtratus vrbis & prouinciarum, vrbem etiam ipſam, tanta ex moribus illius corruptio inuaſerat. Itaq; impuros & flagitioſos homines publicis à muneribus imperatorijsq; miniſterijs amouit, ab equeſtri item ordine ac ſenatorio. Tribus quoq; ipſas recognouit: neq; eos neglexit, qui militaribus donati fuerant prærogatiuis: nec magni ciuis, nec boni imperatoris eſſe ducens pati aut magiſtratuum impuritatem aut ciuium corruptos mores. Ex aula quoque eijciendos curauit, qui obſcænis eſſent ac perditis moribus, aut quorum aula ipſa minime egeret miniſterijs, publice obteſtatus: & nequam & malum pupillum eſſe imperatorem, qui è viſceribus prouincialium inutiles parumq; opportunos homines paſceret. Nequaquam enim magnitudo illum animi immemorem ſui fecit, vt non conſideraret publici cenſus miniſtrum ſeſe eſſe, ac diſpenſatorem, haberetq; ante oculos Varij profuſiones familiaritatesq; inquinatiſſimas.

Legi-

Legibus constituendis de iure fisci, ac populi alisque item sanciendis, præter graues alios multique vsus viros, viginti semper adhibuit Romani iuris consultos, vsusq; inprimis est Vlpiano & Paulo clarissimis illius temporis ac peritissimis viris. Romani principis ac terrarum orbis rectoris proprium cum iudicaret, & tueri leges & corrigere, proq; re ac tempore nouas condere. Quibus condendis alijsque item constituendis adeo circumspectus fuit & consideratus, vt quos præfectos prætorij statueret, eosdē in senatum quoque ascisceret, quod indignum iudicaret, de senatoribus alium, quam qui senatorio esset ex ordine, iudicare debere. Popularitate vero fuit tanta, vt præter affabilitatem quotidianam, aditum quoque ad se, non amicis modo ac familiaribus, verum etiam militibus cæterisque hominibus quam facilimum præbuerit. Nam humanitate ea quidē fuit, vt etiam milites, qui de morbo iacerent, visitaret. Quid enim magnanimo viro conuenientius, quam in summa felicitate summoq; in imperio hominem sese esse minime obliuisci? Commonefacientibus matri atq; vxori, ne tātam ob familiaritatem maiestatē ipsam imperij minus venerabilem redderet, Quin hac ratione, respondit, & securiorem illam mihi facio, ac magis magisq; etiam diuturnam. Quo circa excelsam illam animi magnitudinē his alijsq; tum Romano principe, tum magnanimo viro dignis studijs atq; artib. potissimū exornauit Iusti vero honestiq; supra principes oēs studiosus fuit. Huius rei non exiguum indiciū est, quod Domitium

Vlpia-

Vlpianum ac Iulium Paulum, præstantiſſimos iuriſcõſultos prætorij ſui præfectos habuerit. Ipſum autem Vlpianum tantopere veneratus eſt, vt ſine illo maius aliquid vix decreuerit, quippe quẽ etiã cænis ac conuiuijs ſuis teſtem vbiq; adhibuerit. Deniq; maioribus tractandis rebus, ſiue publicis ſiue priuatis, doctos ſemper viros adeſſe voluit: qui vero abeſſent, per epiſtolam cõſulebat: facile paſſus vel à mediocribus etiam viris corrigi, cum quibus ipſe de ijs, quę aut egiſſet aut acturus eſſet, conferebat. Negotia cauſasq; ſcriniorũ præfectis, Romaniq; iuris peritis, viris quidem integris ac maxime probatis demãdabat, probe ab illis cognoſcendas atque exanimandas, poſtque ſibi referendas. In deliberando autem & conſultando, ne imparatus quiſpiam reſpõderet, ſpatiũ ad cogitandum præbebat. Si de iure tantũ req; aliqua grauiori aut de moribus tractaretur, ſolos doctos ac diſertos viros adhibebat in cõſiliũ: ſin de re militari, qui diutius verſati fuiſſent in militia, quiq; locorum, regionum, ponendorumq; caſtrorum maxime periti eſſent. E literatis vero hominibus, pręcipue qui hiſtorias noſcerent, è quibus intelligebat conſilia, artes factaq; ac dicta veterum imperatorum, tum Romani populi tum externarũ gentium. Vſuras fœneratorum moderatus eſt. Iudices Romę artibus ſingulis conſtituit, vt ſciret vnusquisque, ad quem cauſa quæque pertineret. Quos prouincijs rationibusque præfecturus ac prępoſiturus erat, eorum nomina populo proponebat, requirens, vt de ijs cogitationem ſuſciperet, pœna impoſita, ſi quis falſum perhibuiſſet

teſti-

testimonium. Nam & notarium falsi conuictum incisis digitorum neruiculis, ne scribere vnquam posset, deportari iussit. Vetronium Turnum familiarem suum, quod fumum, vt ipse dicebat, venderet: quippe qui præse ferret, suum ad nutũ imperatorem cuncta facere: ad stipem alligatũ fumo exanimari iussit, excitato è stipulis humidis viridiq; è materia: nolebat enim ab aulicis suis, vt ipse vsurpabat, vendi. Cõpilatores deniq; quosque fama erat, depeculari Rempublicam, abominatus est adeo, vt stomacho moueretur, quoties ex ijs, qui peculatus condemnati essent, obuium haberet aliquem. Itaque per præconem edixit, ne qui furti sibi esset conscius, ad se salutandum accederet. Condemnationes & rarius fieri & clementius, cauit, ipsasque vectigales esse ciuitatibus aut publicis instaurandis ædificijs, aut nouis faciendis. Libertinos equestrem in ordinẽ redigi minime est passus, quod ordo ipse equestris senatorum seminarium esset. Itaq; maxime celebrata est illius vox, vt magnanimo principe digna: Egone de præfectorum capitibus senatorumque mancipia ære empta sentẽtiam ferre patiar? Itaq; moribus ipse suis & Romæ & per prouincias censuram exercuit: non in rebus modo ciuilibus & publicis, verũ etiam militaribus. Nam milites ita continuit, vt si quis de via in prædium diuertisset, tum fustibus tum virgis cædi iuberet: quòd si militis ipsius persona obstitisset, cõtumeliosius obiurgabat. Dictum illud Christianum, Aduersum te quod fieri nolis, id tutemet aduersus alium ne feceris; nõ solum libenter vsurpabat,

ſed proclamari à præconibus mandabat, ac publicis celebribusq; in locis inſcribi Quocirca militem, qui aniculæ iniuriam feciſſet, exauctoratũ prius illi ſeruum addixit, qui labore eam ſuo aleret. Itaque quamuis maxime affabilis & erga milites officioſus eſſet, quippe quos Quirites vbiquẽ ſuos appellaret, neq; vnquã in expeditionib. niſi apertis cænaret patentibusq; tabernaculis ac poſt cænam ſtatim milites admitteret, quos ad pocula etiã inuitabat, ac nulla vnquam ratione exercitũ grauaret. Quin in expeditionibus illos faciẽdisq; itineribus, mulis iuuaret camelisq;: & quos languentes vidiſſet, opportuna illis omnia ſubminiſtranda curaret, matronisq; ac viris ſanctioribus commendaret exſolutis impenſis. His tamen è moribus ab ipſis militib. vocatus eſt Seuerus. Ac nihilominus auro argentoq; præter milites rarẽter alios donauit, indignum ducens, qui diſpenſator eſſet publici ærarij, ſuas in delicias voluptatesq; atq; oblectamenta familiarium prouincialem pecuniam conuertere: quę quidem eo quoq; ſpectabant, vt à Varij profuſionib. ac contaminatis moribus abhorrere, omni è parte iudicari vellet. Ipſos autem milites bene veſtitos & calciatos ſemper habuit. Eratque in illius ore dictum hoc maxime frequens: Militem probe armatum, veſtitum calciatumque eſſe debere, aliquidque habere ſemper in zonula. Siquidem inſtructum armis hominem mendicitatem ipſam ad quod non facinus ac deſperationem eſſe impulſuram. Sciebat autem quem quiſque gradum haberet in militia, quod etiam ſtipendia feciſſet, quæq; exi-
ſterent

ſterent virtutes cuiusq; ac merita. Alexandri vero tũ ſeueritas tum animi celſitudo in expeditione Parthica potiſſimũ nota fuit. Nã Anthiochię cum eſſet, haberetq; cognitũ, milites lauaſſe apud Daphnem in balneis, ſibiq; delicias feciſſe, illos ipſos capi cunctos, & in vinculis vt haberẽtur, impauit. Qua è re legio, ex qua illi erant, tumultuari cum cœpiſſet, ipſe in ſuggeſtũ aſcendẽs ſeueriſſimã cõcionem habuit. Cumq; aſſueueraret ſe nullo modo paſſurũ, Romanã diſciplinã corruptum iri, tumultusq; ſtatim eſſet exortus inclamãtis legionis: Iſtas, inquit, voces aduerſus hoſtem exercete, non imperatorẽ qui vos alit: quas ni cõtinueritis, ego vos hodie ad vnum vſq; omnes dimittã Quirites, atq; haud ſciam, an Quirites, qui ius humanũ nõ agnoſcitis. Cumq; his auditis fremerent, ferroq; minabundi aſtarent: Ferrum, inquit, dexteraque in hoſtem exercendæ vobis ſunt: neque enim iſta me terrent, qui ſenatum, qui patres conſcriptos, qui Rempublicam vniuerſam habeam necis meę vindices. Tunc ingenti voce inclamans: Abite hinc, ait, ex Alexandri cõſpectu Quirites, armaq; è veſtigio proijcite. Tantus igitur ex his dictis milites terror cepit, vt poſitis armis ſimul ac ſagulis non in caſtra auſi ſint regredi, ſed diuerſo itinere in familiarium atq; hoſpitum domos exterriti confugerint; ſilentio errorem confeſſi: ac tametſi triceſimo poſt die exauctoratam legionẽ in locum ſuum placatus reſtituit, tribunos tamen ſecuri percuti iuſſit. Tanta igitur ſeueritas militem continentiſſimum præſtitit, vt non exercitus iter per prouincias facere, ſed ſenatus vide-

videretur, qua è re perinde ac Deus à prouincialibus suscipiebatur. Ac nihilominus milites licet iuuenē, tamen vt patrē eum colebant, vt Dei filiū venerabantur, quippe quib. illo tribuēte nihil prsus deesset. Nam quantū ad senatores spectat, eū se erga illos gessit, tanta humanitate comitateq; vsus est, vt sub eo senator omnino perierit nullus. Se vero fortunamq; suam, summumq; illū animi vigorem ita moderatus est, vt dominum appellari se passus nunquam fuerit; epistolas ad se scribi perinde ac priuatum voluerit, adhibito tantū imperatoris nomine. Salutari vero se nō aliter sustinuit, quam vt vnus è senatorib. apertis foribus ac patenti velo. Salutandi vero mos hic erat & simplex & minime quidem ambitiosus, Aue Alexander. Si quis à salutantibus aut caput inflexisset, aut blandius locutus esset; quasi adulator aut ridebatur, aut statim iubebatur abire. Itaque vt ipse cum amicis familiarissime viuebat; sic ad eius salutationem præter honestos & integra fama viros nulli admittebantur: quando parum bonæ famæ mulieres ad conspectum matris atq; vxoris; ne admitterentur, imperauit. Eunuchos quoque palatijs eiecit, præterquā qui mulieribus ministrarent in balneis. Quid quod mulieres infames publicari; exoletos quoque deportari cauerit? A luxu autem ita abhorruit, vt in cōuiuio aurum nescierit, abacū eius ne plus ducentę argenti libræ adornauerint, quod videlicet in militum stipendia aurum argentumq; conuertendum duceret magis quam in spectacula, splēdoremque minime necessarium, ac superfluentem

m: ministros suos ne publicis quidem in conui-
uijs aurata veste vti voluerit, quo moderatione
ac sua vrbanum quoq; luxũ moderaretur. Quid
uod in conuiuijs aut Vlpianum, aut è doctis vi-
s vnum semper aliquem adesse voluerit, cuius
rmone inter discumbẽdum oblectaretur? Cum
riuatim cænaret, librum in mensa semper habu-
, quem cænatus lectitaret. Denique publicis in
onuiuijs eam retinebat simplicitatem, quam cũ
riuatus cænabat. Conuiuia vero eius fuere ipsa
uidem parca, ob publicum exemplum, nitoris
men summi eximiæq; lautelæ, scenicas tamen
 ijs voluptates abominatus. Gemmarum vsum
irorum esse negabat, muliebremq; ad comtum
idicabat spectare. Ipse vsus est chlamyde fre-
uenter coccina, in vrbe tamẽ semper toga. Præ-
extam vero ac togam puram nisi consul nunquã
ccepit, eamque de Iouis templo sumtam. Con-
ulatum ter tantum inijt, in quo statim alium sibi
ffecit. Quod vero dandi virtus erogandiq; cõ-
uetudo ac beneficentia magnanimitatis ipsius
uoddam quasi condimentum esset, liberalitatẽ
a exercuit ac beneficentiam, nullus vt dies præ-
eriret sine liberali ac benefica eius opera. Ole-
um quondam populo Romano à Seuero Augusto
onstitutum, post ab Vario Heliogabalo subla-
um restitui iussit. Ter populo cõgiarium addita
arne, ter militi donatiuũ præbuit. Præsides pro-
uinciarum, quos integros comperisset, & hono-
ibus & donis ita prosecutus est, vt vitæ reliquum
possent honeste ducere. Ipsa autem dona cõfere-
bantur pro dignitate cuiusq; ac pro vitæ genere.

 Si-

Siquidem magnificas ædificare ſolitus erat domos, quibus poſtea amicos, deque ſe ac Republica benemeritos donabat. Viros etiam bonos inopia preſſos ſubleuabat conferendis agris, ſeruis, gregibus commodiſque alijs diuerſi generis. Rhetores, Grammaticos, Medicos, Haruſpices, Aſtrologos, Architectos ſalarijs proſequebatur. Oratores qui in foro verſarentur, gratiſque cauſas agerent, liberaliſſime eſt complexus. In ægrotos quoque nihil omittebat, quod præſtare ipſe poſſet. Vrbibus terræmotu concuſſis dari pecuniam ex vectigalibus ſtatuit, inſtaurandis tum publicis tum priuatis ædificijs, itemque ad publica conſtruenda opera. Theſauros eorum eſſe decreuit, qui illos inueniſſent. Quos ex amicis ac probatis viris ſciret aut nihil petijſſe ab ſe, aut parum quidem accepiſſe, vocatos coram hortabatur vti peterent, quibus opus eſſet, ne tacitum haberent, ęgre ſe ferre oſtendens: quod dũ nihil ipſi requirerent, debitorem conſtituere eum vellent: minime vero id ſe paſſurum, vt qui priuatus eſſet, de Auguſto quereretur. Condemnatorum bona ita contul disposuitq;, vt e tali collocatione ſequi nullo do poſſet infamia. Præfecturas, proconſula magiſtratuſque vbique diſtribuit, adhibi natus iudicio. Superato Artaxerxe Perſ m rege prædam omnem militibus conceſſit, quæ quidem maxima fuit ac locupletiſſima: quo tempore Perſæ ſerui Romæ haberi primum cæpti. Veſtes ornatuſque corporis, poſt annum inter amicos familiareſque partiebatur. Demum vectigalia ita contraxit

im-

nminuitque, vt qui Varij tempore decem præ-
itiſſet aureos, tertiam tantum auri partem præ-
aret ſuo. His maxime exemplis iudicari po-
eſt, quæ & qualis eſſe debeat magnanimorum
beralitas, quodque etiam benefaciendi ſtudi-
m, mirificeque eſſe abſtinendum illis à luxu ac
iperfluentia, ne ſuo præſertim exemplo ciuita-
em inficiant. Magnificentiam quoque Ale-
ander ſic exercuit, vt animi magnitudini nulla
parte deeſſet. Thermas fecit, quæ Alexandri-
æ ſunt dictæ: addidit & thermis ſyluas: de oleo
tiam cauit, vt & mane & veſperi in illis luce-
ceret. Ab Antonino Caracalla inchoatas &
erfecit & exornauit. Balnea & horrea in ſin-
ulis vrbis regionibus ædificauit ob ciuium com-
ioda. Baſilicam miræ magnitudinis inchoa-
it, quam morte præuentus non perfecit. In
aiano de matris nomine appellatum cum la-
u & piſcationibus palatium fecit, alia item æ-
ificia in honorem affinium. Pontes à Tra-
ino factos inſtaurauit, nomine ſuo non ad-
ito, nouos & ipſe fecit. Statuas ſummorum
irorum vndique tralatas in foro Traiani col-
ocauit. In foro etiam D. Neruæ ſtatuas poſuit
iuorum imperatorum cum titulis & rerum ge-
tarum ſubſcriptione. E Porphyretico & Lace-
læmonio lapide immiſta opera primus inſtituit,
plurimasque ſtatuas hoc genere diſpoſitionis di-
ierſis in vrbis locis poſuit. Quodque ad vr-
bis ſpectaret atque imperij dignitatem, carru-
cas, rhedasque, quibus veherentur ſenato-
res, argentatas eſſe voluit. Edendis quoque

 ſpecta-

ſpectaculis ludisque theatralibus magno etiam opere delectatus eſt. Pietatem vero ac religionem videtur inprimis coluiſſe. Cui enim virtuti vir magnanimus addictus magis eſſe debet quam pietati ac religioni? Cum præmium eius idem ſit illud, quod deorum eſt immortalium, honor ac reuerentia. Itaque vt omittamus, qua pietate vſus ſit in matrem, quæ quidem temporum illorum iudicio maior eſſe non potuit in omni obſeruantiæ genere, templa frequens viſitabat. Romæ cum eſſet, ſeptimo quoque die Capitolium aſcendebat. Rem diuinam ſuo in Larario mane primo faciebat, quoties cum vxore non cubuiſſet. Quo in Larario tum optimorum Principum ſtatuas collocatas habebat, tum ſanctiſſimorum hominum, & in ijs Habraæ, Orphei, Apollonij, ipſius quinetiam Chriſti, Saluatoris noſtri, cui etiam dedicare templum cogitauit, eumque inter deos referre, diſſuaſus tamen ab illis eſt, qui dicerent, ſi id faceret, vniuerſos breui futuros Chriſtianos, veterumque ædes deorum quamprimum deſertum iri. Nam exorta contentione inter Chriſtianos & popinarios, de loco quodam, in quo Chriſtiani ſacellum ædificare inſtituiſſent, popinarij vero aduerſarentur, vt qui locum eum ſui iuris eſſe dicerent, conſultus imperator reſcripſit, ſatius eſſe Deum illic coli. Cæterum quod argentum in templis dedicaret, non temere quinque libras exceſſiſſet, aureum vero tantum aut reticulum eſſet, aut bracteola, ſuſurrare Perſianum illud ſolitus: In templo quid facit aurum

rum? quod ad vsum quidem hominum esset inuentum, commutandasque ad res in vita agenda necessarias. Quod vero iudicari pium iure suo potest, præclarissimorum virorum heroumque simulachra secundo in Larario venerabatur: in ijsq; & Ciceronis, cuius de Republica, deq; officijs libros frequentius lectitabat: & Virgilij, quē poëtarum Platonem vocabat. Dona, quæ à regib. accepisset, reponi in templis iubebat. Matri puellas sacras instituit, quas Mamæanas vocari voluit. Isium ac Serapium perquam decenter ornauit signis additis ac doliatis, quibusq; alijs mysticis opus esset. Quem autem imitaretur, elegit potissimum Macedonē Alexādrum, cuius laudes & audiebat libentissime & legebat historias. Itaq; statuam eius inter Lararij diuos habebat, venerabaturq;: etsi ebrietatem condemnabat atq; in amicos crudelitatem, delectabaturq; eorum lectione scriptorum, qui illum ab ijs vitijs tutarentur. Ad secundam mensam in expeditionibus præsertim, militares admittebat amicos ac notos homines, quibus poculum dabat: Sume, inquiens, in honorem Magni Alexandri. Numos quoque sub imagine illius ac nomine conflari iussit ex electro & auro: omni deniq; laborabat studio, quo dignus Alexandri nomine videretur. In expeditione enim Parthica, qua regem illum potentissimū vicit, Alexandri ipsius exemplo & argyraspidas & chrysoparidas, & phalangem constituit hominū triginta milliū, sex e legionibus, similibus instructorum armis. De seipso, quod magnanimi proprium est, prædicari male libenter audiebat: pro-

indeque tum Oratores tum Poëtas, qui panegyricos de ipſo ſcripſiſſent, audire nunquam voluit: hortabatur vero eos vt facta laudarent priſcorum, maximeque Romanorum, cum primis autem Alexandri Macedonis. Quin & ipſe cum eſſet maxime eruditus, vitas bonorum principum verſibus ſcripſit, atque, vt traditum eſt, non inuenuſte. Geometriam nouit atq; Aſtrologiam. Egregie etiam pinxit. In haruſpicina auguralique admodum profecit. In Muſicam pronus, nunquam tamen, quod imperatorium minime duceret, teſtibus cantauit vllis, prætetquam pueris ſuis. Bonus & luctator fuit & palæſtrites: eratque mos eius publica poſt negocia, bellicasque ac ciuiles curas, legendis tum philoſophis tum oratoribus aut poëtis dare operã. Inde aut curſu, aut lucta, aut palæſtrico alio ludo ſe exercebat, cum eſſet ipſe iuuenis: ſiquidẽ mortuus eſt annum agens ſeptimum ac trigeſimum. Mortis autem ita contemtor fuit, vt in pugna illa Parthica inter tela, & qua maxime conferta erat acies, verſaretur: nec imperatoris ſolum munia, verũ etiã ſtrenui dextra militis munus edens. Cũ autẽ à Thraſybulo Mathematico prædictum ei eſſet barbarico gladio occubiturũ, lętatus dicitur, ꝙ exiſtimaret ſe in acie caſurũ, ac dijs ipſis ſimilem & parẽ futurũ, in pugna ſi caderet: quippe qui cum alacritate quadã animi referret Alexãdrum, Pompeium, Cæſarem, adderetq; & Ciceronem & Demoſthenem, violenta morte diem obijſſe. Delectatum vero eum tum doctis viris, tum etiam probis ac ſanctis moribus, indicio

io est, quod inter consiliarios publicis ac priua-
is rebus deliberandis administrandisque, ijs po-
issimum, quos referam, vsus est: Vlpiano & Pau-
o, Romani iuris prudentissimis ac maxime inte-
ris viris: Fabio Sabino, tantæ grauitatis, conti-
ientiæ sapientiæq; vt Cato illius temporis habe-
etur: Ælio Gordiano, viro maxime insigni:
Ælio Serenato, quem ætas illa sanctissimum iu-
licauit: Cæcilio Seuero, qui vir illius temporis
loctissimus est habitus: Claudio Donato, ora-
ore amplissimo, & Q. Marcello, quem optimũ
uisse Historicum, Spartianus est autor.

Fuimus fortasse longiores in colligendis Ale-
andri dictis ac factis; quod eo libentius fecimus,
quod Alexander iuuenis ea præstitit ex omni
arte, quæ senectæ ætatis videntur esse propria:
eque hoc ambitiose, vt perinde ac historiæ scri-
ptoris munus obiremus, verum quo palam ex-
emplis faceremus, magnanimos etiam viros in-
entos, qui virtutes cæteras magnanimitati con-
unxerint, appositeque atque conuenienter à
onis philosophis dictum esse, virtutum qui-
dem omnium ornamenta inesse debere magna-
nimo. Cæterum quo magnanimum ipsum per-
fecte teneamus, adijciemus hic verba ipsius, quæ
deuicto Artaxerxe, Parthorum ac Persarum re-
ge in senatu atque ad populum habuit, ex qui-
bus apparebit, quam parce, quam moderanter,
quam etiam paucis de seipso deque tota vi-
ctoria locutus fuerit: Neque verbis, inquit, mul-
tis opus est, nec magniloquẽtia. Artaxerxem regẽ
relictis signis intra Persidis fines cõpulimus. Cen-

tum triginta millia equitum fudimus: Cataphra-ctorum, quosq; Persæ clibanarios vocant, decem millia in pugna cecidimus, quorum armis nostros instruximus: Captos è Persis plurimos vendidimus ac seruire docuimus: Ex elephantorum numero, triginta cepimus, decem & octo viuos perduximus, ducenti interfecti, falcati currus mille & sexcenti capti: Mesopotamiam recepimus. Miles diues, exercitus victor domum in patriam redit. Quod reliquum est, quodque erga Deos immortales humana gratitudo exigit supplicationes decernamus, ne deorum ipsorum parum memores tanta in victoria videamur.

Ex ijs igitur quæ in medium adduximus, satis constat, & iustitiæ & liberalitatis, & spectatæ cuiusque virtutis, maxime spectatas actiones in magnanimis viris tãquam perflorescere. Quibus tamen referendis etsi aliquanto longiores fuimus non desistemus tamen à quibusdam etiam recensendis, quæ tum dicta, tum tentata illorũ nos magnanimitatis admoneant, qui ea aut dixere, aut tentauere.

Sextus Pompeius Magni Pompeij filius, qui Siciliam obtinebat, cum inde ex Africa à Lepido, hinc ex Italia ab Octauio, maximis terra marique exercitibus premeretur, decreuit vno eoque maxime illustri prælio decertare. Misit itaque ad Octauium, qui maritimum illum ad certamen prouocarent, quo de vniuersa re coactis semel viribus vtrinque ageretur, statuta die pugnæ, nauiumque etiam certo numero: quæ res

ne

ie ab Octauio quidem detrectata est. Idem antea
um Antonio atq; Octauio percussis fœderibus,
um illos in triremi accepisset in cænam, atque
nter discumbendum ab Menedoro classis præfe-
to clam esset admonitus, vtriusq; capiendi, qua
atione & paternam vlcisceretur necem, & vni-
uersum sibi imperium vindicaret: cum Menedo-
us ipse ita prospexisset nauibus, vti euadere neu-
er in continentem posset, summa cum animi cel-
itudine respondit: Menedoro quidem id licere,
ui peierare fas esset (fuerat enim seruus) Pompe-
o vero Magni Pompeij filio nequaquam licere.
Vtrunque animo quam generosissimo.

Pullulantibus tam inter Antonium atq; Octa-
uium discordiæ seminibus, cum hic Antonij fa-
miliares amicosque, alium alio per honestas di-
mitteret causas, Lucium quoque illius fratrem,
quem antea fame pressum ad Perusiam in dedi-
tionem acceperat, mittere ad Antonium decre-
uit, cum mandatis; siue Lucium vt tentaret, siue
quod ea per fratrem potissimum Antonio nota
esse cuperet. Ad quæ Lucius, non vt liberalem
modo atque ingenuum decebat tum ciuem tum
senatorem, verumetiã vt summo ac maxime ex-
celso animo præditum: Si meus, inquit, frater An-
tonius aduersus triumuiratũ pro patriæ libertate
contra te, Octaui, moturus est arma, quanquam
de me tantopere es benemeritus, clam tamen pa-
lamve ad illum proficiscar, aduersum te pro pa-
tria dimicaturus: sin ea est fratris sententia, vt sua
tantum pro dominatione aduersum collegas sit
bellum suscepturus, ego pro te, Octaui, aduersus

fratrem armatus atque in acie ſtabo, nequaquam deſiturus tua pro cauſa contra illum pugnare, quandiu intellexero, patriæ in te libertatis curam ineſſe, quam & amicitiæ & generi vbique ſum præpoſiturus. Atque hæc quidem verba vt magnanimiter à Lucio dicta, ſic etiam ab Octauio maxima quoque cum admiratione ſunt ſuſcepta.

Nec vero indignum videatur cuiquam, ſi Iuliæ Antonij Triumuiri matris egregium tum factum, tum generoſa admodũ retulerimus verba. Nam cum Lucius Cæſar, Iuliæ frater, in illa triumuirali coniuratione morti eſſet deſtinatus, militesque ad eum occidendum concurriſſent, qui ad ſororis domum confugerat, illaque dignitate atque auctoritate ſua graſſatores initio arcuiſſet à limine, tandem in forum profecta, vbi Triumuiri cõſidebant, virili maxime animo, quiq; antiquum præ ſe ferret genus familiæque nobilitatem, ante filium ipſum conſtituta: Ego meipſam imperator accuſo, inquit, quæ Lucium fratrem meum, auunculum tuũ, penes me domi aduerſum edicta veſtra habeam, quẽ vt recte intelligas, habitura etiã ſum. Proinde ſcias, vno vtiq; gladio matrem cum auunculo ſimul transfigendã. Qua animi magnitudine effectum eſt, vt Planci cõſulis opera Lucij ſit Cęſaris incolumitati proſpectũ ac reſtitutioni.

Nec vero ab re fuerit, ſi alterũ quoq; ac tertiũ huic matronale exemplũ ſubdidero. Theſta Dionyſij tyranni ſoror, cum à fratre grauiſſimũ accuſaretur in modum, ꝙ ipſa Polyeni coniugis fugæ conſcia, nullum fratri feciſſet rei eius indicium: ad ea, qua ipſa quidem erat animi magnitudine metusq;

sque omnis expers: Adeone, inquit, Dionysi, naua tibi visa sum, degenerantiq; prorsus animo, vt non Polyxenũ maritum fuissem secuta, si us mihi cõsilium fuisset cognitum, omnis eiusem fortunę atq; ęrumnarũ comes futura ac particeps? ac si nõ satius vtiq; fuisset, vel exulantis ac fugi viri vxor dici, q̃ dominãtis Dionysij soror.

Tymoclia, singularis pudicitiæ matrona Thebana in direptione per vim à Tribuno cognita, um haudquaquã multo post arte quadam vsa recipitem dedit in puteum, deuolutis è vestigio urimis in caput eius saxis, quo illũ omnino cõceret. Accusata igitur à cõtubernalib. deductaq; d Alexãdri conspectũ, & incessu ipso & corporis otius statu, quanquã captiua atq; à militibus tra-a, admirabilẽ præ se tulit animi magnitudinem. nterrogata igitur ab Alexandro, quænam esset uoq; è genere? tum ipsa animo maxime confirnato, vultuq; robur ipsum animi referente: Ego, nquit, ô rex, Theagenis soror sum, eius inquam Theagenis, qui dux exercitus in Cheronęa aduersus patrem tuum Philippum, instructa acie pro Gręciæ libertate pugnãs fortissime occubuit. Admiratus igitur matronæ magnitudinem animi tãam Alexander in summa etiã calamitate, & in respondẽdo & in vindicando vim illatam, liberam am cum omni familia esse iussit.

Phocion Atheniensis cum iniustissime duceretur ad supplicium cum alijs etiam quibusdam ciuibus interrogatus ab amicis, qui illum honoris gratia atq; amicitiæ sequebantur, velletne per eos ipsos filio aliquid significari: Vt illatæ in me

popu-

populo ab Athenienſi iniuriæ prorſus obliuiſc
tur. Cum autem venenum deficeret, quod in il
alijs abſumtũ fuerat, mortiq; afferret mora à ca
nifice, ꝙ vellet duodecim ſibi prius drachmas
à magiſtratu pro veneno ſolui, tanti enim eius v
nibat vnciola: Non ſtabit per me hoc, inquit Ph
cion, vocatoque ex ijs, qui ſequebantur, amic
Quando, inquit, emori Athenis, niſi emta pri
morte non licet, huic quæſo pretium veneni n
mine meo exoluito.

Caius Cæſar dictator, tum admonentibus, t
obſecrantibus ex amicis non paucis, vti cuſtod
ſibi adhiberet corporis, Sullæ præſertim exempl
Quanto, inquit, ſatius eſt ſemel emori, quam m
mẽtis ſingulis ab metu ac ſuſpicione cruciari. Id
cum animaduertiſſet, ſuſpenſum in Aruernorur
templo gladium, perinde ac ſpolium quoddar
eius, ſubriſit, detrahique illum è teſtitudine ab ij
qui notam inde afferri victori ipſi exiſtimarent
minime paſſus eſt.

Alexandri Magni dictum quam celebratiſſim
eſt, regis id eſſe proprium, à quibus male audierit
in eos beneficentia maiore vt vtatur. Suadentib
amicis, noctu cum Dario pugnandum eſſe, ne
aperto pugnaretur Marte, tanta hominum inſpe
cta multitudine, miles conſternaretur, maxim
cum ſupercilio inclamauit: Victoriam ſe null
modo furaturum.

Ex quibus omnibus abunde ſatis dictis appa
ret, quæ ſint magnanimi ipſius partes ac munera
quem ſatis etiam conſtet in magnis verſari, quib
ſe omnino dignum, ac iure quidem ipſo & dignũ
&

benemeritum putet, atque ad ea capessendum
axime idoneum; qua quidem in amplitudine
rum actionumque videri merito suo non sum-
us modo verumetiam admirandus queat. Ac
hilominus quoniam à dignitate minime rece-
t, ac decoro, mediocritatem vtique seruabit,
que etiam temperamentum, vt neque à medio
so discedat, talemq; se existimet, qualis haberi
gnus est, talia etiam agat, qualia animi eius ma-
itudini conueniant. Quando nec à medio, vt
ctum est digreditur, qui neque plus minusve
iam par est, agit: neque se aliter gerit, quam vt
gnitas eius postulat, & quam eius ipsius mune-
: est atque officij.

CAPVT IX.

Quomodo pecunia reposita sit asseruanda?

QVANDOQVIDEM insidias adulato-
rum & assentatorum, quibus peculium
principis notum est, difficulter euitare
inceps potest, est vt pecuniam certis vsibus ad-
ibeat, vnde in parasitos non facile queat redun-
are. Varia in hoc veterum cautio fuit. Impera-
or Augustus pecuniam, in imperij sumtibus cō-
arsam ad vsuram, fideiussoribus acceptis, credi-
it: Antonius pius ad vsuram quincuncem: Idem
lexander Seuerus fecit.

Neq; tamen hæc à principe ita intelligi velim,
t etiam suam pecuniam ad vsuram elocet. Tan-
um enim abest, vt principe id dignum sit, vt et-
um à ratione longe dissitum in expressum Dei
ver-

verbum manifeste impingat. Gratis mutuò dar pecuniam duobus modis prodest. Primo enin fideiussores de securitate creditæ sortis melius ca uent: deinde vero subditis illa ansam ditescen di præbet: id quod principi maximopere prodes Romani tempore pacis & otij thesaurum suun argenteum & aureum liquefactũ in massam te gulæ non absimilem redigebant. Reges Marocc ex thesauris suis globos factos in summitatibu summorũ Moschorum siue templorũ collocarũt Nostra tempestate principum thesauri in ferrei cistis reconditi adseruantur. Has Guilielmus du Mantuæ ioco magnos diabolos vocare solebat Et hæc de pecunia satis.

Capvt X.

De populo.

Deinceps de potentia, quæ vere nominari potest potẽtia; & in populo cõsistit, nonnihil agamus. Omnis potentia, quæcumq; esse potest, in hoc est fundata. Cu multus est populus, is omnibus quoq; abundat, quæ humana industria & intelligentia complectitur: id quod ex sequentibus, vbi hæc vocabula Populus & Potẽtia promiscue pro vno & eodem vsurpabũtur, planũ euadet. In populo autem duo considerantur. Multitudo nimirum & Fortitudo.

Capvt XI.

De populi multitudine.

Civis ordini inprimis salutaris est magna populi frequẽtia. Ait enim Seruius Tullius, ciuitati res arduas moliẽti, præclaraq; facinora acturæ nihil æque necessariũ esse

ſe ac frequentiã ciuium, qua ingruentibus belli
fficultatibus confidat. Quod ſi enim numero
uci ſunt, facile aut peſtilentia, lue cõtagioſa ali-
e ſymptomate tollentur.

Viderunt hoc Spartani. Victi .n. in pugna Leu-
tica cum ciuibus circiter mille ſeptingentis de-
letatis ſimul imperium Græciæ amiſerunt. The-
ni & Athenienſes à rege Philippo vnica pugna
ſi plane protriti & euerſi ſunt. Contra vero im-
rio Romano totus orbis fere ceſſit, non tam
rtutis ergo, quam multitudinis ciuium: quã ar-
unt bella etiã remotiſſimis in locis eodem ſæ-
numero tempore geſta, in Italia, Gallia, Hiſpa-
ı, Sicilia, Sardinia, Macedonia & alibi.

Nonnunquam vno pluribusve locis fuſi pluri-
bs ſuorum deſiderabant: ſemper ęque forti ani-
): quod quo maior accepta eſſet clades, maiori
mine vbiq; confluerent. Hinc Cineas Romam,
qua eius mentio incideret, multorum capitum
rnæam hydrã nomĩnabat. Rex Pyrrhus ingenti
ęlio Romanis deuictis cum breui dierum curſu
omanos maximas copias de integro coegiſſe
imaduerteret, obſtupuit, omniq; ſpe deinceps
s vincendi abiecta de pace ad Romanos miſit;
d fruſtra. Multitudine militis procul dubio Car-
aginenſibus Romanus fuit ſuperior: ſiquidem
omanæ clades ſemper maiores fuere, quam ho-
um. Primo bello Punico Romani quinquere-
es circiter ſeptingentas amiſerunt: Carthagi-
enſes vero duntaxat quingentas. In ſecundo
llo Punico in pugna ad Cannas facta plures ce-
dere Romani quã Carthaginẽſes toto illo bello.

Indu-

Indubitatumque eſt apud Hiſtoricos Romano
in bello contra Pyrrhum , Numantinos , Vi
riatos, Athenianos, Sartorianos , Spartanos plu
res amiſiſſe , quam obtruncaſſe. Victoria tame
penes eos ſemper fuit, propter populi multitudi
nem. Arabes, Saraceni, Tartari, & noſtro ſecul
Mamud Maſſagetarum rex,quem tota India pe
horreſcit , Turcæ , res multas præclare geſſerun
plures tamen multitudine populi , quam robor
& virtute.

Accedit huc quod ſubditorum multitudinen
magna etiam opum poſſeſſio comitatur. Multi
tudini enim ſubditorum tributa, cenſus, aliæqu
penſitationes reſpondent , & copioſam fiſco ac
ceſſionem adiungunt. In Italia & Gallia non fa
cile inuenias argenti ſiue aurifodinas:maior tam
his eſt copia auri & argenti , quam vlli Europę
regioni. An hæc aliunde quam à frequentia inco
larum promanat? Hi pecuniam cōmerciis & ne
gotiationibus ſuis, quibus ad diuerſas mundi pla
gas excurrunt , important. Multus populus ne
ceſſario ferax & cultum ſolum, vnde non tantun
peti poteſt victus , ſed & conueniens rerum ma
teria, requirit. Memoriæ prodidit Suidas ſuo tem
poro Galliam fuiſſe cultiſſimam, magis tamē po
puli multitudine quam ſolertia. Atqui certiſſimi
eſt abundantia diuitiarum iuxta ac multitudin
commerciorum tam res priuatas quam publica
mirum in modum proficere atque adaugeri.

Etſi hactenus Hiſpania inculta fuit habita: nō
tamen id factum eſt , quod regionis natura eſſe
aſpera & inepta producendis frugibus: ſed quod
magna

gna esset incolarum solitudo. Est enim ea re-
omnium, quæ vitæ ciuium sustentandæ vsui
nt, feracissima: Et profecto, si grauiter excole-
ur, varios fructus immensæ turbæ alendæ pro-
ceret. Qualis enim olim fuit? Certe constat,
scis temporibus non tantum vnicum exercitũ:
d etiam Romanorum & Carthaginensium co-
as præter suos incolas vno & eodem tempore
aisse. Neq; extitit vlla regio, quæ pluribus bellis
omanum afflixit quam Hispania. Quoties enim
si victiq; fuerunt, toties maiore exercitu colle-
o arma repararunt.

Sed omissis veterum negotiis aliquantum re-
ntiora memorabo. Constat regem Granaten-
n in bello cõtra regem Ferdinandũ vltra quin-
aginta millia equitum duxisse. Tantæ copiæ, vt
axime omnia loca excutias, neque in Hispania
eq; in Portugalia iam cogi possent. Quid vero
usæ est? Anne vis & habitus soli mutatus? an di-
ersus ibi aër: Neutrum horum. At hæc est vnica
uius rei causa, quod incolæ sedes suas spõte mu-
uerint, quo factum est, vt etiam incolarum pau-
tate agriculturę studium hactenus vtplurimum
onticuerit.

Pauciores iam sunt incolæ, atq; ante fuerunt,
uam Hispanis Mauri arma inferrent: Eo.n. bello
præter captiuos in Barbariam mancipatos alioq;
lispersos) intra trium mensium spatiũ septies cẽ-
ena millia hominũ & amplius perierũt. Hinc in-
ecutũ bellum, quo Hispani Mauros vltra quingẽ-
os annos persecuti tandem Hispania plane eie-
erunt. Interea temporis tot vtrobique homines

neci dati, vt magna vastitas etiam integrarũ pr
uinciarũ sit subsecuta. Bellum hoc finitum nih
pacatiores & trãquilliores fecit Hispanos: infe
enim copijs Africanos, Neapolitanos, Insubr
nouas insulas, deniq; Belgium, vbi soli affectal
rerum summam, inuaserunt. Quot credis in tã
& tam diuturnis tumultibus calamitate belli
consumtos? quot Martis vi perculsos? De ijs, q
indies in pdictas regiones ibi habitaturi, negot
turi, aut vrbes defensaturi abeunt, in psentia ni
aliud dicere habeo, quam ꝙ numerari nõ possu

Adde ꝙ rex Ferdinandus publico edicto (qu
postea rex Emanuel Portugaliæ imitatus est) c
Iudæos, quorũ rationem si ineas, circiter cent
viginti quatuor mille familiæ fuerunt, q̃ vt vul
creditur capita efficiunt octies centena millia,
ditione eiecit. Turcicus vero imp. Baiazethes m
gno errore regis perpenso solebat dicere, mir
se regis Ferdinandi acumen & intelligentiam
ea re, quæ imperijs potentiã adderet, tanto nir
rum populo se priuaret. Clementer itaq; exul
Iudæis susceptis certas fixit sedes Rhodum, Sal
nicam, Cõstantinopolim, S. Maurã aliasq; plur

Sed & hac de causa in prædicta regione agric
tura minus exercitata, imo plane tandem iacuit
populus naturæ suæ ingenio in arma procliui
bellis magis est addictus, facileq; in militia abit
opes & existimationẽ nominis inde amplificat

Colophonis loco in discursu obiter adijcio, H
spanis non tantum exiguæ curæ esse agricultura
sed etiã opificia manuaria. Vix igitur sol aspicit r
gionem, quæ minus opificum & solertiæ human
h

beat: hacq; de causa lanæ, serici aliarumque rem maxima pars alio asportatur: Reliqua vt plurimum ab Italis elaboratur: Vineæ vero & rus à illis coli solent.

IOANNIS BOTERI DE ILLVSTRIVM STATV ET Politia LIBER OCTAVVS.

CAPVT I.

Potentia duobus modis crescere potest.

POPVLVS siue potentia dupliciter augescit: Primum tuorũ dilatatione: & aliena legitime ad te pertrahendo. Sua extendere quis potest agricultura, subsidijs ad puerum institutionem, promotione artium & opiciorum, & colonijs deducendis. Aliena legitimo tulo ad nos pertrahimus, hostiũ deditione, lanefactione finitimarum vrbiũ, municipij collaone, familiaritatibus, fœderibus, stipendijs præarorum hominum, affinitatibus alijsque rationibus: quas ordine, succincte tamen, ꝓponemus.

CAPVT II.

De agricultura.

RES optima est agricultura: qua bona sua quiuis sine alterius detrimento meliora reddere, augere & extendere potest. At sub nomine agriculturæ omnis ratio modus res colendi, qualis qualis ille sit, intelliendus venit. Agriculturæ Romani, in primis

vero Ancus Martius, fuerunt studiosissimi. Dionysius rex Portugaliæ agricolas Reip. neruos vocabat. Isabella, regina Castellanorũ, in ore habeba illud, Si ab omnibus, inquit, vnanimi voto Hispaniæ abundantia exoptetur, est, vt omnes S. Benedicti ordinem profiteantur. Dictum ea de causa quod Benedictini prædia ac agros diligentissim excolunt & curant.

Munus itaq; principis est, agriculturæ studiu promouere, eosq; qui intelligentiã habitus & naturę cuiusq; soli habent, quique prędia cultissim possident, fauore prosequi, & rem paucis vt complectar, noctesq; diesq; diligẽter rimari omnia, ad agrorum fertilitatẽ omnigenasq; cõmoditat conducant. Curabit nẽpe palustria exiccari: arbores plantari: dumeta & fruticeta eradicari: ea d inceps coli: omnesq;, quorũ labor & diligentia i eo genere conspicua est, quacumq; ope iuuabi Sic Massinissæ, regis Africæ, studio Numidia Barbarię mediterranea, antehac aspera & incult diligenti cura & cultura euasit feracissima, omni q̃ necessitas vitæ humanæ flagitat, vbertim effu dens. De Tiberio Imp. reliquit Tatius, quod om studiũ, operã & diligentiã in agriculturã posuer ne qs superesset locus, q̃ sine cultura sterilescere

Potissimum vero calor & humor tanquã caus proximæ sub elementari regione omnis gener fructus ex terra producunt: ideo & hoc loco prin cipi cõuenit naturæ vim, quoad potest, iuuare, v aquæductibus, lacubus, stagnis in arẽtia loca d riuatis. Quo nomine magnam prisci Mediolan ses laudẽ sunt assecuti. Thesti enim & Ada, alue

canalibus per Insubriam diffusis, fertilissimam
m effecerunt. Poëtarum figmentũ fuit Herculẽ
m fluuio Acheloo duello certantem, alterũ ipsi
rnu excussisse. Hoc inuolucro veritas tecta:
ercules enim fluuij impetũ, crebrioribus inun-
tionibus magnam agri vastitatem efficientem,
geribus factis alio deriuauit, vbi minus damni
terret inundatio: & hoc est cornu (quod poëtis
pro inundatione aquarum) excutere.
'ro virili laudabile Herculis factũ quilibet prin-
ps imitabitur: sedulo eo incumbens, vt habeat
gionẽ fertilissimam, omnibusq; quas tellus illa
re potest, abundantem. Quibus plantis, semi-
ous tua regio caret, ea aliunde adduci curabis.
omani ab vltimis Asiæ finib. cerasa & persica &
ulatim alios fructus in suam terrã inuexerunt.
perientia docuit optimũ gingiber, quod India
imum suggessit, in Portugalia natũ esse. Memini
e aliquando gingiber edere Lutetijs natũ. Quæ
terræ frugibus hic commemoro, ea quoq; ad
imalia non-noxia restringi volo. Non sit vlla
rs regionis deserta, rebusve inutilib. destinata.
oinde princeps θηροφυλάκια id est, roboraria (q b.
nglia abundat, non sine maximo indigenarum
commodo, qui ob id pluris frumẽta emere cõ-
ntur) atq; eius generis delicias declinet, atq; in
eliores vsus conuertat. Nec quenquã à labore
ædicto sumtus absterreant. Cõfici.n. hoc omne
te st hyeme à Sclauis & mesonautis, si adsunt: aut
ancipiis, ob delicta in triremes damnandis, aut
pite plectendis. Ita à Romanis eiusmodi hoĩes
metalla dãnati aut in ergastula, marmora eru-

tum. Quod si desint, semper tamen inuenire licet mendicos, errones, aliosque agyrtas circumforaneos, quibus nec domi nec foris est quod perdát, commodè autem his laboribus adhiberi possunt. Satius enim est eiusmodi homunciones in illis laboribus, qui Reip. vsui sunt, exerceri, quã vt orbẽ circumcursitent, & passim molesti sint. In China, vbi Resp. est optime constituta, panem ostiatim quærere licet nemini: Omnes ibi pro viribus laborare coguntur. Cæci, vbi deest de quo viuant, molis trusatilib. versandis addicũtur. Qui affecto corpore sunt negotijs, quibus pro corporis affectione defungi possunt, destinantur. Soli illi ptochotrophæi beneficio gaudent, qui ad sustinẽdos labores plane sunt inepti. Romani hæc per milites à bellicis laborib. vacuos, perfecerunt: id quod fossæ Marianæ in Prouincia, Drusianæ in Geldria, Æmilianæ & Cassianæ viæ satis superq; probant. Augustus Imp. alueos, quibus Nilus in agros deduceretur, obstructos videns, per milites ab sordium influẽtia eos repurgauit. Heluetij eiusmodi laboribus vniuersam populi multitudinem adhibent. Interdum aggeribus ripæ, ne exundent in agros, obfirmãdæ sunt, interdum colles æquandi, torrentesque auertendi, viæ reparandæ; hæc & similia mutua opera coniuncta populi multitudo breui tẽpore expedire potest. Prçter hæc omnia, qua potest diligentia, prouidebit, ne quid pecuniarum sua ditione, nisi necessitas exigat, auehatur. Quamuis enim nõ sine impensis aliquid sibi comparet, satius tamen est, subditos quã exteros ad conficiendum aliquid, mercede conducere; Quippe pecunia illa progressu temporis per cen-

,tributa ac vectigalia ad fiſcum redit. Id vero
i nequaquã poteſt, vbi numo emũctam tenes
gionem: numi enim pariter cum ſperato lucro
iſſi ſunt, ac tum demũ, vt dicitur, ſera admodũ
in fundo parſimonia. Noſtro ſeculo Italia qui-
sdam in locis eſt excultiſſima, quæ deſerta ante
erunt. Teſtãtur id lacus Pontici, qui ob aeré ve-
natũ inde exhalantem inſalubré Romę habita-
nem efficiebant, adeoq; nullius erant vſus: hoc
nen tępore tellus ibi eſt fertiliſſima, aeriq; ſalu-
rrimo ſubiecta. Neq; ſilẽtio prætereundæ ſunt
parationes Venetorũ in Poleſine di Rouigo: &
cis Ferrarienſis in valle Comagenorum, vnde
otannis tantus frumentorũ cumulus ad ipſum
lundat, vt vel populoſiſſimæ ciuitati cibandæ
ficeret. Pluribus in locis idem in actum deduci
ſſet, ſi re exactius penſiculata principes futuro
olumento quam pręſenti intẽtiores eſſent: id
od ſane fieri conueniebat: nec difficile admo-
m foret, quin & pręſentibus potiri & futuris
eram dare æque poſſent.

CAPVT III.

De variis hominum artibus & commerciis.

NATVRA in animis hoĩum fingendis, ſum-
mam cõiunctionis rationẽ habuiſſe videtur;
n in eo ſolum quod homines iisdem munerib.
ntis & cogitationis ornatos, & generis ſimili-
line cognationeq; inter ſe deuinctos, ſic inſtru-
ad eandem vitæ rationem, vt nullum animal
gis ſociabile reperiri poſſit: ſed in hoc etiam,
od dum eorum ingenia varie diſtinxit, id effe-
, vt homines ad ſocietatem natos, incredibili
ã neceſſitate colligaret. Cum.n. artes innume-

rabiles existant ad communis vitæ cultum & incolumitatẽ maxime necessariæ, neq; possit vnus homo omnibus illis inseruire, id fuit à natura diuinitus excogitatũ, vt alios alijs artib. instrueret, alijsq; muneribus præficeret: ita vt dum quisque præstitisset operã suam, & in cõmune contulisset: ipse vicissim propriã indigentiam, quam suis non potuisset, alienis opibus sustentaret. Nec enim omnes Hippiæ Elei similes esse possunt: quem gloriari solitũ accepimus, nihil esse vlla in arte rerum omnium, quod ipse nesciret. Neq; solum eas artes tenere, quibus ingenuæ doctrinæ & sapientiæ studia continentur, sed eas etiam quæ in sordida & illiberali ratione versantur: ita vt annulum quem habebat, pallium quo amictus incedebat, soccos quibus indutus erat, se sua manu confecisse diceret. Non est, inquam, facile cuiuis, tantum ingenio præstare, vt tam multa munera solus sustinere possit: ipsumq; Hippiam opinor haud satis cõmode tam dissimilia inter se studia exercere potuisse: qui preterquam ꝙ indecenter liberales & ingenuas disciplinas cum sordidis & humilib. cõiunxit: non oẽs artes enumerauit, quorũ præsidio vita cõfirmatur. Nec enim (vt alia omittam) fecit vllam mẽtionem disciplinæ militaris: in cuius tutela reliquæ oẽs acquiescunt. Rei autem militaris studiũ, nulla ratione poterit ab vno Hippia, præsertim tã multis negotijs implicato, strenue nauari. Est igitur necesse, vt alij quidẽ principes sint, & rectores, qui sapientia & æquitate omnium saluti prospiciant: alij autem vel arma tractent, vel eas artes persequantur, quibus in rebus magnis Reip.
vsui

ſui eſſe poſſint: alij poſtremo ſedulo terram co-
ıt: aut fabrili a tificio aliquid conficiant eorum,
uæ ad communem vitam cultumve pertinent.
:um igitur in humana ſocietate ſint omnino o-
orteat homines & ordine & vitæ ſtudio diſpa-
es atq; diſſimiles: id prouidenter egit natura, vt
ngenia etiam eſſent diſſimilia. Sic factum eſt, vt
uibusdam diuinam mentis aciem & excelſum
nimum ſingulari ſapientia & induſtria præditũ
largita ſit: quo quid vniuerſitati expediret, & vi-
ere prudenter & perficere conſtanter poſſent.
Ianc autem ingenij atq; ſedulitatis præſtantiam
urum diuinum appellat Socrates in Phædro. Cu-
ıs auri copia circumfluentes animos deorũ qua-
i agnatione teneri, & ad regnandũ maxime na-
os eſſe putat. Hos itaque collocauit in ſummo
radu dignitatis ipſa rerum parens natura. Alios
utem non tanta virtute excellentes effecit: ala-
ritate tamen & inuicto animi robore firmauit, vt
oſſent imperata ſtrenue perficere: in maximisq;
ebus legibus obtẽperando patriã iuuare. Quos-
lam poſtremo humilitate animi depreſſos ad ſor-
lidas & infirmas artes abiecit: quales ſunt ij, quos
perarios & opifices appellamus. Sic enim diui-
no conſilio effectum eſt, vt dum pro ſe quisq; cæ-
eris auxilium fert, & viciſſim aliorũ artibus atq;
facultatibus ſeipſum tuetur, illud ius humanæ ſo-
cietatis ſanctum permaneat. Cæterum nos prio-
ribus duobus, quippe de quibus ſupra tractatũ
fuit, prætermiſſis, hoc capite duntaxat agemus de
poſteriori genere, eorum nempe, quorũ operæ
ad communem vitam cultumve pertinent, de va-

rijs nimirũ hominum inter ſeſe artibus & cõmercijs Quorũ ſane quædam vsqueadeo ſunt neceſſaria, vt illis vita humana carere nequeat: quædã ciuili vitæ atq; vſibus accõmoda: quædã ad ornatum & pompæ oſtentationẽ: quædã vero ad delitias hominũ cõparata ſunt. Hinc immenſa auri & opum vis, maximaq; frequentia hominũ aut opificũ, aut contrahentiũ, aut materiã operis ſuggerentium, elaborataq; hinc inde diſtrahentiũ.

Selimus I. Turcicus imperator Cõſtantinopolin & incolis & opibus amplificaturus, aliquot mille peritiſſimos artifices omniũ mechanicarũ Cõſtantinopolin accerſiuit primũ ex vrbe regia Belgrado, deinde ex potẽtiſſima vrbe Cairo. Eadem mens fuit Polonis, qui Henricum ducem in Angio, regem creantes efflagitarunt, vt cẽtum opificum familias in Poloniam ſecum abducat.

Cum vero ars naturæ æmula ſuperior eſſe certet, nõ imerito inferat aliquis, vtra harũ ad multitudinem incolarum plus conferat: ſoline fertilitas, an ſolertia inhabitantum? Perpetua rerum ſeries arti humanæ palmam adiudicat. Siquidem quæ duce arte inveniuntur, maioris ſunt prælij & valoris, quam ea quæ natura peperit. Rudẽ materiam artifici informandam natura ſuppeditat: humanum vere ingenium infinitis modis pro lubitu materiam informat, per quod fit id quod eſſe debet, nec antea fuit.

Lana rudis & informis eſt materia, naturæ operatione enata: at quas elegantias, quas delicias inde infert ſolertia humana? Quanto cum emolumento coniunctum eſt lanificium? Vbertimum

nium ſane faciunt quæſtum lanifices, pectẽdo, rminando, texendo, tingendo, nendo alijsq; xcentis modis. An non hæc omnia huc illuc diacta maximam pariunt vtilitatem. Sericum ioque naturæ informis proles eſt: at quod mos artificum manu elaboratur? tantum arti innium eſt, vt ſordidos, fœtidos, turpiculos, fœosq; vermiculos cæſaribus, regibus, principibus magnatibus, reginis alijsq; matronis bene nas commendet. Verum quid optimates memo, cùm vix ſit de infima plebe, qui ſericam veem non magnopere geſtiat.

Hæc ſatis arguunt, plures arte victitare quam ijs prouentibus, qualescunque illi tandem ſint. uidenter hoc probant plurimæ ciuitates Italiæ: primis, Florentia, Genua, Venetiæ (quarum bium magnificentiam, iam prætereo) vbi plumi tractanda lana & ſerico victum quærunt.

Ecquis vero tam à ratione deſertus, qui hæc idem in alijs quoq; fieri non animaduertat? Ferfodinæ parum per ſe vehunt vtilitatis. At quanum lucri ex commercijs ferri emergit? Alunt a multa millia hominum: dum ſtrenue elaboant, quiſque pro ſuo officio, fodiendo, lauano, excoquendo, cudendo. Ille ferrum ſolidum, ic ferri particulas vendendo. Quid de inſtrunentis inde fabricatis dicã? Prodeunt hinc arma, galeæ, frameæ, aliaque inſtrumenta agriculturæ, Architecturæ omnisque generis opificijs, quotidianis vſibus, humanæ vitæ non incommoda? imo tam neceſſaria, vt non plus igni & aëre, quod aiunt, vtamur. Vsqueadeo vt ſi

redi-

reditus ferri, fodinarum (qui principi penduntur) computes cum lucro, quē operarij adeoq; ij, qui ferrum ad varios vſus elaboratum diſtrahunt, inde aucupantur, facilime deprehenſurus ſis, naturam arte lōge eſſe inferiorem. Confer cum inelaborato marmore politam ſtatuam. Confer ligni non dedolatum cum triremi alijsq; nauibus, quarum infinitæ ſpecies ſunt, bellorum, onerum, delitiarum, aliarumve quarũuis rerum vſui accommodatis. Confer cum imagunculis, cum magnificis ædib. artificioſiſſime inde extructis: ne quid dicam de tornatoribus, arcularijs alijsq;, qui in lignis ad vſum communem varie efformandis ſedulo verſantur, maximamque partem ſibi vendicant. Confer colores cum picturis & ſenties quátо materia rudis minoris æſtimetur, quam formata, color quam coloratũ, ſenties, inquá, quod plures artis quam naturæ fructu viuant. Zeuxes pictor celeberrimus artificioſiſſimas quasque picturas non vendebat, quod crederet ære eas inæſtimabiles.

Ac ſane vſqueadeo innumera ſunt ingenij humani inuenta, vt hominis lingua ijs recenſendis minime ſufficiat; in quibus etiam alij ſumtus, alij formas, alij artem & induſtriam, alij amplitudinem, alij rerum nouitatem admirantur. Septem illa miracula mundi, de quibus varia varij auctores ſcripſere, quique etiam in numero ſeptenario non omnes conſentiunt, potius admirari quam partibus ſuis deſcribere poſſumus. Vrbes admirandis atque ſtupendis operibus inſignes ſi quis velit enumerare, vnde initũi faciat, haud immerito

to dubitet. Proinde omiſſis his, quæ propter
nplitudinem vix cadunt in narrationem homi-
is, particularia quędā breuiuſcule attingemus.
Jeque vero hic mentionem faciemus viæ illius
pud Blekingiam, marmore exciſæ, planæ ac mō-
anæ, plurima paſſuum millia, ac perpetuis lite-
is exaratæ, cuius meminere Saxo Grammaticus
& Krantius, neq; etiam viæ Appiæ, quam Appi-
ıs Romanorum tum Cenſor conſtruxit, vt pedi-
es equitesq; perpetuo tum hyeme, tū æſtate ſic-
as obambularēt vias, tum vt rectæ ipſæ viæ nul-
um ad vrbem accedentem errare permitterent,
bi lapides ita ſunt connexi, & inter ſe tam vali-
le cōdenſati, vt ſpeciem præſeferant viſentibus,
ion compoſitos eſſe, ſed natura ſic editos: nec
tem amphitheatrorum, præſertim Titi, nec mo-
ium Adriani, nec Mauſolei Auguſti, nec arcuum
triumphalium, nec aquæductuum, nec Septizo-
nij, nec thermarum, præſertim Diocletianarum
& Antonianarum, nec columnarum ſingulariū,
turrium altitudine nec circorū, palatiorum, tem-
plórum, aliorumq; huius generis, quę fere omnia
corruere aut hoſtili manu, aut proprijs Romano-
rum armis, cum vinci non poſſent alienis. Py-
ramidum etiam & obeliſcorum, labirynthorum,
viuariorūm & coloſſorum, templorum, thea-
trorum & palatiorum nullam hic ſuſcipiemus tra-
ctationem, cum paſſim æri inciſæ ſigillatim pu-
blice circumferantur, adeoq; cuiuis obuia.

Cæterum de ijs, quæ induſtria humana confi-
ciuntur, dicturis, primum ſit illud quod de Aqui-
lonaribus refertur; etenim nonnulli Aquilonares
in

in domorum tectis ferunt hordeum ac reliqua fruges: præpingui etenim humo domorum tecta cõseruant, semperque ea arte virescunt ad suũ & pecoris alimentum. Adinueniendi autem circa tecta huiusmodi industriam causa fuit frequentium fulminum metus: humor etenim perpetuus & virens olus disijcit fulminum ignis, ne hæreant. Eodem etiam nomine commendandi sunt ij Aquilonares noui orbis populi, qui domos piscium ingentium corijs contegunt. Quid quod è sale quibusdam locis domos construi affirmat, præcipue Carrhis Arabiæ oppido incolæ muros domosque massis salis faciunt aqua ferruminantes, vt Plinius habet lib. 31. cap. 7. In qua sane re illud est mirabile, quod cum aqua sal dissoluatur, ibi confirmetur solidius, quod etiam affirmat Isid. lib. 16. capite secundo. Tolerabilius est, quod excisis è salis monte lapidibus muri domorum construantur marmoris modo: nam id fieri ab Hammaniensibus tradit Plin. libro quinto cap. 5. Cui persimilimum, quod in Aquilonari regione compertum est, muros construi ex glaciei fragmentis eadem ratione formaque compactis, quibus marmora ipsa componuntur, teste Olao lib. 11. cap. 20. & 21. Sicut enim bello terrestri & fossæ & aggeres ac valla fiunt humo, ac lignis congestis, ita glaciei fragmentis fiunt: eaque perinde sunt tuta ac firma, vti esse solent è saxis lateritijsve valla & munitiones constructæ, quibus hostis arcetur, irritis quibuscunque etiam bombardis: huiusmodique exaggerata materia plerunque oppida ob-

obſidentibus. omnem ſpem expugnationis au-
ferre comperta eſt, adeo vt obſidio diſſoluatur.
Quid quod Numidæ, qui incertis ſedibus vagan-
tur, domorum vice plauſtris vtuntur: domun-
culas enim quaſdam conſtruunt, quas mappalia
nuncupant, plauſtriſque impoſitas circumferũt,
vt memorat Plin. lib. 5. cap. 3. Fuerunt autem qui
huiuſmodi domos ſpectatiles excogitarũt & cõ-
ſtruxerunt magna omnium ſpectatorum iucun-
ditate. Cum enim Franciſcus Galliæ, & Henri-
cus Angliæ reges, conſtituto in finibus Morino-
rum loco, certam ad diem in colloquium deue-
niſſent, Galliæ quidem rex ſumtuoſiſſimis exor-
natis tabernaculis, papilionibusq; multiplicibus
patentibus locis erectis pro more vſus eſt. At Bri-
tannus, vt Iouius ſcribit, attulerat ligneã domum,
ampliſſimæ regiæ inſtar, cum luculentiſſimis &
ampliſſimis porticibus atq; cænaculis, quæ cõſta-
bant ex materia miris modis elaborata, picta ſi-
mul atq; inaurata tanto fabrorũ architectorumq;
ingenio, vt aptiſſimis iuncturis atq; vertebris tota
plicatilis, mẽbratim diuidi, & cũ liberet, iucunda
cõmutatione tolli, aſportariq;, & rurſus in varias
formas diſtingui atq; erigi poſſet. Fuit illud quo-
que memorandũ portatile ædificiũ à Sultano Ba-
bylonico dono miſſum ad Fridericũ Romanorũ
imperatorem, anno 1232. tãta enim arte confectũ
memoratur, vt in eo imagines ſolis ac lunę, artifi-
cio quodam motę curſus ſuos certis horis ac iuſtis
ſpatijs cõficere cernerẽtur, dieiq; ac noctis horas
certiſſimas indicarent; pretiũ eius quinquaginta
aureorum millia exceſſiſſe creditum eſt.

Porro

Porrò domus portatiles possunt etiam nuncu-
pari nauigia, quæ & portant & portantur; & sane
de illis multa recensentur ab auctoribus memo-
ratu digna: quamobrẽ de eis disserere peroppor-
tunum est: nam & plicatiles naues cõpertæ sunt
In ipsa enim Ægyptia nauigatione, quã Nilo Ale-
xandriam itur, Æthiopicæ naues in vsu sunt, qua
cum plicatiles sint, humeris transferuntur, quo-
ties ad cataractas ventum est, quo loco nauigia si
stuntur. Ac portatiles huiusmodi cymbas in vsu
esse etiam in India noui orbis compertum est, vi
sæq; sunt in Europa anno Domini 1509. erantq
in ea septem ex Indis ipsis: delata est cymba Ro
thomagum, fuligineo colore erant ii, ceu homi
nes syluestres, grossis labris, stigmata in facie ge
rentes, ab aure ad medium mentum instar liuida
venulæ per maxillas deductæ. Barba per totũ cor
pus nulla, neque pubes, neque vllus pilus præte
capillos & supercilia. Baltheum gerunt, in quo e
borsula ad tegẽda verenda. Idioma labris, formã
religio nulla; cymba illa corticea, quã homo vn
manu euehat in humeros. Arma eorum arcus lat
chordæ ex intestinis aut neruis animalium, sagit
tæ saxo aut osse piscis acuminatæ: panis, vini, pe
cuniæ nullus illis vsus, nudi incedũt. Ascitas tra
dit, Arabes bubulis vtribus contabulatas crate
superponere, vectitatosq; hoc nauigij genere im
petere prætereuntes venenatis sagittis. Quemad
modum autem ex vtribus, ita quoque ex corio
cymbas fieri cõpertum, quæ & ipsæ plicatiles esse
possunt. In ipso etenim oceano Britannico, etiã
Plinii tẽpore naues vitiles corio circumfusæ fieri
con-

ſueuerant. Olaus ſcribit, ſe vidiſſe, anno Do-
ii 1505. huiuſmodi cymbas. Iuxta enim Iſlan-
m, quæ eodem in oceano Britannico eſt ſita,
morat, piratas litora iſta infeſtantes nullo alio
nauigij genere, quam ex corio, quibus ſuper-
etenus, quaſi nusquam viſi, vehuntur, quin
emergantur, etiam demerſi viuūt incolumes:
netiam ima ingentium nauium lintribus hu-
modi incluſi ſubeūt, & nihil tale opinantibus
itis, etiam obterebrant: vnde naufragijs con-
uentibus, piratæ huiuſmodi ſolent diteſcere.
inetiam vitro conficinauigia exigua quidem
ſe aliqui putarunt, ſed certe aut irrita arte
periculis plena: vitreas autem triremes par-
ornamenti & ingenij exercendi cauſa con-
tas Venetijs ſe vidiſſe memorat Leander.
Adijciam & aliud memorandum, currus e-
n in ipſo ſolo ventis impelluntur, perinde ac
ri nauigia: nam & vela habent in Philippinis
ulis, vt ita nauigare per ſolum ipſum ac cam-
s illi videantur, ſicut & mari. Commemoratu
um æque dignum eſt, quod papyro & ſcirpo
uigia fiant; eiusque rei percommoda ratio eſt.
pyrus enim aut ſcirpus, aut arundines cōtextę,
tæque bitumine aquis ſuperſtant. Et hoc na-
gio quanquam perexiguo Moyſes infantulus
ct⁹ eſt in hortos Pharaonis: fiſcella etenim im-
ſitus ſcirpea flumen traiecit, Exod. c. 2. Quid
od Strabo cuiuſdā nauiculæ generis meminit,
am Pactonem nominat, contextā caniſtri mo-
virgultis, quo flumina etiam ipſe pro regionis
ore absq; vllo periculo traiecit in Ægyptum.

Sed & aliud hic dicam æque memorandu In ea regione, quæ Ferrarienſem agrum à Bonon enſi diſterminat, eſt peculiare quoddam nau gandi genus, iure à nobis non prętermittendu nam nauigia onuſta in montium cacumina, rec ſurſum linea, nullo adiutore aut trahente aut in pellente conſcendunt, rurſum quoque ab ip mõtis vertice, recta deorſum linea, in imam va lem deſcendunt onuſta, nemine impellente. Ia hactenus quæ dico, admirationem excitant, tamẽ perfacilis res ſit, libetq; explicare, quod h ctenus nemo memorauit. Fluuius cũ æquali d curſu nequeat fluere, ſæpe à montib. decidit: q res nauigandi vſum impedit. Induſtria autem cit nauigabilem locum, hoc videlicet ingeni vbi aquarum caſus eſt pronus in vallem, mur circulari forma ductus eſt ab imo in ſummu montis cacumen perueniens, donec fluuij ſupe ficiei fiat compar. Duæ præterea portæ ſunt h muro, altera in ſummo faſtigio, vnde aqua in h campum muro concluſum influit, altera in in valle, in eodem muro. Portarum amplitudo e quantum egent ipſa nauigia, vt prætergredia tur: locus autem hoc muro ſeptus tantus eſt, qu ta fuerint duo, tria aut plura etiam in eo includ da nauigia. Cum igitur à ſummo in vnum mitt da eſt cymba, occluditur firmiſſimis ad hoc inſt tutis repagulis porta inferior, qua occluſa, fluu aqua retenta locum muro cinctum totum re plet vſque in ſummum; atque ita æquali curſ cymba intra ſeptum illud incurrit portam ingre diens, quam in ſummo muro apertam diximus

Mo

x vbi ingressa est locũ, porta, qua ingressa est
ıba, recluditur, paratis ad hoc repagulis; atq;
lesinit eum in locum aqua influere, obsisten-
ıs clausis iam summa parte valuis. Interim
ur opera, vt inferior, quæ in valle est, porta
riatur ad aquam emittendam; mox vbi rese-
ır, effluit aqua, & in eandem depressa æqua-
tem cum reliquo fluuio se comparat, atq; ita
s ipsa quoque cum aqua demissa è porta ea-
n exiens peragit reliquũ viæ, donec ad aliud
:e septi genus huiusmodi peruenerit. Hac in-
ſtria à summo monte in campos naues descen-
ıt. Vt autem à campo in montem ascendant;
ıtraria ratione deprehẽditur. Ingreditur cym-
ıb imo fluuio intra iam dictum septum per in-
iorem portam, quæ ab ingressu mox recludi-
eisdem repagulis; quamobrem aquæ effluxus
peditur, retenta igitur aqua intumescit, donec
eriori æquetur, vbi æquata fuerit aqua, cym-
superiorem egressa portam, reliquum confi-
viæ, eodem æquali fluuio. Atque dum ipsa iam
ım iter persequitur; inferior porta à ministris
eritur, vt aqua consueto cursu decidens efflu-
Hoc igitur non est tantæ admirationi spectan-
us quam audientibus.
Sunt etiã plurimi in Europa pontes spectandi.
Sinarũ regione memorãt, qui lustrarunt, pon-
; esse incredibilis amplitudinis ac miræ longi-
dinis, nam ad bis mille passus protendi ac miro
:ificio exsculptas continere vbiq; imagines, tra-
t Melchior Nugnez de rebus Sinarum. Sed &
ons, quo Euphrates amplissimũ flumen trãsitur

in ipsis Armeniæ confinibus, adeo in lõgum p
tenditur, vt septemdecim habeat latissimas c
camerationes ac fornices. In Anglia, Lond
vrbe supra Tamasim fluuium pons est, in quo
merantur viginti cõcamerationes ac pilæ. Æq
eandem dimensionem pons in Dresda, Saxo
Ducũ regia super Albim. Sed pons qui apud P
gam est, super Muldauiam sexdecim fornices a
plissimas habẽs, lõgus est cubitus 872. latus ad
cipiendos quatuor currus simul ꝓcedentes, to
è quadrato saxo constat, adeo vt in omni Euro
vix alius sit celebrior. In nouo orbe iuxta portu
Panamæ prægrandis ac prælongus vno è sa
pons est, protensus à ripa in alteram ripam ad p
des 80. latus ad pedes triginta, & eo amplius.

Archimedes architectorum facile princeps
nustam nauem solus remolitus est, traxitq; q
voluit, cum ingens vis mortaliũ ne mouere q
dem suo quiuisset loco: quin ingenio confisus
stari ausus est, si alter terræ globus esset, vtrum
alterumque alteri se fuisse applicaturum. Sph
ram etiam construxit, & cursus syderum ac co
iunctionem affabre composuit: nam lunæ, sol
syderumq; errantium motus in sphæram illig
uit, vt tarditate & celeritate dissimilimos mot
vna regeret conuersio. Fuit autem sphæra vitre
in qua miræ huius artis motus dissimiles circul
rum visebantur.

Amulius quod cum machinis quibusdam t
nitrua tonitruis, fulgura fulguribus referret, a
fulmina iacularetur, pro Deo se venditare ausu
est. Sed quoniam Deus superbis semper obsisti
inun

ndatione paludis ad quam inhabitabat, perijt
cum Regia demersus. Atq; ita factum est, vt
se Deum esse ob ingenium venditaret, quod
is miranda quædam cõstrueret, aqua absorbe-
it. Ex huius vero Amulij tonitruis ac fulgurib.
constructis putarũt nonnulli bombardarum
m manasse. Sed magis mihi arridet Poly-
i Virgilij sentẽtia, qui originẽ huius machinæ
nũ cõpertam fuisse tradit anno Domini 1330.
ermano quodã, qui cũ versaretur circa morta-
ũ sulphure plenũ, incauto excidit ignis: quam-
em sulphureus puluis totus in flammã erupit,
od cum ille animaduertisset, inuentionem in-
tioni addens, ex concauo vim maiorem col-
ns etiam machinam fieri posse est assecutus.
pterea Venetos conficiendæ machinæ artem
nq; docuit ipso anno Domini 1330. cum apud
am Clodiam cum Genuensibus bello dimica-
, quam noua bellandi industria Veneti hostes
facile superarunt. Dignus profecto haud alia
rte quam Perillus æneï bouis inuentor.
Cæterum eo peruenit in genus humanum ea
iendi ars, vt vnica machina triplex corpus ha-
t, tripliciq; impetu deseruiat, sæpe iaculando
el, bis, tertio, non successiuis instructionibus,
cum triplex sit concauitas, ac spiracula tria,
lex quoque sit iaculatio; quinetiam plures
erdum sunt compactæ concauitates ac spira-
a, quo fit vt etiam plures simul machinæ emit-
tur.
Sed alia in super persequamur, quæ ab ingenij
spicacitate profecta sunt: ac sane videtur mihi

maxime commemoratione digna columba il
quam Architas Tarentinus volantem ſua fe
induſtria.

Simili quoque induſtria ferunt Albertum
lum Magnum ſtatuam hominis forma conſtr
xiſſe, quæ cum libramentis quibuſdam, rotis a
que alijs machinis intra latentibus peritiſſin
compoſitis, linguam quadam ratione & diſcip
na mouentibus articulata verba pronuntiaret.
Hanc ſtatuam cum S. Thomas Aquinas ſtudio
ab Alberto miſſus in cubiculum, vbi illa lateba
audijſſet verba adeo articulate pronunciare, pe
terrefactus fuſte machinam contriuit, ac poſte
interrogatus, cum reſpondiſſet, ſe ſtatuam co
fregiſſe, reſpondit Albertus: Opus triginta an
norum deſtruxiſti. Omitto iam horologioru
ſtructuras priſcis incognitas, varia arte & pro a
tificum ingenijs elaboratas.

Eſt etiam nunc commemorandum, quod re
ferunt de Pyrrhi annulo: nam regia fama e
gemmam Pyrrhi illius, qui aduerſus Romano
bella geſſit, Achatem ſcilicet, admirandam fui
ſe, in qua nouem Muſæ & Apollo citharam
tenens ſpectabatur, non arte, ſed natura ipſ
magiſtra, ita diſcurrentibus maculis, vt Muſi
quoque ſingulis ſua redderentut inſignia. E
illud inſigne opus fuit, quod vniuerſa paſſio-
nis Chriſti myſteria in proprijs vnguibus qui-
dam ſibi delinearit. Scribit enim Landinus,
Capoccium Senenſem ciuem in vtriuſque ma-
nus vnguibus, quicquid de paſſione Chriſti
tradidere Euangeliſtæ, tum res, tum actus, tum

per-

ſonas peritiſſime delineaſſe. Par induſtria
: eius, qui vniuerſum Homeri Iliadem tanta
mbrana conſcripſerat, quanta poſſet in nu-
includi. Orationem Dominicam ſiue ſym-
lum Apoſtolorum in Denarioli ſpatio ſcribi,
die non eſt nouum.

Æquali ingenio memoratur ſculptura quæ-
m Callicratis: is enim ex ebore formicas, &
ı tam parua animalia effinxit, vt partes earum
eteris cerni non poſſent. Quinetiam Myr-
cides quidam in eodem ſculpturæ genere
eo inclaruit, vt quadrigam ex eadem eboris
teria, quam muſca integeret alis, fabrica-
it. Sed & nauem exſculpſit, quam apicula
inis abſconderet. Accedit ijs illius aurifi-
Africani induſtria, qui Memphis pulicem
enula aurea illigauit, quamobrem non par-
præmio muneratus eſt à populari multitu-
ıe.

Et in puteis ars humana non parum eluxit.
ım non procul à Nilo aridiſſimo ſolo rariſſimi
idem putei ſunt, attamen ibi vnus eſt ad mil-
pedes ſua profunditate pertingens, è quo vt
ua hauriatur, bos perpetuo labore funem tra-
t ad irrigandum proximum hortum & ad hu-
anum potum.

Inter omnia autem quæ admirationem indu-
nt, illud præ cæteris eſſe ſemper excogitaui,
ıod à ſcriptura inter homines euenire ſolet;
ɔn de characteribus intelligo, ſed de ſententia.
nuſquisq; enim animi ſui effigiem ſine linea-

mentis in ſcriptura imprimit, doctum à minu docto, & inſcium à doctiore diſcernimus, male uolum à beneuolo, accuratum ab ignauo, prudentem ab imprudente, iram, amorem, affectu omnes, etiamſi quis adnitatur velamine aliqu obtegere, ſuis tamē literis ſeſe ꝓdit: artes aſtus ipſi in ipſis ſcripturis ac ſtrategemata, & multorum temporum geſta paruo folio recenſentur. Tepor, liuor, fraus, ſicut ſolertia, hilaritas & animi candor ſcriptura exprimuntur, abſentia redduntur præſentia, quantauis immenſa locorum intercapedine ſibi inuicē remota, pꝛterita quoque ipſa, quanquam iam tot ſeculis lapſa, legentibu ex ſcriptura nobis reuiuiſcunt. Propterea qua viuere quodamodo omnia videntur ex ſcriptura fieriq; perpetua: chartæ quoq; ipſæ apud Indo vbi vſus ſcribendi prorſum erat incognitus, putabantur ab imperita gente vitam in ſe habere atq; animatę eſſe cenſebantur, vel eo tantum nomine, quod ex ipſarum inſpectatione magna locorum intercapedine à ſe ſeiuncti homines, qu alibi contigiſſent, aut quæ agenda eſſent, perdiſcerent. Cum igitur gens illa ſtultiſſima conſcriptas literas videret, horreſcere videbatur, me tuens circumſpectabat, vti rem viuentem & animatam, latereque in eis ſpiritum exiſtimabat.

Succedit ſcripturæ impreſſoria ars eiuſq, vic obtinet, & orbi toto commodior, quando facile omnia ſcripta breui interuallo tēporis in vniuerſum orbem diſſeminantur, magno ſtudioſorū commodo, ſi tamen res bonæ ſunt quæ euulgan-

tur

ır, ſicut magna quoque pernicie acceleràtaque ıortifera peſte', cum aut falſa aut turpia prona eleritate impreſſa in omnes partes percurrunt. e autore artis impreſſoriæ hic non digladiabor. ummum id Dei beneficium grato animo nos dulo decet agnoſcere. Ab vno enim homine no die tantum literarum imprimitur, quantum ix toto anno à pluribus ſcribi poſſet. Singulis nim diebus in quolibet prælo, in Germanorum uidem typographijs imprimuntur ter mille ſexentæ chartæ, nõnunquam etiam quater mille, iterdum etiam vltra. Atque hoc impreſſionis eneficio factum eſt, vt omnes diſciplinæ breui nicuerint, linguæ ipſæ omnes breui innoteſcãt, omnium ſcientiarum volumina etiam egenis udioſis percommode ſuppetere poſſint: atque a etiam fit, vt plurimorum auctorum ſcripta ab teritu vindicata ſint.

Impreſſoriæ arti ſuccedit ars illa, quę ęri inſculit imagines easq; poſtea imprimendas, aliquanım tamen diuerſo ab impreſſoriæ artis modo. Huic ſuccedit pictura, cuius etiam comperta ſunt dmiranda quædam omni memoria digna. Sed ıanum de tabula; quis enim pro dignitate ſinula tractare queat. Ad ea igitur, vnde primum igreſſi ſumus, reuertemur.

Verbo vt abſoluam, tantæ diuitiæ inſunt artius, vt nec argenti nec auri fodinæ in noua Hiſpaia aut Peru cõparari ijs queant. Vectigalia merum in ducatu Mediolanenſi maiorem pecuniæ im important, quam venæ metallicæ Potoſi & alixci. Tam India quàm Gallia caret auri & ar-

genti fodinis: beneficio tamen commerciorum vtraq; auro & argento abundat. Neq; in Flandria inuenias venas metallicas: Ea tamen ante tot & tantas seditiones propter artificiosissimas nouorum operum inuentiones aurifodinis Vngaricis ne latum vnguem quidem cessit, neque Transyluanicis fodinis inferior. Non erat vlla regio Europæa tam opima, tam opulenta, tam habitabilis; neque vllo mundi climate inuenire licebat tot & tam potentes vrbes, in quibus exteri maiora aut frequentiora tractarent cõmercia. Qua etiam de causa, imo propter incredibile ęris pondus, quod imperatori Carolo cedebat, à quibusdam Cæsareæ Maiestatis India vocata est.

Natura quamuis materiam induit ea forma, quã ante, quam elaboratur, repræsentat: at artificis industria præter naturalẽ sexcenta formarum genera liberrimo motu ei induit. Natura enim habet se ad artificẽ, vt prima & rudis materia ad naturalem efficientem. Princeps itaq;, qui habere gaudet vrbes populosas, sedulo operam dabit, vt insignibus artificibus eas celebres reddat. Faciet autẽ hoc, cũ è peregrinis nationib. præclaros artifices accersit, accersitos autem commoda sede aliisq; necessarijs ꝓmouet: ingenia solertia suspicit: præclare inuẽta & excogitata magni ęstimat: & quandoq; optimum quemq; honorario donat.

Omnino autẽ vetet princeps rudes materias in in sua ditione erutas aut nuper importatas ad exteros asportari: siue sit lana, siue sericũ, siue ligna, siue metalla, siue quæcunq; alia. Materiam enim artifices sequũtur, & materia elaborata plus lucri exhibet, quã rudis & informis: imo principis pro-

uen-

entus auget. Serico nondũ cõtexto pretiosius est
olosericum: panni in maiori sunt valore quam
ına, sindon cannabi: & ita porro. Suboleuit hoc
nte aliquot annos regibus Galliæ & Angliæ, ideo
e quis extra suæ ditionis fines lanã diuenderet,
ublico edicto prohibuerunt. Idẽ postea rex Hi-
paniæ factitauit. At huic nõ vsq; adeo stricte mos
otest geri: quæ.n. est in illis regionib. tenuissimæ
ınæ abuãndtia, sua copia lanificũ manus obruit.
Tametsi vero principes nulla forsan alia de cau-
ı nisi vectigaliũ magnitudine impulsi, nostro ꝓp-
osito inseruierint: subest tamen etiã aliud longe
ræstantissimum, quod è re subditorum est. Vbe-
or enim quęstus ad subditos lana facta quã rudi
ut alio abducta redit. Populi enim multitudo
iligenti cultura fœcundat solum: naturaliq; ma-
eriæ, quam loci natura effundit, varias formas,
uibus redditur vendibilis, inducit.

CAPVT IV.

De coniugio & liberorum educatione.

VETERES legislatores vtpote præstan-
tiorum virtutũ ignari Resp. suas ciuium
numero aucturi, cõiugia quibusdã im-
nunitatibus & prærogatiuis donarunt. Sanciuit
Lycurgus, ne in theatris locũ haberent misogami,
d est, qui vitæ solitariæ dediti matrimonium de-
rectarent: statuit etiam, vt sub hyemem nudi per
vrbẽ trahãtur, & à pueris, si essent seniores, honore
coæuis debito neutiquam afficiantur. Et quo cõ-
nendatius redderet coniugiũ in cõtrahendis ma-
trimonijs potiorẽ voluit esse rationem virtutis in
fœminis, q̃ diuitiarũ: dotẽ ducentib. dandã negãs.
Idem

Idem quoque placebat Soloni, pro dote fœminis nullam omnino pecuniam, ne emtæ viderentur, dari, ſed paucas dumtaxat veſtes & ſupellectilia volenti. Durat hęc conſuetudo etiamnum in Vngaria & ferme in vniuerſa Aſia & Africa. Atque vt legitimis tantum nuptijs operam liberis darent, promulgauit, ſpurios filios obedientia, reuerentia, amoreque filiali non debere eſſe obſtrictos.

Philippus II. Macedonum rex arma moliens aduerſus Romanos, ne deeſſet miles, edixit ſerio, vt qui per ætatem poſſent, vxoribus ductis liberis operam darent. Studioſe hoc etiam obſeruarunt Romani: id quod probat eximia oratio à Q. Metello Cenſore habita: in qua omnibus, qui maturæ eſſent ætatis, vt nuberent, ſuaſit. Quæ etiam oratio poſtea ab Auguſto imperatore vberrimis laudibus decorata publico edicto confirmata eſt.

Ne vero paupertas à iugo matrimonij abſterreret, agri aliaque bona pauperibus donata ſunt. Pleriq; enim, qui extrema paupertate conflictantur, de die in diem viuunt, procreadæ ſoboli nihil intenti: aut, vt maxime ſuſcipiunt, adeo affectus paternus friget, vt, niſi plane torpeat, at minimus tamen ſit in educanda prole.

Tametſi vero ſine maris & fœminæ coniunctione humanum genus propagari non poſſe, veriſſimum eſt. Tamen & hoc notandum, ſola multitudine contrahentium non multiplicari genus humanum. Nam præter lecti conſuetudinem etiam educationis cura, conſeruandique facultas requiruntur. Hæc niſi coniungantur aut præmatura morte liberos anteuertunt, aut ad obeun-

la munia ineptos obtrudunt, inerti pondere patriam replẽtes. Regnum Galliæ populosissimum semper fuit. Causam adducit Strabo: Gallicæ mulieres, inquit, temperato corpore, naturaque sua fœcundæ, nec minus prolis probe educandæ sunt studiosæ.

Cæterum insigne amoris paternæ exemplum, non quidem ad imitationem sed ad ostẽdendam parentum vere illustriũ in liberos insignem στοργὴν hic inseremus, de Seleuco, qui Alexandro mortuo Syriæ præfuit, lateque plurimis imperauit populis; vbi rarissimum paternæ charitatis exemplũ audies. Is nempe ex prioris matrimonij vxore, Apamea dicta, filium susceperat Antiochum. Ea mortua, Stratonicen duxit. Cuius amore captus cum esset Antiochus, tacitus, mœrensque hinc pudore, illinc amoris conficiebatur impotentia. Qua è re lethalem contraxit morbum, qui eo erat periculosior, quod eiusmodi affectus medicis erat incompertus. Erasistratus igitur, inter omnes qui ægroto astabãt, & primus & solertissimus medicus, cum adolescentis corpus sincerum videret, nullisque illud malignis vexari humoribus, ægritudinis causam ad ægroti animum referre secum cœpit: decreuit igitur assidere ægroto, & ad salutationem ingressumq; singulorum intra cubiculũ illius notare commotiunculas. Permultis igitur diuersi generis quotidie eum inuisentibus, cum in illorum siue aditu siue abitu, non oris, non venæ spiritalis, signum aliquod commotionis appareret, sed iaceret Antiochus mœstus languescensque, ac semitorpidus, nec tamen ipse ab incepto

cepto desisteret, continuaq; animaduersione, deprehendit tandem, & dum cubiculum ingrederetur, & dum languenti assisteret Stratonice, intingi rubore Antiochi faciē, venamq; subsilire, ac corp' ipsum vigorē resumere, confestimq; abeunte illa labascere, spiritumq; ipsum concidere. Idq; cum non semel animaduertisset, vt erat naturæ sciens Erasistratus, sensit hinc amorē morbi esse causam, illinc pudorem, ac paterni tori reuerentiam, atq; infamiæ metum, hancq; inter contentionem, affectuúmq; concursationē, tacitum illū languentemq; tabescere, atq; occulta cura cōfici, pudore, metu, amore, desperationeq; obluctantib. Huius igitur rei tam occultæ & raræ deprehensio, quāta in Erasistrato inesset ingenij vis, quam magna etiam mentis intelligentiæq; eius siue prudentia, siue sagacitas, aut perspicientia, rarissima quadam cum admiratione omniū declarauit. Sed inuenta morbi causa longe maior prudentia eius extitit, cōparandis atq; adhibēdis remedijs adeo difficilibus, cum ea, quę amaretur, patris, & amantissimi quidē patris vxor esset. Itaq; multa secū animo cū agitasset, tandē his Seleucum est aggressus: Compertam habeo rex morbi causam, amorē scilicet muliebrem. Verum quam deamat filius, ea est vt desperandū sit illi, posse ea potiri. Ad ea rex, Dij, inquit, boni, quęnam hæc est mulier, quā si minus donis, at certe coniugio, & parte regni etiam potissima in dotē tradita, traducere ad voluntatem filij, & eius quidē vnici nequeamus? quando nihil est quod nō libētissime pro eius sim salute pstitutus. His auditis Erasistratus, regem cum vidisset

maxi-

naxime incenſum: Atqui, inquit, ô rex, ne diutius
ruſtrere, mea eſt vxor, filius quã deperit tuus; ad-
liditq; & verbis vultũ quam aſpernaciſſimũ. Tũ
Antiochus precabũdus: O amiciſſime Eraſiſtrate,
nedicæq; facultatis cũ primis experiens, quando
d eximiam rerum cognitionem ſummam etiam
onitatẽ adiunxiſti, nonne vno tempore & patris
enis miſerebere, & vnicum filiũ tali ingenio præ-
litum, tantiq; imperij ſucceſſorem arte tua, tuo
tem beneficio munereque in vitam reſtitues, an
aſſurus es, per ſummam etiam iniuſtitiam tabe-
centem illum confici, eiusq; rei deſiderio, quæ in
nanu tua eſt, miſerabiliter expirare & emori? Ad
æc aliaq; tum precum, tum pollicitationum ple-
a, perinde ac indignaretur Eraſiſtratus, vim ſibi
egem afferre velle: videlicet ô Seleuce, tuam tu
filius amaret vxorem, eſſes illi traditurus. Ad ea
enigno vultu rex: Et vxorem, inquit, & regnum.
ed tu iniuſtior, qui cum & morbum deprehen-
eris & morbi cauſam, ſitque penes te vnum re-
nedium, tamen & patrem vna & filium eadem
pera velis perdere, peruetus noſter cũ ſis & ami-
us & medicus. Tum rurſus Eraſiſtratus: Ne tu,
ex maxime, qui me iniuſtiorẽ vocites, iureiuran-
lo affirmaueris, tuam te vxorẽ, quamuis & vnico
charìſſimo nato traditurũ, ſi ob eius amorem is
aceret, vt quidem de meo iacet, quod vides, quã
rauiſſime. Hic rex cũ & per regiam fidem, & per
leos immortales iuraſſet pro Antiochi ſalute, quẽ
nicũ haberet, eumq; continentiſſimũ pariter ac
naxime prudentem cognoſceret, animo quam
ibentiſſimo, vxorem ſe illi ſuam eſſe conceſſurũ,
facturum-

facturumq; longe etiã maiora, salutis illlius ergo
Tum Erasistratus regem cerneret nil simulante
loqui, verum ex animi sententia, cõposito admo
dum vultu, & qua opus erat, adhibita prudentia
rem omnem patri sic aperuit, vt hoc cognito Se-
leucus lætatus fuerit mirum in modum: quodqu
reliquum in auctoritate sua intelligeret colloca
tum operam primo adhibuit, vt filio vxorique
viris grauissimis maximæque auctoritatis connu
bium persuaderetur. Quo ab vtroque impetrato
conuocatis vndique amicis dynastisque ac duci-
bus exercitus, orationem huiusmodi ad illos ha-
buit: senem esse se, suamque ætatem indigere ne-
potum præsidijs, minime vero se passurum, tanti
se imperium, sua præsertim vnius culpa, Mace-
donũ è iurisdictione ad alias manus ditionemq
relabi. Hisque atque alijs in eam sententiam ex-
plicatis, de nuptijs filij & parte regni ei permit-
tenda, quid decreuisset, aperuit, summaque cum
lætitia & amicorum atque exercitus voluptate
nuptias illorum celebrauit.

Porro quam necessaria sit diligens liberorum
cura atque educatio, id exemplis tam rerum insi-
bilium è terris nascentium, quam brutorum etiã
animalium probari potest. Annon enim cultura
humana in propagandis lactucis, brassicis aliisq;
satiuis herbis vim naturæ superat, vrticas aliaque
eius generis zizania sponte producentis? Annon
lupæ & vrsæ plures pariunt catulos quam oues?
Annon etiam plures agni quam lupi & vrsi ma-
ctantur? At lõge maior est agnorum copia, quam
vrsorum aut luporum. At qua de causa agni ho-
mini-

inibus curæ ſunt, educantur, à paſtoribus in pa-
ıa producuntur, cuſtoditi moloſſis, qui lupos
orti diſcerpant.

Turcis cum Mauris communis lex eſt, licere
ures vna ducere vxores: contra mandatum Dei
:, vt duo tantum ſint in carnem vnam: omitto
n tot millia, qui Deo perpetuam caſtitatem vo-
runt. Neque tamen orbis Chriſtianus propter-
deſtituitur ciuibus, imò longe eſt populoſior
ıam Turcia. Plaga Septentrionalis, quæ tot de-
imperij Romani euerſores, plurib. ſemper in-
bitata fuit, quam Auſtralis, cum tamen indu-
ım ſit, Septentrionales minus ſentire libidinũ
mmas, quam Meridionales. Quid quod plures
ores vni Meridionali ſimul iunguntur, Septen-
onali vix vna ſit? At quæ ratio? Difficilima, in-
am, copioſæ prolis, ex vxorum multitudine
ſceptæ educatio: & commoditatis educandi
ucos liberos, qua illi gaudent, quibus vna tan-
m vxor eſt, deſtitutio. Nunquam tanto amore
det in plures vxores maritus, atque vnicam: quo
, vt affectus paternus in liberos debilior, diua-
nsque de liberis rite educandis parum ſit ſoli-
tus. Et vt maxime educationis cura ſolicitum
beat, copia tamen liberorum obrutus, non po-
ſt officio paterno omnibus numeris abſolute
tisfacere.

Quid prodeſt vrbi Cayro magnitudine & ciui-
is inſignem eſſe, at quotannis ſæuiſſima peſti-
ntia tot incolarum millibus priuari? Quorſum
tinet Conſtantinopolim plurimis ciuibus refer-
ım eſſe, cum quolibet triennio peſtis furor ma-

ximam ciuitatis partem abſorbeat? At quæ mate-
ria, quod pabulum, vnde luis contagio enaſcitu
ac proſerpit? Inuehit eam anguſtia & incapacita
habitationum: impura & vitioſa alimenta: ſorde
vrbium aerem inficientes. Hæc & ſimilia libero
adoleſcere vix ſinunt. Tametſi itaq; infiniti quo
tidie naſcantur, pauci tamen ad iuſtam ætaten
perueniunt.

Hac de cauſa genus humanũ, quod ab vno ma
rito & vxore vna originẽ trahens ante tria milli
annorum tanta copia & numero, quo & iam eſ
conſtitit, non amplius, ſicut olim, multiplica
videmus. Pleræq; ciuitates, quarum incunabul
parua, incolarum multitudine ad certum nume
rum excreuerunt, acquiſitam metam non tran
ſcẽderunt. Roma tribus millibus hominũ cœpt
tandem ad quadringẽta quinquaginta millia ec
rum qui arma ferre poſſent ꝓgreſſa ſubſtitit, ne
vnquam plures inibi numerati fuerunt, cum t
men ratione incrementi prioris magis magisqu
in infinitum vſq; augeſcere debebat. Sic Neapo
lis, Venetiæ, Mediolanum amplius ducenta mi
lia ciuium nunquam habuerunt: id quod de ali
ciuitatibus quoq;, quę plerunq; conſuetum ciui
numerum non transcendunt, dictum volo.

In cauſa procul dubio eſt, homines alendi di
ficultas: quã peperit aut ſoli ſterilitas, aut habitu
vicinarum prouinciarum, è quibus victualia tan
ta, quæ alendis ipſis ſufficiant, commode trans
portari non poſſunt.

Duo itaq; ad incrementa populi requiruntur
liberorũ procreatio & educatio. Multitudo qui
den

:m coniugum maximam partem sibi vendicat:
inus tamen feliciter altero requisito destituta.
nde plane in eam (ego quidem Boterus) abeo
ntentiã, ꝑpagationi humani generis nihil acce-
re ex cõiugio sacerdotũ & monialium. Licentia
bendi, quam sibi sacerdotes Angliæ & Germa-
æ sumserunt, multitudini populi nihil addunt.
lauctus quidem est coniugũ numerus, at edu-
ndi commoditas nihilo facta locupletior.
Satis hæc declarant non sufficere principi nu-
erum coniugum auxisse: nisi pariter quoque de
ucatione liberorũ ipsis prouideat, eleemosyna
uperibus, beneficentia egenis, virginũ indota-
um elocatione porrigenda stipe ijs, quos paup-
emergere, filios honestis rebus assuefacere, se-
et ab iniuria famis vindicare nõ sinit: cohortã-
robustiores, q ex labore victũ sibi qrere possũt:
ice & clementer alendo senio, virium infirmi-
e affectos. Tanta erat Alexandri Seueri benefi-
ntia, vt pauperum liberos, tam masculos quam
mellas suis sumtibus educari curaret: de matre
ammæa Mammœos postea dictos.
Porro vt hoc ad finem huius capitis adiiciam,
m generantiũ ac genitorũ diligens & accurata
beat haberi ratio, nõ incõmode hic de qualita-
contrahentium matrimonia quæritur. Si enim
l ætatũ magna sit dissimilitudo, verisimile est, ꝙ
gna etiam futura sit inter virũ & vxorem dis-
sio; quæ ne fiat, magistratus sedulo ac diligen-
præcauere debet; quod quidem malum cui-
i non potest, si certum ac definitum tempus
ntrahendi nuptias non assignetur. Hinc passim

extant leges municipales connubiorum (de quibus etiam doctissimus I.C. Andreas Tiraquellus in amplissimo consiliorum suorum volumine, in tractatu De legibus connubialibus, cum legentium admiratione exactissime agit) quãto annorum ætatis interuallo vir & vxor debeant distare quousque seni & qua ætate iuuenculam & vicissim anui iuuenem ducere aut non ducere conueniat, & si quæ sunt aliæ leges, quæ imparia illa iuga ad æqualitatem & harmoniam quandam traducunt, immaturamque etiam contrahendi matrimonij proteruiam compescunt. Proinde statuenda omnino ætas est, in qua cõiugium inire liceat: quod si enim inter genitos & genitores nimia est ætatum distantia, tum facile cessat ac flaccescit officium parentum in liberos: econtrario vero si nimia sit annorum propinquitas, omnis reuerentia in parentes tolletur: quippe liberi prope æquales cum parentibus ætate insolescere & intumescere solent. Sed quæ tandem ista ætas, quod tempus ducendi vxorẽ? Aristoteles tradit virũ ad septuagesimum, fœminam ad quinquagesimum annum ætatis suæ à generatione declinare, ac proinde à nuptijs, nisi consolationis causa, vtrumque abstinere debere. Sed, Deus bone, quot hodie curuos & decrepitos senes in amplexibus & vlnis Laidum inuolutos vbique videas. Natura illos spadones fecit, & tamen, vt loquitur Propheta, visa puella hinniunt, & quamuis in cymba Charontis vnum pedem habeant, de Helena cogitant & loquuntur. Heu quam indecora res est & impia, delirantes senes, cum oculis cœcutiant, cum careãt dentibus,

ous, cum ex naribus & ore pus & ſpumam ætatis
ittant, cum manibus tremant, cum vacillēt pe-
bus, cum totis naturæ viribus deficiāt, de ſpon-
& libidinoſa Venere ſomniare? Natura hoc in
elluis ſemper abhorruit, ſapientia maiorum hoc
mper prohibuit. Quid ergo, an adoleſcentulis
ceat vxores ducere? Ne illud quidem licet. Cum
nim eadem militet ratio in hominibus quoad
ppetitum cōiunctionis, quæ eſt in belluis; belluæ
item ſi in tenuiori ætate congrediantur, imper-
cti tunc naſcantur fœtus, ſępiusq; fœminæ quā
ares; hinc fit vt idem etiam in ciuitate contin-
it, ſi adoleſcentuli vxores ducant. Atq; ex con-
quēti, quanto virtus generandi eſt imbecillior,
nto deinceps dolor pariundi eſt acrior & labo-
oſior, imo hinc nani & perpuſilli homunciones
ſcuntur, hinc (quod modo diximus) genitores
geniti prope æquales fiunt, hinc circa admini-
ationem familiæ oriuntur querelæ, hinc accre-
o & augmentatio corporum iuuenilium tolli-
r (multum enim proficit ætas congrua ad pro-
icēda corpora tēperata) hinc fœminis crebrius
iam maribus procreatis, ſpes belli & ſuperandi
oſtis penitus deletur, hinc abortus, hinc mutila-
, hinc monſtra, hinc alia ſexcenta mala euenta
iunt. Atque huc refertur quod Trœzenijs olim
um multæ mulieres apud eos partubus inter-
ent) oraculo reſponſum fuit, Dei nempe iram
Trœzenios ante non poſſe placari, quam fru-
us ſerius Deus ipſe perciperet: quod oraculum
e immaturis nuptijs & nimis feſtinata filiorum
ocreatione magi expoſuerunt, legeque hinc

facta (qua adolescentes à connubijs pellebantur) tabes seu cōtagio penitus euanuit. Humana testimonia infinita sunt, Ægyptiorū qui non ante triginta, Lacedæmoniorum, qui non ante triginta quinque; Romanorum qui non ante triginta septem suos adolescentes ducere permiserunt. Aristoteles ætatem in fœminis habilem, vicesimo secundo; in maribus tricesimo septimo anno definit. Cæterum pace illius dicam quod sentio, nempe quantumuis eo seculo, in quo ipse vixerit, adolescentia firmior & diuturnior fuerit, nunc tamen in occasu mundi, cum omnia velocius consenescant, citius ducendum esse puto. Viris ergo circiter trigesimum, fœminis circiter vigesimum ętatis annum; matrimonium cōtrahere liberum licitumque esto: sic erit æqualitas quodammodo temporis, cum si attendas, fœmina citius per quoddam spatium à conceptione, quam vir à generatione cesset & deficiat. Huc addi potest, quod lex ista plurimum cōferat ad temperantiam & experientiam; ad temperantiam, quia adolescentiores vsu Veneris præmaturò fiunt libidinosi; ad experientiam, quia sedatis affectibus ratio magis & prudentia in hac ætate viget. Quinetiam si non ante hoc tempus animos ad nuptias homines appellunt, futurum est, vt ciues longe robustiores corpore & animo vegetiores nascantur.

Cęterum & hoc loco obiter sciendum, quasdā olim gentes more barbarico, ne multitudo ciuiū in infinitum cresceret, membris orbatos eijcere abortionesq; crebriores facere cōsueuisse. Id vero

ab

homine maxime alienum esse debet; neque id rentum generosiorũ affectio cõmittit, quippe ꝗæ sæpissime in imperfectos ardentius transit: ɔortũ vero facere, natura, ratio ac religio vetat, ꝗippe quod vere est homicidium. Quid enim ꝗud est abortio, quam embryonis aut infantis in ꝗero matris truculenta occisio. Atq; ex iure mu‑ꝗr ea, quę visceribus suis vim intulerit, quo partũ ꝗigat, morte punitur, l. si mulierem 8. ad l. Cor‑ꝗl. de sicar. & l. Cicero 39 de pœnis, quam quidẽ ꝗeram pœnam lex nõ pręscripsisset, si ratio hor‑ꝗndũ hoc facinus esse non persuasisset. Est quoq; ꝗc scelus cõtra humanitatem, quia nihil est im‑ꝗnius, quam infanti naturæ castris obuallato vi‑ꝗn tollere. Si enim peccatum sit, viuũ, qui potest ꝗsistere, vi & armis inuadere; quanto atrocius ꝗgitium est, innocentem in vtero matris adhuc ꝗlpitantem obtruncare. Sed eheu, qualia sunt ꝗnpora, in quibus viuimus! Quot virgines stu‑ꝗatæ, quot coniuges adulteræ, quot vbique me‑ꝗtriculæ mercedi expositæ sauinam & colocyn‑ꝗidem bibere didicerunt? Paucę admodum par‑ꝗm mandragorę cum Rachel, vt fiant fœcundio‑ꝗs, petunt, Genes. 30. Sed nimis profecto multæ ꝗulas fœtidas sumunt, vt grauidæ factæ abor‑ꝗonem faciant. Vbi vbi lex tua, Cæsar, cum vbi‑ꝗe Ægisthus adulter, vbique Tarquinius Su‑ꝗrbus, vbique iudices & sacerdotes luxuriosi ꝗant.

Concludam itaq; tandem cum Aristotele, cum ꝗas conciliandi nuptias & tempus operam dandi ꝗeris definitum sit, æquum est atque omnino

neceſſarium,vt ſenio & morbis confecti à coiu ctione nuptiali deſiſtant,vtque adulteri omnes qui Veneris inſidijs ſtudent, pro ſceleratis habe tur. Verba Ariſtotelis hæc ſunt;De concubitu,in quit, viri cum alia fœmina, aut fœminæ cum ali viro,eſto abſolute turpe & flagitioſum,alium au aliam vlla ratione vlloque pacto tangere vider cum & eſt & appellatur coniux. Hæc cum docea Philoſophus,non credo ipſum Phrynen meretr cem vnquam iniuſte tetigiſſe,eamque ſuem in v nis & amplexibus ſecum volutaſſe.

CAPVT V.

De coloniis Romanorum.

MAGNAM imperio ſuo acceſſionem coloniarum beneficio Romani ad iunxerunt:neq; id ſine grauiſſima cau ſa. Vt enim plantæ natiuæ alio translatæ feliciu & creſcunt & fructificant; vt etiam apes mirific augentur aluearijs ſuis exemtæ: vbi alias, ſi dura rent, fame aut lue pereundum eſſet; ſic plurimo in patria perſeuerantes, omnisque auxilij ſpe de ſtitutos paupertas aliæq; miſeriæ oppreſſos euer terent, ab œconomia adeoq; liberorum educati one auocarent; qui coloniarum more translati ſede prædijsque donati, hisq; omnibus ſedulam operam nauantes, ſeſe à paupertate atque rerum inopia facile vindicant. Sic Alba ciuitas circiter triginta colonias hinc inde deduxit: quas poſtea Latinas colonias vocarunt. Romani colonias ſuas,quas deduxerunt,grauiſſimis bellis feliciter adhibuerunt.

Hæc

Hæc & similia exempla Portugalenses & Ca-
:ellani secuti quammultas colonias deduxerunt,
li in Madera Capouerde, Brasilia & India: hi in
ısulis noui orbis, in Hispania, Peru & denique
ı insulis Philippinis. Vtrisq; tamen colonias de-
ucere plus bellorum causa propositum fuit, quã
ere Romanos imitari. Parum enim patriæ pro-
ınt coloniæ, in regiones longe dissitas deductæ,
bi siquando illis opus sit, suppetias ferre nõ pos-
ınt. Hac de causa Romani nullas colonias extra
:aliam intra sexcentos annos habuerunt: Sequẽ-
vero tempore duas miserunt: vnam in Africam,
uæ Carthaginensis: alteram in Galliam, quæ
Iarbonensis dicebantur; quæ tamen propius ab-
sse videbantur, quod ad mare, cui dominabãtur
omani, Carthago & Narbona sitæ fuerunt.

Romani itaq; victis populis & agri parte mul-
tatis colonias egẽtium ac tenuium ciuium mit-
ere consueuerunt, & eam agri partem illis assi-
nare. Atq; sic plebs tenuiorũ, quæ vrbem onera-
at, exhauriebatur; stirpes ciuium propagaban-
ur; veteranis agri assignabãtur. Iam vero materia
editionum ex vrbe sublata, coloniarum transla-
ione etiam victi populi, Romanorum legibus,
noribus, imperijs assuescere: deinde connubijs
ıc propinquitatibus cõtractis cum Romanis sen-
im coalescere necesse habebant; aut si res nouas
nolirentur, aderat colonia Romana velut spe-
cula quædam, quæ hostes præoccupare ac præpe-
lire, aut Romanos exercitus arcessere solebat. Se-
cus vero factitant Portugalenses & Hispani, quip-
pe qui victis vrbibus perpetua præsidia imponũt,

 sicq;

ſicque non feces, ſed lumina Reipubl. eosque qu
magno Reip. vſui eſſe poſſent, per colonias exo
nerant; adeoque non corruptum, putridum, red
undantemque ſanguinem, ſed optimam partem
ſanguinis puriſſimi, quaſi è viſceribus effundunt.
Tantum autem abeſt, vt victi vincentiũ imperij
aſſueſcere cõdiſcant, vt non prius à nouandis rebus cõquieſcant, quã aut præſidia interemerint
aut arces ceperint, aut finitimos principes ac populos ad bellũ accerſierint; nulla quippe vis diuturna eſſe poteſt, & peſſimus diuturnitatis cuſtos
eſt metus. Procliue quidem admodũ illis fuiſſet,
non ſolum de Hiſpanis, ſed etiam alijs, in quos
dominatum habebant, deducere colonias; exemplo Romanorum, qui præter Romanas, etiam Latinas colonias in ea loca, vbi minus ſuberat periculi, deducebant.

CAPVT VI.

Legitimæ rationes, aliorum ditiones & imperia acquirendi, & qualiter Romani ſe in hoc negotio geſſerint?

NON minor eſt virtus, id quod vulgo decantatur, quam quærere, parta tueri. Quo in genere magna ſemper Romanorum emicuit induſtria. Cum vero prolixum nimis foret, ſigillatim id percenſere, ideo breuiter tantum percurram.

Mirum autem in modum imperij ſui fines externa opera extenderunt. Primo, quod hoſtes iam deuictos, puta Albanos, Sabinos, aliosque populos in fidem ſuam receperunt. Deinde quod
euer-

ıersarum vrbium incolas Romam se recipere,
ıique habitare adegerunt. Præterea ius ciuitatis
:derunt plurimis: priuatim viribus fortibus &
rtute præditis: publice vero etiam integris ciui-
tibus. Ius ciuitatis à Seruio Tullio vt & à Sem-
onio Graccho sclauis & seruis manumissis da-
ım est. Plurimum autem suam potentiam sta-
liuerunt multas nationes & reges sibi adiun-
:ndo, quosdam, vt Latinos, sub titulo societatis,
ıosdam, vt regem Ægypti, Asianos, Massilien-
s aliosq; amicitiæ prætextu. Atque hæc nomina
ɔpulus Romanus tantum ijs vrbibus & princi-
bus benemeritis tribuebant: eós enim demum
nicos aut socios appellabant.

Non raro etiam vrbes, regiones, ditionesq; in
:ditionem acceperunt. Sic Campani cum à Sa-
nitibus bello infestarētur, Romanorū clientelæ
subdiderūt. Simili exēplo Messinēses à Gerone
Carthaginēsib. bello impetiti. Hac opera Tur-
non mediocriter suū imperiū adauxit. Cum.n.
b fide sua ac tutela Chimalanos, Præcopitas Tar-
ros, nonnunq̄ etiā Georgianos habeat, sæpenu-
ero illorū opera cū suis coniuncta res maximas
:ssit. Eodē strategemate vsus est Mahometes, cū
ōstantinopoli capta imperiū Græcorū euersum,
leoque propter irruptiones hostiles interfectis
ıt captiuis abductis incolis, nō solū Cōstantino-
ɔlis, sed tota illa regio fere desolata esset. Vt itaq.
ırsus ea frequentaretur, iussu Turcici Imp. lex
omulgata est, qua vnicuique sua religio libera,
ıodo quotannis certum tributum penderet, re-
nquebatur. Quia igitur haud pridem, regnante
Ema-

Emanuele, omnibus Iudæis & Mauris, in Lusita-
nia, qui Christo nomina dare vellent, vt è regi
finibus excederet, dies dictus fuerat, intra quem
omnes, si non alio se contulissent, & post in illiu
regno fuissent inuenti, libertatem amitterent, in
numeraq; etiam multitudo ob id alias sedes qua
rere coacta fuisset; proinde, proposita hac à Tur
carum Imperatore, immunitate, qua apud Chri
stianos frui non poterant, sese eo cateruatim cum
suis familijs, & rebus, quas exportare poterant
contulere; & fama est, vt quidam scribunt, ad ce
tum millia hominum vtriusque sexus ad Turco
diuersis temporibus migrasse. Memoriæ autem
traditum est, Turcicum Imperatorem dicere soli
tum, se mirari Christianorum regum stolidita
tem, quod tantam multitudinem, quam si non
interficere voluissent, attamen mancipiorum lo
co ad vtilia & idonea seruitia præstanda retiner
poterant, potius in propriam perniciem expelle
re, quam ad suum emolumentum retinere ma
luerint, iuxta præceptum Horatianum:

Vendere cum possis captiuum, occidere noli:
Seruiet vtiliter.

Iudæi enim illi primum ad Turcos attulerunt
tum varia artificia, tum etiam perfectiorem vsum
machinarum bellicarum, aliarumque rerum, qui-
bus antea ista barbara gens destituta fuerat. Id q
magno Christianæ Reipub. incommodo accidit.
Legibus alioquin prohibitum est, ne quid ad ho-
stes deferatur, quod eorum vires augere, ipsosve
ad bellum instruere queat, inter quas extat lex
Honorij & Theodosij Imp. quæ vltima est in Co-
dice

ce Iustiniani, sub titulo de pœnis, cuius sunt ver-
a: His, qui conficiendi naues incognitam ante
eritiam barbaris tradiderint, capitale suppliciũ
roponi decernimus. Reliqua quoq; quæ ad bar-
aros exportari non debeant, comprehensa sunt
ub peculiari titulo ibidem, qui duas leges Valen-
niani & Gratiani Impp. & Martiani Imp. conti-
et, vbi pœna capitis & confiscatio bonorum cõ-
a inobedientes statuitur. Qua de causa etiam in
4. C. de commerc. & mercat. interdicuntur cõ-
nercia cum Persis, ne alieni regni scrutentur ar-
ana. Extat præterea bulla pontificis Romani, in
ua excommunicantur ij, qui ad hostes Christia-
i nominis res prohibitas deferunt, hisce verbis:
xcommunicamus & anathematizamus omnes
los, qui equos, arma, ferrũ, ligamina & alia pro-
ibita deferunt Saracenis, Turcis & alijs Christi-
ni nominis inimicis, quibus Christianos impu-
nant. Veruntamen dum ita violenter extrudun-
ur, atque ita alieno se submittere coguntur im-
erio, mirum non est, si quævis arcana, quo gra-
iam noui principis aucupentur, pandant.

Hæc ars alienarum nempe vrbium ac imperio-
um defensionem suscipiendi principibus nostri
eculi nõ est incognita; notissima certe fuit Hen-
ico II. regi Galliæ, quippe qui sub prætextu de-
ensionis imperij ciuitatum aduersus Carolum
V. Imp. miro astu tres vrbes munitissimas Diuo-
durum, Mediomatricum metropolin, Tullum &
Verdunum sibi adiunxit, id quod etiam Argento-
rati, sed frustraneo atq; irritu conatu attentauit.
Hac etiam arte Liuonia regibus Poloniæ obtigit.

Ma-

Magnam etiam acceſſionem potentiæ ſuæ ad iecerunt Romani, beneficijs in reges & principe amice collatis. Titus Quintus Flaminius repulſo ad Hapſum fluuiũ Macedoniæ rege Philippo, ci videret illum in Theſſaliam properare, atq; incē ſis regionis oppidis, quæ infirmiora videbantur eius iuſſu incolas intra montiũ aſpera ſe conferre quæq; ſecum parum aſportare poſſent, ea Mace donibus à militib. diripi; iuſſit militem Romanũ perinde ac per pacata loca iter facere, ac tãquam Romanæ ea ditioni à Philippo permiſſa eſſent, ab omni prorſus direptione violẽtiaq; abſtinere, nihilq; hoſtilem in modum agi, quin amice perhumaniterque adminiſtrari ab ſuis omnia. Qua è re humanitas cum perſpecta eſſet Quinti, animusq; longe ab ſuperbia auaritiaq, alienus, id effectum eſt, vt cum primũ in Theſſaliã cum exercitu perueniſſet, certatim vrbes ad ſeſe dedendas ſponte oratores mitterẽt, breuiq; Græci vt ipſi palam dicerent, Romanos non aduerſum Græcos, ſed pro Græciæ libertate, aduerſus ſuperbum Macedonũ dominatũ bellum gerere. Quod reipſa paulo poſt experti ſunt, cum Iſthmicis in ſpectaculis, quibus celebrandis omnis ferme Græcia conuenerat, pace parta ſuperatoq; publicę libertatis hoſte, Titus ipſe Quintius publico edicto per præconem declarauit, Gręciæ populos, ſenatu populoq; Romano, ſeq; ipſo conſule id ſtatuente, liberos immunesq; de cætero fore, eosq; ſui iuris eſſe. Sic Attalus, Aſiæ, ſic Nicomedes Bithyniæ, reges, amore, quem erga Romanos ex illorum beneficentia atque officijs conceperant, inflammati adeo fue-

runt,

int, vt morituri regni sui hæredes Romanos cō-
ituerent. Idem quoque alij reges factitarunt;
ic Genuates ab Imperatore Michaele Palæo-
ogo, Pera: Franciscus Catacusinus Mittellino:
Veneti à Ioanne Bano, Vegia: Franciscus Sforza
Ludouico vndecimo rege, Sauona, quod con-
ilio & auxilio ipsi sæpius adfuisset; donati fue-
unt. Sic Fridericus secundus, Modonam &
Regium donauit Estensi, ob beneficia Ferrariæ
ibi ab ipso præstita. Sic Alexander Farnesius,
ux Parmensis, prævalidam illam Citadellam
Placentiæ à rege Hispaniæ, propter strenuam ab
pso in bellis Belgicis nauatam operam, adeptus
st.

Cæterum vnicam hic adiungam quæstiuncu-
am, quam breuibus decidam: An videlicet le-
itimum ac iustum sit, bellum inferre finitimis,
uo augeatur imperium? Lacedæmonij sane,
Cretenses, Scythæ, Persæ, Thraces, aliæque na-
iones ad bellum suos ciues ideo instruxerunt
tque composuerunt, vt finitimos inuaderent,
uaque confinia aliarum gentium damnis spoli-
isque augerent & onerarent. Hinc apud quas-
dam nationes leges quædam institutæ fuerunt,
quæ ad hanc bellicam virtutem populum incita-
rent, quemadmodum ferunt Carthagine anulo-
rum ornatum ita quemque capere, vt plurimas
militias tolerarit. Lex etiam erat apud Macedo-
nes, vt qui nullum hostē occidisset, in foro igno-
miniose cingeretur capistro. Apud Scythas au-
tem ei, qui hostium neminem interfecisset, ex
aureo scypho, qui circumferebatur in solemnibus
illo-

illorum festis, bibere non licebat. Apud Hispan
olim mos erat, tot numero verucula seu hast
figere circa sepulcrum, quot quisque hostes i
teremerit. Similima his plurima olim Britan
(populus, teste Cæsare, ad Martem natus) feci
dicuntur, vt Alexandri multi Achillis clypeo, h
sta, sepulcro conspectis fierent; est enim in mo
tuorum sepulcris ac imaginibus, quædam (vt i
loquar) vitæ historia. His quantumuis positis
superiorem quæstionem respondeo, inferre bel
finitimis, vt imperio & dominatus dilatentur, n
esse iustum aut legitimum, quippe in amplifica
dis imperijs & mactandis finitimis non lucet be
titudo ciuitatis. In illos ergo impetum facere, a
illis imperium & dominatum rapere, non solur
iniustum sed etiam ignominiosum haberi debe
nisi quidem sint illi barbari & serui à natura, qu
bus vtile & iniustum est, alieno imperio subesse a
inseruire. Licet enim homines ad iustitiam coge
re; at liberos volentes iuxta ac inuitos, armis co
gere, illorum ciuitates deuastare, depopula
agros, omnia denique eo solum animo inuadere
vt longe lateque dominemur, iniquum est & al
intentione naturæ, iustitiæ, rationis ac legis peni
tus alienum. Hoc tamen semper excipio, nisi sin
serui à natura, aut immaniter barbari, & insidio
si, machinantes semper malum, & perturbante
quietum & tranquillum statum ciuitatis; tales ve-
ro si sint, conandũ quidem est vt ars arte deluda-
tur, & clauus clauum pellat. stultum enim est ab
armis abstinere, cum hostis in tergo hæreat: sin
minus, hoc est, si non sint hostes, sed in suis ipsorũ
sedi-

ibus quieti, ciues illos ſpoliare eſt ius naturæ
lare, illorum fortunas imminuere eſt latroci-
:i, illos occidere eſt innocentium ſanguinem
ındere, nec non atrox homicidiũ perpetrare.
ergo principes in imperando facient, quod
ıatores in venando, venamur enim non omnẽ
am, ſed quæ eſt apta eſui; ita illos finitimos ſo-
n inuadere debemus, qui ſunt à natura ſerui.
gumlatores ergo non debent ad bellandum
ibus prouocare ciues, vt alijs dominentur, ſed
ıoc potius eorum officiũ ſitum eſt, ſcilicet,
ıres hominum locorumque conditiones con-
erare, vt ſtudioſi pacis & virtutis ſolum in ciui-
e viuant. Quibus etiam hoc addo, quod peri-
oſum eſt magnam multitudinem ad furorem
inuidiam irritare; quod ſane faciunt illi, qui
tis & flammis vicinas ciuitates vaſtant: nam
i homines forſan ſubactos ſuo iure teneāt, an-
es tamen dentatos in ſinu ſe tenere putent; ve-
n ſi non vincant, ſed ſuperati ſint, quod fieri
idem poteſt (quis enim exitum bellorum no-
?) actum eſt de ijs illico, & ſuis ipſorum gladijs
ınsfoſſi & iugulati pereunt. Miſerandum eſt
emplum Turcici imperij; quod hoc modo
tum, in immenſum permiſſione diuina creuit.
eneant ergo ſua omnes, nam iuſtum non eſt,
c ergo tutum aliena poſſidere; ad tempus for-
ſe inſidioſa aut violenta valere poſſunt inuen-
hominum, ſed abſque iuſtitia & æquitate præ-
lere non poſſunt diu; quippe vana & infirma
nt ſtrategemata ciuitatis, quæ columna virtutis
ɔn fulciuntur.

Capvt VII.

Quomodo aliorum ditiones emtione acquirantur

ALiorvm ditionibus ſuum imperiu
amplificandi optima ratio enitet in l
gitima emtione: ſic enim emitur,qu
alias exolui nequiret: nec vllũ eſt pri
cipe dignius cõmercium. Papa Clemens VI. à I
ãnna huius nominis prima, regina Neapolita
emebat Auinionem reditibus, quos illa eccle
debebat. Sforza Attendolus Cotignolam à pa
Ioãnne XXIII. quatuordecim millibus ducato
emebat. Delphiniũ ditionem ampliſſimã à pri
cipe Vmberto quadraginta millib. aureorũ en
Philippus Valeſius: & Ducatum Berry ſexagin
millibus. Carolus V. Comitatum Auxerre Fra
cicis triginta & vno millibus in auro emebat.

Emtionibus vero omnium locupletiſſimi eu
ſerunt Florentini: & nullum imperium fuit à n
merata pecunia inſtructius. A Signoir di Co
quadraginta mille aureis vrbem Arezzo emeri
Liuorniam vero à Thoma Fregeſo centum & v
ginti millibus Ducatorum. Præterea emtior
titulo,Cortonam à Ladiſlao rege Neapolitano:
Piſam à Gabriele Maria Vicecomite, ſibi comp
rarunt.

Capvt IIX.

Nonnullis ſtipendia dentur.

FRequenter in ore habebat Ioãı
nes Galeatius Vicecomes, non eſſe ſu
ſole nobilius commercium, quã ſi viro
omni

mnium rerum peritia eximios apud ſe habeat, negotijsque ſuis rite adhibeat. Hinc ne maximo quidem ſumtu abſterreri ſe paſſus eſt, quin ex diuerſis nationibus viros induſtrios & celebres ſtipendijs ſuis aleret.

Multis vero modis hoc princeps conficere poteſt. Vſitatiſſimus eſt, exteris accerſitis militare ſtipendiũ dinumerare. Sunt vero & alia inſuper, quorum cauſa ſtipendia perſoluuntur. Aut enim exteri accerſuntur ad inhabitandum vrbes. Sic Leo papa cum Corſicis contraxit, vt ſedes in vrbem Burgo transferrent. Aut ad colendã terram, quod Ioannem II. regem Portugaliæ factitaſſe conſtat, qui agricolas è Germania conduxit. Aut ad faciendum quæſtum ex ipſorum artibus & negotiationibus; id quod Coſmus & Franciſcus archiduces Tuſcaniæ ſedulo procurarunt. Aut ad conficiendam pecuniam ex bonis & mercibus quibus abundamus.

Cum vero & rudis materiæ & elaboratæ copia ſit, cauebit princeps ſedulo ne rudis materia ſua ditione exportetur. Materiam enim alio deuectam è veſtigio artifices, qui illam tractant, ſequuntur. At quid tum? Multis millibus tua ditio eorum, quos dixi artificum, exuitur. Principis itaq; munus eſt curare, quo materia in ſua ditione enata diligenter elaboretur & perpoliatur, poſta vendatur. Sic enim numerus eorum, qui inde poterunt victitare, maior, maius adferet emolumentum tam publice quam priuatim, vt ſuo loco prolixius oſtendi.

CAPVT IX.

De pecunia ad vrbes & ditiones credenda.

PLVRES restant ditionum acquire-
darum modi: creditio nimirum pec-
niæ, hypothecata illa ditione, in qua
credidisti. Rarentissime enim hypotheca illa r
pigneratur: hypothecata itaq; bona pro propr
haberi solent.

Electores imperij imperatori Carolo IV. s
vota, cum Wenceslaũ filiũ suũ Romanum rege
designare vellet, vendiderant, suum quisq; cen
millibus aureorum, quod vero tanta pecuniæ
in promtu nõ esset, sedecim vrbes imperiales o
pignorauit, quas & ipsi & posteri deinceps tenu
runt. Ludouicus X. rex Galliæ ducatum Ron
glion à Ioanne rege Arragoniæ quatuor auri tõ
recuperauit: quem postea Carolus IIX. gratis r
gi Hispaniarum restituit. Sic Florentini ab Eug
nio IV. vrbem Burgo à Santo sepolchro vigi
quinq; millibus coronatorũ ad se transtulerur
Ioannes III. rex Portugaliæ hac ratione insul
Moluccas à Carolo V. imperatore trecentis qui
quaginta millibus coronatorum suas fecit.

CAPVT X.

De amicitiis, quæ ex nuptiis contrahuntur.

AD hæc multum conferunt amicitiæ p
nuptias conflatæ. Hac enim occasior
multi principatum cum maxima p
tentia coniunctum sunt assecuti.

Tarquinio Superbo plurimum profuit, quo
vnai

iam ex filiabus suis Octauio Mamilio, qui apud atinos maxima auctoritate valebat, in matrimoium elocarat. Carthaginenses Siphacem, regem otentissimum à Romanorum societate auerterint, quod Sophonisbam, Asdrubalis conciuis i filiam ipsi dederant vxorem. Hac ratione Veeti sibi aditum ad insulas Cypri pararunt. Philipus Maria Vicecomes, imperiũ, quod parentis ipsius apitanei inter se diuiserant, quatuor tonnis auri, uas Beatrix à Tenda pro dote adferebat, recuperuit. Sic Aquitania Angli, & Britannia Galli ijsem medijs sunt potiti.

Nullum autem imperiũ ad altiorem dignitatẽ er mutua connubia ascendit quam domus Auiaca, quæ cũ fortuna lætissime hactenus effloruit. ortitus.n.est Maximilianus Belgium per Mariam aroli vltimi ducis Burgundiæ filiã. Philippus eius ius vniuersam Hispaniam per Iohannam regis rdinandi & Isabellæ filiã accepit. His omnibus arolus eius filius successit. Hoc tẽpore Philippus aroli filius, post obitum matris Isabellæ vniuerm Portugaliã cum omnibus pertinentijs, regnis cæteris eius prouincijs amplissimis sane hæretario iure accepit. Cumq; hic modus ditescen, iustitiæ consentaneus & minore cum periculo niunctus sit: plane statuendum est, eum esse timum ac tutissimum.

CAPVT XI.

De adoptione.

MVLTVM valet ad potentiæ & auctoritatis conciliationem adoptio: hac enim Ioanna II. Regina Neapolitana contra

hoſtiũ impetus ſe obfirmauit. Et adoptionis b
neficio Angiouani &Aragonenſes aditum ſibi
florentiſſimum noſtrum regem fecerunt. Apu
ſolosGallos hæc amplificandi regni per connub
ratio locum non inuenit. Habent enim illi h
de re peculiarẽ conſtitutionem,quæ lex Salica
ipſis dicitur, quam etiam Baldus ius gẽtium Ga
lorum appellat,qua cautũ eſt, nullas omnino f
minas ad regni feudorumve ſucceſſiones eſſe a
mittendas; quæ quidem lex non recens eſt ac n
ua, ſed antiquiſſimis Saliorum tabulis conſcrip
& conſignata. Verba legis ſunt: *De terra vero S
lica nulla portio hæreditatis mulieri veniat; ſed ad v
rilem ſexum tota terræ hæreditas perueniat.* Atq
hoc Salicæ legis beneficio Galli ſe hactenus à G
næcocratia vindicarunt;quamobrem etiam Ba
dus in l.centum, C. vnde legiti: Burboniæ gen
maſculos etiam milleſimo gradu à ſtirpe remot
prius ſceptra Francorum adepturos ſcribit,qua
fœminis locus vllus relinquatur. Et certe prin
cipes Allobrogũ Salicæ legis auctoritate fœmin
ab imperio ſemper depulerunt.Etenim Conſta
tiam Ducis Allobrogum filiam à patruo de imp
rij iure certantem iudicum ſuffragijs ſummota
fuiſſe legimus.

Capvt XII.

De conſuetudine amplificandi regni Polonis vſitata.

POLONORVM regnum longe late
extẽſum eſt,dum exteros, quorum d
tiones poſtea Poloniæ adiectæ ſunt,re
ges crearunt. Sic Ducatum Lithuaniæ

gno Lithuaniæ Duce è Iagellonẽ familia oriũ-
, ad regni Polonici regimen aſcito, regno Po-
nico adiecerunt. Eſt autem Lithuania, iam re-
i Polonici pars non minima, regio admodum
luſtris, plurimumque nemoroſa, eaq; difficilis
itu, ac quodamodo inacceſſa, aquis omnia ob-
entibus: hyeme cõmercia cum Lithuanis habi-
ra: paludibus & ſtagnis alta glacie concretis,
ueque ſuperinfuſa, fiunt omnia mercatoribus
ruia. Ab oriente Boriſthenis fluuij curſu conti-
o clauditur. Ruſſiam & Moldauiam ad meri-
em reſpicit. Poloniam vtramque & Maſouiam
rſus occaſum, Liuoniam & Samogitiam ad Se-
entrionem conterminas habet. Rara huius re-
nis oppida: villarum incolatus parum frequẽs:
olarum diuitiæ pecora pellesq; pretioſæ mul-
enum ferarũ, quibus regio inſigniter abundat.
ræ ac mellis ibi copia: vſus pecuniæ genti nul-
: ſermo, vt Polonis; Sclauonicus: caput regio-
s Vilna eſt, Epiſcopalis ciuitas.

Cæterum habent & alias rationes Poloni, quo
inus è ſuorũ numero aliquem in regem eligant.
uod ſi enim regni Polonici ciuibus ad regnum
teat aditus, impudentiſſimus ac ferociſſimus
isq; per fas & nefas dominatum ambiet: ſi vero
ures ęqua poteſtate & gratia valeant, populũ in
ctiones diſtracturi ſunt, id quod nõ ita pridem
giſmundo Auguſto Poloniæ rege mortuo con-
git, ob quã cauſam, cum ſcilicet cõtrouerſia in-
r optimates, qui regni ſpem ad ſe quisq; trahe-
nt; coorta eſſet, ſenatusconſultum factum eſt,
o omnib, ciuibus ad regnũ via præcluderetur.

Capvt XIII.

De fœderibus.

ONAM partem prolatandæ ditio fœdera sibi vendicant: non enim ta potentiam augent, quam in spem a mo iniecto erigunt. Multa quid princeps nisi in fœdera venisset, tentare non a deret: quæ socijs armis alacriter & aggreditur finit. Societatis enim vis est in rebus secundis a mum addere: afflictas vero & duras subleuare

Varia autem sunt fœdera; quædam perpetu quædam ad certum tempus conditionaliter ict quædam adoriri hostem iubent: quædam iniu am & vim illatam propulsant: quædam vtrum præstant: in quibusdam confœderati conditio pares sunt, in quibusdam non item.

Sic Romani in fœderibus, quæ cum Lati pangebant, erant superiores, Ii enim de belli negotijs soli deliberabant, duces eligebant, mnesque dabant magistratus. Et breuiter vt c cam, vt soli bellis præerant, sic etiam vti victor omnia ad sese transferebant, adeo vt Latinos se uis haud absimiles fuisse liquido appareat: n mine quidem socios, at non re, nisi in laboribu Non enim ad honoris, lucri & imperij parte admittebantur; adeoque sociale fœdus in patr cinium mutabant, ac tandem etiam dominatu arripiebant, atque ita sub æqui fœderis specie im periose sibi parere compellebant. Vt non imme rito Setinus, Latinorum imperator de Roman questus fuerit: Sub vmbra fœderis æqui seruitu

pati

atimur. Siquidem ex Latinorũ pecunijs, arma, lasses atque exercitus, Romani comparabant, psorumq; auxilio totius fere orbis terrarum dominium adepti sunt: Latinos vero suum ipsorum mperium denuo restaurare nunquam passi sunt, ed vel ipsi vel alij ipsorũ nomine conatus eorum epresserunt. Quam ob causam etiã, vt inquit Liuius, concilia populorum Latinorum habita, responsumq; nõ ambiguum imperantib. Romanis latum, absisterent imperare ijs, quorum auxilio gerent: Latinos pro sua libertate potius quã pro lieno imperio arma laturos. Iisdem prope querelis aduersus Romanos, Lycortas Achæorũ imperator vsus est, cum diceret, fœdus Romanorum um Achæis specie quidem æquum esse; re precaiam libertatem, apud Romanos etiam imperiũ sse. Nec aliam ob causam Samnites aduersus Romanos tam diuturnum bellum gesserunt, quam quod societatis specie Romani imperare Samnitibus vellent. Ac sane quam imperiose se Romani gesserint aduersus socios, patet ex sociali fœdere, ꝓ cum Ætolis percusserunt, verba fœderis sic habent: Imperium maiestatemq; populi Rom. gens Ætolorũ conseruato sine dolo malo; hostes eosdem habeto quos populus Rom. armaque in eos ferto; & bellũ pariter gerito; obsides arbitrio consulis XL. & talenta quingenta dato. Liberũ quidem Ætolis imperium reliquerunt, sed ijs conditionibus, vt paulo minus quàm Romano imperio subditi viderentur. Hæc autẽ verba fœderis: Maiestatem Romanorũ conseruato; iniquum fœdus esse, nec legibus æquis cõtractum satis declarant.

Cæterum cum, vt ſuperius diximus, duo fœde-ratorum ſint genera: alterum eorum, qui auxil-mutua paciſcũtur, ſi ab hoſtibus laceſſiti fuerin alterum eorum, qui etiam mutuas opes & copia ad ſociorum hoſtes inuadendos promittunt, id que vel exceptis quibusdam, vel ſine vllius ex-ceptione: omnium arctiſſima ſocietas eſt, cum eosdem cum ſocijs amicos habemus. In quo ge-nere ſocietatis & amicitiæ principes honorarium quoddam gentis inſigne, puta militare cingulum torquemve mutuo dare & accipere conſueue-runt. Interdum etiam connubijs ſocietates ac fœ-dera ſanciuntur.

Porro & hoc attendendum eſt, ſocietates tam-etſi æquiſſimis coierint legibus, æquum tamen atque adeo neceſſe eſſe, aliquo temporis inter-uallo definiri aut certe ſæpius reuocari, ne tem-poris diuturnitate ac reticentia amicitiæ refri-geſcant, aut paulatim intermoriantur, aut plane etiam labaſcant ac conuellantur; quod cum fit insigne confœderati cæteri exinde capiunt de-trimentum. Vt enim horologium vel vnica ro-tula deſiderata non mouetur: ſic confœderato-rum vires, vel vno tantum membro laborante, diſcuſſæ, non ſecus ac membra ſparſim à corpore diuulſa peſſum eunt. Luculenter hoc probant fœdera ſub Paulo tertio & Pio quinto papa, inter Hiſpanos & Venetos contra Turcam icta. Ac ſa-ne infeſtiſſimis quidem armis coniunctim Tur-cam aggreſſi, aliquot victorijs potiti, minus ta-men feliciter, ac prout decebat, vſi ſunt, pro-pterea quod periculum non omnes ex æquo at-

tin-

ngere visum est. Etsi enim Veneti bella in ori-
nte maxime reformidant, hostemque ijs regio-
ibus auertere strenuissime laborant; Hispanis
men eo locorum non admodum sunt curæ,
roinde in abigendo hoste non tantopere desu-
ant. Vice versa, è bellis quæ in Africa gerun-
ır, nihil emolumenti in Venetorum Rempu-
licam redundat; at Hispanos, vt inibi bello
ostem aggrediantur, summa cogit necessitas.
Quo fit vt cum Veneti Turcica arma versus ori-
ntem, Hispani vero potentiam ac irruptiones
mplissimæ atque populosissimæ ciuitatis Alcai-
i metuant, non pari feruore atque promtitudi-
e auxilia sibi mutua cõmunicent. Papa in medio
nteriacens multa damna & clades sine vllo emo-
ımento accepit. Hinc plane mecum habeo con-
itutum, duabus rationibus fœdera cõtra Turcã,
quid præclare gerere principes Christianorum
elint, pangi posse. Prima, si omnes principes,
ui ditiones cum Turca habent continentes,
no eodemque tempore simul arma contra eum
noueant, idque acerrime, atque sic iacturæ cum
ucro aliqua fieret recompensatio. Altera est
præstantior, vbi plures principes coniunctim in
audẽ nominis diuini propagationemq; ecclesiæ
pluribus locis Turcam vrgerent. Factitatum hoc
vidimus olim vbi principes aliquot Germaniæ,
Flandriæ, Galliæ, Italiæ partim ditionib. suis ven-
ditis partim hypothecatis exercitũ ad 400000.
viros coegerunt, Turcisque Niceæ, Persis Antio-
chiæ, Saracenis Hierosolymis fusis, orientique
magno incusso terrore, Palæstinam recuperarunt.

Præ

Præ cæteris autem hoc notatu dignum: qu
ad tantam expeditionem neque reges neque i
peratores auxilia contulerunt. Etsi enim rex G
liæ, rex Angliæ, Conradus & Fridericus Impp. p
eos secuti sunt, nõ quidem aliquid de integro o
cupatum, sed occupata defensum & cõseruatu
nihil tamen posteritate dignum effecerunt.

Sed vt ad finem perducamur, plane statuo f
dera iungenda, quoties periculum aliquod imm
nens vtrosq; ex æquo concernit. Si vero inæqu
lis cõditio concurrat, statuendum, etiam auxili
quod ex confœderatione sperandum fuerat, fo
nullum. Et generatim vt dicam, hoc fœdera sun
firmiora, quo firmius est eorum fundamentun
Perpetua itaque præualent ijs, quæ certo tempo
ri conditionaliter sunt adstricta; vt & ea, quibu
mutuum auxilium aut ad debellandum aut a
hostium vim propulsandum compromittitu
validiora sunt iis, quæ particularia quædam in
cõtinent. Adde etiam, quod paritas magis quam
imparitas conditionum, quæ vtrinq; concurrun
in fœderibus, certius promittit diuturnitatis a
perseuerantiæ vinculum.

Cæterum quod ad fœdera in quibus pare
vtrinque sunt conditiones, attinet; sunt ea sane
cõmoda & vtilia in mutuis defensionibus; at in
inferendo bellum alijs non item: id quod fœdera
Heluetiorum abunde testantur. Cum enim re-
primendus est hostis, tunc vbi vni periculum in-
cumbit, id omnibus imminere videtur, atque ita
ad mutuum auxilium socios rapit. Magis siquidé
animos hominum metus malorum, quam boni

spes

:s afficit: cum vero bellum alijs est inferendum, ıolumentum quod inde sequitur, tametsi in ınes ex æquo redundat; non tamen hunc iuxta que illum mouet. Itaque tametsi Heluetijs sæ- ſsime ansa amplissima maximas ditiones acqui- ndi obtigerit, nihil tamen quoad præsens attē- runt: contenti quod extra suam ditionem nunc ic, nunc illi stipendia meruerint.

Hinc multi quidem ex eorum stipendiis mili- ribus, multi ex pensionibus, pacis tempore di- scunt. Plures tamen consilio quidem diuites, ıentu autem inopes fiunt, aut omnino pessum ınt, adeoque bona publica indies labefactan- r, non eo tantum, quod varij Martis casus quā urimos perimunt, sed etiam propter æs alienū debita, quibus bellorum duces exteriq; princi- :s ipsis multis modis obstricti manent.

Capvt XIV.

De commerciis siue negotiationibus: & vtrum principem ijs incumbere conueniat.

VSitatissimvs modus ex alieno sua bona augendi in negotiationibus cernitur. Quando vero eiusmodi ne- gotia priuatis potius quam principi- us conuenire videntur: operæ pretium me fa- turum duxi paucissimis perstringere, quibus ca- bus sine dignitatis imminutione princeps com- ıercia tractare ac circa ea versari queat.

Mea itaque sententia tribus modis sine existi- matio-

mationis iactura quilibet princeps, qualiscunqu
ille sit, versari in commercijs tractandis potes
Primum, cum priuati in bonis tantum non ha
bent, ideoque aut nimiæ impensæ, aut viæ hosti
bus infestæ, aliæve rationes à negotiationib. abs
tinere cogunt. Sic reges Portugaliæ commercia i
Æthiopia & India classe instructissima armata
manu negotiationes restauratas hactenus magn
sui laude & existimatione hucusque cōtinuarun
Iam vero in confesso est, quæcūq; regis virtuten
ac potentiam requirunt, siue ad bella siue ad ali
quæuis, famæ principis non obstare.

Secundo, si nimis lucrosa essent commercia
& quibus subditi nimium ditarentur. Sic trireme
publicas Veneti amandant allatum aromata: qu
Alexandriæ primum coemta, deinceps vero i
Anglia, Flandria atque alibi magno Reipublic
bono venduntur. Ecquis vero regi minus decor
diuitijs, quæ regi conueniunt, legitimis mediis in
hiare, ausit asseuerare?

Tertio, cùm commercia illa publicam saluten
spectant: sic nonnunquam potentiores principe
extrema annonæ difficultate pressis subditis ali
unde frumenta coemi, deinceps vero subditis vē
ditum distribui curarunt, non sine maxima in va
sallos beneficentia.

CAPVT XV.

Quomodo Sultani Ægyptij & Portugalenses hac in parte sese gesserint.

AD

AD imperij sui conseruationem Sultanis Ægyptijs pueros, qui ad armorum vsum habiles videbantur, vndecunque coemere vsitatum fuit: postea strenue ꝛercitare in ijs, quæ armorum vsus equorumque ratio requirit: eorumque opera, siquidem manumissi erant, in bellis vti. Hinc tantam potentiã, ꝛa vltra trecentos annos incolumes steterunt ꝛgyptus, Syria, Arabia & Cyrenaica, conflarunt.

Idipsum quoque, nisi fallor, longe ante vsurꝛtum Parthis, ipsorum namque in exercitu (qui ꝛuinquaginta virorum millibus constabat) conꝛa M. Antoniũ ducto plures quadringentis quinꝛuaginta liberis Parthis non fuerunt numerati. ꝛleomenes rex Spartanorum destitutus milite, ꝛnnibus mancipijs detulit libertatem, hac tamẽ ꝛge, vt singuli pro redemtione libertatis pendeꝛnt quinquaginta coronatos; atque hoc modo ꝛon solum maximas copias, sed etiam prægranꝛem vim pecuniæ coegit. Homar, Mahometis ꝛccessor, data Sclauis immunitate plurimos Sclaꝛos sibi adiunxit.

Portugalensibus magna est ciuium solitudo: ꝛittunt itaque quotannis in portus Guineos suas ꝛaues varijs mercibus onustas, quas multis milliꝛus Sclauorum permutant. Deinde hos secum in ꝛnsulas S. Thomæ, in Capo Verde, in Brasiliam, & ꝛlio, vt saccarũ cõficiant & rus colant, abducunt: ꝛut vẽdunt eos Castilianis, qui in insula Spagniola ꝛ alibi eos certis adhibent laboribus. Eadem hęc ꝛominum penuria in causa fuit, vt capitis damnaꝛi ad triremes in ergastula, in metalla &c. condeꝛnnarentur.

Sem-

Sempronius Gracchus nauaturus egregiam aduersus Hannonem ac Brutios & Lucanos operam, cum legiones magna ex parte Volonum haberet, qui alterum iam annum libertatem tacite meruerant (referam autem Liuij ipsius verba) pronunciat, tempus venisse libertatis, quam diu sperassent, patiundæ: postero se die collatis cum hoste signis dimicaturum, puro ac patẽti campo, vbi sine vllo metu insidiarũ vera virtute geri res posset. Qui caput hostis retulisset, eum se extemplo liberũ iussurum esse. Itaq; acri coorta pugna quartã post horam renunciatur Gracchode à tribunis militum, nullam rem aliam magis impedire, q capita hostiũ pretia libertati facta: Nam vt quisq; hostem impigre occidisset primum, caput ægre inter turbam tumultumque abscindendo terere tempus: deinde occupata dextra, tenendo caput fortissimus quisq; pugnator esse desijsset, segnib ac timidis tradita pugna esset. Quo cognito Sempronius, signũ dari propere iussit, proijcerẽt capit inuaderẽtq; hostem, nec dubiã libertatem futur strenuis viris. Itaq; redintegrata acriter vtrinque pugna, ducibus hinc inde acerrime annitentibus postremo pronunciat, esse nihil qui de libertate sperarent, nisi eo die fusi fugatique hostes essent Ea demum vox ita animos accẽdit renouato clamore, vt hostes haud dubie terga verterint. Cæsi igitur fugatique ac castris exuti sunt hostes ducis potissimũ prudentia, primo dum libertati pretiũ qua nihil seruo optabilius, caput hostis allatum ꝓponit; dein cũ mutato è re consilio proijcienda edicit capita, neque dubiam libertatem futuram stre-

enuis viris; demũ libertatis ſpem nullam pror- futuram cum pronunciat, niſi eo die fuſis ac- ;atis hoſtibus. Ex quo ſane innuitur, prudentis e viri; pro re ac tempore mutare conſilium ac gerendæ rationem.

CAPVT XVI.

Quæ Chinenſium in hac parte conſuetudo.

IAM Græci quam Romani hoſtes ſuos in bellis captos ſeruos fecerunt, & ma- gno cum ſuo emolumento ruri colen- do aliisque laboribus deſtinarunt: inenſibus autem vſitatum eſt, non quidem ſtes trucidare, neq; exactionibus grauare, non mellis includere, aut aliis difficilioribus rebus licere: ſed bellis, quæ in longiſſimè diſſitis lo- gerebantur, habitu Chinæo amictos, deſtina- Quo vero facilius ab aliis dignoſcantur, ru- os geſtant pileolos, alioquin in China minus tatos, niſi infamibus, quibus eos geſtare igno- niioſum eſt & infame.

CAPVT XVII.

Quæ Turcarum conſuetudo.

MAGNVS Turca multis rationibus populum ſiue potentiam ſuam augen- di inſtructus, præ cæteris hanc ſequen- tem magis frequentat. Omnes omni- hominès recipit, vndecumque etiam conflu- t, quamcunq; amplectantur religionem. Sedes

vltro dat, ea tantum lege, vt, si opus sit, in bel
adhibiti strenue pugnent. Ex hac confluenti
robusta illa & fortis equestris copia, quam vulg
vocitant Mutiferiaghos, prodit. Non pauc
hic Christianos, quos aut malignans desperati
aut concepta ira & indignatio, aut execran
superbia, aliæve causæ adegerunt, inueni
licet.

Ceterum omnium huiusmodi Christianor
si tamen Christiani dicendi sunt, peruersit
atque perfidia summopere execranda est. E
enim mitius quandoque agunt Turcæ cum Chr
stianis illis, qui sponte ipsorum fidei se commi
tunt; tamen quam fluxa eorum fides sit, e
empla crudelitatis eorum multa extant, quæ i
ostendant: cum præsertim ex legibus Mahom
tanis ipsis impune sit, datam fidem franger
quando commodum vel emolumentum alia
occasio propagandi suam religionem & impe
um appareat. Sibi ipsis igitur blandiantur quan
diu velint, illi, qui fidei Turcicæ fidunt, & se
uitutem libertati præponunt. Saniores absq
distinctione recte sentiunt, si Turcarum arm
præualuerint, nobis nihil reliquum futurun
certe non pudor, non honestas, non dignita
non libertas, non religio. Si enim crudelita
tem & sæuitiam horrendam in suos tributario
& veteres amicos exercent, id quod calamito
sissimum recens exemplum Chiensium satis lu
culenter ostendit. (Hæc enim insula diu pa
cem cum Turcis, soluto annuo tributo, metu, n
tam potens & vicinus hostis offenderetur, con-
stan-

ter coluit: verum cum ob fertilitatem insulæ ulcerrimas fœminas, ob quas semper ea cele- fuit, Turcis aliud placeret, non attentis pa- & fide data; falsis prætextis causis, eam sub- irunt, idque factum anno Domini 1565. quam gœdiam Leoclauius in Supplem. annal. Turc. genter enarrat, quid statuturi & facturi essent o, cum quibus continua fere bella gessere, & s diu hostes infestissimos habuere, atque vo- aria deditione sub iugum redegere. Querun- fœminæ Chienses apud Iacobum Palæologũ, s paruos raptos & seruitio regio addictos, per circumcisos & factos Turcos, & onus filiarũ ilium, quod secum trahebant, & viduitatem, ob mortem maritorum illis contigerat; Nos mitiora de ipsis nobis pollicebimur? Pro- it quidem impius Turcorum tyrannus reli- nis libertatem ijs, qui iugo illius colla subdũt, fidem seruat, dum ob rem. Nam qui ex Al- ano didicit, Christianorum persecutione Ma- neticam paradisum comparari posse, & debe- e, nunquam Christiano parsurus est, nisi quatenus simulata clementia reliquos ad suum imperium perferendum pellici posse confidit.

Nn IOAN-

IOANNIS BOTERI D

ILLVSTRIVM STATV ET Politia

LIBER NONVS.

CAPVT I.

Rationes populum & potentiam iamdudum collectam porro amplificandi.

ACTENVS allatæ rationes, q principem ad potentiam exten ue amplificandam manuducu Videamus porro quomodo ea ampliet intensiue. Plurimum h conferunt rationes, quibus fortitudo crescit. N enim sufficit, numeroso exercitu instructum es sed hoc demum, cum confidere eorum virti & robore licet. Pauci animosi & imperterriti gentibus cohortibus, timidis & meticulosis pr stant. Planum hoc reddunt historiæ tam Græco quam Latinorum, qui sæpissime parua manu gentes hostium copias fuderunt: Multitudi itaque fortitudo semper superior.

CAPVT II.

An principi tempore belli, subditorum aut exterorum opera uti conueniat.

NTEQVAM vlterius progrediamu operæpretium me facturum putaui, quæstionem antehac à Gallis sæpissim ag

catam enucleemus, Vtrum è re principis arma
lientis sit, subditos, an vero exteros milites cō-
bere?

Consueuere olim principes, non quemuis sine
crimine, sed solam nobilitatem susceptis bellis
ubere. Imitatur id etiamnum maxima ex par-
Poloni, Persæ & Galli. Cū vero nobiles eque-
maxime certamine gaudeat, proindeq; equi-
in aciem descendant, fit vt pleræq; illæ natio-
equitatu maxime præstent, peditatu nō item.
Virtus, qua plerique nobilium excellunt, tyran-
fere semper fuit suspecta: ideo nobilitate non
, ne tyrannidis neruos inciderent, sublata, di-
ne sua eiecta; bonis eorum plebis libidini ac
ori prostitutis fauorem populare sibi hoc mo-
conciliarunt. Bona pars roboris Turcici con-
t in subditis nuper acquisitis, proprijs tamen
is. Ex pueris siquidem Turca eligere solet ex-
itissimos quosq; (Azamoglianos vocant) hos
nfantia tanquam a sinu materno auulsos, in
rciam huc illos dispersos Mahometana re-
one imbui & informari curat. Amplexi itaque
rcicam doctrinam patrem, nisi solum magnū
rcam, cuius stipendiis aluntur, ignorant: ignari
rius patriæ, quam quæ stipendia & victum
peditat.

Rectius autem vt discutiatur quæstio proposi-
nprimis notādum est, maxime stabiliri regna
ndependētia, id est, vt ex se in se & per se sub-
nt. Est autem independentia duplex: Prima
uirit, vt nulla sit superior iurisdictio. Princi-
independentes sunt papa, imperator, reges

Galliæ, Angliæ & Poloniæ: Altera, ne in defen-
sionem aliunde auxilium accersatur. Hoc mod
& respectu independentes illi habentur, qui ho
stem potentia & viribus aut superant, aut sane ac
æquant.

Harum autem posterior est præstantissim
Prima enim vi externa aliundeq; quasi ascita sul
stat; posterior vero ex se intrinsecus. Illa plenar
& summam iurisdictionem arguit; hæc satis po
tentem ac robore firmatum ad imperij defensio
nem, opereq; ac reipsa maximum principem es
ostendit.

Atque hac altera ratione non potest quis es
dominus independens, si nō ipse potentia & p
pulo abundet. Socij enim aliunde assumtio,
maxime tibi obligatos habeas, potius sua com
moda spectant tuis posthabitis. Sæpe, cum ill
rum ope maxime indiges, reuocato pede te des
runt. Adde quod sæpius ab hoste corrupti à
auertantur: sic Celtiberi primo à Romanis co
rupti fidem Carthaginensibus datam ruperun
atque iterum à Carthaginensibus corrupti R
manos deseruerunt. Nonunquā mora detēti se
adueniunt: hoc aliquoties Gallia non sine ma
mo periculo sensit. Aliquando reuocantur, in
pendētibus patriæ periculis. Sic copiæ auxiliar
quæ Francisco regi militabant, tametsi illoru
opera minime carere poterat, rebus ipsius grau
ter afflictis, ipso tamen in illis angustijs relicto,
suam ipsorum patriam, quam Iohannes Iacob
Medices bello impetiuerat, rege nequicquā e
obsecrante, remearunt.

F

Hic tanquam in transcursu monendi sumus, usmodi socios, quandoquidem mercenario-um more stipendia merentur, similimos esse eriuris propolis leuisq; fidei, qui officinas obso-tis & corruptis mercibus infarciunt, operamq; iam carius vendunt. Seditiones vbique spirare, isi & mature numeretur stipendium: ac integras espublicas in summa discrimina abducere, & onfundere, parum illis est. Post primum bel-um Punicum senserunt hoc Carthaginenses: ensit idipsum Dominus de Lutrecha Bicoccæ. no habes de quo tibi gratuleris, si non prodant, ec hosti in manus tradant: quod Ludouico Sfor-æ Nouaræ euenit. Procliue admodum etiam lis est, sicubi superiores viribus se deprehen-ant, molem belli in te conuertere. Angli à ritannis contra Scotos & Pittios in auxilium ocati, verso mucrone, vbi fugatus fususq; erat ostis, illos, quos adiutum venerant, hostiliter im-etiuere.

Quid dicam de interitu & excidio imperij omani? annon acceptum referendum militi arbaro aliunde adscito? Tam domesticis quam xteris bellis quasvis nationes addebant impera-ores: Adrianus Alanos: Alexander Osroenos: robus Basternas, Hispanos, & Gallos: Valerianus ;otthos: alij alios. Hi bellandi ritum Romanis sitatum edocti, situque regionis cognito & ex-lorato, imperatorum, imo ipsius imperij do-nini euaserunt, adeo vt præstantissimus quisque omanorum dux à barbaris & exteris natus esset. tilicon, Vldinus, Ruffinus, Castinus, Bonifacius,

Aetius, alijquè plures, eandem quam imperat res potestatem apud Romanos vsurparunt: ta dem ipsum imperium adorti pede in Italiam fi Romam ceperunt, in regna cæteris prouincijs r dactis. Sic Franci Galliam: Burgundi Sequano regionem: Vandali Aquitaniam, Hispaniam Africam: Sueui & Alani Bretagnios: Ostrogott Macedoniam & Thraciam: Sclaui Dalmatiar Saraceni, Asiam, Africam & Hispaniam occup runt. Rhadagassus, Alaricus, Attila, Gensericu Biorgus, Theodoricus, omnes barbari, Italiam s mel aggressi, successu temporis penitus euert runt.

Ecquæ causa, dic amabo, imperium Orienta pessumdedit? Annon, quod imperator Carloia nes duodecim millia Turcarum contra host aluit? & ex his, ceteris dimissis, sex millia retinu Hi explorata regione eiusq; habitu, perspecta so fertilitate, facilitateq; expugnandi ob infantia principum, discordias procerum, & attenuata potentiam, suasores Amurathi fuerunt, vt ma mis copijs, sexaginta millibus bellicosorum a gustum mare traijceret. Tum cœptæ à Turcis o cupari vrbes tamdiu, donec Mahometes cap Constantinopoli vniuersum Orientis imperiu euerteret.

Hoc malum ab externa manu militum prof ctum potissimum in causa fuit Carolo VII. re Galliarum, vt regnum suum Anglorum è man bus excussum expeditius defensurus exercitur quinquaginta mille peditum conscriberet. At ci proditiones machinari viderentur latrocinijsq

& exp

& expilationibus molesti essent, à Ludouico XI. dimissi sunt substitutis Heluetijs. Postea Franciscus I. animaduertens magnitudinem periculi toti Galliæ imminentem ab extero auxilio: quod aut serius veniebat, aut eneruatum, planeque inutile redditum, aut hostium strategematis plane euersum minus proderat: nouum exercitũ quinquaginta millibus peditum constantem & in septem legiones distributum cõscripsit, anno 1534. His vero maxima ex parte fusis, Henricus rex noua accessione facta redintegrauit, minus tamen ob corruptiorem disciplinam, ipsorum opera feliciter vsus fuit.

At dicat aliquis, qui subditos armis addicit, & in ijs exercitat, ne ille sibiipsi malum struit, & subditi leuissime offensi iugulum ipsius petent, In armis enim non timor sed furor inest, atque armata malitia nihil periculosius ducitur. Satius itaque est eos esse armis nudatos, tum enim timebunt verbera: at armis muniti tentabunt imperia atq; in dominos sibillabunt, secundum illud:

Iura negat sibi nata, nihil non arrogat armis.

Factitatum hoc in Flandria & Gallijs accepimus: vbi milites cædibus & sanguini assueti, pace cum exteris facta arma in patriam ac magistratus conuerterunt. Verum enimvero vix ac ne vix quidem fieri poterit, vt res humanæ, præcipue in imperij negotijs, extra aleam periculi constituantur. Mature itaque occurrere vrgenti difficultati, munus est principis intelligentis.

Maxima autem cuiusvis Reipublicæ pestis est, cum viribus proprijs ijsq; sufficientibus destituta

auxilia extrinsecus asciscere, ijsq; firmissimi præsidij loco vti opus habet. Atque ab hac difficultate dependent omnes cõfusiones supra memoratæ, quæ numero tot & tantæ sunt, vt quicquid ab altera parte in contrarium adferri queat, cum hoc neque conferri, neque pondus vllum habere queat. Stat itaque sententia, omnem diffidentiam, id est, cum princeps subditis suis diffidit, ex animo abiecto, & minus heroico proficisci.

Cum enim nulla ciuitas, nulla Respublica insidijs careat, optimi quique principes ac heroes subditos sibi ciues ad omnes armorum vsus assuefecerunt, vt inopinato tumultu aut seditione exorta, in promtu arma sua haberent, aliter enim armatus hostis inermes inuaderet, & prius opprimeret oscitantes, quam ex publica armatura ciuitatis peterentur tela. Sicut ergo optandum est, vt in qualibet vrbe sit armorum copia: ita tutum erit, si quilibet priuatim bellica ornamenta teneat, quibus tectus derepente impetum capitalis hostis poterit retundere. Mora siquidem in omnibus, maxime rebus in bellicis moribusque, seditionis trahit periculum; quique hoc onus defugerit, non tam ingratus quam ignauus inter ciues haberi debet. Porro in multis locis faces inuidiæ ardent, nec non sæpe accendunt animos ad furorem, vnde ad cædem & sanguinem non aliter quam feroces leones ac tigres rapimur: si in hoc casu sobrijs desint arma, nemo est quin videat incendium fieri. Sic Romulus peregrinos artibus mechanicis, quas sordidas

didas & illiberales Cicero appellat, adeoque ciuibus Romanis minus conuenientes, addicabat: nulla commercia nisi agriculturam & res bellicas ciuibus permittens. Nec meminerunt historiæ rebus sic stantibus, intra ducentos & quadraginta annos vllam seditionem inter ipsos fuisse exortã. Suis sumtibus militabant, dicto audiẽtes, expediti & promti: disciplina illis erat iusta & stricta, semperq; magistratus, qui non solum rerum periti sed & in executione erant strenui. Macedonibus ab Alexandro Magno omnium grauaminũ data immunitas, solo armorum vsu relicto. Hieron, olim rex Syracusanorum à Romanorũ rerum scriptoribus passim decantatus, imperium suum vt labefactationibus minus redderetur obnoxiũ, exteros milites trucidauit omnes, sic enim se ijs certo liberari posse credebat: de suis vero delectu facto amplissimas copias coegit, quarum opera se & sua fortiter, dum vixit, tuebatur. Amplius dicam. Respublica Veneta, dux Sabaudiæ, magnus dux Toscaniæ, annon alunt viros bellicosos, & quotidianis exercitijs agitatos? Neque tamen, eos rebellione facta detrectasse iugum, deprædatos regiones, vias infestasse, vrbes obsedisse, pacem rupisse, aliaque nefanda commisisse, vnquam auditum est. Hoc autem vitium si deprehendatur, potius laxitati militaris disciplinæ, quam ipsi militi imputandum est.

Quæ sane omnia satis euidenter docẽt, crebrioribus armorũ exercitijs subditos à principe exercitandos, eum in finem, vt incursionibus in ipsius fines factis, intra Reipubl. suæ ipsius viscera

satis

ſatis virium habeat, nec aliunde auxilia conquirere opus habeat. Satis dilucide id oſtendit Liuius de duorum Scipionum interitu ſcribens: *Id quidem*, inquit, *cauendum ſemper ducibus Romanis, exemplaq́; hæc vere pro documentis habenda: ne ita externis credant auxiliis, vt non plus ſui roboris, ſuarumq́; proprie virium in caſtris habeant*. Ne autem ſubditi armorum tractandorum vſum edocti, pace turbata turbas cieant: cohibendi vtique ſunt bona & ſeuera diſciplina, &, qui ſtipendia merentur, debito tempore exoluendi. Nunquam deerunt Turcæ, Mauri, & Saraceni, contra quos in aciem educti dimicent.

Cæterum ad præcauendos inteſtinos motus multum etiam confert habere ſemper paratas triremes, quibus inquieti & Martis amantes impoſiti ablegentur, ad deprædandum hoſtes; ſic enim & hoſtibus terra marique incutitur metus, & Reſpublica noxijs illis humoribus exhauritur. Quamuis enim vtplurimum ſunt ferociores, raro bonis legibus, raro emollitis moribus obſequentes: Neptunus enim ferox eſt & feros facit milites; hos tamen alere & fouere oportet ciuitatem, ijsque quaſi ſceptrum Neptuni mariſq; imperium polliceri; imperandi enim titulis & inſignibus mirifice capiuntur milites, modo quoad victum & cultum nihil deſit neceſſarium, id vero ſi deſit, furantur, & ſane nō ſine cauſa. Nam quid magis deplorandum eſt, quam vt miles pro ciuitate pugnans inedia & frigore exhauſtus pereat? Præſtat itaq; multas triremes inſtructas & claſſes armatas in ſuis partib. habere. Cum enim hoſtes

terra

erra marique sæpe obsideant & oppugnent vr-
bem, cum dies noctesque excubias faciant, vt in
vrbis quasi costis & lateribus suas hastas figant, cũ
nunc in continenti hæreant, nunc per mare irru-
ant & ingrassentur, prouidentius nihil est consti-
tutum, sapientius nihil prouisum, quam vt classes
& nauales copiæ adsint, quæ instar nemorum cõ-
tra vim hostis vrbem protegãt & defendant. No-
biles isti muri ita Mineruæ vrbem (Athenas) ad-
uersus Lacedæmonios bellicosam gentem tutati
sunt, vt donec exarserit intestina seditio, frequens
tentantem frustra hostem secuta sit confusio.

CAPVT III.

Non omnis multitudo promiscue recipienda, sed fortissimi quique eligendi.

ADMODVM fructuosum est ad erigen-
dum militum animos, fortiores quos-
que seligere. Neque enim omnes fe-
cundis laboribus bellicis æque pares
sunt. Bellicosi est, tam æstus quam frigus perferre,
tam solis quam lunæ iniuriam, siue æstas siue hy-
ems intonet, siue fames siue sitis premat: inte-
gros dies sine operis remissione, totasque noctes
insomnes ducere: flumina tranare, fossas trãsilire,
muros conscendere, conflictus cõflictu accumu-
lare, qualem Dauidem fuisse, antequam rex crea-
retur, legimus. Semper paratus sit hosti resistere,
quocumq; etiam modo ex improuiso obruatur:
non abhorreat ab incendijs, nõ ab immensis tor-
mentorum fragoribus, non pertimescat scloporũ

grandines & ictus, neq; procellas calcis viuæ feruentisq; olei, neq; proiectos ignes declinet. Summatim vt perstringam, nõ detrectet vitæ salutem obijcere periculis, imo ipsi morti, si id per naturã liceret, insultare eamque prouocare.

Cum vero pusillanimes ac timidi nihil horum possint perferre, delectum omnino habebit princeps militum, fit enim haud raro, vt ij, qui alioqui sunt animosi, perspecta timidorum pusillanimitate, etiam ipsi animo deiiciantur. Vbi vero sibi adiunctos vident animosos, tum & ipsi animis & robore aucti indies maiora spirant. Hac de causa Deus præfectis Israelitarum præcepit, vt antequã populum in aciem educerent, conuocato loquerentur, vt Deut. 20. cap. extat: *Quis est homo formidolosus & corde pauido? vadat & reuertatur in domum suam, ne pauere faciat corda fratrum suorũ, sicut ipse timore perterritus est.* Cumque affectus siue ardor erga sponsam in sponsi domum nondum deductã; aut amor domus nuper extructæ, nondum vero inhabitatæ: aut vineæ nouæ, de cuius fructu nondum comedit, aliarumve huiusmodi rerum plerosq; hominum à rebus bellicis, quod cum periculo sint cõiunctæ, auocet & auertat, adeo, vt vitæ quam honoris adipiscendi sint studiosiores: etiam horum Deus voluit haberi rationem, præcepitque & hos à militia debere esse immunes. Obseruauit hoc Iudas Macchabæus, vt liber Macchab. cap. 3. testatur: Quamuis enim hostium magna copia, ipsi vero exigua turba esset, proclamari iussit, vt qui domos ædificarent, vxores ducerent, vineas colerent, aut formidolosi

essent,

ſent, domum quilibet ad ſua abirent.

Præſtantiſſimi quiq; duces oculos ſuos magis
l virtutem & fortitudinem, quam militũ multi-
dinem adiecerunt. Alexander Magnus tribus
yriadibus peditũ, & quatuor millibus equitum
tam Orientem domuit. Hannibal expeditionẽ
Italiam ſuſcepturus debellatum Romam ſeptẽ
illia Hiſpanorũ, quorum puſillanimitatem ad-
rterat, domum remiſit: plane ſtatuens, plus de-
menti quam emolumenti ab his ſibi impẽdere.
omes Albericus de Cunio dimiſit copias Italas
on ſine infamia, vna tantum ſelectiore cohorte
cum retenta, quam D. Georgij fœdus vocabat,
ia Anglos, Britannos, aliasque barbaras gentes,
æ montibus ſuperatis longo iam tempore re-
onem omnem peſſime afflixerãt, fudit, Italiaq;
ecit. De Georgio Caſtriota notum eſt, quod
ultis præliis cum Turca commiſſis nũquam ſub
gnis ſuis vltra ſex millia equitum duxerit, quib.
tionem ſuam, exiguis incluſam terminis, forti-
r & reparauit & defendit, multis opimis ſplen-
disq; victorijs reportatis ab Amurathe & Ma-
omete Turcicis imperatoribus. Conſtat porro,
uantam exiſtimationis famam in bellis Italicis
pannes Medices ſelectiſſima militum manu ac
bore ſibi pepererit.

Optandumque inſuper eſſet, milites ſelectos
ſe ambidextros. Requirebat hoc Plato, ratus
ngo vſu rem confectu facilem eſſe. Verum hæc
ſimilia, vtpote cuius ſint nationis, qua forma,
uibusve rebus exercitati eſſe debeant milites ſe-
cti: alijs, qui & docte & copioſe id tradiderunt,
linquam.

Cæte-

Cęterum, cum fortitudinis nomine quamplurimi sępenumero abutantur, ac dũ audaculi quippiam ausu temerario perpetrarũt, eo nomine fortes videri cupiunt, non abs re me facturum arbitror, si qui vere fortes dici debeant, exponam veramq; fortitudinem ab adulterina discernam. Sane milites nostræ ætatis summæ laudi ac voluptati ducunt, atq; inde maxime fortes videri cupiunt, vicos nimirum incendere, vrbes obsidere, obsessas expugnare, expugnatas diripere, direptas inflammare, stupra cædibus, cædes stupris cumulare, omnia deniq; humana diuinis miscere. Atq; hæ sunt vtilitates, hi militiæ fructus, bonis omnibus merito detestabiles, militibus tamen suaues ac iucũdi. Nec vero exemplis in re tam perspicua opus est. Quis agricolarum etiamnum vulnera nescit? quis non videt calamitates? quis querimonias non audit? Certe quidem omnes omnium agri, pecora, fruges, quibus spiritum ducimus, hęc inquam, omnia sunt in potestate militum, id est vt plerique omnes interpretantur, prædonum, quos vel auaritia ab hostibus ad prædam; vel libido ad voluptatem; vel crapula ad ingluuiem; vel furor ad crudelitatem reuocare consueuerunt. Num vero ex huiusmodi egregijs scilicet facinoribus fortem quempiam dicendum existimabimus? Minime vero. Fortitudo enim, vt inquit Gellius lib. 2. cap. 5. Noct. Attic. non ea est, quæ contra naturam, monstri vice nititur, vltraque modum eius egreditur, aut stupore animi aut immanitate, aut quadam misera & necessaria in perpetiendis doloribus exercitatione: Sed ea vera &

proba-

oba est fortitudo, quam maiores nostri scientiā
e dixerunt rerum tolerandarum & non tolerā-
rum: per quod apparet esse quædam intolera-
ia, quibus fortes viri aut obeundis abhorreant
t sustinendis. Si enim, vt inquit Arist. lib. 1. mag.
oral. aliquem valde facias impauidum, quod
eos non timeat, non fortis sed insanus est. Fortis
go erit, non qui timet omnia, neque qui nihil
ensurat timore, sed qui auget fortitudinem. Et
ulo post: Si quis non timet timenda, aut aliquid
od supra hominem terribilium est, non fortis
sed insanus.

Cum itaq; ex iamdictis, ex contrariorum nem-
oppositione, quę sit vera fortitudo, prope elu-
at (contraria enim iuxta se posita magis eluce-
int) ostendemus nunc, quæ virtutes fortitudi-
potissimum famulentur. Harum autem prima
Tolerantia, quæ est æqua malorum ac molesti-
um perpessio. II. Duritia, imbecillitatis molli-
ique expultrix. III. Patientia, stabilis & firma
rpessio eorum omnium, quę dura, aspera, diffi-
ia, grauia, ærumnosa contingere vnquam pos-
nt. IV. Firmitas quoque, quæ periculosis & ad-
rsis nullo modo succumbendum esse doceat.
Animi magnitudo, quæ nihil humile, nihil ab-
ctum agi sinat. VI. Fidentia quoque, quæ vires
q; animos vbique suggerat. VII. Despicientia,
iæ mala omnia cōtemnenda suadeat, cunctaq;
æter virtutē pro nihilo ducenda moneat. VIII.
onfirmatio etiam, quæ est virilis ac robusti ani-
i institutio, vrgentibus malis minime cedendi.
X. Generositas item, quæ suadeat cuncta præ-

ter decus laudemque contemnenda. X. Præſ
eſt etiam cautio, animi compoſitio: quarum a
tera doceat, non eſſe periculis temere obiecta
dum: altera, ne dolore, ira, libidine aut impe
victi rapiantur. Quid de conſtantia dicam, qu
non modo fortitudinis, ſed temperantiæ quoq
fida comes eſt: quando dolores reprimit, volu
ptates euagari non ſinit, reſiſtit periculoſis, no
cedit aduerſis, compeſcit impetus, iram cohibe
libidini reluctatur, non concutitur repentinis, n
opprimitur malorum aceruis, immota inuicta
& vbique ac ſibi ſemper conſtans. Eſt hinc adiun
cta etiam contentio: inde dicta, quod totis virib
contendat, vt victrix composq; euadat.

Inſuper etiam manſuetudinis atque modeſti
laus ſplēdori fortitudinis tantum abeſt vt aduer
ſetur, vt etiam nullo modo à ſe inuicem diuel
atq; disiungi queant. Itaque nemo vir fortis eſ
poteſt: niſi idem ſit manſuetus atque moderatu
Longe enim fallitur opinione, qui animi impet
non æquitatis & humanitatis ſtudio, ſed cupidi
tate atq; furore concitatum, fortitudinem appel
landam potius, quam importunæ cuiusdam bel
luæ feritatem putat. Iſte autem præclarus auctor
qui principes ad communis ſalutis perniciem in
ſtruit: qui imperij opes non tam æquitate & cle
mentia, quam perfidia & crudelitate ſtabilire do-
cet; appellet ſane quo velit nomine, furorem il-
lum cunctam barbariem ſcelere & immanitate
ſuperantem; dummodo nemo ſanus tam ſtultæ
atq; nefariæ opinioni aſſentiatur. Nos vero nun-
quam ita amentes erimus, vt illam animi mode-

ra-

tionem, demētiam nempe & mansuetudinem,
ı modestiam, ipsam fortitudinē impedire dica-
us. Nam cum omnes virtutes inter se congluti-
tæ sint; tum vel maxime animi moderatio atq;
rtitudo. Vtraq; enim ab eadem animi magnitu-
ne profecta, eandem propemodum retinet di-
ıitatem. Nec enim maioris animi est, impetum
ıstium sustinere; quam cohibere iracundiam: &
nnem perturbationem reprimere: nec vlla of-
ısione ab humanitate & à mentis cōstantia de-
rbari. Non itaque quis ferme fuerit vir egregie
rtis, quin etiam laudem mansuetudinis sibi ad-
uerit. Quanta gloria fuit illa Themistoclis, cum
set in consilio Græcorum à reliquis ducibus cō-
tijs indignissime vexatus: ille vero petulantiam
am non conuitio, sed patientia comprimen-
m putaret? Quid hic Periclem referam? Quid
lium Cæsarem? & alios complures, qui non ma-
re studio virtutis imperatoriæ nomen, quam
ansuetudinis & patientiæ laudem venabantur.
ontra vero, vt quisq; est animi maxime angusti
que demissi, ita est ad iracundiam & feritatem
axime propensus. Omnes illi barbari, qui à
sciplina fortitudinis abhorrent, ita crudeles
ıbiti sunt, vt loquendi consuetudo crudeli-
ti ipse barbariei nomen adscripserit. Quid de
ulierum natura dicam? quibus vt nihil est im-
ecillius, ita nihil ad iniuriam persequendam cō-
tatius.

Sed obijciet hic aliquis: Cum vere fortes man-
eti etiam esse debeant, nunquam impetum ho-
ium à suis finibus depellent, neque sceleri armis

reſiſtent: ſed quemuis furorem beneficio com
penſabunt? Hoc qui dicit, minime expendit offi
ciorum momenta: nec intelligit, alia aliјs perſo
nis, locis, temporibus, cauſis conuenire. Sic Chri
ſtiani ipſi, qui in priuatis offenſionibus & iniuri
moderationem atque patientiam amplectuntu
iјdem in publicis periculis acerrimi & vehemẽt
publicæ ſalutis atque libertatis vindices exiſtun
p̃ſertim vbi ſimul agitur dignitas religionis. Tu
enim manſuetudinem indignum flagitium, pat
entiam ſcelus nefarium arbitrantur. Hac men
præditus fuit diuinus ille Moſes, quem ſacræ lite
ræ perhibent, fuiſſe inter omnes mortales mitiſſ
mum, qui tamen & hoſtium copias ſingulari vi
tute repreſſit, & læſi numinis offenſionem mu
torum ſupplicio placauit. Talis etiam fuit Dauic
quem vnum diuina oracula laude manſuetudin
vnice commendant. Hic tamen incredibili virtu
te maximos & fortiſſimos hoſtium exercitus pro
fligauit, & ingentes alienigenarum ſtrages edidi
Sic etiam multi Chriſtiani principes ad omnem
rationem humanitatis commodiſſimi, bellic
fortitudinis gloria laudem manſuetudinis æqua
runt. Non eſt igitur, cur quiſquam manſuetudi
nem aſpernetur, cum ita cum vera fortitudin
coniuncta ſit, vt nihil poſſit eſſe copulatius. Atq
vt de vera illa ac ſacris codicibus ſcriptorumqu
eccleſiaſticorum voluminibus paſſim decantata
Chriſtiana nimirum fortitudine nonnihil dica
mus, cum ciuilis illa in rebus difficilioribus hauc
raro labaſcat; hæc non terræmotu, non fulmine
non prodigiis vllis aut monſtris conturbatur: ni-

hil

l est denique quod animum hominis Christiani
onuellere aut labefactare possit. Sic est enim in-
tutus, vt si orbem terrarũ bellis ardere videat,
omnia sibi pericula intendi, si cuncta incendio
onflagrare atq; pene consumi, ipse tamen opti-
a spe plenus constantiam retineat: nec vllo vn-
iam horrore perfundatur. Primum, quia credit,
se se fortissimis cōpijs constipatum atque com-
unitum. Didicit enim è sacris literis, esse quos-
im cœlestes exercitus, qui piorum hominum
lutem tueãtur, & ab illis, cum commodum est,
mnem impetum atque furorem hostium pro-
ulsent. Hoc enim se præsidio vallatum esse, sen-
: Iacob, cum castra Dei se conspicere testificatus
t. Rursus cum Syriæ exercitus Helisæi capiti im-
ineret, ipsiusque minister formidine perterri-
s opem imploraret, Noli timere, inquit Heli-
us, plures enim nobiscum sunt. Atque ne quis
paucos illud diuinum præsidium collatum esse
tet, alibi de vniuersis, qui pietatem colunt, De-
nque caste & pure venerantur, sic scriptum est:
astra posuit Angelus Domini in circuitu timen-
im eum. His igitur testimonijs qui firmissimam
lem adiungit, seque diuino præsidio munitum
e credit, trepidare metu non potest, sed elato
imo atq; confidenti, id quod alio in loco scri-
um est, vsurpabit: Si consistant aduersum me
stra, non timebit cor meum. Si insurgat aduer-
m me prælium, in hoc ego sperabo. Item illud:
i in curribus, illi in equis, nos autem in nomine
omini spem repositam habemus: ipsi confracti
ciderunt, nos autem erecti victoriam reporta-

uimus. Hæc igitur, inquam, ſpes, gentem Ch
ſtianam imbecillo animo eſſe non ſinit. Dein
immortalitatis cogitatio, atque certa gloriæ
turæ præſenſio, quantam vim habet ad conſta
tiam ſtabiliendam? Quid eſt enim magis in Ch
ſtiana religione celebratũ, quam omnes eos,
coluerint iuſtitiam & pietatem, poſteaquam
corpore quaſi è vinculis emiſſi fuerint, in cœli
euolaturos, vt immortali gloria æuo ſempiter
perfruantur? Quid deinde eſt magis animis n
ſtris infixum, quam fore aliquando, vt corpo
quæ iam penitus conſumta ſunt, inſtaurentur
que cœleſti ſplendore colluſtrata, rurſus cum a
mis ipſis inuiolabili fœdere coniungantur, vt
diuinitus renouati omnibus ſummis & æter
voluptatibus animo & corpore potiamur? S
longius fortaſſe progredior quam par eſt, ita
vnde digreſſus ſum, reuertar.

Videndum ergo nunc primum cuiusmodi
illa in quib. fortitudo verſatur. Nam licet om
metuantur, quæ nocendi vim habeant, non ta
in ijs omnibus, de quibus nunc agimus, vir fo
conſpicitur. An fortaſſe, vt excellentis eſt med
grauiſſimos morbos lethalesq; plagas ſanare:
etiam fortis eſt viri, in ijs verſari ſeque inuicti
preſtare, quæ quammaxime omnium formida
lia videantur? Siquidem fortitudinis materia
quidam quaſi campus, ſunt difficilima quæq
pericula, atq; illa maxime, quæ mortem videa
tur allatura, qua nihil ſit omnino terribilius. C
enim homo ſit ex corpore & anima, ſi natura
ipſam ſequi, nec obliuiſci hoĩes nos eſſe voluer
mi

us, nihil profectò videatur morte formidolo-
us: quæ corporis fabricam, quæ sensus omnes,
ctiones deniq; ipsas penitus tollat, & in nihilum
digat. Quæ ratio cum sit quammaxime natu-
lis, necesse est, sit etiã quammaxime vera. Quid
uod alius dum amoris impotentiã ferre nequit,
queo gulam frangit? alius dum ægerrime fert
ruitutem, ferrum adigit in præcordia, vt illius
nus morte statim excutiat. Quæ res efficit, vt
orte aliquid terribilius videatur, qua de re pau-
post.

Quoniam autem generosissimus quisque lau-
is est decorisque appetentissimus, quibus vt
otiatur, nihil non paratus sit, & ferre & perpeti,
hoc naturæ animique motu & quodammodo
npetu, ad laudem ac decus, vt Cicero ait, illa pe-
cula adeuntur in prœlijs. Non sentiunt viri for-
s in acie vulnera: vel sentiunt, sed mori malunt,
uam tantummodo de gradu dignitatis dimo-
eri. Nec vero in quocunq; periculo, sed vbi aut
victoria, aut ex morte decus illud senserunt se
lepturos. Siquidem ignauissimi etiam nautæ, ta-
en ferendis procellis assueti, non perurbantur
arinis tempestatibus: quorum quidem mors an
uicquã potest habere præclarum? Plebeij quoq;
omines & in vmbra educati, corporis cruciatus
erpetiuntur. Iidem gladiorum vibratus & ho-
icum tubæ sonũ ferre nequeũt. Quocirca fortis
r, quique plane dicendus est vir, ex morte, quæ
uidem futura sit longe pulcerrima, decus il-
d adipisci contendet, cuius est quammaxime
udiosus; quo vt potiatur, difficilima quæq; pe-

ricula ſponte adibit: in quibus peruincendis, a
ſi hoc minus contigerit, in appetenda morte la
demque & decus collocatum intelligit. Cum
ſcindi pontem iubebat Horatius, annon intel
gebat quid ageret? Caritas tamen patriæ ac n
bilitas mortis & gloria, eripiebat omnem a
mo vulnerum atque aquarum metum. Idem
cet de Epaminonda dicere, quamuis alter liber
relinquere patriam contenderet, alter quam i
in libertatem vindicaſſet, imperantem relinqu
ret. Senior ille Phorbas apud Statium, vide q
adhortationis ac laudis genere proſequatur
bellum proficiſcentes:

Ite alacres, veſtri nunquam morientur honores,
Bellaq; perpetuo memorabunt carmina muſæ.

At Æneas grauiſſima illa tempeſtate vexatus i
gemit:

——. Et duplices tendens ad ſidera palmas
Talia voce refert: O terq; quaterq; beati
Queis ante ora patrum Troiæ ſub mænibus altis
Contigit oppetere!

Quorſum hæc fingũtur à Poëta in viri ducis
fortiſſimi perſona, vt quem hoſtiles tot cõgreſſ
nunquam fregiſſent, præruptus ille aquæ mons
humiliter atque infracte de ſua ſuorumque co
gerit ſalute deſperare? an quod id moriendi ge
nus nullum decus eſſet allaturum? nec virtuti ſu
vllum ſentiret locum inter tranſtra remosque re
lictum? Itaque non fert grauato animo mori, ſe
quod ſic moriundum eſſet. Idem dico de Hippo
medonte. Is enim diu inter aquas colluctatus, cũ
tandem à torrente raperetur, exclamat, queritur,
Deo

)eos incuſat, quod tam indigne ſecum ageretur:

——. Fluuione (pudet) Mars inclyte merges
Hanc animam? ſegnesq; lacus & ſtagna ſubibo,
Ceu pecoris cuſtos ſubiti torrentis iniquis,
Interceptus aquis? Adeone occumbere ferro
Non merui?

Sed inquis: Quid conuenit, orationem hanc uæ ad philoſophorum morem inſtituta eſt, his 'oetarum mendacijs inquinari? Hæc, inquam, nihi aliquis obijciet. Cui ſermoni imperito vt re-ondeam, velim dari mihi veniam, ſi tantiſper à ropoſito digrediar. Equidem is ſum, qui Poetas mnes vera ſcripſiſſe credam. Atque hoc certe iri Græcorum grauiſſimi ſtatuerunt, cum duos lomeri verſiculos ſecuti, litem ſecundum Athe-ienſes dederunt, cum fuiſſet de Salaminis poſ-eſſione inter Athenienſes & Megarenſes ingens ontrouerſia conſtituta. Id arbitrati ſunt viri do-tiſſimi, qui tam crebro auctoritatis Homericæ ræſidio ſcripta ſua munierunt, viri in omni ge-ere laudis præſtātiſſimi; quem etiam Homerum mniumPoetarum fuiſſe veritatis amantiſſimum rbitrati ſunt. Nec tamen, quod iſtos homines ninime malos haud fefellit, eadem veritas exigi-ır, & à Poeta, & ab Hiſtorico. In hiſtoria namq; es tantum geſtæ deſcribuntur, vt hominum me-noriæ commendentur: A Poetis autem quibus ſt aliud propoſitum, multa etiam ad honeſtam urium voluptatem referuntur. Idcirco in hiſto-a præcipua virtus eſt, vera ſimplexq; rerum ge-arum expoſitio, locis, perſonis, temporibusque iſtincta: Poetarum autem oratio vt numeris eſt

astrictior: ita in rerum expositione liberior. Ali
tamen in illis veritas est requirenda:in qua si qui
est offensum, non solum omnes eruditi: sed the
atra tota reclamant. Est autem Poetarum mu
nus, hominum mores, fortunæ ludibria,& com
munis vitæ conditionem quasi quodam penicil
lo versibus vere & eleganter imitari. Quid i
vita sit illustre, quid obscurum, quid honestur
& graue, quid turpe & flagitiosum, quid expe
tendum, quidve fugiendum, sententiarum li
neis & orationum coloribus depingere & illu
strare. Qui munus istud susceperit, & susceptun
ita præstiterit, vt ad naturæ similitudinem pro
xime accedat: hunc non mendacio condemna
ri, sed verum dici & haberi, est valde consenta
neum. Quis autem est tam sine mente, vt cur
legat, Vlyssis errores, varios casus & ancipite
naufragia sexcenta, adde Charybdis immensar
illam voraginem, & rabiem Scylleam, Antipha
tem præterea & Polyphemum, quis inquam e
adeo excors, vt cum ista legat, arbitretur, ea si
ab Homero in scriptis relicta, quasi id fieri po
tuisse defenderet? Illud tamen diuinum inge
nium docti omnes admirantur, à quo tam vera
virtutis vis & ratio expressa est, quæ nullis vn
quam fluctibus obrui, nullis blandimentis po
tuerit ab instituto cursu reuocari, nullis pericul
animo frangi aut debilitari potuerit. Sic in Achil
le virtutis militaris effigiem intuetur: in Nestore
autem viuum sapientiæ simulacrum. Hæc au-
tem non subtili & spinosa oratione persecutus
est, quæ legentibus satietatem attulisset, quod
es

tà Philoſophis factitatum: ſed incredibili po-us atque diuina dicendi venuſtate, quo facilius omines ad ſtudium virtutis alliceret. Iure itaq; emo Poetas mendacij inſimulare poterit, ſicu-i vere cumulateq; præſtiterunt eam fidem quæ) ipſis requirebatur. Sed hæc obiter.

Hanc itaque ob cauſam Poetarum magis au-:oritate atque ſententijs quam Philoſophorum ıitio vti malui. Non quod non etiam Philoſo-hi virtutem hanc mirum in modum laudent, d quod Poetæ magis magisque admirentur il-.m, & pleniori quodam ore efferant. Quippe ui dum non modo inuictam, ſed ne ſuperabi-m fortitudinem volunt oſtendere, Amphiara-m illum viuum armatum, è curru pugnantem, iatu repente facto, ad inferos ruere magis quam eſcendere faciunt, qui ne dum quidem aut ar-ıa manu aut frena remittit, verum ſicut erat, re-:os defert in tartara currus, vt magnifice ac lu-ılenter de eo Statius canit.

Cæterum cum ex ſupradictis ſatis appareat, mnium pulcerrimum eſſe in bello mori, atque ı maximis belli periculis qui intrepidum ſe ac ıuictum in ijs geſſerit, is ſit quem viuum ſuſpici-ıus, in quem mortuum honores conferimus ac tulos, pulcrumq; mori ſuccurrat in armis, vt ait oeta excellentiſſimus: intelligit quivis, qualis irum fortem mors deceat. Optaſſe dicitur Cæ-ır, vt repentina aliqua morte decumberet, in ıorbis enim nolebat iacere: adhæc iudicabat ı lecto inter fomenta mori, habere nihil

poſſe,

posse,quod esset forti viro dignum. Iacobus Cal
dora mira cum animi voluptate præ se ferebat
quod in pugna casurus esset, sic enim à Mathe
matico prædictum acceperat. Is cum aliquando
graui esset morbo correptus,sentiretque medicos
de salute desperantes: Atqui, bono vos, inquit
animo esse volo, in bello enim atque acie armato
mihi, non in lecto sub culcitra est cadendũ,quod
etiam postea contigit. Nam dum collem Samni
castellum oppugnat, dum ex quo milites cohor
tatur, animam repente extulit, nullo doloris signo
dato, præterquam quod dum à satellitibus equo
expirabundus aufertur,atque in tugurium sub te
cto collocatur,nutu labrisque significauit, velle
se in tabernaculo vita fungi,indignum imperato
re ducens sub tugurio emori. Delatus itaque in
tabernaculum,statim & acquieuit & diem obijt
Quocirca fortis vir in rebus omnibus, in quibus
munere suo fungi potest,officiumque cum digni
tate facere,& in quibus mori pulcrum fuerit, in
uictum sese atque impauidum præstabit:atque in
ijs maxime,quę in acie difficillimisque belli peri
culis pugnando contingunt,quæque mortem et
iam nobilissimam allatura videantur.

Porro terribilia, quæ horrorem atque metum
animis hominum incutere solent, duplicia sunt.
Alia enim omnino hominis captum exuperant;
quippe quibus nec vires nostræ pares sunt, nec
vllus humanæ prudentiæ rationique vel toleran-
dis illis vel peruincendis locus relinquitur. Quæ
quidem timere, nec degenerantis est animi, cum
nihil inde laudis decorisque possit comparari, si
mi-

inus formidentur: nec turpitudinis infamiæq; vt par eſt, timeantur, quando cuique ſanę men- æque ſunt extimeſcenda. Atq; ea quidem me- ere, ſani potius quam imbecilli eſt animi. An- on enim terræmotus, aquarum inundationes, lgura ac tonitrua, aliaq; his ſimilia tibi videan- r iure etiam fortiſſimos quosque debere con- tere? Quis Ætnæ incendia & eructantis illius rticis liquefactos igne lapides non expaueat? icat aliquis terræmotum non eſſe formidandū, m vrbes non modo quaſſantur, verum etiam nditus euertuntur, cum infinita hominum ſtra- , ex qua qui reliqui manſerunt, nihil meminere iſerabilius? Contendat etiam hic ſuum fortitu- ni eſſe locum? Hæc igitur aliaque huiusmodi, rtes ignauique iuxta metuunt; quæ quidem on metuere, omnemque adeo metum exuiſſe, detur magis hominis aut parum ſanæ mentis, t prorſus ſtupidi atque obtorpeſcentis, quam ſu rationeque bene vtentis eſſe. Alia vero, æ concutere quidem animos ſoleant, non ta- en vt aut tolerandis ipſis humana virtus ſatis on ſit, aut acrius ingruentibus parum conſtanter ſiſtere valeat: quandoquidem eadem ipſa vt vi- us inferiora perſæpe vincat, qualia ſunt bellica ricula, & ea maxime quæ homini ab homine feruntur: quorum ratio hæc eſt, vt tum ma- s quam oportet, tum minus quam opus eſt, aut iam quanti oportet, timeri vſu veniat. Cur au- m bellica pericula etiam fortiſſimo cuiq; haud ro horrorem incutiant, hinc eſt, quod euiden- ra cum ſint, magis ſentiuntur. Quid? quod ipſe

gla-

gladius dum ſtringitur, dum vibratur, dum micat, ex ipſa cõfeſtim vibratione neſcio quomodo cõmouet terrificatque animum; qui quod vim habere illum lædendi intelligit, repente concutitu atque perhorreſcit. Ac in bello atque vbi manu conſeruntur, videre licet, illos membratim concidi, hos tormentis repente rapi, alios curribu aut equis cum miſera corporis laceratione obteri, nec vlla omnino niſi violẽta eſſe cędes poteſt. Adhæc in bello atque inter pugnandum plurim repente accidunt. Repentina autem & nec opinata magis ac magis animum perturbant, quæ tolerare aut vincere longe eſt difficilius. Inſupe bellorum difficultates quæque acerba plurima i prœlijs cõtingunt, quod ipſa nos mens vitari poſſe moneat, ac ſubinde fugæ admonere ſoleat, e ægrius eſt perpeti, atq; eorum impetus ferre diff cilius, ipſa etiam recuſante natura. Hæc igitur t liaque bellicos caſus grauiores magisq; formida biles faciunt. In quibus quoniam fortitudo ip verſatur, videndum eſt viro forti, quouſq; tum t mere deceat, tum confidere.

Timebit igitur illa, quippe qui hominẽ ſe e meminerit, verum vt decet & quam opus eſt. S quidem à modo menſuraq; minime recedet, n turamque ita ſequetur, quæ hunc metuendi aff ctum mortalibus non fruſtra dedit, vt rationẽ n abijciat, qua eũ moderetur. Idem quoq; quæ du ceciderint, tolerabit, feretq; acerba, eadẽ hac r tione & duce & comite. In quo ſane primum pe cari ſolet, quod nonnunquam etiã illa metuun quæ nullo modo ſunt metuẽda. Deinde errant,

tan

metsi timeri quædã oporteat, timentur illa qui-
m, at non perinde vt oportet, aut vbi minime
us est, deniq; non quam ob causam timeri de-
ant. Proinde loci semper ac temporis adhibita
quabili mensura ratio est habenda. Hæc enim &
qua sunt de genere eorum, circumspicienda
nt forti, in quibus qui labitur, is ex arce fortitu-
nis necesse est corruat.

Videre licet alios nimis puerili animo cuncta
uentes: alios quanquam grauioribus rebus atq;
riculis nõ imminentibus, adeo tamen conster-
ri, vt etiam cogitata excutiantur. Atq; illi qui-
em in eo peccant, quod metuenda ac non me-
enda æque pauitãt; hi quod à modo mensuraq;
decidant, vt pene videantur exanimes. Sunt
iam quos ipsa præmeditatio territet. Quæ res
agnas aliquando copias nullo premente hoste
dit fugauitque. Cæsar cum ad solam famam ad-
nientiũ Germanorũ suos ita videret exterritos,
permulti è castris iam abirent: quibus nõ artib.
rrorem illum sola opinione cõceptum, è militũ
orũ animis excutere conatus est? Interdum etiã
æteritorum periculorũ aut acceptæ cladis me-
oria animos deijcit. Quã ob causam duces ipsi,
i cõfligendum fuerit, abolere student omnem
militũ animis aliquando acceptam calamita-
m. Quocirca pro concione hortantur, confir-
ant veteres victorias, & fortissimi cuiusq; ope-
m commemorant, hostium res eleuant, sua cõ-
ia, suas artes, ijs verbis, vultu, gestu explicant, vt
cisse se iam videri velint.

Porro cum tam multa diuersaq; fingere metus
leat, sintq; variæ metuendi causæ, vidẽdum est,

no

ne inopes conſiliorum effecti in eo peccemus, vt timendi cauſas ignoremus, fugiatque nos rerum noſtrarum ratio. Eripit autem metus non modo conſilium, vbi vehementius turbarit animum: verum etiam ſi remiſſior primo fuerit, poſt tamen pluribus ſimul oblatis cauſis, mētem ipſam adeo labefactat, vt nonnunquam, quanquam iure quidem metuimus, ſpecie tamen decepti, non quam ob cauſam debemus, metuamus. *Cauſam timoris* (ait Thyeſtes) *ipſe quam ignoro, exigis. Nihil timendum video, ſed timeo tamen.* Fit etiam aliquando vt animus ipſe futurorum præſcius, imminentia mala præſagiat: &, quanquam cauſa timoris non appareat, timeat tamen.

Idem quoque aſperis atque periculoſis rebus tolerandis aut ſuſcipiendis adhibendus eſt delectus: nec toleranda ſunt, quæ viro forti aut parum conuenerint, aut certè omnino dedecuerint. Quid enim vel inconſideratius, vel improbius, quam ea velle aggredi, quæ nulla ſint ratione aggrediunda? Quid magis incompoſitum, quam nec temporis nec loci rationem habere? aut quid immoderatius, quam à menſura ordineque recedere? Cumprimis autem videndum eſt, quam id quod aggredi paramus, iuſtum ſit. Siquidem animi magnitudo iuſtitia vacans, immanitatis potius quam virtutis nomen accipit. Immanis Annibal qui nulla laceſſitus iniuria, bellum Saguntinis intulit: quod vt iniuſte ſuſcepit, ſic crudeliter adminiſtrauit. Immanis Catilina, qui dum pro ſuis ac paucorum tantum commodis, non pro communi ſalute laborat, nefarium patriæ bellum intulit

dumc

nque ad id, quod sibi proposuerat, peruenire
ſet, vrbis incendium ac bonorum ciuium in-
tum parat. Nec vero in rebus gerendis id ſolū
ıſiderari oportet, quam iuſte atq; honeſte, ſed
:s cuiusq; metiendæ ſunt, ne turpiter ſuccum-
nus tanquam oneri omnino impares. Varro,
miniusque, alter ad Thraſymenum, alter ad
nnas, dum Annibalis artes deſpiciunt, dum
ıles haberent exercitus, denique dum ſeipſos
um noſcunt, rem Romanam pene funditus
uertere. Nicolaus Picininus, & ante eum Mu-
;, qui cognominatus eſt Sforzia, clariſſimi am-
duces, non ſemel rem parū proſpere geſſerunt,
n nimium cōfidunt, dum incepta ſupra facul-
:s ſuſcipiunt. Fortem namque vt minime inſi-
ſum, ſic vel cum primis cautum æquumq; re-
ı ſuarum æſtimatorem volumus. Cauenda
ɔque non modo turpia quæ videantur ac fœ-
verum etiam ſordida: quibus quid magis alie-
n eſſe ab eo poteſt viro, quem admirabilem
:ere fortitudo debeat? Quocirca ſi conſtare
vndique fortis debet, ita quidem & metuet
olerabit, & confidet & aggredietur, vt in ijs
ſque, quæ ex eodem ſunt genere, nūquam à ſe
ı recedat. Cum autem pulchri honeſtiq; gra-
omnis ab eo ſuſcipiatur actio, cunctaq; ad de-
referat: hoc aſſequi non aliter poterit, quam
ligentiſſime in cunctis dignitatis ſuæ rationē
ɔuerit. Quemadmodum autem molle aut fœ-
ıeum aliquid ineſſe in viro forti non debet, ſic
ım econtra non ſit nimium confidens; duplex
m peccatum eſt eius, qui nimis confidit: nam

è nimia fiducia & aggreditur, quæ aggredien
nullo modo sint: & postquam est aggressus, vir
animoq; ita deficit, vt quantum ante à rectam
dendi atq; aggrediendi regulá prægrediebat
tantum post & fortasse vehementius superatu
metu. Itaq; & confunditur & consternatur, &
incepto ignauiter desistit. Adhęc ante congre
nimis etiam festinat & calet, & tanquam rapi
ac gestit. Post in ipso periculo positus, hæret,
betatur, tabescit, friget, metu tela decidũt. Qu
& arrogans idem hic esse solet, siquidẽ plura i
quam suus captus est, arrogat. Et gloriosus sim
latorque virtutis est, quando quod assequi nu
modo potest, fortis vult videri.

Is itaq demum, vt Cicero ait, primum in a
fortitudinis locũ sibi vendicat, qui in rebus as
ris non turbatur, nec tumultuans de gradu d
citur, sed præsenti animo & consilio vtitur. A
vt ante congressum sedatior est, sic in ipsis co
gressibus plane impigrum atq; alacrem sese pb
Idem nihil ad ostentationem refert, nihil in
sequitur, veram laudem cõcupiscit. Non tum
tuatur vir fortis, neque est seditiosus, aut iusti l
nestiq; contemtor, aut detrectator imperij, n
rerũ suarum prædicator, præterquã vbi necessi
ac ratio aliter tulerit. Atque vt laudari ab alijs
non illibenter audit (nam etsi conscientia sua
tentus esse potest, lætatur tamen habere rerum
se gestarum testes) sic aliorũ recte facta liben
cõmemorat, in quibus laudandis neq; parcus e
debet neq; adulator. Idem laboribus perpetiẽ
exultat maiorq; existit. Aduersa quoq; ita fert,
fe

rtunā intra ſe poſita habere videatur, omniaq;
ıæ poſſunt homini euenire, ſic contemnit, vt
ıan pro nihilo ducat, habitā tamē eorū ratione
q; delectu. Hæc igitur taliaq; præſtare atq; effi-
re, generoſiſſimi & maximè præſtātis eſt animi:
ıi quod rariores inueniuntur (quando præſtans
nne perrarū) ideo pleniori quodam ore laudā-
r, & in honore atq; admiratione habentur etiā
mma: Hos Græci ἱερούς dixerunt, quorū hono-
tiſſimum Herculem faciunt, ob toties exantla-
s ærumnas, totque monſtrā perdomita.

Quoniam autē niſi aſſuefaciendo fortis eua-
re nullus poteſt, quod idem de temperato & iuſto
citur, oportet primū vt aſſueſcat pati laborioſa,
ıra, aſpera, difficilia toleratu, periculoſa aditu,
r quæ ſit ad fortitudinem via. Sic Euryalus à te-
ris ſe inſtitutum annis, tolerandis militiæ labo-
ous ac bellorum periculis, apud Virgiliū prædi-
t, & Camillæ illi armentalis equæ mammis ac
rino educatæ lacte, pater ſpicula ex humero la-
ſuſpēdit & arcum; ac pro crinali auro, & longæ
llæ tegmine, tygridis exuuiæ per collum à ver-
ce pendent. Virgilio itaq; auctore etiam mulier
ıiuſmodi laborib. aſſueta, egregiam ſibi ex for-
udine comparare laudem poterit, vnde & vi-
gines dictæ. Etſi autem rarum eſt mulierē for-
m euadere, imo rariſſimum, non tamen eſt ita
rum, vt fieri non poſſit. Quin imo quo eſt ra-
ıs, & ſexus ille imbecillior, eo præclarius ac no-
litari dignius. Ac tametſi alioquin illi, qui è ni-
io metu ſtrenue aliquid videtur agere, in fortiū
ımero non ſunt collocandi. In mulierib. tamen

ſi quid tale deprehenſum fuerit, fortitudinis lau-
dem haud dubie meretur. Quo nomine Sabin-
illæ mulieres, quam hiſtoriam Liuius prolixe re-
cenſet, quæ in tela volitantia ſe inferre auſæ fue-
runt, pleno ore ſunt laudandæ. Sane dubitand
non eſt, quin mulieres illæ vt fœminæ, vt inſueta
ſtatim ad primum armorum aſpectum exhorrue-
rint: nam & ipſa gladiorum micatio eſt ipſis etiam
viris horribilis. Aſt vbi ſeſe in conſilium vocauere
ratioque vires ſuas coegit, & illinc parentes, hin
viros pugnare, ac ſeſe aut cõiugibus aut patribus
fortaſſe etiam vtriſque orbas eo certamine futu-
ras reputauere; & quid ſe in tanto diſcrimine fa-
cere deceret, quid etiam ratio poſceret, intellexe-
re: tum quidem non victo malis pauore, ſed for-
tum conſilio, tum animo in medias acies intule-
re. At qua mente? vt ſi impetrare precib. poſſen
prælium dirimeret. Sin minus, vt corpora ſua pa-
rentum ac coniugum telis, id eſt, morti quam ho-
neſtiſſimæ obijcerent. Sic Aurelianus Auguſtu
vir bello acerrimus nõ dubitauit de Zenobia tri-
umphare, ac decẽ in triumpho mulieres ducere
quas virili habitu pugnantes inter Gotthos cepe-
rat, cum reliquæ in prælio fortiter dimicantes ce-
cidiſſent. Qualis autem Zenobia ipſa fuerit, ea
quæ de Odenato viro eius ſcribuntur, docere ſa-
tis poſſunt. Fuit enim Odenatus vir acer, ac ma-
xime inclytus, qui primam ætatem exegit in ca-
piendis leonibus, pardis, vrſis, cæteriſque ſylue-
ſtribus animalibus, famem, æſtus, frigora, pluuias
in ſyluis ac montibus iuxta paſſus; quibus duratus
facile poſtea bellicas difficultates tum aduerſus
alios

os tum maxime aduersus Persas tulit, non ali-
r etiam Zenobia coniuge assueta, quam marito
rtiorem fuisse perhibent, solitam etiam inter
dites ipsos versari, ac plura passuum millia pe-
bus simul agere, orientis totius mulierem o-
nium nobilissimam, &, vt Cornelius Capitoli-
is tradit, etiam formosissimam. Audiamus vero
iam quæ de Zenobia ipse Aurelianus ad senatũ
ipsit: Audio, patres cõscripti, mihi obijci, quod
dignum viro, indignum triumpho fecerim, qui
Zenobia triumpharim. Næ illi mediusfidius,
i me accusant, abunde etiam laudarent, si sci-
nt, quæ illa est mulier, qua prudentia, constan-
, grauitate, libertate, seueritate etiam cum vsus
caret. Ausim dicere, Zenobiæ fuisse, quod vir
is Odenatus Persas vicerit, ac fugato Sapore,
esiphontem vsq; penetrauerit. Possum etiam
irmare, tanto Ægypti atque orientis populis
lierem terrori fuisse, vt se nõ Arabes, non Sar-
eni, non Armenij mouere ausi sint. Haud ego
m incolumem esse iussissem, ni scirem, quantũ
le populoRomano profuturus sim, quippe cu-
liberorumq; eius imperio oriens seruiret. In-
ne etiam heroicæ fortitudinis vel prudentiæ
tius exemplũ præbuerunt olim mulieres Spar-
æ. Lacedæmonij enim grauissime cum preme-
ntur ab Epirotarũ rege Pyrrho, decreuissentq;
lliebri sexu in Cretam transmisso vltima expe-
re, improbantibus factum hoc matronis, tum
chidamia earum princeps, gladio incincta in
atum prodiens: Quænam, inquit, viri vos cepit
mentia? nunquid ipsi existimatis excisa Sparta,

deleta patria, amissis viris liberisque, mulier
Spartanas vlterius victuras? Ex eo itaq; dicto m
xime generoso ac forti confirmatis virorum an
mis, vt erat inter mulieres compositum, con
stim multitudo virginum ac matronarũ expedi
atque instructa affuit, quæ & desumeret sibi cu
senibus opus valli, aggerisque aduersum Pyr
Elephantos statuendi, & iuberet iuuentute
ipsam atq; ætate validos abstinere ab opere, se
seruare ad cõferendas tantum cum hoste man
illumque à vallo reijciendum. Archidamiæ ita
non minus prudentibus quam fortibus effect
est dictis, vt & Lacedæmonij resumtis animis d
fendendæ vrbi acrius multo intenderent, imm
nuto viris labore conficiendi valli, quod opus
bi illæ desumsissent cum viris bello inutilibus,
Pyrrhus ipse à vallo reijceretur, vrbe in hunc m
dum acerrime defensa.

Porro, cum vir fortis rerum ærumnosarum
contemtor, quibus tolerandis sese intendit ad f
mitatem, eundem semper vultum atq; anim
in tolerandis malis retinebit, vt non solum n
appareat cedere eum, ac veluti pondere press
labascere, sed placide etiã ac sedate ferre, & o
ipsum quodammodo contemnere, atque ex i
contemtu se intendere ad firmitatem; nisi en
sedato sit animo, necesse est inter congredien
turbari eum atque confundi.

Iram quoq; abijciet illam, quæ mentem atq
consilium, rationem deniq, ipsam à vero recto
detorquet, atq; vbi vehementior fuerit, prope
insaniam impellit. Quamobrẽ iratus aliquis a
fu

roris stimulis percitus virum fortem præstare
equit. Neq; enim vir fortis cæde lætatur & tan-
iam saginatur cruore, quod irati est ac furentis
acie, quanquam enecat victoriæ, nō necis gra-
i. Vnde quædam nationes, & in ijs Lacedæmo-
j instituisse dicuntur, vt præcinentib. tibijs can-
busq; remissioribus milites in pugnam proce-
erent. Sedatis enim ac maxime compositis ani-
is iri ad conserendam manum volebant. Et ta-
en in cōgressionibus deterret aduersarium vir
ortis, ac terrentis speciem præ se fert; quod de
urno Virgilius dicit:

——. *Tremunt in vertice cristæ*
Sanguineæ, clypeoq; micantia fulmina mittit.

Cumque fortissimus quisq; iusti honestiq; maxi-
ne studiosus sit; necesse est insuper, vt sit non so-
um non fallax, sed veritatis cum primis amicus.
Quem tamē vt fraudibus vacuum, sic cautū pru-
entemq; esse volumus, namq; vt à iustitia, sic à
rudentia seiungi fortitudo nequit. Quid enim
urpius quā decipi, præsertim vbi est de vita glo-
iaq; contentio? Cæsar quanquam toties collatis
ignis cum Gallis dimicasset, vbi cū exercitu Afri-
am traiecit, ad pugnādum cunctatior factus di-
itur, quod id genus hominum fallax maximeq;
nsidiosum esse intelligebat.

Quando autem instituí atq; assuescere necesse
st eum, qui fortis euasurus est, ac magna est vis
exempli, proponendus videtur huic aliquis, quē
mitetur, cuius gloriam tanquam ducem habeat,
oque quasi quodam auctore nitatur. Cæsar
cum Alexandri sepulcrum inuisisset, ab illo

ita diſceſſit, vt iam tum quæ poſtea geſſit, anim
conciperet. Alexandrum ipſum liberi patris glo
ria, tanquam admotis ſtimulis impulit ad decus
ad famam, ad immortalitatem comparandam
Minori Africano maior, maiori pater, patruusq
exempla præbuere. Quamobrem ad fortitudini
laudem adipiſcendam multum etiam confere
imitatio. Cæterum repentina & necopinata ve
cum primis viri fortis magnitudinem oſtendunt
in quibus eo maior cernitur, quod illis ſeſe inue
hentibus, non ſolum non cedit aut animo con
ſternatur, ſed quod maximum eſt, cum nullus in
ijs, quæ repente accidunt, relinquatur conſilio
atque electioni locus, nullumque ad colligenda
vires animumque confirmandum ſpatium detur
ipſo tamen habitu & obſiſtit illis, & ingruentibu
obuiam procedit, quod præſtare eo eſt præclariu
quo difficilius. Ac demum, cum omnia in forti
tudine debeant eſſe ſolida, ſibique apte vndiqu
firmiterque conſtare, nihil fictum, nihil fucatum
habere fortem par eſt, neque eſſe glorioſum, va
numque rerum oſtentatorem, quanquam locus
tempus, fortuna, res ſæpe ipſa de ſe ſuiſque vt præ
dicet meritis exigit. At tũ quidem ad rem ipſam
atque ad tempora, non ad oſtentationem, quæ
dicit, referre ipſum apparebit. Sic Scipio quo tẽ-
pore cum Annibale parabat cõfligere, celſus cor-
pore vultuque adeo læto milites allocutus dici-
tur, vt viciſſe eum iam crederes. Atque vir fortis,
quo plura geſſit, maioribusque ſe dignum laudi-
bus ſentit, eo maiorem æquabilitatem, modera-
tionem, continentiamq; retinere debet, ſeq; intra
gyrum rationis coercere. Veræ

Veræ autem fortitudinis exempla Græci bar-
ariq; edidere permulti, ſed Romanorum longe
axiinus eſt numerus, cuius mihi princeps vide-
ır Horatius Cocles. Siquidem in ſumma Reip.
ılamitate, in maximo euidentiſſimoque populi
omani periculo, vrgente grauiſſimo hoſte, pro
lute publica, cæteris etiã fugam capeſſentibus,
ılus ipſe ſe hoſtibus obiecit. At quo animo? vt
um pons reſcinderetur, hoſtis impetum detine-
t: interim pugnando, non quod deſperantium
t, vitam contemneret, ſed ſimul & hoſtem fe-
ret, & corpus ſuum, in quo ſalutem patriæ poſi-
ım ſentiebat, tueretur, non tamen vt mori pro
ommuni ſalute recuſaret. Atque vbi pontem
ſciſſum intellexit, non arma proiecit, quibus
oſtes potirentur, non ſeipſum in tanta ruina de-
ruit, ſed natabundus ad ſuos ſaluis armis redijt.
uius pulcherrimum facinus non ciuium modo
rum etiam inimicorum animos admiratione
pleuit. Nam nec altitudine deiectus quaſſatus-
, neq; pondere armorum preſſus, nec vllo vor-
cis circuitu actus, nec telis quidem, quæ vndiq;
ongerebantur, læſus, tutum natandi euẽtum ha-
uit. Sed ô vocem maxime memorabilem, redi-
ıs re infecta hoſtis ſe quidem Romano potitũ,
ılo ab Horatio victum eſſe prædicabat. Cum
annibal Capuam, in qua Romanus exercitus
rat, obſideret, Vibius Aceus Pelignæ cohortis
ræfectus, vexillum trans Punicum vallum pro-
cit, ſeipſum ſuosque commilitones, ſi eo hoſtes
otiti eſſent, execratus, & ad id petendum ſubſe-
uente cohorte, primus impetum fecit, quod vt

 Vale-

Valerius Flaccus, tribunus tertiæ legionis aspexit conuersus ad suos, Spectatores, ait, vt video, alienæ virtutis huc venimus: sed absit istud dedecus à sanguine nostro, vt Romani gloria cedere Latinis velint. Ego certe aut speciosam optaui mortem, aut felicem audaciæ exitum vel solus præcurrere paratus sum. His auditis Pedanius centurio conuulsum signum dextera retinens, iam hoc, inquit, intra hostile vallum mecum erit: proinde sequantur qui id capi nolunt, & cum eo in castra Pœnorum irrupit, totamq; secum traxit legionem.

Sed quod ad præliatorum excellentem fortitudinem attinet, merito L. Sicinij Dentati commemoratio omnia humana exempla finierit, cuius opera honoresq; operum, vltra fidem veri excedere iudicari possent, nisi ea certi auctores, inter quos M. Varro, monimẽtis suis testata esse voluissent: quem cẽties & vigesies in aciem descendisse tradunt eo robore animi atque corporis vtentem, vt maiorem semper victoriæ partem traxisse videretur. XXXVI. Spolia ex hoste retulisse; quorum in numero octo fuisse, cum quibus spectante vtroque exercitu ex prouocatione dimicasset. XIII. Ciues ex media morte raptos seruasse. XLV. vulnera in pectore excepisse, tergo cicatricibus vacuo, nouem triumphales imperatorum currus secutum, totius ciuitatis oculos in se numerosa donorum pompa conuertentem. Præferebantur enim aureæ coronæ octo, ciuicæ quatuordecim, murales tres, obsidionalis vna, torques centũ octoginta tres,

ar-

millæ centum sexaginta, hastę octodecim, pha-
ræ viginti quinque, ornamenta etiam legioni,
edum militi satis multa.

Cæterum, quis Romanorum fortissimus fue-
t, in dubium verti potest. Alij enim huic Si-
inio, de quo modo verba fecimus, palmam tri-
uunt, Alij Marco Sergio, quod tribus & vi-
inti vulneribus honeste acceptis, ac neutra ma-
u, neutro pede satis vtilis, sinistra manu sola
uater pugnauerit, ferreaque dextra sibi religa-
ı manum conseruerit; Cremonam obsidione
berauerit; Placentiam tutatus fuerit; duodena
istra hostium in Gallia ceperit, cumq; alij victo-
es hominum fuerint, ipse, vt Plinius ait, vicerit &
ortunam. Manlij Capitolini decora, eodem Pli-
io teste, his minora nequaquam fuissent, si non
d vltimum omnia perdidisset, regno suo inser-
iens. Siquidem adolescens bina ex hoste spolia
epit, Eques omnium primus murali corona do-
atus, sex ciuicis septem & triginta donis, duode-
iginta cicatricibus aduerso corpore acceptis,
nagistro equitum Seruilio seruato, humero ac
emore grauiter ictis, quodq; omnium maximũ,
Capitolio à Gallis defenso. Nec mihi silentio prę-
ereundus videtur Probus, is qui multis post hos
eculis Romanum tenuit imperium. Hic bello
armatico tribunus, transmisso Danubio, multa
ortiter fecit, qua è re pro concione laudatus est,
onatusq; hastis puris quatuor, coronis vallarib.
uabus, ciuica vna, vexillis puris quatuor, armil-
s aureis duabus, torque aureo vno, patera item
vna

vna librarum quinq; ad rem diuinam, quo etiam tempore Valerium Fecianum adoleſcentem nobilem à Quadorum liberauit manu. Vnde Valerianus Auguſtus ciuica eum donauit, addita legione tertia, quæ felix dicebatur: veſtes etiam triplices ac ſalarium duplex dari iuſſit. Cui poſt Aurelianus Auguſtus decumanos etiam ſuos credidit. Tacitus quoque Auguſtus eum orienti tot ducem præfecit, tradiditq; ſalarium quintuplex: geminauit etiam ornamenta militaria, & conſulem creauit, quod illum pro virtutibus Capitolina maneret palmata. Idem Marmaridas acri pugna vicit. Afros rebellionem parantes coercuit. Aradionem ſingulari certamine vicit, occiſumq; ingenti ſepulcro donauit trecentorum pedum in latitudine. Vicit etiã Palmirenos, maximamq; orientis partem in Aureliani poteſtatem redegit. Creatusq; militari conſenſu Imperator, Galliam recuperauit, cæſis prope quadringentis millibus Germanorum. Rhœtias pacauit. Illyrios, Sarmatas, finitimasque gentes ita compreſſit, vt quæ illi occupaſſent, prope ſine bello receperit. Palpherum latronem Iſauricum cepit, Blemmeis ſubegit, Ptolemaidem iuri Romano integram reſtituit: ſuique conſcius, paucis antequam moreretur diebus, gloriatus eſt, breui ſe facturum, ne populo Romano milites neceſſarij viderentur. Atq; hæc ſunt veræ fortitudinis exempla, è plurimis hauſta & tanquam delibata. Videamus nunc exempla fortitudinem quaſi præ ſe ferentia, non tamen proprie ſed duntaxat apparenter ad fortitudinem ſpectantia.

Ac

Ac primo ſane loco occurrũt Feroces, qui quã-
lis ſæpe maxima quæque absque horrore ac me-
u aggrediantur, in numero tamen fortium non
habentur. Siquidem maiore ferũtur impetu, nec
qua debebant ratione, pericula metiuntur; quin-
tiam ad feritatem dilabuntur. Adhæc ferox in-
genium & gentes quasdam natura feroces dici-
nus. Nemo autem aut natura aut ingenio fortis
ſt, quare ferocia hæc aut militum eſt, aut barba-
orum, non fortium virorum.

Sed nec audaces dici debent fortes. Tametſi
nim initio videtur audax habere quiddam forti
imile, ac illius animum præ ſe ferre, poſt tamen
t parum firmis viribus imparq; incepto ſuccum-
bit, atque in timiditatem recidit. Etenim audaces
nte pericula adita laboresque ſuſceptos nimis
quam acres videntur, ſunt ad incipiendum præ-
cipites, poſt vero magis magisque deficiunt, vide-
iq; incipiunt ſimiliores hęſitantibus, donec con-
cidunt animis, apparentque ipſis etiam timidis
imidiores. Quales autem audaces ſint cum in
prouocando, tum poſt prouocationem ipſam in
conſerendis manibus, Taurea ille Campanus ſa-
tis docere poteſt: nam verbis quam re ferocior, vt
eſt apud Liuium, cum Claudio Aſello milite Ro-
mano, quem etiam contemto iure hoſpitij pro-
uocauerat, equo congreſſus, vbi aliquantum pu-
gna extracta ſine vllo eſſet vulnere, minitabun-
dusq; dixiſſet in cauam viam dimittendum eſſe,
vbi conſertis manibus decernerent, nullo ibidem
equis ad euagandum dato ſpatio, & Romanus
confeſtim equum in viam egiſſet, ipſe repente
con-

concitato equo Capuam refugit. In quem illud i
Drancem Turni dici rectissime potest, quod e
ventosa in lingua pedibusque fugacibus Mauor
esset. Et sane audaces tumidi sunt ac ventosi, plu
raque sibi arrogant, vt qui videri fortes velint
Quo de genere sunt etiam milites gloriosi, Græ
eo nomine θράσονες dicti. Curate vt splendor me
sit clypeo clarior, quam solis radij olim cum su
dum est, esse solent, vt vbi vsus veniat, contr
conserta manu præstringat aciem oculorum i
acie hostium. Hic qui tam multa magnaque vi
deri vult promittere, vbi in conspectum aduer
sarij venit, vt statim sese perijsse dicit? ac depreca
bundus vapulat, vincitur, tandemq; exolutus ha
bere se gratiã dicit. Etenim gloriosissimus quisq
est elata insolentiq; oratione, atq; vt seipsum ia
ctat extollitq; sua, sic alienæ laudis est perquam
inuidus, & tanquam contemnit absentes. Idem
vbi in aduersarium incidit, nec verbis nec re sub
stat, sed perhorrescit conturbaturque tanquam
deprehensus.

Sed nec desperatio verum assequitur fortitu
dinis nomen. Etsi enim adacti in extremam cala
mitatem ac infortunium res quandoque maxi
mas, desperatione quasi acti aggrediantur & cõ
ficiant, non tamen fortes ex eo solum dici me
rentur. Non ignoramus (vt etiam Statius ait
esse vbi det vires nimius timor, nam & timidissi
mæ quędam belluæ, vbi nullum se habere profu
gium clausæ sentiunt, ferociores factæ, & ob de
sperationem etiam acerrime pugnant.

Insuper nec qui ob edictum aut pœnæ metum
pugnant

pugnant, fortes dici possunt. Licet enim alio atq; alio modo fortitudo dicatur, vir tamen fere fortis nihil habere coactum, nihil arcessitū, sed suis viribus suaq; virtute niti sibiq; vndique constare debet; adibit quidem pericula non vt tyrunculus quidam, quem tū edicta ducum pœnæq; statutæ fugientibus, tum increpationes commouere solcant, sed honestum per se ac pulcrum ducit fortiter facere. Etenim tyro vbi maior hostium vis ingruit, cui sese imparem iudicet, edictorum oblitus ac pœnarū, nihilq infamiam veritus, statim in fugam vertitur, præfertq; fugam turpissimam morti quam honestissimæ. Eadem fere gladiatorū ratio est, quippe qui exercitatione freti ac digladiādi peritia, nō animi firmitate in certamē prodeunt: facile enim quæ quis norit, aggredi parāt, tentatq; quæ sæpius est expertus. Quorū euentus in re dubia & aspera fere non alius esse solet, quā quibus aliquid præter spem opinionemque euenit: namq; vbi pericula & hostium impetus longe superarint, mentemq; metus concusserit, nihil est eis fugacius. Et gladiatores quidem alijq; armorum vel vsu vel scientia freti, pugnaces rectius quam fortes dicuntur.

Sed nec in ordine fortium collocandi videntur, qui ob libidinem amoresque vel adoriuntur periculosa, vel perpetiuntur tristia. Nam & amātes multa audent, plura etiam, quamuis grauia, æquo animo ferunt, in eo tamen peccant, quod vel aggrediuntur, quæ aggredienda non sunt, vel tolerant, quæ tolerari nullo modo debeant, nec quam ob causam debeant, quippe

qui-

quibus proposita sit voluptas ea, quę homini cu
belluis est communis; indignum sane pretiur
Galeatius Mantuanus, vir sane impiger, Papiæ
hybernaret, forte in ponte puellam, quam vni
amabat, obuiam habuit. Ea vt per blandam a
quam iocandi speciem, amantem ad colloquiu
inuitaret, Quin tu, inquit, bellissime amator, q
tantum tibi armatus in acie places, è ponte in
mnem amoris gratia desilis? hoc ille audito, co
citato repente equo, sese demisit in fluuium, qu
exanimato vix Ticino natabundus emersit. A
hic tibi magnus videbitur? cui nihil aliud tant
fuerit quæsitum periculo, quam vt mulierculæ
quidem iocanti satis faceret, quæ sese, ne id asp
ceret, auertisse dicatur. Leuitas hæc est, & quiden
plena stoliditatis. Galli, Britanni, Germani du
alius aliam inter amantes amoris causam atq
patrocinium suscipit; vt quem strenuum nac
sunt, in certamen prouocant, pugnæ legibus pr
positis, interdum adeo duris, vt in certamen pr
deundum sit, corpore maiore parte exarmat
concurrendumque hastis & equis primo, deinc
pedibus res gerenda; cominus gladio ac secu
Quo quid videatur stolidius? Adhæc in ea co
cursione emori, quàm tantam afferre laudem p
test? quando nihil egregium ei est morti propos
tum. Restat etiam de dolore iraque disserere, q
affectus quantus habeant impetus, Poeta decla
rat, cum ait:

Dolor iraq; mentem Præcipitant.

Siquidem doloris atque iræ stimulis agitati
perinde vt cæci in pericula feruntur. Quanquam
ir

ipsa, quæ rationi obsequitur, est laudāda, neq;
im frustra homini à natura inest. At vbi vehe-
entior fuerit, vbi in furorem acta desæuit, quid
n habet quod accusari iure non debeat? Ira ex
ndicta voluptatem capit. At fortes honestatem
petunt ac decus, non vlciscendi voluptatem,
r quam ad feritatem dilabantur. Quamobrem
itas hæc quidem magis quam fortitudo videri
test. Siquidem feræ vbi vulneratæ telum sense-
, dolore rabieque præcipites in percussores ra-
intur. Et huiusmodi quidē homines feri sunt,
oces, sanguinolenti, eorum sunt truces vultus,
di animi; impetus quales sæuientium bellua-
m. Gaudet cruore fœdari sanguinolentia. Ex-
tat cædendo atrocitas. Nihil est feritate impe-
osius; nihil magis rabiosum. Quæ vitia longe
nt à viro forti aliena. Quocirca videndum est
rti, quousque sit irascendum, & quam etiam ob
usam; ne rationis præteriens regulam modum
insgrediatur.

Cæterum ciuilis illa fortitudo in specie ita di-
a, sicut & ea, quæ est in militibus; proxime qui-
m ad veram fortitudinem accedunt; sed non
nnino reciprocantur. Ciues sane, honesti ipsius,
est, honoris gratia labores publicaque munera
m suscipiunt, ad fortitudinem propius viden-
r accedere. At vero in eo peccant, quod nō aut
lerant molesta, aut aggrediuntur periculosa, vt
rtiter agant, sed id metuunt, ne si cesserint, ex
clinatione & fuga sequatur infamia atque in-
onoratio. Quamobrem quod labores adit ac
ricula, & quidem pudoris atque honesti gratia,

ciuilis quędam appellatur fortitudo, tametsi à ve-
ra perfectaq; fortitudine multum distet, vt ex su-
perioribus satis constat. Ad milites quod attine-
tametsi labores etiã grauissimos suscipiunt, & pe-
ricula adeunt persæpe maxima; cum tamen nun-
minis ac metu pœnarum, nunc exhortationibu-
precibusque adducti, aut prędæ cupiditate capti,
aut exercitatione, peritiaq; rei bellicæ freti, mag-
quã virtute ipsa rem gerant, pugnaces potius qu-
fortes videri iure possunt. Atque hæc de fortitu-
dine attigisse sufficiat.

CAPVT IV.

De armis.

PLERIQVE milites præclari & bell-
cosi habẽtur ex armorum ratione: ta-
quibus se ab incursione hostis tuentu-
quam quibus alios lædunt. Hinc Poe-
tarum est figmentum, heroibus arma data esse
Dijs fabricata. Nostrique Romani historiogr-
phi heroas fascinatis & impenetrabilibus scut-
indutos scripserunt: indicaturi, milites animu-
sumere ex armis. Cum vero & equi armis ann-
merentur, admirandos etiam viris fortibus equ-
adfinxerunt.

Arma, quibus corpus à vi externa vendicamu-
primitus consideranda sunt. Milites enim, (quo-
diligenter notandum) animaduertens se minu-
idonee ab armis instructum procul dubio plus i-
pedum pernicitate, quam in lacertis confidet, a-
fugam quam ad aciem promtior. Licet idem ce-
nere in equis, qui quãvis ratione careant, alacrio-

re

s tamē ad buccinam accedunt phalaris suis or-
ti; quam denudati. Armorum vsu adhuc apud
omanos vigente, & tanquam in flore existente,
dites in prœlium ituri, omnes erāt cataphracti.
andem vero refrigescēte hoc exercitio, onereq;
morum indies imminuto deuentum eo est, vt
nnia arma oneri essent. Hinc factū est vt ab im-
ratore Gratiano peterent primū vt æneos tho-
ces deinde galeas domi retinere liceret. At quis
uctus? Conflicturi cum Gotthis facilime victi
prostrati sunt.

Cæterum arma quibus corpus nostrū tuemur,
roba sint & satis indurata: vt armatus cōtra im-
etus tutior incedat: sed sint etiā leuia, & habilia.
euia quidē, ne molesta sint militi & impedimen-
. Memorię ꝓdidit Tacitus, in bello Sacrouirano
ostes tam pōderosa arma, loricas, clypeos & gla-
ios gestasse, vt pondere pressi vix se mouere po-
ierint, adeo vt Romanis securib. opus esset quib.
os diruerent, non secus ac si murus deijciendus
let: quibusdam furcæ erant, quibus militem in-
pte armatum prosternerent. Habilia autem sint
c tenuia, vt sine impedimento gestari & vsurpari
ossint. Hinc Dauid à Saule arma indutus, eadem
ecusauit, quod sibi culeo insutus, vbi se motare
on posset, videretur. Pectoralia Germanorum
ōge meliora sunt quā Italorum. Hinc etiā Teuto-
es sine alterius opera citius quam Itali armātur.

Probe insuper sint formata & apta gestantibus.
Hinc Liuius: Oblongi, inquit, clypei nō tegebant
obesa & crassa Gallorum corpora: vnde etiam à
Romanis facile deuicti fuerunt.

Verum non est mihi animus prolixius descri-
bere, quales debeant esse galeæ, pectoralia, aliaq;
quibus corporis pericula arcemus. Illud moner
sufficiat, subditos certis armorũ generibus exer-
ceri debere, quæ etiam, si ita postulet necessitas,
immutari quandoque conuenit. Sic Romani fe-
cerunt: etsi enim animi intelligentia nulli populo
cedebant, non tamen sua arma ad Samnitum ar-
mamenta componere vitio sibi duxerunt.

Tela hostem vulnerantia & lædentia plus lau-
dantur si sunt leuia, si polita & tractabilia, si hosti
eminus ferire possunt. Leuia: quia minus fatigan
sæpiusq; icunt. Polita & tersa: vt diutius durent.
E longinquo feriant: vt hostis antequam propiu
pedem ferat, magnam accipiat cladem. Ferien
enim eminus, verbi gratia, sclopo longiori, te
displodere sclopum potest, vbi hostis, qui sclopi
vtitur breuioribus, vix bis displodit. Res auten
eo redit, vt, tametsi vtrinque duo millia sclope-
tariorum sint, tu tria habere credaris. Vnde Vege-
tius memoriæ prodidit, Martiobarbulorum ope-
ra, qui strenui ac bellicosissimi fuerunt, ideoque
Diocletiano & Maximiano Iouiani & Herculan
vocati, Romanos splendidissimas sæpenumero
victorias adeptos. Peculiari enim telorũ genere
equos & equites attingebant, priusquã nõ modo
ad manũ sed ad iactum potuerat perueniri. Atq
hinc haud dubie sclopetarij nostri temporis peri-
tiam explodendi mutuarunt, quorum opera feli-
ci rex Hispaniæ sępenumero in bellis Belgicis vsus
est. Equites illi, quorum quisque quinis aut senis
sclopis vtitur, vix vnquam aliquid laude dignum

gesse-

gesserunt, ex breuiori iactu: semper fusi ab illis, quorum sclopi essent longiores. Franciscus dux Guisianus eos lanceis suis in fugam coniecit.

Cæterum vt & hoc loco de gladijs, quorũ vsus n prælijs semper fuit maximus & vtilissimus, aliquid dicamus, memorabile & laudabile certe est, quemadmodum olim, ita & nostra ætate, viros nilitares & strenuos, gladijs inprimis contra hotes pugnando vsos fuisse, parumque honestum & ortibus indignum putasse, alijs telis, exceptis hatis, in primo congressu vti. Ideoque diligentissine curarunt, vt gladios egregios, & singulari arte x materia exquisite fabricatos haberent, quibus ieroes, quemadmodum etiam suis equis generoioribus peculiaria nomina indiderunt. Sicut de Rolando, duce fortissimo, Caroli Magni sororis lio legimus, qui tam eximia temperatura gladiumDurindanum, vel Durandalum, fortasse ditum à duritie, habuisse fertur, vt cum cæsis suis opijs, antequam ipse labore & siti conficeretur, n durissimis cautibus, ne hostes eo potirentur, lum frangere magnis viribus conatus fuisset; illæ otius ipsius aciei cesserint, quam gladius fractus t, sicut Girardus refert, dicitque hunc gladium ussu Caroli Magni, in ciuitate Blaiensi ad Garonam, in monasterio S. Romani, ad Rolandi sepultum, vna cum eius cornu appensum fuisse. Artuus Britonum rex, qui vixit anno 470. gladium abuit Caleburnum, & lanceam Ronam, quo ladio vno prœlio occidit quadringentos & setuaginta ex hostibus, si vera sunt quæ Sigibertus emblacensis memoriæ tradidit. Georgij quoq;

Castrioti Epirotæ viri fortissimi gladium Mahometes Turcorũ imperator & ipsius hostis acerrimus videre cupijt. Hunc cum Castriotus (qui à Turcis Ischenderbeg, id est, dominus Alexander vocatur, vnde vulgo Scanderbegus appellatur) ad eũ, accepta cautione, Constantinopolim misisset, nemo tãti roboris in Turcica aula repertus fuisse dicitur, qui eo cõmode & perite vti potuerit; ob id Mahometes remisso eo, veluti ad terrorẽ suppositio gladio se hostili animo & arte delusum esse renunciari iussit. Cui Schanderbegus rescripsit, se bona fide & absq; fuco dolove misisse acinacem suũ, quo in prœlijs valide strenueq; vteretur: verũ manum & brachiũ suũ, quo medios Turcos proscindere, trãsuersos diuidere, integrosq; artus detruncare soleret, nõ misisse, sed sibi retinuisse. Id ipsum se mox reipsa ostensurũ. Quod & perfecit. Laudantur itaq; nõ sine causa Turcici milites, qui hodie gladios suos leuiter incuruos tã magni faciunt, vt maximo pretio eos cõparare, diligentissimeq; asseruare, neq; permittere, vt ij ad exteros venales exportẽtur, soleant. Nam gladijs vera fortitudo in prœlijs, non sagittis, nõ globulis ex tormentis missis, à viris magnanimis demonstratur.

Quod vero ad clypeos attinet, præstantiores quam gladij olim habiti fuerunt ideo, quod prior sui tegẽdi quam hostis lædendi cura habenda sit. Quam ob rem veteres pœnam militi statuerunt, qui clypeum vel scutum in prœlio proiecisset vel amisisset; qui vero gladium vel hastam, nulla afficiebant pœna, vt ostenderẽt, annitendum esse, ne quid detrimenti patiamur potius, quã vt vulnera

hosti

ofti inferamus. Quocirca Romani non dextram
ilitari annulo donabant, sed sinistram, quæ cly-
eo hominē tegebat. Germanicis quinetiam le-
bus militaribus cōtinebatur, teste Tacito, quod
utum reliquisse præcipuum flagitium, & huic
nominioso, neque aut sacris adesse aut cœtum
onciliumq; adire fas esset. Quod vero attinet ad
ormenta bellica & sclopetarios, licet sæpenume-
o in prœlijs hostibus valde nocuerint, tamen
i ijs spes victoriæ non semper collocanda est.
roinde in conflictibus, sclopetariorum vsus sæ-
ius est ad speciem quam ad necessitatem. Abie-
tis .n. fulminalibus, cum post primum impetum
ciem hostium subiere, gladijs comparasse victo-
am, neq; vnquam hac ratione frustra pugnasse,
xercitati milites vnanimiter consentiunt.

CAPVT V.

De ornatu armorum.

NON incommode, dum in armorum materia versamur, disputari potest, an expediat militi, arma inaurata, alijsque emblematis pretiosis decorata gestare,
ecne? In vtramque partem sunt & exempla &
gumenta. Sertorius, vt & Iulius Cęsar, volebant,
t miles suus auro & argento interpolata arma &
la haberet, paludamentaq; pretiosa, conspicuis
oloribus distincta. Hannibal contra, Antiochi
xercitui pretiosa arma, sumtuosasque vestes ma-
imo vertit vitio, idipsum enim instimulare ho-
em ad auaritiam, prędæque cupidiorem quàm
ōflictus. Mithridates exercitū suum inauratis &
pbis armis nitidū Romano victori succubuisse

animaduertens, abiecto vano illo ſplendore, chalybe ferroque eundem muniuit: at ſero nimis iactura facta.

His itaq; præmiſſis, ſtatuendum nihilominus omnia militi, quæ animoſum, alacrem erectumq; reddunt, terroremque hoſti incutere videntur, concedenda eſſe. In hoc primum ſibi locum vendicant ſplendida, nitida & ſumtuoſa arma. Hinc criſtas aliaque capitis ornamenta tam equiti quã militi maiorem quaſi ſtaturam adijcientia geſtare ſemper fuit vſitatum. Dixerit ſane Hannibal ornata & pretioſa arma hoſti ad inhiandum prędæ ſtimulos addere: at Scipio, qui Hannibalem rerũ bellicarum ſcientia adæquat, contra cenſuit: fore nimirum vt milites argento & auro nitentibus armis inſtructi, ne ſibi eripiantur, gnauius ſint pugnaturi. *Milites*, inquit Suetonius de Cæſare, *habebat tam cultos, vt argento & auro politis armis ornaret: ſimul & ad ſpeciem, & quo tenaciores eorum in prælio eſſent, metu damni.*

Sed fortaſſis non incommodum eſſet, non cuiuis arma auro argentoque nitida concedere: niſi ſolis veteranis, qui ſtrenuam ſæpe in rebus difficilimis nauarint operã, multis prælijs interfuerint, aliaque præclara geſſerint. Sic de Alexandro Magno meminerunt hiſtoriæ, argento polita arma militibus, qui inde Argyraſpides dicti, non eſſe data ante deuictos Perſas, orientisq; euerſionem. Committere tamen noluit, vt ſummus exercitus dux tam nitide incederet: ne ſuo exemplo alios pellectos, non duces modo inferiores, ſed integrũ exercitum nimio ſumtu exhauſtum peſſumdaret,

id

d quod alicubi memini factitatum. Summus quidem dux, alij vt ornamenta eiusmodi gerant, erre potest: ipsemet tamen suo exemplo illorum ion sit auctor. Recte Seneca gladium bonum esse licit, non cui deauratus est baltheus, nec cui vaina gemmis distinguitur, sed cui ad secandum ubtilis acies, & mucro, munimentum omne ruturus.

Capvt VI.

De acie.

QVEMADMODVM munitiones reddit firmiores forma siue figura, quam materies: sic exercitũ potius iusta aciei dispositio ac ordo quam multitudo, liave, quæ in exercitu visuntur. Ordinem autem voco modum collocandi milites in aciem educẽdos. Tam autem iusta collocatio ac dispositio necessaria est, vt maximæ victoriæ pars in ea sita sit, eamque plerunque sociam habeat. Saluo enim & necdum rupto ordine, non facile fugatur exercitus: contra vero ordine vix soluto simul exercitus dissipatur.

Duo omnino fuerunt populi, qui ex difficilimis bellis gestis, multisque victorijs partis summam existimationis famam ad posteros transmiserunt: Macedones & Romani. Romani suis legionibus totum terrarum orbem coercuerunt: Vniuersam Asiam phalangibus Macedones. Peculiaris vtrique erat ordo, semper inuictus habitus. Melius autem phalangibus dispositæ erant legiones. Phalanx enim similis erat solidæ massæ,

aut corpori ex numeroſo milite conflato, in qua vir viro, haſta haſtæ ita iungebantur, vt ſepem ſpiſſiſſimam repræſentarent. At hæc ſpiſſitudo admodum tardi greſſus cauſa erat, & anguſtia agilitatem impediebat? Quid quod phalãgarij diſſoluti ad cladem hoſti inferendam erant inhabiles? Nullius etiam vſus erant phalanges, niſi in planitie ferro decernendum foret. Montoſis itaque & aſperis locis facile diſſipabantur, id quod in pugna inter Paulum Æmilium & regem Perſeum commiſſa euenit. Legio autem ſimilis erat corpori diuerſis membris cõſtante: Triplici enim militum genere conſtabat quorum alij principes, alij haſtati, alij triarij dicti ſunt: ijque ſubdiuiſi in cohortes, atque hæ viciſſim in centurias: quarum ſingulæ centeno milite conſtabant. Centuriæ rurſus in cõtubernia ſiue manipulos: id quod decuriam vocamus. Hoc ordine maius datum interſtitium expeditiores fecit milites ad bellica negotia, atque ad res præclare ac fortiter gerendas; id quod nemini non conſtat.

Scribit Liuius, Celtiberos in extremo diſcrimine cõſtitutos, acuminatam quaſi ac mucronatam inſtituiſſe aciem, adeoque impetuoſe irruiſſe, vt irrumpentes hoſtis ſuſtinere non poſſet. Syphax rex Numidarum potentiſſimus diuitijs & ſubditis Carthaginenſes æquauit: at diſpoſitione & collocatione militis longe impar. Petijt itaque à Romanis, quos in ſocietatem adſciuerat, vt duces ſuppeditarent nonnullos, qui rudem militem vexilla obſeruare, in aciem prodire, ordinem te-

nere

nere aliaque rebus bellicis necessaria, docerent atque instruerent. Quibus impetratis sensit, quanti momenti sit ordinem probe tueri: siquidem magno prælio Carthaginenses postea fudit.

Experientia probat milites Italos propter ordinis defectum & neglectum paruifieri: vti nec dux ille copiarum peritus aut prouidus satis habetur, qui Martis aleam periclitaturus cōtra Germanos & Heluetios omnem fiduciam in Italo milite ponit. Probant idem Veneti, qui, cum solis Italis peditibus vterentur, fusi sunt, quotiescunque ferro decernerent cum Transalpinis; Reueredi, Carauagi, Vialæ. Germani & Heluetij pristinam existimationis gloriam præstantiamq; virtutis bellicæ retinent, quod boni ordinis sunt tenaciores. Intelligentia & mentis perspicacitate, diligentia, labore & celeritate Italis longe sunt inferiores: vt & Hispani & Galli: Siquidem id satis constat ex pugnis quibusdam inter Italos & prædictarum nationum populos commissis quam mari quam terra, Trani, Quaratæ, Astæ, atque alibi. Sunt tamen Italis superiores, vbi non velitationibus sed iusto prælio decernitur. Cuius quidem nulla alia est causa, quam quod Transalpini ordinibus suis stationibusque non excedunt, Itali vero palantes discursitant, atque ita ab inuicem distracti facile funduntur: itaque singularibus conflictibus ac velitationibus quam iustis prælijs sunt aptiores.

CAPVT VII.

De bona causa.

VM demum militum animi attollun-tur, cum iustam fouent causam. Iust- enim causa in spem bonam erecto vi-ctoriam pollicetur, iuxta illud:

——. *Spes addita suscitat iras.*

Ira enim est ceu lapis Lydius, ad quem militis for-titudo exigatur. Tantum enim abest vt is, pro qu- bona causa militat, abiecto animo fiat, vt etiam quævis discrimina subire nō dubitet. Adde quo- subditi promtius operam suam principi nauan- atque alacrius pro principis salute belligerantu- bonitate causæ inducti. Quid quod prouocatu- & vindictæ cupidus grauiore ira accēditur, quam lacessens? Econtra vero cuiuis constat iniustam causam vt & eius patronos à Deo non prosperar- Quod vnum satis est ad militis animum frangen-dum.

Munus itaque boni ducis est curare, vt alte ani-mis subditorum sit infixum non nisi de iusta cau-sa bellum esse susceptum. Commodissime autem hoc efficitur, cum per legatos aut Feciales, Ro-manis ita dictos, hosti iustæ conditiones propo-nuntur: vel iniqua eius postulata recusantur. Por-ro quoque, cum testis Deus adhibetur, nō teme-ritate, non ambitione, non petulantia, non leui-tate, sed ad subditorum salutis ac fortunarum, aut ad purioris religionis, famæq; suæ defensionem arma esse mota.

Hic

Hic memoratu dignum eſt factum Iulij Cæſaris in bellis ciuilibus. Siquidem vel inter medios armorum Martisque ſtrepitus nunquam non de pace legatos miſit, nihil eorum intentatum relinquens, quæ ad pacem cõferrent. Hoc ipſo, quamvis vnice bella quęreret, nihilominus pacis amantiſſimus fuit exiſtimatus. Ea vero de cauſa hoc factum, vt milites pacis conditiones à Pompeio recuſatas animaduertentes magis ad vindictam inflammarentur.

Capvt VIII.

Quod omnis ſpes & fiducia in ſolo Deo ſit collocanda.

Omnivm maxime erigit militum animos fiducia auxilij diuini. Platonis ſententia erat, à Deo precandum eſſe auxilium belli ſiue ſit arduum ſiue exiguũ. Felix enim auſpiciũ felici clauditur euentu. Quãto magis ſic facto opus eſt in bellis grauiſſimis? in defenſionibus munitionũ? in oppugnatione vrbium? in prœlijs atque conflictibus, alijsq; ad bella pertinentibus? Onoſander ſententiam præceptoris ſui Platonis ſecutus exercitum niſi ſolenni aliquo ſacrificio luſtratum negat abducendum. Neque vnquam Romani, niſi conſultis aruſpicibus arma mouerunt.

Rex Dauides nullam ſuſcepit expeditionem, nihil arduum, antequam de voluntate Dei certo conſtaret. Conſtantinus Magnus in bello Perſico tabernaculum fixit, inſtar templi exædificatum,

vbi

vbi sacra peragebantur. Et cuivis legioni tāquam mobile templum erat, in qua sacerdotes & diaconi rem sacram fecerunt. Hinc ortæ sunt missæ Castrenses. In vexillo depictum erat signum crucis: victoriæ arrha certissima. Duos Theodosios ambos imperatores ardentissimis suis precibus plures victorias, quam armatis copijs obtinuisse vnanimis est historicorum consensus. Admodum autem fructuosa est spes illa in auxilium Dei fixa. Primum enim diuinum patrocinium in nostram partem trahit. Atqui si Deus pro nobis, quis contra nos? Quid quod firmissimam fiduciam omnium animos mirifice afficientem & reficientem inijcit? Quid quod nos certos reddit ęternæ beatitatis, quæ incredibiliter militum animos obfirmat. Quid enim, dic quæso, in maiorem spem erigit homines, in vitæ discrimine, aut bello, vbi plurima mortis est imago, constitutos, atq; æterni gaudij spes indubitata?

Vt autem deuotis precibus Deus inuocatus felicem euentū largiatur: est vt dux belli omnes intendat neruos, quo castra sacerdotib. abundent, qui doctrina, redargutione, correctione tam priuatim quam publice militū aures obtundant: ad vigilantiam & sobrietatē, ad meliorem vitæ frugē & cultū Dei sedulo adhortentur. Si tenellæ & imbelles virgines cōtra ferocissimos tyrannos, cōtra inhumanos carnifices, contra exquisitissima supplicia, imo contra ipsum imperium Romanū triūpharunt: quanto magis miles, sub alis Dei excubans, in gratia apud Deum positus victoriam sibi spōdeat. Hæc ꝓfecto vnica causa fecit, cur fideles

infi-

fidelibus ſemper fuerint ſuperiores: ꝙ illi à veri-
te, hi à mẽdacio: illi ſpe indubia auxilij diuini: hi
nimo deſperato: illi fide Sacramentis cõfirmata
mati ſteterũt: hi vero ſeductoribus datis aurib.
æfracte mendacia defenſarunt, tantumq; in fe-
ocia & armis ſpẽ & fiduciã ſuã poſuerunt, igno-
ntes vnde victoria & proſperi ꝓgreſſus in bello
eniant. Aſt quo quisq; puriori corde Deũ colue-
int, eo feliciores ſemper in p̃lijs extiterunt. Sic
brahã domeſtica ſeruorũ manu cõparata maxi-
um & fortiſſimũ exercitũ eſt adortus, & quatuor
eges incredibili virtute deuicit, hoſtibusq; par-
m cæſis partim fuſis p̃dam detraxit. Sic Gedeon
ecentis tantũ viris fortiſſimis ſeptus, innumera-
iles copias hoſtium trucidauit. Quid Ioſuam
Ioſis ſucceſſorẽ? quid Iephten? quid alios viros
xcellentes tã ſanctitatis ſtudio quam bellicæ lau-
is gloria præſtantes cõmemorem? qui bella ſan-
iſſima contra ſceleratos homines ſuſceperunt.
Quid vero aliud ſignificat illa cõclamatio: Gladi⁹
Dei & Gedeonis. Et illud rurſus: Factus eſt ſuper
ephte ſpiritus Domini, & eiusmodi innumerabi-
a, niſi nõ absq; diuino numine, ꝙ illis fortiſſimis
ominib. præſens aderat, tanta bella ſuſcipi atq;
pfligari potuiſſe? Sed ad recẽtiora transibo. Con-
antinus Imp. nõ tam numero militũ, aut robore
xercitus, aut bellandi ſcientia quã Chriſti p̃ſidio
Maxentium ſuperauit. Isq; eo ipſo fermè tẽpore,
uo erat cũ hoſte congreſſurus, æthere puro atq;
ereno vidit crucis effigiem diuino ſplendore co-
uſcantẽ, vocemq; è cœlo miſſã accepit, qui illi vi-
toriã denunciabat, ſi modo crucem, tanq̃ ſummi
atq;

atque ęterni Dei vexillum ſequeretur. Inde igitur omnibus regijs inſignibus crucis ſignum antepoſuit, in illo omnem ſpem non modo victoriæ, ſed immortalitatis & æternæ gloriæ collocauit: illo inſignitus innumerabiles hoſtiũ exercitus fudit, imperiumque Romanum latiſſime propagauit. Quid Melitenſes & Lepanthanos ſeu Naupactanos memorem? qui diuino freti auxilio ſæpenumero Turcas maxima clade affecerunt. Vſq; adeo verũ eſt illud, quod extat Paral. c.16. vbi Hannani Propheta ad Aſam regem Iuda inter alia ita ait: Oculi Domini contemplantur ſuper vniuerſam terram & præbent fortitudinem his, qui in corde perfecto credunt in eum. Item illud: Hi in curribus, illi in equis, nos autem in nomine Domini ſpem repoſitam habemus, ipſi confracti ceciderunt, nos autem erecti victoriam reportauimus.

Capvt IX.

Miles à patria longius abductus euadit animoſior.

Vlto animoſiores fiunt milites à patria longius abducti: ſic enim ſpes fugæ præciditur: quam non raro patriæ vicinitas ſuadet. Amor erga parentes, vxores, liberos & familiares longe eſt remiſſior in loco procul ab illis diſtante. Hinc patet, cur in vrbium propugnatione in ſubditorum opera confidere non ſit tutum. Præſentia enim parentum amor coniugalis, liberorumque, cura rei familiaris quaſi religatis manibus militis animum hebetat &

t &emollit. Cum vero procul à patrio fumo ab-
re, hoſtibus vndequaque ſepti: neceſſe profectò
ıbent animi torporem excutere, arma ſtringe-
, totisque viribus incumbere ad retundendum
oſtem.

Non ignorabat id Annibal: quapropter abi-
rus in Italiam, cum interim Hiſpaniam & Afri-
m præſidio muniturus eſſet, Hiſpaniam Africa-
o, Africam Hiſpano præſidio obfirmauit: ratus
rinque rem rectius poſſe geri, quod extra patri-
n eſſent præſidiarij. Hacque de cauſa Itali ſuos
ilites floccipendunt, quorum tamen opera ex-
ræ nationes feliciſſime ſæpe vtuntur. Quid Por-
ıgalenſes memorem? Quænam eorum in patria
finitimis locis res præclare geſtæ? Exiguæ ſane.
t rurſus attende, quæ præclara virtutis ſpecimi-
a in India ediderint, vbi exiguo numero (vtcun-
ue etiam id Mamaluchi, Turcæ, Perſæ alioquin
ellicoſiſſimi, atque ipſi Indiæ reges potentiſſimi
ıique ferrent) dominatum oceani, & præ cæte-
s immenſas diuitias Ormus, Diu, Goæ Malaccæ,
Malucci fortiſſime occuparunt. Procul enim
patrijs ſedibus abducti, omnique auxilio deſti-
ıti, vbi nullum habere ſe profugium ſenſerunt,
rociores facti, ac deſperatis non abſimiles acer-
me pugnarũt, ac fortuna proſperiore vſi res ma-
imas geſſerunt. Idem de Hiſpanis iudicium eſto,
quos fortuna, audaciores cum eſſent, in no-
uis inſulis, ad res maximas conficien-
das incredibiliter iuuit.

CAPVT X.

De disciplina militari.

OTIVS rei bellicæ optimus neru atq; firmissimum vinculum est militar disciplina, quæ circa militem informa dum atq; in officio cõtinendum vers tur. Illi autem rite imbuti censentur, quorũ ob dientia iuxta ac fortitudo conspicua est. Optim autem totum hoc negotium perficitur demta o casione luxuriæ & voluptatis, qua & seducuntu & emasculantur. Plerique vino, balneis, fœmini calonibus, scurris, somno, voluptatibus rerum abundantia subacti degenerant. Hę delitię, vt tr dit Liuius, Capuæ Annibalis copias eneruarun Atq; idipsum, nempe quod exercitum tanto ten pore in tam opulenta omnisq; delitiarum gene abundanti vrbe degere passus fuit, nõ admodu Annibali laudi ducitur; sicut & illud, quod ex C nensi victoria non protinus ad vrbem Roma duxit: hic enim error distulit victoriam: ille vir ademit ad vincendum. Cęterum de ijs quibus m lites seducuntur & eneruantur prolixius agamu

Magnam vim habent ad seducendum pretio supellectilia & vasa. Hinc Pescenninus Nig animaduertens militum suorum quosdam ex a genteis poculis potare; omnibus illorum vsu castris suis interdixit. Idem nunquam alio qua militari cibo vsus est: exercitui vinum ferri no patiebatur, sed acetum solum, vtpote quod fac lius vbique inueniretur. Quamobrem militibu quibus Ægypti finium cura demandata erat, cu vinum poscerent, respondit: debere eis amn

Ni

ili aquam sufficere. Neque vero, nisi reliquus
ercitus sub tecto mansisset, ipse tentorium aut
ondea tabernacula subibat, sed sub dio manens
os exemplo suo ad patientiam hortabatur. Idē
c militaris disciplinæ æque ac suæ suorumque
stinentiæ seuerus custos, cum intellexisset à mi-
e suo gallinam rustico cuidam esse per vim ere-
am, atque ad illius aliarumque nonnullarum
um epulas raptorem, decem alios adhibuisse
mites, ingenti labore, cum ob hoc ipsum ad
bellionem spectare exercitus videretur, vix re-
ntus est, quin omnes capitali pœna multaret:
itaque animaduersionis seueritate effecit, vt
næ per singulos gallinæ, ei cui erepta erat, per-
luerentur, eorumque nullus durante ipso bel-
in tabernaculo suo ignem accenderet, soloq;
ne atque aqua vitam duceret. Antonius Bassia-
s Caracalla, cum patri in imperio successisset;
æterquam quod sæpe se cum militibus exerce-
t, pedibus iter armatus faciebat, ac sæpe ma-
um spatium militaria signa ipse ferebat: ne
m quidem cum lassus in tentoria se receperat,
licatiore cibo reficiebatur: sed cum alijs mi-
ibus eo pane vescebatur, quem ipse sibi pinsue-
, & tunc in ardenti cinere decoxerat. Scypho
oque ligneo bibebat, per hunc modum aucta
na valetudine magis etiam à militibus dilige-
tur, cum fraterne se erga omnes ipsos ge-
ret.

Testatur Ammianus Marcellinus, militarem
ciplinam & virtutem apud Romanos (quæ ta-
n illis aliquando antiquior fuit liberorū chari-

tate, teste Paulo IC.) decreuisse ac degenerass
quando non amplius saxum, vt antehac, armat
cubile, sed plumæ & flexiles lectuli & grauior
gladijs pocula erant: hinc factum, vt etiam ipsor
imperium labefactatum, & externis hostibus pr
dæ fuerit. Idem quoque nostro tempore accidi
Quamprimum enim miles, vt idem Marcellinu
refert, ferox in suos & rapax, ignauus vero in h
stes & fractus esse cœpit, vt per ambitionem ot
umque opibus partis auri & lapillorum varietat
discerneret scientissime, contra quam recens m
moria tradidit; tum pristinus vigor & virtus eu
nuit. Atque vt Scipio dicere solitus est: Vbi mil
contemtor opum & diuitiarum, tantum virtu
suæ fidens, bella gereret, & adhuc disciplina pa
pertate magistra staret; fatigatis humus cubile
set; cibus quem occuparant, satiaret; tempo
somni arctiora quam noctis essent: nihil tunc i
peruium conspiciebatur. Verissimum enim e
quod ad Vrsinum Platina scriptum reliquit, R
manam scilicet Rempublicam omnium flore
tissimam fuisse, cum ciues paupertate gloriare
tur. Siquidem eo tempore, teste Petrarcha,
mnium gentium fuere victores: tunc vero vi
cœpere, dum diuites facti sunt. Ita ad aduentu
diuitiarum cessere victoriæ ac virtutes; simulq
opum comites delitiæ ac libidines subiere, vt n
immerito scriptores quidam temporum illoru
Romanæ paupertatis interitum questi sint. E
autem paupertas humanam vitam nonnunqua
misere vexat, sæpeque pressos non audenda a
dere cogit: tamen eius commoda multiplicia la
rece

:ǽſentur in Ariſtophanis comœdia, cui titulum :it, Plutus. Vnde Demaratus apud Herodot.) encomio Græcorum ait, Græciam ſemper a-nnam paupertatis fuiſſe, hoſpitem virtutis, quā ıpientia aſciuerit, & à ſeuera diſciplina, quam ırpans & paupertatem tueatur & dominatum. ıius etiam opinionis fuit Pertinax Imp. apud ium Capitolinum, vbi inquit: Sanctius eſt in-em Rempublicam obtinere, quam ad diuitia-m cumulum per diſcriminum atq; dedecorum ſtigia peruenire. Laudatur ergo non immerito . Curius Dentatus. Is enim Samnitibus magnā n auri offerentibus reſpondiſſe dicitur, Non ere ſe auro, quamdiu cupiditatibus ſuis impe-:e poſſet. Sane pulcrum omnino & laudabile , vincere reges, oppugnare regiones, caſtra &)es: attamen multo pulcrius, proprijs affecti-s imperare, omniumque admirabiliſſimum, m is, qui multos vicerit, ſeipſum demum vincat. enim, vt Plato ait, omnium victoriarum tum ima eſt tum optima. In quam ſententiam Fri-ricus Cæſar, victis in Hungaria Guinzienſibus,)s Germanos milites allocutus eſt: Magnum, quit, actum eſt opus: nunc maius reſtat, vt vin-mus nos ipſos, atque auaritiæ & vlciſcendi cu-litati finem imponamus. Hæc autem victoria imetipſius absq; frugalitate & contemtu opum,)tineri nequit.

Cæterum ad diſciplinam militarem & ſecuri-tem agricolarum atque annonam conſeruan-m hanc cautionem ſanciuit Henricus I. Impe-tor, Auceps dictus. Is.n.in bello contra Slauos,

ex militibus, qui in villis essent, nonum quem
in oppidis collocauit, cui reliqui agrũ colendo v
ctum quærerẽt, nonus vero tertiam omniũ fru
partem conditam asseruaret, suisque socijs int
muros horrea & domicilia extrueret; sed vice c
terorum ipse quoties opus esset, militaret, & p
patria periculũ susciperet, alijs domi seruantibu
Huius instituti commoda hæc erant: primum,
propter incursiones perpetuas, agris spoliatis, n
esset timenda penuria: deinde vt in vrbibus mil
ne deficeret, q̃ bellis iam plurib. exhaustæ habit
toribus erant. Quã ad rẽ cõstanti & bene ordina
disciplina militari omnino opus est q̃ si dilabatu
& nomen & imperiũ amittitur, vt inquit Lamp
dius in oratione Alexandri Seueri in oratione a
milites. Et rectissime ac verissime scripsit Euagri
Prudẽtia ducũ, & obedientia disciplinaq; mili
bona ingentia effici solent. Quod si vnũ ab alte
destituatur, claudicare vtrumq;, & isto præsta
tissimo iugo dissoluto, oĩa euerti atq; conturba

Qualis autẽ & quam arcta & prudenter cons
tuta militaris Romana vetus disciplina fuerit, Fl
uius Iosephus, postquã arma tam peditum qua
equitum eorũ exactè descripsisset, ita eam recen
set: Armorum quidem exercitatione comparan
vt non modo corpora, sed animi quoq; militum
fortiores sint. Maior autem illis est ex timore dil
gentia. Nam leges apud eos non desertionis soli
sed etiam minimæ negligentiæ, sunt capitales, du
cesq; magis quã ipsæ leges terribiles. Namq; bo
nos honorando redimunt, ne in coercẽdis nox
videantur crudeles. Tanto autẽ obsequio paren

recto

ctoribus, vt in pace ornamento sint, & in acie
rpus vnum totius cõspiciatur exercitus. Sic eo-
n copulati sunt ordines, ita circũduci sunt mo-
es, & acutis aurib. ad pcepta, oculisq; ad signa,
ad opera manibus. Vnde facere quidem semper
enui sunt: pati vero tardissimi. Nec est, vbi prœ-
ntes aut multitudinem hostiũ aut consilia sen-
e ducum, aut difficultatem regionũ: sed ne for-
iæ quoq; succubuere. Nam & ea certiorem pu-
it esse victoriam. Ob hanc causam recte miles
omanus ita à Vegetio definitur, quo etiam leges
esareæ respiciunt, Nempe eum esse, qui sub im-
ij Romani signa iurans in castris habitet, ad ar-
contra hostes expedienda semper paratum;
itiam pro imperio perferre, & malum hostile
nu militari à Rep. Romana arcere adsuetum.
eterea ab imperatoribus omne id, quod ad cõ-
uandam militarẽ disciplinam, & ad securitatẽ
ditorum spectat, diligenter in multis legibus
citum est. Sic enim Impp. Honorius & Theo-
sius in l. 5. C. de Metatis & Epidemiticis, lib. 12.
nni PP. rescripserunt: Solam sane hospitalita-
n, sub hac obseruatione concedimus, vt nihil
hospite, quod vel hominum vel animaliũ pa-
is necessariũ creditur, postuletur: omniumque
acceleratum iter atq; continuum, nec vlli lice-
esidere, ne diuturnitas commanẽtium vlla ex
te prædium vexet. Decem etiam librarum auri
lcta ferietur, quisquis administrator, erogator
aritorve vllus, militans scilicet, vel iter agens,
in loco aliquid ab hoste postulauerit. In tan-
n enim inhiberi sceleratum morem iubemus,

vt ipsis quoq; præbentibus impunitum esse no
patiamur, si quid cõtra præceptum nostrum pro
bati fuerint obtulisse. Et sane magnum ad res fe
liciter gerendas momentum afferret, si priscæ ill
Impp. de moribus & pœnis militaribus sanction
redintegrarentur, ac deplorata militum quorun
dam, præsertim erronum & plerunque fere tyr
num temeritas atque audacia iustis pœnis coe
ceretur. Quid enim, vt inquit Horatius, leges sin
moribus vanæ proficiunt? Secus namq; si fit, pe
nicies potius quam vtilitas in Remp. inducitu
Nam obscuri illi vtplurimum, & immodesti pess
misque exemplis famosi homines, quocunq
accedunt, ex rapto viuunt, vicos & agros mise
vastãt, infimam plebem & rusticos homines aff
gunt, & quidvis patrare non verentur, nullum
adeo inter amicos & hostes discrimen ponunt:
sic non minus populos prouinciasque vastant
qui vt eas defendant, quam qui vt offendant, s
pendia accipiunt. Idipsum optime intellexit
perpendit Ferdinandus, Hispaniæ & Arragon
rex: quocirca sæpenumero expeditiones aliqu
non alia de causa parandas esse aiebat, quam
furibus, sicarijs, ganeonibus & perditis homin
iuuentus Hispana expurgaretur, quæ maloru
consortio inutilis & vitiosa paulatim reddebatu
Hoc etiam consilio iam olim in Atheniensiu
Republica, Periclem, clarissimum imperatore
vsum esse, ex historijs nouimus, qui singulis an
classem ornare solitus erat, vt ignaua, turbulen
& seditiosa plebe ciuitatem suam leuaret, ac vel
sentinam improborum exhauriret ex naui Rei

Ne

Non ignorarunt enim prudentissimi viri, bellum in se cum alia plurima, tum illud inprimis habere, quod & male animatis hominibus afferat peccandi facultatem, & plerunque principibus connivendi necessitatem. Verum hæc de profanis militibus ac propemodum ijs, qui tantum in ferocia & armis spem & fiduciam suā ponunt, sanguinemq; & viscera etiam miserorū haurire ac prędari haud verentur, dicta esse ex superioribus satis liquet. Verus enim virtutisq; industrius miles, vt inquit Ambrosius serm. 5. in psalm. 118. cum ingreditur viam, viandi ordinem non ipse disponit sibi, nec pro suo arbitrio viam carpit, nec voluptuaria captat compendia, ne recedat à signis: sed itinerarium ab imperatore accipit, & custodit illud, pręscripto incedit ordine, cum armis suis ambulat: rectaque via conficit iter, vt inueniat commeatuum sibi parata subsidia. Si alio ambulauerit itinere, annonam non accipit, mansionem paratā non inuenit, quia imperator his iubet hæc præparari omnia, qui sequuntur, nec dextra nec sinistra à præscripto itinere declinant: meritoque non deficit, qui imperatorem sequitur suum. Moderate enim ambulat, quia imperator non quid sibi vtile, sed quod omnibus possibile, considerat. Ideo & statiuas ordinat, triduo ambulat exercitus, quarto die requiescit: Eliguntur ciuitates, in quibus triduum, quatriduum, & plures interponuntur dies, si aquis abundant, si commercijs frequentantur. Et ita sine labore conficitur iter, donec ad eam vrbem perueniatur, quæ quasi Regalis eligitur; in qua fessis exercitibus requies ministretur.

Turcæ certe in ſeruanda diſciplina militari, reliquis nationibus excellere, non obſcurum, imo notiſſimum, cum noſtro magno damno & malo eſt. Nulla (inquit Hippol. de Collib. in ſuo principe) vnquam pugna inter eos exauditur. Nam vel minimum delictum capite vindicatur. Promte obediunt imperantibus, ita vt nullum quamvis manifeſtum vitæ diſcrimen ſubterfugiant: ſine tumultu & clamore in caſtris verſantur; & quamvis ſemper ibi maxima ſit frequentia, ſilentium perpetuum & ſtupendum obſeruant. Manus minima ſignificatione & nutibus reguntur, profunda tranant flumina; abruptos ſuperant montes, vigiliæ inediæque tolerantiſſimi, nec vnam quidem mulierem in caſtris habent: in expeditione nemini infenſi: ideo agricolæ ad eorum aſpectum nequaquam pauent, tantum abeſt, vt operas aut domos deſerant, cum nullum damnum, nullam vim reformident.

Cæterum diſſolutiores etiam fiunt milites vſu iumentorum clitellariorum, quæ bona militum baiulent. Quocirca Scipio minor in bello Punico edixit, vt omnia illa venderentur, ne aliquando moleſtiora militibus fraudi eſſent. In bello contra Iugurtham edicto cautum fuit, ne quis equo aliove iumento, quod peculium caſtrenſe portaret, vteretur.

Inſignem etiam militis corruptionem inferunt omnis generis delitiæ. Quam ob cauſam Scipio, de quo modo diximus, publico edicto omnes

caſtris

castris exire iussit, qui cibos delicatiores importarent ac venderent. Similiter in bello Numantico sub pœna grauissima iussit omnes, qui cibodia aliaque delicatiora venderent, ocyus castris excedere, neque vnquam reuerti, nisi adducerent frumenta.

Memorabile est, quod de Tito Vespasiano scriptum extat, ad quem cum olim iuuenis quidam pro collato in se officio, gratias acturus fragrantibus odoramentis perfusus accederet; Allium si oleres, inquit imperator, longe esses gratior. Sic præter opinionem male acceptus, peius dimissus est. Imperator enim continuo, munere ante dato, diplomatis reuocatis ipsum abdicauit. Cui non absimile est, quod de Andrea Gritti, Venetorum Prouisionario, proditur. Cum enim aliquando iuuenis quidam venuste comtus, ambramque & moschum redolens, munus bellicum ab ipso petijsset: O iuuenis, inquit, si animus est præesse, elige aut remos aut rastra; Indicaturus, ad quodvis munus, nisi forte ad opera nautica & rustica esse ineptum.

Nimia etiam licentia, amicos atque adeo eos, apud quos hospitantur, deprædandi, eos reddit maxime peruersos. Recte itaque fecit imperator Aurelianus, qui grauissime in eiusmodi flagitiosos animaduertit. Deprehensum enim aliquando militem hospitis vxorem stuprantem pedibus distentum illigari iussit ad duas arbores, quarum cacumina vi attracta restituendo corpus

discer-

discerpserunt. Idem cuidam ex suis vicario rescripsit, vt quam diligentissime licentiam militis compesceret, ne quis vel capillum alterius violare auſit, omniũ studijs eo collatis, ne ex lacrymis amicorum, sed hostium præda ditescant. Verba autē ipsius epistolæ hæc fuerunt: Si tribunus esse vis aut potius si tibi vt viuas curę est: fac militum manus ab alieno contineas. Nemo alienum pullum accipiat, alienam ouem tangat, ab aliena vinea vuam decerpat, aliena sata calcet, oleum, salem, ac ligna petat, taxato ei commeatu cõtentus maneat, prædaque hostium non lacrymis subditorũ alatur, nitida habeat arma, ferramentaq; omnia parata teneat, calciamenta sint firma, veterem vestem noua excludat, stipendiumq; eius in baltheo & non in culina maneat, torquem, armillam atque annulum ferat, equum suum maiorem ipse perfricet, animal ex hoste captum non vendat, mulumque, qui eius ac comitum impedimenta gerit, diligenter curet, mutuoque sibi milites vt serui auxilio sint, à medicis sine præmio curentur. Aruspici & Sago nihil dent, honeste in statiuis suis viuant, & qui rixabitur, vapulet. O miram disciplinam non modo antiquis militibus, sed religiosis quoque viris dignam. Quem enim temporis nostri militum, tentoriorum, lectorum, vasorum, ciborumque ac vestium, quibus nimis molliter vtuntur, vna cum rapinis, quibus miseros populos, quos tueri debent, populantur, cum hanc epistolam legerint, vt ignauissimos vehementer non pudeat?

Grauem se quoq; ac seuerum in militari disci-

plina

plina Tamberlanus gessit: id quod inter cætera semel cum exercitum per minorem Asiam duceret, quæ nunc Turchia dicitur, visum est. Nam cũ ei lacrymabunda mulier se obtulisset, querens, ab eius milite, nullo dato pretio coctam parumq; casei erepta esse, statim consistere iussit exercitũ: atque inde agmen ordinatim incedere, vt mulieri facultas esset eum agnoscendi, qui vim fecerat. Agnito igitur rex per pectus se præsente aperiri corpus iussit, in cuius stomacho lac quod mulieri eripuerat, fuit inuentum: cui supplicio mulier designata erat, nisi eius rei, qua se spoliatam questa erat, signa fuissent inuenta. Hac enim seueritate assequebatur, vt copiæ quas habebat immẽsas, cum tutus ad castra omnibus esset accessus, omni commeatu semper abundarent. Idipsum etiam, nullum nempe in magnis exercitibus perniciosius malum esse quam nimiam licentiam, probe cognouit imperator Seuerus, quod ipsum etiam cum prudenter videret, minime tulit. Cum enim podagra laboraret, & propterea impediri quam decreuerat, expeditio videretur, maiorem natu filium, Antonium Bassianum, exercitus Augustum salutauit, arbitratus in eo sceleris nihil à se perpetrari Quòd Seuerus cum audisset, lectica se in tribunal deferri, citatisque primis huius consilij auctoribus securi percuti iussit; qui omnes cum humi prostrati, & cum eis vna reliquus exercitus lacrymans miserabili voce excusabilis erroris veniam peterent, vix tandem adduci potuit, vt petentibus in hæc verba erumpens veniam daret: Nunc demum intelligatis, nõ pedes sed caput impe-

imperare. Per quæ verba affecti corporis impedimento animi magnitudinem atq; prudentiam contulit.

Præsentissima autem pestis, qua milites nefarie incenduntur, est otium. Otiosi enim colludunt, seditiones & turbas meditantur. Recte itaq; fecit Iulius Cæsar, qui militib. suis, ne otio diffluerent, aut otiosi aliquid mali machinarentur, nunquam prœlij aut expeditionis tempus prædicebat, vt omnibus horis præsto esse se debere, atq; in medijs delitijs, si iuberentur, descendendum esse in prœlium scirent. Quæ norma multas ei peperit victorias atque hostes in magnas deduxit calamitates. Quod si nimia indulgentia milites ad contumaciam descendisse animaduertisset, aut seditionem in exercitu mouere, quæ militaris disciplinæ mortiferum est venenum, ceu bonus insessor moderate frena contrahendo, militare imperium sibi vendicabat. Vbi vero non mature seditiosis istiusmodi machinationib. obuiam itur, adeoque vires eundo acquirunt, sero tunc sapiunt Phryges, ac tum demum minime aut quam difficilime sopiuntur. Videre id licet in exercitu Scipionis. Finito enim bello Punico plerique otio diffluentes omnia suo arbitrio æstimare, socios expilare, duces contemnere cœperunt: donec tandem eo audaciæ ac proteruiæ proueherentur, vt & tribunos plebis abdicarent & nouos crearent præfectos. Sunt itaque frequentibus laboribus exercitandi, nunc huc, nunc illuc abducendi ad eruendam terram cõficiendis fossis, vallibus, ducendum aquas, aliosq; labores militares obeundos.

M.Æ-

M. Æmilius, ne otio miles difflueret, viam Placentia Ariminum ducentem lapidibus sterni iussit. Idem Flaminius Bononia Arezzum vsque curauit. Marius in prouincia fossas confici curabat de suo nomine postea Marianas dictas: & in Belgio Drusus Drusianas. Imperator Augustus Ægyptum in prouinciam redegit: & vt solum fertilius agriculturæque conuenientius esset, militum opera riuulos, quibus agri irrigarentur, tunc vero squalore sordium & arenæ oppleti erant, renouauit. Imperator Adrianus nunquam à laboribus vacationem militibus indulsit: ne vero assiduos labores grauius ferret, inter primos admouebat manũ: neq; detrectabat armatus inter pedites & ipse pedes vno die viginti passuum millia conficere: exigua quiete: ciboq; tenui, quo & alij vescerentur, contentus. Consimili modo Imper. Probus ad labores militem adhibebat: siquidem eius opera pontes, fornices, templa aliaq; eximia ædificia extruxit. Imperator Seuerus Romanos à Britannis segregatos cupiens, ingentem murum inter duo maria militum labore interponebat eo loco, vbi hodie amnis Tuedus & mons Cheuiotta Angliam à Scotia segregat & distinguit.

Posteaquam vero natura ita affecti sumus oẽs, vt quisq; quavis etiam occasione delitias captet, omnemq; laborẽ, qui non cum iucunda mercede coniunctus sit, perhorrescat, fit vt pleriq; aleæ & lusibus sint intenti. Sunt itaq; nõ raro in ijs rebus exercitãdi, è quib. aliquid emolumẽti capi poteſt. Non ferebat Don Sfortia di Cotignola, vt milites tesseris, chartis, alijsq; luderẽt: ideo quo expediti[9]

auer-

auerterentur, ijs ludicris eos exercitabat, quæ nõ prorſus ab artibus militaribus eſſent aliena: ſaltãdo, decertándo, decurſionibus, ſtadijs, palæſtris, &c. In quo imitatus videtur Valerium Coruinum & Papyrium Curſorem: qui eadem exercitia vſurparunt. Idem quoque ſecutus eſt imperator Aurelianus: qui nullum diem præterire paſſus eſt, quo non milites in aliquo laborum genere exerceret. Quæ ſane exercitatio non tam vires reficit, quam ad quævis ſuſtinenda tolerantiam parit.

Interim tamen luſus quidam ferendi, ij nempe qui ad peritiam belli aliquid conferre poſſunt. De quibus hæc ſequentia habe. Præ cæteris & hoc Romanis non erat infrequens, armabant iuuenes circiter quinquaginta, quandoque plures: qui omnibus rebus ita defuncti, ac ſi cum hoſte conflixiſſent, quadrato agmine facto clypeos in capita aut tergum reponebant: adeo autem complicatos tenebant, vt duobus qui ſe non immiſcuerant, transitum ab infimo ad ſummum vſque præberent: non ſecus ac ſi validum tectum conſcenderetur. Clypeorum enim ſeries catenatim quaſi ſtabat: vt primi ſtarent erecti, cæteri vero inclinatiores, vltimi vero genibus innitereutur. Qui conſcenderant palæſtricam exercebant, varie diſcurrebant, aliaque bellica exercitia periclitabantur. Simile hoc erat exercitium luſui, quem Pyrrhicham nominamus. Quis vero huius exercitationis fructus fuerit, diſcere licet ex ſecundo bello Macedonico. Romanis enim Heracleam obſidentibus milites ſuper eiusmodi ponte ad mœnia vſque prorumpentes, vbi cognouerunt ſe

hoſti-

ostibus pares, muris hoste facilime depulso lo-
m illum occuparunt.

Porro etiam fictis & imaginarijs pugnis com-
ittendi sunt, & explorandi oppugnatione & de-
nsione vrbium, pontium, portuum, viarum, an-
istorum meatuum, fossarum, similiumque loco-
m. Iubeantur interdum vires & ingenium suum
velitationibus & conflictibus vnius aut pluriũ
periri (sic tamen ne in periculum vita adduca-
r) tranando aut transeundo, decurrendo, digla-
ando, collimando, peregrinãdo nunc huc nunc
uc: amouendis tormentis & reducẽdis, sursum,
orsum, in planitie alijsque locis.

Neque longius hic commemorabo, quam vti-
sit quamque necessarium milites instrui, quales
gerere debeant prope à vexillo cõstituti: quod
unc ad dextram nunc ad læuam sit declinãdum
o ratione loci & circumstantiarum: quomodo
cedere absque ordinis ruptione: quomodo ad-
iri hostem, quomodo sustinere, reprimere, atq;
l quævis se accommodare debeant. His exerci-
tionibus, quamvis ludicris, ita informantur ani-
i militum, vt omnia dexterius & promtius, vbi
rio res agitur, expedire valeant. Neque tantum
nimi fortitudo augescit: verum etiam corpus,
uoad agilitatem & agendi celeritatem fit exerci-
tius. Vegetius, *Sciendũ est*, inquit, *in pugna vsum
nplius prodesse quam vires.* Tametsi vero prędictæ
ilitates nõ subsequerentur, vnũ tamẽ hoc suffi-
et, quod tuetur militis valetudinẽ, erectioremq;
vegetiorẽ ad q̃vis reddit, vt cum opus sit, nõ ab
pulis in antrum, sed ab arce in campũ, à muro in
ostem ruant.

CAPVT XI.

De stipendijs & præmijs militum.

DVO omnino sunt, quibus tanquam i concusso fundamento militaris disci plina perstat: exsolutio stipendij si præmiũ militare, & pœna. Præmia an mos militum ad virtutes & strenue agendum a liciunt: pœnæ vero omnis generis flagitia ac nef rias cupiditates coërcent atq; continẽt. Pręmia a præclaros & virtute præstantes pertinent: pœn autem meticulosos, futiles, & inobedientes m nent. Præmium calcari, at pœna freno confertu

Præmia verò sunt aut honesta aut vtilia: hon sta rursus aut mortuis aut viuis dantur. In defu ctorũ memoriã & honorem nonnunq̃ erigunt statuæ, egregia decantantur epicedia, sumptu saq; mausolea extruũtur. Alexander Magnus si militibus, qui in pugna ad amnem Ganicum o cubuerant, pulcerrimas statuas de marmore a tificiose elaboratas erexit. Primus Romanorur quem concio funebris debitis encomijs ornaui Brutus fuit, quẽ Martis vis in bello contra Tarqu nios perculerat. Idem mos postea Athenis inv luit: publice enim pro concione recitabantur la des eorũ, qui in pugna Marathonia & postea A temsij & Salamine fusi fuerunt. Præ cæteris max mè cõmendatur oratio Periclis, qui summis lau dibus cives in pugna Samia cæsos evexit.

Fuit tamen aliquid discriminis inter Romane & Græcos. Athenis pro concione publice lauda bantur, qui mortẽ pro patriæ salute oppetijssent Romæ vero tantũ qui magistratus gerebant, im

m mulieres q̃ viri. Lycurgus legislator ille celeerrimus censebat, civium eloquentiam adhibendam esse in laudem eorum, qui pro patria fortiter pugnando sanguinẽ effudissent: deniq; in vituperium eorum, qui turpiter ex acie se subduxissent. Sed & hoc apud Romanos more receptũ erat: Funera illustriũ & fortium virorũ solenni pompa ad rostra (sic locum illum appellabant) efferebant; i de suggestũ, qui ex rostris naviũ (vnde locus denominatus est) erat constructus propinqui & familiares defuncti virtutes & vitã præclare gestam splendidissima oratione prosequebantur. Finitis exequijs, defuncti imago cerea in pulcerrimo domus conclavi reponebatur, quã quoties deinceps ex familia cognata quis è vita decederet, simul efferebant, prolixa nẽpe tunica ad talos vsq; demissa indutam, si viuus adhuc cõsulem egisset: at purpura, si cẽsorem: auro intertexta, si triumphalem. vehebãtur curru admodũ pomposo, à quo pendebant secures, virgę, aliaq; honorum monumenta: pro ratione dignitatis & officiorum, quæ viui adhuc gesserant. Tandem imagines prædictæ Romis illatę eburnea sella collocabantur. De his ita sentit Plinius, vt statuat, nihil hisce pompis ac theatris, ad excitandos iuueniles animos ad virtutis studia, potuisse excogitari accommodatius.

Honores etiã mortuis deferuntur: monumẽtis ac sepulturis de publico extructis. Primus fuit Val. Publicola, cui post obitũ eiusmodi honor obtigit. Spartani nõ permittebãt epitaphia poni, nisi q in prelio cecidissent. Post memorabilẽ illam victoriam ad Lepanthũ partam Don Io. de Austr.

Messinę exornatissimum statuit trophęum, armi eorum, qui fortiter pugnarant, encomijsque an nexis. Iubebat etiam pro animabus eorum exe quiarum iusta fieri, aliaq; huiusmodi peragi: qui bus vna cum optimis quibusque frequens ipse in tererat. Tametsi vero honores defunctis exhibit maxime ad virtutem viuos extimulent: solet ta men fieri nonnunquam, vt & viui encomijs & statuarum erectione honorentur. Regibus Spar tanis consuetum erat, vt antequam ingrederen tur pugnam, Musis Poetarum præsidibus, sacrifi carent: vbi etiam eos, qui bellis præclaram naua rant operam, siue essent adhuc viui siue mortui insignibus encomijs extulerunt, vt ita res in prœ lijs pręclare à suis gestę immortalibus monumen tis ad posteros transirent.

Hoc ipsum sequuti Romani, siquidem quotie commissum prœlium victoriaq; parta fuit, con sules cæterique belli duces, circumfuso exercitu eos, quorum opera præ cæteris præclara fuerat summis laudibus affecerũt. Sic Scipio expugnat & occupata Carthagine militum virtutem maxi me commẽdauit, quod imperterriti perstitissen ad sæuissimam hostis irruptionem, neque altitu dinem mœnium, nec profunditatem fossarũ & aquarum, neque accliuem munitionis viam perhorruissent: sed animo magno omnes difficul tates & impedimenta superassent. Idem hic Sci pio in pugnis Africanis aliquoties magna laude euectos, omnibus tanquã virtutis exemplar pro posuit Lælium & Masinissam: qui aduersus Car thaginenses & Syphacem fortissime aliquoties se

gesse-

efferant. Nonnunquam etiam viuis, quorum ortitudo in bellis ante alios maxime enituit, statuæ eriguntur: quas antiqui ex marmore aut ære fili effinxerunt: repræſentantes equeſtrē aut peſtrē, armatam aut inermem, pro ratione illius, ui quælibet conſecrata fuit. Sic Cleliæ virgini t è multis vnum adducam) Romani equeſtrem atuam ſtatuerunt, quod regis Porſenæ cuſtodes uſtrata Tyberim tranarit, ſoſpesque Romam dierit.

Præ cæteris etiam maximo in honore fuerunt oronæ, ijs dari ſolitæ, qui è vitæ diſcrimine ciuem berarant: vnde *Ciuiles coronæ* dicebantur: ſunt & iæ ijs datæ, qui primi hoſtium muros conſcenerunt, aut valla hoſtium ſuperarunt, hinc *coronæ Murales & Vallares*. Tam vero fuit honorificum uſmodi coronis inſigniri, vt nullus honor in llo maior obtingere potuerit: quāvis alioquin iſſima materia, vt gramine, fronde quercina, ijsque ſimilibus conſtarent, adeoque vix aſſe remendæ. Hinc imperator Auguſtus ſalutis menque publicæ princeps peritiſſimus, ne in conmtum abirent, admodum rarenter militem illis ronis donabat: adeo, vt frequentius militis virtem monilibus, catenis, annulis, alijsque monuentis aureis argenteisve honoraret.

Capta Carthagine cum Scipio murali corona m, qui murum primus conſcenderat, remuneurus eſſet, maxima cōtentio inter milites ſubta eſt, quibus nimirum deberetur, anne ijs, qui uali an qui terreſtri pugna vrbem adorti eſſent. ndem cum honoris illa æmulatio ad tumultū

 & fa-

& factiones spectare videretur, Scipio opportun[e] malo occurrendum ratus, duas donabat coronas: Vnam Q. Trebellio, qui terra; alteram Digitio, qui mari, fortitudinis suæ specimina præ cæteris ediderant. Non absimilis cotentio occupata Du[ra] ra est exorta inter Hispanos & Italos, vbi duo milites, alter Italus, alter Hispanus, quisque de fortitudinis brabeio sibi debito acriter conten[debant]. debant.

Et sane eiusmodi præmia, quæ in solo honore posita sunt, nullo cum alio emolumento coniun-cta, redintegrare, maxime operæ precium esset in laudem & honorem eorum, qui rem bello præ-clare gesserunt. Etsi enim post insignes quandoq[ue] victorias, equites aurati quidam creantur, (qu[i] quidem titulus absque vllo alio emolumeto me-re est honorarius) cũ tamen haud raro pacis tem-pore in eos etiam conferatur, qui nũquam bello interfuerunt, quibus vix gladius vnquam vagina vacuus visus; quin etiam honore hoc soli nobiles donentur: inde fit, vt milites, qui non quidem ge-nere nobiles, ad virtutem tamẽ quasi nati res ma-ximas aggressuri forent, dum ab honorificis illis brabeis, quæ maiores ad virtutem stimulos adde-rent, indigne admodum excluduntur, ad res ma-gnas ineundas & suscipiẽdas animum sponte ab-iiciunt.

Honorificentissimum præterea & illud fuit, in Iouis Feretrij æde *Opima Spolia* (à Romulo sic primum & vocata & instituta) suspendere; id quod tribus tantum, quamdiu Respublica Ro-

mana

ana floruit, contigit, Romulo nimirum, Cor-
:lio Cosso, & Marco Marcello. Cæterum o-
ma spolia dicebantur exuuiæ, quibus dux Ro-
anus hostium ducem exuerat.
Inprimis autem imperator Augustus in remu-
randis militum virtutibus sedulus fuit, vsque
eo, vt etiam nouos modos ipse excogitaue-
, quibus fortitudinem militum honoraret: quin
iam licentiam dedit, vt vel triginta ducibus,
mo pluribus triumpho ingredi Romam lice-
t. Intellexit nimirum sapientissimus impera-
r, hisce honorum coaceruationibus coacer-
ri etiam animorum magnitudinem ad res ma-
nas ineundum. Nulla enim, vt Valerius Ma-
nus ait, humilitas tanta est, quæ gloriæ dul-
dine non tangatur. Atque, vt Cicero in Of-
iis, vix inuenitur, qui laboribus susceptis, pe-
ulisque aditis, non quasi mercedem rerum ge-
rum desideret gloriam. Sæpeque multi, vt i-
m ait 1. Tuscul. quæst. qui aut propter victo-
cupiditatem, aut propter gloriæ amorem, aut
am vt ius suum & libertatem tenerent, vul-
ra exceperunt fortiter & tulerunt. Gloria e-
n (vt inquit Beroaldus in libello de felicita-
) est fax mentis, quæ sola animos mortalium
urit, inflammatque ad magna capessenda, ad
icula quævis fortiter & intrepide subeunda,
antum, vt viri magni, excellentia animi præ-
ntes, summum bonorum in gloria colloca-
int: ad gloriam perinde atque ad metam a-
ones suas omnes direxerint: denique pro glo-
ipsa mori non recusauerint. Sic namque,

vt inquit Boetus lib. 2. de consol: rerum versa
conditio, vt diuinum merito rationis animal n
aliter sibi splendere nisi inanimatæ supellect
possessione videatur.

Atq; hinc illæ equestres apud Romanos, q
diximus, imagines, coronæ murales, castrens
ciuicæ ac triumphales. Et quis tam multa virtu
insignia atq; laudis ornamenta poterit explica
quam multa Romanorum legibus fuerunt ol
virtuti militari proposita? Minime ergo mir
est, si ciuitas illa ad tantam imperij magnitud
peruenerit, in qua virtus tam multis honoribu
præmijs afficiebatur; ad quorum cupiditatem
modo nobiles, verumetiam multi è plebe ita
hementer exarserunt, vt nullum pro Republ
vitæ periculum recusarent. Atque, vt ex innum
ris paucos admodum recenseam, duo Decij p
beij quidem fuerunt: propter tamen singular
animi virtutem, amplissimum honoris gradum
Republica consecuti sunt: qui tandem pro patr
salute, victoriæ sese libentissime deuouerunt.
Marius, ille qui Rempublicam Romanam in H
spania collapsam restituit; humili genere susc
ptus erat: virtute tamen est assecutus, vt ad sum
mos honores atq; gloriam perueniret. Quid h
referam M. Portium Catonem, virum insigni vi
tute atque singulari sapientia clarum? Quid h
illum Marcellum, qui primus Hannibalis imp
tum repressit, omniaq; tandem virtute vinci d
cuit? Quid fortissimum illum Marium & sexce
tos alios humili loco natos, qui tamē propter vi
tutem militarem & imperatoriam, ascenderu

ad h

ad honores amplissimos, posterisque suis nobilitatis gloriam pepererunt. Hinc etiam hæc nobilitatis insignia, quæ nostris etiam temporibus circumferri videmus, ortum habuere.. Nam cum aliquis operam egregiam in bello præstitisset, erat illi ab imperatore concessum, vt nobilis haberetur: & insigne virtutis gestaret aliquod, per quod nobilitaret genus, & posteritatem ad similis facti memoriam excitaret. Alij igitur tot castella depicta gestant, quot illi generis principes pugnando ceperunt: alij circulos, aut quidvis aliud pro numero hostium, quos in prœlio aliquo durissimo interfecerunt; alij vt fortasse ostenderent, se lucem rebus patriæ afflictis attulisse, stellis scuta distinxerunt: alij deniq; alia assumserunt, quibus virtutis suæ memoriam proderent.

Porro id quod apud Romanos, idem etiã apud omnes bene constitutas nationes priscis temporibus fuit constitutum, plurimumq; honoris virtuti bellicæ semper fuit attributum: vt scilicet ea gloriæ cupiditate omnes alacrius arma caperent, atque ad rei bellicæ studium præcipue incumberent. Contra vero ignauiæ atque formidini permulta probra fuerunt legibus prudentissime constituta. Apud Macedonas erat olim lege sancitum, vt qui nullum hostem in acie cęcidisset, capistro publice cingeretur. Apud Scythas nemini licebat in sacris epulis circumlatum poculum accipere, qui nullum in re militari virtutis signum dedisset. Amazonibus non erat concessum vlla conditione nubere, nisi prius hostem pugnando interemissent. Solon autem statuit vt eorũ liberi,

qui pro patria dimicando mortem oppetiissen de publico alerentur. Quod etiam fuit in mu tis aliis ciuitatibus valde prudenter vsurpatur Magna Syracusanorum erga Timoleontem Co rinthium gratitudo fuit, cuius opera Diony secundi tyrannide liberati fuerunt. Nam cu postea Syracusis, quod supererat ætatis peregi set, (etenim vsque ad vltimam decrepitam v uere ei contigit,) nihil, quod publicam rem a tingeret, per id tempus Syracusani decreuerun nisi prius in consilium perlato Timoleonte, e ius sententiam perquisiuissent, à qua discede nefas erat. Cum autem Timoleon decessit, can didatus populus Syracusanus coronatus eum ex tulit, laudes eius magna lacrymarum vi decan tans: publico edicto declarata funeris impensa vt, quanti ea constitisset, omnes intelligerent in medio foro sepultus est, sepulcri area ma gna porticu circumsepta: quæ à Timoleonti nomine vocata est, in quo loco quotannis lu di in Timoleontis memoriam edebantur. Athe narum etiam ciuitas erga Aristidis liberos grat se admodum egit: eorum enim memor, quæ A ristides pro Atheniensium salute Persarum bel lo egerat, honeste dotatas è publico Aristidis fi lias, ex publico palatio ad maritorum ædes de duxit, Lysimachoque filio centum argenti mi nas, & totidem agri iugera, quadragintaque drachmas in singulos dies, vnde viueret, con tulit. Diuinitus igitur à priscis legislatoribus in stitutum est, vt in quocunque hominum gene re ista virtus eluxisset, multis insignibus atque

titu-

itulis, quinetiam præmijs, ornaretur. Quis enim, vt Iuuenalis ait, virtutem amplectitur ipsam, Præmia si tollas? Contra verò turpitudo & ignauia, omni dedecore & publica contumelia afficeretur.

Proinde facessant ij, qui nobilitatem habent in astragalis, vt est in proverbio, nec animum generis splendore dignum gerunt; qui dignitatem maiorum virtute comparatam fœdis factis amiserunt, qui timiditate, flagitijs atque sordibus & omnium rerum inscitia se in infimam turbam coniiciunt, neque tamen desinunt ad nauseam vsque de familia sua perillustri emugire. Quæso enim, quem tandem fructum feret istud nudum familiæ nomen; cum Respublica in vltimum discrimen venerit armorum: aut domesticis seditionibus agitata fuerit? In tanta re ignari omnium (vt in Iugurtha Salustij prolixe habetur) trepidant, festinant, sumunt aliquem monitorem ex populo officij sui; ita plerumque euenit, vt qui imperare debebat, is sibi alium imperatorem quærat. Inuident honori alieno, nec tamen inuident alienis laboribus & periculis. Maiorum suorum fortia facta memorando clariores se putant. Verum errant. Sane maiores eorum omnia, quæ licebat, illis reliquere, diuitias, imagines, memoriam sui præclaram, virtutem autem non reliquere, neq; poterant, ea sola neq; datur dono, neq; accipitur. Maiorũq; gloria posteris quasi lumen est, neq; bona eorũ neq; mala in occulto patitur. Ac quemadmodũ, vt inquit Isocrates, frumentũ optimũ non iudicam⁹, quod in pul-

in pulcerrimo agro natum est, sed quod comm
de nutrit: sic neque virum bonum & studiosum
qui genere clarus, sed qui moribus egregijs fu
rit. Neque sunt vera atque omni exceptione m
iora insignia illa, quæ in imaginibus, triumph
aut consulatibus maiorum ostentantur: sed h
stę, vexilla, phaleræ & alia militaria dona, pr
terea cicatrices aduerso corpore. Germanæ t
men nobilitati, quæ & ex ipsius virtutis stirpe g
nerata est, & eadem virtute nititur, summum h
norem haberi par esse puto. Istos autem, qui n
bilitatis fabulam frigide nimis & insulse peragun
(in quos admodum quadrat illud à Dionysiod
ro Trœzenio frequēter vsurpatum: Quis patre
laudabit, nisi filij infelices?) vellem omnium s
bilis excipi, & theatro, perinde ac dignissimi sun
explodi. Virtute enim & consilio res geruntur, n
fumosis imaginibus.

Cęterum, vt ad institutum nostrum redeamu
maximopere curabit princeps, vt bella ac præcl
ra suorum facinora exacte in annales referantu
His enim monumentis non tam imperatoru
virtus ad posteros magna cum ipsorū laude tran
it: quam etiam immortales posteritati reddu
tur ipsi bellorum duces, imo etiam milites, q
magno animo periculis obiecti facinora præclar
ediderunt. Hoc ipsum alios ad similem virtuten
allicit & instigat. Si enim sepulcrum in æde al
qua vix duo triave verba inscripta habens tant
pere colitur, ac nemo non huiusmodi monum
tis quantumvis minus durabilibus inclarescer
gaudet, quidni eum, qui laudem suam historiar
monu

ıonumentis non tantum paſſim diſperſam ab mnibus legi videt, ſed etiam nulla poſteritatis ıemoria obliterandam certo cognoſcit, rebus ræclaris inhiaturum putemus?

Multis nominibus hic reprehendendi ſunt Ca-iliani. Quot enim quæſo eorum facinora? quot auigationes? quot inſularum & regionum in-entiones? quot gentium & populorum ſubacti-nes? quorſum demum Noui Mundi imperium? ſagna profecto eorum incuria, ꝙ nullis ſcriptis, ullis annalibus ſua bella, ac res geſtas, quarũ ma-nitudine Græcos & Alexandrum Magnum lon-e vincunt, ad poſteros transmitti curarunt. Hic t & alibi fere, laudabilior eſt Portugalenſium rudentia. Summæ enim ipſis curæ fuit, quo res ıas Portugalẽſi & Romana lingua eleganter de-riptas in publicum ederent: id quod non ita pri-em fecit Petrus Maffæus ſocietatis Ieſu, tam ar-ficioſo, tam venuſto, tam exculto ſermonis ge-ere, vt niſi à pariter doctis ſatis celebrari non oſſit.

Porro memoriæ mandare res ſuas ſuorumque, d alliciendum alios, potiſſimum decet ſummos queſtris ordinis magiſtros, S. Lazari, S. Ioannis, Stephani. Cum enim numero pauci in his or-inibus inueniantur, quivis illorum bona ſpe ani-ıo concepta certo ſecũ conſtituere poteſt, poſſe ad huiuſmodi virtutis præmia peruenire: cum tiam omnes ſint nobiles, non puto commiſſu-os, ne ſatis videant, quanti ille honor ſit æſti-ıandus.

Integram vero hiſtoriam conſcribere principis

eſt:

eſt: aut alterius, qui iuſſu & auxilio principis, ar-
duarum & abſtruſarum rerum detectione, pro-
motionibus, pecunia aliisq; rebus huc neceſſa-
riis adiutus id præſtare poteſt. Certa enim &
exacta cognitio cauſarum, initii, medii, & fini
bellorum aliarumq; circumſtantiarum in ſolum
principem, cuius ductu & nutu omnia geruntur
cadit: & demum in illum, cui princeps aperuit.
Secus ſi fit, parum laudis hiſtoriographus mere-
bitur. Vidit hoc atq; etiam vidit Carolus Magnus
quapropter multiiuga eruditione præſtantiſſimi
viris data materia conſcribendi hiſtorias, omni
ſcitu digna aperuit, mandauitq; vt ſingula me-
moratu digna, præclara facinora nationum, qua
ſubegerat, debito ordine cōſignata in lucem ede-
rent. Sed ad propoſitum. Fuerunt & alia veterum
præmia, quibus benemeritos afficiebant, adiice-
re enim honori vtilitatem ſolebant. Talia fuerūt
coronæ ſiue ſerta aurea, monilia, armillæ, phaleræ
prædia, tauri, mancipia, ſtipendiorū adauctiones
ad officia ſubliminiora euectiones, &c. quibus ſane
nihil eſt ad excitandum animos efficacius. Non
ignotum hoc erat Romanis, qui præfecturas mili-
tares non tantum honeſtas ſed etiam vtiles opti-
me quibusq; meritis adeoq; dignioribus tantum
dabant. Hinc Vegetius ait, multum à priſtino vi-
gore legiones ideo degeneraſſe, quod ambitio
præmia ſoli virtuti debita, fauores vero dignita-
tes, quibus fortes digni eſſent, præriperent. Atq;
vt veteranus quidam militū dux, Tria, inquit, mi-
litem abſterrent à militia: Vaſtatio & depopula-
tio hominum innocentiſſimorum, à quibus nun-
quam

ıuam aliquis fuit læſus: deinde vita diſſoluta & mpia militum; poſtremo ingratitudo, quòd be- emeriti plerumq; negligantur. Verùm hæc ſi- illatim pertexere, non eſt noſtri inſtituti. Illud ıltem dixiſſe ſufficiat, ex diſſoluta illa & bellui- a militum viuendi ratione illud conſequi, vt & ɔſi quandoque ab ipſorum ducibus pro belluis abeantur, ac inſtar belluarum tractentur, dum aud raro inter pocula atque ludos, vbi nihil mi- us quam res bellicas tractant, vrbem aut muni- onem, quam obſident, admotis machinis ſter- ere iubent, quantumuis omnino nulla, pro tem- ore, potiundæ ſpe propoſita, hoc ferè fine, vt ɔſi ſtipendijs eorum, qui tunc occumbunt, poti- ıtur. Quæ ſane ratio etiam Ethnico, ne dicam hriſtiano militum duce eſt indigniſſima. Ve- ıntamen de hoc infra vberius aliquanto tracta- mus.

Porro non deſunt Chriſtianis principibus alij ıodi, quibus benemeritos remunerantur, ac de- nciunt, immenſæ nimirum facultates, prædia crorum ordinum, ac dignitates, vt ſunt Com- endaturæ omnigenæque ſuperioritates, quæ rtis gradibus in ſacris ejuſmodi ordinibus, qui rpetuis aduerſus infideles bellis vota ſua con- crarunt, diſtinguuntur. Multum vero hic pol- t rex Hiſpaniæ, quippe qui ex ordinibus Sanct. hannis, Sanct. Iacobi, ex Alcanthara, Cala- ıua & Montera, quibus omnibus papali indul- ntia præeſt, ampliſſimos capit reditus. Ac ſane ıjuſmodi officiorũ recompenſationes & remu- rationes Hiſpanis maximopere profuerũt: hac

enim

enim ratione ita ſe firmarunt, vt contra ingruentem Maurorum vim inuictos ſe vbique præbuerint. Quinetiam, quibus rationibus Hiſpania eos eiecerũt, ijſdem etiam in Africa aut plane eos delere, aut finibus ſaltem propellere poſſent, modo negocium ſtrenue ageretur.

Certe, vt in diſcurſu obiter id dicam, equites ordinis S. Ioannis, omni honore laudeque ſunt digniſſimi. Sunt enim infidelium hoſtes capitales, nec patiuntur eos viribus collectis reſpirare, ſed continuis terra marique incurſionibus impetũt, idque ſummo orbis Chriſtiani bono. Horum veſtigijs proxime inſiſtunt equites ordinis D. Stephani, qui tantum negotij Turcis faceſſunt, vt vel eorum nomen longe maiorem terrorem, quam integer alioquin exercitus incutiat. Non abit dies, quin ijs bene precentur plurimi Chriſtiani, eorum beneficio grauiſſimæ tyrãnidis iugo liberati; potiſſimum vero illi, quorum pedes in vrbe Alcairo & Tripoli duriſſimis compedibus adſtricti adhuc, bona tamen ſpe futuræ liberationis, quam indies ſperant, fulciuntur. Eſtne vero opus aliquod, quod propius ad pietatem accedat? eſtne ex quo dilectio Chriſtiana clarius eluceat, quam captiuorum redemtio? Eſtne carcer vllus captiuitate hac durior? triſtior? Vix ſane: maximis enim tormentis corpus diſtenditur: anima vero maximo periculo tentatur.

Ad finem vero vt tandem deuoluamur, ſciendum: impendio vtile & neceſſarium eſſe, vt militi certo conſtet, ſi forte contingat membri luxatio aut amputatio, quæ pani lucrando ineptum redderet,

leret, se non derelictum iri à principe, sed suppe-
litatis necessarijs nihilominus honestè viuere pos
e. Magnus enim numerus eorum est, qui vel ma-
imo discrimine subduxerunt se: nō quidem me-
u mortis, quę in bellis inopinatos & exiguo cum
olore obruit: sed tormentorū, aliusq; infortunij
netu: verentur enim ne fiant claudi, curui, & ad
erferendos labores inepti. Lenitas itaq; & bene-
centia principis officio humanitatis declarata
morem militis animo eximit. Sic enim certo sta-
uit, sibi satis bene consultum, seque in euentum
rincipis beneficentia subleuatum iri nullus du-
itat. Atque hinc tam ij, qui iamdum militant, in
onam spem erecti audaciores euadunt: quam
tiā ij, qui domi adhuc desident, à bellicis labori-
us & periculis minus abhorrent. Ecquis autem
ım desesac omnium rerum immemor erit, qui
uem aut familiarem inter Martia tela vulnera-
ım aut affectum domum redeuntem, atque à
incipe humaniter exceptum videns, non fera-
ır magno desiderio eandem aleam subire? Re-
ertatur autem miles vulneratus & affecti corpo-
s, & male desertus à principe & auxlio & solatio
estitutus misere oberret & ostiatim victum quę-
t: quem tunc tam affectæ mentis, quem tam in-
onsiderato animo credas, q inhumanitatē prin-
pis ante oculos cernens animum non abijciat?
otum hoc erat Romanis: Pręterquā enim quod
ilitibus de Republ. bene meritis stipendia nu-
erabant, agros quoque, quibus sustentarentur,
ederunt. Vnicum inter multa exemplum addu-
o. Scipio maior publico statuto constituit, vt sin-

gulis militibus, qui bello amplius minus essent i-
donei, pro militari officio annuatim tantum agr
quantum quisq; biduo araret, donaretur.

Neq; vero hoc silentio prætereundum, quo
ad erigendos militum animos, adeo vt per sax
per ignes spiculis imo ipsi morti sine metu corp
opponant, maximas habeat vires liberalitas
clementia principis, non tam in ipsosmet milite
quos forte casus aliquis effecit miseros, quam i
viduas eorum, senio confectos & afflictos pare
tes aut cognatos, quos ope sua subleuare alic
quin potuissent.

Capvt XII.

De pœna & correctione.

Ercedis persolutio cuiuis quidem o
dini perutilis est: sed pœna etiam, vt
seqq. patebit, non minus est necessar
Veræ enim virtutis natura est, vt s
motu, non extrinsecus petito, bene agat: vitij v
ro, vt sola pœnæ formidine ad virtutem se aliqu
modo componat. Hinc legislatores & Reip. a
ministratores plus desudarunt in tollendis viti
quam rependendis benè factis. Parum profec
gratiæ inibis apud eum, qui strenuam in bel
nauauit operam, nisi insigni afficias muner
Æquum ergo est, vt & in delinquentes grauius
nimaduertas. Nullum est enim tam mortiferu
in bellis venenum quam inobedientia?

Hac de causa factum, vt quouis tempore cel
briores duces seueritate iusta vsi inobedientiu
contumaciam puniendo disciplinas bellicas pa
tim retinerent, partim correctas instaurarent: Im
perat

perator Auguſtus (omitto iam Manilios, Curſo-
res, aliosq;) humanus, lenis pacisq; amantiſſimus
princeps, tam diligens diſciplinæ militaris obſer-
uator fuit, vt etiam integrarũ copiarum, quæ aut
terga hoſti verterant, aut vrbẽ amiſerant decimũ
quemq; capite plecteret, hordeo cæteros, frumẽ-
to ademto, cibaret. Imperator Tiberius diſcipli-
nas bellicas iam dudum collapſas reſtauraturus o-
mnia ſupplicia priſcis Romanis vſitata reduxit.

Duplex autem pœna bellica fuit: quædã enim
infamiam, ignominia & dedecus adferebat: quæ-
dam præter illa, dolores quoq; & damnũ. Turpis
& infamis habebatur publica reprehenſio ſiue ca-
stigatio, quam merebatur puſillanimitas aut leui-
tas: id quod nonnunquam priuatis, nonnunquam
integris copiis obuenit.

In eũdem modum Liuius tradidit, M. Marcel-
lum in ſuos milites, qui terga verterãt, tam acerbe
tam aſpere inuectũ: vt vehementia orationis gra-
uius exercitum, ad quẽ faciebat verba, percelleret,
quam hoſtiũ ictus & vulnera. Atq; vt maior eſſet
infamia, publico edicto, iuſſit omnes, qui in pugna
vexilla amiſerant, hordeo cibari. Quin & cingula
ademit, eo, vt diſtrictos gladios in manib. geſtare
cogerentur. Sempronius Gracchus hac pœna affi-
ciebat milites, qui timidius rem geſſerant, vt ſtan-
do cibũ ſumere oporteret. Spartani nemini, qui-
cunq; etiam foret, qui fuga ſibi conſuluiſſet, vxo-
rem ducere permittebant; imo cogebant diſſecta
variique coloris pallia geſtare, ſemiraſo vertice:
permiſſum inſuper cuiuis eos percutere & mole-
stare.

Admodum dura fuit Romanorum seuerita
In eos adhibita, qui ex acie fugerant, aut anim
fracti hostibus se dediderant. Qui apud Cann
Remp. deseruerant, à senatu condemnati sun
ne intra Italiam, vsq; dum finiretur bellum illu
Punicum, militarent: stipendiis quoq; mulctat
quantumlibet etiã nominis splendorem ex rebu
postea præclare gestis contraherent. Sumo etia
dedecori vertitur militi, cum castris extermin
tur. Contigit hoc ducibus nonnullis sub imper
tore Iulio Cæsare, qui in bello Africano cont
maces sese exhibuerant. His adiungi debet abd
catio ducum ab officio, signiferorumq; honoru
& dignitatum ademptio.

Noxium juxta ac ignominiosum erat statutu
illud, quo milites, quos mens inconstans & pau
da in hostis potestatem redegerat, redimi vet
bantur. Sic Romani nequaquam in redimend
captiuos, qui in Carthaginensium potestatem s
culpa deuenerant, consentire volebant. Nul
vnquam genti minus curæ fuit de captiuis red
mendis atq; Romanæ. Hinc qui se Carthagine
sibus vltro dediderant, adeo nihili æstimati, vt n
quidem permutari eos voluerunt. Inhumanu
vero & crudele facinus illud fuit, cum decimu
quemq; eorum, qui male rem gesserant, supplic
affecerunt. Non quidem multi sic trucidati, ho
ror tamen & timor ossa ac medullas eorum pen
tus peruasit. Sic summus Hispanorum militu
Capitan eus Hispanos eos, qui temere in Gallor
potestatem transierant, frustulatim dissecari iu
sit, magno cum terrore omnium, atq; vt const

ret p

:t poſtea, non fuga ſed ferro decernendum &
:rinde eſſe ad amicos confugere atq; ad hoſtes.
onſul Romanus in agrum Gallicum cum traie-
ſſet exercitum, pontem reſcindi iuſſit, vt ſubla-
fugæ ſpe milites ſcirent, omnem in gladio ſpem
oſitam eſſe. Annibal cum duce Romano in A-
ica cõflicturus, ſuis edixit, vt quem ex acie fugi-
item cernerent, habitum pro hoſte cæderent.
ppius Claudius re cum Volſcis male geſta, ob
ilitum contumaciam in deſertorem ſignorum
ercitum acriter pro concione inuectus, centu-
ones virgis cæcidit ac ſecuri percuſſit. Reliqui
rte decimus quisque ad ſupplicia lecti. Q. Fa-
us Maximus omnium, qui ex præſidijs Rom. ad
oſtes transfugerant captiq; erant, manus absci-
:, vt trunca præ ſe brachia geſtantes, metum de-
:tionis reliquis inijcerent. Africanus maior de-
:ta Carthagine, cũ omnes, qui ex Romano ex-
:itu ad Pœnos transierant, in ſuam poteſtatem
legiſſet, grauius in Romanos quam in Latinos
nsfugas animaduertit. Hos enim tanquam pa-
e fugitiuos crucibus affixit: illos autẽ tanquam
fidos ſocios ſecuri percuſſit. Africanus minor,
:rſo Punico imperio, exterarũ gentium trans-
;as in ædendis populo ſpectaculis feris beſtijs
iecit. Et L. Paulus, Perſe rege ſuperato, eius-
n generis & culpæ homines elephantis prote-
dos ſubſtrauit. Epaminundas, cum Thebani
rcitus aduerſus Lacedæmonios dux eſſet, &
npus eligendorum magiſtratuum appeteret, id
od niſi preſente ipſo (nam prætor erat) fieri
1 poterat, Thebas profectus eſt, Scheſimbroto

filio relicta exercitus cura, sub ea lege, ne cu
hoste manum consereret, filius autem plus ho
stium contumeliis motus (nam præ ignauia eu
detrectare certamen increpabant) quam pate
ni imperij memor in aciem progressus, hostes p
nitus fudit. Itaque reuerso patri cum se tan
victoria lætum obtulisset, ab eo primum vt v
ctor coronatus est: deinde statim, quia impe
um neglexerat, morte mulctatus est. Pisistrat
Atheniensium tyrannus, cum militem noctu
næ vigiliæ munus obeuntem dormire offendi
set, occidit, dicens, se eum, vt inuenerat, rel
quisse. Pari seueritate vsus est P. Sulpitius equ
tum tribunus; dum Galli Capitolium obsideren
cum somno captum vigilem ab eo loco præcip
tauit, per quem Galli (eos enim non sentiebat
ad arcem conscendebant; quos inde M. Manl
us postea reiecit. Non minus seuere Macrin
imperator in militari disciplina parendi studiu
exegit. Is tribunum, quod eo modo, quo mand
rat, exploratores non misisset, morte crudele
in modum affecit. Currui enim pedibus allig
uit, ac per tota castra trahi iussit, donec in fr
sta lacerum corpus prorsus discerperetur. Rec
itaque Clearchus Lacedæmoniorum dux st
tuit, à militibus imperatorem potius quam h
stem metui debere.

Capvt XIII.

De æmulatione.

Ace

ACER & fortis animus mirũ in modum confortatur æmulatione. Lycurgus legislator æmulationem induxit, tãquam ngularem ad virtutem inflammationem. Cum nim homo natura imitationis studio, adeoque loriæ ducatur, difficulter fert superiores & lauatiores: potissimum in rebus honestis. Nusquam utem hic affectus fortior & euidentior apparet que in militibus: quorum quasi peculiare est, fectibus plus quam ratione duci.

Quod cum Romanos non fugeret, æmulatinis excitandæ studio certas adhibuerunt ratines. Primum enim bellis adhibebant non mo- ciues suos, sed etiam Latinos, aliosque, qui cij erant. Hi omnes æmulandi studio addui, certatim de gloria, dum quilibet eorum einere studebat, contenderunt. Ad hoc autem urparunt distinctos legionum suarum ordines. ocabantur ibi quidam principes, quidam hati, quidam triarij: cedentibusque primis ex ie, succedebant cæteri: at pulso & secundo hoc dine, ad triarios, extremo periculo reseruas, deuentum est, qui laude & gloria victoeobtinendæ rem iam forte amissam restaurari, fortissime repugnando, fere incredibiles laores sæpenumero sustinuerunt.

Non infrequens est ducibus, æmulationis aleos, diuersarum nationum militibus infige- equitibus, peditibus, diuersisq; militum turis. Iulius Cæsar exercitui suo ad nomen forudinis & roboris, quo pollerent Germani, perrefacto, metum & pauorem exemturus, Nisi

inquit, ſequemini, decima tantum legione m
cum abducta honeſte bellum conficiam. Hinc i
dignatæ reliquæ legiones, gloriæque futuræ inu
dentes vltro oblata opera communi ſorte Ma
tem experiri cupierunt, ne partæ victoriæ glo
am pauci ſibi vendicarent.

Noſtro ſeculo experientia comprobatum h
bemus, minus bene inſtructum exercitum exiſ
mari, qui non conſtet diuerſis populis. Æmul
tio enim laudis, quam quisque auide ſectatur,
mnium animos ita concitat, vt aduerſus pericu
omnes velint eſſe fortiores: eo potiſſimum, vt f
ma decusque partæ victoriæ penes ſe eſſet. Ha
honoris contẽtio non cadit in exercitum vno p
pulo conſtantem: citius enim, malo belli fatiga
ſuccumbunt.

CAPVT XIV.

De priuilegijs Genizarorum.

GENIZARI Turcarum efferaſcunt r
mia ſua licentia ſeu potius proteruia(
priuilegia ipſorum nominare licet.) Pe
miſſum ijs, quoſuis pro lubitu iniuriari, adoriri,
quoduis negocium faceſſere: idq; nemine recl
mante, & impune. Hoc modo ipſorum opini
ne reddũtur feroces, alacres, forteſque: at fallu
& falluntur. Vera enim fortitudo ex cognitio
virium proficiſcitur. Quomodo vero periclite
vires, vbi deſit, qui referiat? Victoria ſane in in
bellem minimeq; reſiſtentem, parum decora e
Eſto vero: affligant nunc hunc, nunc illum imp
r

e, ſiquidem nemo contra venire audet, mea ta-
ıen eſt ſententia, eos in re ſeria abiecturos ani-
ıum, niſi præter illam licentiam alia quoq; acce-
erent. Nam ſi inde licentiam pro lubitu calu-
ıniandi & iniuriandi aſſequuntur, quod nemo
ontra mutire, nedum repugnare auſit: profecto
riſtas cito demittent, vbi in fortes & bellicoſos
ıcident. Priuilegia itaq; illa (modo petulantię li-
entiã ita liceat vocare) potius temerarios atq; ar-
ogantes quam fortes reddunt.

Cæterum vt obiter conſtet, quinam apud Tur-
os Genizari dicantur, ex hiſtorijs id repetemus.
abellius lib. 9. dec. 3. de Genizaris ita ſcribit: Tur-
arum principũ mos eſt, ex omni captiuorum nu-
ıero quintam ſibi partem vendicare: pueros fere
10. anno ad 16. legũt: ſi captiui deſunt, è prouin-
ijs Chriſtiano nomini ademtis, vel parentib. in-
itis per inquiſitores capiuntur. Eos à pio cultu a-
erſos, Mahometana ſuperſtitione imbuunt: im-
utos præceptoribus militari diſciplina inſtruen-
los rradunt: vbi vero adulti ſunt, cum principe
nilitant, eosq; Genizaros vocant. Qui ingenio &
ndole præſtant, ad dignitatem promouentur. Ex
ıis Subaſſas, Flambularios, prouinciarũ, vrbium,
& arcium præfectos legunt: cætera turba partim
ıd oppidorũ præſidia, partim ante ianuam prin-
cipis excubant: illius latus, ſi quando domo egre-
litur, ferro ſtipant. Ex his lectiſſima illa & quaſi
prætoriana cohorte in bello vtuntur Reges, &c.
Eorum (vt inquit Buſbequius in Itin. Conſtant.)
cum pleniſſimus ſit numerus; rex Turcarum ha-
bet XII. millia: per omnes fere eius imperij fines,

vel præſidio, munitionibus aduerſus hoſtem, v
tutelæ Chriſtianis Iudęisq; aduerſus iniurias mu
titudinis futuri ſparguntur. Neq; vllus eſt paul
frequentior pagus, municipium, oppidumve, i
quo non ſunt aliquot Genizari, qui Chriſtian
& Iudæos, reliquosq; opis indigos ab improbor
petulantia defendant. Budæ in arce perpetuu
Genizarorũ pręſidium eſt. Veſtitu vtũtur ad tal
demiſſo, capitis tegumen habent ex penulæ m
nica (nam inde, vt ipſi memorãt, duxit originem
cuius parti caput inſertum ſit, pars retro proper
dens ceruicem verberet; à fronte ſurgit oblongu
argenteus conus deauratus, gemmisq; elaboratu
ſed vulgarib. &c. Seminaria autem Genizarorur
idem Busbequius in lib. de re milit. cõtra Turc. in
ſtit. ita, eleganter & exactius quam alij, deſcribit
Mittit quotannis Turcarum princeps certos ho
mines in diuerſas prouincias, qui de pueris è Chri
ſtianis hominib. natis tertium aut quartum quęq
poſcant. Horum gregibus Conſtantinopolim per
ductis, qui liberaliore ſunt aſpectu aut ingen
maiorem indolem præ ſe ferunt, ipſius principis
aut Baſſarum, aut aliorum ſatraparum domeſtici
vſibus applicantur. Reliqui perducuntur in locũ
in quem magna omnis generis hominum multi-
tudo, præſertim ruſticanorum, confluxit. Hi de i-
ſtis pueris, ab eo, qui ei negotio præeſt, quos viſum
eſt depoſcũt. Ille accepto nummo aureo, puerum
petenti tradit, item annis ſignisque, quibus per o-
mnem ætatem dignoſci poſſit, in publicas tabulas
relatis. Sic illi liberum eſt, ſeu ruſticus ſit ſiue vrba-
nus, puerum trans mare in Aſiam, ſeu quocunque

terra-

rrarum velit, vbi domicilium habeat, abducere; bi assidue, labore atque opere eum vt mancipium exerceat. Puero cibaria præbentur panis & qua, & interdum loco obsonij, pultis aliquid, it fructuum aut herbarum. Vestitus suppeditatur, quo se aduersus cœli iniuriam tueri vtcunque possit. Adhæc disciplina & religione Mahumetana instituitur. Ita deliciarum nescius, procul à propinquorum blanditiis, in virum robustum & cuiuis labori ferendo parē, adolescit. Hic, cum est bus, ab illo fiduciario hero reposcitur, & ad rem militarem deducitur: atq; ex eo veluti seminario, diminutis Genizarorum legionibus, supplementum subrogatur. Ad Genizaros rescriptus, primo eret menstruo stipendio, plus minus, vnius ducati cum dimidio. Id enim militi nouitio & ruditis esse censent. Sed tamen ne quid victus necessitati desit, cum ea decuria, in cuius cōtubernium sumptus est, gratis cibum capit ea conditione, vt culina, reliquoque ministerio toti ei decuriæ ruiat. Sed eum rursus, qui est eius decuriæ armorum peritissimus, præceptis militaribus erudit, quotidianaque exercitatione arma scienter tractare docet, &c. Reliqua, quæ ibi sequūtur de Genizaris, videantur apud ipsum auctorem, ne in describendis rebus ex aliis, præter decorum, videar fuisse prolixior.

CAP.

CAP. XV.

De laboribus bellicis.

MILITES in laboribus exercere duobus modis prodeſt: obdurantur enim & obcaleſcunt contra labores, & aſſuefiunt calamitati bellicæ, ſi quæ aliquando ingruat. Hinc factum eſt, vt nonnulli imperatorum in milites iuſto ſeueriores extiterint. Papyrius Curſor tam equites quam pedites innumeris laboribus aggrauauit. Equitibusq; aliquando pro immenſis laboribus ob bene merita deprecantibus, reſpondit, Equidem, inquit, contentus ſum, ſi poſthac ex equis deſcendentes nõ amplius eos manu mulſeritis, vt hactenus factitatum vidi.

Quid quod ex militum labore & hoc emolumentum reſultat, vt laborem faſtidientes maximo deſiderio ad pugnandum ferantur. Sic Marius in bello Cymbrico maximam temporis partẽ inſumſit, dum milites maximis laboribus exercitatos nunc huc nunc illuc traduxit: Iuſſis, qui amplas profundaſque foſſas, in quas partem fluuij Rhodani deduxit, egererent: quo factum eſt, vt nimios labores, qui indies aggrauabantur, faſtidirent, vltro magno impetu ad conſerendum manus cum barbaris proruerent. Idipſum ſecutus eſt Sylla: Auide enim expectans, dum miles inflammatus alacrius arma deſideraret, triduũ detinuit maximis laboribus fractos; Iam enim fluuium Cephiſum alio deduci, iam altas foſſas confici iubebat, ne tempus tereretur inutiliter. Hoc opere

ita

a miles fractus vnanimi voto velitationes pu-
nasq; exoptauit: ſperans fore vt impoſito labore
oſtineretur.

Cap. XVI.

Princeps certo conſtitutum habeat quid ſit facturus.

MVltvm refert principem ſecum certo ſtatuiſſe, quid ſit facturus. Sic enim amolitur & confundit cogitationes tam præfectorum q̃ militũ, ne cogitationi-us alio defixis pugnam animo abiiciant: ſed vnaimi voto in prælia conſpirent. Franciſcus I. rex allliæ, cum animus omnino ipſi eſſet copias in I-liam abducere: conuerſus ad duces, Stat, inquit, ntentia, propediem montes hos tranſcendere: ui diſſuaſerit, non audietur, imo admodum diſ-licebit: eſte itaque ſtrenui, quiſque ſuo munere deliter defungatur: Dicto citius omnes clamãt, rma, arma: nec erat, qui non eandem ſententiam nimo ſuo iam concepiſſet. Regis adeo ſententia mnium omnino erat.

De Arato Sicyoniorum principe extat, quod eritiſſimus alioquin dux, peſſimo tamen vitio eprehendẽdus, nunquam euolutam animi ſen-entiam habuerit cum hoſte conflicturus, ſemper ere dubius animi & gerũdarum hæſerit. Vi-ium ſanè exercitus duci admodum perniciofum: on enim ſolus ipſe perplexa hæret mente: ſed et-im nobiliſſimos militum ſpiritus ignauos reddit c timidos.

Non poſſum hic ſilere, qua voce initio belli
Mace

Macedonici ſuos adhortatus fuerit Paulus Æmy-
lius:Nolite,inquit,ſoliciti eſſe de conſiliis capien-
dis,ſed id curate, vt ea in principis animo defen-
datis.Bono militi tria obſeruanda incumbunt: V
ſit expedito corpore: vt habeat arma polita & a-
cuta:vt mediocritatis in cibo & potu amans vel ad
nutum imperatoris preſto ſit & mandata exequa-
tur. Hic verbis omnium animus & cogitatione
eo verſæ ſunt, vt nihil aliud animo verſarentur
quam quomodo fortiter pugnare velint.

C A P. XVII.

De neceſſitate: cum exercitus ita ducitur, vt cum hoſte confligere neceſſe habeat.

TANTA vis eſt neceſſitatis, vt etiam pro-
uerbio dicatur; *Neceſſitas frangit te-
lum.* Neceſſitas autem virtuti coniunct-
mirifice fortitudinem adauget: Hinc
multis multa tentata, quæ militem ad conflictum
cogerent: Eaque de cauſa in viſcera Italiæ tradu-
ctus Hannibalis exercitus, ne ſalutis vlla ſpes
præter fortitudinem pateret.Stimulaturus itaqu-
eos ad pugnam,Nullum, inquit,nobis reſtat refu-
gium niſi in armis & fortitudine, quæ hoc modo
acquirimus,noſtra erunt. Si qui vero ſunt,qui de
alio cogitant refugio, quibusq; notæ viarum fau-
ces, quo in tutum ſe recipiant,timidi illi ſunt atq
ignaui Eſte itaque viri fortes & animoſi:&, quan-
doquidem inter victoriam & mortem hic nullum
eſt medium,neceſſarium vobis credite:aut pro vi-
ctoria fortiter pugnãdum,aut ancipiti belli euen-
tu po-

potius honeste in pugna occumbẽdum, quam
erfide in hostium manus transeundum.

Cato maior cum Hispanis prælio conflictu-
s procul exercitum à mari & nauibus, quibus
luecti erant, in medios hostes abduxit; Mei mi-
tes, inquit, in sola virtute & fortitudine salus no-
ra iam consistit: inter nos nostraq; castra hostem
detis, à tergo hostis terram: incumbite itaq; in id
uod & pulcerrimum, optimum & tutissimũ est:
virtute, inquam, tanquam sacra ancora omnem
duciam locate.

Marius cum Cimbris prælium initurus castra-
etatur ad montis radicem prope vrbem Aix, vbi
ullæ erant aquę, nulli fontes: idq; singulari indu-
tia, vt ad pugnam alacriores vrgente necessitatẽ
dderentur. Animaduertens aũt plerosque indi-
nari, quod siti affligerentur, sublato digito emi-
us fluuium castra hostium præterlabẽtem osten-
it, Qui sitit, inquit, sitimq; sedare cupit periculo
o abeat aquatum.

Laudabile erat periculum, in quod Guilielmus
ux Normandiæ se vna cum milite coniecit: dum
Angliam traiiciens occupatum eam, omnibus
auigiis ignem iussit iniici. Secutus hanc est Fer-
antes Cortesius, cum ad Vera cruce appulisset in
oua Hispania bella gesturus.

Summa fuit necessitas, in quã Attilius Regulus
Metellus Celtiber seque suosq; milites conie-
erunt: Attilius quidem in bello contra Samnites.
omanis enim in fugam coniectis cum equitatu
e obiecit, stricto gladio sub portis turpidinem
ugæ multum increpans, Ne quis, ait, intret ante
victo-

victoriam partam, eligite itaque aut vt mecu
aut cum hoste confligatis. His verbis pudore su
fusi animo collecto prælioque redintegrato v
ctores discedunt.

Metellus Cōtrebiam obsidione cingens, qui
que cohortibus cedentibus stationemque des
rentibus edixit, vt citra moram eam recuperen
mandauitque suis, vt quem ex acie fugiente
cernerent, habitum pro hoste cæderent. Qu
factum, vt hostem minus quam amicos & soci
pertimescerent: ignominia quam periculo pl
perculsi. Atque hac comminatione in prælium r
uersi stationem suam receperunt.

Huc referri potest celebre illud senatuscons
tum Romanum, quo cautum erat, ne captiui red
merentur. Hoc namque rigore milites compu
aut fortiter pro obtinēda victoria decertandum
aut honeste moriendum, cum amissa victoria e
dem merces expectanda esset, in animum ind
xerunt.

Solebat P. Æmilius noctu exploratores mitt
re exarmatos, vt se armis tuendi ablata spe, vig
lantiores in excubiarum munere essent.

Referri huc non incommode potest memor
bilis cuiusdam villicani fortitudo, de qua prolix
extat in historia Scotica. Conflixerunt aliquand
acriter Dani & Scoti inter se, cumque incerta vi
ctoria diu multa cum cæde vtrinq; pugnatum e
set, Danorum duces per totam aciem dederun
tesseram, nemini in castra, nisi victoria, reditun
sperandum. Ad quam vocem, renouato clamore
tanto impetu sunt inuecti Dani, vt mediam Sco
torum

…orum aciem cornibus vtrinq; nudarent, fugien-
…esq; acriter insequerentur. Et fuisset profecto il-
…a dies longe Scotis funestissima, nisi velut diuini-
…us per vnum hominem, in re prope desperata,
…uisset oblatum auxilium. Colebat forte agrum
…ropinquum, per quem plurimi fugiebant, homo
…lebeius, cognomento Haius, cum duobus vna
…ilijs, qui cum corporis animique viribus magnis
…essent, nec minore in patriam caritate, pater iu-
…ó; filij, quod cuique in promtu fuit, pro armis ac-
…epto; vbi densissimum fugientum agmen con-
…pexerunt; obuiam loco angusto profecti, primū
…onuitijs; deinde minis fugientes sistere conan-
…ur. His vbi nihil proficiunt, proximos feriunt, se
…uoque vociferantes; aduersus fugientes, Danos
…ituros. Ad hæc timidiores consistunt: fortiores
…ui non tam metu, quam turba suorum abrepti,
…erga verterant; ad eos se aggregant, clamantes,
…uxilium adesse. Ita totum agmen in hostes con-
…ertunt, & Danos non minus trepida, quam ipsi
…enerant, fuga retro ad suos compellunt. Ad hanc
…anorum trepidationem agasones, & imbellis
…grestium turba, sublato clamore, speciem noui
…xercitus præbuere. Ea res tantum animi Scotis,
…t formidinis Danis attulit, vt alteros de salute
…esperantes erexerit, alteris pro sperata victoria
…ertam calamitatem attulerit. Hæc est illa victo-
…a, ad Loncartem vicum parta, illo & aliquot pro-
…mis diebus summa lætitia ad posteros perpetua
…ma celebrata. Cum spolia victores diuiderent,
…aius in omnium ore erat. Multi homines hone-
… testificabantur se vidisse, quacumque ille cum

liberis impreſſionem feciſſet, ibi Scotorum ord
nes reſtitutos, & hoſtilem aciem velut ruina in
pulſam. Omnes denique vno ore prædam, victo
riam, famam, ſalutem ſe eis debere fatebantu
Haius ad regem perductus modeſte de ſe locutu
ſplendidas veſtes ſibi & filijs oblatas, vt conſp
ctiores Bertham ingrederentur, renuit: ac ta
tum, abſterſo puluere, quotidiano amiculo i
dutus, iugumque, quo erat in prœlio vſus, ferei
multis à rege anteire, ac ſatis magno interual
ſequi iuſſis, multis ad noui generis ſpectacul
accurrentibus, vrbem ingreditur, omniumq
ora & oculos in ſe vnum conuertit: ac ſolus pro
omnem illius diei celebritatem tulit. Poſt Dan
rum diſceſſum, otio præter ſpem tam cito p
to, in conuentu procerum, qui ad Sconam p
paucos dies eſt habitus, nihil prius quam de H
filiorumque eius honoribus & præmijs eſt actu
Ager eis datus, vnus prope totius Scotiæ fertili
mus, quem adhuc eorum poſteri tenent; nunc
multas opulentas familias propagati: ipſi è p
be in ordinem nobilium relati. Inſignia feren
vti mos eſt nobilitati, data ſcutum argenteum
cuius ſolo tria ſcuta rubricata inſunt. Quæ
ſignia hoc (opinor) indicant, ſalutem public
trium hominum ſingulari in prœlio virtute fu
defenſam.

CAPVT XVIII.

*Aliquando duces cum militibus mutuo iura-
mento in defenſionem mutuam ſe
obſtringunt.*

N c

N On defuerunt duces bellorum peritiſſimi, qui concrematis nauibus aliisque refugijs ſublatis, necdum tamen adducere copias potuerunt, vt cum ›ſte vellent congredi. Qua re duces ſæpenuero moti, vt ne ignauia hæc fraudi ipſis foret, ercitui iuramento ſe adſtrinxerunt. Exemplo ıt Arcanani. Animaduertentes enim, hoſtes tolos maximis copijs aduentare, vxores, libes, & maſculos ſexagenarios ablegabant, vbi tus ipſis eſſet receptus. Cæteri arctiſſimo conrationis vinculo ita ſeſe obſtrinxerunt, ad vnum nnes prius morituros quam re infecta domum uerſuros. Qua re comperta hoſtes bello deſtiunt. M. Fabius conſul milites petentes vt edurentur contra Tuſcanos, à quibus iniuria accea fuerat, iureiurando obſtrinxit ne reuerti velıt, niſi victores: id quod & factum. L. Sylla, m in Orchomeno fuſam aciem ſuam ab Archeo Mithridatis duce videret, ex equo confeſtim ſcendens, ſigno arrepto in medios irruit hoſtes, clamãs: Hic, hic milites Romani mori volo. Sed ›s cum rogabimini, vbi ducem veſtrum amiſeri-, mementote petentibus reſpondere: in Oromeno. Hac ipſius voce moti milites ad ordis regreſſi, redintegrata pugna victores iam hos in fugam verterunt.

Alexandri Magni fortitudo paruaque ſalutis æ ratio habita, cum adeunda erant pericula, iam in gregario milite mira videri potuit: neım in tanto rege, pro cuius ſalute totus decert exercitus. Cæterum in eo res illa vehementer

Vu 2 lau-

laudanda, quod cum cæteris rebus agendis pri
cipem se præberet, in serendis prœlijs in postrem
agmine non maneret. Id quod in Nisa vrbe opp
gnanda non obscurè ostendit. Nam cùm milit
suos in traijciendum amnem, quo ab vnâ par
vrbs cingebatur, segniores videret, ipsius amnis
titudine territos, ipse scuto suo innixus, q; pecto
subiecit, primus fluuium tranauit. In India alia
quoq; vrbẽ oppugnare adortus primus scalis a
positis in vrbis muros euasit. In quibus cũ effrac
scalis cum duobus tãtum remansisset comitibu
quanquã multis acceptis vulneribus, nunquam
se hostibus dedendo verbum fecit: sed vt erat c
fossus à muris saltu ad suos se recepit. Admiran
etiam M. Sergij fortitudo fuit, qui cum ante
mel tantum in bello fuisset, amissa in prœlio d
tra, aliam ferro confecit; quaterque in prœlio
decertauit, vt sub eo duo confoderentur equi;
cum iam amplius viginti acceptis vulneribus
pedibus consisteret, peneq; manuum vsum ar
sisset, Cremonam tamen atque Placentiam ob
dione liberauit, duosque hostiles exercitus in
gam cõuertit, plusquam aduersus debilitata v
neribus membra sua, quam cum hoste pugnan
Omnes qui eum viderent, in admirationem m
uebat, vt pedibus illis, qui vix incedendi vsum
præstabant: & manibus, quæ vt cibum ori posse
inferre, non nisi magno labore sufficiebant; n
solum sæpe dimicaret, verumetiam de fortissi
hostibus victoriam reportaret. Quam genero
etiam animo Pyrrhus Epirotarum rex fuit? qui
in Sicilia Cricem arcem munitissimam oppug
r

t, primus ſcalis in muros cōſcendere voluit. Vbi
oſtium, à quibus premebatur, alijs conſpectus ſui
:ocitate territis, vi primus in muros euaſit, illicq;
mdiu ſolus hoſtium vim ſuſtinuit, quoad mili-
s, qui deorſum erant, receptis animis, ac ſtimu-
ıte præterea ob ea, quæ regem egiſſe viderant,
dore, omnes impetu facto muros conſcende-
nt. Cum Philopemenes Megapolitanus in
ſtris cum Antigono Macedonum rege eſſet, in
bello, quod is aduerſus Cleomenem Spartarum
gem gerebat, nimio pugnæ ardore non expe-
ıto ſigno, primus qui in hoſtes irrueret feriretq;
t. Itaque dum prœlium continuaret, vtramque
xam ſagitta perfoſſus, cum veluti vinctus (euelli
im ſagitta non poterat) remaneret, altera coxa-
n in partem contrariam extenſa, ſagittam in
as partes effregit, atque ita eam conuulſit. Eo
:ur vulnere nihilo inualidior factus, redinte-
.ta pugna tantum animi fauorisque ſuis iniecit,
:o die Philopemenis virtute Antigonus prœlij
tor remaneret. Atque vt ad hiſtorias Biblicas
oque transeamus. Gedeon Iſraelitarum iudex
omni Iudæorum numero ſolos trecentos dele-
, atq; eo tantum comitatu noctu hoſtes in ipſis
tris inuaſit. Coniectaque omni eorum multi-
line in fugam, ex ipſis centum millia occidit; à
quis Iudęis in cęde ſolum fugientium adiutus.
ıl Iudæorum rex, quamuis perſuaſum haberet
certam ſe mortem proficiſci, vt ei à Pythoniſſa
:dictum fuerat, totam tamen noctem iter con-
uauit, vt prœlio cum ſuis intereſſet, in quo cum
nia prę ſtitiſſet, quę à rege non prudenti ſolum,

verum etiam forti expectanda erant: tandem suos in fugam conuersos vidit, vna cum suis il oppetere mortem quam fugere maluit. Iud Macchabæus, cum ab Antiocho cum duobus h minum millibus rebellasset, eumque Bacchid cum duobus equitum millibus ac triginta mill peditum persequeretur, præ timore multis Iud orum abeuntibus, solus cum octingentis viris manſit. Qui cum hortarentur eum vt inde abir ingenti respondit animo, emori malle, quã vt ei fugientis terga hostes inspicerent. Prœlio igit inito, vna cum suis in eo campo, vbi certauerat, tam amisit.

Magna autem huius loci cautio est, vt an quam iuramenti vinculo confœderatio facta quatur, libera & vltronea militum sententia h beatur explorata. Quod si cogi eos contingat, facile id quod speras assequeris. Coactione en ista animi ipsorum tantum abest, vt cõfirment vt potius omni alacritate atque insito vigore ex dant. Exemplo sint Samnites, qui omnes & sing ad aram, cui duces strictis gladijs assistebant, iu mento confirmare cogebantur, mortem pot honeste subituros, quam turpiter fugituros, oés perfugas pro hostibus habituros. Tãtum vero a fuit, vt maiorem sumerẽt animum, vt etiam sum mo terrore correpti L. Papyrio splendidissima victoriam in manus darent.

Priscis Romanis vsitatum erat, vt deni aut ce teni coniurarent, stationem suam non desert ros, nisi arma mutare, hostem fundere, aut soc auxiliari opus esset. Atque hæc spontanea con rat

atio eademque laudabilis, ſequenti tempore L. Paulo & M. Varro Coſs. loco vſitati ſacramẽti fuit habita: veruntamẽ cum coactionis quandã præ ſe ferret ſpeciem, proindeq; non pure eſſet libera ac ſpõtanea, factum eſt, vt minus etiam feliciter ſucceſſerit. Hinc vt certo appareat illã coniunctionẽ mediante iuramẽto ſpontaneo motu factam prævalere ei, quam neceſſitas ſiue coactio effecit.

Aſdrubal Carthaginenſium dux, paulo longius ab hac conſuetudine abijt. Inflammaturus enim ad pugnam militum animos, excœcari captiuos Romanos, amputari naſos, membriſq; alijs truncari curauit, idq; ad terrendum valde euidens fore credidit, potiſſimum cum ita mutilatos ad muros ſiſteret: plane animo perſuadens, Punicum grauiſſimo exemplo territum in pugna mortis periculo vitam expoſiturum, prius quam in hoſtis poteſtatem deuenturum. Sed ſpe fruſtratus, immani hoc facto non iniecit ſed ademit animum: ita vt tutiſſimum & firmiſſimũ ad declinandam pœnæ atrocitatem crederent potius fugere, quam in prœlio perſeuerando eidem ſeſe quaſi exponere. Quod ſi vero milites conſulto & libere, nullo inſtigante, iureiurando illo coaleſcunt, nõ poteſt, quin animi magnitudo augeſcat. Videre hoc eſt in ciuitate Agria: quæ inuictæ conſtantiæ & fortitudinis exẽplo omnibus, quibus ſimile quid contingat, eſſe debet. Ideo operæ preciũ facere mihi viſus, ſi rem, vt geſta eſt, paulo altius pertexuero.

Agria vrbs eſt Vngariæ, & ſitu & muris inualida: ſiquidem montes iuxta eam ſupereminent, è quib. pſẽtiſſima clades inferri poteſt, mœnia vero

antiquorum more ſtructa. Hæc anno 1562. à M
homete Baſſa grauiſſima obſidione cincta ſex
ginta millibus militum & quinquaginta bront
ſubinde appetita. Vngari vero, quorum du
taxat erant duo millia, à mœnibus incredibili l
bore & conſtantia hoſtem arceſſebant, tredeci
hoſtiles concuſſiones fortiter ſuſtinebant, Tu
cæque plurimis ſuis deſideratis ſemper abſiſte
coacti fuerunt. Et quanquam de ipſorum fortit
dine ex tot tantiſque difficultatibus, quas infr
ctis animis ſuſtinebant, per ſe ſatis conſtabat, ea
dem tamen illuſtriorem & excelſiorem redde
cupientes vno ore coniuraſſe perhibentur, null
ſe conditionibus, quantumuis in ſpeciem plau
bilibus, ſe hoſti dedituros; ſecus vero qui fecer
de capite eius actum iri: proinde non verbis ſe
tormentorum ictibus & haſtis excipiendos hoſte
Sin diuturna nimis futura ſit obſidio, fame ſe p
us perituros, quam crudeliſſimam hoſtis tyrann
dem habituros. Qui pugnæ inutiles in ciuita
erant, continuis laboribus dirutis vallis reſtaura
dis, foſſis egerendis, comploſis mœnibus reficie
dis, cratibus & aggeribus obfirmandis, alijsve
milibus rebus adhibebantur.

Vt autem omnes proditionibus vias obſtru
rent, vetuerunt, ne plures tribus colloquerentu
Summatim vt dicam: omnia eo directa, ne qu
aliud præter patriæ ſalutem & defenſionem anim
ſuo verſaret.

Præterea quoque cautum erat, vt omnia fru
menta, tam publica quam priuata, comportare
tur, atque in omnes æqualiter diſtribuerentu

Cib

Cibi delicatiores vulneratis reſeruabuntur. Conſentum etiam erat inter ipſos, vbi Deus ipſorum cauſæ, quam iuſtam eſſe ſcirent, patrocinaturus ſit, omnes exuuias, omnia ſpolia in vnum congeſta æquali lance diſtributum iri.

Fama eſt, multa egregia pollicente Baſſa, ſi dedant ſeſe; nihil ab ipſis reſponſum, ſed feretrum intra duas lanceas nigro panno velatum in mœnibus collocaſſe: indicaturi nimirum, ſi Turca vrbe expulſos vellet, mortuos eſferret.

CAPVT XIX.

Tentandas ſiue periclitandas hoſtis vires.

NON raro milites conſternatos reddit aut accepta clades, aut rumor hoſtilium copiarum. Animoſos vero reddunt, cõflictus & velitationes cum hoſte, aliaq; quibus eius vires periclitantur & mores edifcunt. Non fugiebat hoc Iulium Cæſarem; atque alte memoriæ infigenda eſt ſolertia & induſtria Marij. Cũ enim Romani aliquoties aduerſus Cimbros, gentem efferam & ferocem infeliciter dimicaſſent, atque ob id animis adeo percellerentur, vt non niſi cum gigantibus negotium ſibi eſſe crederent; Marius ſiniſtram perniciosiſſimamque hanc opinionem animis ipſorum exemturus & edocturus, Cimbros non eſſe alios homines atq; ipſi eſſent, aliquot dies velitando cum hoſte & quaſi ludicra tractando inſumſit, donec Romanus barbaræ voci & clamori aſſuetus, geſtusque Cimbricos ferre didiciſſet. Quo ipſo obtinuit Marius, vt metu illis

ademto alacrius atque felicius aduersus Cimbro[s]
dimicarent.

Idem etiam de Turcis constat, eos non solum in prœlijs vti tympanis alijsq; clangoribus, ad animandos milites inuentis, verum etiam horribili & truci vlulatu, & hoc modo hostes, præsertim in velitationibus adoriri solere, ita vt insuetis facile terrorem incutiant. Etsi autem nonnullis audacioribus hic mos Turcicus inanis esse videtur, existimantq; illos clamores bellicos ex timiditate poti[us] proficisci, id quod etiam communi prouerbio innu[i] videtur, Canes timidiusculos plus latrare quam mordere. Qua de causa etiam Regulus quidam Mauritanus instructa acie cum Lusitanis pugnaturus hi[s] verbis compellat suos milites: Non clamoribus, sed virib. est agendum: Non sunt hi homines, qui vocibus exterreri soleant: In virtute, non in vlulatibus est spes victoriæ collocanda: Cupio nunc nō eos, qui voces inanes fundant, sed qui hostē feriāt, aspicere, &c. Constat tamen ex historijs, clamorē militarē bellicosissimis plerunq; nationibus, sicut Israelitis quoq;, ante prœliū & in ipso conflictu, fuisse olim, & nunc quoq; esse vsitatum. Idq; non ignorant Indi occidentales, qui inter se cōtinenter bella gerunt. Quamprimū.n. illi hostes cōspexere, in tantos tamq; editos vlulatus prorumpunt, vt etiā tonitru tum vix exaudiri possit. Accedentes vero propius, clamores ingeminant, cornibus increpāt, fistulis deniq; canunt, minas alij in alios intentāt, ossaq; mortuorū hostiū ostentant. Tacitus quoq; de moribus Germanorū, paulo post principiū, ita de ijs scribit: Ituri in prœlia canunt. Sunt illis hęc quoq; carmina, quorū relatu, quē Barditū vocant,

accen-

accendunt animos, futureq; pugne fortunam ipso cantu augurantur. Terrent .n. trepidantve, prout sonuit acies. Affectatur præcipue asperitas soni, & fractũ murmur, obiectis ad os scutis, quo plenior & grauior vox repercussu intumescat. Vnde Cato senior sepenumero dicere solitus est, Verba plus q̃ gladiũ, & voces plus quam manũ hostes in fugam vertere attonitosq; reddere; sibique inuisum esse militem, qui ambulans moueret manus, pugnans moueret pedes, clariusq; sterteret q̃ inclamaret. Macedones quoq; & Persas clamorib. prœlium incoare solitos, patet ex ijs, qui res gestas Alexandri M. memoriæ tradiderũt. Abari quoq;, teste Suida, statuerunt in belli motu sonitũ excitare cõfusum & agrestem, vnaq; cũ fremitu bellico pulsare tympana, vt tantus tumultus existeret, quo percellerẽt & terrerent Romanos. Quod Bonus præcognitũ militibus indicauit, ne re subita consternerentur, eosq; iussit pulsatione tympanorũ audita vicissim scuta concutere, & bellicum clamorem tollere, & Pæana canere, & ligneas situlas collidere. Secus autẽ accidit in memorabili illa expeditione & clade contra Parthos, in qua M. Crassus cum filio Publio, optimo & Ciceronis amantissimo adolescente, atq; cum vniuerso fere exercitu fraude hostiũ occubuit. Qua de re Plutar. in vita M. Crassi inter cætera ita scribit: Ille (Crassus) sermone suos ad meliorem spem erigere conatus, paucorum vidit animos incensos. Quin & clamorem militarem tollere cum iussisset, mœstitiam eorum culpauit, quod imbecillam, exiguam & inæqualem vociferationem edidissent. At barbarorum aspera & sonora conclamatio aures perstrepebat, &c.

Ex his apparet, quantam vim tam ad excitando quam ad perterrefaciendos animos hominis vo & clamor habeat; quæ vis clamore immensæ mul titudinis excitata & velut vnita, efficacissima esse & latissime sese extendere velutique telum obui: quæq; magno cum impetu penetrare solet. Sicu ex eodem Plutarcho videre est. Scriptum enin reliquit, in vita Pompeii, plebem indignation motam ita acclamasse, vt superuolans coruus at tonitus in turbam deciderit. Eodem modo legi mus apud Liuium, volucres ad terram delapsas clamore militum, cum tanta multitudo naues cō scenderet, vt nemo mortalium aut in Italia aut ir Sicilia relinqui videretur. Non raro etiam colum bæ volantes tabellariorumque vicem gerente: (possunt enim assuefieri ad afferendum in aere li teras sub alis corpori alligatas) clamore militum & boatu tormentorum ex alto collapsæ & inter ceptæ sunt.

CAPVT XX.

Nullas commoditates esse dimittendas.

MAGNI momenti est posse dignoscere, qua in re hoste sis superior: & qua ratione occasionibus commode vti queas. Punici sępius à M. Regulo in Africa fusi sunt. At qua de causa? Quod ignorarent commoditates, quibus Romanis erant meliores. Interea cum stipendiarijs aliquot militibus è Græcia venit Xantippus Lacedæmon, eques nobilissimus, prudens admodum & peritus. Is omnibus pro-

probe cognitis ocyus aduertit, quid tantam cladem Carthaginẽsibus hactenus attulerit: addens, acceptam hactenus cladem esse non à fortitudine Romanorum, sed à Carthaginẽsium incuria. Carthaginenses enim robore excellebãt quoad equitatũ & elephantos: quia vero nõ in planitie, equitatui accommoda, sed in locis accliuibus Romano pediti opportunis decertarant, facile à Romanis fuerunt deuicti. Xantippus itaque aliter acie instituta in planum copijs abductis & collatis manibus cum Romanis, victoria haud difficulter potitus est.

In secundo bello Punico cum Hannibal cognosceret, equitatum suum Romano esse præstantiorem & ampliorem, Romanos in planiciem prouocauit, ibique cum illis congressus, vbique victor euasit. Cum vero Fabius Maximus, Romanorum dux, suorum clade id animaduerteret, non amplius in planiciem prodijt, sed in iugis & asperis locis hostem præstolatus est.

Ecquæ causæ tot victoriarum, quas à Christianis Turcæ reportarunt? Nullæ profecto nisi equitatus, quo plerique barbari præstant. Itaq; etiam, quoties in plano cum nostris cõgrediuntur, equitatu cum abundent, certam sibi victoriam pollicentur. Quod si vero ac quoties à nostris fauces viarum occlusæ, commeatus interceptus, ex improuiso obruti, aut stationum ordinibus dimoti, assiduisque velitationibus fracti fuere, toties victi semper cesserunt.

Breuibus vt perstringam, nihil est quod maiorem militi animum addat, quam obseruata occasio,

ſio, qua hoſti nocere & ſuperior eſſe poteſt. Ita occaſionem diligenter princeps captet, eaqu quoties licet, vtatur. Nota eſt Portij Latronis ſe tentia, qua L. Catilinam ita appellat: Num in g rendis negocijs ignoras, ſequendas temporũ o portunitates, & in occaſione rerum deſidiam tarditatem omnem quam diligentiſſime fugie dam? Mutabiliſſimæ quidem (inquit) ſunt De rum voluntates, & fortunam cum abire permi ris, fruſtra poſtmodum diſcedentem ac fugien ſis imploraturus, &c. Ac ſane experientia teſtatu quam leuis occaſio interdum præter omnem ſ ad res maximas gerendas, veluti ſeſe ducem pr beat, cum videlicet eo deuentum eſt, vt perm ſione diuina aliquid accidere facile poſſit. Ita non fruſtra à nonnullis occaſio anima actionu dicatur.

Iulius Cæſar in acie illa Pharſalica, quam è m litum duobus viginti millibus conſtituerat, cu videret, Pompeium id agere, quo dextrum co nu, vbi Cæſar ipſe decima cum legione verſab tur, cętero ab exercitu intercluderet (abundab enim equitatu Pompeius, duploque maiorib copijs) legionibus ex omnibus ſex eduxit coho tes, easque poſt ſe occulto in loco conſtituit, n proſpici ab hoſte poſſent. Quibus ita diſpoſit milites cohortatur monetq; ne aduerſus irruen tes Pompeianos equites conſueto pugnandi mo re vterentur. Eſſe enim illos adoleſcentes, ben cultos, radiantibus inſtructos armis, minime pu gnaces ac prœliorum inexpertos, & infligendi atq accipiendi vulneris inſuetos. Illud vero maxim

al

b ijsdem timeri, ne ora fœdarentur cicatricibus. Quocirca neque confodiendis equis daturos eos operam neq; figendis pectoribus aut coxis equium, sed ora tantum oculosq; illorum hastis lanceisq; petituros, vibratibusque assiduis obtutum lacessituros. Scirent igitur in hoc solum intentos sese esse debere. Fore enim dum illi ora formamq; tuentur à vulneribus, dum oculorum obtutus ea ratione intercipitur, facile vt repulsi in fugã verterentur. Quod vt prędictum fuerat à Cæsare, contigit. Eo namq; pugnandi genere insolito improuisoq;, deterrito equitatu atq; in fugam verso, reliqua Pompeij acies facile profligata est, castraque haud multo post capta direptaque. Consilium sane quam prudens, vsuq; ab ipso, atq; à multa prœliandi consuetudine summa quoque à considera tione profectum. Ante Cæsarem hunc L. Lucullus cum rege Tigrane conserturus manum, acies ipsæ instructæ atque ad dimicandum paratæ cũ essent, ipse cum parte equitatus ac duabus tantum cohortibus tumulum quendam pedes ascendit, ac superato tumulo contemplatus & hostium ordines, & loci situm, exclamauit quanta maxima potuit voce: Vicimus milites, vicimus, conspicatusq; cataphractos equites, totius robur exercitus sub tumulum collocatos, præcepit equitibus suis, vti in cataphractos maximis incurrerent animis: nihil aliud curaturi p̃staturiq;, q̃ vt gladijs illorũ hastas conciderent: quib. concisis ac detruncatis, fore, vt illi pugnæ inutiles omnino redderẽtur. Cõuersus hinc ad milites alios: Non pilis hodie aut lanceis opus est, inquit, gladijs tm̃ res agenda. Itaq; strictis

simul

ſimul enſibus, ſuris femoribusq; figendis tantu incumbendum eſt: qua parte cataphracti equi exarmati ſunt, æreisque tegmentis nudi. Qu cum ab equitibus peditibusque, vt præceptu erat, ſeruaretur, cataphracti vix prima impreſſi ne ſuſtentata, terga vertunt, quorum trepidatio reliquus quoque exercitus in fugam coniectus e Cæſis igitur ſupra centum millibus peditum, taphractisque admodum paucis incolumibu victor Lucullus caſtris ac præda omni potitus tulitque hanc prudentiæ laudem, vt diuerſiſſin artibus ipſe cum parua manu duos potentiſſim reges, Mithridatem ac Tigranem, illum cuncta do, hunc celeritate ſumma vtendo, breui tam vtrunque fregerit.

Fabij Ambuſti prudens factum minime prętę eundum videtur. Is enim Anxur cum oppugnar ab infima parte, qua in paludes prona eſt, Serui Ahalam quatuor cum cohortibus circummiſ qui parte à ſuperiore mœnia ex improuiſo inu deret. Igitur intra muros irruptum cum eſſet, di que anceps in vrbe prœlium (nulla namq, cede di ſpe relicta, cogebantur oppidani pugnam c deſperationem ipſam eo acrius inire) hoc cogni Fabius pronunciari iuſſit atque edici, ne quis hoſtibus præter armatos violaretur. Quo edict proiectis ſtatim armis & cędes deſijt, & vrbs in p teſtatem Fabij redacta. Quid vltra? Iuſſit ab vrb direptione ceſſari, donec collegæ Valerius & Co nelius, qui interim Volſcos diſtinuerant, cum e ercitibus ſuis aduenient. Iudicabat enim ab ill quoque captum oppidum, quod Volſcos intere

à pra

præſidijs auertiſſent, direptionisque participes re quoque eſſe debere. Itaque, vt Liuius inquit, primum benignitas imperatorum plebem pa- ibus conciliauit.

Quid quod etiam ſæpenumero vrgens neceſſi- s contra hoſtiles inſultus inopinatum auxilium æſtitit. Atque adeo ea, quæ homines alioqui ra- & non ſine periculo attingere ſoliti ſunt, neq; ne noxa loco moueri queunt, ſed emolumenti ave de cauſa in alios vſus aſſeruantur, telorum um & inopinatum auxilium contra improuiſam oſtium irruptionem præbuiſſe conſtat. Cum Al- ionſus I. Vicarum oppidum occupare conſtitu- ſet, primoque impetu, vallo eruto foſſam trans- eſſi milites, alij muros miſſilibus oppugnare, alij alas applicare cœpiſſent: oppidani, quanquam pentino regis aduentu perculſi, nihilo tamen gnius armati ſubito in muro apparuere, ac trans- ire conantes lapidibus repulere. Cum autem re- acrius inſtarent, nec à muro repelli poſſent, mplura apum aluearia, quæ forte paulo ante ex ris metu hoſtium intra caſtellum congeſſerant muros, arrepta in hoſtes deuoluerunt, quorum gore irritatę apes cum circumuolarent non ſo- n os atque oculos oppugnantium inceſſabant, tum etiam ſeſe armis & inferioribus tunicis in- entes, eos maiore quadam moleſtia & malo iciebant. Atque hoc modo ſeſe & oppidum i tutati ſunt, donec vi maiore ſubrutis mœni- s in deditionem venirent. Hoc quoque non pridem in Africana expeditione contra regem ſenſem Luſitanis accidit. Cum enim Barriga,

 Luſi-

Lusitanorum militum dux, Xiatimenses acerr
me oppugnaret, ijque se in vltimum discrime
adductos esse cernerent, aluearia apum innume
rabilia, quibus abūdabant, incensa è męnibus de
uoluere. Lusitani igitur & aluearium flaminis am
busti & apum aculeis stimulati oppugnatione
deserere coacti sunt. Idem inopinatum auxiliu
& quidem felici euētu seruauit ante pluscolos an
nos arcem quandam Hungaricam finitimam Tu
cis, satis munitam, in ditione Episcopi Agriensi
Cum enim Turcæ ex improuiso eam occupare co
narentur, & perpauci præsidiarij adessent, nec i
tanta festinatione, absente præfecto, armis dest
tuti, hostes mœnia & aggerem transcendentes r
pellere possēt, subito aliquot aluearia, quæ inco
tanquam in tutum locū eo congesserant, in irru
tes pcipitarunt, quorū mole non tantū, sed mag
ab apiculis irritatis, ex fauis agminatim prodeu
tibus, & sese sub fluxis vestib. eorum insinuanti
icti & afflicti, non sine clade, infecta re, magna
indignatione discedere coacti sunt. Non absimi
astus militaris, Annibale auctore, vt Iustinus & a
historici tradunt, olim profuit Regi Prussiæ cont
Eumenem, vt nouo commento victor existere
Nam omne serpentum genus in fictiles lagen
conijci iussit, medioque prœlio in naues hostiu
misit. Id primum Ponticis ridiculum visum, fic
libus dimicare, qui ferro nequeant. Sed vbi se
pentibus naues repleri cœpere; ancipiti peric
lo circumuenti, hosti victoriam cessere. Ide
accidit Seuero imperatori, vt refert Herodian
in expeditione contra Atrenos: Obsessi enim à S
ue:

ierianis, non solùm sagittis lapidibusque sese au-
lacter defenderunt: sed etiam vasa fictilia, volu-
ribus quibusdam venenatisq; bestiolis oppleta
euoluere, quæ cum aut oculis inuolitarent, aut
n apertas corporis partes sensim obreperent gra-
iter singulos sauciabant. Sic quoq; Pompeius, vt
lutarchus in eius vita testatur, cùm victoriam cō-
ra Mithridatem consecutus, in Hyrcaniam & ad
nare Caspium, à quo tridui itinere aberat, ire vel-
et; multitudine venenatorum reptilium prohi-
itus fuit. Eodem modo Sapores rex Persarum à
Nisibis vrbis, quam nōnulli Antiochiam Mygdo-
iæ vocant, obsidione, crabronum & culicum
nultitudine repulsus est.

CAPVT XXI.

Quod hostis sit anteuertendus.

MAGNA spes magnusque animus in-
ijcitur militi, vbi iubetur hostem ad-
oriri, non expectare vsque dum la-
cessatur. Valet hoc vbique multum
n omnes casus. Necessarium autem hic est, vt,
iribus cum es hoste inferior, eum aggrediaris.
Hæc enim impressio, non tantum reddet copias
uas erectiores & animosiores, sed etiam percul-
um hostem dissipabit, ordinemq; aciei soluet, dū
ud animum concludit, te viribus parem esse.
Multa in hāc rē adducere possem exēpla, sed vni-
o cōtentus ero. I. Cæsar vnica naui maiori Helle-
pontū traijciēs Cassio hostilis exercitus duce decē
riremib, obuiā veniente, noluit, q̄uis hosti viribus

omnino impar esset, fugam capessere, sed nec era
vlla effugiendi spes: quin potius alacri animo re
cta in hostem concitato cursu inuectus, eunden
magno terrore obstupefactum ad deditionen
coegit.

CAPVT XXII.

De strategematis.

STRATEGEMATA, id est, sagacita
tes & consilia militaria tempestiue ad
hibita, ad res feliciter gerendas, erigen
dosq; militum animos maximum ha
bent momentum. Quæ tametsi quidem in cæte
ris actionibus non vsq; adeo præclaram merean
tur laudem, in rebus tamen bellicis tantum abe
vt improbentur, vt etiam ad famam & gloriar
ducis militaris maximum addant decus atque or
namentum. Sic Lysander ille Lacedæmon prud
& sagacissimus: tantum strategematis suis, quant
robore & copijs effecit. Cuidam id ei exprobran
ti: Quando, inquit, nihil proficit leonina, indu
enda est pellis vulpina. Carboni frequens in o
erat: cum ipsi negotium cum leone & vulpecu
esset, quæ duo in L. Syllæ corde delitesceban
vulpem se magis quam leonem timuisse.

Nuspiam autem, vti dictum est, locus sit strate
gematis, nisi in solis rebus militaribus. Crassi
itaque Lysandri error est, qui sæpe gloriatus fui
non minus se in negotijs rei militaris, quam in ca
teris rebus esse astutum.

Cæterum, inter eos, qui strategematis admira
bile

biles extiterunt, primum fere locum tenet Themistocles. Is aliquando veritus, ne Xerxes, quia male maritimam cedere expeditionem videbat, omni conatu, terrestri bello incumberet; & tandem omnem Græciam opprimeret, cum sciret, parui animi Xerxem esse, Arsacem eunuchum, quem in Persica classe cœperat, noctu ad eum misit, & per ipsum Xerxi significauit, Græcos deliberasse pontem in Hellesponto factum rescindere, vt retrocedendi adempta facultate ipsum cum omnibus Persis in Græcia intercluderent. Quod cum Xerxes ita esse arbitraretur, vehementer territus, Mardonio in Græcia cum exercitus parte relicto, statim ipse cum alijs copijs per pontem in Asiam, atque inde in Persidem regressus est. Exitus autem postea docuit, quantum Græciæ Themistoclis astutia profuisset. Nam ex periculi magnitudine, in quod se coniectos Græci senserunt, cũ profecto rege solus Mardonius cum parte exercitus in Gręcia remansisset, facile cogitando assecuti sunt, si Xerxes cum alijs copijs remansisset, quanto grauiora laturi fuissent. Itaque haud iniuria dici potest, Themistoclem Græciæ rebus atque saluti plus consilio atque calliditate, quam reliquos omnes Græcos sanguine atque armis contulisse.

Adathames Cara cum ab Artaxerxe Persarum rege rebellasset, atq; aduersus eum tenderet, motus est Metrobarzanem socerum suũ ad hostes profugere. Veritus igitur, ne eo exemplo à reliquis copijs desereretur, edixit in exercitu, socerũ iussu suo ad Persas tendere, vt cum ipse cum Persa fronte manum conseruisset, socer Persarum

terga cęderet, vt ita facilius vincerentur. Huius r facta militibus opinione in hostem pergere co tinuauit. Cum autem citato cursu Persæ eum v nire vidissent, atq; Metrobarzanem cum magr manu antęire, arbitrati eum vt primus Persas a oriretur, præcedere, aut sub transfugæ specie pr dere Persas velle, ipsum vt hostē armis exceperun Et cum Adathames retro terga eius cæderet, cu omnib. suis paruo tempore Metrobarzanes cæsi fuit. Dum autem per hoc prœlium turbatæ apu Persas res essent, Adathamesq; vltra cum exercit in Persas inueheretur, nō ante prœlio destitit qu Persas fudit. Eo igitur astu cū minime cōsilium a deliberationē in Metrobarzanis fuga distulisse Adathames duo consecutus est, vt & socerū fugie tem vlcisceretur & de hoste victoriam reportare

Cui & hæc sequens historia admodū quadra Conserta cum Veientibus ac Fidenatibus ab Ho stilio Romanorum rege pugna, in ipso pugnanc ardore nunciatur ei, Albanorum præsidia, quibu Metius præesset Suffetius, mōtem capere, nudat ab eo latere Romana acie. Quod eo cōsilio facie bat Metius, vt Fidenatib. sese, inclinante Roma no adiungeret. Hoc cognito rex, nec animo ne consilio destitutus, quamuis in maximum discri men adductā rem cerneret, vultu quammaxim confirmato, vocem ita extulit, vt ab Fidenate au diretur, suo iussu Albanum cœpisse montem, qu aduersarios adoriretur à tergo. Quib. auditis, Ro mani quidem eo audentius in hostem erumpunt Aduersarij vero destituti spe, ꝙ putarēt se à Metic deceptos, consternatissimis animis dedere terg

atq

atq; in fugam versi, ingentem eo die cladem accepere. Itaq; vox illa prudentissimo cõsilio animoq; vel maxime cõfirmato, inter acies iactata victoriã Romano peperit, post quam & Metium quadrigis illigatum discerpendum equis rex permisit, & Alba diruta, populum Albanum omnem migrare Romam confestim coegit.

Non minus etiam laudis merita est ea ratio, quã Epaminundas aduersus Lacedæmonios iniuit, cũ vtraq; acies solum expectaret cõfligendi signum. Ipse enim ante aciem magnũ equorũ numerum excurrere iussit, ita vt concitato ingenti puluere hostium conspectus adimeretur. Per id tempus in acie sua ordines immutauit, ita vt cum postea cõfligeretur, ipse à tergo in hostes, qui id minime aduerterant, impetum faceret: quæ res ei victoriam facilime peperit.

Huic fere simile est quod de L. Papyrio Cursore proditur. Cum enim aduersus Samnites diro admodũ prœlio decertaret, ante initam pugnã iussit Spurium Nautium ad hostiũ terga occultis itineribus cũ iumentis ac mulis castrensibus, insidentibus ijs militib. in medio ardore pugnæ, quantum maximũ posset puluerẽ excitare; cumq; Nautius in tempore & affuisset à tergo hostium, & puluerẽ excitasset, mulis ipsis trahentibus frondentes ad caudam ramos, qui puluerem exagitarent multo maximum: hoc viso Papyrius, sublata voce, vt hostes quoq; exaudirent: Captũ est, inquit, Cominiũ, Collega aduentat Caruilius (obsidebat enim cum temporis Caruilius Samnij vrbem Cominiũ) An passuri estis milites gloriã pugnæ huius apud

collegæ exercitum fore? Quo dicto, vt hostiu
consternauit animos, sic adauxit suis, incendit
gloriæ cupiditate. Confestimque ascenso equ
signum dedit equitibus, vti in aciem se inferre
hostium, quacunque ipsum erectam quatiente
cuspidem vidissent. Atque haud multo post ar
bus his hostium exercitus cæsusque & in fuga
versus est.

Q. Fabius Dictator in obsidione illa Satrican
cũ ipse iam obsideretur, hinc ab oppidanis, illin
ab Samnitibus, qui auxilio Satricanis venerant
cum cognouisset, ab Roma C. Fabium, magistru
equitum aduentare cum præsidijs, monuit illu
vti secreto aliquo abditoque in loco delitesceret
donec ab ipso signum accepisset. Quo cum magi
stro equitum constituto, celauit de aduentu illiu
milites, quo spem in seipsis modo collocatam sci
rent, ratus illorum animos, quos fortes esset ex
pertus, efficacius proposita necessitate incenden
dos. Itaque pugnæ signum cum dedisset, sic allo
cutus est milites, vt diceret, sola in eruptione spem
esse, viam ferro patefaciendam, ad commeatum
comportandum nullum omnino aditum, cum
circa omnia defecissent. Neue illos frustraretur
castra ipsa esse relinquenda, atq; ab se mandatum
vti primum cum agmen vallo excessisset, ignis in-
ijceretur, iacturam rerum, quæ incendio concre-
marentur, hostium è præda resarciendam. Atque
his dictis & milites vallum egredi confestim iussit,
& in hostem desperatione magis quam ira conci-
tos ferri, & ab altera castrorum parte ignem inijci.
Quod quidem signum ignorante milite cum ma-
gistro

;istro equitum cōuenerat, qui in insidijs post ho-
tem delitescebat. Hac itaque ratione hinc milite
b desperationem acerrime in Samnitem illato,
linc magistro equitum repentino adortu inue-
to, vehementiusque premente à tergo, hostis in
nedio cæsus est, Romanusque non solum obsidi-
ne liberatus, verum etiam victor castris Samnitū
otitus est.

In agro Sorano vicus est cognomento Albus. Is
icus arcem habet & natura & manu egregie mu-
itam. Eam arcem quidam nomine Ricius, dux
npiger, cum obsedisset diutius, nec aliam potiun-
æ illius rationem videret, nisi per vanam aliquā
ormidinem custodum animis territatis, magnam
m lapidum sub ipsius rupem arcis noctu à mili-
bus comportandam curauit. Interdiu interstre-
festinarique iussit, æque ac magna manus effo-
endo cuniculo occupata esset: idem in sequente
iam nocte faciundum curauit. Vbi vero dies al-
r illuxit, magnis sublatis clamoribus, omnem il-
m conuectorum lapidum vim præcipitari per
ecliuiorem rupem, quanto maxima poterat fe-
natione imperauit, ipse minitabundus arcis cu-
odes territare; ac nisi intra quampaucissimas ho-
s deditionem fecissent, fore vt arce per vim oc-
ipata, ferro ad vnum omnes cæderet. Confestim
ique seque arcemque (tantum apud ignauissi-
os homines formido ipsa valuit) dedidere.

Cum vrbe Roma olim capta Galli Capitolium
osiderent, solamque potiendi eius spem in fame
orum repositam animaduerterent, perquam cal-
ido genere consilij Romani vsi, vnico perseue-

rantiæ irritamento victores spoliauerunt. Panes enim iacere compluribus ex locis cœperunt. Quo spectaculo obstupefacti, infinitamq; frumenti abundantiam obsessis superesse credentes ad pactionem omittendæ obsidionis compulerunt.

Magna quinetiam laude dignus est Canis Scaliger, qui Veronæ atque Taruisij principatum obtinebat. Nam cum discubiturus esset, atroci nuncio perculsus, Patauinos magno exercitu in prima Taruisinorum tecta ingressos esse, magnoque in discrimine vrbem illam versari. Ea re minime territus, statim occurrendi periculo salutare consilium cœpit, abiecta prandij cura vestem mutauit, atque in rusticanum iumentum conscendit, vnoque solo ac fideli comite, magna celeritate Taruisium peruenit. Illic arma induit, atque in bellatore equo ante se hostibus ostendit, quam venturum eum suspicarentur. Fretus id fore, quod accidit, vt hostes ipso conspecto venisse maiorem numerum aut proditionem duplici fraude molitam arbitrarentur. Itaque territi erepta victoriæ spe, cuius se iam compotes putabant: præterea nouo homine terrore perturbatis ordinibus, cum in eos Canis inueheretur, fusi sunt, eorumq; duces à Cane capti.

Astutia etiam singulari vsus est Fridericus Mótisferrati Comes, cum Verculæ arcem contra Sigismũdum Malatestam Ariminensem principem obsideret. Fictas enim literas, ita vt omni ex parte Sigismundi viderentur esse, noctu per ignotum optime eruditum hominem ad præsidij præfectũ in arcem misit, monẽs se auxiliares copias mittere

para-

aratum, si ipsi opus esse videretur. Cum autem
ose verum Sigismundi nuncium ac literas arbi-
atus respondisset accepturum: Fridericus mili-
bus suis Sigismundi vestitu ornatis, omniq; alia
ecessaria re compositis ea nocte missis, arcem in
otestatem suam redegit.

Nominis similitudo me ad Fridericum II. Im-
eratorem trahit, qui cum necessarijs de rebus ab
thruria in Apuliam discessurus esset, & multa
im mouerent, vt Saminiatensem populum ad
bellionem spectare arbitraretur: misit ad eos,
ii nunciarent, se captiuos quos habebat, atque
esaurum Saminiatum mittere velle, & propter-
hortari, vt fideliter ea vsque ad eius reditum
istodire vellent. Populus eo insperato commo-
o lætus, misit qui renunciarent, ex fide Saminia-
nses ea obseruaturos. Fridericus igitur armis pro
ecunia onustis aliquot iumentis tectisque, vt ei
os erat, cum pecuniam mitteret; item cathenis
iectis quibusdam ex militum suorum numero
rtibus viris, atque ante eos missis nonnullis ca-
iuis: inter quos fuit Petrus Vinea, cui illic postea
culos defodi iussit; Saminiatensis populus arbi-
atus veros esse captiuos, quia vincula inspexe-
t, cum sarcinis omnes in oppidum accepit. Illi
item postea arreptis armis statim occupato op-
do Friderico defectionis suspicionē, quam con-
perat, ademerunt.

Inter multa callide à Genuensibus mari gesta
oc vnum connumerabimus. Alphonsus Ara-
onius, Siciliæ rex in Corsica insula Bonifaci-
n vrbem obsidebat. Cum Genuæ Thomas
Fulgo-

Fulgoſius ducatus titulum obtineret, ab eo Ioa
nes frater adhuc pene adoleſcens cum quatu
tantum nauibus ad opem ferendam miſſus eſt, (
is ad vrbem penetrare non poſſet, quod Alpho
claſſis ſimul ancoris connexa, pontibusque in
ipſas naues iactis immobilis, ceu humi magnis f
mamentis ſtabilita manebat. Ioannes vt huic
occurreret, miſſo vrinatore, qui ſupra humana
fidem ſub aqua morari conſueuerat, in hoſtilib
nauibus ancorarum vincula deſecuit, ita vt nau
reſolutæ, dum vndis impellerentur, pontes int
ſe factos confuſis rebus omnibus confringeren
nō ſine omnium, qui cum Alphonſo erant, adm
ratione, cum eos ipſius facti cauſa lateret, & nul
ſpirantibus ventis nullaque vi tentata agitari n
ues conſpicerent; fieri non poſſe arbitrati,
viuens quispiam ſub aquis tale moliri opus poſſ
Itaque in Alphonſi claſſe ob eam rem omnib
confuſis territisq; Ioanni ad ferendam Bonifaci
vrbi opem via patuit, Alphonſusque inde irrit
conatu diſceſſit.

Sed & Gallorum regina Fredegunda Childe
bertum Auſtraſiæ regem inſigni ſtrategemate fu
dit fugauitque. Cum enim Gilpericum maritur
ſuum per adulterum Landericum occidi curaſſet
atque ſimul cum adultero Galliarum regnum ad
miniſtraret; bellum ei intulit Childebertus Auſtra
ſiæ rex, ingenti Longobardorum exercitu adiu
tus: cui audax regina cum impubere filio Lotha
rio, atque adultero, cum magno ipſa quoque ex
ercitu obuiam prodijt. Cum autem non longe à
Bruniaco (id oppidum eſt in ea Galliæ parte, quam
nunc

nc vulgo Campaniam dicunt) hostilibus castris
opinqua esset, vt improuisa hostem adoriretur,
ra calliditate vsa est. Nam arborũ ramos haud
ucos frondosos præparari iussit, quos quadru-
ci ordine ante agmen præmisit, atque inter eos
tinnabula quædam immiscuit. Quæ cũ sensim
ocederent, speciem armenti in sylua depascen-
præbuere, syluam in qua armenta agerent ho-
s rati esse (neque enim, quia nondum certa lux
it, discerni fraus poterat) castris eorum Frede-
nda, priusquam hostes armarentur, atque pro-
:e in aciem possent, appropinquauit. Inermes
tur atque nihil tale verentes adorta fudit, atq;
fugam cõpulit. In quo sagax mulier clare osten-
:, fœmineum ingenium non minus ad omnia
ıla promtum ac calidum esse, quam ad bona vi-
e soleat esse.

Quis vero satis pro rei magnitudine Annibalis
lliditates narrare ac mirari poterit? Is enim, ꝙ
re affirmare licet, nunquam manus conseruit,
nquam velificatus est, quin robur & vires astu-
s, arma ingenij perspicacitate attẽperarit. Dex-
trime ea adhibebat vbique locorum petita ex
u & ratione regionis, loci, montium, vallium,
luarum, solis, ventorum, temporis, aliarumque
rum circumstantia. Sic Cannensem olim Popu-
Romani aciem speculatus, priusquam ad dimi-
ndum descenderet, compluribus astutiæ com-
icatam laqueis, ad miserabilem perduxit exitũ;
ıte omnia enim prouidit, vt & solem & pulue-
m, qui ibi vẽto multus excitari solet, aduersum
iberet, deinde partem copiarum suarum, inter

ipsum

ipſum prœlij tēpus de induſtria fugere iuſſit,
cum à reliquo exercitu abruptam legio Rom
ſequeretur, trucidandam eam ab ijs,quos in i
dijs collocauerat, curauit.Poſtremo quadring
tos equites ſubornauit, qui ſimulata tranſiti
petierunt conſulem, à quo iuſſi more transfug
depoſitis armis in vltimam pugnæ partem ſece
re, diſtrictis gladijs, quos inter tunicas & lor
abdiderant, poplites pugnantium Romanor
cæciderunt. Hæc fuit Punica fortitudo, doli
inſidijs&fallacia inſtructa,quæ certiſſima circ
uentæ virtutis Romanorum excuſatio eſt: quo
decepti magis quam victi ſunt.

Extat & aliud ab Hannibale vſurpatum ſtra
gema, quod an riſu prius quam admiratione
gnum ſiet, dubites. Eſtque hoc: Cum ſalt
Caſſinatem petere ſe putans, vt illic commea
ac pabulationem copioſius haberet, per duc
errorem Caſilinum ſe deductum inuenit;vbi p
pter loci iniquitatem ac ſimul ſterilitatem inſe
à Fabio montibus breui cum exercitu peritu
videbatur: quia vallis depreſſa atq; altis monti
obſeſſa, in quibus Fabius cum exercitu cōſede
vno tantum aditu per Vulturni curſum ad m
patebat. Nonne ſupra humanum ingenium e
dendi inde,quam iniuitHannibal,ratio fuit?Q
enim putaſſet, alligatis ſtramentis ad boum c
nua, incenſiſque, Romanos milites, qui fau
eius vallis inſidebant, ita terreri poſſe, vt loc
deſererent? atque ipſum Fabium Hanniba
ante dolis inuictum tunc hoc ludibrio capi, ita
inde egrediundi libera Hannibali facultas rel
que

ueretur? Hac igitur calliditate, qui ſpem amiſe-
t armis inde ſe emittendi, nullo effuſo ſangui-
e, ne tentata quidem pugna libere euaſit. Et pro-
cto vix quicquam eſt, quod duci maiorem no-
inis exiſtimationem adferat, vehementioresq;
ldat ſtimulos militi & ad amandum principem
ſerio iuuandum. Quamobrem maximopere hic
eſideratur vario rerum vſu exercitata ſapientia,
genijq; dexteritas: vt quamuis ipſe ijs vti nolit,
oſtem tamen qui forte ſibi non incommoda du-
erat, anteuertat.

Capvt XXIIII.

De peculiari quadam ratione Iulij Cæſaris, qua animoſum reddebat militem.

FREQVENS erat Iulio Cæſari peculiaris ratio ad extimulandam & augendam militis fortitudinem: dum tantum aberat, vt famam potentiæ copiarumque hoſtilium imminueret, vt etiam quoad liceret, eas exaggeraret. Animaduertens itaque aliquando, militum ſuorum animos regis Iubę populoſiſſimo & florentiſſimo exercitu conſternatos eſſe, cōuocatis indicat, certo ſibi compertum, aduentare hoſtem centum myriadibus equitum, & trecentis elephantis inſtructum: peditem vero non poſſe numerari. Ideo autem hoc fecit, vt exercitus, vbi ſe aduerſus tam immenſam, fictitiam tamen hoſtium multitudinem munierit, cognita deinde ipſorum paucitate, animo magis de victoria confirmaretur.

IOAN-

IOANNIS BOTERI D

ILLVSTRIVM STATV ET
Politia

LIBER DECIMVS.

CAPVT I.

De exercitus imperatore.

REVIOR in hac doctrina er quam hactenus in cæteris fui. A xander enim Farnesius dux Parm sis omnibus exemplo est, ex quo psissima imago boni & perfecti d cis, tanquam ex nitidissimo speculo, peti pote adeo vt euidentius ea sic appareat, quam si mu tas præscripsero præceptiones, aut ingentia vol mina confecero. Dum enim dux fuit Hispani e ercitus, multas obtinuit victorias, idq; varijs m dis: iam vt Q. Fabius: iam vt Marcellus: pericu & incommoditates omnes superauit, loca mun tissima occupauit, populos propemodum ine pugnabiles deuicit. Vno verbo vt cõprehendar nulla est ducis virtus, nulla ars militaris, nulla pr dentia, nulla vis fortitudinis, cuius non euide tissima ediderit specimina in tot tantisque bell & conflictibus: præcipue in obsidione Antuerpi quæ vix vlli cedit.

Vt autem milites sint fortes ac animosi, id p tissimum in prudentia & gubernatione ducis siu disciplina bellica situm est, qui pro re nata, prædi ctis atque alijs rationibus, de quibus suo loco omni

ınia moderatur. Vnde communis illa opinio,
ius esse, vt exercitus pusillanimis habeat ducẽ
tem ac animosum, quã dux animi abiecti ani-
osum exercitũ. Imperator enim fortis atq; ani-
osus exercitum exemto metu alacrem reddit
ciplinæ militari probe imbutum. Fieri tamen
am potest, vt exercitus animosus reique geren-
gnarus ducem, à quo & prudentia & rerum ex-
ientia abest, peritum & prudẽtem reddat. Re-
profecto olim Homerus, Exercitũ ceruorum
liorem esse duce leone, quam leonum, duce
uo.

Cum Alexandro Magno nunciatum esset, qua-
ginta millia virûm in monte inaccesso & ratio-
situs inexpugnabili delitescere sub duce timi-
& meticuloso: certo certius sibi pollicitus est
toriam, acsi iamjam in manibus positam ha-
et: planè statuens abiecto ducis animo fore, vt
ilis ad montis claustra ac propugnacula ipsi cõ-
gat aditus: quod & breui post factum. Numan-
i Romanos, quod disparibus gubernarentur
cibus, sæpissime fuderunt: at mutato duce &
ima rerum Scipioni tradita, fortuna quoque
sa est. Vnde Numantini senioribus suis, ecqua
causa ab ijs, quos sępe fugassent, toties nũc fun-
entur, percontantibus responderunt: Easdem
dem esse oues, at pastorem siue ducem alium
diuersum. Iulius Cæsar in Hispaniam suscepta
editionẽ innuere volens certo sibi de victoria
idum constare: Exeo, inquit, ad exercitum du-
lestitutum.

Ac profecto inficias nemo ire potest, plures

victorias obtineri, plura bella, res difficilimas
duasque vnius ducis arte, quam exercitus M
finiri. Forte ſuperuacaneum eſt hic inducere T
miſtoclis callidiſſima conſilia, quibus Athenæ
columes manſere: Epaminundæ, qui virtute
Thebas contemtas antea, celebres reddidit: X
thippi, qui ſingulari prudentia Carthaginẽſes
tehac à Romanis vinci ſolitos vindicauit: F
Maximi, qui cunctando Romanam reſtituit r
atque aliorum: hic ergo ſubſiſto.

Cæterum non incongrue hoc in loco quæ
moueri poſſet, An in duce exercitus eligendo
tius ſcientia rei militaris quam amor virtutis
ciuitatis ſpectari debeat? Ad quam quæſtion
citra ambages vt reſpondeam, tenendum eſt,
ta Ariſtotelem in Politicis, in imperio militari
mandando, peritiam vſumque rei militaris po
quam virtutem ſpectari ſolere & debere. N
quod virtus militari ſcientiæ ſit poſtponenda
ſolute, ſed comparate demum ac reſpectu q
dam, nempe belli. Optandum ſane eſſet, vt
ces Themiſtoclem & Scipionem tam in rei
litaris diſciplina, quam in vitæ integritate
tentur, hoc eſt, vt non ſolum hoſtes, ſed et
ſeipſos vincere & moderari contendant, vt ſ
nora egregia edant, & facinora vitæ fugiant.
rum ſi eo res deducta ſit tandem, vt exorta b
tempeſtate, vel ad rem militarem adminiſtrãc
aptus ſed improbus; vel erga Rempublicam
neuole iuſteque affectus, ſed ſcientiæ militari
i eius ſumeretur, virtutem potius officij in hoc
iu quam animi ſpectare oportet: quippe Anto

qu

amuis Cleopatram diligat, imbelli Catoni, qui am iustitiam colit, est præferendus; non quod to nō sit vir melior, sed quod Antonius rei miris longe peritior habeatur: quæ omnia eo tennt, vt potius leo quam lepus rebus bellicis præatur. Cæterum si non dux exercitus, sed quær ciuitatis fieret diuersa militat ratio, ibi enim gis seu maior requiritur virtus quam scientia. q; in duce militaris scientia, in quæstore probi- & conscientia quæritur. Sed quid maior? rem nctis agam: In electione illa maxime requiritur tus, qua munus susceptum melius pstatur. Sed nus imperatoris bellici melius scientia rei miris quam virtute perficitur. Ergo in electione peratoris bellici potius scientia militaris quam us requiritur. Præterea, sine rei militaris scienvictoria acquiri non potest. At sine vitæ innotia potest. Ergo magis illa quam hæc in electie ducis desideratur. Insuper vt leo fortis & tan rapax, ita dux peritus, & tamen vir malus esse est. Postremo, Sylla dux nobilis sed superbus, riolanus dux nobilis, sed furiosus; dux nobilis tonius, sed intemperans, dux nobilissimus Aunder, sed crudelis fuit: quamuis ergo optann quidem sit, vt in belli ducibus, factis responet vita, in electione tamen eorum potius belli ntia, quam vitæ ratio considerari debet.

Caput II.

Rationes, quibus milites animosos dux efficere potest: & primum, de ducis felicitate.

AMETSI bona pars prædictarum tionum, quibus fortitudo augetur principe proficiſcatur, ſigillatim tan etiam nonnullæ, non quidem quæ b adminiſtrationem militaremque diſciplinam, ipſiſſimam ducis perſonam concernant, in me afferemus. Primas hic facile obtinet ducis fel tas, qua vnice militum animi eriguntur. Felic autem nihil aliud eſt, quam incrementum & ceſſio auxilij diuini, quo Deus ter Opt. Max. p ſperat interdum eos, qui peculiari ratione vo ſunt ad executionem iuſtitiæ ac voluntatis d næ. Talem Ioſuam fuiſſe legimus: ad cuius pre ſolis curſus inhibitus diem effecit longiorem: rum, quem quamuis incredulum, Deus mini ſuum vocat: Alexandrũ Magnum, cui mare Pa phylianum tranſitum præbuit: Cingum Tarta rum regem, cui mare Indicum tranſitum de Attilam & Tamerlanem; qui ſibi ipſis, vt Flag Dei vocitarentur, nomina dederunt: aliosq quos Deus pro beneplacito ſuo felicibus victo rum ſucceſſibus ornauit.

Non autem prætereundum hic eſt, felicitat nõ ſemper ſolius ducis propriam eſſe: ſed aliqu do eius, cuius miniſterio funguntur, principis.

——Dux fortis in armis

Cæſareis Labienus erat: nunc transfuga vilis.

Remius de Ceri, dum ſtetit à parte Venetoru feliciſſimus fuit: at ſub rege Franciſco & Clem te VII. neque fortunam (modo Chriſtianis h vox digna ſit) fauentem, neque victorias vllas pertus eſt. Andreas Doria, quamdiu Franciſcu

rege

gem modo dictũ iuuit, pauca memoratu digna essit: plane aduersa vsus fortuna in bello Sardi-iano. At contra sub Carolo V. adeo felix fuit, vt aximum inde nominis splendorem ad posteros ansmiserit. Idem de alijs quoq; dici potest. Quo ne innuere vult Deus, se interdum non quidem ıces absolute, sed eos potissimum, pro quibus ilitant, prosperare. Nonnunquam duces, qui bo-) proposito piaque intentione pro principis in-lumitate militant, felicibus successibus secun-ntur, quamuis Deo non probetur vita prin-ɔis, quem postea alijs modis castigat. Sic Nar-es cõtra Gothos splendidissimas victorias Deo volente obtinuit, interim non datum vt impe-:or Iustinianus, sub quo duxerat exercitũ Nar-es, Italiam quiete & tranquille gubernaret: uidem immissi Longobardi optimam Italiæ :tem occuparunt.

Interdum Deus neque principi neque ducibus ices successus largitur, imo datos reuocat, ob ɔuli iniquitates. Hac de causa Iosias rex misera rte misere perijt.

Deo vero approbante vitam & consilia prin-is simul atq; ducis, neque obstante populi ma-ıitate, non est, de victoria quod dubites. Nihil m tunc virium habent subdola & astuta hostiũ ısilia, debiles sunt omnes machinæ, imbecil-ue & inutilis est omnis aduersus fortitudinem uę constantiam multitudo. Victoria enim non nunitionibus operibusque bellicis, sed in cau-ɔonitate posita est. Tametsi vero euentus felix rtute nonnunquam seiungatur: siquidem etiã

Turcæ, Æthiopes, alijque infideles à malis C[hri]stianis palmam reportant: id tamen accidit ij[s] causis, quas supra commemorauimus. Multis e[xem]plis eius veritatem asserere possem, at res m[eri]diana luce clarior illis supersedere iubet.

Milites autem cognita felicitate ducis, lub[en]tes dato nomine sine terrore sub ipso militant: certo sibi pollicentes victoriam, ac si iamjam manus data esset: neque detrectantes quicqu[am] quamuis arduum & sublime.

Capvt III.

De alacritate & ferocia ducum, quod bono exemplo militibus prælucere debeant.

Dvces imperterrite se periculis ob[ij]cientes suo exẽplo militẽ reddunt al[a]crem & animosũm, suaque animi alac[ri]tate integrum exercitum armant. Hi[nc] de C. Mario extat, quod ætate adhuc vegeta [&] robusta res maximas confecerit: dum ipsemet p[ri]mo aciei ordini vbique immixtus omnes ad ea[n]dem virtutem abripuit. Ingrauescente vero æta[te] vigoreque animi vna cum sanguinis calore defi[ci]entibus nihil effecit, quod cum pristinis confe[rri] queat: vt ex bellis ciuilibus videre est.

Alexandri Magni maxima fuit audacia; atq[ue] hoc vno potissimum insigniter conspicuus: m[a]gna nimirum animi elatione: & in omnibus feli[ci] successu. Seleucus animaduersa suorum fuga [in] vltimo prœlio, quo cum rege Demetrio conflix[it] ipse equo descendens abiecto clypeo, quo facili[us] agnosceretur, ptimo cornu se immiscet. Hoc fact[o]

mil

iles confusus animum iamdudum abiectum re-
ollegit, prœlioque integrato item ingenti clade
fecit. Proditum est de Iulio Cæsare, ipsum sæpe-
umero aduersus milites suos fugam parãtes aciẽ
onuertisse atq; hoc modo à fuga reuocasse, quin-
iam tanto animi feruore rem gessisse, vt signife-
vexilla ipsi interdum reliquerint. Inter Chri-
ianos principes prima laude dignissimus est Ge-
gius Castriotta, qui millibus ferme pugnis cum
urcis cõmissis semper prima acie dimicabat: vn-
etiam indubie creditur, in diuersis prœlijs cir-
er duo millia Turcarum trucidasse.

Non vero hæc sic accipi velim, quasi duces &
os principes temere quibusvis periculis se obij-
re deceat. Non enim eorum est prœliari, sed
œliantes ordinare, instruere acclamationibusq;
are. Interim tamen semper sit animo erecto,
cri & forti: & re ita postulante pericula subeat
t ad impediendam fugam, aut milites labore
n ac metu fractos in spem meliorem erigen-
m, &c. Caute autem admodum in omnibus se
rat, salutis suæ ipsius, quoad licet, nõ immemor:
ippe à qua totius exercitus salus dependet.

CAPVT IV.

Duces sint læta & exporrecta fronte.

VIx dici potest quantum ad obtinenda victorias faciat frons ducis serena & explanata: Ea enim ad sui habitum militum animos componit, alacres facit, os & erectos: qui alioquin animo conster-

nato & abiecto in prœlium euntes res parum l
dabiles gerunt. Exemplo sint Germani, cum e
dux esset Marchio Vastensis, in prœlio ad Ce
solem cōmisso. Hac laude præ cæteris clarueru
nōnulli Romani, Papyrius Cursor & Scipio Afri
nus. Docet enim Liuius non extitisse ducem a
criorem, quam fuit Papyrius in preclara illa pug
cum Samnitibus facta: & quam fuit Scipio, cu
insigni conflictu ab Hannibale & Carthaginen
bus victor discederet.

Sic Dion Syracusanus, consilium cum aliqua
do cepisset liberandæ patriæ ab impotente D
nysij dominatu, Athenis vbi exulabat digress
Zacynthum venit. Ibi autem conuocatis mili
bus, patefacto consilio suo, animaduertit illos, q
erant circiter octingenti, ac præcipue præfect
ferme omnes improbare inceptum, neque eni
tam exiguis inuadendum copijs maximum atq
opulentissimum regem. Siquidem Dionysij opu
magnitudinisque ingens inter Grecos per id tem
poris fama erat atque opinio. Quod animadue
tens Dion, cohortatus eos, iussit bono animo ess
atq; vt peractis die dicta sacris in stadio adessen
secum in Apollinis honorem discubituri. Itaqu
præparatis lautissimis epulis, magnam ex auro a
gentoque poculorum ac paterarum vim, vascul
rum item diuersi generis, artificijque, in abac
apponendam ac mensis curat. Quocirca admira
conuiuæ auri magnitudinem atque argenti, re
putantesque animo, Dionem neque fortuito ne
ob desperationem tantas diuitias obiectare cas
bus, neque etiam iuueniliter, cum ætate esset iai

pre

prouectior, atque eius grauitas admirationi esset Græciæ vniuersæ, omni terrore discusso, maiora etiam animo conceperunt, coniectantes ex ijs, apparatas illi esse in Sicilia res, paratissimos etiam Siculorum animos, copiasque aduenienti instructas atque armatas in continenti statim affuturas. Igitur è timore ac terrore maximam in spem conuersi, promtissimis ac spei plenis animis naues ascenderunt. Atque hac quidem arte confirmandis militibus vsus est Dion. Et qui frugalitatem præ se vbiq; atque in omni vita tulit, ijs in epulis luxum adhibuit, diuitiarumque ostentationem.

Ingentem animi fiduciam Alexander Magnus ostendit, cum antequam in Asiam transiret, immunitates reditusque ingentes in Macedonia donaret. Cum autem Perdicca amicorum vnus ei diceret: omnia dando quid sibi retineret. Respondit, Spem bonaque Persarum. Admirabili fiducia ostendens, se quod adhuc in potestate hostium erat, ceu rem propriam ducere. Ea permoti spe Macedones, spretis muneribus, quæ tunc Alexander repræsentabat, sola ipsa spe cum ipso contenti manserunt, longe pluris eam, quæ nondum venerat, quam præsentia munera facientes.

Lacedæmonij cuiusdam minime sperneda fuit confidentia, qui cum in clypeo pictam (vt vera videretur) muscam ferret, atque ei diceretur, insigne nimis paruum id esse, neque ab hostibus visum iri: Respondit, se ita hosti appropinquaturum, quod longe maior quam esset, ei musca videretur.

Cum aliquando Egdarus Britannorum rex,

reges omnes qui ei parebant, in conuiuium adh-
buisset, eiq; esset relatum, Rinandum Scotoru
regem (cum eum statura pusillum inspexisset cu
alijs) dixisse, non mediocriter se mirari, quod ip
alijque reges viri fortes proceroque corpore, ta
paruo homini subiectos se esse paterentur. Null
prorsus re dicta venatum duxit eum, dataq; op
ra, vt solus cum eo ab alijs disjunctus esset; Rina
do alterum é duobus gladijs, quos secum tulerat
obtulit; dixitque fortitudinis eius periculum fa
cere velle, vt sciret, an verbis in eo facta respon
derent. Qua re Rinandus vehementer territus er
rori veniam petens tandem eam impetrauit, cu
ei Egdarus generoso facto singularique virtuti
suæ fiducia ostendisset, virtute se & non sorte ele-
ctum regnare, ei vt hoc experiri posset, potestate
facta.

Sic Romani olim milites ingentes animos sub
Papyrijs, Manlijs, Scipione alijsq; spirabant: cum
de victoria quasi certi, ducum suorum fortitudi-
ne atque alacritate freti in aciem ducebantur. Sic,
cum olim Cimbri omnium animos summo cum
terrore in admirationem suorum facinorum bel-
lis gestorum conuertissent, nullum alium postu-
larunt Romani quam C. Marium, in cuius forti-
tudine & virtutibus omnis fiducia erat locata.

CAPVT V.

*Quibus indicijs duces animum suum de vi-
ctoria obtinenda iam certum
prodant.*

REQVI-

REQVIRITVR insuper ad serenandum vultum spes & certitudo victoriæ: quæ militibus maiores addit stimulos. Multis autem modis hæc certitudo præ se ferri potest.

Annibal cum Romanis ad Cannas congressurus, paulo ante pugnam cum ascendisset tumulum paulo editiorem, è quo & multitudinem intueretur Romanorum & ordines; quique illi astabat Giscon quasi obstupefactus, cum dixisset, mirari tantam se multitudinem: tum ipse, qui obstupefactum illum de numero intelligeret, ne qui adessent, simili terrore caperentur, conuersus ad illum, contracta admodum fronte, Quanto maius, inquit, mirum tibi videatur Giscon, illud si cogitaueris, in tanta illa hominum multitudine, qui Giscon appelletur, omnino esse neminem. Quod dictum cum statim inter acies emanasset, ad risumque conuerterentur omnes, eam vim habuit, vt singuli existimarent, ijs dictis propterea iocari Annibalem, quod de Romano exercitu putaret iam actum. Effecit igitur maxime cautus imperator ac prudens ex hoc dicto, milites ad capessendam pugnam tum promtiores detracto metu, tum de victoria pene certos, qui viderent tanto in discrimine imperatorem suum iocari.

Ad Scipionem Africanum aliquando nonnulli, à Carthaginensibus Romanas copias exploratum missi, adducti sunt, quos iure belli de medio tollere ipsi fuisset licitum. Verum de iure suo ipse discedens in castris quoquo versum eos circum-

circumduci, postea ad suos reuerti iussit. Hoc facto animum suis adjecit, hosti vero ademit. Idem fecisse dicitur Gracchus in Hispania. Percontantibus enim Celtiberorum legatis, quibus confisus in Celtiberorum fines hostiliter irruisset, respondit, præstantia militis, quem duco. Hinc iussis, qui ordine exercitum disponerent, legatos per ordines transire iussit: id quod ad terrendos legatos, ad confirmandos vero suos facere ratus est. Tanto hoc legatis terrori erat, vt attoniti domum reuersi, nuntiatis ijs quæ vidissent, Panico quasi terrore absterrerent suos, quo minus vrbem tum à Romanis obsessam liberatum exirent.

CAPVT VI.

Ducem prudentem esse decet, solertem, industrium, & in agendo celerem, vt quamvis tempestatem præsenti consilio restinguere sciat.

NON sinit militem ignauum ac timidum esse ducis prudentia, & industria iam cognita. Admodum enim militum animos erigunt duces, qui sunt prudentes & solertes, qui præmeditate omnia agunt, vitamq; ac fortunas militum tuendi studio tenentur.

Multum huc omnino facit ingenium prudens ac solers, in agendo expeditum, adeo vt improuisum malum arte consopiat. Hoc ipso enim non modo obtinentur nonnunquam victoriæ, sed etiam maximæ difficultates & pericula auertuntur. Testatum hoc faciunt plurima exempla, Tulli nempe, regis Romani, Ditami, Ferrantis Consalui, alio-

liorumque. Contra Fidenates & Veientes exercitum ducebat Tullus Hostilius: iunctis Albanis, uorum dux erat Metius Suffetius, qui animo fluctuans relicto Romano sensim ad montem se cōertit. Consilium erat, qua fortuna rem daret, ea nclinare vires. Romani, qui proximi stabant, vt udari latera sociorum digressu senserunt, equiem citato cursu regi hæc nunciatum mittunt. Lex hoc cognito, nec animo nec consilio destitutis, quanquam in maximum discrimen adductam em cerneret, vultu quammaxime confirmato, ninime metuere, claraque increpans voce, vt hostes exaudirent, redire in prœlium iussit, suo enim issu Albanum cœpisse montem, quo aduersarios doriretur à tergo. Quibus auditis Romani eo uidem audentius in hostem irrumpunt: Aduerarij vero destituti spe, quod putarent se à Metio eceptos consternatissimis animis dedere terga, tque in fugam versi ingentem eo die accepere ladem. Itaque vox illa prudentissimo consilio, nimoque vel maxime confirmato inter acies iactata, victoriam Romano peperit; postquam & Metium quadrigis illigatum discerpendum equis ex permisit, & populum Albanum migrare Romam coegit. Eadem industria inclaruit Ditamus lux Curianorum. Posteaquam enim à rege Artaxerxe desciuisset, & à Pisidianis filium suum interemtū comperisset, infestas copias contra eos duxit. At socero Metabarzane equitum duce metuente, ne generi ausa malo euentu clauderentur, subterfugiens periculum cessit. Ecquis vero socio auxilio recedente non expauesceret? At Ditamus

præ-

præſens huic malo excogitauit remedium. Alt enim voce exclamabat, ſuo iuſſu ſocerum diſce dere, vt nuda hoſtiũ terga adoriatur, ſimul adhor tatus ſuos, vt propere opem ferrent. Sic vero Me tabarzanes medius inter Piſidianos & Ditami mi lites, qui ipſi opem latum venerant, incluſus, cum omnibus ſuis trucidatus eſt.

Nec minus laudis promeruit induſtria Ferran tis Conſalui, qua tempeſtiue admodum vſus eſt iamjam enim cum duce Namurenſi prœlio (quo regi Hiſpaniæ regnum Neapolitanum obtigit) cō flicturus, cum tormenta emitti iuſſiſſet: triſti qui dem nuntio certior factus fuit, puluerem Bom bardicũ ſiue proditione ſiue alio infortunio flam mis abſumtum, nihilo tamen timidior reſpondit Satis bene res habet: certus iam ſum de victoria quę igne triũphali iam indicata eſt. His verbis ma gna ſpe animis militum iniecta omnes reddidit animoſiores.

Sylla copias ſuas à Mithridate repreſſas à fuga reuocauit his verbis omni memoria digniſſimis: Eia, inquit, abite mei milites, ego quidem maneo, vt honeſte vitam profundam: macti virtute eſtis, abire quo placet. At rogati dehinc, vbi dux veſter hæreat, mementote, quæſo, reſpondere ab ipſo Orcomeni relicto vos deceſſiſſe. Tantos autem ſtimulos omnium animis his verbis iniecit, vt à fu ga pede reuocato audentius in hoſtē non niſi par ta victoria irent.

In vltimis bellis Turcarum & Perſarum inter ſeſe, milites mota ſeditione contra Muſtaffam ca pitaneum Turcicum nō verebãtur aſſerere, nolle ſe

e fluuium Cancho transire. Mustaffa rebellibus, quoad poterat, ea die demulsis, postero die equo fluuium ingrediens clara voce ingeminauit: Maledictus omnis, qui stipendia nostri regis merens tranantem me non sequitur. Dicto citius certatim omnes sequuti, quisque pro se inter primos transire contenderunt.

Capvt VII.

De eloquentia alijsque virtutibus, quibus ducem ornatum esse decet.

VERBA quidem iam ante de eloquentia fecimus: at nihil obstat, quo minus & hic eam attingamus. Qua quidem, si dux pollet, maximas res conficit: hac enim militem fatigatum reficit, segnes excitat: timidos consolatur, pusillanimis animum addit. Et summatim vt dicam: Habet eloquentia id instar pharmaci, cuius vsus vbique potest salutaris esse.

Cæterum lubet hic longius aliquanto de eloquentiæ viribus euagari, & quantum ea ad permulcendos hominum animos valeat, exemplis vndequaq; petitis ostendere: præmissis tamen prius veterum de Eloquentiæ viribus sententijs. Sic autem de *communi* ipsorum *Mercurio*, quanquam Ethnico more, Aristides loquitur. Initio, inquit, cum essent recẽs nati homines, magnus inter hos ac reliqua animantia tumultus erat, perturbatioq; super terrã, propterea quod non possent inuicem vti sese: nec enim vlla res intercedebat, q̃ illos cõciliaret: verum qui potentiores erant, opprimebant

bant inferiores, neque ſatis erant idonei, vt reli
quis animantibus reſiſterent: omnibus enim illi
omni ex parte inferiores erant, aliaq; in re ab alij
vincebantur: veluti ab vniuerſo genere volucriū
celeritate: vnde factum eſt, vt, quod ait Homerus
Pygmæis accidere à gruibus, id tum paſſim à ro
buſtioribus auibus paterentur homines. Rurſur
quantum ad vires attinebat, longe ſuperabâtur, &
à leonibus, & ab apris, & alijs item compluribus
atq; hunc in modum ſilentio peribant. Iam vero
quoad munitionem ornatumque corporis non
coruis modo, verum etiam cocleis cedebant, neq;
cuiquam ex ipſo ſuppetebat, quod ad tuendam
vitam erat opus. Itaque cùm ad eum modum in
teriret hominum genus, ac paulatim dilaberetur
Prometheus (vt eſt ſemper hominum ſtudioſus
orator aſcendit in cœlum, mortalium nomine, ne
ille quidem miſſus ab eis, neque enim id tempori
legatos vllos erat cernere, ſed ipſe vltroneus abijt
At Iupiter partim in gratiam Promethei, maxim
qui iuſta poſtulare videretur, partim negotio a
pud ſeſe conſiderato filium ſuum Mercurium iu
bet ad homines deſcendere, Eloquentiam ſecun
adducentem. Edixit autem, vt eam mortalibu
impertiret, non quemadmodum Prometheus, o
mnibus ex æquo ſenſus reliquaq; corporis mem
bra, perinde quaſi theatralem pecuniam diſper
tiens, vt omnes ex æquo eloquentiæ eſſent parti
cipes, non aliter quam oculorum, manuum ac
pedum: ſed vt pręſtantiſſimos quoſque ingenioq;
generoſiſſimo & indole pollentiſſima prędítos de
ligeret, atque ijs demum munus hoc impertiret
vt pa-

t pariter & suam ipsorum & aliorum incolumi-
tem tueri possent. Porro posteaquam iam Elo-
uentia ad mortales peruenisset, cum negotium,
uod habebant cum belluis molestissimum, lice-
it effugere, tum vero desierunt vndequaq; inter
se simultatem exercere, reperto commerciorum
itio: digressique de moribus, alij in aliam orbis
rtem iungebantur: principio quidem sub dio
uentes: post autem, vbi verbis inter se commu-
icassent, & ciuitatem condiderunt, ac distributi
nt, non quemadmodum antea, temere, verum
ordines plebis ac belli duces, sanctisque legibus
m principes, tum Reipublicæ statum institue-
nt: ijs munera cœperunt offerre, primitias, au-
icantes ab oratione, quibus nunc quoque vel
axime gaudere Deos consentaneum est: quan-
quidem hoc contigit, vt primū esse Deos cog-
oscerem us. Hinc deinceps ita creuit homo, vt
ui initio debilis fuerat atque inualidus, postea in
tum tolleretur: quique antea pro nihilo habi-
s ac despectus erat, deinceps factus est omnium,
uæ sunt in terra, dominus: cui, quibus vti liberet,
s esset, non alio propugnaculo sibi parato quam
atione. Hactenus Aristides. Extat consimilis
ud Platonem de Protagora. Quibus consonat,
uod Fabius lib. 2. cap. 17. Deus, inquit, ille prin-
ps, parens rerum, fabricatorque mundi, nullo
agis hominem separauit à cæteris, quæ quidem
ortalia essent, animalibus, quam dicendi facul-
te. Nam corpora quidem magnitudine, viribus,
mitate, patientia, velocitate, præstantiora in illis
utis videmus: Eadem minus egere acquisitæ ex-

Z z trinse-

trinſecus opis, nam & ingredi citius, & paſci, & tra
nare aquas, citra docentem, natura ipſa ſciunt: &
pleraq; contra frigus ex ſuo corpore veſtiuntur: &
arma ijs ingenita quædam, & ex obuio fere victus,
circa quæ omnia multus hominibus labor eſt. Ra
tionem igitur nobis præcipuam dedit, eiusq; nos
ſocios eſſe cum Dijs immortalibus voluit. Sed ipſa
ratio neq; tam nos iuuaret, neq; tam eſſet in nobis
manifeſta, niſi quæ cõcepiſſemus mente, promere
etiam loquẽdo poſſemus. Quod magis deeſſe cæ
teris animalibus quam intellectum & cogitation
quandã videmus: Nam & moliri cubilia, & nidos
texere, & educare fœtus & excludere, quinetiam
reponere in hyemẽ alimenta, opera quædam no
bis inimitabilia (qualia ſunt cærarum & mellis) effi
cere, non vllius fortaſſis rationis eſt. Sed quia ca
rent ſermone, qua id faciunt, muta & irrationabi
lia vocantur. Deniq; homines, quibus negata vox
eſt, quantulũ adiuuat animus ille cœleſtis. Quare
ſi nihil à Dijs oratione melius accipimus, quid t
dignũ cultu atq; labore ducamus, aut in quo ma
limus præſtare hominibus, q̃ quo ipſi homines cæ
teris animalibus pręſtent. Eo quidem magis, quo
nulla in parte plenius labor gratiam refert, id ade
manifeſtũ erit, ſi cogitauerimus, & vnde & quou
que iam profecta ſit orandi facultas, & adhuc au
geri poteſt. Nam vt omittam, defendere amicos
regere conſilijs ſenatũ, populum, exercitũ, in qu
vult, ducere, quã ſit vtile, conueniatq; bono viro
nonne pulcrum vel hoc ipſum eſt, ex cõmuni in
tellectu verbisq;, quibus vtantur oẽs, tantũ aſſe
laudis & gloriæ, vt non loqui & orare, ſed ꝙ Peric
contigit, fulgurare ac tonare videaris? Extat apu
Ga

Gallos inusitata Herculis, quē illi vernacula gentis
lingua Ogynium vocant, effigies, de qua Budęus in
not. ad Pandect. ex Luciano ita refert: Senex apud
los est, ad extremū vsq; occipitiū recaluus, reliqs
apillis, si qui sunt, canis; cute rugosa, & aterrimū
xusta colorem, cuiusmodi sunt nautæ isti senes,
Charontē potius aut Iapetū quempiam ex ijs, qui
pud inferos versantur, diceres: in summa, quiduis
otius, quā Herculem esse conijceres ex imagine.
tq; tali specie cum sit, tamen Herculis ornatum
erit, vt qui tum leonis exuuium indutus sit, tum
auā dextra teneat, tum pharetrā humeris aptatā
ortet, tū arcum læua prætendat, deniq; modis o-
nibus Hercules est. Hæc equidem arbitrabar in
ręcanicorū Deorū contumeliam perperā facere
allos, cū eum eiusmodi fingerent effigie, quo ni-
irum illum talib. picturis vlciscerentur: ꝙ olim
regionem ipsorum incursasset, prædas agens id
mporis, cum Gerionis armenta vestigans occi-
entaliū gentiū plerasq; regiones peruastaret. At
ondum etiam dixi id, ꝙ erat in imagine maxime
ouū atq; mirandū: siquidem Hercules ille senex
gentem admodum hominū multitudinem tra-
t, omnibus ab aure reuinctis. Porro vincula, ca-
nulæ tenues auro electroque confectæ, pulcer-
nis istis monilibus adsimiles, atq; cum vinculis
que adeo fragilibus ducantur, tamen neque de
giendo cogitant, cum alioqui commode pos-
it, neq; prorsus obnituntur aut pedibus aduer-
s trahentem obtrudunt, sese resupinantes: verū
acres ac læti sequuntur ducentem, admirantes,
tro festinantes omnes, & laxatis vinculis etiam

 ante-

anteuertere ſtudentes, perinde quaſi grauiter l
turi, ſi ſoluerentur vinculis. Nec illud quidem p
gebit referre, quod mihi videbatur omniū abſu
diſſimum. Etenim cum nō inueniret pictor, vnc
cathenularum ſummas anſas necteret, videlic
dextera iam clauam, læua arcum tenente, ſumn
Herculis linguam perterebrauit, atq; ex hac re
gatis cathenulis eos trahi fecit: ipſe nimirū ad e
qui ducebantur, vultum ac oculos conuerteba
arridens. Hæc ego cum diutiùs aſſiſtens eſſem c
templatus, admirans, hæſitans: indignans Gall
quiſpiam, qui propius aſtabat, noſtrarum litera
non indoctus, id quod declarauit, cum Græcar
cam linguā abſolute ſonaret, Philoſophus opinc
ex eo genere Philoſophorum, quod apud illos e
fertur: Ego tibi hoſpes, inquit, picturæ illius æn
gma explicabo, nam videre vehementer ad ea
attonitus ac ſtupefactus: Orationem nos Galli n
quaquam arbitramur eſſe Mercurij, quemadm
dum vos Græci: verum Herculi illam tribuimu
propterea quod hic Mercurio longe robuſtior e
titerit. Quod ſenex fingitur, nihil mirere; ſiqui
vna facultas dicendi vel facundia, conſueuit in
necta demum abſolutum vigorem oſtendere.
modo verum noſtri dicunt Poetæ. Hinc videlic
apud nos & Neſtoris lingua melle profluit, & Tr
ianorum cōcionatores lirieſſam educunt voce
videlicet floridam: Nam liria, ſi ſatis commemin
flores appellantur. Proinde, ꝙ ab auribus vinct
ad linguā trahit ſenex hic Hercules, qui nō ali
quam ipſe eſt ſermo, ne id quidē debes admira
qui quidem non ignoras, linguæ cum auribus e
cogn

cognationem. Neq; vero ad cõtumeliam illius illud pertinet, quod ea pertuſa eſt: nam nemini, inquit, & iambicos quosdam verſiculos è comœdijs apud vos diſcere. Siquidem viris loquacibus extrema lingua perforata eſt omnibus. Quin de eodem hanc habemus opinionem, vt quicquid egit, id oratione facundiaq; cõfeciſſe putemus: vtpote virum ſapientem perſuadendo pleraq; ſibi ſubegiſſe. Iam tela illius, nimirum rationes ſunt acutæ, miſſiles, citæ, atq; animum ſauciantes; vnde pennigera dicta vos quoque appellatis, &c. Vſque adeo verum eſt quod Cicero libro 1. de Oratore: Neque vero, inquit, quicquam præſtabilius eſt, quam poſſe dicẽdo tenere hominum cœtus, mentes allicere, voluntates impellere, quo velit, vnde autem velit, deducere. Hæc vna res in omni libero populo, maximeque in pacatis tranquillisque ciuitatibus precipue ſemper floruit, ſemperque dominata eſt. Quid enim eſt tam admirabile, quam ex infinita multitudine hominum exiſtere vnum, qui id, quod omnibus natura ſit datum, vel ſolus cum paucis facere poſſit? Aut tam iucundum cognitu atque auditu, quam ſapientiſſimis ſententijs grauibusque verbis ornata oratio & perpolita? Aut tam potens tamque magnificum, quam populi motus, iudicum religiones, ſenatus grauitatem, vnius oratione conuerti? Quid tam porro regium, tam liberale, tam munificum, quam opem ferre ſupplicibus, excitare afflictos, dare ſalutem, liberare periculis, retinere homines in ciuitate? Quid autem tam neceſſarium, quam tenere ſemper arma, quibus vel tectus ipſe eſſe poſſis, vel pro-

 uocá-

uocare improbos, vel te vlcisci lacessitus? Age vero, ne semper forum, subsellia, rostra, curiamque mediteris, quid esse potest in otio aut iucundius aut magis proprium humanitati, quã sermo facetus, ac nulla in re rudis? Hoc enim vno præstamus vel maxime feris, quod colloquimur inter nos, & quod exprimere dicendo sensa possumus. Quamobrem quis hoc iure miretur, summeq; in eo elaborãdum esse arbitretur, vt quo vno homines bestijs maxime p̃stent, in hoc hoĩbus ipsis antecellat. Vt vero iam ad illa summa veniamus, quæ vis alia potuit, aut dispersos homines vnum in locũ congregare, aut à fera agrestiq; vita ad hunc humanũ cultum ciuilemq; deducere, aut iam cõstitutis ciuitatib. leges, iudicia, iura describere? Ac ne plura, quæ sunt plane innumerabilia consecter, comprehendam breui; sic enim statuo: Viri eloquẽtis moderatione & sapientia non solum ipsius dignitatẽ, sed & priuatorum plurimorum, & vniuersæ Reipublicæ salutem maxime contineri.

Cæterum, vt inquit Cælius lib. 1. c. 31. leuia ista possunt censeri At certe, si consideret qs humanæ linguæ incomparabile donũ, in quo bonitas infinita, inæstimabili munificentia nos, vt legitimos liberos est amplexata, mirari an venerari illud cõueniat, addubitabit. Quantam enim in humanis rebus habet excellentiam; vsu linguæ posse hominem, quæ minus intelligentia consequatur, ab altero tota facilitate percipere, quæque noris ipse, magna tua gloria alijs impertiri? Eximiũ est quod inde profluit emolumentum, parturiente semper animo, quæ vel obseruaris intentissime, vel summo

exco-

excogitaueris ingenio. Neſcire malumus magna pars, quam in id tantis laborib. & curis profeciſſe, vt abdita illatebrataq; velut in ſanctuarijs aut ſepulcro verius, tam pretioſa ſupellectilis munera ſupprimamus. Quid illa in calamitatibus, tanquã oneris præmoleſti alleuatio, cum amicis communicatio? Quid ſecundis rebus incredibilis & geſtiens ille ardor animi eisdem impertiẽdi boni? Deniq; vt rei pretium intelligamus, q̃uam & quanta cõmolita natura eſt, vt decẽter orationis euaderemus cõpotes? Omnium primũ artifex illa in pulmonibus ſpirãdi officina nobilitatis huius præſtat exordia, mox illa ſpiritalis fiſtula, quam etiam arteriam dicimus, ad os producta intimũ velut canali à mente perfectã vocẽ ita ſubuehit, ac excipientis linguæ ita attudit, vt artifici motu, nũc illa in palatũ ſurrecta, nunc alliſa dentib. alioqui barbarũ inſuauemq; ſonũ ſic moderatur effingitq;, vt auribus contingat iucundiſſimus, & vehementia quandoq; detonans altius, imo vero clarius fulgurans, tã potẽter mouet, docet argute, & ad delitias vſq; ita delectat, afficitq;, vt ꝙ de Olympio dictũ Pericle eſt, nõ Græciã modo, ſed vniuerſa fere, valeat permiſcere. Quid vbi in modulatũ cœleſtẽq; exit cantũ, nunc ſpiritu productiorẽ, nunc inflexo varium, nunc diſtinctũ conciſo, copulatũ intorto, vt ꝙ nequeas admiratione conſequi, eſt vbi promittit, reuocat, infuſcat, plenius edit aliqd, grauiꝰ, acutius, vibratius, ſummũ, mediũ, imũ. Propterea ingenioſe ac plauſibiliter mihi feciſſe vidẽtur, qui linguã plectri ſimilem prodidere, chordarũ vero dentes, nares cornibus, queis canenti accinitur.

Quid vero labia, nonne & ipsa in homine pre signem in cæteris rationem habent. In brutis qui dem dentium modo hæc tegumenta sunt & velu procæstria quædam: At nobis etiam in loquend facultate mirabile suggerunt adiuamentũ: inde c mollia carnosaq; à rerum natura effecta sunt. V igitur humana lingua duplici fungitur munere conceptus animi nunciando & saporum vim præ sentiendo, propter eaq; à cæteris disparatur, nec si milis est: ita nec in labijs simplex functio est, se dentes quidem cum decore contegunt plurimo tum locutionem præstant articulatam, ea namq conflatur ex literis, quarum enunciatio plurimum obturbata, detruncata, nec intelligibilis præstare tur, ni ad hanc rationem labra, linguamq; confor masset artificis infinita prouidẽtia. Sunt porro la bia, vt scienter colligit Auicenna, ostij vice ori ad iuncta: quod brutis comparatum creditur, ad ex plendam victus necessitatẽ, in homine promtua rium est rectæ rationis, vt quæ prudẽtia corde cõ ceperit, ea sensu promat oratio. Vnde elegante Apuleius, os esse dicit, animi vestibulũ, oration ianuam, cogitationũ vero comitium. Ambrosiu in Hexamero, id quod supra etiam dictũ est, lin guam, plectrum loquentis appellat, cuius carnẽ, v omnia posset munificentius præstare, opifex Deu struxit rarã, fungosam & mollem, quæ tamen sola vt inquit Cic. lib. 2. de nat. deorum, non potest pe se eloquendi munus implere, nisi acumen suum palato illiserit, nisi adiuta vel offensione dentium vel compressione labiorum. Sed à testimonijs a exempla transeamus.

Py

Pyrrhus dicere solitus est, plures vrbes Cineam oratione subegisse, quam ipse cepisset armis. Erat autē Cineas Thessalus vir magni ingenij, qui audito Demosthene, ad illius æmulationem se contulerat: sed vim præcipue exprimens. Confirmatum itaq; est, quod dicit Euripides: Cuncta sermo conficit, quæcunque ferrum efficere possit hostium.

Orator Aphthonius sæuos carnifices ad se occidendum missos & iam strictis mucronibus irruentes, blanda oratione cōpescuit, vicissetq; crudelitatem eloquentia, nisi vnus ex eo numero, qui eum loquentem non audierat, cæteris iam digressis superueniens, velut aspis incantatoris voce nō audita, virus in illum scelesti ministerij effudisset. Sed quid hominum exempla conquirimus? Vrsos videmus, pardos ac leones, atque alias truces & præualidas belluas blanditijs delinitas, parui domitoris imperium patienter excipere, nexus insuper & minas & verbera: volucres cœlo vagas contra primæuam naturæ suæ legem, humanam societatem anteponere libertati, vitam in vitrulis agere operto capite, præceptoq; etiam patriæ natalis aspectu famem suam nutritoris arbitrio moderari, de illius manibus cibum sumere, vocem iubentis agnoscere, clamoribus obedire, ita ad emittentis arbitrium & reuerti, optimasq; prædas non sibi, sed domino reportare.

Regibus Roma exactis plebs discedens à patribus, iuxta ripam fluminis Acienis, in colle, qui sacer appellatur, armata consedit, eratq; non solum deformis, sed etiam miserrimus Reip. status à ca-

pite eius, cætera parte corporis pestifera seditione diuisa, ac ni Valerij subuenisset eloquentia, spe tanti imperij ipso pene ortu suo corruisset. I namque populum noua & insolita libertate temere gaudentem, oratione ad meliora & saniora consilia reuocauit, senatuiq; subiecit, id est, vrbem vrbi iunxit: verbis ergo facundis ira, consternatione arma cesserunt.

P. Rullus Trib. pleb. aliquando agrariam legem laturus erat populo, in qua cum de diuidendis in capita possessionibus ageretur, cui dubium erat, quin ei populus plurimum inhiaret, & omnia enixurus videretur, vt lex promulgari posset: eam rem, cum senatus permoleste ferret, neque tamen ad eam impediendam modum vllum haberet, Cicero vnus, habita oratione, adeo populi ipsius mentes permulsit atque permouit, vt vltro legem populus repudiaret. Quid enim hoc aliud fuit, nisi esurienti populo persuadere, vt cibum, quem pergratum mordicus apprehenderat, iam dentibus commasticatum, in guttur stomachumq; ne recipere vellet. Vnius igitur Ciceronis eloquentia plusquam totius auctoritas senatus ad impediendam eam legem effecit.

Alexander Magnus, interroganti, quomodo tam breui tempore totius orbis imperium obtinuisset, respondit: Consilijs, eloquētia & arte imperatoria. Illaturi arma Messenijs propter violatas virgines suas Lacedæmonij ab oraculo Apollinis moniti, opem ab Atheniensibus petierunt. A quibus irrisi nil aliud quam Tyrtæum Poetam, ischia debilitatum senemque retulerunt.

Lace-

Lacedæmones autem vt oraculo parerent, exercitui Tyrtæum ducem præfecerunt. Illatis autem armis cum repulsi essent, domumque reuerti rex decreuisset, Tyrtæus carminibus quibusdam recitatis, quibus ad virtutem constantiamque Lacedæmones hortabatur, atque consilia, quibus bellum gereretur, proponebat; adeo omnium commouit animos, vt mutata sententia vel vincere, vel in acie occumbere decreuerint. Itaque alijs abiectis vnius sepulturæ cura suscepta, omnes lacertis suis inscripta sua atque parentum nomina alligarunt: vt, si mori in prœlio contigisset, nominis inscriptio deformata vulneribus & tabo corpora distingueret, vt à cognatis sepulturæ mandarentur.

Ex quibus omnibus satis abunde constat, maximas esse tam bello quam pace eloquentiæ vires, proindeque in vtrauis potentia requiri viros eloquentes, qui vi vocis potius quam Martis, feritatem morum lenire queant. Hæc enim in bello est causa, quo minus in castris ardeat contentio; hæc in Republica est causa, quo minus in vrbe fiat seditio. Maior enim vis est in voce eloquentis quam in pugnantis manu, vti ex superioribus satis apparet.

Neque tamen hæc eloquentiæ soli & per se absque cæterarum virtutum respectu considerate adscribendæ sunt, siquidem hanc necessario comitantur liberalitas, comitas aliæque virtutes, sine quibus nihil habet virium eloquẽtia. Quodsi enim belli præses priuatis cõmodis nimiũ inhiat, omnia susq; deq; feruntur, nec est, vt de militum

con-

conſtantia atque in gerendis rebus alacritate, ce tum quid ac ſolidum ſibi pollicentur. Atq; ex h cauſa fortes & egregij olim imperatores & milit duces, plerunq; gloriam & celebre nomen plur fecerunt quam opes, ſpolia & prædas hoſtiles, di modo tempeſtiue illas colligerent, illaq; conter ti militibus ſuis has reliquerunt. Quo nomine in ſigniter cõmendatur ab Hiſtoricis M. Curius Den tatus, is enim cum interuerſæ pecuniæ arguere tur, cadum ligneum, quo vti ad ſacrificandun conſueuerat, in medium protuliſſe fertur iurauiſ ſeq;, ſe nihil amplius de præda hoſtili in domun ſuam conuertiſſe, cum tamen antea in ſenatu it dixiſſet: Tantum agri cepi, vt ſolitudo futura fue rit, niſi tantum hominum cepiſſem: tantum por ro hominum cepi, vt fame perituri fuerint, niſ tantum agri cepiſſem. Hunc imitatus eſt Paulu Æmilius. Is enim cum Perſeo potentiſs. rege Ma cedoniæ deuicto, Macedonicis opibus veteren ac hæreditariam vrbis paupertatem ſatiaſſet, pe nates autem ſuos nulla ex parte locupletiores fe ciſſet, præclare ſecum actum exiſtimauit, quod ex illa victoria alij pecuniam, ipſe patriæ ſalutem & gloriam ſibi paraſſet. Eadem de Catone perhibẽ tur. Is enim cum Hiſpaniam citeriorem & in hac quadringentas vrbes cepiſſet, de præda, quæ fuit ingens, ad ſe nihil redijſſe affirmauit, niſi quæ ede rit & biberit. Ipſe enim (vti verba ipſius apud Plutarchum recenſentur) cum optimis (inquit) de virtute, quam de pecunia cum ditiſſimis, aut auaritia cum auariſſimis contendere malo. Eodem modo, vt ad exempla recentiora perueniamus,

nus, apparet ex oratione Tamberlanis Tartarorum principis potentissimi, quam ad captum Bajazetem Turcorum tyrannum habuit, eum tam barbarum non fuisse, quin magis gloriam quam spolia sectatus sit. Ita enim captiuum suum, muliebriter aduersam sortem deplorantem, inter alia compellat: Valeat aurum, valeant vniuersa spolia, magnæ diuitiæ tuæ vndecunq; collectæ, quando abest gloria quam maxime expetebam. Ac scribit Iustinus historicus de Scythis, eos victores præter gloriam nihil concupiscere. Quo congruit, quod de imperatore Turcorum Solimano traditur. Inter alia enim quæ in oratione ad Philippum Valerium Magnum, capta Rhodo, habuit, etiam hæc ipsius verba recensentur: Haud enim, inquit, bella gero, vt diuitias & opes comparem: sed ad gloriam, famam, immortalitatem, protelationẽ imperij tuendo. Est enim regis sanguine regum orti proprium, rapere atq; inuadere aliena, non quidem auaritia, sed gloriosa cupidine dominandi, cui cum obstat vicinus, armis & vi eum tollere satis habeo, &c. Extat etiam præclara vox Sanctij, Nauarrorum regis, in oratione, quam M. Antonius Muretus in oratione quadam ad Pium IV. Pontificem Rom. nomine Antonij Borbonij, regis Nauarræ habuit. Cum enim deuictis triginta barbarorum regibus, qui Castellæ regnum in Hispania duce atq; imperatore Smaragdo occupauerant, milites omnes vnanimi consensu Sanctiũ obsecrarent, vt quantũ sibi ipse vellet, ex omnibus rebus sumeret, nemoq; esset in vniuerso exercitu, qui non ita sentiret atque prædicaret: quan-

tam-

tamcunque ſibi partem ex ijs vel depoſceret, v
etiam ſuo iure ſumeret Sanctius, nunquam ta
tum ad eum peruenturum eſſe, vt non mult
plus ipſius virtuti præclariſque factis deberetu
Ille alacri vultu, cum gratam ſibi illam eſſe ex
ercitus voluntatem ſignificaſſet, Non me, inquit
barbaricarum opum cupiditas, vt in hoc bellum
ingrederer, aut in prima acie ſtans corpus meum
telis hoſtium obijcerem, induxit: Chriſtian
mihi pietatis ardor, & huius pulcerrimæ regio
nis ab iniuſto immanium belluarum dominatu
vindicandæ ſtudium, faces ad eam rem & ſtimu-
los ſubdiderunt. Nunc cum id, quod volui, di-
uino beneficio, & veſtra, milites, virtute con-
ſecutus ſum, non committam, vt maiori animo
videar armatorum & ſtantium copias, quam in-
ermium & iacentium ſpolia contemſiſſe. Or-
namenta iſta ſint primum immortalis Dei diuo-
rumque templis ac delubris, vt partim in ſacra-
rijs repoſita, partim à tholis pendentia propa-
gent in omne tempus memoriam noſtri, poſte-
roſque noſtros ad ſuſcipiendam ſemper magno
animo religionis noſtræ defenſionem exſuſcitent:
ditent cætera egenos & exhauſtos, pro ſuis quem-
que meritis, milites, vt cum iuuentutis ſuæ fir-
mitatem in periculis & laboribus conſumſe-
rint, habeant olim, quo ſenectutis infirmitatem
in tranquillitate atque in ocio ſuſtentare poſſint.
Ego quidem, quod ad me attinet, præter has
catenas, quas ſpectantibus adiuuantibuſque vo-
bis perfregi, atque perrupi, & præter illam gem-
mam, quam meis manibus deiectam illic iacen-
tem

em videtis (hæc autem dicens, oſtendebat illis roſtratum & in ſanguuine ſuo exanimem Smaagdum) nullam omnino mercedem, nullum ræmium poſtulo aut appeto. Ergo ad conſerandam tam nobilis victoriæ memoriam, ſimulue & incitandos ſucceſſorum ſuorum animos & ſe poſtea catenas pro inſignibus geſtauit, & initiuit, vt ijſdem inſignibus cæteri poſt ſe reges terentur. Ac quoniam eo in prœlio præcipum, quem dixi, barbarorum ductorem Smaragum ſua ipſe manu obtruncauerat, eiuſdem noinis gemmam medio illarum catenarum comlexu voluit contineri. Recte itaque Bodinus ex ntentia Ariſtotelis, principem inſtituendum utat, vt ſolida veraque laude paſcatur, in eaque nſim adoleſcat, qui ſi gloria, inquit, non erit ontentus, in tyrannum euadet. Quæret enim pes ac voluptates, hinc ad rapinas & ſtupra conertetur. Si vero gloriæ cupidus erit, non modo famiam ac vitæ turpitudinem fugiet, ſed etiam telliget, verum decus in ſola virtutis actione rſari, qua quidem regat improbos, tueatur boos, factaque fortium & ſapientium laudibus ac æmijs, cum improborum ignominia ſempitera, proſequatur.

Pleriq; ſane noſtro tẽpore ita ſunt affecti, vt neecto ac ſepoſito publico emolumento, priuatæ i augẽdæ ſolũmodo ſtudeãt. quo fit, vt res Chriianorũ afflictior ſit quã exiſtimãt; cũ tamen illis mentẽ venire deberet id, ꝙ Pericles apud Thudidẽ prudẽter ita monet: Nã cũ euertitur patria, cui priuatim bene eſt, nihil tamen minus & ipſe euer-

euertitur; cui autem male, is in illa proſpere ag te, multo magis incolumis eſt. Quo etiam reſpex Cæſar in oratione ad ſuos legatos & cẽturiones, pud Dionem: Ac priuatim, inquit, quidem nem omnium ita poteſt lætis rebus vti, vt non ide cum republica corruente pereat: at Reſp. ſi pro ſpero ſucceſſu vtatur, etiam priuatorum omn poteſt calamitates ſubleuare.

CAPVT VIII.

Vtrum potentia mari præſtantior ſit ea, quæ terra habetur.

HACTENVS ea tractauimus, quæ a augendum populum & roborandun valent: comparate nunc loquamur cõ ferentes primum potentiam marinam cum terreſtri, deinde vero peditatũ equitatum.

An marina prꝗſtet terreſtri, vt nec quꝗſtione ſi nec ſolutione digna forſitan eſſet, niſi ſcrupulum inijceret illud vulgare, quo dicitur, eum qui mar dominatum obtinet, facile eundẽ in arido quo que atq; continenti obtinere poſſe; id quod tamẽ neq; cum communi ratione neq; cum experientia conſonat, imo plane repugnat. A ratione abit: quia potentia terreſtris non indiget marina: hæc vero omnino illam requirit. Terra enim ſuppedi- tat arma, populum, apparatumq; bellicum: quid quod potentia terreſtris vtiliter adhiberi poteſt marinæ, marina vero terreſtri non item?

Hinc perpetua rerum ſerie edocti ſcimus, nullũ imperium, quod marina potentia ſtetit, late ſe in

aridum

idum extendisse: vt nec ipsorum Candiotarum, ui, vt Aristoteles sensit, natura ad dominium aris videntur facti: siquidem primi fuerunt, uibus inuentum rei nauticæ tribuitur. Idem iam conuenit in Lydios, Pelasgos, Rhodios, hœnices, Ægyptios, Milesios, quamuis suc- ssiue maris dominium habuerint.

Contra vero planum est, ampla continentis nperia mari, quoties lubuit, potita. Romani rrestribus suis copijs intra quadraginta dies, in- uctissimam classem in mare duxerunt, & ali- a postea, qua Carthaginensibus maris domi- um ademerunt. Iulius Cæsar nudus quidem at ab apparatu nautico: at vrgente necessitate tra biennium tanto erat instructus, vt Venetos m temporis maris dominos debellatos eijceret: itanniam maiorem ad deditionem compulsam ctigalem redderet: Pompeiumque, qui copijs rrestribus potens admodum erat, vinceret: quo uicto nunquam deinceps prælio nauali pugna- :. Ab eo tempore, quo imperium Romanum oascere cœpit, maris imperio inprimis potiti erunt Vandali, Saraceni, Turcæ: qui omnes rbari, procul à mari nati, ventorumq; ac rerum ualium prorsus imperiti fuerunt. Adiuti vero rrestri potentia principio quidem portus, at tē- oris progressu ipsas etiam insulas occuparunt. andali enim ex Hispania in Africam sub rege enserico traijcientes Siciliam adorti, atque ir- entes in Italiam, regione illa deuastata nemine sistente Romam, imperij metropolin, depręda- ntur. Eodē modo Saraceni Africa & Asia domi-

tis facile in omnes insulas incursiones fecerũt, a
flictaq; Cõstantinopoli plurima ex parte nostr
ditiones deprædati sunt. Turcæ copijs suis terr
stribus etiam mari potiti sunt,adeo vt abhinc ce
tum annis naues eorum nemine impediente hi
inde in mari cursitare conspiciantur.

In bello Indico duo erant Portugalensibus du
ces,ijq; insignes,Franciscus de Almeida & Alfo
sus Albukercensis, qui in illis bellis vehement
dissentiebant. Dux. n. de Almeida nõ laborab
in occupandis vrbib.& regionibus:cõsilium eni
erat, ingenti copiarũ naualiũ manu dominiũ m
ris acquirere,& sic omnia cõmercia captare:cog
req; mercatores & principes, quibus mari iter
commercia essent,vt tributa penderent. At Alb
kercensis re exactius pensiculata animo statueb
vel vnica tẽpestate posse omnẽ illam classem n
ualem plane interire, aut alio casu affligi, qui n
tantum partam gloriam & auctoritatem adim
ret, sed etiã imbelles maris dominos, vtpote te
restri potentia destitutos,redderet. Occupatis it
que Malacca & Ormus,pollentissimaq; vrbe Go
ad quam præsidio Portugalensium obfirmata
tutam nauibus stationem extruxit, infideliu
conuersionem mirum in modum iuuit. Iure ita
fundamenta dominatus, quem in India exerce
Portugalenses,ipsi sunt accepta referenda. Nisi
nim metropolis Goa lignis, ære, milite, armis
commeatu copijs naualibus opem tulisset, n
potuisset fieri,vt tanto tempore Portugalenses
medio hostium inclusi durarent.

Non equidem diffiteor, quin aliquid terrest
potei

otentiæ ex marina accedat: non quidem ſuppetando robur & vires: ſed celeritatem expediens promouendo. Quo enim terreſtres copiæ mares, eo ad itinera ſunt tardiores & ineptiores. ifficulter exercitus, difficilius frumenta, difficime vero apparatus bellici coguntur. Itineribus olixis abſumuntur equi, affliguntur milites, ob ontinuam aeris mutationem. Quinetiam omnia aioribus conſtant ſumtibus terra quam mari. xemplo nobis eſt Turca, qui Conſtantinopoli d Vngariæ limites aut Perſiæ viciniam quoties euenit, in regreſſu deinceps non tantum fere oimam æſtatis partem inſumit, ſed etiam optium exercitus florem varijs caſibus deperdit: vt cro damnum ſi non ſuperius, at minimũ par ſit. Ideo itaque labores alleuat apparatus nautiis, quia facilius omnia ttansferuntur. Breui enim pore ingens exercitus vna cum alijs impedimẽs procul aſportari poſſunt: & qui mari dominar, multis in locis hoſtẽ nihil tale opinantem adiri, reprimere & conſilij ancipitem reddere poſt. Hinc illud Coſmo Medices familiare: Non abendum potentem, qui potentiæ terreſtri non mul etiam naualem habeat coniunctam.

CAPVT IX.

Vtrum præſtet equitatus an peditatus.

VERE & breuiter vt dicamus, aſſero, peditatum equitatu meliorẽ & vtiliorem: vtpote ad plura negotia cõmodiorem. Primas tamen dabimus equitatui in lanitie, quod plerunq; copiæ equeſtres in planie palmas & victoriam reportant.

Ad oſtendendam aſſertionis veritatem addu
Xanthippũ: qui animaduerſa commoditate P
nici equitis & elephantorum, de monte ijs in p
nitiem deductis victor euaſit. Sic plurimas vict
rias peperit Annibali equitatus, cum in plani
pugnaret. Hinc Fabius Maximus è montib. alijs
locis, in quibus ab equeſtrib. copijs minus ipſi m
tuendum erat, nunquam ſeceſſit.

Immediata quidem cauſa victoriarum Tur
contra Chriſtianos in eo ſita eſt, quod Deus ſu
caſtigat & punit, proxima vero, quod equitatu
ille ex loco plano confligere iubet. Multis perſu
ſum eſt neruum rei bellicæ Genizaros Turcis eſſ
ſed fallunt & falluntur. Ante enim, quam imp
rator Turcicus Genizaros nutriuit; occuparũt B
thyniam, traiecerunt Helleſpontũ, Philippopolir
& Adrianopolin expugnarũt: Principes Seruia &
Bulgaria eiecerunt: Bis potiſſimũ, & rege Sigiſmũ
do multoties, Chriſtianos vicerunt. Ab eo autem
tẽpore, quo Genizaros alere cœperunt, grauiſſim
ſæpius accepta clade attriti fuerũt, à Ladiſlao reg
Poloniæ, Ioanne Huniade, Georgio Caſtriotta
Vſuncaſſano rege Perſię, Mammaluchis, Matthi
Coruino rege Vngariæ, fœderatis principibu
Chriſtianis & hodierno rege Perſiæ.

Dicas quidẽ, à Genizaris pugnas iam collapſas
reſtitutas victoriamq; hoſti tanquam è manibus
ereptam: at ſurdo fabulam Genizari enim prope
ducem ſuum adſtantes hoſtem continuo prœlio
iam fatigatũ integri & necdum defatigati inter-
dum fugant: in quo ſane ꝙ admiratione dignum
conficiant, non video, quippe quod idem etiam

quæ-

uælibet ſiue peditum ſiue equitum turmæ, viri
us ſuis adhuc conſtantes, æque facili, ſi non fa-
liori præſtare negotio poſſent. Quid eſt ergo
ndè, vt Genizaros, qui numero plerunque duo-
ecim aut quadraginta millia non excedunt,
hriſtianus princeps, qui tot numero milites ſub
exillis ſuis habet, ſiue ij ſint Germani, ſiue Hel-
etij, ſiue Hiſpani, ſiue Itali, ſiue Guaſcones,
ktimeſcat? cedat? viribusne corporis an animi?
ane Chriſtianorum peditatus ſemper Turcicum
dæquauit. At, inquis, fuſi ſumus, fugati? Fa-
tum id eſt per equitatum, qui meliore loci cō-
itione captata viarum aditus interſepſit, conſi-
a noſtra interuertit, commeatus aut prohibuit,
it abſtulit, auxilia moratus eſt, fatigauit, truci-
auit: id quod viderunt noſtri Varnæ, Nicopoli,
lugacchij, Execchij, Liuenzæ & alibi. Contra
ero experti aliquoties ſumus, Turcas, qui ple-
unq; alios pedites bene inſtructos vicerunt, aut
ctos aut diſiectos eſſe ab ijs, qui equitatu fuerūt
ires, puta, à Mamaluccis, Polonis, Moſcouitis,
erſis, alijsque.

Equitatu itaque peditatus in planitie inferior
t: ſed nec hic omnino eo carere poſſumus: At
perior in ſexcentis alijs, vbi equitatus plane eſt
utilis. Mari enim victoria omnino à pedite de-
endet. Vtriusq; ſane vſus in pugnis & velitatio-
bus magnus eſt, maior tamen peditatus. Siqui-
em pluribus in locis, in montibus, ſyluis, vineis,
llibusq; vt & in oppugnationibus & defenſio-
ibus vrbium nullus aut ſane perexiguus vſus eſt
quitatus.

Hinc multa experientia comprobatum, copias magno equitatu, at pauco pedite in planitie hostem fugasse, pauca in cæteris memoratu digna gessisse. Hostem enim, qui in vrbes & munitiones tuto se recipit, neq; obsidione, neq; alia vi premere vnquam nec expugnare potuerunt. Experti sunt Parthi in bello cõtra Crassum & M. Antonium. Senserunt hoc idem Persæ olim imperium Romanum debellaturi: & nostro seculo in bello contra Turcas. Nam in vltimis bellis, vt cætera omittam, Persarum rex vtpote equitatu superior & melior maxima damna Turcis passim attulit in planitie, at destitutus magno peditum agmine, nihil obfirmatum & munitum coercuit: neque Turcam e vrbibus nuper occupatis alijsque munitionibus quo confugerat, eijcere valuit. Quamobrem aio in planitie peditatum equitatui præstantia longe imparem, at in alijs, vbi equites nullo modo peditatu carere possunt, vtiliorem & præstantiorem.

Finis libri decimi & vltimi.

IOAN

IOANNIS BOTERI DE VRBIVM ORIGINE, MAGNITVDINE ET SPLENDORE, ſuccincta & abſoluta Apodixis.

LIBER PRIMVS.

CAPVT I.

Quid ciuitas, & quæ magna dicatur; & quibus rebus moti homines primum cohabitare cœperint.

CIVITATEM hoc loco intelligi volumus collectam ciuium multitudinem, cui propoſita eſt tanquã extrema ac finis, rerũ omnium ſatis magna abundantia: cuius & origo ad viuendũ, & inſtitutio ad bene viuendum refertur, vti Ariſt. 1. Polit. definit. Congregantur enim homines propter acquirenda neceſſaria, viciſſitudinaria inter ſe acquiſitione. Nam bene viuere volentibus plura exiguntur, quæ tamen per homines vnius ordinis procurari omnia non poſſunt. Cumque ſex potiſſimum, iuxta Ariſtotelem, valde neceſſaria ad omnem ciuitatẽ requirantur,

quæ nominatim ſunt, alimonia, artificia, arm
pecuniæ, ſacra, iudicatio. Colligitur, quod in v
be neceſſario requirantur agricolæ, artifices, mi
tes, opulenti, ſacerdotes & iudices, vt Seſoſtris r
Ægypti primusque auctor huius partitionis oli
præclare docuit. Cibi comparatio ad agricolas
paſtores, inſtrumentorum confectio ad artific
armorum vſus ad milites, diuitiarum ſuppeditat
ad locupletes, ſacrorum procuratio ad ſacerdot
ſolum, iudicatio & ad tribunales iudices, & ad c
riales ſenatores conſultoresq; pertinet; nã cõſu
tare eſt de rebus honeſtis & vtilibus iudicare: hę
inquã, omnia ſunt adeo neceſſaria, vt ſine illis ciu
tas nullo modo conſtare aut florere poſſit. Nã ſin
victu & alimento ciues non viuunt, ſine inſtru
mentis artes non exercentur, ſine armis nec con
tumaces & ſeditioſi in ordinem cogũtur, nec ho
ſtium impetus & iniuria propulſatur; ſine vi pe
cuniæ nec ſplendor domeſticus, nec decus vrbis
nec ſubſidium rei militaris quæritur; ſine ſacerdo
tio nulla religio, ſine religione nullus Dei timor
ſine timore Dei nulla iuſta actio, nullus probe vi
uendi ordo in ciuitate manet: quid multis? Sine
iudicio & iudice, tribunalia, leges, nec non ipſ
iuſtitia ſilent, omniaq; male ſuccedunt & peruer
tuntur omnia. Vnde recte Iſocrates, Ciuitatis
inquit, felicitas non magnificis murorum ſtructu-
ris, neque ciuium numeroſa multitudine vel quę-
ri vel contineri poteſt, ſed ſapientibus ac mode-
ratis Reipubl. gubernantibus. Atque ea demum,
vt idem Iſocrates de Pace inquit, ciuitas felix no-
minanda eſt, non quæ ex promiſcua hominum
multi-

multitudine multos ciues temere colligit, ſed quæ antiquiſſimas & primas familias maxime conſeruare ſtudet. Hi etiã viri in præclaris habendi ſunt, nõ qui potiti imperijs ſæuitiam in ciues exercent, aut maiores opes ac potentiam, quam par & æquũ eſt, habẽt: ſed qui maximis honoribus digni ſunt, & illis tamen contenti viuunt, qui populi voluntate ipſis contigerunt. Nam tali auctoritate nemo ſiue priuatus, ſiue magiſtratus, neq; honoſtiorem, neque tutiorem, neque pretij maioris aut magis expetendam ſuſcipere queat. Atque hi ordines, quos diximus, diuerſi, ſeu communicationes officiorũ multiplices, quæ nihil aliud ſunt quam pluralitas & diſtinctio partium ciuitatis, ad conſeruationem vitæ factæ ſunt. Habent enim humanæ res ſe inuicem vt catenæ circuli, qui mutuo amplexu hærent, ſeque inuicem ſequuntur: quod ſi vnũ ex eis, quemcunque tandem attrahas, tota catena cum ſuo principio conſequetur: ita etiam quicquid in vitæ negotijs tibi ſumas, reliqua neceſſario ſequi ordine cõtinuo ſuccedentia deprehendes. Verbi gratia, ſi quis agriculturæ ſtudeat, annon oportet prius haberi artem fabrorũ lignariorum, & ante illam ærariorum? quam rurſus metalla fodientium ars præcedat opus eſt: Item qui fodinis vacant, ruri vt degere poſſint, corpore tegãtur neceſſe eſt, ad quod textores ac domus ſtructores requiruntur. Similiter & alia omnia ſi quæras & ſcruteris, inter ſe connecti reperies.

Porro, magnitudinem ciuitatum hic non eam, quæ ſpatioſo mœnium ambitu cenſetur: ſed eam, quæ à numero & præſtantia inhabitantium ciuiũ

nominatur, intelligo. Id quod hoc loco comm
nefaciendum putaui, hæc enim ignoratio Carth
ginensibus olim maximæ fraudi fuit. Nam cum
senatu Romanorum de Carthagine exscindend
decerneretur, peruulgata fama, Carthaginens
legatos Romam miserunt, ne vrbem rerum an
gestarum gloria clarissimam, ac vrbis ipsius Rom
decus, monimentumq; victoriarū illustrium del
rent. Nihilominus re diu multumq; in senatu ag
tata, decretū est, ad imperij Romani salutem de
leri Carthaginē oportere, tum propter loci oppor
tunitatem, tum etiam propter Pœnorū perfidiam
qui iam Romanorū socios bello lacessiuerant; &
finitimos populos latenter ad defectionem inui
tabant. Posteaquam ita decretum esset, legati Car
thaginensium in senatum venire iubentur; quib
responsum est à Consule, vt in fide senatus popu
liq; Romani permanerent, obsidibus trecentis ac
nauibus populo Romano datis; ciuitatem Cartha-
ginēsium saluā fore, iura, priuilegia, immunitates
easdem habituros, quib. antea semper vsi fuissent.
Legati accepto respōso domum læti redeunt. In-
terea Scipio Africanus iunior accepta classe Car-
thaginem mature proficisci iubetur, & vrbē ferro
flammaq; delere, saluis ciuibus ac rebus omnibus,
quas ex vrbe exportare possent. Scipio Censorinū
legatum mittit, qui posteaquam obsides vna cum
nauibus Carthaginensium recepisset, iussit popu-
lum vniuersum Carthaginensem ex vrbe excede-
re: sic tamen vt quæcunque vellet, exportare, vr-
bemq; à portu remotiorem condere liceret. Car-
thaginenses, imperio ducis perterrefacti, fidem se-
natus

natus populiq; Romani appellant: quibus responsum est, populum Romanum semper fidem coluisse, & quæcunque legatis eorum promissa essent, præstitisse; ciuitatem vero mœnibus vrbis minime contineri. Ita Carthaginenses verborum ambiguitate decepti vrbem totius Africæ pulcerrimam ardere, & solo æquari viderunt. Ita sæpissime legati iuris fęcialis ac legum imperiti, in pacis actionibus fœderibusque feriendis grauissime peccant.

Cæterum variæ semper fuerunt causæ, quibus permoti homines societatem ac cohabitationem mutuam inierunt. Cum enim humanæ societatis ratio ita comparata sit, vt homines & ordine & vitæ studio dispares sint atq; dissimiles. Alij enim sapientia & æquitate præstant, diuinaq; mentis acie & excelso, singulari sapientia & industria prædito animo donati sunt, quo qd vniuersitati expediat & videre prudẽter & perficere cõstanter possunt. Alij vero nõ tanta virtute excellunt, alacritate tamen & inuicto animi robore firmati sunt, aut ad arma tractanda, communesq; iniurias propulsandas, aut ad eas artes persequendas, quib. in rebus magnis Reipubl. vsui esse possunt. Alij locorum amœnitate affecti sociantur ac sedulo terram colunt. Alij deniq; fabrili artificio aliquid cõficiunt, variaue tractant commercia earum rerum, quę ad communem vitam cultumue pertinent. Sic enim diuino consilio effectum est, vt dum pro se quisq; cæteris auxilium fert, & vicissim aliorum artibus atq; facultatibus seipsum tuetur, ius illud humanę societatis & coalescat & sanctum permaneat. De quibus omnib. sigillatim in sequentibus agemus.

Capvt II.

De ijs, qui ad viros diuina mentis acie atq; excelso animo præditos confluxerunt, & ciuitates atq; oppida extruxerunt.

AIN absque omni dubio primus ciuitates, oppida atque villas extruere cœpit. Quanquam de hac re Poetæ, quos etiam Cicero sequitur, suos corymbos intexant fabulis, in hanc sententiam scribentes Olim genus humanum in montibus atque syluis erat dissipatum, cum nullis esset ciuilibus institutis aut domesticis moribus excultum. Excelluit autem maxime tunc vnus & alter eorum, quos natura finxerat ingenio & prudentia præstantes, qui dispersam illam multitudinem vnũ in locum cógregauit & ex immani agrestique vita ad humanitatem & honestos mores excoluit. Id quod homines doctissimi fictis fabulis memoriæ prodiderunt: Orphei cantu syluas ferasque omnes vnum in locum confluxisse, voluptate illa eximia commotas. Sic etiam traditur Amphion, cantus suauitate lapides impulisse, quo vellet, vnde vellet, deduxisse: quo significarunt, homines illos agrestes atque feros, qui vel ingenij stupore, vel immanitate morum, lapidum atque ferarum instar haberent, paucorum ingenio fuisse moribus humanis & ciuilibus institutos. Hoc opere Theseus, qui primus Athenienses per pagos dispersos in vnum locum compulit, & legibus ac institutis deuinxit, est immortalem gloriam consecutus. Vt nihil interim dicam de illis, qui Theseo longe vetustiores exti-

xtiterunt, à quibus ciuitates fuerunt initio con-
itæ & constitutæ. Inde igitur cœperunt homines
ntelligere, quantum generosus animus & excel-
us humilib. anteiret. Tantaq; extitit virtutis ad-
miratio, vt quamdiu in vita manebant ij, à quibus
beneficium illud acceperant, omnes illis sui regẽ-
li potestatem trãderent: mortuos vero diuinis
honoribus afficerent: eorumque liberos omni ca-
itate amplectendos statuerent. Primum moue-
bat homines recens memoria principum, à quib.
am multis obstricti fuerant beneficijs, eorumq;
posteritati gratiam referendam esse putabant. De-
nde vbi experientia didicerunt, inesse in liberis
paternam effigiem, nõ tantum corporis lineamẽ-
is, quantum animi indole euidenter expressam:
am non solum parentum memoria, sed etiam in-
dolis admiratione prouocati, gentem illam præ-
cipue coluerunt, eique Reipubl. gubernacula li-
bentissime tradiderunt. Fuit enim priscis illis ho-
minibus maxime persuasum, virtutem paternam
n posteritatem infundi, morumque præstantiam
esse claræ gentis indicem: quod est ab Euripide sa-
pientissime dictum:

Egregia dignitatis indolés, nota
Insignis est nobis, generis amplissimi.

Hæc autem opinio tantum valuit apud anti-
quos, vt qui maximo loco natus esset, eundem
continuo sperarent maxime fore virtutibus exor-
natum. Quodsi cuiusquam virtus adeo esset ad-
mirabilis, vt extra communem hominum sortem
posita & collocata videretur: is humana cũcta de-
spiciens, seque longe inferiora reputans, originem
suam

ſuam ad Deos auctores referebat. Hoc autem v
poſſet multitudini perſuaderi, non tantum impe
ritia atque ſuperſtitio, quibus illa rudis antiquita
obligata erat, quantum virtutis admiratio facie
bat. Fiebat enim illis veriſimile, diuino ſemin
ſuſceptum eſſe, quem cernerent diuinis virtuti
bus eſſe cumulatum. Hinc illi priſci Heroes ex
titerunt, quib. Homeri Ilias referta eſt: inter quo
nemo erat, qui non Deorum aliquem in ſuis gen
tilibus numeraret. Quæ opinio etiam effecit, v
Theſeus, de quo ante diximus, Neptuni filius ha-
beretur; Romulus item Martis. Alexander autem
Magnus ſe multis poſt ætatibus Iouis filium dici
concupiuit: quod etiam de Scipione Africano ex-
iſtimatũ eſt. Fuit enim de illo viro, rumore quo-
dam vaniſſimo diſſipatum, quod prius in Ale-
xandro Magno vulgatum fuerat: Nempe, anguem
immanem perſæpe viſum in matris cubiculo: eũq;
hominum interuentu repente ex omnium oculis
elapſum, neq; poſtea vnquam comparuiſſe. Inde
conſecuta eſt opinio eiusmodi, anguis illius con-
cubitu, Scipionis matrem grauidam eſſe factam.
Quis vero eſt tam ignarus omnium diſciplinarũ,
vt iſta vera eſſe in animum inducat. Verum iſtud
ab ea opinione minime falſa natum eſt, quæ ma-
gnam virtutem & excelſam magnis & claris nata-
libus aſſignat. Hinc iam facile poteſt perſpici,
quanto in honore fuerit apud priſcos illos homi-
nes inclytum genus & excellens. Et merito qui-
dem. Nam ſi quid in illa ætate extitit præclare
geſtum dignumque memoria ſempiterna, pluri-
mum ab hoc ordine geſtum eſt, quod ſatis eſt ma-
nife-

nifestum vetera ſcripta memoria repetenti. Quis neget Heraclidarum gẽtem ita magnitudine animi præſtitiſſe, vt Pelopidarum potentiam copijs exiguis fregerit, & rebus Atticis in vltimum diſcrimen adductis ſæpe lucem attulerit. Quid hic Perſeidas referam? Quid Æacidarum res immortalitate digniſſimas? Iam ſi te Athenas animo conuerteris, vt res memorabiles videas, quæ ab illa ciuitate geſtæ ſunt: omnes maxima ex parte videbis, à viris maximo genere ortis, & maiorum gloria concitatis editas eſſe. Vt enim reges prætermittam, quos ſingulari virtute fuiſſe conſtat, certe Cliſthenes qui tyrannidis delendæ princeps extitit, Miltiades, Cimon, Ariſtides, Pericles, & multi præterea, quos infinitum eſſet recenſere, à quibus tam multa ſuſcepta ſunt facinora, tum contra Barbaros, tum etiam aduerſum Græcos, omnes iſti ferme in ampliſſima familia nati ſunt. Idem etiam apud Thebanos & Spartiatas, & innumerabiles alias nationes accidiſſe comperies. Hæc vero omnia eo ſpectant, vt appareat, extitiſſe omni ætate viros quosdam egregios, ad quorum nutum & præſcripta omnes ſuas actiones cæteri conformarunt.

In Braſilia hodie adhuc priſco illo ac ferino more victitant incolæ. Ibi enim tenebroſarũ ſpecuum inhoſpita receptacula inhabitant, quas vel arborum ramis aut ſtrue lignorum, vel palmæ arboris frondibus ac folijs, ei regioni nõ ignotæ, ruditer contegunt, atq; ita diuerſiſſimis mapalibus ab inuicem ſegregati, dum occultis ſpelæis, ferarum in morem degũt, in beluinos etiam mores ab incu-

incunabulis degenerant; quo fit, vt tam difficul ter rudimenta Christianæ religionis admittant oleumque fere ac opera in erudiendis ipsis tam in fidei negotio quam etiam in moribus perdatur Quamobrem Portugalenses ipsique adeo Iesuitæ eos è spelæis quasi protractos in vnum cogunt, ac tum demum religione & moribus feliciter imbu unt, id quod antehac præstiterunt Pernambucci Pyratiningæ, il Santo Saluatore, il Porto Securo a lijsque locis pluribus. His annumerari possunt ci uitates à laudatissimis potentissimisq; principibus extructæ, ad quas inhabitandas peregrinos vnde quaque populos adsciuere. Sic Græci & Phœnices. Alexander Magnus alijq; reges ac principes quã plurimas vrbes de nouo extruxerunt, certaq; no mina indiderunt. Hinc illæ, Alexandriæ, Ptole maides, Antiochiæ, Lysimachiæ, Philippopoles, Demetriades, Cæsareæ, Augustæ, Sebastiæ, Agrip pinæ, Manfredoniæ, & nostra ætate Cosmopolis & del Sole.

Cæterum post Alexandrum Magnum, qui vltra septuaginta vrbes extruxit, rex Seleucus in extru ctione vrbium nemini cedit, qui præterquã quod tres illas in honorem vxoris, Apamias, ac quinque in memoriam matris, Laodiceas, quinetiam quin que in sui ipsius monumentum ac memoriam Seleucias, dictas, præter has vltra trigin ta vrbes magnificentissime ex truxit.

Capvt III.

De ijs, qui, ad facilius propulſandas iniurias, lares in eundem locum conferunt.

INEVITABILI quandoq; neceſſitate coguntur homines, modo vitæ ac fortunarum ſuarum cura eos tangit, alibi ſedes ſuas figere, aliorumque auxilijs ſe mu-
te, potiſſimum vero gliſcentibus tumultibus
llicis, è quibus plerunque damnum irrecupera-
e, vitæque ac fortunarum pariter iactura, niſi
ture declinetur, fere imminet.
Atq; huc referuntur potiſſimum montium an-
ctus, paludoſæ ſyluarum ſolitudines, inſulæ
amminimum inacceſſæ, quippe quæ certiſſi-
im afflictis præbent refugium. Poſt vniuerſale
id orbis diluuium, tempore Noæ, cum time-
it homines iterum periculum inundationis, ſo-
rios receſſus in mōtium fere cacuminibus pe-
unt, alij altiſſimas turres pyramidum inſtar ex-
xerunt, fore ſperantes, vt ſi qua denuo inun-
io terram obrueret, ipſi periculum hac ratio-
effugerent. Cum autem alterius futuri diluuij
tus, de quo fruſtra erant ſolliciti, ex ipſorum
mis paulatim aboleretur, tum demum de ca-
ninibus montium in planitiem ſe cōferre cœ-
unt, vbi ex ſingularum familiarum radicibus,
is Deus immortalis conſeuerat, quaſi ſtirpes
num fuerunt propagatæ, quibus domicilia te-
que ſibi, vt ab iniuria cœli ac ferarum animan-
n, tutiores eſſent, ædificare neceſſe fuit: & cum
am multitudinē excreuiſſent, vt eadē regione

BBb conti-

contineri non poſſent, quippe domiciliorum c
iunctione, vicos; deinde vicorum continuatio
pagos auxiſſent;alio proficiſci ac nouas ſedes qu
rere oportuit. Itaq; locis ac regionibus, generis
proximitate disiuncti, cum nullis imperijs ac le
bus tenerentur, vti quisque vi ac robore cæte
præſtabat, ita finitimos de locis ac domicilijs c
pellere, aut fontis ac loci amœnitatē eripere, a
de paſcuis deijcere conabatur. Ea vis à valentio
bus illata, fecit, vt imbecilliores loca natura te
ac munita conquirerent;aut arte ac prudētia m
nirent, vt ſe, liberos, vxores, familiasque ſuas
aliorum iniurijs, foſſa, vallo, mœnibus deniq
tuerentur: inde oppida vrbesque conſtitutæ.
enim de rege Seruio ſcribit Dionyſius, in lo
montanis firmiſſimisque collibus perfugia qu
dam diſpoſuiſſe, quæ Græci pagos appellant, q
ſe agreſtes ex agris per hoſtiles irruptiones re
perent. Sed ne mœnibus quidem hoſtium vis
ceri poterat, quo minus ij, qui ſe propugnacu
cinxerant, à potentiorib. obſiderentur. Fuit en
primum genus hominum rapinis, cædibus ac
trocinijs deditiſſimum, & cui nihil eſſet prius, c
graſſari & occidere, aut imbecilliores ſeruit
premere, vt veriſſime Plutarchus in Theſeo, c
hiſtoria ſacra, Geneſ. 6. congruenter ſcribit.
multis ante ſeculis Thucydides, hiſtoricorum,
in Græcia floruerunt, longe clariſſimus, Græci
vniuerſam, ait, paulo ante ſua tēpora potenti
latrocinijs ac direptionibus infeſtam, nec prop
latrocinia vllam in familiam contractam fui
ſed qui terra marique obuios haberent, ab ijs
con

ontumelia quæri consueuisse; an latrocinium an iraticum exercerent? Nec tantum Plato eiusque iscipulus Aristoteles latrocinium inter venatiois genera posuerunt: sed etiam legibus Solonis ibro vltimo de Collegijs) latrocinandi causa soetatem iure cõtrahi potuisse planum fit his veris: ἐπὶ λείαν οἰχόμενοι; quod Latinus interpres, cum osurdum ac falsum putaret, alio detorsit: nam uid aliud est, ἐπὶ λείαν οἴχεσθαι, quam prædari? Quin : Cæsar sua adhuc ætate de Germanis scribens, atrocinia, inquit, nullam habent infamiam; uæ extra fines cuiusque ciuitatis fiunt: atque ea iuentutis exercendæ, ac desidiæ minuendæ causa fieri prædicant.

Hæc igitur latrocinandi licentia homines ad micitias & societates coeundas adegit: nam prinipio sodalitia contracta fuerunt ab ijs, qui quod x eodem puteo seu φρέατος aquam haurirẽt, φράτορες seu fratres sunt appellati: inde quoque φρατρίαι ictæ: aut qui ex eodem fonte, quem Dores παὰν appellant; vnde pagi dicti sunt: vt Latini quoue comissari dixerunt eos, qui in ijsdem vicis, uos Græci κώμας vocant, conuictu communi uebantur, vt Festus scribit. Ex quibus perspiciur, societates hominum inter ipsos vitæ tutius ommodiusque degendæ fuisse quæsitas: easque rimum ab eo, qui virum inter & vxorem intercessit, amore profectas. Inde fluxisse mutuam arentum ac liberorum pietatem; tum fratrum c sororum inter ipsos caritatem; post etiam proimorum & agnatorum amicitiam; ac postremo ffinium beneuolentiam.

Atque hi cum nullo certo more traducerent,p
indeque qui imbecilliores essent affligerentur,
trociniaque atque cædes infinitæ passim fiere
essetq; adeo omnis vita innumeris malis circu
uenta: omnes ij, qui iniuriam acceperunt grau
rem , confugiebant ad præsidium alicuius pr
stantis ingenio viri,in quo lumen æquitatis elu
re prospexerant.Is cum miseros & supplices in
fidem recepisset: studiumque suum extinguen
latrocinij,reprimendæque cædis & iniuriæ vin
candæ declarasset, & potentes cum tenuiorib
pari iure retinuisset: eueniebat, vt omnes,qui o
& securitatem amabant, omnia vitæ præsidia
eius virtute & imperio constituta putarent, que
animaduertebant esse iustitiæ laude florenti
mum. Aut si id non daretur, in tutissima, quæ
debantur, asyla sese recipiebant.

Sic cum Mauri Hispaniam hostiliter inuad
rét, tandemq; miseræ seruituti crudeliter subig
rent, ij, qui ex lamentabili illa strage euaseran
partim in deserta atque imperuios montium r
cessus,qui sunt in Biscalia & Aragonia,secesserun
partim in septem ciuitatum insulam (á septe
Episcopis, qui sedem inibi cum suis fixerunt, i
dictam) traiecerunt.

Depopulatio illa immanissima, qua magn
Tamberlanes vbique populos crudelissime affl
xit, Persas eorumq; finitimos sedibus patrijs (no
secus ac fugatas auiculas) excedere coegit; inde á
in Taurum montem, alij in Antitaurum, alij
maris Caspij peninsulam aufugerunt. Atq; vti p
puli Istrici, cum Sclaui in Istriam irruptionem fac
ren

rent, in Caprarias insulas soluentes, Iustinopolim nibi extruxerunt: eodem plane exemplo Galli, cum Lōgobardi Italiam hostiliter inuaderent, cis Padum in loca palustria secessione facta, vrbem Cremam construxerunt.

Etsi vero loca hæc, quæ iam diximus, aduersus hostium irruptiones natura satis sunt munita, cū tamen nec fœcunditate soli, nec amœnitate, nec commerciorum frequentia præstent, nulli hactenus extiterunt, qui nouorum ædificiorum structura accessionem inibi facere concupiuerint. Quodsi vero loca illa, ad quæ rebus, vt supra, stantibus confugitur, nō tantum sunt natura munita, verumetiam ad varios vsus humanos accommodari possunt, facile incolis, diuitijs atq; domicilijs augentur & locupletantur.

Hoc modo plurimæ ciuitates versus Orientem Barbaria sitæ, in quibus præcipue numerantur, Ionica & Rhodus, maxima incremēta sumsere, eo nimirum tempore, quo Ferdinandus Hispaniæ, & Emanuel, Portugalliæ reges, Iudæos regnis s eiecerunt. Sunt vero etiam in Anglia hoc stro æuo ciuitates non paucæ, quæ ædificiorum hominum numero intra paucos ab hinc annos rifice excreuerunt, ab eo nimirum tempore, o primum Belgæ eo cœperunt migrare, adeo, vel saltem Louanij aliquot mille Belgarum faliæ numerentur.

Circa annum Christi nōgentesimum, cum Saceni Genuam omnemque circa regionem, præ-, incendijs atque rapinis deuastarent, Pisa vrbs pter confluentem eo fugientium multitudi-

nem, incredibiliter accreuit. Vnde vero? Vrb nempe est nō tantum natura ac ratione ſitus mu nitiſſima, verumetiam præter ſoli fertilitatem in ſuper varijs commerciorum generibus commo diſſima.

Cum Attila impreſſione in Italiā facta, omni deuaſtaret ac crudeliſſime proſterneret, Longo bardi maximo terrore concuſſi relictis ſedibus i peninſulam maris Adriatici traiecerunt, ibiqu pro ratione loci oppida ac ciuitates, Exquilinun nempe, Heracleam, Palæſtinam, Malamocco conſtituta ſimul certa Reipublicæ adminiſtranda forma, extruebant. Cum vero poſtmodum à Pi pino rege bello impeterentur, nec ſatis virium a retundendos hoſtium impetus ſibi eſſe cernerēt ſponte exceſſerunt: atque iuxta Rialtum orben collecti, conſilium de Venetijs extruendis inie runt, cœptum feliciter, felicius continuarunt a feliciſſime finierunt oppidum illud Venetiarun nobiliſſimum & laudatiſſimum, vniuerſo orb decantatum.

Capvt IV.

Quomodo Romani vrbem Romam deuaſtatione finitimarum vrbium adauxerint.

ROmani vrbis ſuæ gloriæ auidiſſim ſemper omnibus neruis in hoc incubu ere, vt æternam poſteris patriæ memo riam relinquerent. Vnde & pruder tiſſime potentia ſua vſi referuntur. Nam, vt finit mos in vrbem ſuam cogerent, aſtute conſilio in

t

to, rebellium oppida funditus euertere. Quo pacto Tullus Hostilius, Albam celeberrimam vrbem vastauit. Tarquinius Priscus Cornicolo vrbem diuitijs omnibus abundantissimam exitio dedit. Seruius Tullus Pometiam solo æquauit. Libertatis postea tempore Veios vrbem post decennalem obsessionem fraude & astutia non vi occupatam diruerunt.

Itaque priuati vrbibus,& domicilijs pulsi, proinde sedibus destituti proprijs, ne omnino de salute periclitari cogerentur, Romam pro patria profecti incoluere. Hoc modo excreuit Romana ciuitas, & tam opum quam ciuium copia, inter omnes totius terrarum machinæ caput extulit vrbes, quemadmodum Poeta canit.

CAPVT V.

Nonnullos fuisse, qui alienarum vrbium incolas suis adsciuerint, narratur.

IDEM ferme medium, paullo tamen mitius, in amplificandæ vrbis processu, obseruarunt ante dicti Romani: in eo quod populum deuictum suo imperio iam subiugatum vel vniuersum in vrbem receperunt, vel maiorem saltem partem intra mœnia admiserunt. Sic à Romulo Ceninenses, Antennates, Crustumini in ciuitatem pertracti fuere. Nulla autem gens ciuitatem Romanam adeo auxisse dicitur, quam Sabinorum. Quibuscum congressus Romulus, post longum ac diutinum bellum, pepigit fœdus cum ipsis hac

condirione: vt Tatius Sabinorum rex cum pop
lo vniuerſo vrbem ingrederetur, & intra mœn
vrbis habitaret. Quam conditionem accepta
Tatius, Capitolium & collem Quirinalem p
habitaculo regio elegit. Hanc ſecutus viam A
cus Martius, Latinos conſimili exemplo, Polit
rio, Tellena & Ficana vrbibus euocatos ad vrbe
aſſociauit, montemque Auentinum attribuit.

Tamberlanes Magnus Sarmacadam vrbem an
pliſſimam mirifice & populis & ædificijs opibus
adauxit, dum opulentiores ex ijs, quos diuerſ
prœlijs deuicerat, illuc ſedes ſuas figere adigeba
Quam rationem obſeruantes Ottomanni, cu
primum Conſtantinopoli potirentur, multa fa
miliarum millia, ex deuictis vrbibus, earum po
tiſſimum, quæ in certis artificijs inſigniter excel
lerent, vtpote Mahometes II. Trebiſunda, Seli
mus I. Cayro, Solymannus è Tauris, alij aliund
oriundos eo tranſtulerunt.

CAPVT VI.

De his, qui voluptatis gratia ſocietatem habitandi contrahunt.

NON raro contigit, vt loci cuiusdam amœnitare allecti, viuendi coniunctionem inierint homines. Amœnitas autem illa vel per ſe ac natura loco ineſt, vel arte comparata. Ad naturalem atq; ingenitam amœnitatẽ accenſentur: purus & incorruptus aër, iucundæ conualles, vmbroſa nemora, idonei ad venandum tractus, amœna fontium ſuſurrami-
na,

mina, flumina ſalubria, & ſi quæ ſunt alia, quę hominis naturam afficiunt & recreant: cuiuſmodi præcipue viſuntur Antiochiæ in Soria, Damaſci, Burſiæ in Bythinia, Siuiliæ in Hiſpania alijsq; locis pluribus.

Ad artificialem locorum amœnitatem referuntur: plateæ ædesq; artificioſe extructæ, theatra, fornices, ſtadia, palæſtræ gladiatoriæ, fontes arte diducti, monumenta, picturæ, pontes aliaq; huiuſmodi, quę arte potiſſimum conſtant, ſpectantiumq; oculos ac mentes mire afficiũt. Sic Thesbin vrbem, viſendi artificioſiſſimi Cupidinis ſimulacri gratia quamplurimi vndiq; adierunt. Samum propter templum ibi magnificentiſſime extructum viſerunt innumera hominum caterua. Alexandria propter Pharus inſulam turrimque, quæ ibi viſebatur, arte atq; opere inſigniter extructa, paſſim frequentabatur. Memphin Ægyptiorum vrbem Pyramides in ſummum celebritatis culmen erexerũt. Rhodon gratia viſendę ingentis ſolis ſtatuę, quę Coloſſus dicebatur, excurrerũt innumeri. Eorum, qui Babylonem ierunt, contemplatum mœnia à Semiramide extructa, vix putem iniri poſſe numerum. Si quando olim Romani ſe recreare vellent, Syracuſas, Mitylenam, Smyrnam, Rhodum, Pergamum aliove, vbi ſaluberrima eſſet aeris conſtitutio, cum amœnitate, quam & locorum natura & hominum inuenta exhibebant, ſe receperunt. Atq; vt paucis omnia dicam; quicquid viſum ac reliquos hominũ ſenſus afficit, adeoq; omnia, in quibus hominum curioſitas acquieſcit, huc referenda veniunt.

Omnium Europæ totius vrbium populosissimæ hodie sunt Roma & Venetiæ. Etsi enim hodierna Roma ab antiqua illa, qualiter à Publio Victore & ab Hanufrio Panuino scriptis exactissime demandata est, quæ ante annos aliquot in lucem missa erat, Clemente VII. pontificatum tenente, quam maxime discrepet, atq; ex admirandis ædificijs & structuris nihil hodie supersit, præter exiguas reliquias & fragmenta mutilata, ex quibus antiquæ vrbis splendorem, magnificentiamque & profusos imperatorum principumq; sumtus, opificum diuina ingenia & industriam stupere & admirari possumus: Certissimum tamen est; quicunque eam vrbem diligenter & accurate lustrauerit, solertiq; indagatione notauerit omnia, quæ in ea seruantur à viris antiquitatum studiosis, animaduertet fatebiturque, nihil vsquam gentium spectari, quod cum Roma possit merito conferri. Atque hæc omnia magis commendari debent, quod præclari illi patritij & ciues nihil habeant domi suæ, quod non liberaliter peregrinis videndum permittant, tanta humanitate, tanta comitate, vt etiam credere velint ab eis idem beneficium recipere, quod in eos vltro conferunt. Quis obsecro vnquam literatus exclusus est ab ædibus clarissimi illius patritij Romani Fuluij Vrsini? quis vnquam ab eo sine aliqua beneficentia dimissus est? Quis vnquam inuisit Marium Delphinum, quin ab eo discesserit cum singulari fructu & delectatione? Omitto personas illas Ecclesiasticas, Cardinales, Archiepiscopos & sacerdotes illustriores, qui propter dignitatum quib. funguntur amplitudinem, com-

communicare colloquia nõ ſemper poſſunt cum hominibus priuatis & peregrinis. Tanta enim in ijs eſt facilitas, vt neminẽ à ſuis ædibus arceri patiantur, ſed domeſticis ſeuere iniungunt, vt amice & comiter omnia cõmunicent poſcentibus, eosque in cænacula, hortos ſecretioraque conclauia admittant, potiſſimum bonarum literarum ſtudioſos, vt contemplentur, admirentur & notent quicquid ſpectatu dignum eſt: non ſolum marmora exquiſita & pretioſa, vaſa, ſtatuas, tabulas, numiſmata & ſigna gemmis exſculpta, ſed etiam ipſas bibliothecas exacte perluſtrent, libros ex antiqua papyro, membrana, inteſtinis corticibusq; confectos reuoluant, ac ſeſe contemplatione tam excellentium rerum, ſi fieri poſſet, exp[illegible]ent & ſatient. Quis vero eſt tam in Gallia, quã in Germania, qui ignoto fores ſuę domus apertas eſſe patiatur, vel illi vidẽda præbeat, quæ ornamenta poſſidet? Nemo ſane, niſi ſint aliqui viri docti, qui eruditione faciliores redditi ſint, & erga peregrinos manſueti, quib: tamen nõ ſine ſupercilio & moroſitate ſeſe cõmunicant, niſi dignos hoc officio prius iudicent. Et dum de hoſpitum dignitate dedignantur inquirere, indigne à ſe expellũt eos, quorum ſtudio & curæ ſatisfacere eſſet conſultius.

Ceterũ quo de humanitate Romanorũ ac facilitate in exhibẽdis, q̃ penes ſe habẽt, monumentis verius cõſtet, referre huc libet Iacobi cuiuſdã Boiſſardi teſtimoniũ, quo ſibimet ipſi huiuſmodi humanitatis officia Romę exhibita fuiſſe p̃dicat: Memini, inq̄t, magnificentiſſimũ illuſtriſſimumq; illũ Antiſtitẽ Pium Rudolphũ, Cardinalẽ Carpenſem

(qui,

(qui,quo tempore Romæ eram,in Quirinali po-
ſidebat hortos amœniſſimos, omnibusque an-
quis marmoribus refertiſſimos) ſingulare huma-
nitatis argumentum in me contuliſſe. Dum eni
eo veniſſem cum aliquot ſtudioſis, vt admirand
palatij ſtructuram,ſtatuasque, colūnas,obeliſco
& aras antiquas viderem, neq; poſſem illa omni
tam breui temporis ſpatio, quod mihi cōcedeba
tur,deſcribere (nondum enim tanto viro innotu
eram) ſocijs relictis abdidi me inter viretorū vm
bracula, latitans donec omnes horto exiuiſſent
Clauſis tandem horti oſtijs,reliquū diei, quod ſu-
perfuit, impendi in delineatione priſcarum in-
ſcriptionum, ac totam noctem illic exigēs ſub ar-
boribus,cum primū illuxit,ad opus cœptum redij:
cumq; illic hærerem attentus in deſcriptione cu-
iuſdam marmoris, Cardinalis ſuorum aulicorum
numero & comitatu ſtipatus, hortum ingreſſus
eſt. Illi,cum ex remotiore loco me fuiſſent intuiti,
ſubſtiterunt attoniti: neſcientes, qua ratione o-
mnibus inſcijs domeſticis eo irrepſiſſem. Confe-
ſtim ad me duo accurrunt,qui ſciſcitarentur,quo-
modo & quando eo veniſſem. Ego licet non me-
diocri formidine percellerer, compoſita tamē ad
fiduciam fronte, mihiq; nullius doli vel criminis
conſcius, rogaui vt tantillum expectarent, donec
abſoluiſſem deſcriptionem alicuius monumenti,
quod cœperam: qua ad finem perducta,tanquam
re bene geſta, ordine explicaui meam hiſtoriam:
vt veſpere ſuperioris diei in hortos eſſem exce-
ptus cum alijs peregrinis,à quibus poſtquam pau-
lo longius, quam par erat, ſeceſſiſſem, lecturus &
deſi-

designaturus quædam antiqua ſcripta, illi me relicto diſceſſiſſent: cumque paulo poſt egredi conaer, omnia clauſa me inueniſſe, coactumque illic pernoctaſſe: Quod tamen absq; vllo tædio mihi accidiſſe dicebam, capto & occupato in perluſtratione tam excellentium rerum, quæ in toto hororum ambitu latiſſime conſpiciebantur. Illi cum iſu ad Dominum regreſſi narrarunt quicquid mihi accidiſſet; tantumq; abfuit, vt durius exciperer propter id factum, vt Cardinalis mei miſerus, quod absque cęna ſub dio pernoctaſſem, iuſerit mihi ientaculum præparari, ne nimia inedia mea valetudo offenderetur: ſummaque cum delectatione reuoluit meas chartulas, laudauit induſtriam meā, & voluit vt deducerer in eius palaium, quod ampliſſimum habebat in vrbe plana, d campum Martium. Permiſit quoq; vt omnia, uæ illic eſſent, viderem, & pugillaribus ad id ræparatis, quæcunq; placerent, exciperem. Ego oſtea, vt gratus viderer erga tam beneficū princ ipem, exemplar omnium, quæ domi ſuę mihi cōmunicata erant, diligenter exaratum illi obtuli libello vno comprehenſum: quem non ſolum hilai fronte excepit, ſed donum dono compenſans, numiſmata antiqua mihi largitus eſt duo aurea, uodecim argentea, & totidem ahenea; cum para Apollinis ærea ſtatua altero brachio manca. Non abſimilis humanitas mihi exhibita eſt à claiſſimo viro Maria Delphino. Ad eum enim eaem hebdomada cum tertio deduxiſſem ſcholaicos aliquot Germanos & Gallos (qui Patauio & onomia ſimul venerant Romam) vt eius ædes

omni

omni antiquitatū ornaméto celeberrimas lustra
rent: iterumq; alij aduentassent, meamq; operar
flagitarent amicorum literis mihi cõmendati; ill
meũ officium sine pudore nõ audebam recusare
verebar interim grauis esse tanto viro, & illius fa
cilitate abuti. Ad eũ igitur me festinus cõtuli, ve
niamq; humiliter deprecatus, rogaui vt mihi han
importunitaté cõdonaret, coacto gratificari mei
conterraneis: in quorũ pręsentia petiui, vt ne mih
succenseret, quòd toties repetita reuersione illius gra
uiores occupationes interrumperé. Vir bonus &
candidus meam formidiné ioco excipiens: Quid
ais, inqt, mi Boissarde? itane me durũ & inhumanu
existimasti, q tibi officiũ hac in re recusaré, in qua
beneficium mihi à te non exiguum tribuitur? An
es nescius, tua opera Marij nomé extendi vsq; ad
postremos septemtrionis terminos, quod alioqui co
erceretur intra Romanorũ mœnium pomęria? nis
hospites isti viri nobiles & literati me inuiserent
mea contemplarentur & admirarétur, domumq;
reuersi, quæ apud me vidissent, enarrarent. Fac, mi
Boissarde, vt veniant, neq; quenquam à meis ar-
ceas foribus, quem potissimum virum bonũ mo-
destumque & studiosum antiquitatis agnoueris.
Nemo certe est quem non libentissime excipiam,
humanissimeq; & humaniter tractatũ dimittam.
Hæc postquam dixisset, introductis in Musæum
hospitibus, comiter vidédos exhibuit stateres an-
tiquos, & infinitum numismatum exquisitissimo-
rum numerum, sardonychas, iaspides & gemmas
singulari toreumate sculptas. Ostendit præterea
nobis ingentem cippum marmoreum, qui olim,
vt

vt inſcriptio prodebat, terminus erat vineæ Traiani imperatoris extra vrbem. Hũc vt ſuo loco restitueret Gentilis Delphinus Marij pater, ingenti pretio vineam redimere conatus eſt, neq; à poſſeſſore venditionem extorquere potuit. Marius poſt patris mortem eodem ſtudio flagrans fundũ duplici pecunia coemit, & cippum in antiquum locum tranſtulit. Hucusque Boiſſardus; quæ ideo hic memoro, vt oſtendam, quantum humanitate & facilitate Romani ſuperent cæteras quascunq; nationes, dum hoſpites peregrinos tam prompte & comiter excipiunt.

Porro non pigebit huc referre, nec lectorem pœnitebit cognoſcere, quæ hodie adhuc memoratu ac viſu digna Romæ viſuntur. Ac primum, vt ab ea parte incipiam, qua per Hetruriam, Romam itur, occurrit primo Porta Vaticana, quæ Caſtello S. Angeli eſt contermina, iuxta quam prata Quinctia, Tyberi & Vaticalis collibus ac Strozziorum vinea clauſa. Eo ſe frequentiſſime Romana iuuentus conferre ſolita eſt, deambulationis oblectationisq; gratia. Voluptati enim præ cæteris omnibus hic locus tributus eſt. Qua autem ingreſſus in vrbem patet, portâ Æliâ, quam Caſtelli vocant, prope ſe extollit ingẽs illa moles Adriani imperatoris; quam extra Vaticanam vrbem extruxerat, vt in eo ſepeliretur: & in eadem Antoninorum cineres reconderentur. Hodie Caſtellum S. Angeli dicta, ꝙ vt fama refert, angelus exerto gladio viſus eſt vrbẽ eo loco defendere: ideo noſtro tẽpore ingẽs ſtatua angeli marmorea in ſummitate molis repoſita eſt, vt nomẽ arci cõfirmaret. Ab hac arce

deam-

deambulacra ſecreta fornicato opere protendun-
tur vſque ad palatium Pontificum, quod in coll
Vaticano ſtructum eſt, vocantque Curritorium
per quod Pontifices vrgente neceſſitate, dum ob
ſiderentur, occulte ſe poſſent ſubducere, & tut
fuga ex palatio in hanc arcem ſe recipere.

Caſtello S. Angeli vicinus eſt pons Ælius, factu
ab Ælio Adriano prope regionem Vaticanam: pe
quem in ſuum ſepulcrum tranſitus eſſet facilior
ad funera eorũ, qui in tam magnifica mole ſepe
lirentur, procuranda. Hodie pons Caſtelli voca
tur, per quem ex vrbe in Burgum via protenditu
ad palatium ſummorum Pontificum. Inde ſul
Ælio, medio Tyberi conſpiciuntur è regione xe
nodochij S. Spiritus, ruinæ pontis triumphalis
qui olim triumphis ſacer fuit. Imperatores enin
de exteris nationibus & prouincijs triumphan
tes, hoc ponte pompas ſolennes in Capitoliun
agebant.

Huic proximum eſt Burgum recte ducens ad
palatium Pontificum, quo loco olim ante Ale-
xandri II. tempota ſylua fuit, ſiue lucus Vaticanus
qui erat inſignis ſepulcrali pyramide Scipionis
Africani. Nunc aliquot ædificijs illuſtribus atque
diuerſis ornamentis, inſignibus nempe palatijs
conſpicuum. Quorum illud, quod aſſurgit prope
S. Catharinam, Cardinalis fuit Dandini: in eoq
monſtratur caput elegans Agrippinæ matris Ne-
ronis pectore veſtito: Hadriani Imp. & Antinoi
Bithini iuuenis formoſiſſimi; quem Hadrianus in
delitijs habebat atq; alia inſuper multa. Superius
ad dextrã eſt palatiũ Cardinalis Roberti Strozzę:
vbi

bi præter infinita ornamenta notatu digna ostẽ-
itur armamentariũ splendidissimũ,omni genere
:morum exornatum,tam nostratiũ, quam exte-
rum nationũ;maxime Indorum & Americorũ:
t sunt clauæ & gladij lapidei & lignei, quibus et-
m chalybs scinditur; diuersa vestimẽta,pilei,cas-
des,perizonia,periscelides,&balthei clypeique,
x plumis artificiosissime cõposita omnia,tantaq;
ıdustria elaborata,vt sine admiratione nemo ea
tis cõtemplari potis sit. Duo etiã ibi mõstrantur
leriones siue aues Paradisi, quas Apodes nomi-
amus.Harum corpora sunt tenuia, quasi ex xylo
el bombice:plumis oblõgis versicolorib. & quæ
olorem iridis cœlestis referunt, & mutãt dũ aui-
ılæ corpus inuertitur, nunc aurũ, nunc purpurã
iridemq;Smaragdũ,&Saphyri cyaneã repræsen-
ites formam,vel eam gẽmam, quam opalam vo-
ımus.Sunt & alia in Burgo palatia, vt Campegi-
rum,ad dextrã,& ex opposito Parisinũ:vtrumq;
icturis & tabulis elaboratissimis instructum. In
omo Petri deRadicibus in eodemBurgo, præter
acchum integre nudum & tres Musas longis in-
itis amictas,monstratur etiam caput senis,quod
icunt esse Caroli magni: sed quod longe dissimi-
: est illi Caroli Magni effigiei, quæ in Prætorio
emonstratur Norimbergæ.

Sinistram ibi plateæ partem prope portam S.
Ionufrij,Palatium Cæsianũ occupat;ibi mõstra-
ır effigies Hippolytæ Amazonis, quam Michael
ıngelus Banarotus Florentinus, nostri seculi pi-
tor,sculptor & architectus excellẽtissimus, miri-
ce laudat, vtpote in qua summum videatur arti-

 ficium

ficium & proportio perfectissima. Huic areæ si
corti adiacent amœnissimi & spatiosissimi hor
q in quatuor areas latissimas distincti sunt, ac si
gulę fontes prębēt limpidos, quibus statuę supi
positę sunt. Atq; hic effigies & sculpturę artifici
sissimæ vidētur, vtpote Bacchi, Fauni, Neptuni,
pollinis, Agrippinę, Palladis, Hermaphroditi c
iusdam nudi, Iouis Hammonis, Pompeij Mag
Demosthenis, Speusippi, Veneris, Romæ triu
phantis de Dacia victa, aliaq; signa antiqua, q
spectantibus singularem prębent delectatione

Paulo altiꝰ attollitur ædificiū rotundū testu
natū, ꝙ Antiquariū vocāt, à diuersis signis & im
ginib. marmoreis, q̄ in eo cōtinentur. Vbi p̄ter a
simulacrum est Satyri, cui assidet iuuenis infla
fistulam septemplicē. Nusq̄ gentiū videtur stat
elaboratiꝰ facta vel venustior. Scopæ dicitur op

In Palatio pontificū, in quod relicta Laterano
Basilica propter amœnitatem sese receperunt p
tifices (cuius amplitudo tanta est, vt oppidi pot
iustam magnitudinem æquet quam domus) or
menta exquisita tanta sunt ac talia, vt admirari p
tius quam recensere ea quis possit. Inprimis ve
sacellum xysti, quod altissimum latissimumq
templum æquat amplitudine, hic annotare & c
templari necesse arbitror. In hoc solet fieri n
pontificis electio, congregatis in hunc locum c
dinalibus omnibus, & Ecclesiæ Romanæ p̄fect
in sede vacante & interregno, sententiæ & suff
gia ab vnoquoq; excipiūtur & referūtur in pub
cum. In huius sacelli pariete, qui attollitur po
summum altare, videtur pictura illa admiran
Mich

Michaelis Angeli Bonaroti, qua extremũ Christi iudiciũ expressum est, tanta arte, tanta venustate, vt nihil elaboratius, nihil perfecti⁹, aut absolutius toto mundo videri possit. Sunt etiã in hoc palatio horti, qui ꝓpter collium Vaticanorum amœnitatẽ, Beluedere nominantur. E simulacris, quorum infinita ibi visuntur, Michael Angelus summe laudat illud Herculis, quod est ad partem inferiorem statuæ Veneris cum Cupidine colludentis, idq; omnium, quę Romæ videntur, absolutissimum esse asserit. Atq; præter hoc etiam statua Laocoontis, cum duob. filijs, quos gemini dracones implicãt, & flexuosis voluminibus intricant. Hoc opus est omniũ, quę toto orbe videntur, absolutissimum, teste Plinio, atq; hanc statuam Michael Angelus dicit esse miraculũ artis singulare, in quo diuinũ artificũ debeamus suspicere ingeniũ, potius quam ad imitationẽ nos accingere. In adiacente cęnaculo, sub testudinato receptaculo, est alia Cleopatræ statua quasi moriẽtis, tanta arte sculpta & perfecta vt per medias vestes tenuissimas, q̃ ex marmore factæ sunt pretiosissio, videatur corporis forma numeris omnibus absolutissima. Et quid multis? verbis exprimi nõ potest, quanta loci pulcritudo, quantum singulorum, quæ ibi videntur, pretiũ & quantam admirationem spectantibus moueant.

Quid de bibliotheca Vaticana, q̃ Nicolaus V. stabiliuit, memorẽ? q̃ qui lustrauerit diligẽti⁹, in ea nihil desiderabit, qđ ad admirationẽ, curã, aut studiũ viri literati facere possit. Tã multi sũt in ea libri ex mẽbranis, linteis, corticibus, & antiqua papyro, vt Ægyptiorũ illã Ptolomęi bibliothecam superare non sit dubium.

In platea media, quæ latissima expanditur a[nte]
pontificias ædes & S. Petri delubrum, obelis[cus]
ille Vaticanus, integer ex lapide ophite, cuius [al-]
titudo est pedũ 170. præter basin, q̃ cõtinet pe[d.]
37. Obeliscus in inferiori parte latus est ped. 12.
superiore vero octo. Fuerat ante paucos annos [e-]
rectus ad sinistrũ templi Vaticani latus in cir[co]
Neronis: sed Sixti VI. P. M. beneficio inde trans[la-]
tus est in mediã plateã loco celebriori, opera D[o-]
minici Fontanæ, architecti Comensis: quod co[n-]
tigit anno 1586. nescio an in hoc magis admir[a-]
debeamus audaciam architecti, quam artis effic[a-]
ciam: qua potuit saxum tanti ponderis suo lo[co]
mouere, & alio transferre sine ruptione. Sol[us e-]
n. obeliscus præter basim superat pondus 95614[.]
librarum: præter vectes, repagula, cingula, [&]
harpagines ferreas, quib. oportuit tantã molẽ lap[i-]
deam cingi, vt posset facilius cõprehendi, & ali[o]
moueri: quæ omnia decies centena millia quadr[a-]
ginta duo millia octingentas & viginti quatuor l[i-]
bras æquabant.

Non procul ab hinc est xenodochium siue ho[-]
spitale S. Spiritus, ab Innocẽtio III. primo ædific[a-]
tũ, postea multis ædificijs ampliatũ Sixti IV. sum[p-]
tibus, pauperũm & hospitum peregrinorum vsib[us]
& necessitatibus dicatũ est. In eo, sicut & in Late[-]
rano, diligentissime ac summa cura tractantur ho[-]
spites, ægroti maxime: ad quorum cõmoda phar[-]
macopolium omnes generis medicamentorum
instructissimũ erectum est, medici expertissimi a[c]
fidelissimi cõstituti sunt, qui aduenarũ vsibus fide[-]
lissimam præstant operam. Fitq; sępius, vt non so-
lum

ım pauperes & egeni, ſeſe eo transferant, ſed et-
ım opulentiores & ingenui ciues, qui familiam
on alunt: vt curentur. Exactius in hoc ſuis ſumti-
us xenodochio tractantur. opus Chriſtianæ cha-
:tati ac dilectioni proprium.

In monte aureo (qui ita vocatur à ſabulo ſcintil-
ınte tanq̄ aurũ, q̄ illic naſcitur) ſtructũ eſt templũ
.Petri, omni picturarum elegãtia ornatiſſimum.
ı quo etiam erectum eſt inſigne Iulij III. P. M. ſe-
ulcrum: quod ſibi dum viueret, ſtruxit. conditus
ımen iacet in Vaticano, loco humili & inglorio.

E regione Naumachiæ ſiue Arſenalis, vbi olim
mnia inſtrumẽta bellica, q̃ ad claſſes inſtruendas
rant neceſſaria, reponebãtur (hodie vero vinum
enale ibi proponitur, q̄ ex Oſtia nauigio per Ty-
erim in vrbẽ inuehitur) paulo inferius pontẽ Au-
:lium, (hodie Ponte Xyſto) reliq̄æ adhuc quædã
ɔnſpiciuntur põtis ſublicij, qui olim ligneus fuit,
uo tẽpore Horatius Cocles impetũ ſuſtinuit ho-
ium, dũ pons deijceretur, ne per eũ in vrbẽ irru-
:ent Hetruſci. Hũc poſtea lapideũ ſtruxit Æmili-
s Lepidus. Ex eo præcipitatus eſt in Tyberim He-
ogabalus, ſaxo ad ceruicem alligato.

De inſula Tyberina fama eſt, excreuiſſe eã olim
x ſegetibus Tarquinij Superbi in alueum fluuij
oniectis: ad quas paulatim arenarum cumuli &
xcrementa vrbis ſunt addita: ſucceſſuq; tẽporis
merſit terra, quę firmari cœpit: & ſolidiorẽ ſumẽs
aſim ædificijs in ea ſtruendis facta eſt commoda:
.ata quidem non eſt admodum, ſed ſtadia duo
ıa æquat longitudine. Æſculapio ſacra fuit anti-
ıuitus, hac cauſa. Cũ Romani contagioſa lue labo-

rarent, Apollinis oraculo iuſſi ſunt ex Epidau Romã Æſculapium accerſere:qui in ſpecie ſerp tis ex ara templi proſiliẽs,in naues legatorum R manorũ,quę in portu erant,tortuoſis repẽs volu minibus,magna ſpectantiũ admiratione conſce dit.Cumque ad Oſtiam perueniſſet,per Tyberi in vrbem appulſa ad hanc inſulam conſediſſe fe tur,neq; inde potuit nauis abſtrahi:q̃ res argum tum Romanis dedit,Deũ velle coli eo loco. Ide ex ſenatusconſulto illic templum erectum e quod hodie S.Bartholomæo ſacrum eſt. Videtu que adhuc in fine inferiore inſulæ,nauis illius fo ma,quæ ex lapide formata erat: & quam inund tio fluminis rapidior ſuperioribus annis detexit

Dignus etiam vel maxime viſu eſt hortus Ca dinalis Farneſij in Trãstyberina vrbe,varijs ſtatu illuſtris.Nec procul abhinc in templo Iouis, quo nunc Ioannis Baptiſtæ nomen habet, duo adhu marmorei tripodes triangulares ſeruantur,qui r ligioſe ad aram Iouis adſtabant.

Carceres plebis eo loco fuerunt, vbi hodie e ædes S.Nicolai in carcere: quod templũ erat Pi tatis à M. Attilio Glabrione dicatum: propter quod in eo carcere filia patrem in vinculis arct tum multis diebus aluit proprio lacte.

Pilati domus (ſi vulgari famæ fidem habemus ibi fuit,vbi prope pontẽ ſenatorium (qui nunc e S. Mariæ Tranſtyberinæ) altiſſimæ conſpiciuntu ruinæ, ſed reuera ſi quis eas contempletur atten tius,cognoſcet illic fuiſſe lauacra, ſiue ſudatori Laconica: quod ex caminorum canalibus frequẽ tibus,qui vndequaq; parietibus inſerti ſunt,facil iudicatur.

Tem

Templum Fortunę virilis adhuc fere integrum ſt & illæſum, longo vtrinq; columnarũ ordine: unc S. Mariæ Ægyptiacæ ſacrũ eſt. Quidam hoc ſſerunt fuiſſe Pudictiiæ matronalis delubrum: in uo fuit Bucca veritatis: q̃ ſtatua erat marmorea, xertis labris, in os cuius Volaterrani reguli filia nanum inſeruit, vt ſuam virginitatem impollu- am probaret, cum ab anu Feſulana de ſtupro ac- uſaretur. Quod cũ paulo poſt idem tentaſſet alia uella eiuſdẽ criminis rea, ſimulacrum os ſtrinxit, c impudicæ dextram truncauit. Saxum illud am- lum & rotundum ex porphyro, in cuius medio eoninus extat rictus, quod ante ſcholam Grẹcam rectũ eſt, hodie Bucca veritatis appellatur. Quia amen in vrbe, quamplurima eiuſmodi animad- ertuntur, ex diuerſis marmoribus: quare ſtultum ſt ad buccam veritatis hæc applicare, quæ ad tillicidia & receptacula aquarum pluuialium ſer- uiuiſſe veriſimile eſt. Atque in hac vicinia et- am quædam ſunt domus, in quibus ſpectan- ur multa egregia antiquitatis monumenta. O- tenditur etiam poſteriore Capitolij parte præci- itium quoddam, Tarpeia rupes, quæ recta ſpe- tat Veſtæ aram: ex hac Manlius affectatæ tyran- idis reus, edicto ſenatus præcipitatus eſt.

Domus Ouidij oſtenditur inter eas ruinas, quæ ſunt non procul à templo S. Mariæ della conſola- tione: alij dicunt fuiſſe in vico Iugario prope por- tam Carmentalem ad radices Capitolij; prope forum holitorium: vbi quoq; Valerius Amerinus habitauit, vbi Opis & Saturnus ædes habuerunt.

Templum Veſtæ, quod à Romulo poſt vrbẽ cõ-

 ditam

ditam eſt ædificatum inter Capitolium & Pala num, fuit eo loco, vbi nunc eſt templum S. Mari delle Gratie (alij S. Mariæ della Conſolatione v lunt) in eo Veſtales virgines ignem ſacrũ & ine tinctum cuſtodiebant: & Palladium: quo d erat mulacrum Palladis ligneum verſatilibus oculi olim ab Ænea ex Troia, cũ penatibus Ilij in Ital am deportatum. Hoc templum Deæ cum confl graſſet, ex incendio ereptum Palladium tran latum eſt in Veliam vbi: eſt delubrum S. Andre in Pallara.

Templo S. Georgij in Velabro adiacet Arc Boarius, totus marmoreus, artificioſiſſimis ſacr ficantiũ figuris inſignitus. Erectus olim in hono Septimij Seueri & M. Aurelij Impp. ab argẽtarijs negociatoribus. Cui vicinũ eſt templum Iani qu drifrontis, quadratum, & in vnaquaq; fronte po ta ampliſſima, ſuperiusq; duodecim receptacul quibus olim menſiũ ſimulacra continebantur. I nus enim ſacrificiorũ princeps apud antiquos e habitus: ob id multa olim fuerunt Romæ templ Iano ſacrata, è quibus illud maxime claruit, prop portam Carmentalem iuxta theatrum Marcell quod Numa erexerat: habuitq; tantum duas por tas, quę pacis temporibus claudebantur, bello au tem relinquebantur apertæ. Hoc ter tantum clau ſum fuiſſe prodiderunt hiſtoriæ. Primo à Num conditore. Secundo à T. Manlio Conſule. Terti ab Auguſto Cæſare, poſt bellum Actiacum. Sue tonius refert, à Nerone quarto fuiſſe clauſum quod ex eiuſdem imperatoris numiſmatibu probatur, in quorum auerſa facie legitur:

PACI

PACE POPVLO ROMANO VBIQVE PARTA IANVM CLVSIT. Hodie templum hoc S. Catharinæ sacrum est.

Herculis Victoris fuit olim templum è regione scholæ Grecæ versus Tyberim, vbi hodie videtur adhuc ædificium rotundum fornice tectum. dirutum fuit à Sisto IV. P. M. In hoc templum neque muscæ neq; canes, vt fama prodidit, ingrediebantur: tanta fuit veneratione apud antiquos, & hanc causam referunt. Cum Hercules cum victimarijs Ioui sacrificaturus esset, & à muscis molestaretur, myagrium Deum muscarum rogasse fertur, vt muscas à carnibus arceret: clauum autē suam ad templi fores appēdit; quam canes formidabant, neque ostio audebant appropinquare. Sacris, quæ in eo fiebant, non aderant mulieres, neque serui neque liberti, sed liberi tantum liberisque parentibus nati.

Aræ maximæ, quæ prope scholam Græcam ab Hercule fuit erecta: prope quam Æmilius ædificauit Pudicitiæ patritiæ fanum: in quod cum ingressa esset Virginia nobilis quidem, sed plebeij viri vxor, à reliquis matronis eiecta est: quæ offensa propter repulsam, in vico longo Pudicitiæ plebeiæ templum erexit: à quo patritiæ quoque matronæ arcebantur. Nulla horum hodie extant vestigia.

Mons Auentinus diu infamis & inauspicatus habitus, quod Remus in eo cæsus esset, à Sabinis habitari cœptus, hodie antiquum nomē retinuit. In cuius vertice, Dianæ templum ab Anco Martio erectum, nunc S. Sabinæ sacrum est. Prope hoc

templum Bona Dea delubrum habuit, nunc S. Mariæ Auentinæ dicatum. Nec procul ab ho templo domum olim habuit Iulius Cæſar: ex ha Calpurnia Cæſaris vxor, cum ſe ad ſacra noctu na Bonæ Deæ cum reliquis matronis contuliſſe illius amore captus Clodius habitu muliebri te ctus eo ſe contulit: cumque loci ignarus huc & il luc vagaretur, vt amicam quæreret, neq; virorur vlli ſacris Dei liceret intereſſe, neſcius, quas cere monias deberet ſeruare, ab ancilla proditus eſt. I ſummo Auentino, Hercules Victor fanũ habui quod hodie dicitur S. Alexij.

Thermarum Decianarum, Varianarum & Tr iani, ingentes hodie âdhuc extant ruinæ, prope te pla, S. Priſcæ, S. Alexij, & ad munitionem Farne ſiam & portam veterem Tergeminam, in vine Franciſci Albertini, ciuis Romani.

Remoria vocatur is locus, vbi Remus cum ſui auſpicatus eſt: qui priſcum nomen hodie retine vocantq; Romani Remoriã viam, quæ à Circo ma ximo per dorſum Auentini recta ducit ad muni tionem Pauli III. Farneſij, in ea cæſus eſt à Celer Remus, Romuli iuſſu, & ibidem ſepultus.

Spelunca Caci eo loco fuiſſe dicitur, vbi rupe aſpera & exeſa, locusq; accliuis cernitur, ſpectan Tyberim, è regione S. Mariæ Auentinæ. Hun cum mactaſſet Hercules, quod boues, quos ex Hi ſpania deuictis Geryonibus captiuos abducebat aduerſis caudis in id antrum traxiſſet: ibidem ar Ioui inuentori erexit, vbi poſtea templum erectũ eſt Herculi. Ad hoc præcipitium fuerunt olim Furcæ Gemoniæ, vbi facinoroſi & ſcelerati vnci tract

-racti immaniter trucidabantur. Ad has Vitellius imperator furca ſub mento applicata, & veſtibus ad nates vſq; turpiter laceris, Veſpaſiani iuſſu necatus eſt; quod paulo ante Sabinum Veſpaſiani fratrem è viuis ſuſtuliſſet.

Porta Tergemina antiquiſſima ex opere latericio adhuc hodie fere integra videtur ad Auentini radices prope Tyberim, ad vineas, quæ Traiani thermis adiacent. Per hanc portam exiuerunt vrbe Tergemini fratres Horatij, vt contra Curiatios Albanos pro patriæ libertate decertarent: quibus cæſis, ac duobus fratribus amiſſis, Horatius ouans in vrbem regreſſus eſt.

Mons teſtaceus horreis Diocletianis centum & quinquaginta cellis, ſed ruinoſis, conſpicuus adiacet, qui ex vaſta congerie vaſorum fictilium erectus eſt. De hac vrnarum coaceruatione variæ feruntur opiniones. Quidam exiſtimant montem hunc (qui in circuitu ſuo fere duo millia paſſuum continet, & in altitudine plusquam centum & ſexaginta pedes) in tantam vaſtitatem inſurrexiſſe ex fragmentis ollarum, quæ à figulis eam vrbis partem circa flumen incolentibus cõgerebantur, ne ſi in Tyberim proiecta eſſent, fluuij curſum impedirẽt, vel ſi in agros vicinos eſsẽt exonerata, locorum obeſſent fertilitati. Quidã, ſed inepte prorſus, eum vocant Montem d' ogni terra: fabulantes coniectura ridicula erectum fuiſſe ex vaſibus diuerſarum nationum, quibus tributa Romam importabant. Et vaſa in eum locum memoriæ cauſa detrudi iubebantur. Olim Circus Olympicus totum id ſpatium loci complectebatur, quod Teſtaceum montem continet.

Ad

Ad portam Oſtienſem adhuc integra conſpici-tur Pyramis C. Ceſtij Septemuiri Epulonum. Stru-cta eſt ex candido marmore, ſaxis ingentibus & quadratis. Quamuis autem in eius frontiſpicio, quod Teſtaceum ſpectat, maiuſculis literis nome C. Ceſtij referat: volunt tamen doctiores, hanc Pyramidem fuiſſe ſepulcrum commune omnibus Epulonum ſeptemuiris. Erant enim Epulones, qui curam gerebant cõuiuiorum, quæ fiebant diebus feſtis & ſolennibus ſacrificijs in honorem Deorũ.

Huic Pyramidi vicina eſt porta Oſtienſis, quæ nunc S. Pauli dicitur. Extra hanc portam ſtatim ſe offert templum illud ſplẽdidum, quod D. Paulo dicatum eſt. In quo quatuor ſunt ordines columnarum ingentium marmorearum, Dorico & Corinthio opere: præter alias innumeras, Atticas & Ionicas, quæ totum chori ſuſtinent ædificium. Neq; vllum inuenias Romæ templum, quod columnarum frequentiore numero, vel exquiſitioribus marmoribus ſit excultum quam hoc.

Oſtienſi via ad Tyberim relicta, pons ſe offert ad læuam, riuo non admodum magno ſuperiacens. A quo ſemita ſeſe extollit in colles vicinos, ducitq; ad eum locum, qui vocatur Tre fontane. Templum eſt antiquum, ante cuius porticũ porphyriticæ extolluntur columnę precioſiſſimæ; variegatæ enim ſunt venuſtiſſime rubro ac cinericio colore. Intrinſecus oſtenduntur tres fontium ſcaturigines: quarum aquæ ſacroſanctæ vulgo exiſtimantur, ac morbis multis mederi. In eo loco Paulus Apoſtolus ſub Nerone truncatus capite creditur.

Ad

Ad finem Parionis ſiue Hyperionis vici, ad quē à Strada Iulia transitur, ſunt Arianæ ædes ampliſſimæ: ad quarum angulum ſita eſt tota illa vrbe, imo toto orbe celeberrima Paſquini ſtatua: cuius factum celebratur toto fere anno, ſed maxime in die S. Marci. Ad hanc ſolent Romani affigere ſcommata & famoſa epigrammata: quibus innoteſcit omnibus, quicquid ioci aut vitiorum tota vrbe ſolet committi inter principes ac matronas nobiliores: plerunque cum infamia ac dedecore multorum: cum Satyrica illa ſcripta nullius nomini conditionique parcant: imo etiam ſæpiſſime ſummorum pontificum geſta, ioci ac ſecretiora dicta in eo loco publicentur. Et cardinalium collegium turpi ſanna plerunque ſugillatur.

Haud procul inde vaſtum illud palatium Cancellariæ quadrato ædificio, ac totum ex Tiburtino lapide conſtructum: Hoc ædificatum eſt ex ruinis Amphitheatri Titi Veſpaſiani; quod Coliſeum vocant. Ne tamen hæc tam munifica ſtructura prorſus deleretur, pontifices voluerunt aliquam eius partem relinqui ſuperſtitem, vt ex ea appareret ſplendor integri ædificij. Erectum eſt ibi inter alia egregium Bacchi nudi ſimulacrum, redimiti pampinis & vuis, & cum Satyro colludentis: Bacchus hic dicitur ſculptus à Michaele Angelo Bonaroto, cum primum Romam iuuenis veniſſet Florentia: eo tempore primum locum inter pictores totius vrbis facile obtinebat Raphael Sanctius Vrbinas. Is cum tacite Bonaroti famæ inuideret, & illius honorem creſcētem ſtuderet ſubuertere: Michaelem non latuerunt Sanctij conſilia: cumque Flo-

renti-

rentino eſſet ingenium elatum & in vindictam pronum, ex aduerſarij iudicio ſibi famam apu Romanos ſtabilire cōſtituit; opera multorũ ami corum, maxime Cardinalis Capoferrati, qui illum dum vixit, ꝑpetuo dilexit & fouit. Bonarotus igitur ex antiquo marmore, quanta potuit arte & industria hunc formauit Bacchum, perfectamq; statuam vno mutilauit brachio, quod penes ſe ſeruauit: & in baſis ſtatua, excauata lacuna ſuum inſcripſit nomen, quod litocolla cooperuit: opusq quod clanculum elaborauerat, iuſſit terra recōd in vinca cuiusdam ciuis, qui in ea domum paulo poſt ſtructurus erat. Cumq; anno ſequente ſimu lacrum hoc eſſet repertum ab ijs, qui fundamenta domus iaciebant, vt ſolet Romæ fieri, ſtatim adplaudi cœptũ eſt, & aduectum ante pontificis Palatium, laudari à multis, & cum aliis conferri, ac multis præponi. Solus Michael diſſimulatũ ſuum opus laudare quidem, ſed in eo non deeſſe, quæ poſſent reprehendi, dicebat. Tunc cōtentione inter illum & Sanctiũ orta, inuerti baſim iuſſit, ſuũ nomen oſtendi, & brachium ꝙ auulſerat nouum applicari ſtatuæ, quã calce cimēto liniuerat prius, vt hunc ſitum ex antiquitate cōtraxiſſe videretur. Factumque eſt vt Bonarottus ſummum honorem apud Romanos ex Sanctii ſentētia fuerit adeptus.

In foro Farneſiorum, quod la piazza del Duca vulgo nuncupatur, eſt ampliſſimum magnificentiſſimumq; palatiũ, quotquot in vrbe videntur, à Paulo III. P. M. Farneſio ſummis impenſis extructum, ac multis ſtatuis inſigne. Ex cuius oppoſito ſunt ędes Norciarum, diuerſis inſcriptionibus an-

tiquis

tiquis inſignes & elegãtiſſimo illo Adonide nudo, integro & baculum tenente: alii Meleagrum eſſe dicunt, propter caput apri adiacentis, & canem, qui ſpirare videtur. Inuẽtus eſt in Ianiculo monte in vinea: eius pretium quinq; millibus ducatorũ æſtimatur: nulla ſtatua tota Roma videtur magis integra: nusquam gentium antiqui operis ſtatuæ tanti emuntur, quam Romæ. Omnes enim iſtorum ornamẽtorum ita ſunt ſtudioſi, vt in ijs conquirendis videantur inuicem decertare ſumtibus & curioſitate. Videtur ibidem ſimulacrum boni Euentus, qui dextra ſpeculum tenet, læua ſertum ex ſpicis. Opus eſt Praxitelis abſolutiſſimum.

Non procul à Campo Floræ ſunt ædes Cardinalis Capoferrati, qui S. Georgij dicitur, Farneſianis multo minores, ſed non minoris ſplendoris & artificij. In frontiſpicio depingitur tempus vernũ: Veris præſes eſt Venus (quæ ad ſimilitudinem corporis Liuiæ Columnæ principis formoſiſſimæ depicta eſt) quæcunq; illic repræſentãtur, ſunt amatoria: complexio hominum eſt ſanguinea, & aeris elemento cuncta ſignantur. Ita & in reliquis frontiſpicijs complexiones, cholerica, melancholica & phlegmatica ſunt expreſſæ. Elementa, ignis, aqua, terra: tempora, æſtas, autumnus, hyems: Dij præſides, Mars, Saturnus & Ianus. Opus eſt abſolutiſſimum. Cardinalis hic, vt fuit vir ingenioſus, comes & liberalis, intimo Michaelem Angelum proſecutus eſt amore, & ab eo imperauit, quicquid à tanto viro potuit artificioſum excogitari. Cui & conclaue pinxit ſecretum: in quo duodecim Iouis adulteria arte ſumma ſunt expreſſa.

Præ

Præterco hic ædes Gabrielis Vallati, in quibu ſunt plurimæ inſcriptiones, & antiqua marmor Ædes Marij Delphini, in quibus monſtratur Ca nopi ſtatua ex Simithe lapide facta in hydriæ ſpe ciem: in cuius frõtiſpicio anteriore tabula eſt pro poſita literis hieroglyphicis plena, quibus arcan ſacrificiorum Canopi myſteria tradi creduntu Præterco etiam domus Maximorum, in quibu coloſſea Pyrrhi regis Epirotarum ſtatua, galeat & armata erecta eſt. Palatium nouum Cardinali delle Valle, quod omnibus antiquitatis ornamen tis excoluit princeps eruditus & locuples. Palati Valerij Cardinalis Vallæi, ædesque eiusdem Val læi huic palatio contiguas: in quibus erectum eſ marmor candidum, altum & quadratum cum ho roſcopo ſolari & ſignis Zodiaci: vbi ſingulorum menſium dies & horæ notantur; & quicquid ob ſeruare aſſueti erant antiqui, tam in ſacrificij Deorum, quam in ijs, quæ ad rem ruſticam perti nebant; vt hodie noſtris Calendarijs factitatur Domus Bocabellorum, quæ occurrunt in aſcenſu Capitolij: in quorum ædibus, præter inſcriptiones varias & marmora ſelecta, fons oſtenditur venu ſtiſſimo conſtructus artificio, ex tophis & conchy lijs marinis: vnde limpidiſſimæ ſcaturiunt aquæ & in ijs ſupernatant piſces artificiales ſubnixi filis æneis ſubtiliſſimis, quæ ad aquarum motum cri ſpantur, & videntur leniter piſces moueri.

Ad partem ſuperiorem Capitolij ad ſiniſtram attollit ſeſe templum Franciſcanorum, quod vo catur Ara cœli, ad quod conſcenditur gradibus marmoreis octoginta quinque, qui quinq; ordi-

nibus

ibus ſunt diſtincti. Templi teſtudinatum ædifi-
ium ſuſtinetur vtrinque duobus columnarum
ıarmorearum ordinibus: quibus tota vrbe non
identur ſumtuoſiores, ſi Vaticanas excipias. Hoc
emplum fuit olim Ioui Feretrio dicatum à Ro-
ıulo, poſt bellum Sabinum: quod eo in loco Iu-
iter tuliſſet auxilium regi oppreſſo hoſtium vio-
ntia. In area Capitolina palatium eſt iuſtitiæ;
bi præter alia eſt fragmentum leonis mordicus
quum tenentis: cuius artificium Michaël Ange-
ıs miraculoſum vſq; ad cælos laudibus extollere
ıeuit. Ad ſiniſtram poſitum eſt palatium Con-
ruatorum, ad cuius ingreſſum ſiniſtro latere ta-
ula eſt marmorea, cui inſculpta eſt menſura Ro-
ıani pedis & Græci: ſicut in monumentis Nero-
is & Agrippinæ excauatæ ſunt menſuræ tritici,
ılcis, olei & aliorum: ad quarum normam cor-
guntur vrbanæ menſuræ, ſi falſæ iudicantur.
tque alia præterea multa memorabilia ibi vi-
ntur.

Templi Iouis Opt. Max. vbi hodie fiunt funes
: rudentes, qua ad Tarpeiam rupem iter patet.
empli Veiouis, (vbi olim fuit arx Capitolina)
uod olim fuit aſylum facinoroſorum. Monetæ
ınonis, quod à Camillo dedicatum fuit non pro-
ıl à domo Manlij. Et Iani cuſtodis, in ea Capito-
j parte, quæ forum Romanum ſpectat, vbi hodie
ırcer & cuſtodia eſt ſceleratorum. Cum horum
mplorũ deiectæ & fere ſolo æquatæ ruinæ dun-
ıxat hodie conſpiciantur, non opus eſt illis diu
nmorari. E Capitolio cliuus eſt lapidibus ſtatus,
er quem deſcenditur in forum Romanum, vſq;

ad templum S. Mariæ, à radicibus Capitolij & ar
Septimij Seueri, qui ad finē cliui Capitolini, ma
moreus & integer erectus est. Per hūc arcum tri
phales pompæ è foro ad Capitolium ducebant
Ad radices Capitolij fuit Concordiæ templum
Camillo dedicatum, cum plebem reconciliass
senatui. Ad sinistram cliui Capitolini partem l
cus est, qui vocatur S. Petri in carcere: quod il
S. Petrus vinctus fuerit & clausus: ideo illi à Silu
stro Pontifice dicatus est: vbi festum vinculoru
Petri celebrabatur olim primo Augusti: cuius
riæ Eudociæ imperatricis iussu translatæ fueru
in Exquilias, ad templum quod illic ædificau
& dedicauit S. Petro in vinculis. Carceres ij p
mo structi sunt ab Anco Martio: quibus con
meratum locum subterraneum adiunxit Seru
Tullius: à quo Tulliani carceres sunt postea di
in ijs strangulatos scribit Salustius eos: qui Cat
næ conspirationi nomen dederant.

Ædibus diuæ Martinæ (ad quarum angulos
cet Marforij Colossus, fueruntque olim sa
Marti vltori, proximum est Sancti Hadriani te
plum, quod antiquitus fuit Saturni, à Numa
Planco ædificatum, vel vt alij malunt, restau
tum. In hoc fuit ærarium populi Romani,
etiam reconditæ erant tabulæ Elephantinæ, q
bus continebantur X X X V. Tribus ciuita
Romanæ. Ibidem quoque reponebantur sig
militaria, decreta senatus, acta publica, & q
ab imperatoribus bellorumque ducibus in triu
phis adferebantur spolia deuictarum prouinc
rum & populorum.

Ad dextram vbi sunt columnæ porticus templi
oncordiæ, sub radice Capitolij, templum est ho-
e dicatum S. Mariæ liberatrici: quod olim fuit Ve-
eris & genitricis. Alti illi parietes, qui sub Palatini
.dicibus adhuc conspiciuntur, pars sunt Rostro-
ım nouorum. Rostra enim vocatus est hic locus,
opter suggestum & pluteum æneum, qui ex ro-
ris nauium Antiatium structus erat. Ibi leges fe-
bantur, & habebantur conciones & conuentus
ıtrum: ad ea proponebãtur capita cæsorum sup-
icio publico: vt Ciceroni contigit, cuius caput
nputatum iussu Antonij rostris affixum est, cum
us manibus; vnde Philippicas illas orationes de-
amaret Cicero, in æternum dedecus Antonij.
oua dicta sunt hæc rostra, ad distinctionem ve-
rum, quæ ad Curiam Hostiliam sita erant prope
omitium: quod extendebatur à porta Palatij
sque ad eum locum, vbi hodie est structum tem-
lum S. Mariæ nouæ. In rostris veteribus nunc
ructum est sacellum S. Mariæ de inferno.
Forum Iulij Cæsaris occupabat olim eum lo-
ım decliuiorem, qui videtur post Faustinæ por-
cum, vsque ad templum S. Martinæ. Foro Au-
ısti adiacet templum S. Laurentij. Templum
astoris & Pollucis fuisse dicitur inter S. Hadriani
Faustinæ. Templum Pacis à Claudio cœptum &
Vespasiano finitum, fuit augustissimum & ma-
nificentissimum: cuius altissimæ testudines ad-
uc extant, non procul à templo Sanctæ Mariæ:
bi videtur hodie columna integra superstes o-
nnium, quæ Romæ sunt, altissima & maxima. In
ortis S. Mariæ nouæ fornices altæ ac rotundæ

extolluntur, quæ fuerunt olim duo templa co
tigua, ſacrata ſoli & lunæ, vel vt alij aſſerunt, Iſ
& Serapidi.

Fori Auguſti ſpectatur adhuc portiuncula
loco, qui l' arca di Noé vocatur, corrupto vocab
lo pro Arcus Neruæ. Ad dextram ſunt duoru
arcuum reliquiæ, partes palatij Neruæ ſumtu
ſiſſimi. Arcus Neruæ reſtant adhuc fragmen
maxima, inter templum S. Baſilij & turrim n
litiæ.

Via ſacra, quæ ita dicta eſt ab antiquis, qu
Augures ſolenni pompa per eam ad ſacra facie
da procederent, & in arcem conſcenderent, e
tendebatur à foro Romano per arcum Titi V
ſpaſiani, vſque ad eius Amphitheatrum, quod v
catur hodie Coliſęum. Ad hanc viam ſacram en
nentiore loco Titi Veſpaſiani ex marmore e
ctus eſt arcus: in quo ſunt exſculptæ victoriæ
triumphi pompa, qua ferebantur templi Hier
ſolymitani ſpolia poſt deuictos Iudæos; nem
Arca fœderis, candelabrum ſeptem lucernaru
menſa panum Propoſitionis, tabulæ Decalo
& vaſa ſacra, ex auro puro, quibus vtebantur
ſacra templi: quæ omnia in eo arcu videntur ſc
pta, cum curru triumphantis imperatoris. Pro
hunc arcum ſub Palatino ad dextram turris e
gitur quadrata, quam vulgus vocat Studiolo
Vergilio: fabulanturque ridicule, ex ea fuiſſe Po
tam appenſum in corbe à quadam meretricu
ac toto die ſpectaculo fuiſſe populo: ꝙ vt vlciſc
retur Vergilius, qui Magicam callebat artem,
fecit vt ignis tota vrbe extingueretur: vniuerſus

pop

populus candelas & lucernas incenderet ex flammis, quæ in pudendis meretriculæ fuerant excitaæ. Fabula pingitur hæc vbique, sine auctore. Nõn ſt veriſimile, tale aliquid magno illi Vergilio cõigiſſe, qui propter continentiam Parthenius voabatur. Si quid in hac fabula verum eſt, de alio /ergilio Mago ſcriptum puto: de quo Neapolitani quoque dicunt plurima fuiſſe facta: inter cęera Pauſilypum montem excauatum fuiſſe artę Magica, & peruium factum: nam Vergilij ſepulrum propę hanc celebrem cauernam erectum ſt.

In monte Palatino, qui olim fuit celeberrimus, ropter auguſtas Cæſarũ ædes, quæ in eo fuerunt ıperbiſſimæ, hodie nihil admodum notatu dinum videas, cum omnia ſint inculta & deuaſta: neque locus eſt tota vrbe deſertior. Inter has uinas templum exiguum S. Nicolai adhuc extat, um aliquot ædiculis, reliqua occupantur vineis, ortis & vepribus. Ad huius radices, prope Pais delubrum fuit olim Curia Hoſtilia, eo die, quo Clodij à Milone cæſi corpus cremebatur, tota gne combuſta, cum Baſilica Portia illi vicina. uerunt etiam in monte Palatino multa templa liuerſis Dijs ſacrata: ex quibus vnum fuit Victoiæ; ex cuius ruinis patet aſpectus ad hortos S. Maiæ nouæ. Apollo quoque ibi habuit templum, ulmine poſtea deiectum, cuius adhuc quædam eſtigia videntur. Penates quoque ſuum fanum bidem poſſederunt, ad Veliam, quæ ſpectat foum Romanum: in eo repoſita erant ſimulacra, uæ Æneas ex Phrygia deportauerat in Italiam,

euerso Ilio:hęc in summa veneratione semper h
bita sunt à Romanis. Multaq; alia in eodem mo
te fuerunt templa, quibus certus assignari n
potest locus propter ruinarum implicatas amb
ges & confusionem. In eodem quoque Palati
multæ fuerunt splēdidæ domus, vt Tarquinij P
sci, Ciceronis, qui suas à Crasso quinquaginta m
libus ducatorū emerat, Germalus domus Faustu
à germanis fratribus Remo & Romulo, qui il
fuerunt à Faustulo nutriti, qui casam incoluit, n
procul à Græcostasi; Summa Velia, quod illic p
stores soliti essent vellere lanas ab ouib⁹ anteq
tonsurę modus innotuisset: vnde lanæ auulsæ ve
lera vocantur; Palatium Scauri; Græcostasis, vb
diuersabantur legati diuersarum nationum, qu
Romam mittebantur; domus Valerij Poblicola
quam vna nocte solo æquauit, quod suspectus e
set populo; Palladium, delubrum, in quo Palladi
custodiebatur, simulacrum ligneum versatilibu
oculis, quod Æneas cum penatibus ex Ilio trans
tulerat in Italiam, quod in templo Vestæ reposi
tum est postea, & traditum custodiæ Vestalis vir
ginis. Fuit quoque ibi templum Cybeles; domu
Augusti Cæsaris, in qua ipse natus est, cuius ruina
adhuc spectantur altissimæ; Bibliotheca palatina
item balnea palatina, in q̄ deriuabatur pars aqua
Claudiæ per aquæ ductus, qui adhuc hodie vidē-
tur in vinea Fędriæ Patricij Romani, versus Circū
maximum; vestigia portæ veteris Palatij, quæ &
porta Romuli dicta est. Ad radices montis Pala-
tini, nempe ad columnas porticus Liuiæ, vicinum
videtur templum S. Theodosio dicatum: id olim
con-

conditum dicitur à Romulo, quo tempore bello Sabino Romani perterriti fugerent, eorumque fugã voto suscepto rex cohibuit, postea Ioui Statori consecrauit.

In descensu ad Circum Maximum occurrit statim locus depressior & excauatus: vnde sub fornicibus amplis emanant aquæ copiosæ; ad quas mulieres suos pannos & lintea lauant, & hæ dicuntur esse fontis Nymphę Iuturnæ in Velabro. Fornicatũ vero illud opus, ꝙ subterraneo ductu longe protenditur, pars est cloacæ maximæ, q̃ à Tarquinio structa est, vt esset receptaculum omniũ sordium vrbis, quæ per subterraneos meatus ferrentur in Tyberim. Incipiebat enim hæc cloaca ex Foro Romano ad Iouis Statoris ædem, deinde per Velabrũ porrigebatur in Tyberim. Cuius amplitudo tam lata fuit, vt facilime sub eius fornicib. currus onustus ageretur. Legimus Censores aliquando vendidisse cloacæ huius immundicias, ad stercorationem agrorum, sexcẽtis ducatorum millibus. Quod cum obiectum esset imperatori, respondit, Odor lucri bonus ex re qualibet. Chiauica nunc vocatur. Illi vicinus erat Lacus Curtius; à Curtio dictus, qui se in voraginem præcipitem dedit armatum cum equo, vt auerteret pestilentem aerem, qui ex ea exhalabat, & Romam contagio malo infestabat. Prope cloacam maximam locus fuit Numæ Pompilio sacer & mysticus, in quo ne spuere quidem licebat vlli. In hoc loco Gallorum Senonum cineres reconditi erant: nunc Dolioli vocatur: propter dolia siue vasa fictilia, quibus cęsorum cineres continebantur, sepulta.

Ex omnibus Circi maximi ornamentis nihil ferè superest pręter loci circumscriptionem integrã, qua eius amplitudo facile cognoscitur, longitudo nẽpe trium stadiorũ cum dimidio, latitudo vero trium iugerum; capax erat hic Circus ducentorũ & sexaginta milliũ hominum, alij restringunt ad numerum C L. millium. In eo loco Romulus primos edidit ludos Circenses in raptu Sabinarum. Versus Palatinum restant crebri porticuum fornices, quib. sedilia erant reposita, & testudines plurimæ secundum Circi ductũ: quæ putantur fuisse officinæ negociatorũ, quibus venales merces exponebantur populo, qui frequens cõueniebat ad spectacula. Alij existimãt, fuisse lupanaria, in quibus habitabant meretriculæ corpore quæstum facientes. Huic Circo templum habuit coniunctum Neptunus, ad Palatini radices, post S. Athanasiæ delubrum: cuius adhuc aliquæ videntur ruinæ, incrustatæ conchylijs marinis. Fuerunt etiam in hoc Circo erecti obelisci duo, quorum maior, præter basin, longus erat pedes centum & triginta duos, omnium, qui Romæ erant, maximus.

Naumachiæ locus, vbi Romana iuuentus se in exercitijs naualib. exercebat, hodie ostenditur, vbi crebræ aquarum lacunæ sunt & arundinum carecta. Vbi & aquæ illæ, quæ super Circo per canalem circa murum fluunt, pars sunt aquæ Claudiæ.

Ad læuam viæ Appiæ partẽ ingens Septimij Seueri moles attollitur. Nullum hoc ædificio fuit altius Romæ. Septisolium vocat Plin. quod septem solaria cõtineret; nunc Septizonium dicitur. Hoc ab imperatore fuit erectũ in tantam altitudinem,

vt

vt nauigantes ex Africa in Italiam hoc ſpectare poſſent è mari, & eius cineres (qui in apice ſupremo huius molis erant repoſiti) adorarent: erat enim Seuerus natione Afer. Ex tanto ædificio Septiſolij, quod olim ſeptem contignationibus in altum extollebatur, tres tantum noſtro tempore reſtant contignationes: quæ longa antiquitate videntur nutare, & ruinam minari.

Viæ Appiæ, quæ ab Appio Cæco ſenatore, lapidibus duriſſimis primum ſtrata eſt, reliquiæ quædam monſtrantur in via præcipue, qua itur Neapolim prope Priuernum & Circæum promontorium. Via noua autem dicitur ea pars viæ Appiæ, quæ à Thermis Antoninianis ducitur vſq; ad portam Capenam: propterea quod id totum ſpatium pauimento nouo ſtratum eſt ab Antonino Caracalla, dum ſuas extruxit thermas; quæ ſub Auentino è regione Piſcinæ & templi S. Sixti ſitæ ſunt. His nullæ videntur Romæ magis integræ præter Diocletiani.

Via noua ab Antoninianis thermis, qua reditus patet ad viam Appiam, eſt porta Capena, à Capena vrbe vicina Albę longæ. Alij Camœnam portam nominarunt à delubro Camœnarum, quod non procul fuit ab hac porta. Dicta eſt triumphalis, quod per eam olim duo Scipiones triumphis ſolennibus Romam inuecti ſunt: & nouiſſime Carolus V. Rom. Imp. Paulo III. regnante triumphans deuictis Afris vrbem ingreſſus eſt. Porta hæc hodie dicitur S. Sebaſtiani: à templo eidem Sancto conſecrato, quod abeſt à porta duobus paſſuum millibus ad cæmiterium Calixti. Erecta

quoq; ſepulcra magnificentiſſima ad hanc viam magno numero vtrinque, adhuc fere integra. A dextram Almonis riui, qui Romam influẽs ſub Auentino Tyberi inſinuatur, ædificium altum eſt & rotundum, quod ex inſcriptionibus inde eruti probatur fuiſſe ſepulcrum Scipionum.

Appia via ad dextram relicta occurrit ſacellum rotundum, quod vocatur Domine quo vadis. Eo loco diuo Petro Roma fugienti metu perſecutionis occurriſſe Chriſtus dicitur: cui cum Apoſtolus dixiſſet, Domine quo vadis? Romam Chriſtus reſpondiſſe fertur, vt iterum crucifigar. Iuxta hoc ſacellum multæ ſunt ſepulcrorum ruinæ, vbi, vt & in alijs plurimis locis, ſub fornicibus integris cellulæ conſpiciuntur, in quibus ordine concinno plenæ cineribus mortuorum vrnæ repoſitæ ſunt. Ad hanc viam etiam paulo vlterius ad ſiniſtram adhuc extant parietes ex coctilibus lateribus: qui pars ſunt templi Fauni & Siluani. Atque in eadem via ad dextram partem non procul à Sancto Sebaſtiano, aliud templum, olim Apollini ſacrum, viſitur, integrum quidem ſed ornamentis vacuum, in quod opiliones ſuos noctu aut per æſtus recipiunt greges. Hinc ad ſiniſtram in vicinos campos ſeſe extendit via: in qua vix quadraginta paſſibus ab hac Apollinis æde, inter ſentes & dumos obſcuro loco cauerna eſt ſubterranea, cuius aditus, propter arbuſta & lapidum aceruos vix conſpicitur: ſed poſtquam in interiora huius loci fueris ingreſſus, videbis fornices arte diligenti conſtructas, quæ vtrinque habent repoſitoria oblonga, decem aut duode-

cim

cim pedum, in quibus olim recondebantur mortuorum Christianorum corpora, quibus solenniter aut aperte non licebat suos funerari. In harum fornicum subterranearum recessu remotiore sunt adhuc crebræ cellulæ, & quasi locorum receptacula lampadibus applicandis idonea. Sub his cauernis obscuris & amplissimis, vulgo asseritur Christianos olim habitasse, & secreto latuisse; dum sub imperatoribus persecutiones crudelissimæ excitarentur: & hodie hęc loca dicuntur Stantie di Christiani.

In templo S. Sebastiani, quod est ad viam Appiam, descenditur per gradus in speluncas subterraneas, quæ Catacombæ vocantur, in quibus olim tyrannorum metu Christiani latebant, dicunturque illic quadraginta pontifices martyrium sustinuisse, ac cum ijs centum & septuaginta quatuor millia martyrum mortem pro religione Christiana tolerasse: vti ex inscriptione apparet, quæ ad principium descensus applicata est. Locus summa veneratione colitur, plenusq; est pauore propter profunditatem & tenebras. In eũ subire sine facibus aut lucernis nõ est tutum: neq; vltro citroq; vagari sine periculo quis potest: tam diuersi videntur vtrinque cauernarum anfractus, & cuniculi sese in omnem partem protendentes, vt labyrinthi speciem præ se ferant. Adhibitis tamen facibus & accito cõductore loci perito, tuto licet per spatiosiorẽ meatum ad exitũ peruenire. Sepulcrum vocatur Calixti. Inter cætera, quæ ibi videntur, notabis, ad altare sacelli læui ostẽdi vestigia pedum Christi in lapide: quæ dicũtur relicta esse

esse in monte, cum Dominus noster spectantibu Apostolis in cœlum est assumtus. Huic S. Sebasti ani templo vicinum est templum Gradiui Martis centum ingentibus columnis marmoreis susten tatum; in eo olim hostiũ legati audiebantur, qui bus in vrbem introitum non permittebat sena tus. Huius templi pars maior corruisse scribitu precibus Stephani pontificis, cum iussu Galien cogeretur illic Marti sacrificare. Prope hoc templum seruabatur Manalis lapis, quem Romani solenni pompa & ceremoniarum veneratione in vrbem importabant, vt elicerent pluuias. Inferior loco super via Appia videntur amplissimæ ruinæ arcis prætoriæ, vt putãtur. Ad huius arcis ingressum videntur sepulcrorum moles quadratæ, pyramides obtusæ & solidæ. Inter has quæ est celeberrima, forma rotunda ex quadratis facta marmoribus candidis instar amplissimæ turris, intus concaua, & parte superiore aperta, cuius muri crassi sunt circiter pedes viginti quatuor: ea mœnium angulo adiacet, in cuius circuitu incisa sunt marmorea boum capita, cute ac carne nudata, vt in sacrificijs fieri solitum erat, quæ continentur lemniscis & fasciarum inuolucris, cõiungentibus fructuum, florum ac foliorum congeriem (festones vulgo dicuntur) & in interuallis patinæ repositæ sunt sacrificiorum. Capita boum fere sunt ducenta, ideo Capo di Boi vocatur: voluntq; antiquarij geminam Hecatomben factam esse in funere celebri Cæciliæ Metellæ. Ad radices collis, in quo turris hæc ædificata est, si quis integrum versum heroicum pronuntiet, Echo admiranda eundem

dem reddet integrum &articulatum ſæpius. Octies ad minimum integre & poſtea aliquoties confuſe. Nusquam gentium eiuſmodi Echo auditur: quæ ideo tanto dicitur excitata artificio, vt in funere huius Cæciliæ plorantium, eiulatus, exclamationes & planctus funebres in immẽſum multiplicarentur, dum Hecatombe illa celebraretur duplex, & ludi funebres in honorem matronæ præberentur.

Sub hoc colle, loco depreſſo, ſunt adhuc ingentes circi Hippodromi ruinæ, omnium, quæ hodie videntur, integerrimæ, vbi ſeſe curru, equitatione & quadrigis quotidie exercebant milites. Extolluntur hic altiſſimi muri, ſuis interuallis diſtincti, vbi erant ſtabula, quibus equi claudebantur, edocebanturque ad certamina equeſtria, quæ in hoc Hippodromo exhibebantur. In planitie ſuperiore ſuper circo templum eſt integrum quadrata ſtructura, cum ſuis columnis & porticu anteriore, id fuit olim ſacrum Deo ridiculo. Quod Hannibal poſt ſtragem Cannenſem, qua ceciderunt ciuium quadraginta millia, cum ad vrbem obſidendam copijs victricibus properaſſet, eo loco caſtra poſuit: audito riſu effuſiſſimo perterritus abiuit, & obſidionem vrbis reliquit: in qua ſi pertinacius inſtitiſſet, vt erant omnia metu ac pauore conſternata, ſine magna difficultate potuiſſet Roma potiri: Romani poſt eius diſceſſum Deo ridiculo conſecrarunt fanum.

Non procul à porta Latina erectum eſt templum rotundum in honorem S. Ioannis Euangeliſtæ: qui dicitur eo in loco cruciatus oleo & igne.

Inde

Inde ad portam Gabiusam itur, quæ, sicut & L
tina, muro clausa est & obstructa. A dextra co
scenditur ad Cœlium collem; qui olim Querqu
tulanus dicebatur, à quercuum frequentia, ant
quam illum inhabitarent Hetrusci. In Cœlio
templum Sancti Ioannis Euangelistæ olim Di
næ sacrum fuit; hic Cœliolus appendix Cœ
est. In summitate Cœlij templum est rotundu
Sancto Stephano dicatum à Simplicio pontific
quod fuit olim Fauni sumtuosissimum delubru
sed temporis iniuria semidirutum, restauratu
est à Nicolao V. P. M. in ea forma, qua vid
tur hodie. Curia Hostilia fuit olim, vbi nun
est templum SS. Ioannis & Pauli versus Sept
zonium Seueri. Albanorum mansiones in e
parte Cœlij fuerunt, quæ spectat Auentinum
vbi hodie situm est templum Sanctæ Mariæ i
Dominica, prope quod videtur aquæductu
aquæ Claudiæ. Castra peregrina, ita dicta (i
quibus diuersabantur sub Augusto nauales co-
piæ, quas imperator ad Misenum detinebat) o
lim fuerunt, vbi hodie est templum quatuor Co-
ronatorum. Palatium Constantini magni, cuius
adhuc magnificentissimæ supersunt ruinæ, fuit in-
ter portam Gabinsam & Cœlimontanam, nunc
S. Ioannis dicitur. Lateranorum Basilica nomen
suum retinet; sedes olim pontificum Romanorũ,
cuius se vocant Episcopos: sed postea ducti amœ-
nitate collium Vaticanorum, in eũ locũ se contu-
lerunt, vbi palatium celeberrimum incolunt, cum
templo S. Petri coniunctum. In hac Lateranensi
Basilica locus ostenditur orbiculato ædificio &
altissi-

altiſſimis fornicibus. Locus hic vocatur Baſiliſcus Conſtantini. Fama eſt Conſtantinum Magnum lepra laborantem, ſuaſu medicorum voluiſſe lauari in ſanguine puerorum, atque ideo ſumtuoſum hoc ædificium præparaſſe; ſed monitum ab Angelo in ſomnis, vt aqua baptiſmi ablueretur in nomine Ieſu Chriſti Dei veri, quem Helena eius mater colebat, imperatorem obtemperaſſe monitis cæleſtibus & baptizatum fuiſſe in eo labro porphyritico, quod adhuc medio Baſiliſco videtur. Sed fides ſit penes lectorem: neq; enim veriſimile eſt, ad tam barbarum nefas patrandum tantis ſumtibus extructurum fuiſſe eum hoc ædificium, quod potius tegi & celari oportuit, quam vana oſtentatione publicari; quid quod ab Epiſcopo Nicomedienſi baptizatum tradũt hiſtoriæ, cum in Aſiam veniſſet. Puto itaq; fuiſſe balneum Laterani Palatij, quod eouſq; protendebatur.

Huic ædificio vicina ſunt ad dextram ſacella ſacra, in quibus multa marmora precioſiſſima, quibus parietes incruſtrati ſunt, conſpiciuntur, & columnæ Hieroſolymis adportatæ Romam. Ad ſiniſtram duæ ſeſe attollunt columnæ marmoris flaui Miſchij: quæ manu veſtibus confricatæ & attritæ, ſuauiſſimum emittunt odorem, qualis eſt violarum cum lilio. De ijs diuerſæ narrantur fabulæ; à Regina Æthiopum Salomoni donatas, & alia plurima pleraque inepta & ridicula.

In templo Lateranenſi ſummorum Pontificum oſſa ſunt recondita: vbi omnia ex marmoribus precioſiſſimis facta ſunt tanto ſtudio & induſtria,

vt ni-

vt nihil vſquam gentium videri poſſit abſolutiu
Ad ſummi chori latus ſiniſtrum parieti applicat
eſt tabula ænea, characteribus antiquis leges & ſe
natuſconſulta ſub Veſpaſiano referens. Sub ha
tabula eſt tumba ſepulcri Laurentij Vallæ, qui ca
nonicus erat huius templi. Ante chorum erect
ſunt quatuor ingentes columnæ æneæ: opere con
cauo, ſed quæ repletæ ſunt, vt vulgus aſſerit, terr
ſancta, quæ ex ſepulcro Chriſti Romam aduect
eſt. De his columnis diſſimilia narrantur.

In Baſilica Laterana, quę integra eſt & antiqu
cænaculum eſt Rotæ ampliſſimum: in quo ponti
ficum & ſenatus Eccleſiaſtici, cardinalium & ar
chiepiſcoporum habebatur conſeſſus, cum de re
bus magnis tractandum eſſet. Tres illæ portæ al
tiſſimæ & marmoreæ, quibus in cænaculum pa
tet ingreſſus, ex prætorio Hieroſolymitano ſun
aduectæ. Inde per ampliſſima deambulacra reli
cto S. Mariæ Gratiarum ſacello, ſuper ſcalis ſan
ctis duæ ſunt cathedræ ex porphyro pertuſæ, d
quibus non parui equidem nominis auctores tra
dunt, pontifices eligendos (poſtquam Ioanna mu
lier ſexum virilem mentita, pontificatum adept
fuerit) antehac in illis conſediſſe; quibus admot
manu ſub cathedra per exploratorem virilia tra
ctata fuerint: cumq; compertum eſſet marem eſſ
alta voce exclamarint: *Teſticulos habet, dignu
eſt papali corona.* Quinetiam pompas ſacras, qua
quotannis ſolenni ritu ducebantur ex Vaticano
in Lateranum templum, propterea nunc diuerte
re ad templum S. Clementis, declinantes locum
illũ, in quo fama eſt, Ioannam peperiſſe, ſacellum
nempe

mpe exiguum illud, prope xenodochium Late-
num ad muros hortorum constructum. Ridicu-
sunt hæc: fides ergo est penes lectorem. Inde
scenditur per gradus marmoreos summæ reue-
ıtiæ ac deuotionis: erant enim gradus Prætorij
ierosolymitani, per quos Christus virgis cæsus
lati iussu sanguinolentus populo est propositus:
in ijs craticulæ aliquot æneæ deauratæ videtur
plicatæ marmori, quæ guttas sanguinis serua-
tis tegunt. Tanta in veneratione habentur, vt
iculum morte dignum haberetur, eos pedibus
ntingere: Geniculatim per hos ad altiora loca
nscenditur: suntq; ita excauati vestimentorum
ritu, vt cum difficultate maxima cōsistere quis
ijs possit: propterea ad latus alij gradus lapidei
nt erecti, per quos commode ascenditur & de-
nditur. Eodem in loco super gradibus sanctis
lumna albicantis marmoris demonstratur, in
ias partes diuisa ab epistylio ad basim: ea parieti
hæret: & creditur fuisse ad ingressum Sanctua-
templi Salomonis, quæ Christo in cruce Spi-
um Deo patri reddente, cum velo templi ru-
a est & in partes separata. Vbi patet ingres-
; in Sancta Sanctorum, sacellum est summa
neratione cultum, in quod nulli licet mulieri
troire: in eo seruatur arca fœderis, virga Aaro-
s, mensa cœnæ Dominicæ, Manna sacrum, vm-
licus & præputium Christi, eiusq; sanguinis phi-
ı vna, spinæ aliquot ex eius corona, clauus vnus
teger, quo Christus affixus est cruci, frænum
ui Constantini Magni, quod confectum fuit
duobus pedum clauis, nam ex quarto con-

ſlata eſt lamina, quæ diademati aureo impera-
ris appoſita eſt. Eodem in ſacello oſtendun
plurimæ reliquiæ, quæ ſumma deuotione à R
manis obſeruantur.

In vltima montis Cœlij parte templũ eſt S.C
cis in Hieruſalem: olim ſacrum Veneri & Cu
dini: in eo ſeruatur pars crucis Dominicæ, & c
cis titulus ſcriptus linguis tribus; denarius vnu
triginta, quos Iudas proditor recepit pro pre
venditionis domini, & alia plurima. Ibidem
ſacrum ſacellum ſubterraneum, ab Helena Co
ſtantini matre conditum, in quod ſemel tant
quotannis patet ingreſſus matronis.

Prope ductum aquæ Claudiæ, verſus Cœliu
Xenodochium eſt Lateranũ opulentiſſimũ &
bus omnibus, quæ ad excipiendos hoſpites, cui
cunq; conditionis aut ſtatus ſint, inſtructiſſimu
In eo ſunt cubicula, quibus principes & nobi
excipi poſſunt cõmodiſſime. Pharmacopolaru
apothecæ refertæ ſunt omni genere medicame
torum exquiſitiſſimorum: neq; quicq̃ poteſt exc
gitari, quod ad ægrorum neceſſitatem conduce
poſſit, quod ibi non inueniatur, & officioſe omn
bus præſtetur. Idq; in cauſa eſt, vt multi nullius r
indigentes, cum in morbos inciderunt, eo ſe d
portari curent, ac proprijs impenſis curari.

Paulo vlterius ſe offert ſtupenda illa & admir
bilis Amphitheatri moles. Hoc Coliſæum vulg
vocatur: à Coloſſæa ſtatua, quam Nero illic er
xit centum & viginti pedes altam. Huius Amph
theatri tanta fuit altitudo, tanta amplitudo, tã c
cinna ſtructura, vt nihil admirabilius Romæ vid

possit. Triginta seruorum millia tantum opus
rfecerunt spatio vndecim annorum. Capax fuit
:toginta septem milliū hominum, qui commo-
: in gradib. & subsellijs possent sedere & specta-
ludos, qui media cauea quotānis exhibebantur.
d sinistram erectus est Cōstantini Magni trium-
ıalis arcus, à Romanis positus post deuictum ad
onte Miluiū, Maxentium. Extat adhuc integer
. suis victorijs & statuis. Ante Colisæū super via,
ıa itur ad arcū Titi Vespasiani, ædificiū est altum
arctū, testudinatum & acutum in speciem py-
midis rotundæ. Hoc vocabatur Meta sudans: ꝙ
de manarent aquæ copiosæ & vberes, ex quib.
bebat populus, qui in Amphitheatrum ad pu-
ica spectacula conueniebat. In palatio Maffœo-
m, quo ab Amphitheatro, Capitolio ad læuam
licto, recta itur, plurima videntur antiquitatis
onumēta, epitaphia, inscriptionesq;, & eiusmo-
reliquiæ priscæ venustatis, quę mirifice delectāt
ritiorum artificum, & literatorum hominum
ulos, & ingenium excitant.

A posteriori parte templi S. Apollinaris anti-
ıissimi prope domum Cardinalis Paceci Hispa-
, quod olim Apollini sacrū fuit, templū est S. Au-
ıstini, in quo Monicæ eius matris sepulcrū osten-
tur. Amplissimum illud forū, quod à templo A-
ollinaris, & palatio ducissæ Parmensis, vsque ad
allorum templum, quod S. Ludouico dicatum
t, extenditur, nunc in Agone dictus, circus fuit
gonalis; in quo Agonalia certamina, & agonales
di, in honorē Iani à Numa Pōpilio celebrari cœ-
:i sunt. Thermæ Alexandrinę, Hadriani & Nero-
is ibi postea extructæ sunt.

In ædibus Episcopi Sauli prope Agonem, cænaculo ostenditur caput M. Tullij Ciceron Apud Alexandrum Ruffinum, prope templum Aloysij, simulacrum est Iulii Cæsaris armatum quasi colossæum: cuius crura sunt ocreis antiqu eleganter circũducta: è regione est Octauius C sar eiusdem altitudinis & vestimenti. His duab statuis vix Romæ quicquam spectatur rarioris a tificij. Inter templa S. Eustachij & Mineruæ vide tur ruinæ quadratæ & longæ: reliquias quidam a ferunt esse templi boni Euentus: qui colebatur a antiquis, vt consiliorum & rerum, quas homin peragendas aggrediebantur, felicem & expect tum finem largiretur. Eius statua formabatur h bitu plebeio, læta facie, dextra tenebat crateren sinistra sertum ex spicis.

Fornices illæ rotundæ & altæ, quæ spectantu eo loco, qui Ciambella dicitur, partes sunt rel quiarum thermarum M. Agrippæ. Prope quas Ne ro quoq; thermas ædificari curauit sumtuosissi mas: quarum vestigia cernuntur satis ampla à po steriore parte templi S. Eustachij.

M. Agrippa prope suas thermas construxit tem plum architectura & sumtibus admirandum. Nullum in vrbe antiquius, nullum integrius au splendidius extat hodie. Hoc quia Dijs omni bus sacrauerat Agrippa, Pantheum vocatum est, hodie dicitur S. Mariæ rotundæ delubrum. Est que omnino sphæricum seu rotundum: caret fenestris: lucem admittit ingenti orbe, qui apertus est in summitate fornicis. In medio locus est profundus, & crate ænea tectus, ad excipiendas

aquas

uas pluuias. Fuit olim laminis argenteis co-
ertum; ſed Conſtantinus Heraclij nepos eas
ſtulit cum reliquis vrbis ornamentis: quarum
co reſtitutæ ſunt plumbeæ à Martino VII. P.
. Aditus olim ad portam patebat gradibus ſe-
em, qui templum in circuitu cingebat: nunc
ıdecim ad eam deſcenditur. Vnde apparet,
ıantum ex ædificiorum ruinis ſolum vrbis ac-
euerit. In hoc Pantheo ſepultus eſt Raphael
nctius Vrbinas, pictorum noſtri ſeculi prin-
ps.

Non procul à Pantheo Minerua ſuum habuit
mplum, quod occuparunt hodie Dominicani,
tento nomine antiquo: vocatur enim S Maria
lla Minerua. In eo pauca videntur antiquitatis
onumenta, præter paucas inſcriptiones, quæ in
poſitorijs aquæ luſtralis & altaribus leguntur.

A poſteriore parte S. Mariæ rotundæ, cum de-
ndis à via lata, eo loco, vbi Ieſuitæ habitant, e-
ctus eſt arcus antiquus, rudis, & omni ornatu
ıdus, qui Camillianus vocatur. Hunc à Camil-
extructum putant, ſed falſo: nam primum ſub
ıperatoribus hæc opera publice ſunt excitata.

In domo Nicolai Stagni, prope arcum Camil-
ınum, retro Mineruæ tẽplum, eſt Herculis ſta-
a nuda, cuius caput tectũ eſt leonino rictu, co-
o circa collum inuoluto: quæ niſi pedibus care-
t, poſſet reponi inter præſtantiſſimas, quæ tota
oma ſeruantur. In domo Pauli de Caſtro demõ-
ratur caput Socratis, cũ toto pectore, & alia mul-
. notatu digna, quæ ſpectatorem mirifice recrea-
unt. Prope arcũ Camillianum ſuper platea iacet

pes collosseus ingentis magnitudinis: qui indica altitudinem mõstrosam, & artificium stupendur statuæ, cum esset integra. Omnia illa, quibus olir forum Neruæ erat exornatum, aut vetustate per erũt, aut alio trãslata sunt; proinde parua admod eius hodie extant vestigia, sicut & Fori Traian quod fuit inter Capitolium, Quirinalem & Forur Augusti. Ex quibus ornamentis Fori Traiani sol columna cochlis superest, quæ notas manifesta præbet imperatorij splendoris. Alta est pedes 128 præter basim, quæ cum columna efficit 140. stru cta est lapidibus viginti quatuor, tantæ vastitatis vt opus videatur non ab hominibus sed à gigan tibus perfectũ: singuli lapides siue partes colũnæ cõtinent gradus octo: per hos patet ascẽsus ad su periora, per interiorẽ partẽ concauã. Lumẽ pben ascendentibus fenestellę 44. Nihil potest vsquan gentium videri admirabilius, nihil magnificẽtius Erecta est in honorem principis, vt ostenderetur quantæ altitudinis mons egestus esset in eo loco Hanc columnam non vidit erectam bonus impe rator, qui tunc occupatus detinebatur bello Par thico: & in reditu, sanguinis fluxu mortu' est apuc Seleuciam in Syria; eiusq; corpus Romam trans latũ est; & in summitate columnæ pila aurea eiu ossa recondita sunt. Duæ illæ columnæ, quæ vi dentur prope S. Mariæ de Laureto templum, re liquiæ sunt porticus Traiani.

Suburram, vicum patricium, Exquilias, arcum Galieni & macellũ Liuianũ studio hic omittimus, quamminimũ.n. de eorũ structuris hodie visitur.

Templum Isidis, nũc S. Marię maioris (ad quod

à tem-

mploS.Viti sursum itur) insignē habet structu-
n auro & marmoribus peregrinis selectissimis
ornatam. Sustentatur enim altissimis columnis
rmoreis Ionicis. In eo sepultus est S. Hierony-
is. ibi ostenditur imago Mariæ virginis, quę cre-
ur depicta à S. Luca Euangelista. Prope hoc tē-
im sacellum est S. Lucæ sacrum, versus fanum S.
tentianæ: in cuius colle decliui fuit olim lucus
ioni summa religione sacer.
A tēplo quadraginta martyrū ad templū S. Cle-
ētis versus Amphitheatrū ruinæ sunt ingentes,
hermarū Titi Vespasiani, ac eius Palatij, in quib.
huc amplissima spectant ędificia subterranea, q̄
cuntur lé setté Salé. Erāt. n. castella siue aquarum
ceptacula; q̄ ad lauacra thermarū erant necessa-
. In vineis adiacētibus Feliciorū visuntur adhuc
tegri fornices, in quib. picturę Grotescorū appa-
t venustissimę. Pertinebāt. n. cōcamerata hęc lo-
ad palatiū Titi. Et in his repta est illa Lacoontis
itua, cū duob. filijs, q̄ in palatio Vaticano Pōtifi-
i cū tanta spectantiū admiratione demōstratur.
Prope tēpla SS. Iuliani & Eusebij, moles quædā
teritia & alta extollitur, in qua fuerūt castella a-
Marcię: in hui⁹ molis superiore parte erecta sunt
ophęa, hoc est, armorū & spoliorū cōgeries alli-
ata trūco arboris. Hęc omnia sūt ex marmore po
ta bello Cimbrico in honorē C. Marij: q̄ cū Sylla
uertisset, à Iulio Cęsare sunt restituta in integrū.
In vineis ꝓpe S. Eusebiū, à posteriore parte tro-
hęorum Marij, magnæ sunt ruinę thermarū Gor-
liani: ꝓpe quas idē imperator splendidū erexerat
palatium; quod ducētas habuit in duplici ordine
 columnas

columnas marmoreas. Sed de ijs omnibus, pr
ter ingentes murorum ſpondas nihil videtur a
modum notabile: cum ex ijs poſtea ad nobiliu
domos tranſlata ſint omnia ornamenta.

Per portam Tiburtinam ſiue Exquilinam, qu
nunc S. Laurentij vocatur, ſumtuoſo aquæ duc
introducitur in vrbem aqua Martia: quem prin
Q. Martius extruxit, poſtea vetuſtate conſumtu
reſtituit Agrippa: deducebatur hæc aqua per m
lia triginta quinq; antequam vrbem contingere
& per campum Exquilinum deriuabatur ad the
mas Diocletiani, & ad loca vicina: ſalutifera eni
fuit, ideo potui ciuium maxime accommoda.

Paulo vlterius pons eſt Mammeus: ſic dictu
Mammea Iulia matre Alexandri Seueri imperat
ris: cuius impenſis pons eſt reſtauratus: nunc vu
go vocatur Ponte Mammolo. Via Præneſtina a
hac porta Exquilina ducebat Præneſte: & ab h
quoq; oriebatur Labicana via, quæ ad Labicano
hoc eſt, ad Valmontonem ferebatur.

Pars illa Exquiliarum, quæ eſt prope templu
S. Laurentij in Fontana, vocabatur Cliuus Virb
us: prope quem Faguralis erat lucus: ad quem Se
uius Tullius habitauit: ibiq; dictus eſt vicus ſcele
ratus, quod in eo Tullius à genero cæſus eſt, & pe
patris mortui corpus filia currum agere iuſſit au
rigam, & hic ſceleratus vicus habebat ſuum prin
cipiũ ab hoc loco plano, & extendebatur vſq; ad
buſta Gallica: vbi Galli Senones cęſi, cremati & ſe
pulti ſunt p Camillũ: locũ hodie vocãt Portogallo:
vbi ſtructũ eſt templũ S. Andreæ ad buſta Gallica:
vicus hic ſceleratus vocatus eſt & Cyprius. In ſum-
mitate

mitate vici ſcelerati, Telluris templum antiquitus ita dictum, hodie S. Pantaleoni dicatum eſt. Ex ruinis arcus triumphalis Gordiani cōſtructum eſt templum S. Gregorij in Damaſo. Veſtigia templi Siluani prope S. Agathæ templum, ampla hodie videntur. Porta Viminalis hodie porta S. Agnetis vocatur. Remotius aliquanto in via Numentana, pons eſt Numentanus, à Narſete Eunucho ſtructus, vt docet inſcriptio. Nero imperator inter hanc portam Numentanam & Salariam, habuit ſuburbanum ædificio ſingulari, quod Liberto donauit: & in eo ſupplicium publicum metuens, pugione ſub papillam adacto, adiuante Sporo liberto, ſibi mortem conſciuit. Huius ſuburbani aliquot ruinæ ſunt adhuc ſuperſtites.

Porta Querquetulana hodie clauſa eſt; extra quam videntur mœnia erecta forma quadrata: reliquiæ ſunt caſtelli, in quo diuerſabantur milites, qui cuſtodiæ Diocletiani imperatoris erant deſtinati.

In dorſo Viminalis admirandæ vaſtitatis & ſumtuoſitatis videntur Diocletiani thermæ ſemidirutæ: nullæ tamen in vrbe ſunt magis integræ. In his conſtruendis quadraginta Chriſtianorum millia, per annos quatuordecim ſeruili more dicuntur eſſe vexata. Hodie vocantur allé Terminé: & locus ille ſubterraneus (qui dicitur la botta di Terminé) caſtellum eſt ſiue receptaculū aquarū, quæ ad lauacra erant neceſſariæ. Ad has thermas magnificentiſſimum ſtruxerat palatium Diocletianus: quod teſtantur ruinæ teſtudinataque ædificia adhuc fere integra: & ingentes columnarum

bases, quæ ibidem inuentæ sunt. In eo fuit illa celebris Bibliotheca Vlpia, in qua libri seruabantur Elephantini. In harum Thermarum parte dextra, Bellaiani sunt horti amœnissimi: in quibus videntur plurimæ statuæ artificiosissimæ suis loculis applicatæ, & in deambulacris dispositæ. Muri fere oẽs, Punicis & Medicis arborib⁹, cedris, cyparissis, myrtis & lauris in speciem peristromatum concinne tecti, nõ mediocrem voluptatem præbent. In alia thermarum parte postrema, vbi eleuata sunt ædificia concamerata & ampla (quæ vocantur le Botté) templum est S. Susannæ, quod olim fuit sacrum Quirino. In eo enim loco Romulus in cœlum antea translatus, Proculo Iulio Alba redeunti creditur apparuisse: propterea illi à senatu diuini sunt honores tributi, & templum positum. Totus ille cliuus vocabatur olim Vallis Quirinalis, quod in ea Romulus Proculo venit obuiam, & varia cum eo communicauit.

Vallis illa, quæ est inter Diocletiani thermas, & templum S. Mariæ maioris, continuit Olympiadis balnea, quorum adhuc vestigia demõstrantur non procul à templo S. Laurentij in Palisperna. Iuxta delubrum S. Pudentianæ sunt adhuc multæ ruinæ balneorum Nouati. Vbi vero ædes est S. Vitalis ad principium montis Quirinalis, olim fuerunt balnea Agrippinæ matris Neronis; cuius ibi adhuc extant ruinæ. In templo S. Laurentij in Palisperna, demonstratur marmor ingens summa veneratione & religione cultum, in quod S. Laurentij corpus assatum & vstulatum repositum est post eius mortem.

In

In via ad mõtém Quirinalem, quem hodie vocant Monte Caballo, occurrunt horti cardinalis Carpenſis, qui omni ornamento antiquitatis pleni ſunt: His enim nihil tota Roma, imo ſi auſim dicere, tota Italia, videtur amœnius, nihil magnificentius. Neapolis multos habet hortos inſignes fontibus, herbis & arboribus, maxime Toletanos, qui Chiaiæ vocantur, ſed p̃ter amœnitatem ſitus & aquas vberes, frigidas & ſalubres, pauca habent antiqua. In his Carpenſibus nihil deſiderari poteſt, nihil excogitari ab homine, quod non reperiatur: tanta magnificentia ædificiorum, tanta marmorum peregrinorum varietas, ſtatuarum excellentia & pulcritudo, inſcriptionum numerus & diuerſitas (quarũ plusquam CXXXVI. numerantur diuerſis figuris artificioſiſſime ſculptæ) vt omnia ad miraculũ & delitias tanquam in Paradiſo aliquo propoſita eſſe videantur. Ante cætera fontis illius congrua concinnitas, & artis admirandæ ſingularis perfectio, reliqua omnia, quæ ibi ſpectantur, videtur præcellere. Quæ etſi à diuerſis auctoribus ſummis laudibus celebrata ſint, præſentia tamen famam videtur ſuperare.

In monte Quirinali ſunt horti magnificentiſſimi cardinalis Ferrarienſis, quibus nulli videntur Romæ arborum diuerſarũ cultu ſplendidiores, & ædificio mirabilis artificij, ꝙ ex arboribus cõſertis ſimul & implicatis labyrinthũ efficiunt. In dorſo Quirinalis coloſſeę ſunt duorum virorum ſtatuæ, quæ frænis duos ingẽtes equos marmoreos impediunt. Ab his equis mons Caballinus vocatus eſt.

Et hos fama eſt Romam aduectos à Tyriditat Armeniorum rege, & dono datos Neroni, qui v regem peregrinum Romano ſplẽdore exciperet Pompeij theatrum, in quo ludos exhibuit, laminis aureis tridui tantum ſpatio ſterni curauit. Qu magnificentiam non tam admiratus eſt rex barbarus (qui non ignorabat Romam eſſe receptaculum diuitiarum totius orbis) quam diligentiam & ſolertiam artificũ, qui tam breui tempore tantum operis potuiſſent conflare & perficere. E regione harum ſtatuarum vaſtiſſimæ conſpiciuntur & altiſſimæ teſtitudines; quæ ſunt reliquiæ Oratorij Neronis; quod cum ſuis hortis habuit coniunctum. Spondæ enim murorum ingentes ab hoc loco per cliuum vſque ad inferiorem Quirinalis partem, vbi eſt palatium Liuiæ Columnæ, protenduntur, quę ſatis indicant magnificentiam & amplitudinem domus imperatoriæ; in cuius elatiore parte, altiſſimum ſeſe extollit frontiſpicium, quod vulgus vocat il Fronton di Nerone. Ex hoc Nero ſpectauit vrbis incendium, quod ipſe per incendiarios ſecreto excitauerat, & Chriſtianis imputauit, vt eos in odium ſenatus populique adduceret: edictoque publicato quotquot Chriſtum fatebantur Deum, comprehenſi, & in Neronis hortis flammati ſunt, & crudeliſſime excarnificati.

Videntur in alia Quirinalis parte, arcus, fornices & cellæ ſubterraneæ plurimæ: ea omnia ſunt thermarum Conſtantini Imp. reliquiæ; Sacellum Neptuni in vineis Bartholinorum; Balnea Pauli Æmilij, vulgo Bagnanapoli, quorum exiles ſuperſunt

ſunt reliquiæ; Domus Corneliorum, hodie, il vico de Cornelij: & templum S. Saluatoris de Cornelij, quod olim fuit Saturno & Baccho ſacrum; Alta Semita, hodie porta S. Agnetis. Fuit & ibi Suburra plana, & paulo remotius templum Siluani. In apice Quirinalis, fuit templum Apollinis & Clatræ: & ſacella Iouis & Iunonis, Capitoliumq; vetus: horum nullæ fere ſuperſunt reliquiæ. Forum & domus Saluſtij non fuit procul à templo S. Suſannæ, eo loco, qui dicitur hodie Saloſtrico. Videtur ibi adhuc obeliſcus paruus literis Ægyptiacis ſignatus, qui dedicatus fuit Lunæ. In deſcenſu Quirinalis verſus forum Neruæ, turris alta ſe extollit, quam Torre meza vocant hodie. Ea pertinuit ad Mœcenatis domum: ad quam hortos habuit cultiſſimos: & ad hos ſæpius ſe conferre ſolitus erat Auguſtus Cæſar, vt cum amico ſe oblectaret, dum ſe à curis grauioribus vellet extricare.

Non procul à turre di Comti ſunt domus Aſcanij Magarozzi & Euryali Silueſtris antiquitatum memorabilium monumentis inſtructiſſimæ.

Fanum Neptuni, quod olim dicebatur ſitum in eo loco, qui dicitur Ripeta: in eo naufragi tabulas ſuæ fortunæ ſoliti erant appendere, & vota ſuſcepta pro ſua conſeruatione ſoluere: nunc dicatum eſt S. Blaſio.

In valle Martia ad templum S. Rochi videntur ingentia ædificia Mauſolei Auguſti. Hoc Mauſoleum ſtructum eſt ab Octauiano Cæſare, vt in eo ſepeliretur, ac poſt eum reliqui imperatores ex familia Cæſarum: eodem in loco prius erectum fuit Amphitheatrum ſiue Circus à Iulio Cæſare, quem Augu-

Auguſtus in ſepulcretum cōuertit: huius circumferentia cernitur adhuc fere integra & ſuperſtes opere per rhombos diſtributo. In domo Fr. Sonderini oſtenditur ſtatua Paſquini ſpectantis Anteum mortuum: hanc maxime commendat Michael Angelus. In hac mole Mauſolei duo fuerunt erecti obeliſci, ſinguli pedes XLII. longi: quorū vnus iacet fractus in via Flaminia ante templum S. Rochi; alter ſemipultus terra cernitur in hortis poſterioribus. In hoc tractu fuerunt olim: Circus & porticus Auguſti, lucus Deorum Manium, ſepulcrum Marcelli, naumachia Domitiani, vallis Martia, & via Flaminia.

Extra portam Flaminiam inter hortos Franciſcus Ragaterius habet cultiſſimum & elegantibus ſimulacris ornatum. Ad hāc viam Iulius III. P. M. vineam extruxit, cuius ornamenta ſumtu & magnificentia ſuperant ea omnia, quæ Romæ cōſpiciuntur. Ad principiū huius vineæ erectæ ſunt, in palatio magnificentiſſimo, multæ imagines ſenatorum & patritiorū virorum. Fons quoq; poſitus eſt in eodem loco: in quo neſcias an magis ingenium artificum, quam ſumtuoſitatem & ſplendorem pontificum laudare debeas.

Sunt & alia ędificia in collibus vicinis extructa, ad deambulationes æſtiuas: quorum quod eſt celeberrimū, in montis cacumine, duos habet obeliſcos erectos cum pyramide altiſſima: cui ſphæricum horologium ſuperimpoſitum eſt: In eo ventorum omnium ſigna ſummo notata artificio deſignantur, & diſcrimina ſingulorum cognoſcuntur: Ad hoc palatiū hortus eſt amœnus, ſpatioſus,

& al-

& alto muro cinctus, quem inſcriptiones antiquę & marmora diuerſis ſculpta figuris exornant, numero centum & vltra. Ibidem ſunt duæ ſtatuæ precij maximi, vna Termini, alia Suriæ ſiue Naturæ. Huic ædificio vicinus eſt alter hortus ſuperiore paulo amplior: vitium concamerationes altiſſimæ fulciuntur & ſuſtentantur terminis marmoreis antiquis octodecim, qui vice columnarum ſeruiunt: Ex Græcia Romam adportati ſunt fere omnes. Paulo vltra Pons Tyberi ſuperpoſitus videtur, quem Ponte Mole vulgus vocat; erat antiquis Pons Miluius: ad quem habito conflictu cum Maxentio Romæ tyrannidem occupante Conſtantinus Magnus victor euaſit: tyrannus vero in fluuium cum equo ſe dedit præcipitem, ne in hoſtis poteſtatem veniret, & in triumphum duceretur, ludibrioque populi ad ſupplicij pœnas traheretur. Hac victoria ſalus & libertas vrbi reſtituta eſt: & in rei memoriam imperatori bene merito, victori ac triumphatori, conditus eſt ille arcus, qui adhuc integer ſupereſt inter Coliſeum & Septizonium Seueri.

In ſummitate vallis Martiæ occurrit arcus Tripoli, vel di Portogallo. Fuit hic arcus olim Domitiano ſacer, incultus & rudis, neque vllum habet ornamẽtum, præter Domitiani imaginem, quam tamen nonnulli aſſerunt eſſe Claudij Imp.

Templum S. Laurentij in Lucina fuit olim ſacratum Iunoni Lucinæ, nomenque antiquum retinuit: in hoc antiquitus puerperæ & prægnantes poſt partum vota ſoluebant; quod Deæ beneficio liberatæ eſſent, & infantibus ſuperſtitib. vita eſſet ſeruata. In

In via Flaminia, quæ vocatur Strada del Popolo, domus sunt aliquot, in quibus multæ videntur statuæ antiquæ, vt: Domus Pauli Ponti, Francisci Aragonij, Card. Sarmoneti & Ambrosij Lilij.

Campus Martius planitiem eam totam complebat, quæ à Quirinali protendebatur vsque ad pontem Xistum & Tiberim. Non procul à templo S. Laurentij in Lucina, in cellis vinarijs multarum ædium, videtur ingens obeliscus, qui medio campo Martio fuerat erectus, literis & notis hieroglyphicis illustris: quem ex Hieropoli transferri Romam iussit Augustus Cæsar, cum duobus alijs, quos statuit in Circo maximo. Hunc longum centum & decem pedes scribit Plinius: atque in eo interpretationem philosophiæ Ægyptiorum contineri.

In ea campi Martij parte, quæ vocatur hodie la piazza di Sciarra, Antoninus Pius erexit altissimã columnam cochlidem, altam pedes CLXXV. fenestellas labet LVI. quæ lucem præbent intrinsecus. Quidam asseruit esse confectam ex XXVIII. lapidibus. Pars illius exterior continet res gestas Antonini sculptura figurarum excellenti: ab hac vocatur ille locus in Colonna.

Vndecim illæ columnæ altissimæ, quæ ad templum S. Stephani in Truglio conspiciuntur erectæ, sunt reliquiæ porticus, quam Antoninus Pius struxerat in suo foro, coniunctam cum suo palatio. Inter columnam cochlidem Antonini, & fontem æquæ virginis erant septa campi Martij. Erat autem is locus vallatus tabulato denso, in quem conueniebat populus suffragia laturus, quando magi-

agiſtratus erant eligendi. Collis ille qui aliquan-
lum eminétior tollitur in Campo Martio, inter
ntonini columnam & S. Laurentij in Lucina (quę
odie Monte Acitorio nominant) fuit antiquis
ons citatorum: in quem ex ſeptis ſe recipiebant
ngulæ tribus poſt lata ſuffragia. In eodem colle
it Curia, quæ Villa publica dicebatur: in qua re-
piebantur hoſtium legati, quibus non licebat
bem ingredi, vel in Græcoſtaſi diuerſari.
Haud procul hinc eſt fons aquæ virginis, humili
depreſſo aquæductu per Campum Martium in-
iens: hodie fonte di Treio dicitur. Et hæc ſola
omnibus aquis, (quas tantis ſumtibus & aquæ-
ıctibus tam ſumtuoſis antiqui principes in vr-
m introduxerunt) remanſit ſuperſtes ad vſum
uium. In hoc Campi Martij tractu ſunt ædes ali-
iot, vt: Pompilij Nari, Gaddiorum, Deſiderij
ſati, Antonij Gabrielis, in quibus multæ viſun-
r antiquæ ſtatuæ. Inprimis vero palatium car-
nalis Carpenſis: in quo tot ſtatuæ, tot inſcriptio-
s videntur, vt mirari nemo ſatis poſſit ſtudium
nti viri in exquirẽdis ijs, quæ ab antiquitate per-
nerunt ad noſtra tempora, magna omniũ do-
orum vtilitate & voluptate. Inprimis repoſitum
ibi in quodam cœnaculo Veneris nudæ cor-
is, cuius artificiũ ſuperat reliqua omnia, quę Ro-
æ ſunt: Id ſi eſſet integrum, nulla eſſet toto mũ-
ſtatua, quæ huic conferri poſſet: neque abs re
editur eſſe Veneris Cnidiæ toto orbe celebra-
. Prope hanc Venerem eſt iuuenis non minoris
tificij: in quo tanta eſt membrorum proportio,
m elegans & pulpoſa muſculorũ conuexitas, vt
FFf ſcul-

ſculptorum & omnium artificũ oculos cum ſum-
ma admiratione fixos detineat. In alio Muſæ-
huic cænaculo contiguo ſtatuæ duæ ſunt, Satyri&
pueri plorantis: quibus nihil perfectius tota vrbe
conſpici poteſt, nihil elaboratius aut artificioſius;
multaque præterea omnis generis, quibus Roma
nihil poſſidet magnificentius, nihil admirabilius.
In colle Pinciano, à Pincio ſenatore ita dicto
fuit ſepulcrum Domitiorum, in quo Nero ſepul-
tus eſt. In elatiore collis parte videtur arcus ſiue
concameratio fornicata, quæ olim fuit pars tem-
pli Solis. Prope quam eſt templum S. Trinitatis,
Ludouico XI. rege Galliæ ſtructum. Non pro-
cul abhinc iacet obeliſcus ex lapide Thaſio factu
cum hac inſcriptione: *Soli ſacrum.* Prope Colli-
nam portam non procul à templo Suſannæ Salu-
ſti⁹ habuit hortos amœniſſimos & ſplẽdidas ædes,
quarum ruinæ adhuc ſunt ſuperſtites in ea valle,
qua itur ad portam Salariam. In media hortorum
parte videtur obeliſcus non adeo magnus, literis
ſignatus Ægyptijs hieroglyphicis, qui Lunæ ſacra-
tus eſt. Locus adhuc hodie vulgo dicitur Soloſtri-
co. Campus ſceleratus ſiue via ſcelerata (in qua
Veſtales virgines, quæ ſtupro violatæ erant, viuæ
defodiebantur) complebat id totum ſpatium, quod
eſt à porta Collinæ, ſub ædibus & portis Saluſtia-
nis, vſque ad portam Salariam.
Extra portam Quirinalem, ad ſiniſtram viæ Sa-
lariæ partem, ſunt ruinæ templi Veneris Erycinæ:
cuius feſtum ſolennibus ceremonijs celebrabant
matronæ pudicæ, Auguſto mẽſe, ad ſimulacrũ Ve-
neris Verticordiæ, quæ maritos vxorib. credebatur
redde-

:ddere placabiles & beneuolos: ad hoc templum
ebāt ludi agonales, vnde porta nomē sortita est.
Paulo remotius, super Aniene pons est adhuc
iteger, quē longa inscriptio docet à Narsete stru-
:um fuisse. Ad hunc pontem Annibal imbrium
iundatione vehemēti vexatus, obsidione soluta,
astra remouit ab vrbe & discessit. Paulo inferius
'yberi miscetur Anien: ibiq; Torquatus Gigantē
allum superauit, & ab eius collo torquem au-
:um detraxit, à quo nomen postea cepit.

Cęterum (hoc obiter) prope Tybur inter Anie-
is arenas, leguntur amygdala, anisum, feniculū,
:alia plurima petrificata, quę circumferuntur pi-
dibus in conuiuijs, vt matronæ & conuiuæ de-
idantur, existimantes esse ex saccaro facta trage-
iata, quæ vocantur passim confette da Tiuoli, &
iperioribus annis corpus hominis interfecti &
onie cti in Anienem adhæsit radicibus arboris,
uæ fluuij ripam ingrediebātur, factumq; est lon-
o temporis interuallo, vt corpus à putrefactione
onseruatum, in lapidem sit conuersum.

Ad portam Salariam demonstrantur reliquiæ
:mpli antiqui, quod Honori sacrū fuit: & domus
lius siue suburbani, in quo Nero Imp. adiuuante
poro, cuspide sub papillam adacta se interemit,
e in manus & potestatem senatus veniret, qui il-
im poscebat ad supplicium.

Sub hortis Carpensibus plurimæ sunt cameræ
: fornices obscuri, & longo ordine producti: hos
onnulli volunt esse officinas, in quibus conficie-
atur & elaborabatur minium: alij malunt eum
cum adsignare habitaculis meretricum, quæ eo

ſe recipiebant tempore Floralium ludorum, qu celebrabantur in circo Floræ fornicibus his ac iacente.

Sub Quirinali monte ſunt ædes Buffalorum paruæ quidem, ſi conferantur cum maioribus ill palatijs cardinalium & principum virorum, ſed cæteris non cedunt omni ornamēto antiquitati Hortulus eſt conſitus diuerſis herbis rariſſimis, & arboribus, palmis, cedris, malis Punicis ac medi cis, myrtis & alijs. Palmæ enim videntur Rom multis in locis; ſed nullæ gerunt dactylos præter quam eæ, quæ ſunt in horto S. Mariæ del popolo & S. Mariæ in Transtyberi. Huic hortulo fons e additus, ex tophis marinis efformatus affabre i ſpeciem rupis naturalis, tantæ pulcritudinis, tan torum ſumtuum, compoſitionis tam raræ, vt nih ſpecioſius vſquam videri poſſit. Diſpoſita ſunt di uerſis in locis conchylia pretioſa, quæ margarita rum referunt ſplendorem, & ingentes cochleæ In dicæ luciſſimæ, colore iridis & vnionum. To taque hæc rupes artificioſa venuſtiſſime tegitu lauris, cedris, tamariſcis, & altis arboribus, qu præbent vmbram fonti ſubiecto: ſub quibus ſi mulacra ſunt tria Muſarum elegantiſſima: & Ca racallæ imperatoris, qui pallio marmoris coto gnitis tectus eſt. Diſpoſita ſunt vndiq; ſigna, qu ſuis è loculis extant, vt Demetrij, Maximini, Phi lippi, Claudij & aliorum. Ex rupe fontis eiaculan tur aquæ limpidiſſimæ, per tubos & canales æneo mirando artificio. Litoſtratum ex marmoribu cōpactum eſt exquiſitiſſimis, opere teſſellato, e chalcedonico, porphyro, alabaſtro, thaſio, pario

ophi

hite, Marmaridum & Æthiopum lapidibus.
pus summa admiratione dignum: quodque, li-
t multo minus sit, pulcritudine tamen & arti-
um inuentione potest conferri cum fonte Iu-
P. M. qui ad portam videtur Flaminiam. In
mma, quicquid in domo patritij huius ciuis
ectatur, dignum rege & opulentissimo puta
incipe.

En habes hic, Laconica quidem breuitate, vr-
s Romæ monumenta ac memorabilia pleraq;,
rtim integra adhuc, partim eorum ruinas. Con-
lto autem omisimus statuas atque effigies pictas
it sculptas, nisi quæ singularis alicuius essent ar-
ficij, ne videlicet nostra in immensum excresce-
t narratio, ob id etiam potissimum, quia pleręq;
atuæ, quæ passim in patritiorum aut aliorum ci-
um primariorum ædibus cernuntur, quos nimi-
m repręsentent, nō possunt dignosci. Hoc enim
alum semper fuit Romæ, propter nimium rerū
ntiquorum studium, vt qui statuas non potue-
nt emere integras, partes earum maxime capita
crilege confracta & à corporibus auulsa sibi ven-
icarint. Hinc fit vt passim non agnoscantur cor-
ora sine capitibus, & raro quoq; capita sine cor-
oribus. De conclauibus quoque multorum car-
inalium, nobilium & ciuium opulentiorum, in
uibus seruatur infinitus numismatum aureorū,
rgenteorum & æneorum numerus: toreumata
xcellentium artificum ex diuersis metallis; Ony-
hes, Sardonij, Cornalini, Lazulij, amethystæ, to-
pazij, Berylli, cyani, pyropi, hyacinthi, saphyri,
cryftallini lapides cælati & signati capitib. Deorū,

imperatorum, virorum illustrium, diuersoru animalium, herbarum & arborum, variaque e blemata continentes, hæc præterire satius pu ui, cum impossibile sit singula annumerare, v enumerata explicare: quod præterea hodie (pr pter fraudes multorum malorum, qui clanculu multa furto turpissimo subtraxerunt) paucis ad tus præbetur ad huiusmodi secretiora loca. Mu tique timent ignotis ea communicare, quæ co iuncta sunt cum multis statuis, tabulis ac pictur nudis & lasciuis: quæ etiam à viris ecclesiastic seruantur, propter artificium & operis venust tem & excellentiam. Nonnulli autem sunt, q malignitate deprauati seculi, post reditum in pa triam proterue suis enumerant & narrant, scr ptisque publicant quæ viderunt, vt inuidiam, de decus & contumeliam concitent possessoribus, quibus comiter & perhumaniter sunt excepti: be neficiorum immemores ingratitudinem pro gra tia referentes. Hæc malignitas in causa est, cur ho die domibus nobilium pauci admittantur, ni commendatione amicorum id cõtingat, aut lon ga familiaritate, & vsu communicationis quoti dianæ eos, quorum fidelitatem & ingenium per spectum habent, in musæa sua admittant, & ami ce communicent quæ habent pretiosa. Hinc fit vt virorum malorum ingratitudo viris bonis sit opprobrio & damno inæstimabili: impediaturq; studium iuuentutis, & comitas caritasq; omnium refrigeretur, aut plane extinguatur.

Cæterum de Venetiarum vrbe, quæ & ipsa ędificiorum structura, rerumque memorabilium splen-

plendore ac magnificentia insigniter eminet, si-
llatim omnia, quæ ibi visuntur, memoratu di-
na, percensere, nimis longum foret. Sufficiat di-
sse, naturam ipsam vires ac potentiam suam in
lam effudisse, imo vrbis domus extruxisse, vn-
asque cohibuisse, ne in perniciem Venetiarum
naris fluctus altius assurgant aut euagentur. O-
mnium vero maxime memorabile, quicunque
lic videre desiderat, petat is sibi monstrari ipso-
um armamentarium, quod lingua sua Arsenale
ocant. Locus is patet ad duo millia, in quo belli-
a omnia instrumenta seruantur, triremes naues-
ue incredibili numero, indiesque construuntur,
laneque ego crediderim, Venetos omnibus præ-
erendos in instruenda numerosa ingentium tri-
emium ac amplissimarum nauium classe; muni-
ones ac tormenta bellica infinita. In immensum
xcresceret oratio, si altissimas turres, splendidis-
ma templorum ædificia atque ornamenta, ma-
nificas palatiorum atq; ædium structuras, areas
ue planities amplissimas iuxta atque iucundissi-
nas, ne quid dicam de multifarijs artibus & com-
nercijs, quibus vrbs hæc facile totius mundi vr-
es præcellit, legibus ciuilibus sapientissime con-
titutis, decore vtriusque sexus, aptitudine mo-
rum ciuilium. Tempus & oratio me defice-
rent, si singula pro dignitate persequi
oratione conarer.

Capvt VII.

De vtilitate, propter quam aliquando homines in vnum locum coeunt.

Aximvm momentum ad promo dam atq; conciliandam hominum cu hominibus adeoq; loci alicuius habi tionem, habet vtilitas, quæ vel maxi ſpectatur ab ijs, qui locum aliquem incolere, ſe deliberant, proinde hac deficiente, non eſt qu ſperes, te multitudine incolarum vrbem aliqua amplificaturũ. Nullius ſiquidem auctoritas tan apud homines eſt exiſtimationis, vt, niſi propoſ vtilitatis ſpe, vnius hominis auctoritatem atq arbitrium ſequantur.

Sed neq; neceſſitatis tantum eſt protelum at incentiuum, ſiquidẽ collectio hominum talis c aleſcit duratq; in plurimos annos. Neceſſitas ve cum violenter agat, nihil producit durabile atq perpetuum. Quo fit, vt non ſolum ciuitates, q̃ coactæ primum confluxerunt, verum etiam pri cipatus ac dominationes violenter conſtitutæ, i diu durẽt; aut certe acceſſione ciuium ac incola minime augeãtur. Proinde haud incommode c ferri poſſunt torrẽti è cliuis ſyluarum agrorum defluenti, nec habenti ſcaturiginem vnde cont nuum habeat effluxum. Vt igitur facile ſuccreſci ita etiam facile decreſcit; facile itinerantibus in cutit timorem, facile etiam viciſſim eximit. Exem plum ſatis luculentum præbent Tartari, qui Aſi diuerſis vicibus hoſtiliter inuaſerunt, Alexand Magnus, Attila, Tamberlanes Magnus, Carolu VIII. & Ludouicus XII. rex Galliæ.

Cauſ

Cauſa enim harum viciſſitudinũ talis aſſignari poteſt. Natura noſtra ſic comparata eſt, vt in rem quam cum ſit intenta, ſuiq; emolumenti ſtudioſa, illa coactionis vincula, quibus vi metuve cõſtringuntur homines, facile diſrumpat. Conſimiliter enim vt plantæ, tametſi telluri ſatis alte defixæ, niſi tamen ventorum ſpiramine, pluuiarumque humiditate foueantur, areſcunt atq; intermoriuntur: ſic cohabitationes hominum vi coactæ, nulla emolumenti alicuius ſpe propoſita, facile flacceſcunt ac diſſociantur.

Sed neq; ſola loci amœnitas tanti eſt momenti, vt ob eam tantum, multitudo hominum coaleſcat, homo enim ad labores natus eſt, ac natura aliquid operatur, hinc eſt vt plures negocioſi quã ocioſi vbique reperiantur; atque horum otium in negotiantium artibus & ſcientijs fundatur, laboreque ipſorum fruitur. Amœnitas enim niſi habeat adiunctam comitem, lucri aut emolumenti alicuius fruitionem, nihili æſtimatur.

Cum itaque vtilitas principalis imo principaliſſima cauſa ſit, propter quam homines coaleſcunt, hominumque multitudo facile ſuccreſcit, & vero diuerſimoda vtilitatis ratio ſit, videndum nunc eſt, quænam ad multitudinem inhabitantium cogendam atque conciliandam accommodatiſſima ſit: dicendumque, eam in loci ſitus opportunitate, ſoli fertilitate, atque apportandi auehendique commoditate ſitam eſſe. De quibus omnibus ſigillatim deinceps ordine tractabitur.

Capvt VIII.

De locorum ſitus aptitudine.

ONGRVAM locorum rationem eam appello, quæ ita diſponit apportandi deportandiq; facultates, vt plurimis gẽtibus idonea fiat in commercijs, quorũ copia eſt, auehendis, quorum defectus apportandis, conditio. Eiuſmodi locus, qui ęque his opportunus atq; illis, de vtrisq; æque participat, quorum æquam ſeruat proportionem, ita vt exinde opum affluentia pari vtrinq; ratione mire excreſcat & dilatetur. Quod ſi vero neutrum horum contingat, tametſi locus auehendis apportandisque mercibus commodiſſimus ſimulque perneceſſarius ſit, niſi tamen ibi ſint, qui commercijs dent operam, illac quidem peregrini tranſibunt, neutiquam tamen commerciorum gratia, cum nulla ibi vigeant, commorabuntur. Derbentum, in mari Caſpio vrbs ſita, accommodato loci poſitu ita conuenit in Tartariam & Perſiam nauigationi, vt an magis poſſit competere, quis dubitet: neque tamen vnquam laudis nomen aliquod egregium hæc vrbs adepta fuit. Hoc qui fiat, merito quis quęrere poſſit. Non aliam profecto cauſam inuenio præter eam, quod nulla ibi vigent commercia: ſed tranſitum duntaxat præbet mercatoribus, qui non vt negocioſi inſtitores, ſed vt viatores illac tranſeunt atq; hoſpitantur. Et vt vno verbo dicam, neceſſaria quidem, at ſibi parum vtili, reb. ita ſtantibus loci aptitudine ſita eſt.

Propter eandem cauſam, in alpium anguſtijs, quæ maiori ex parte Italiam cingunt, media nun-

quam

quam, multo minus amplissima ciuitas coaluit, quam creberrimum mercatoribus Gallis, Heluetijs, Germanis atq; Italis illac sit iter, & nusquam fere viatoribus vacet.

Idem dici potest de plerisq; alijs locorũ opportunitatibus. Quam enim accommodam arbitraris Susam ex India soluentibus & per mare rubrum Cayrum nauigantibus? Quam necessarias D. Iacobi insulas, Palmam, Terzeram, Portugalensium & Hispanorum transfretationibus in Indiam, Brasiliam, Americam &c. putas? in prædictis tamen locis nulla vnq̃ ætas hominũ laudati oppidi mentionem fecit. Ipsum quoq; accidit Daniæ & Suediæ interiectis insulis, idem quoque inter mare Germanicum & lacũ Subsolanum interpositis. Vlyssinga loco situq; Anglis ac Flaminijs reliquisq; non paruis nationibus tam idonea sita est, vt eius ope nullatenus ad cõmerciorum hinc illinc transportationes carere possint: Nunq̃ tamẽ quatũuis commoda, vrbs hęc celebritate cõmendata fuit, sed in pristino semper statu permansit. Cõtra Venetorum & Genuensiũ vrbes passim inclaruerunt, quoniã exterarum gentium opes ignotas sibi copiosissime apportatas cõmercantur, & non vt transitus peregrinis, sed vt nobilissima emporia variarum gentium sunt, & frequentissime inuisuntur. Eadem ratio est Lysabonæ, Antuerpiæ & aliarum vrbium. Concludimus itaq; ad incrementum ciuitatis alicuius ac populorum, nõ modo eam opportunitatem, cuius carentia esse nequit: verum etiam quæ finitimis nationibus ac populis magnopere prosit & congruat, requiri.

CAPVT

CAPVT IX.

De fœcunditate soli.

AVSAM etiam inter alias non exiguam ciuitatum incrementis prębet terrę fertilitas, in qua sitæ sunt. Cum enim hominis vita duabus potissimum sustentetur rebus: victu scilicet & amictu: & vtriusque horum æquum ex terra comparetur subsidium: non potest non soli fertilitas eximium ad hęc emolumentum conferre. Quo autem ipsius terræ fœcundior gleba, eo potior ad nostrum institutum fiet accessio. Et cum non omnis ferat omnia tellus, ea demum felicissima, atque ad conciliandam accessionem accõmodatissima est ratio aut ciuitas, quæ rerum plurium abundat copia; hinc enim fit, vt minor sit eorum, quibus abundant alij, indigentia. Quæ sola causa sæpe permultos mouet, vt patria relicta sedes exteras quærant. Hinc finitimis facilius ea, quorum apud nos copia superfluit, suppeditantur, qua re ducti alij populi relictis suis sedibus eo se conferunt, vbi omnium rerum affluentia constat atque percipitur.

Sed neque sibi fertilitas per se & simpliciter ad ciuitatum populorumque incrementa satis est. Multæ siquidem sunt regiones, eæque fertilissimæ, quæ tamen oppidorum incolarumq; numero minime abundant. Sic Piemontum, quamuis omnibus Italię regionibus, frugum, vini, iumentorum aliorumq; esculentorum fertilitate, facile superior sit, incolis tamen minus abundat. In Anglia,

glia, excepto Londino, nulla eſt ciuitas memorabilis, licet ea natio omnium rerum copia atq; vbertate abundet. De Gallia idem verum eſt; ſola Pariſiorum vrbs & amplitudine mœnium & multitudine ciuium præſtat, quantumuis non in vsque adeo fertili aut commodo ſola ſita ſit; non enim tanta ibi eſt amœnitas, quanta Toureyne vrbe; non tanta rerum abundantia, quanta Xantonge aut Poiectiers: nec tanta fructuum varietas quanta Landedocke: nec tanta maris commoditas, quanta eſt apud Normanos: nec tanta vini copia, quanta apud Burgundos: nec tanta frumentorum vbertas, quanta apud Campanos: nec inuenio, in quo ſit æquiparanda ciuitati ac prouinciæ Orliens: quinetiam iumentorum multitudine Britannis ac Burges prouinciæ facile cedit.

Ex quibus perſpicuum euadit, fertilitatem ſolam ad conciliandam incolarum multitudinem minime ſufficere. Cuius ratio hæc eſt. Siquidem incolæ, qui omnium rerum vbertate fruuntur, eaque ſoli fertilitate gaudent, vt ſi non ſingularum rerum ad ſuſtentationem vitæ humanæ affluentiam, ſufficientiam tamen penes ſe habeant, de aliarum nationum frugibus, adeoque ijs, quæ in commercia veniunt, parum ſunt ſolliciti, ijsque, quæ patrium ſuppeditat ſolum, contenti, alienarum mercium rerumq;, quorum in vita communi vſus eſt, aſportandorum curam plane abijciunt, ac potius intra, quam extra patriam victui ſtudent, omneque extrauagantiæ ſtudium intermittunt. Nam quorſum Anticyras nauiget ad conſequendas gazas, quibus patria vberrime affluit? Omni-

Omnium autem eorum, quibus abundamus, precium eo præstantius, quo hominum moderatio est affectio, & quo minus voluptatum illecebris sunt dedita gentium ingenia.

Itaq; exinde consectarium est, bonorum affluentiam non sufficientem esse causam ad societatē populorum contrahendam: sed requiri insuper singularem congruentiam, modum ac rationem in vnum locum cogendorum: q̄ per idoneam facilemq; adportandi deportandiq; conditionem, de qua in posterū dicemus, fieri aptissime poterit.

Capvt X.

De apta aduehendi deportandiq; opportunitate.

HÆc aptitudo partim terra, partim mari haberi potest. Terra quidē, quo superficies eius magis est plana, eo facilior: quandoquidē merces & quidq̄d demū mercatorium est, exiguo negotio huc illucve possunt transportari: quod fit varijs vehiculorum generib. aut. n. essedis, quę equorum gestatoria sunt, aut petorito, aut id genus alijs adminiculis aduehūtur deuehunturq;. Idonea quoq; profectio hominum magis tum est pedibus, caballis, rheda, alijsq; modis, vbi nempe iter est planum.

Cęterum Portugalenses memorant, maximam in regno Chinę esse cāporum amplitudinē, in quibus soleant aurigari incolæ expansis velis, nō secus acsi nauigijs veherētur; id q̄ & in Hispania quidam paucis abhinc añis tētauit. In aq̄s vero aduehūtur deuehūturq; merces atq; adeo ipsi institores, quādo remigiorū pōdus sustinere aquæ moles potest.

Inter duo hæc vehēdi cōmoda, vtrum preferendum

lum ſit,docet vſus. Abſq; dubio nauale iter terreſtri multo ꝑualet: non propter facilitatem modo, ſed & pp velocitatem. Nam appenſe breuiori mora,parcioriq; impenſa ac minore negotio, onerosiora queq;de loco in locum maritimo transuehuntur nauigio, quam plauſtrali in terris rota.

De aquis nauigabilibus iam vt dicamus: Primo ſciendum non eodē pariter modo ſe habere aquas: nam aut natura ſic cōſtituit &ordinauit eas,vt ſunt mare,flumina & lacus, aut opera artificioq; humano huc illucq; ſunt deductæ magno labore & impenſis: eiuſmodi ſunt canales & alicubi ſtagna à ſtando ſic dicta,quale erat Mireum Ægyptium, cuius ambitus quadringenta & quinquaginta milliaria parua continebat.

Ex quib. ſatis cōijcere licet,quantā omnium rerū conditor Deus opt.Max.in omnibus rebus, hominum rationem habuerit,&ꝑcipue in vſu aquarum. Eſt.n. aqua elementum omnium maxime tum ad vitā,tum etiam ad victum neceſſarium.Nā etſi aer magis præcordia ſpiritusq; animales & vitales fouet,naturales tamē partes ac regiones corporis, aquarum fontes magis deſiderant, eorumque vſum maiorē in omnicibo acpotu ſentiūt;quin etiāDeus ter opt.max.aquas noxias ab in̄oxijs,certis quibusdā notis diſtinxit. Aqua.n. q̄ eſt motu velociſſima, limpidiſſima aſpectu,leuiſſima pondere, facilima cōcoctu,ab ortu ſolis ad occaſū incitata,habetur omniū ſaluberrima;quę vbi deeſt,ingeniū humanū, inſtillāte omniū rerū opifice,excogitat artes,quib. aqua inſalubris, p fiſtulas arenoſas aut alio modo diducta&quaſi decolata,purior &ſubtilior adeoq; ſalu-

ſalubrior redditur. Sed & præter hunc vſum, et
alium maxime neceſſarium aquarum vſum eſſ
nempe ad transportandas omnigenas merces, e
ſuperioribus ſatis liquet. Sic enim diuina ordina
uit prouidentia, vt cum hominem animal ſocial
omnesq; homines vnius; tanq̃ vniuerſalis cuiuſd
corporis membra eſſe voluerit, ſua dona ſic di
ſpertitus ſit, vt non omnibus ex æquo nationibu
omnium rerum affluentiam conceſſerit: ſic enin
fit, vt dum alter alterius eget adminiculo, mutu
illa animorum connexio coaleſcat. Id autem quo
fieret compendioſius, aquarum fluctus ita diuina
ſua & inſcrutabili ſapiẽtia ordinauit: vt ad onera
ſuſtinenda adiuti ventorum flatibus & rudentum
velorumque adminiculis facilime quæcumque
transportare poſſent. Hoc medio facta eſt orientis, occidentis, meridiei ſeptentrionisque apta diſpoſitio atque amica conglutinatio. Parum ergo obſtat, quo minus dicamus, omnem tellurem omnia æque producere, propter commodam illam auehendi aduehendique huc illuc oportunitatem.

Nunc, vt ad aquarum deſcriptionem propius accedamus, affirmandum cenſemus, mare ad antè memoratas commoditates eſſe aptiſſimum, & mercibus hominum de loco in locum transmittendis maxime congruum, ſecus vero lacuum reliquorumque fluminum nauigationes: idque non modo ob immenſam eius magnitudinem, ſed & propter grauitatẽ & ponderoſitatẽ tantæ aquarũ molis. Admodum tamen parum in mari proficies, niſi habeas portus ampliſſimos, nauiumque ſtatio-

tiones tutissimas. Illos quidem, vt minus na-
; illidatur: has vero, ne procellarũ turbinumq;
petuositatibus percellatur concutiaturve.
Cæterum omnium fere concors sententia est,
uonium omnium ventorũ esse placidissimum,
inusque ab eo nauigantibus imminere pericu-
m, atque ad eius compositionem ac cessatio-
m, omnem maris tempestatem subito conqui-
:ere. Contra vero Aquilonis impetuosissimum
e flatum didicerunt, quibus aliquando mari-
: tempestates exploratæ fuerunt: in tantum e-
m, aiunt, septemtrionales hosce ventos conci-
:e fluctus, vt requiescente etiam earum flatu,
quandiu tremant, fluctuentq; huc illucve vndę:
od summo salutis cum periculo in Venętiani
aris sinu sæpenumero nauigantes experti fuere.
Porro portus marinos aut natura ipsa, artificio-
sima operum conditrix, primitus struxit, quales
sunturMessinæ & Marsiliæ; aut ars siue industria
imana obices quasi, contra ventorum impetus
uit, quales visuntur Genuæ ac Palermi.
Sed & lacus, qui quasi exiguorum marium nu-
ero atq; appellatione habentur, vel maximum
ssunt cõferre ad cõciliandã incolarũ multitudi-
; pro ratione nimirũ cuiusq; loci amplitudinis
riarumq; cõmoditatum, q̃ ibi spectantur. Sic ad
cũ Mexicanorũ, in noua Hispania, q̃ ad nonagin-
miliaria parua extẽditur quadraginta plus min⁹
bes populosissimę sitę sunt, è quib. amplissima
bs Themistitan, potẽtissimi huius regni metro-
lis, ambitu suo tria miliaria magna cõprehẽdit.
Fluminum p̃terea vsus nõ mediocris est, eorum

 præ-

pſertim quorũ lata eſt deriuatio, pſertim per opu
tas regiones, quales ſunt: Padus in Italia, Scaldis
Flandria, Ligeris & Sona in Gallia, Danubius & Rh
nus in Germania. Atq; pari ferme modo, quo lac
marinorũ ſinuũ cõuallib. quarũ fabricatrix natu
eſt, cõparantur: ita canales & aquagia, vt vocãt, q
vno lacu ſiue flumine in aliũ deducuntur, veris f
minibus opera humana æmula aſſimulantur. An
qui Ægyptiorum reges foſſam è Nilo adusq; Her
vrbem quam dixerunt, diduxere. Conati etiã ſu
è mari rubro ad mare Meridianum canalẽ ſtrue
atq; ita noſtrum cum Indico mari cõiungere: qu
eum in finẽ inſtitutum, vt commoda nauigatio
mercimoniorũ fieret trãsportatio, quo augeſce
regni potentia. Nec ſemel ſcopulorũ inter Tene
& Chiũ perruptio & Ægei maris cũ Ionico cõiu
ctio attẽtata fuit. Sic Satrapas quidã Cayrinus aqu
rũ ductus cõſtrui fecit, ab Euphrate fluuio in ciuit
tẽ Alepo dictã. In Flãdria huiusmodi paſſim viſu
tur multis impẽſis, & maximo labore cõſtructi c
nales, quorũ tñ impẽſas, opportunitas atq; imm
ſa emolumẽta exinde fluẽtia vberrime compẽſan
In Lõbardia plurimę ciuitates hãc occaſionẽ ſun
mo ſtudio & labore nactæ fuere: Omniũ vero c
modiſſimã ac fructuoſiſſimã Mediolanẽſes. Eteni
canali quodã, Romanorũ haud inferiori ex The
no & Verbeno lacu aquã ad ſe traducẽtes, maxim
diuitias, & innumeras exterarũ nationũ opes acq
uerũt. Alio deinceps canali ex Adda diducto quic
qd frumẽti ea tellus germinabat, facilime in horre
cõuexere. Quorũ cõditio potior adhuc foret, ſi Pa
uiæ & Ireæ canales tandẽ aliquando ſordib. atq
impedimẽtis euacuarent. Inter autem huiuſmod
aqua

quarum ductus,&flumina,ea tandē ad deportan-
las merces maxime cōuenire cēſentur, quorū non
nodo p varias regiones eſt defluxus,quēadmodum
upra dictū,ſed &quorū maxima ꝓfunditas, cōpo-
ita lenisq; fluctuatio,ęqua latitudo, & deniq; ſpiſ-
itudo&dēſatio eſt aquę. Profunda eſſe cōgruit.A-
uę.n.ꝓfundæ maiora ferūt onera,minusq; iminet
b ijs nauigantib.periculū. Lenis nō concitatus eo-
um æſtus ſit oportet;ſic.n. facili labore, quocunq;
bet, nauiū curſus dirigi queunt. Proinde aquagia
x Theſino in Mediolanū traducta, nō ſunt tanto-
ere cōmendanda:ſiquidem ob velociſſimum eius
ecurſum ,quē aquæ præbent ſinus, multo labore
tq; opere nautico remigib. in regreſſu opus eſt, &
ępiſſime longiſſimum tempus in aduerſo cū nau-
a & diſpendio rerū teritur. Quod ad flumina at-
net,artificis naturæ mira apparet lenitas, Galliæ
eltice & Belgicę exhibita. Tā maſueta.n. fluminū
Gallia Celtica & quieta eſt decurſio, vt incredi-
ilē nauigantibus prębeat delectationē: pleraq; .n.
orum in planitie ſcaturiunt, ꝓinde minus cōcita-
ferūntur curſu.Sed neq; intra montiū conualles
ecurrunt,nec breuioribus curſibus finiūtur; verū
liquot centū milliaribus mira ſuauitate per planū
efluunt.Quo fit vt amœniſſimū ſpectantibus pre-
eāt ſpectaculū. Hic.n. extenduntur, illic cōtrahū-
ur aut contorquentur, nonnunquam antrorſum,
æpiuſcule retrorſum cōcinno curſu fluunt, adeoq;
xercēdi veluti atq; afficiēdi nauigantes ſpeciē prę-
ent:& ꝙ maximū eſt, hac flexione decurſuq; va-
io,innumeras vrbes atq; prouincias aut fœcundāt,
ut victualia vſibus humanis accōmoda importāt.
Omniū vero Europę nationum tractus ille Gallię

Belgicæ, Flādria dictus, aquarū commoditatib
atq; vſibus maxime gaudet. Sunt.n. ibi fluuij Sc
dis, Moſella, Tenora, & Rura: quiq; trib. ramis c
fluens in Rhenum effunditur. Hi totam illā reg
nem vndiq; circumfluentes, immēſis opibus pı
pter idoneā nauigationē, & incredibilem cōm
ciorum frequentiā nobilitant. Hac vna re ſupra
ctis regionib. multo eſt inferior Italia. Italia en
in longitudinē protenditur, anguſtus vero eius
titudinis cōplexus montibus Apenninis in med
finditur: q̄ cauſa eſt, quod intempeſto curſu i
moderate decurrant ibi flumina. Fluuiorū Lōg
bardicorū cōmunis fere ſcaturigo eſt ex alpibı
vt ſunt Theſinū, Adda Laber, Serio, & Adiga: v
ex Apenninis mōtibus, vt ſunt Tarro, Lenza, P
narus, Rhenus. Tam breuiuſculo autem ferunt
curſu, vt torrētes potius riuulive ſylueſtres, q
fluuij appellandi ſint: repente .n. in Padū qui Ap
ninum atq; Alpes interfluit, effunduntur. Exinc
Solus Padus nauigabilis hanc regionē vniuerſa
pterlabitur ſecundū longitudinē, atq; hac ratior
nempe reliquorū fluuiorū alluuie excreſcit, & lō
gitudine ſua, dum cæteros violento influxū illab
tes excipit, intēpeſtos eorū curſus moderatur. Sc
endum & hoc eſt, antedictos fluuios ob breuē de
curſum, maxima cū æſtuatione ſeſe in Padū quan
doq; euacuare, quorū affluxu velociore vſq; adeo
Padus excreſcit, vt etiam munitiſſimæ ciuitates i
vicinia ſitę ſibi eius impetū ſummopere metuant

Verum flumina, q̄ intra Romanorum fines ali
asq; Italiæ partes ex Apennino mōte inſtar torren
tium ſylueſtriū vtrinq; decidunt, recto curſu in A
driaticum Tyrrhenūve mare feruntur; vnde nulla
mora

nora ſiſtendi curſum ſuum ſubitum illis datur,quo
it vt nauigabiles nunquam efficiantur.Nauicularũ
enim vſus, q in Arno fluuio aut Tiberi exiguo admodum decurſu cernitur,nullius fere eſt momenti.

Cęterum plurimũ etiam confert ad ferẽda onera nauigiaq; transportãda ſpiſſitudo quaſi ac denſitas aquarum.Negari ſiquidem nõ poteſt, ad ferẽda onera fluuios alios alijs eſſe aptiores. Senna, Galliæ fluuius,mediocris amplitudinis,tãta ſuſtinet onera, vt qui nõ viderit,incredibile exiſtimet:certumq;eſt ac indubitatũ,nullum toto terrarum orbe inueniri fluuiũ, qui magnitudinis proportione huic correſpondens tanta ſufferre poſſit onera.Etſi enim mediocris duntaxat magnitudinis ſit, omnia tamen quibus Pariſiorũ vrbs,ædificiorũ ſimul atq; inhabitantiũ numero ampliſſima atq;inſtructiſſima,opus habet,hoc mediante illuc inuehũtur apportãturq;.

Verum hoc loco non incommode quæri poſſet, quęnã cauſa ſit, q ferẽdorum onerum in aquis diſpar ſit ratio:alię.n.alijs ferunt maiora atq; grauiora. Nonnullis ea placet ſentẽtia: quod nimirũ eę aquæ multũ ex materia terrea habeãt admixtũ,per quam fluẽtes ſpiſſentur craſſæq; fiant. Sed horũ opinionẽ redarguit Nilus,qui tantũ materię terreę ac limoſæ ſecũ trahit,vt in S.Scriptura nõ niſi fluuius turbidus appelletur: quapp & vnda eius nõ eſt potabilis, niſi prius in ciſternis bene perpurgetur:adhęc humiditate ſua terrã nõ modo perfundit & humectat, ſed etiã pinguedine ſua, inſtar culturæ fertilẽ facit,atq; excolit,neq; tamẽ fluuius hic quantumuis ampliſſimus,ad ſuſtinendũ inuecta vsqueadeo eſt accõmodus. Cui ſententię aſtipulatur etiam Plinius loquẽs de obeliſco ſub imperio Caij Romam delato.

Potius ergo dixerim requiri ad hanc rem aqu viſcoſitatem magis, quam lutoſitatem. Illa eni quaſi conglutinatur atq; conſpiſſatur:& per conſ quens ad ferenda onera fit aptior.

Vnde vero,(quęrat porro aliquis)hęc aquarũ d uerſitas oritur? Reſpõdetur, ex duabus cauſis ea prouenire. Primũ ex ipſa ſcaturigine,quando nim rum è loco pingui,putri ac viſcoſo ſcaturiẽs per lo cũ eiuſdẽ naturæ ac qualitatis decurrit. Fluuij enir naturam ſoli ꝙ perfluunt,imitantur atq; ad ſe attr hunt, ꝙ vbi fuerit pingue ac viſcoſum, etiam aqu perluens viſcoſa ac pinguis redditur, fereq; olei na turam induit. Hæc ergo viſcoſitas à decurſu aqua lentiore tamen atq; breuiore,exiſtit. Quodſi enin aquæ curſus fuerit concitatior,omnis viſcoſa mate ria diſſipatur, vndaque ſubtilis ac rara efficitur. A cuius comprobationem vel vnius Nili defluxum i exẽplum traxiſſe ſufficiat. Is enim in bis mille mil liaria(iuxta mẽſuram lineæ rectæ, iuxta obliquam enim lineam longe plura cõputarentur)extenditu ſubinde per ſcopulos atq;altiſſimas rupes perlabẽs, quo fit,vt frequenter ſpuma aut guttulæ inſtar pluuialium ob impetuoſum decurſum in ſuperficie aquæ cõſpiciantur. Hoc modo Nili vnda in tantum attenuatur, vt ſubtilis prorſus reddita omnem viſcoſitatem penitus deperdat,quam tamen Germaniæ atq; Galliæ fluuij retinent: quippe qui vt plurimum è locis amœniſſimis ſcaturiunt, ſolumq; pingue ac viſcoſum perluunt, quo fit etiam, vt neque impetuoſo ferantur curſu. Hanc veram eſſe & neruoſam cauſam, declarãt aquæ ſupra citati fluminis Sennæ: quod ſi manibus lotricibus ad faciẽ attera-

tur,

ur ad instar smigmatis adhærescit & admirando ferme modo omnes næuos & maculas eluit.

Cæterum & de aquarũ latitudine dicendum aliquid restat. Ac primo quidẽ, vt fluuij siue canales, de quibus hic sermo est, satis amplam habeãt latitudinem, id vel maxime requiritur. Sic enim naues cõmode possunt huc illuc moueri, sic inuicem sibi obuiantes cedere, violentasq; collisiones declinare possunt. Hoc tamẽ addendũ, ad hanc latitudinem necessario etiam requiri profunditatẽ. Hæc enim si desit, ad institutum nostrum minime quadrat, nec illũ nauium vsum admittet latitudo absq; profunditate. Huius exẽplum præbet Plata fluuius, qui ob nimiam latitudinẽ, ob vagum alueum inæqualiter profundus est, quinetiam salebrosis rupibus & paruis insulis abundat. Hanc ob causam flumina in Hispania minus nauigijs frequentantur, quoniam lata est quidem eorum aluus, verum & plurimum salebrosa, proinde nauigijs minus sunt accommoda. Atq; hæc de fluuijs dicta sufficiant.

Cum itaq; aquarũ cõmoditas tantũ habeat momenti, ad cõciliandam in locum aliquẽ hominum multitudinẽ, cõsequens est, eas etiã vrbes esse præclarissimas, q̃ fluuios habẽt nauigabiles. Ac sane infinitus hic foret sermo, si de im̃ensis cõmodis ac beneficijs dicerẽ, quæ vrbes ꝓpe mare aliosve fluuios nauigabiles sitę pręstant. Nã p̃ter facilitatem exportandi atq; importãdi merces, accedit etiam opportunitas expugnandi hostes, itemq; delectabilis viuẽdi ratio prope mare ac flumina, & perennis fructuum velut scaturigo, quæ à mari in vrbem fluit. Hic enim situs lignea mœnia in portu aduersus hostem

hostem habet, hic situs commune quasi forum o
bis terrarũ habet,hic situs amœnitatẽ maris & fer
litatẽ telluris affert,hic deniq; situs infinita bona
exteris nationib.in vrbẽ vehit:Est ergo vrbs hoc si
fortior,& excellẽtior, amœnior est, est locupletio

Cęterum ne quis existimet,data deportandi c
ditione,statim seq. ipsum vrbis alicuius amplissim
fundamentum atq;perfectionẽ: tenendum est,al
quid amplius adhuc requiri. Necesse enim est, vt
uidens aliqua subsit vtilitas, quę homines ad coale
scendum alliciat,vt & supra dictũ est. Sic vbi com
moda aduehẽdi deficit opportunitas,ibi etiam mi
nus frequẽs est incolarum numerus. Perspicuum i
est in mõtibus,in quibus multæ quidẽ munitiones
nullæ tamen populosæ,cõspiciuntur. Cuius hæc es
ratio,ꝙ ea, quæ ad vitæ humanæ sustentationẽ sun
necessaria,nõ nisi sumtuosis impẽsis & maximo la-
bore apportari possunt.Quid causę est,quod Fesula
habitatoribus orba, Florẽtia vero eorum multitu-
dine tantopere succreuit?Hęc nempe,quod Fesula
loco sublimiori & fere inaccesso, Florentia vero in
planitie adeoq; accessu facili, sita est. Eadẽ de causa
quoq; ex Romanis ciuibus ijs,qui montem Auen-
tinum incoluerunt,eo relicto in planitiem aut pro-
pe Tyberim sędes suas transtulere,

Vnde vero illud?quod etiam ijs in locis,vbi com-
modæ sunt rerum trasportandarũ opportunitates,
necdum tamen loca illa incolarũ numero abundãt.
Sic portus maritimi q. sunt Messinæ,multo præstãt
ijs, qui suntNeapoli. Duplo tamen maior est Nea-
polis, si multitudinem spectes,quam Messina. Por-
tus maritimus qui est Carthagenæ, longe superior
est

eſt Genuenſi, Genua tamen celebritate, incolarum multitudine, omniumque rerum affluentia Carthagenæ longe præſtat. Ecquis vero vſpiam portus amœnior ampliorve eſt eo, qui eſt Catharo? Neque tamen vnquam locus hic ciuitate aliqua inſigniori illuſtris fuit.

Quid fluuiorum præſtantiam dicam? In Peru flumen Maragonne ſeſe explicat, cuius defluxus (mirabile relatu) ſex millia paruorum milliarium in longitudine continet, in latitudine plus ſexaginta milliaribus expãditur. Ibidem Plata fluuius labitur, qui etſi longitudine fluctuationis Marragonnæ cedat, plus tamen aquarum in ſeſe recipit: cuius latitudo in eo, quo in freta flectitur, loco, plus minusve centum&quinquaginta paruis milliaribus extendi narratur. In noua Gallia viſitur flumen Canada: quod in latitudine vltra quinq; & triginta milliaria, in profunditate alibi ducentas vlnas complectitur. Africæ ſimiliter celeberrimi ſunt fluuij: Senega, Gambea, Coanza: quorum poſterior recenter in regno Angola inuentus eſt, & ea, qua effluit parte, plusquam 35. milliaria continet. Neque tamen omnium horum fluuiorum vllus accolarum multitudine eſt celeber. Ad Coanza fluuium viuunt in ſpeleis & cauorum arborum latibulis occultantur, in ſodalitio quaſi, cancrorum marinorum, locuſtarum, & id genus animalium, quæ crebra conſuetudine manſuefaciunt, &domant.

Aſiæ noti fluuij ſunt: Menan, qui ipſorum lingua, mater fluuiorum vocatur, & Meicon, qui vltra duo milliarium millia nauali itinere frequen-

tatur. Similiter fere se habent Gangis atq; Indu vt &alij fluuij, qui aliquatenus accoluntur. Alite vero se habet Obio fluuius, qui tametsi omniu eius regionis fluuiorum maximus, nulla ciuitati alicuius amplioris contermina accolarumve ce lebritate & multitudine deprædicatur. Cumqu ea parte, qua in mare Scythicum effunditur plusquam octoginta milliaria in latitudine con tineat, nondesunt, qui opinantur, mare Caspiu in hunc fluuium effusum in mare magnum sese emittere.

His positis adhuc dubitatur. Cum dictum si ex cōmoda oportunitate loci & deportationum conditione, magnitudinem vrbis esse metiendā, qui fiat, quod his conditionibus apparentibus, effectus non semper respondeat. Videmus enim multas vrbes, quæ tametsi dictis commoditatibus alijs minime cedunt, amplitudine tamen vrbium & ciuium ac negotiantium numero neutiquam sunt pares. Cuius ratio assignari potest, insufficiens nempe enumeratio requisitorum. Non enim sufficit commoda vltro citroque transportandi opportunitas; sed præter hanc etiam aliud aliquid peculiare requiritur, quod homines ad mutuam societatem contrahendam alliciat. De quo subsequenti libello fusius agetur.

IOAN-

IOANNIS BOTERI DE VRBIVM ORIGINE, MAGNItudine & ſplendore

LIBER SECVNDVS.

CAPVT I.

Quarum rerum adminiculis effectum ſit, locum aliquem inhabitari frequentius & qualiter hac in re ſeſe geſſerint Romani.

HACTENVS de opportuno locorum ſitu, de ſoli feracitate, de commoda mercium commeatuumve transportatione dictum eſt; quæ omnia ad incremẽtum ciuitatum ſummopere conducere arbitramur. Iam quod reſtat, de his etiam videbimus commoditatibus, quibus allecti homines, inconditis alioquin præditi moribus, flexiles, ac ſibi ipſis cõſulere neſcij, locum quempiam elegerunt, quem potius, quam alium incolere maluerunt. Romanos primum ſpeciatim, deinde generatim cæteros populos cõſiderabimus.

Primũ ac præcipuũ medium, quo vſi primitus ſunt Romani, hoc fuit; Aſylũ, quod libertatis refugijque ſedem appellauere, extruxerunt, omnibusque ad id confugientibus immunitatem conceſſerunt. Cum enim Romulus finitimorum tyrannorum ac principum in ſubditos ſæuitam atq; ferociam animaduertiſſet, aſylum hoc extruxit,

quo

quo ſane vulgi animos ad Romanam ciuitatem mirifice allexit, facileque populoſam reddidit. Innumera enim fugitiuorum aut bonis ſuis eiectorum multitudo hominum eo confluxit. Cæterum excreſcente virorum, in vrbe Romana, multitudine, cum mulierũ cópia deficeret, Romulus miſſis per Hetruriam, Sabinamq; legationibus, omni ſtudio dedit operam, quo finitimos populos & matrimoniorum iure ſibi deuinciret, & vrbi ſuæ populariumque atque aduenarum propagationi vna conſuleret. Cum vero illi vtramq; rem inimice inuidenterque negarent, quod ægre ferrent nouam vrbem in caput ipſorũ creſcere, eaq; ratione conarentur procreandis liberis obuiam ire; ſic artem arte luſit Romulus. Ludos ſe vouiſſe Neptuno cum ſimulaſſet, ad eos publice celebrãdos vicinas inuitauit vrbes, ſpectaculo publice indicto. Igitur plurimi eo cum mortales concurriſſent cum vxorib. ac nubilibus puellis, vbi tempus viſum eſt, dato ſigno iuſſit Romulus ab ijs, quibus demãdatum id fuerat, virgines rapi, quos poſt cõiuncta ſibi Herſilia, inter populares diſtribuit, celebratis ſolenni more nuptijs. Nam & ante nuptiarũ diem honeſtiſſime eas habendas curauit, & ipſe blande appellando, dum vim excuſat, ac prolis cupiditatem in cauſam vocat, prætexitq; honeſtum culpæ titulum, ſolari eas omni arte conatus eſt. Atque hæc ſunt imperij Romani principia; quamque prudenter à Romulo excogitatum ſit & actum, exitus ipſe ac tanti magnitudo imperij declarauit.

Eadem fere ratio hac noſtra tempeſtate Geneuen-

ıensium ciuitatem tantopere adauxit, quippe qui ›mnibus passim Gallia atque Italia ob religionem iectis hospitium præbuerunt. Huc referri potest ›rbs illa Germaniæ (Francorum vallem dicunt) ›ermissu Casimiri Comitis palatini nouiter exructa à Belgis, qui ob religionem patrijs sedibus iecti fuerunt.

Comus dux magnus Toscanæ cum Portum Feaio populis complere vellet; omnes exules patria sua propter commissa flagitia eiectos, facta sponsione libertatis suscepit, qua re ingentem hominum multitudinem collegit. Hunc postea secutus Franciscus Casimirus filius heres, Pisam & Liuornium inhabitari curauit. Illud vero, quod supra monui, diligenter est animaduertendum, neque Necessitatem, neque Vim aut Potentiam satis habere virium ad cōciliandam in locum aliquem incolarum multitudinem. Etenim populus in vnum locum coactus similis est semini traiecto in arua arenosa, in quibus ad maturitatem nunquam potest excrescere.

Vt autem de asylo aliquid adhuc attingamus: certum est immunitatem alicuius loci vel aliquā, ad conciliandam incolarum multitudinem maximum habere momentum. Hinc est quod ciuitates liberæ plerumque sunt populosiores ac fere ampliores, quam eæ, quæ principibus subsunt, etiamsi in cæteris vtrinque consentiant.

Porro alterum adminiculum, quo Roma accreuit, in eo est, ꝙ ciuitates bene meritas, postea Municipia vocatas, iure ciuitatis, priuilegijsque donarunt: & ad capessenda munia admiserunt.

Digni-

Dignitas enim magiſtratus, ius ciuitatis & priui-legiorum vrbis, omnes eos Romam compulit quibus ſuffragia, fauores aut officia in Rempubli-cam collata ad dignitates & honores obtinendos ſpem aliquam inijciebant. Qui altiora ambire non audebant, minimum cognatos & amicos ad dignitatum faſtigia aſpirantes ſuffragijs, quoad licebat, iuuabant. Hinc illa Romanæ vrbis incre-menta, hinc illa potentia & populo & opibus quas mirum in modum auxerunt nobilitas alij-que opulenti, quos quotidie magno agmine ad confluendum eo, iure ciuitatis donatos, Roma-norum proceres illectabant.

Tertium adminiculum in eo ſitum fuit. Cum ingenium humanum nouis ſemper rebus inhiet, ijsque mirifice afficiatur, ſumma Romanis cura fuit, qui huiusmodi hominum cupiditatibus ſa-tisfacerent. Hunc in finem, ſubinde res nouas quæque admirationi eſſent viſentibus, ſtruxerunt atque inſtituerunt. Hinc illi ducum victorum triumphi magnificentiſſimi: hinc ſplendidiſſima illa ædificia: pugnæ nauales, palæſtræ, venationes peregrinarum ferarum, publica conuiuia, ludi Apollinares, ſeculares, alij, incredibili pompa & ſolennitate celebrati. Quo effectum eſt, vt dum hæc Romanorum opera atque exercitia, omnia ad ſpectantium animos oblectandos accommo-data, hoc modo continuarentur, & è veſtigio ſeſe quaſi inuicem exciperent, ad vrbem Ro-mam continue peregrini vndequaq; confluerent.

CAPVT

CAPVT II.

De coloniis Romanorum ; quas Reipublicæ augendæ causa, ex vrbe in loca vicinora traducere interdum solebant:

QVID deniq; de colonijs sentiendum? fueruntne é re vrbis Romæ amplificandæ? Quod ad augendam vrbis magnitudinem & potentiam plurimum contulerint, nemo sanus (opinor) negabit: an vero per eas incolarum numerus creuerit, vehemens adhuc sub iudice lis est. Mea tamen fert opinio, neq; hic fuisse plane inutiles.

Videtur quidem per colonias alio translatas ciuium numerus nihil augeri, sed potius diminui: At contrarium nonnunquam contingere docebo. Quemadmodum enim in natiuo solo plantæ minus feliciter; translatæ vero vberius crescunt & multiplicantur: sic quoque humana proles intra patriæ mœnia viuens difficilius & alitur & propagatur. Iam enim peste, iam contagiosa lue correpta perit; iam fame compulsa patriam, ac patrios lares deserit, iam lectissimi & fortissimi quiq; externis bellis, aut intestinis seditionibus aut cadũt aut exulãt. Multos dira paupertas & rei familiaris angustia à matrimonio & prolis studio prorsum absterret. Qui itaque prædictis malis Romæ alioquin absorpti sine liberis decessissent, illi coloniarum beneficio periculis exemti, commodis habitationibus & agris fruentes animum ad suscipiendam & educandam sobolem adijciunt. Hinc sæpius adeo crescunt & multiplicantur, vt loco decem centum videas succedere.

At

At quorſum hæc, inquiat aliquis? Quomodo ablegati è patria, quam ciues adhuc augere non poterant, augebuntur alio translati? Procliue admodum. Primo enim coloniæ cum matre, à qua exierunt, vno quaſi corpore coaleſcunt. Deinde amor patriæ, quo quisq; ducitur, & ſpes aliquando ad dignitates præ alijs aſcendendi, aliaq; eiusmodi, tanti ſunt momenti, vt ingenijs ſublimioribus & nobilioribus, patriæ memoriam indeſinẽter refricent: Hinc euidentiſſima & populo & opibus patriæ incremẽta emergunt. Anne enim quis negare auſit, quin triginta illis colonijs ex Alba Longa ceu de vna ſtirpe deductis, vt & alijs, Roma deductis, permagna vtriusque ciuitatis dedecori & potentiæ facta ſit acceſſio. Cui vero inſuper dubium eſſe poteſt, Portugalenſes ab eo tempore, quo primum Liſabona egreſſi in inſulas Aſtori, Capo Verde, Madera aliasque, vt eas inhabitarẽt ac colerent, maiorem ad vrbem Liſabonam acceſſionem feciſſe, quam ſi nunquam ſedes ſuas in dictas inſulas transtuliſſent.

Hic autem requiritur, vt & ipſa ratio monet, ne coloniæ matrem amplificaturæ ab ea longius deducantur. Nimia enim diſtantia patriæ amorem facile extinguit, adeoque rerum communio plane refrigeſcit. Hac cauſa moti Romani, à primordio vrbis conditæ, nullas colonias extra Italiam intra ſeptingentos annos deduxerunt: quas demum poſt tot annorum delapſum Carthaginem & Narbonam transtulerunt. Sed hic ſubſiſto, cum ſuperius in ſexto libro, ſuo loco copioſius de his omnibus ſit dictum.

Atque

Atque his præcipue medijs Romani potentia robore feliciter excreuerunt, peregrinosque l se abripuerunt. Restat vt promissis satisfacturi deamus, quid hac in re alijs nationibus fuerit itatum. Initium autem de religione, quæ omniũ rum caput est, faciamus.

CAPVT III.

De religione fideiq; negotio.

TANTA est vis, tantaque necessitas religionis, vt procul dubio non tantum multos in sui amorem pertrahat, sed etiam multorum commerciorum dux caput existat. Vrbes, vbi cultus religionis est ɔridior & præstantior, faciliorem quoque & illstriorem habent aditum ad potentiæ & gloriæ cessionem.

Hierusalem, vt tradit Plinius, fuit orientis vrbs itiquissima & florentissima, tam religionis Deiue cultu, quam totius regni respectu, vtriusque im metropolis erat. Hierosolymis viuebant mmi pontifices, sacerdotes, Leuitæ: peragebanr ibi sacrificia: vouebantur Domino vota: omnis re populus Israelis ibi quotannis ter conueniet. Scribit Iosephus, Hierosolymæ, quando à Ti- Vespasiano obsideretur, circiter vigesies quinuies centena millia hominum fuisse: Numerus ne immensus & ferme incredibilis, si vrbs ex mbitu, qui 4. milliaribus paulo fuit amplior, stimetur. Sed credendum viro perito & scienti, uemque omnis occasio mendacia comminiscei defecit.

Ieroboam rex Iſraelis factus, mature perpendēs
ſine cultus diuini & ſacrificiorum exercitio no
diu ſtaturum imperium, metuensque, ne populu
Hieroſolymam religionis & ſacrificiorū ergo con
fluens, cum Iuda reconciliatus in regis Iſraelitic
necem conſpiret, omiſſa vera religione idololatri
inſtituit. Cōflatis enim duobus aureis vitulis, & ii
fines regni Iſraelitici collocatis ad multitudinen
conuerſus, *Satis*, inquit, *iam aſcendiſtis Hieroſolymā*
En Dij tui Iſrael, qui te aſcendere fecerunt de terr
Aegypti.

Magna itaque religionis vis eſt in amplificandi
vrbibus, ditionibus, in illectandis peregrinis: quoc
cum Ieroboam cognitum haberet, vt tribus dec
Iſraeliticas, quibus imperitabat, ſuo dominatu co
erceret, veram religionē idololatrica permutauit
Hic ſuo ſcelere omnium primus dici meruit, qu
cupiditate dominandi debitum honorem & cul
tum Dei magno cum dedecore miſſum fecit, po
ſteritatique ſic ſupplantatæ malo exemplo prælu
xit; non tam ſtultitiæ, quam extremæ impietati
nota inſignis.

Non deſunt, qui nimia ſibi ſcientia in conſtitu-
endis imperijs arrogata, gloriari, imo publicis ſcri-
ptis docere audent, vtilius eſſe principi ſubdito
recte coerciturо humana ratione rem tentare, quā
conſilio diuino. At quos nulla verecundia, hæc vt
adſtruant, tangit, ſciant ſe præſentiſſimo veneno
tanquam peſte principes fallere, imperia & princi-
patus corrumpere, orbem Chriſtianum offendere,
capitales eſſe eccleſiæ hoſtes, imo ipſius Dei, con-
tra quem nouam turrim Babylonicam, vt de Gi-
ganti-

ñtibus legitur, moliuntur, ſed non ſine confu-
ne ſui & peſſimo interitu. Nam
Ipſorum facta atq; minas ridebit inanes
Qui ſuper & cœlos & ſuper aſtra ſedet.
Attẽdite ô Principes Ieſaiæ vaticinium de Pha-
onis conſiliarijs, *Sapientes*, inquit, *conſiliarij Pha-*
onis inſipiens dederunt conſilium, deceperunt Aegy-
um angulum populorum eius, Dominus miſcuit in
dio eius ſpiritum vertiginis, & errare fecerunt Ae-
tum in omni opere ſuo, ſicut errat ebrius & vomens.
Quodſi liberum mihi eſſet, facile indice quaſi
gito monſtrarem, quomodo plurimi ordines
riſtiani orbis hac prçuaricatione & peccato cõ-
lerint, ac ſe ſuosque ab auxilio & gratia Dei aba-
nantes, flagello iuſtitiæ diuinæ Turcos & gentes
ſeſe ſæpenumero armarint. Sufficiat hic admo-
iſſe principes, qui præpoſtero illo gubernandi
odo legem Dei quantum in ſe eſt, conculcant,
vnquam ex memoria triſtiſſimum magiſtri ſui
oboami interitum abijciant, ſed reſipiſcant, vt
eno cauti malo, periculis eximantur. Poſteaquã
im execrandi regis execrandam impietatem nõ
nplius ferret Deus, excitauit Baaſan filiũ Ahiha,
ui facta conſpiratione Nadabum Ieroboami filiũ
ucidauit, regnumq; occupauit pro eo. Factumq;
t cum ipſe regnaret, vt percuteret vniuerſam do-
um Ieroboam, vt nihil ſpirans de Ieroboam fa-
ret reliquum, donec deleret eum, iuxta verbum
omini. Sed progrediamur.
Religio cultusque diuinus, conſtansque diuini
ıxilij in loco aliquo vigentis opinio ad allicien-
os illuc homines maximum habet momentum.

Inſpice, & teſtes habebis locupletiſſimos Lore
in Italia, D. Michaelem in Gallia, Guadalupe
Monſerratum & Brigantium in Hiſpania, q
quotidie magnus vndique eſt concurſus omniu
nationum hominum vel longiſſime remotaru
Omitto iam ſolitudines, eremitarum tuguria a
ſpeluncas potius, quæ non minus ſingularib
animorum deuotionibus paſſim frequentantu

Penitius autem rem introſpice, & minus adm
rabilis videbitur. Quid enim maius, quid pote
tius, quid efficacius ad alliciendum & vi quaſi a
trahendum ipſo ſummo bono, qui eſt Deus? H
anxie deſideratur, indeſinenter expectatur
quæritur ab omnibus creaturis tam animatis q
inanimatis. Eum enim tanquam ſummum fine
ad vnum omnes ſpectāt. Leuia ſummum hoc b
num ſupra in ſublimi quærunt: grauia infra in te
ra: Cœli, cōcaua ac orbiculari ſua periodo; naſc
tia terræ, floribus & fructibus; animantia, ſpeci
conſeruatione; homo tranquillitatem conſcien
tiæ æternique gaudij quærendo.

Cum vero ſummum bonum ſua eſſentia ta
ſublime ſit, vt ſub intelligentiam noſtram, tam
lucidum, vt ſub oculorum ſenſum non cadat: qu
uis eò ſe conuertit, vbi diuina potentia quoqu
modo enitet, vires ſuas exerit, aut ſingulari auxil
ratione præſentem Deum declarat, in montes, i
ſolitudines, aut aliquovis. Quid enim? Annon
in ſocietatem amplificatæ Romæ ingerunt marty
rum ſanguis, reliquiæ ſanctorum? loca ſancta? & i
diuinis ſuprema iudicandi poteſtas? Annon aſper
& inculta iaceret, niſi quotidie locorum ſanctita

& re

religio infinitos homines ab extremitatib. mun-
eo pertraheret? Annon deserta pateret, nisi se-
s Apostolica, clauiumque potestas sede ibi fixa
ulta millia hominū dulcedine sua delinita quo-
lie eo abire cogeret? Mediolanum vrbs populo-
sima volens nolēs testatur, quanta honoris lau-
sque decora sibi parta sint ex insigni pietate exi-
ij illius cardinalis Borromei. Ab extremis mun-
Septentrionalis plagis eo conuolabant prin-
pes, quinetiam quibuslibet subortis dissidijs
piscopi eius discretione ac iudicio vnice stabant.
quid multis? Omnium nationum clero Medio-
num patria erat, domus diui tutelaris pro portu
tissimo: liberalitas eius pro tuto refugio: vita
us transacta pro nitidissimo speculo & exempla-
habebatur, ad cuius formam omnes ecclesiæ
sent componendæ.

Molestus forsitan lectori sim, si longior velim
se in decantanda laude, qua synodos coegerunt
m publice quam priuatim; vnam tertio quoque
nno: alteram quotannis. Quot illi erexerunt tē-
la, quot collapsa refecerunt? quot nouis rediti-
us donarunt? quot eorum monasteria? quot stu-
iosorum collegia, ex quibus tanquam ex equo
roiano tot presbyteri adeoque spirituales pro-
ierunt? quot Academiæ maximo totius regionis
ono apertæ? quot & quantæ artium artificumq;
e commerciorum laudatissimæ promotiones.
Quod si, vt iterum dicam, tantum recensere ve-
im, quo pacto vna cum propagandæ religionis
tudio fines vrbis Mediolani extenderint, in infi-
itum abiero. Itaque hæc omitto.

 Sed

Sed proh dolor, paucæ admodum numero su
hodie ciuitates aut principes, qui hoc nomine iu
commendentur. Vbi.n.hodie Numa Pompiliu
qui tot Romæ augurũ collegia? vbi Constantinu
qui tot sacra gymnasia struxit? vbi Theodosius, q
tot vectigalia? vbi Iustinianus, qui tot priuileg
dedit. O tempora! in quam ętatem mundi, in qu
mores incidimus. Sed velum coloribus obduc
meis, ne sę multi nigro carbone in his tabulis no
tatos videant: illos innuo, qui spolijs ecclesiæ & sa
crilegijs ditati, sacerdotibus victum, ecclesiæ cen
sum, pauperibus, viduis & orbatis cibum, ignoran
tibus veritatis lucem, desperantibus salutis anco
ram sustulerunt. Sed quid moror? Religio diuiti
peperit, & filia deuorauit matrem. Non potest e
go non seges esse deinceps, vbi Troia fuit, Babel
& confusio nimis superba excelsa & certo cõcidi

CAPVT IV.

De studiosis & scholis.

PLVRIMOS, præcipue studiosos, i
vrbes, quarum magnitudo nobis iam
proposita est, adducit celebris & doct
schola. Duo enim, si proprie loqui vo
lumus sunt adminicula, quibus intelligentes for
tesq; viri ad fastigia honorum perueniunt, Libri &
Arma. Quorum illi in Academijs chartis & calamo
hæc in aperto campo gladijs & hastis tractantur.

Cum vero humanum genus duobus potissimũ
ducatur, gloria & vtilitate: & vero liberalium artiũ
quędam artes diuitias, quędam nominis existima-
tionem

onem adferant, est profecto, vt in vrbe, de qua c loquimur, sit Academia talis, quæ studiosam uentutem certis propositis commoditatibus sui nore vehementius accendat, ita vt potissimum nomine à pluribus diligatur & seligatur, poti-que hanc quam aliam frequentare studiosa iu-entus malit Academiam. Id autem fit, cum ad holæ & artium commoditatem peculiaria quæ-im & honesta priuilegia insuper accedunt. Ho-esta ideo dico, ne licentiam dent scelus scelere npune accumulandi, quod priuilegium turpitu-inis dicunt: sed vt habeant ansam alacriter sine npedimento studijs inuigilandi.

Etenim magno cum labore omnis studiorum itio est coniuncta & corporis & animi. Hinc ve-eribus DEA artium siue sapientiæ *Minerua* dicta st, quod animi meditationes & lucubrationes eruos imminuant, adeoque vires corporis inci-ant. Plerunque autem affecto corpore animus uoq; afficitur & turbatur. Æquum itaq; imo ne-essariũ est, vt studiosis honesta sint priuilegia, qui-us animus lassus reficiatur, spiritus autẽ recreati naiore cum ardore ad studia denuo ferantur.

Non autem, vt ante memini, indulgenda est etulantiæ licentia: quæ tamen Academijs Italis t conceditur, ita exercetur. Ibi calami in pugio-es, & atramentaria in thecas pulueris bombardi-i abierũt: Disputationes in cruentas cædes, scho-æ in propugnacula pro lubitu quiduis audendi, cademici autem in homicidas mutati sunt. Irri-ui ibi habetur honestas, verecundia & castitas de-decori: adeo vt studiosus vere studiosi vitam ho-

nestam nempe & modestam victurus nihilo pl
efficiat, quam si seipsum in extrema pericula d
præcipitem. Dolendum certe: sed abrumpo qu
relas. Illud saltem dicam; fieri non potest, vt Ac
demia vlla efflorescat, aut iustam laudis maturit
tem assequatur, nisi ab alea & armis, nocentissim
vtraque peste, radicitus sit repurgata.

Franciscus I. rex Galliæ, magno agmine Lut
tiæ studiosos cõfluere deprehendens, magna an
mi cura eo incubuit, qui studiosis honestam p
raret recreationem. Designatum est itaque inge
pratum prope vrbem ad aquam situm, vbi ess
solitaria & iucunda à studijs recreatio. Hic se exe
cebant, hic luctando, ille saltando; hic cursitand
ille pila ludendo, quibus non tam sibi, quam alij
qui spectatum aderant, oblectamento fuerun
His concessis strepitus armorum & tesserarum cõ
ticuit.

Porro etiam in loco Academijs destinato tem
perata & salutaris sit aeris constitutio, amœnus si
tus, aquis, fontibus, syluis & campis vndique ar
ridens. Fac enim deesse cætera, hæ solæ tamen stu
diosos morantur. His omnibus insignes olim erã
Athenæ & Rhodus; adeoque studiorum ibi vege
tissimus vigor.

Galeatius Vicecomes primus erat, qui Acade
miam Patauij celeberrimam redditurus animo ad
predictas amœnitates inprimis adiecto, edicto ve-
tuit, ne quis è subditis studiorum gratia alio se cõ-
ferret. Hoc ipsum nonnulli Italiæ principes sunt
secuti.

Verum magnam hoc parit diffidentiam & fasti-
dium.

lium. Optime autem vasalli retinentur, & peregrini inuitantur commoditatibus ad honestas animi recreationes, & commeatus abundantia: si insuper priuilegia sarta tecta cõseruentur, defendentur, vsurpentur: si ad quosuis studiorum honores aditus pateat: si eruditioribus certi ijq; honorifici tribuantur gradus: si vitæ bene actæ sua sint præmia, suus locus, & inprimis si copia sit professorum eruditorum. Non erubuit Pompeius Magnus scholas bene constitutas intrare: domita enim Oriente, scholam Rhodi, vt professores audiret profitentes, ingressus legitur. Sigismũdus rex Poloniæ grauissimis causis motus edixit, ne quis vasallorum suorum, extra regnum studiorum gratia vagaretur. Qui sic? ais. Ne videlicet dogmate illo, quod sub rege Sigismundo reuixit, & fere omnes septentrionales imbuit, incenderentur.

Cæterum Academias tollere artiumq; scholas prohibere, tyrannicnm plane ac barbarum est. Sunt enim Academiæ & artes lumina & fontes sapientiæ, à quibus splendor & sapor virtutis in omnes partes Reip. fluunt; suntque insuper Academiæ velut Musarum orbes, & artes sidera in illis fixa: at nisi orbes suum motum, sidera suam lucem habeant, quæ vita rerum, quæ influẽtia erit? Præterea vt oculi sunt in corpore, ita Academiæ & artes sunt in ciuitate; atq; vt oculi omnia membra corporis, ita academiæ omnes Reip. partes illustrant. Quinetiam contra ius naturæ ac rationis est, Academias tollere, natura enim confusionem, ratio ignorantiam fugit, quæ tamẽ duo sub-

latis Academijs artiumque ſcholis ſequuntur neceſſario. Quæ enim cognitio rerum ſine arte, quis ordo ſine toga, quæ adminiſtratio ciuitatis ſine doctrina & ſapientia eſſe poteſt? Porro, quid magis licentiam morum, perturbationem rerum, barbaritatem plebis, tyrannidem principis gignit, quam bonarum literarum naufragium & caſus? Sic truculenti olim carnifices Athenas (faſtum totius Græciæ, ſydera & lumen) penitus extinxerunt. Sic Iulianus funeſtus apoſtata Chriſtianorum gymnaſia ſuſtulit, artiumq; profeſſoribus ſilentium iuſſit. Sic in Hungaria alijsq; eximijs mũdi partibus (quas Mahometes vicit) Academiæ, ſcholæ & artes immanitate oppreſſæ iacent. Norunt enim crudelitatis monſtra, Palladem & tyrannidem, amorem artis & Martis furorem, ſapientiæ lumen & ignorantiam, ſtudium virtutis & odium ciuitatis ſimul cohabitare non poſſe. Multa hic alia ſe offerunt argumenta, quibus probetur hæc cauſa, ſed infinitum eſſet omnia, quæ velim, de re tanta ſcribere, pauca tamen hæc addam, ſi non ſim moleſtus, nempe à tempore, à teſtimonio, ab exemplo. Cõſtat enim omnes ſciẽtias poſt diluuium columnis lapideis inſculptas poſteris apparuiſſe; conſtat Deum ſolem, lunam, aliaque cæli lumina, dediſſe in ſigna temporum, probabile ergo eſt primam ætatem honoraſſe Aſtronomiam; conſtat Tubalem Adami filium inueniſſe Muſicam; conſtat Chaldæos in omni arte fuiſſe inſtructiſſimos. Nihil hic dicam de Moyſe alijsque gubernatoribus filiorum Iſrael, qui omni ſcientia Chaldæorum ac Ægyptiorum fuerunt

ꝗunt imbuti: nihil hic de Samuele cæterisq; Prophetis, qui Rama Gilead sua collegia & Academiam habuerũt. Nihil hic de Paulo, qui disputando sæpe in schola cuiusdã Philosophi nomine Tyranni, adeoq; Athenis nõ contemsisse sed approbasse venerabile nomen Academiæ videtur. Nihil de Constantino, Theodosio alijsq; vere augustis imperatoribus, qui scholas, collegia, Academias magnifice extruendo, Ecclesiam Christi plurimum propagarunt; omnesq; adeo ætates hominum Academias & artes approbarunt. Cæterum rationes à testimonio & exemplis tacitus hic nũc prætereo, nam adhuc hodie vbique florent Academiæ, viuunt doctissimorum hominum ingenia, monumenta maiorum palam & aperte hanc rem loquuntur, plenæ historiæ, annales pleni sunt illorum laudibus, quas malitia nulla delebit, ætas nulla conticescet. Sed breuitati studeo, aliter potuissem hic quidem vrgere, quod nihil magis barbaritatem, vim, perfidiam, licentiam vitæ, hæresim, atheismum & confusionem omnium parit, quam scholarum & Academiarum defectio. Si ergo iusti, si pij ac religiosi velint esse principes, non tollere sed fouere, non euertere sed conseruare debent Academias, in quibus splendor regis, honor ciuitatis, amor virtutis, omnium bonorum sapor ac influentia inest: perniciosa ergo vox ista est & plane tyrannica: Tollantur scholæ, tollantur Academiæ. Imo oraculum hoc sit: Viuant scholæ, viuant Athenæ, artes ac scientiæ, quæ sunt radij diuinæ sapientiæ, ad gloriam beatæ triadis

in sem-

in ſempiternum viuant. Pius eſt, qui aſſentitur, improbus, qui Amen non acclamat.

CAPVT V.

De loco tribunalis.

OMNIS vitæ noſtræ, famæ ac fortunarum ſalus in arbitrio iudicis ſita eſt. Cũ enim dilectio in hominum animis vbique deferbuerit inq; eius locum malitia ac proteruia fere ſucceſſerit, male ſane nobiscum ageretur, niſi ſpem in æquanimitate iudicis repoſitam haberemus. Hinc vrbes in quibus grauiſſimi, prudentiſſimi ac iuſtiſſimi ſenes tribunali inſident, qui ad ſedem ſine pompa, ad cauſam ſine fraude, ad ſententiam ſine motu & ardore animi accedunt, plus & frequentantur & inhabitantur non tam frequentia litigantium, quam etiam eorum, qui clauum imperij tenent, quo referuntur præſides, conſiliarij, aduocati, procuratores, ſolicitatores, Notarij. Memorabile autẽ eſt non quidem ad imitationem ſed ad execrationem, quod ſola præſens pecunia proceſſum iuris hodie, proh dolor, expedite abſoluit: nihilque adeo in toto terrarum orbe inuenias, quod ad incitatiorem curſum concitet quam argentum currens. Non tam ad ſe ferrum Magnes attrahit, quam aurum oculos iudicum inflectit. Cuius hęc cenſetur ratio, quoniam aurum ratione valoris atque facilitatis acquirendi, dignitates & commoditates omnesque fortunas in ſe complectitur. Summatim: Qui ęre abundat (ne quid grauius dicam) omnia mundana poſſidet.

Hinc

Hinc summa illa tribunalia, quę primitus quidē ad hoc sunt constituta, vt casus quida reseruati tam criminalium quam ciuilium earumq; grauiorum causarum inibi decidantur; id quod etiam Dominus ad Moysen loquitur Exod. cap. 18. *Prouideas*, inquiens, *de plebe viros prudentes & timentes Dominum, in quibus est veritas, & qui oderunt auaritiam, & constitue ex eis tribunal & centuriones &c. quicquid autem maius fuerit, referent ad te, & minora iudicabunt.* Tum vero etiam, vt ad hæc tanquam asyla, à corruptis, indoctis maleque affectis iudicibus confugiatur, vt ibi corruptæ aliorum iudicum sententiæ aut reuocentur, aut moderatione quapiam leniantur. Sed & hæc hodie vbiq; fere priuata commoda redolent.

Vbiq; fere locorum hæc ita obseruantur, potissimum, vbi causæ forenses ex iure cōmuni deciduntur: hic enim processus longius extenditur pluresq; ministros requirit. In Anglia, Scotia, prępipue autem in Turcia, vbi admodum breuis & stricta est iuris via, ac iudex in vno tanquam vestigio insistens, super lite deducta sententiam profert, parum proficitur ad amplificandam vrbem. Causæ enim, quantumuis arduæ & sublimes, intra dimidium diem, modo adsint probati & sufficientes testes, absoluuntur, præciduntur ibi longiores termini: nihil valent instrumenta, nihil processus, nihil præfecti. Pauca admodum suscipiuntur, quæ non quamprimum finiantur; Breuius hic adhibetur tempus, minores sumtus, pauciores Iureconsulti, quam in iure ciuili Romanorum. Hæc vero nō eo à me dicuntur, quod velim iudi-

iudicia differenda, terminosq; dilatandos. Qui enim longiores quærunt exceptiones dilatorias, vbique prætendentes periculum, ne videlicet cui iniuria adferatur, non possunt quin sint iniqui. Nostra itaque vrbs, de qua in præsenti loquimur, summum tribunal, & pro eo actiones iuris & iustitiæ executionem, requirit.

Capvt VI.

De eruditione.

Vpra lib. 8. vbi sermo erat de amplificandis ditionibus, prolixe egimus de artib. & eruditione humana, de varijs commercijs & negotijs, quæ in ciuitatibus ac regnis vigent: Eo itaq; beneuolus lector breuitatis studio esto remissus.

Capvt VII.

De priuilegiis.

Ac nostra tempestate subditi à principibus auaritiæ immersis, aut alia necessitate vrgente, adacti ita premuntur, vt vel minimam spem qualiscunq; immunitatis ambabus, quod aiunt, amplexari gaudeant. Videre hoc est ex mercatib. & nundinis, quas cateruatim mercatores, institores, propolæ &c. frequentant, solum eo, quod oneribus carent. Inspiciantur hodierna Neapolis incrementa & ædificijs & populo: vnde vero illa tanta tamq; egregia? ex solis priuilegijs, quib. ciues gaudent. Quid

quod maioribus finibus amplificata esset, nisi peculiaribus rationibus; potissimum quod viciniæ incolis destituerentur magna cum principũ querela, rex Hispaniæ graui edicto vetuisset, ne quis nouas ædes ibi extrueret.

Ciuitates Flandriȩ commercijs celeberrimæ in tota Europa fuerunt: ratio præcipua sita est in priuilegijs & immunitatibus à vectigalibus, perexiguum enim vectigal de commercijs pendunt.

Non infrequens fuit ijs, qui vrbes aut extruxerunt, aut inhabitandas dederunt, præclaris priuilegijs eas, aut minimum primos incolas donare. Secuti hoc sunt, qui vrbes vacuas, aut peste exhaustas, aut Marte vastatas aliove Dei flagello exinanitas restaurarunt. Pestis quȩ teste Bocatio, in Italia ad triennium grassata est, adeo sæuijt, vt à Martio vsq; ad Iulium Florentiæ circiter centum millia é medio sublata peremerit: Venetijs tot ceciderant, vt vrbs fere desolata staret. Vnde effectum est, vt senatus necessum haberet nouos incolas adsciscere: quos publico Senatusconsulto iure ciuitatis omnes donabat, qui cum familia eo migrarent, bienniumq; ibi cõmorarentur. Porro eadem Venetiana Respublica aliquoties ab extremis periculis famis ac inopiæ vindicata est, dum eos, qui frumenta aduehebant, priuilegijs donabant.

CAPVT VIII.

Certa commercia sunt tractanda, neq; temere abiicienda.

Popu-

Opvlosissimam vrbem reddun certa commercia, & eorundem diligē studium: id quod maxime florere po test, cum patrium solum illas merce aut omnes, aut maximam partem, aut sane po tissimas gignit, aut cum nullibi copiosior aut præ stantior inueniri potest. Sic sola insula Molucc profert caryophyllum, Sabæa thus, Palæstina bal samum. Plurimum piper fert Calecutia: Zeilar cynamonum; atq; alia alibi. Præstantissimum sa generatur in Cypro, saccarum in Madera, lan in quibusdam ciuitatibus Hispaniæ & Angliæ Huc accedit præstantia artium, quarum exercita tiones aut ratione aquarum, aut studij in ijs col locati, aut reconditæ & abstrusæ scientiæ, quam soli incolę callent, hic quam illic vt frequentiore sunt sic meliores. Sic optima arma suppeditat Da mascus & Scyras: elaboratissima aulæa Arazzus holosericum Genua; aureas texturas Mediola num, & si quæ sunt alibi alia elaboratiora.

Non hic sicco, quod aiunt, pede prætereun dum, cōmercia, mechanicas, artesq; fere omnes omnium optime in China florere: idq; multis de causis, quarum hæ apprime notandæ. More re ceptum est apud Sinaitas, vt filij easdem artes, quas parens, addiscant & profiteantur. Hinc qua si cum lacte materno paternas artes & commer cia imbibunt: non est quod parens eos celet, quin paterna affectione instruit, informat, nulli neq; diligentiæ neque labori parcens. Hinc omnes ar tes artiumque opera tantam assequuntur perfe ctionem, vt nihil quod in ijs desideretur, inueni re li-

liceat. Probant hoc labores, qui è China in in-
las Philippinas, & hinc Mexicum, tandem vero
uiliam aduehuntur. Sed procedamus.
Sunt etiam nonnullæ vrbes, in quarum pote-
te certæ merces versantur: non quidem quod
a ipsorum tellus illas effundat, aut ab incolis c-
porentur: sed quod dominantur aut finitimis
cis ac regionib. vt, Seuilia, quo immẽsæ opes ex
oua Hispania & Peru aduehuntur, aut mari, vt
sabona, qua nemo præteruehi potest nisi Lisa-
nensium saluo conductu & venia. Hac ra-
one piper Cocinense & cynamomum Zeyla-
ense aliasque opes Indicas sibi vindicarunt. Eo-
em modo ante annos nonaginta Venetiani aro-
atum commercia fere prorsus ad se pertraxe-
unt. Hæc enim (antequam Indiam occuparent
ortugalenses) trans mare Suezam & hinc came-
; Cayrum Niloque Alexandriam asportaban-
ir. Eo suas triremes Venetiani amandabant ad-
ecta aromata coemtum, quæ deinde non sine
naximo lucro Europæis passim vendebant,
Verum illa commercia hodie plane in Lisabo-
enses deriuata sunt. Eo quotannis (in Lisabo-
am nempe) noua via nuper adinuenta ingressi
Portugalenses aromata, Turcis & Æthiopibus
quasi ademta, diuendunt Hispanis, Anglis, omn-
busque septentrionalibus. Tam autem fructuo-
um hoc est commercium, solum vt sufficeret d-
andæ Portugalliæ.
Sunt & aliæ vrbes, quæ omnes fere negotiatio-
ies, pluribus nationibus perutiles ad se ptrahunt,
ynde pro emporijs vulgo habentur. Tales sunt in
 oriente

oriente Malacca & Ormus: in mari mediterran
Alexandria, Constantinopolis, Messina, Genu
in mari septentrionali Antuerpia, Amsterodam
Dantiscum, Nerua: in Germania Francofortu
ad Mœnum, & Norimberga. In his alijsq; plur
bus multi opulentissimi mercatores sua cōmerc
exercent, emporia constituunt: quo finitimi d
inde se conferunt, non tam quod ibi cuncta v
nalia prostent, sed quod vectura cōmoda habe
tur. Eiusmodi occasiones habētur, vbi magni sur
portus, vbi flumina nauigabilia aut vrbem perflu
unt aut præterfluunt: vbi stagna sunt, alueiq; ali
trāslati: vbi viæ & planæ & tutæ. Quoniā vero hi
mentio incidit viarum publicarum, non possun
pterire duas illas vias, quas reges Cusci, (suo idio
mate Inghe vocant,) per suam ditionem decussa
tim patefecerunt. Protenduntur ad duo milli
milliaria parua, amœnitate sua, cōmoditate, pla
nitie tam insignes, vt nihil vijs Romanorum in hi
storijs celebratis concedant. Videas ibi montes
vti & valles, planitiem olim impedientes nun
æquatos, altiora saxa petrasq; discussas. Videas ib
arbores vtrinq; tanquam ad amussim sitas, magn
cum oblectamento eorum, qui iter illac faciunt
Vmbra earum dulcisq; auium concentus viatore
mire afficit. Videas ibi plurima diuersoria in qui-
bus pro hospitantibus beneuola & parata nō de-
sunt palatia, lautaq; ædificia, quæ decore suo oēs
in admirationem conuertunt. Videas ibi amœ-
nissima oppida, vicos, suauissima tempe, aliaque
infinita, quę varijs colorum pigmētis oculos gra-
tissime pascunt, ac naturæ varietate artisque addi-
tamen-

tamentis incredibili iucunditate animum spectatoris afficiunt & perfundunt.

Cæterum maximum in eo situm est momentum, vt princeps regionis suæ ingenium, situm & naturam teneat: sic enim naturæ iniquitatē commodius tollet. Sic boni principis est, vt exemplis declarem, portus munire, vallis aggeribusq; obfirmare, commoditates mercium exportandarū & importandarum parare, mare à piratis repurgare, flumina nauigabilia reddere, commoda & apta emporia extruere, vias munire tā eas, quæ ad montes, quàm quæ per campi planitiem vergunt.

Ex hoc magnam laudem Sinaitarum reges captarunt. Incredibili enim sumtu regni sui vias lapidibus struunt, maximosq; fluuios pontibus coniungunt, editiores mōtes & saxa perfringunt, planitiemq; lapidibus instruunt: quo ipso tam æstate quam hyeme equiti iuxta ac pediti facilimum præbent transitum.

Hoc in genere grauissime quidam Italiæ principes errant, quorum viæ adeo inæquales & iniquæ sunt, vt profunditate luti non raro equi & carri impediti immergantur. Hinc mercimonia difficilime eo transferuntur, & viatores intra triduum minus viæ spatium quam alibi vno die conficiunt. Idem videmus in Gallia multis in locis, ad Augustoritū præcipue, in Xantogia, in Beaussia, in Burgundia & alibi. Sed sufficiant hæc: non enim est nostri instituti de celeberrimis illis regionibus iudicium ferre.

CAPVT IX.

De iurisdictionis loco.

INSVPER etiam populosa vrbs effic tur suprema iurisdictione: hæc enim homines loco illi quasi adstrictos rar discedere sinit: hanc magnus litiganti concursus appetit, vnde ciuitas facile ciuibus ab undare potest. In vrbibus, vbi summa est iuris dictio, peculiaribus rationibus tam publicę quan priuatæ opes coguntur. Ibi conueniunt princi pum, ducum, ciuitatum & Rerumpub. legati: ib causæ grauissimæ disceptantur & finiuntur: eo di riguntur appellationes: ibi negocia tam publica quam priuata transiguntur: eo ditionis prouentus conferuntur, & necessitate vrgente expenduntur, opulentioresq; exterarum vrbium ciues amicitias & sedes ibi quærunt.

Hinc non potest non sequi pecuniarum abundantia: quæ per se tanquam inescat mercatores, negotiatores, aliosq; quos ex locis longe distantibus allectat. Exinde ciuitates pro ratione iurisdictionis indies ædificijs, multitudine ciuium, opibus &c. splendidiores exurgunt.

Horum veritatem arguunt omnes vrbes, in quibus celebris fuit iurisdictio, Pisa, Sena, Genua, Luca, Florentia, Brescia: quarum ditiones centum longæ, & 40. milliaria latæ sinu suo complectuntur & coercent non tantum fertilissimos agros, sed etiam vberrimas valles, multas vrbes, castella, infinitaque loca, vbi circiter millia ædificia intueri licet, summatim vero sexcenta

mil-

illia hominum affatim alunt. His annumera-
possunt multæ liberæ imperiales vrbes Germa-
iæ, Norimberga, Lubeca, Augusta Vindelico-
ım.

Gandaui in Flandria, magno illo vexillo ali-
ıando erecto, circiter centum millia bellicosq-
ım numerata fuerunt.

Nihil iam dicam de Sparta, Carthagine, Roma,
enetijs, quarum incrementa vbiq; pro ratione
risdictionis cõspicua fuerunt. Carthago, vt cæ-
ras omittam, in summo potentiæ gradu consti-
ta ambitu suo 24. parua milliaria continuit, Ro-
a 50. præter suburbia, quæ tantæ fuerunt ma-
ıitudinis, vt vna parte ad Hostiam, altera ad
tricolim porrigerentur. Sed dilabamur ad alia,
ıæ de principis sede agunt.

CAPVT X.

De nobilium sede & habitationibus.

PLERÆQVE Italiæ vrbes augustiores & maiores sunt vrbibus Galliæ aut reli-
quęEuropę, idq; quoniam nobiles Ita-
liæ, vrbes inhabitant, Galli autem suis
stellis, quæ ad instar palatiorum exædificata a-
ıis & muris circundata editioribusq; turribus ita
ɔfirmata sunt, vt facile improuisam hostium ir-
ıptionem & sustinere & arcere queant.

Etsi vero nobiles quoq; Italiæ, pagos incolãt,
ɔtissimum iuxta Florentiam, Venetias & Genu-
n, vbi tam splendida ac magnifica visuntur ædi-
ia, vt etiam regnis, nedũ ciuitatib. aut oppidis

maximum ſint allatura ornamẽtum, Gallia tam
ſumtuoſioribus, auguſtioribus & frequentioribu
nitet. Italus enim & ſumtum & induſtriam bipar
titus, & vrbibus & pagis delectatur, plus tamen
vrbibus. At Gallus vrbana ſorte ſpreta, rure magi
delectatur, facile contentus quacunq; ſorte, mo
do ſibi ædes & hoſpitia ſua ſalua conſtent. Expe
rientia autem ſatis ſuperque docet, vrbes à nobi
libus inhabitatas fieri & ſplendidiores & popu
loſiores: non tam quod ipſimet ſua familia inco
larum numerum adaugẽt, quam quod in confe
rẽnda liberalitatẽ, quam in conſpectu aliorũ no
bilium exercent, dum alter vbiq; alteri in expen
dendo ſuperior videri cupit, ſunt largiores; quo fi
vt multi, qui emolumentum aut beneficiũ quod
uis ab ipſis ſperant, gratiam ac beneuolẽtiam eo
rum modis omnibus cõciliare nitantur. Cũ con
tra nobiles ij, qui in rure victitantes, quibus cum
magnificis eiuſmodi largitionibus decertent, au
quorum admirationem aucupentur, non habe-
ant, quin ſordidulo etiam ac lacero veſtitu inter
ruſticos incedere quandoq; minime morantur.

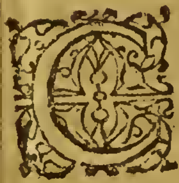
Cæterum & hoc addendum, quod vrbes, quo
à pluribus inhabitantur nobilibus viris, eo ſplen-
didioribus atq; amplioribus nobilitãtur ædificijs
quinetiam omnis generis artes & mechanicæ ma-
gis tum florent, ſemper ad ſuperiorẽ perfectionẽ
aſpirantes. Atq; hanc ob cauſam Ingha, id eſt, rex
Peruanus regiam vrbem Cuſco amplificaturus
publico edicto non tantum omnes nobiles in vr-
bem coegit, ſed etiam vt quiuis ſibi pararet pala-
tium, quod inhabitaret, mandauit. Quod quidem
anſam

ıſam præbuit, vt dum quisque deinceps magni-
centia ac ſplendore ædificij eminere ſtuderet,
reui tempore vrbs ædificijs fere regijs conſpi-
ıa eniteret. Secuti ſunt eum in hoc nonnulli
uces Lombardiæ. Tigranes rex Armeniæ poſi-
ı maxima vrbe Tigranocerta, plurimos nobiles
liosq; auctoritate & opibus inſignes lares ſuos
o transferre coegit: quid quod bona omnia quæ
ı vrbem non illata ab ipſis eſſent, confiſcata eſſe
oluit?

Sic Venetiæ ex paruis incunabulis ad tanta po-
entiæ & rerum faſtigia peruenerunt. Qui enim
x finitimis locis confugiẽdo in paruam inſulam,
bi admiranda ſtructura iam ſitæ ſunt Venetiæ, ſe
eceperunt, omnes & nobiles & opulenti fuerunt
omniaque ſua bona eo comportarunt. Quorum
beneficio poſtea per maris opportunitates rei
nauticæ ſtudioſiores varijs negotiationibus ad-
modum exiguo ſpatio continentes inſulas ad ſe
pertraxerunt: ſitumq; Venetiarum ſuis diuitijs &
theſauris adeo ampliarunt, vt nunc totius terra-
rum orbis animum in ſummam ſui admiratio-
nem rapiant.

CAPVT XI.

De ſede principis.

VM neceſſe ſit, vt in quauis regio-
ne vrbs vna cæteris ſit illuſtrior &
excellentior, ad quam tanquam ad v-
num euportorium & theatrũ honoris
cauſa

causa tota regio fluat; quæ quidem vrbs totiu regionis veluti cor & centrum esse debet, à qu reliquæ partes ac membra vitam & lumen ha beant; si huius ornatum spectes, augustissima; s mœnia, fortissima; si vtilitatem, rerum omnium varietate refertissima; si ciuium numerum, or dinem, splendorem, omnium populosissima, iu stissima, magnificẽtissimaq; esse debet. Hãc ipsam principis sedem esse conuenit, ad cuius maiesta tem & honorem excelsa palatia, honorifica tribu nalia, altissimæ turres, munitissima castella, po puli magna frequentia, aliaq; pene infinita requi runtur. Non capit Augustum Mantua, Roma ca pit. Imo absurdum est & penitus indecorum, vt nobiles sub cespite & fumoso tugurio viuerẽt: lo cus enim vt homo suam maiestatẽ habet. Sic Ro ma in Italia, Lutetia in Gallia, Londinũ in Anglia, in omni deniq; regione ac gente vnã primariam vrbem inuenies, in qua Regia solis (vt ita loquar) splendet. Vrbs ergo necessario requiritur, in qua princeps, proceres, iudices hisq; obedientes ciues vna viuãt, & ad quam tanquã ad asylum iustitiæ, reliquæ omnes regionis partes vrgẽte necessitate veniant, in qua controuersiæ decidantur, in qua principum, procerum ac dynastarum conuentus habeantur, in qua exteri legati audiantur, in qua functiones, munera atq; honores petãtur, in qua deniq; omnium totius regionis oppidorum pro uentus tanquam in thesaurario ad vsus publicos æque ac priuatos, prout fert necessitas, asseruen tur & recondantur, quibus sane rebus vrbes miri fice excrescunt atq; augentur.

Asserit

Aſſerit hoc vrbs quæque celeberrima. Reges
:gypti, regni vetuſtiſſimi, partim Thebis, partim
lemphi degerunt: vnde vtraque ciuitas mirifice
ſt exculta. Vrbs enim Thebæ (quam poetarum
nore Homerus ἑκατόμπυλον, id eſt, centiportam
ocat) ambitu ſuo 17. milliaria parua continebat,
Diodoro credimus, & publicis & priuatis ædifi-
ijs excultiſſima, ſatisque populoſa. Hanc æqua-
it Memphis. Succedentibus regibus (qui Ptolo-
næi dicebantur) aula mutata ſedem præbuit Ale-
andria; quæ exinde populo, ædificijs, opibus ve-
erandaque auctoritate in immenſum excreuit.
)uæ autem prædictæ vrbes (regnum primo obti-
entibus Chaldæis, poſtmodum vero Perſis) pri-
tino decore amiſſo fere ſunt deuaſtatæ.

Sultani reprobata Alexandria Cayri conſede-
unt: quod ex ſubito incremento Magnum cog-
ominatur. Id quod anſam Sultanis præbuit, vt me-
uentes multitudinis factiones vndique vrbem la-
is & profundis foſſis diſtinguerent: adeo vt non
am figuram vnius vrbis quam multarum inuicem
diacentium repræſentaret. Hodie in tres vrbes
diſtincta eſt, paruo milliari à ſe inuicem diſtantes,
quarum nomina ſunt: Bulacco, Cayrum vetus, &
Cayrum nouum. Fama eſt, ſedecim ibi, aut vt pla-
cet Arioſto, octodecim vicorum millia contineri,
quos noctu ferreis portis obſtruunt. Incolarum
non poteſt iniri numerus; plerique enim ſub terra
degunt tam anguſtis receptaculis aut ſpelæis po-
tius, vt alter alteri inſidere videatur.

Peſtis nunquam ibi ceſſat, ſeptimo quoq; anno
vehementer graſſans, qua niſi ad minimũ trecenta

millia absumantur, vix pestem aut luem appellare dignantur; tolerabilemque aeris constitutionem Sultani æstimant, si grassante peste, mille duntaxat peste absumti efferantur. Atque hæc de Cayro dicta satis sunto, quippe quod capacitate sua omnibus innotuit.

Aula regum Assyriorum fuit Niniue: cuius ambitus continebat 480. stadia, quæ collecta faciunt sexaginta milliaria Italica; longitudo vero ad centum quinquaginta stadia protendebatur, vt scribit Diodorus. Eius suburbia proculdubio fuerunt amplissima: eo quod, vt sacræ literæ testantur, triũ demum dierum itinere vrbs Niniue conficiebatur. Traditque Diodorus nullam postea vrbem tanto ambitu, tantaque magnitudine extructam. Altitudo enim murorum fuit pedum centum, latitudo, quæ tres currus iunctos caperet: turres in muris mille & quingentæ, centum altæ pedibus, vt recensuit Viues.

Chaldæorum aula fuit Babylon, cuius ambitus 480. stadia includit, teste Herodoto. De hac Aristoteles scribit, famam fuisse suo tempore, cũ aliquando expugnaretur, post triduanam demũ expugnationem, omnibus in vrbe ciuibus captam innotuisse. Plinius libro *6*.cap.*26*. de ea sic habet: Babylon, Chaldaicarum gentium caput diu summam claritatem obtinuit in toto orbe, propter quam reliqua pars Mesopotamiæ Assyriæque Babylonia appellata est, sexaginta millia passuum amplexa muris ducenos pedes altis, quinquagenos latis, in singulos pedes ternis digitis mensura ampliore quam nostra, interfluo Euphrate, mirabili

ili vtroque opere. Ferunt ei plebis vrbanæ sexenta millia fuisse: situm vero mœnium aquilæ andentis alas: agrum totius orientis fertilissimũ. adem fere etiam Solinus capite 58. scribit. Eam Semiramide fuisse constructam scribit Diodorus, Strabo, Iustinus. At Iosephus, Eusebius, Marcellinus, à nepotibus Noæ conditam asserunt: instauratam vero & muris munitam à Semiramide, quod & S. Hieronymus tradit in lib. Oseæ ad c. 2. citato poetico carmine.

——. Babylon, quam dicitur olim
Coctilibus muris cinxisse Semiramis vrbem.

Eam autem per singula quatuor latera recta habuisse 15. millia pass. recolit ex Herodoti libro 1. idem Hieronymus super Esaiam ad caput 14. ad illa verba, *Et consurgam*, *&c.* nihilque superesse præter murorum circuitum; at reliqua omnia introrsus in solitudine versari tradit. Recentiores, cuiusmodi Aldus, murorum eius & latitudinem cubitorum 50. & altitudinem 200. cum Plinio affirmant: sicut & ambitum sexaginta millium passuum. Strabo tamen libro 16. ambitum ad trecenta octoginta quinque stadia memorat, vt non attingat ad quinquaginta passuum millia: adijcit tamen, turres sexaginta fuisse altitudine, ac crassitie, pedum duorum & triginta, murosq; adeo late patuisse, vt quadrigæ sibi inuicẽ occurrentes facile pertransire possent. Fossa autem extrinsecus late etiam patens vice amnis circumfluebat, Aldo teste. Videndus Oros. lib. 2. c. 6. Q. Curtius lib. 5. & Euseb. de præpar. Euangelica libr. 9. cap. 4. in fine ex Abydeno vetustissimo auctore. Sunt in ea vrbe

hort i

horti penſiles, qui in figura quadrata, quorum l
tus quodlibet eſt quaternum iugerum. Hi forn
cibus continentur, ſeſe in forcipis modum inte
cidentibus, ſitis ſuper pilis, in aleatoriarum tabel
larum formam, alijs ſuper alias poſitis. Pilæ conca
uæ ſunt & terra plenæ, vt arbores maximas conſi
tas recipere poſſint, ex lapide coctili & bitumin
ſtructæ, tam ipſæ quam fornices, & fornicum in
terſectiones: ſupremum tabulatum aſcenſus ſca-
lares habet & cochleas ipſis adiacentes, per quos
continue aqua ex Euphrate in hortos afferebatur,
ab hominibus ad hoc ipſum conſtitutis. Nam flu-
men mediam vrbem interluit, eius latitudo ſta-
dium occupat. Horti ſuper flumine ſunt. Strabo
lib. 16. in prin. Cæterum à Scythis tandem hoſtili-
ter irrumpentibus omnia deuaſtata, rurſus tamen
à Bugiafara Calyffo Saracenorum, qui octodec-
cim auri milliones ad hoc impendit, tantiſper re-
ſtaurata, vt teſte Iouio, etiamnum hodie Romæ
magnitudinem, quoad complexum mœniorum,
excedat; vbi & non tantum plurima roſaria & am-
bulacra, ſed etiam ſyluæ venationibus, & rura cul-
turæ deſtinata inueniuntur. Porro vt & de turre
Babylonica, quæ miraculi fere loco cenſenda eſt,
aliquid dicamus; eam à Nimroth ædificatam legi-
mus, Geneſ. cap. 11. eius altitudinem tametſi ſa-
cris literis expreſſam non legerimus; tamen Iſido-
rus lib. 15. cap. 1. ex Hebræorum ſcriptis memorat,
altitudine turrim illam ſurrexiſſe vſque ad quinq;
millia, centum ſeptuaginta quatuor paſſus. Sed
D. Hieronymus ſuper Eſaiam ad cap. 14. ad illa
verba: *Et conſurgam, &c.* hæc habet: Babylonis arx,
id

est, capitolium eius vrbis, est turris, quæ in altidine quatuor millia dicitur tenere passuũ, pautim de lato in angustias coarctata, vt pōdus iminens facilius à latioribus sustentetur. Describunt ibi templa marmorea, aureas statuas, plateas pidibus auroque fulgentes & alia pene incredilia. Hæc ille.

Reges Medorum Ecbatanæ: Persarum Persepoli consederunt: de harum magnitudine præter oniecturam nihil extat. Nostro tempore aulas as habuerunt primum Taurini, deinde Scyræ, citatibus nobilissimis.

Tartaria & orientalis Asia ob immensas prinpum opes & potentiam, maiores exhibet vrbes, uam vlla mundi plaga. Tartari duob. regnis poentissimis dominantur, quorũ vnum est Mogoriorum: alterum Cathaynorum. Mogorini Tarri suum imperium hodie late extenderunt: Maamud enim eorum princeps, finibus suis nō conntus, ante paucos annos fere omnem regionẽ, ter Gangem & Indum interiacentem, sibi subiuauit. Samarcanda regia est metropolis Mogoriorum: quam Magnus Tamerlanes mirum in moum ditauit præda ex Asia reportata. Ille enim tāuam sæua & procellosa tempestas omnem regioem peruagatus firmioresque vrbes demolitus lurimas opes abstulit. Ex sola Damasco (vt cæteas taceam) octo millia camelorum superbis spoijs onustorum abduxit. Vetera historiarum moumenta tradunt tantam fuisse huius vrbis potēiam, vt sexaginta mille equis diues censeretur. Minor hodie est, vt & ipsum imperium. Vt enim

post

post Magni Tamerlanis obitum à filijs in multa partes diuisum abijt; sic nostro tempore à Mahometis filijs magis discerptum videmus.

Cathainorum Tartarorum princeps, (quem vulgus Magnũ Cham de Cathaus vocat) à Magno Chiny originem trahit, qui primus ante trecento annos ex Asiatica Scythia mouens, grauissimis expeditionibus Tartarorũ nomen celebre reddebat siquidem regno Chinensium occupato, bonam Indiæ partem sibi vectigalem fecit. Huius successores in vrbe Chiambalu sedes suas fixerũt, quæ v insignis ita ampla est. Ambitus enim præter suburbia, viginti octo paruorũ milliarium esse traditur Adeo ibi florent commercia, vt quotannis circiter mille currus vel solo serico onusti è China eo aduehantur. Ex quibus facile conijcere licet, quantopere ibi vigeãt negotiationes, ꝑciosissimæ merces, artes & artifices, quæ incolarum multitudo, quam splendide, quam nitide, quam egregie ibi viuatur.

Non extat in toto terrarum orbe regnum (puta partibus suis continuum & cõiunctum) capacius, non populosius, non opulentius, non potentius, non durabilius, quam amplissimum illud & laudatissimũ Chinensium regnum. In quo maxime conspicuæ tres vrbes, vbi sedes regiæ olim fuerũt, vulgo recensentur Suntien, Anchin & Panchin, quæ magnitudine vrbes oẽs, quæcunq; demum vnquã in toto terrarũ orbe extiterunt, vincunt. Suntien (quantum ex indicijs indubitatis edoctus habeo) antiquissima est, metropolis regionis Quinsay, quo nomine etiam ipsa vrbs vt plurimũ vocatur. Sita fere est ad extremas orientis oras in lacu quodam, multis è fluuijs, quorum maximus Polysange dici-

tur,

ur, collecto. Multæ in hoc lacu enitent insulæ, q̄ amœnitate situs, salubri aere, hortis pensilibus ac splendidis ædificijs aspectum p̄bent gratissimum. Litora passim viridibus pratis conspicua tanquam varicoloribus tapetibus ornata, arborib. consita, salientib. aquis & riuulis irrigua, amplissimis palatijs & ædificijs vix credibilē spirant amœnitatem. Maxima lacus latitudo est quatuor magnorū milliarium, incapacissima autē duorum. Vrbs ipsa ab effluxu aquarū fere 28. milliaria Italica abest: ambitu suo centū milliaria parua cōplexa: vicorū siue platearū multitudine, tam aqua quā terra maxime insignis: quarū hęc silice politissime strata traditur. Vsitatissima ibi sunt podia, è quib. in vias publicas iucundissimus patet prospectus. Insigniores aquarum aluei numero 15. sunt: super quos pontes eximios struxerunt, & sane ea altitudine, q̄ nauibus plenis velis transitum præbet. Horum alueorum maximus mediam fere secat vrbem, latus milliare Italicum; octuaginta pontibus conspicuus: quorū aspectus & vsus oēs amœnitates, omnesq; vtilitates vincit. Molestior fortassis fuero omnia adducturus, q̄ celebritatem vrbis concernunt. Quantis enim & qualibus ea patet areis? qui splēdores ædificiorum? quā egregij vici? quantus ciuium numerus? quanta mercatorū multitudo? quæ copia nauium, ebeno & marmore variegatarū, auro & argento vermiculatarum? Lubens p̄tereo immensas illas opes, quæ quotidie & importantur & asportantur. Nec commemoro infinita illa voluptatum & delitiarum plaustra, quibus vbique abundat, & merito *Superba Suntien* vocari potest.

Cęteræ tamē duæ magnitudine sunt superiores: è qui-

è quibus Anchin tanta eſt, vt vix liceat equiti a[d] vtramque partem diurno ſpatio peruenire: vbi ta[-]men ſuburbia non accenſentur. Panchin autem ambitu ſexaginta magna milliaria continere tra[-]ditur.

Cæterum poſteaquam Chinæ mentio incidit non abſurdum me fore credo, ſi & aliarum vrbiũ quas in tranſcurſu obiter attigimus, quædam en[-]comia adduxero. Portugaleſes aiunt vrbem Can[-]tan (notiſſimam quidem ſed non maximam) Vlys[-]bona maiorem eſſe: quæ tamen exceptis Conſtan[-]tinopoli & Pariſijs, omnium in vniuerſa Europa habetur ampliſſima. Vrbem Sauchieo triplo ma[-]iorem eſſe Siuilia in Hiſpania ferunt: quod Siuiliæ ambitus eſt ſex milliarium, Sauchieo vero octo[-]decim: Amplior tamen vtraque, Vechieo vrbs cre[-]ditur. Cincheio, quamuis in numero maximarum non ſit, à patribus tamen ordinis D. Auguſtini ſeptuaginta millia ædificiorum habere credita eſt.

Hæc aliaque nemini abſurda & à vero abſona videantur, cum Marcus Polus in Relationibus ſuis multo maiora, quam quæ à me allata ſunt ha[-]ctenus, adducat. Hæc autem, quæ à me dicta ſunt, tam vero conſonant, & in vulgus tam nota ſunt ex quotidianis nuntijs, qui illinc ad nos ab homini[-]bus perſpectæ fidei commeant, Luſitanique vno ore cõfirmant, vt qui negare velit, ſtultitiæ potius quam prudentiæ notam incurrat. Quo autem le[-]ctori beneuolo ſatisfiat, documntea quædam ad[-]ducam, ex quibus perſpicere facile ſit, vnde Chi[-]nenſes populi tantopere ſuccreuerint.

In primis autem præſupponamus, quod hæc

mundi

ındi plaga, quam orientalem vocamus aut ex
:li clementia, aut arcano & abdito ſiderum ſi-
, atq; efficacitate, alijsve cauſis, quales quales il-
ſunt, neſcio qua virtute & natura omnia vbe-
ıs proferendi cæteras antecellat. Hinc multa
æclare, quæ in cæteris regionibus non naſcun-
r, ex felici illa plaga depromuntur, ceu ſunt cy-
momum, nuces myriſticæ, caryophylla, pi-
r, caphura, ſandalum, thus, aloe, nuces In-
:æ, &c. Quid quod ea naſcentia, quæ oriens
occidens pariter profert, in occidente meliora,
æſtantiora, & perfectiora naſcantur? Confer
ıiones, aurum, Adamantem, Smaragdum, la-
dem Bezoar, & vera hæc eſſe probabunt. Vnio-
s enim occidentales cum orientalibus collati
inuicem ſe habent, vt plumbum ad argentum.
Bezoar Indicus bonitate Peruano longe præ-
ıt.

Iam vero regnum Chinenſium propius attin-
t orientem, quam vlla mundi plaga: adeoque o-
nium, quæ in oriente naſcuntur, plenior ibi eſt
ouentus. Chinenſes aëre, cui potior vitæ no-
ræ pars tribuitur, vtuntur temperatiſſimo: cui
orro accedit mare, quod hanc regionem & cir-
ımluit, & velut brachijs ſuis in eam expaſſis am-
exatur ac fouet.

Deinde tota regio vt plurimum plana eſt, loci
ıe natura percommoda, non tantum neceſſaria
tæ, ſed etiã oblectamẽta & delicias vitæ huma-
æ affatim ptoducẽs. Mõtes & colles varijs arbo-
b. & ſatiuis operti ſunt. Planities oryza, hordeo,
ugibus & oleribus ceu pulcerrimis veſtibus eſt

induta, exculta, ornata. Horti non tantum n
ſtratibus fructibus abundant, ſed etiam ſapidi
mis peponibus, dulciſſimis prunis, optimis fi
bus, malis citrijs, chryſomelis, fragrantia & ſap
re iucundiſſimis.

Naſcitur apud ipſos peculiaris herba, ex q
expreſſum ſuccum loco vini adhibent. Liquor
dulcis, ſanitatem conſeruans, omnia mala ebr
tatis propulſans.

Magna illis eſt abundantia omnium animan
um, auium, ferarum, lanarum, goſſypij, lini, pl
rimique ſerici. Abundans illis eſt metallorum c
pia, auri, argenti, ferri, &c. pretioſiſſimos ibi vn
ones inuenire licet. Nunquam illis deſit ſaccar
mel, Rhabarbarum, Caphura, Minium, Iſati
moſchum, aloe: neque alibi naſcitur porcellan
Vniuerſam regionem variæ aquæ perfluunt, nc
ſine magna vtilitate rei & nauticæ & ruſticæ. Ri
ris fertilitatem ęquant aquæ piſcibus refertiſſim
quorum magna copia tam in mari quam in ali
fluuijs paſſim ibi capitur.

Ad ſoli & aquarum fœcunditatem vtriusqu
incredibilis cultura & vtilitas accedit: idque dua
bus ex cauſis: quarum prima ab incolarum multi
tudine depēdet; China enim vltra ſexaginta mil
liones hominum continere creditur. Altera ir
diligenti cultura conſiſtit. Æque enim priuati ru
ri colendo & eius frugibus demetendis intent
ſunt: ac magiſtratus, qui otioſum domi deſidere
ſinit neminē. Hinc vix inuenias agellum vel gle-
bam, quæ non optime ſit exculta. Num vero hic
artes & opera mechanica ſilebo? cū non ſit locus

alius,

ius,tot & tam insignibus florentior,id quod iti-
em à duobus proficiscitur. Primum iam lauda-
um est,quoniam otia passim interdicta, labores
uiuis mandati: nulli licet esse otioso, non cæcis,
on claudis, nisi plane viribus destitutis. Viteus
hinēsium rex lege sancita etiam fœmellas ad ex-
cendum artes paternas, aut minimum,tam no-
les quam non nobiles, colo & acui adstrinxit.
lterum est quod filij patris artificia callere & ex-
cere iubentur. Hinc tot artes, totque artifices,
ui à teneris vnguiculis omnes, tam masculi quā
eminæ, paterna artificia tractant. Hinc sum-
ia artium scientia absolutaq; perfectio.

Non committunt, vt vel minima & abiectissi-
ia res sine fructu pereat. Taurorum & bubalorū
mo nutriunt pisces. Ex ossibus canum aliarumq;
iimalium varia fingunt sculptilia: qualia nos ex
bore. Ex laceris pannis conflant papyrum.

Sed quid tantopere in his recensendis immo-
or? Tanta nimirum est apud Chinenses omni-
m rerum ad vitæ sustentationem necessariarum
tiumque & opificiorum copia,vt aliunde quic-
uam importare minime opus habeant. Quan-
im serici copiam quotannis vel duntaxat in Lu-
taniam mittunt? Quindecim naues ad Philip-
inas onerantur. Fide maior copia in Giapas aue-
itur. Tantam Cathay excipit, quantam æstimare
cet ex superioribus, vbi diximus, quanta in Ci-
mbalu mittatur. Opera sua elaborata (quæ in-
nita sunt) vilissimo vendunt pretio; quod mer-
atores nouæ Hispaniæ, qui ex Philippinis insulis
a coemtum eo frequens iter habent, vix satis ad-
hirari queunt.

 Quo

Quo fit, vt negotiationes, quæ cum Philip[p]nis exercentur, Hiſpanorum regi damnoſæ p[o]tius quam lucroſæ ſint. Viliſſimum enim omn[i]um rerum pretium Mexicanos, ſuas merces [e] Hiſpania ante petentes, in Philippinas illecta[t]. Quod autem eſt ſummũ regis Hiſpani ſtudium feras illas gentes horribili caligini idolatriæ a[d]huc immerſas emolliendi & in album Chriſtian[æ] Eccleſiæ referendi efficit, vt damnum lucro a[e]quale æſtimet, modo earum animas lucretur.

Ex his omnibus & ſingulis liquido cõſtat, Chi[]nam partim naturæ, partem humanæ ſolertiæ do[]te & beneficio infinitos homines nutrire poſſe[,] adeoque non abſurdam eſſe tantam inibi popu[]loſitatis famam. Atque hanc ego porro aſſero, &[] neceſſarijs documentis probo, idque dupliciter[.] Primo enim Chinenſium rex nõ opus habet bel[]la gerere, pro amplificandis ditionis ſuæ finibus; ſed tantum vt ſua ſepta defendat. Perpetua illis fere pax eſt. At q̃d pace optabilius? quid fructuoſius? quid antiquius? Nulli ex Chinenſibus inſcio rege & magiſtratu terra ſua licet exire. Creſcentibus itaque incolis patrioque ſolo ſemper adhæreſcentibus non poteſt non eſſe incolarum ingens multitudo, vrbium maxima capacitas, præſertim cum ipſum regnum Chinenſium vnum corpus vnamque vrbem repræſentet.

Profecto nos Itali nimio noſtri amore omnia noſtra ſummopere admiramur, ſuſpicimus, dum Italiam eiusq; vrbes omnibus orbis partibus anteponendas cenſemus. Italia ratione ſitus oblonga, & media Apenninis montibus diuiſa, pauca

habens

ıbens flumina nauigabilia, non poteſt ferre ma-
nas & populoſas vrbes. Fluuij Italiæ habent ſe vt
uuli cũ Gange, Menane & Meacone alijsq; ori-
ntalib. collati: Tyrrhenũ & Adriaticũ mare palu-
ẽ dicas, ſi cũ Oceano cõpararis. Vnde noſtrę ne-
otiationes & nundinæ pro ſcrutarijs non imme-
to habeas reſpectu earum, quæ Cantanæ, Ma-
ıccæ, Calecutiæ, Ormo, Vlysbonæ, Seuiliæ &
ı cæteris vrbibus oceano finitimis habentur.

Huc accedunt inter nos & Mahumetanos diſſi-
ia & bella bonam partem commerciorum in A-
ica & oriẽte adimentia. Quid quod melior pars
taliæ, vt regnum Neapolitanum, ducatus Medi-
lanenſis regi Hiſpaniæ paret? Satis autem tenu-
s ſunt reliqui ordines, vt & præcipue vrbes. Sed
nſtituti ratio requirit vt eo, vnde digreſſi ſumus,
euertamur.

Principis ſedes ex ſeſe ſatis virium habet ad in-
taurandam vrbem & extendendam. Memoriæ
rodidit Franciſcus Aluarez, in Æthiopia quan-
umuis regione ampliſſima non extare vrbem vl-
ra mille ſexcentos ciues continentem: quarum
umero paucas eſſe ajunt. Rex vero Æthiopum,
quem illi magnum Nego, nos, ſed vitioſe, Prette
oannem vocamus, incerta aula vagatur. Sola e-
nim eius aula inſtar potentiſſimæ vrbis eſt: ſiqui-
dem eius tentoria vix aliquot milliaribus capiun-
tur.

Omnes celebriores vrbes Aſię principum ſedes
fuerunt. Damaſcus, Antiochia, Angori, Trebiſon-
da, Burſia, Hieroſolyma. Sed ad noſtram Europã
tranſeamus. Roma tranſlata aula imperatoria de-

 flore-

florescere cœpit, Constantinopolis vero, vbi i
peratores considebant, maxima cepit increm
ta: quæ etiamnum ob aulam Turcici imperato
sarta tecta durant.

Hæc vrbs sita est in loco amœnissimo, optim
commodissimo, qualem nulla vrbs totius mun
inuenit. Sita quidem est in Europa, sed plus m
nus quadringentis passibus ab Asia abest. Dom
natur ponto Euxino (quod Turcæ Mare nigrum
vulgo Mare Maggiore vocant) & Propontidi, qu
nobis Mare D. Georgij nominatur. Euxini pon
ambitus est duorum millium septingētorum pa
uorum milliarium. Propontis vero vltra, ad du
centa milliaria porrigitur, donec Archipelago (al
as mari Ægeo, Turcis Mari albo) committitur.

Nullius tempestatis quantumvis procellosæ se
uitia nauigationes ꝓhibet, quo minus variæ mer
ces vtrinque in vrbem adferantur. Et haud scio
an, si modo dictam vrbem alius adhuc fluuius na-
uigabilis allueret, aliquid ad eius perfectionem
accedere posset. Ambitus eius est 13. milliarium, &
addita PERA, octodecim: intra huius complexum
septingenta millia hominum inuenias. Pestis ter-
tio quoque anno vehementer ibi grassatur: vel ve-
rius dixerim, raro aut nunquam fere à peste im-
munis est. Vnde profecto non indignum propo-
nitur disputatoribus problema, cur illa lues tertio
quoque anno (vt Cayri septennio) instar tertianæ
febris vehementiori paroxysmo in vrbem ratione
situs & aëris salubrem reuertatur. Quæ quidem
ego in præsenti differo, aut ingenijs exercitatiori-
bus discutienda propino.

Intra

Intra Constantinopolim septem montes con-
iciuntur. Inuenias ibi prope litus ad orientem,
urcici imperatoris gynæceum, cuius muri am-
tu suo tria milliaria coercent. Inuenias ibi arma-
entarium, vbi officina & statio nauium fornici-
is plusquam centum triginta enitet. Videas vr-
em situs ratione satis amœnam, portubus lauda-
ſſimis, ciuium multitudine, negotiationibus
equentiſſimis, ipsiusque imperatoris aula splen-
ſſima adeo conspicuam & ornatam, vt facile in-
r omnes Europæas, primas reportet. Vna enim
nperatoris aula triginta millia armatorum equi-
um ac peditum alit.

In Africa maximam celebritatis famam aſſecu-
e sunt; Alcairum, quæ vrbs non ita pridem am-
liſſimi regni potentiſſima Metropolis adeoque
uibus abundantiſſima facta est. Tremise, quæ
um adhuc floreret, sedecim mille familias conti-
ebat. Tunetum nouem millia: Marocco centum
nillia: Fessa, vbi Africæ regis potentiſſimi aula est,
exaginta quinque millia ædificiorum continent.

Quamuis orbis Christianus multa habeat re-
na eaque splendidididiſſima, omnia tamen (puta
uorum membra sint continua) Gallico facile cō-
edunt multitudine & incolarum & opum. Gallia
ircitet 27000. parochias (Parisiensem pro vna
ccipimus) habet, in quibus vltra quindecim ho-
ninum milliones inueniuntur. Bonis, quæ natura
ocorum suppeditat, & opibus, quas humana so-
ertia cogit, Gallia omnibus nationibus est supe-
ior. Regia aula longa temporis serie hactenus fuit
Lutetię, vnde ad tantam magnitudinem excreuit,

vt parem in orbe Christiano non inuenias. Amb
tus eius est duodecim milliarium: intra quoru
fines ac septa, quater centena & quinquaginta ho
minum millia plus minus degunt. Tanta ibi est re
rum copia, tanta delitiarum & voluptatum, omn
umque, quæ humana vita requirit, est abundan
tia, vt, qui non vidit, nec credere, nec imaginatio
ne concipere possit.

Regnum Anglicum, Neapolitanum, Portuga
lense, Bohemicum, comitatus Flandriæ, ducatu
Mediolanensis dignitate & potentia sibi inuicem
fere pares sunt: vnde & vrbes, vbi aliquando aulas suas habuerunt prædictarum regionum principes, parum discrepant: Eiusmodi sunt Londinum, Neapolis, Vlysbona, Praga, Mediolanum, Gandauum, in quibus singulis plus minus cētum sexaginta mille homines reperiuntur. Paulo tamē amplior cæteris est Vlysbona, propter commercia Æthiopiæ, Indiæ, & Brasiliæ, vt & Londinum ob motus bellicos, quæ in Belgica gliscunt. Tantæ magnitudinis in Hispania nullam inuenias vrbem, non tam quod hactenus in plura regna fuit diuisa, quam quod fluminibus nauigabilibus caret, sine quibus sufficiens commeatus, quo aliquantulum populus extraordinarie aleretur, inuehi nequit. Celebriores Hispaniæ vrbes, quæ olim regiæ erāt sedes, vulgo cēsentur: Barcinon, Saracossa, Valeza, Corduba, Toletum, Biturigum, Lugdunum, quæ quidem omnes magnæ sunt, populosæ, Italiæ tamen vrbibus inferiores.

Has antecellit Granata, (vulgo Garnada) quæ longo tempore Maurorū regibus sedem præbuit, mul-

multis eximijs ædificijs ab ijsdem exornata. Pars eius in monte, pars in plano sita est. Quæ monti adhæret, in tres distinctos colles est diuisa, aquis abundat, quibus vniuersa regio habitabilior efficitur & irrigatur.

Quandiu America patuit, in maximam potentiam succreuit Seuilia, quibus maris æstus ibi exũdans incomparabiles opes adfert. Ambitus est sex paruorum milliarium, octuaginta millia hominũ complectens. Sita est in sinistro littore fluuij Betis, quem alias Guadalchiuir vocant. Eximijs templis & palatijs insignis est, solũ habet fertile & amœnũ.

Vagliadolid tametsi vrbs non sit, excellentissimis tamen vrbibus Hispaniæ comparari potest: idque quia longo tempore regia sedes ibi fuit. Sic Madridum vrbs nõ tantum in maius aucta est, sed adhuc augetur, propter sedẽ regiã, à rege Philippo eo translatam. Tantũ ibi valuit aula regia, vt ex nimio incolarũ confluxu vnus pagus, q ibi olim erat, populosissimũ oppidum totius Hispaniæ euaserit.

Poloniæ populosissimæ vrbes sunt Cracouium & Vilna, quia Cracouij principes Poloniæ, & Vilnæ magni duces Lithuaniæ aulas suas habebant.

Tribus potissimũ vrbibus Moscouia inclaruit: Volodimeria, Nouogarda magna & Moscouia specialiter ita dicta; quæ omnes ac singulæ celebritatis nomen inde assecutæ sunt, quod summi Moscouiæ principes, vulgo magni duces, aulam suam ibi cõstituerunt. Hac ratione nostro seculo vrbs Moscouia præ cæteris celebris est, quod nimirum Magnus Moscouiæ dux aulam suam hodie ibi fouet. Moscouiæ vrbis lõgitudo est quinq; mil-

liarium paruorũ, latitudo aliquanto minor. Amplissimũ ibi est castellum, quod ducis magni palatium est & aula. Adeo populosa est, vt à quibusdã Constantinopoli, Lutetiæ & Vlysbonæ æquiparetur, atq; his tribus Europæ vrbibus, vt florentissimis ita populosissimis velut quarta addatur.

Syracusarum vrbs omnium Siciliæ vrbium amplissima, quatuor maximis vrbibus, vt Cic. tradit, olim constitit. Causam amplitudini dedit, regum siue tyrannorum (vt antiquitus vocabãtur) sedes. Commercijs vero & negotiationibus, quas cum Africanis habebant, deferuescẽtibus, & sede regia Palermũ translata, Syracusæ pristinam celebritatẽ indies magis magisq; perdiderunt: Palermũ vero caput extulit, dignitateque ac gloria excreuit.

Palermi capacitas satis ampla est, & secundum inter Italiæ vrbes locum facile obtinet: insignis splẽdidis templis & palatijs, sanctorum reliquijs, lautissimisq; ædificijs à Saracenis extructis. Duo vero potissimum, quæ nostra secula ibi construi viderunt, notatu digna sunt. Vnum, quod via regia per mediam vrbẽ patefacta est, adeo recta, plana, lata, longa, vt num simile quippiam habeat vniuersa Italia, iure dubites. Alterum est, quod valla, munitiones, aggeresq; versus mare, amplissimam atque tutissimam efficiunt nauibus stationem. Opus sane dignissimum, quod admirandis Italorum operibus adiungatur.

Marcus Polus, cuius supra mentionem fecimus, rerum Ind. libro secundo, capite 68. tradit, Quinsai vrbem in Magni Cham ditione centum passuum millium ambitum tunc fuisse complexã,

atque

atque in ea numerata foculorum mille ac ſexcenta millia, vt ſi quinque ſiue mares, ſiue fœminæ per ſingulos foculos adnumerentur, vna illa vrbs octuagies decies centena hominum millia continuiſſe viſa fuerit. Verum cum omnium rerum viciſſitudo ſemper fuerit, poſt ducentos à Marco Polo annos cum eo profectus fuiſſet Nicolaus de Comitibus, comperit adeo inſignem vrbem iam diu antea excidiũ paſſam, ac nihilominus adhuc inſtauratam, atque ad triginta paſſuum millium ambitum fuiſſe redactum. Id ipſe Nicolaus memorat in itinerario Indico apud Ramuſium tomo 1. In eo numeratos põtes ad duodecim millia, quæ tantæ erant amplitudinis, vt onerarias naues admitterent, Polus eodem loco teſtatur & Ortellius in Tartaria. Viam autem eius vrbis primariam protendi latitudine 40. paſſuum, longitudine ad 38. millia paſſuum extendi Polus ait, ſcribitque quaque verſus reliquas extra vrbem vias perſtratas pluribus menſibus non permeari; nam octo menſibus etiam Odericus poſterior tradidit. Adijcit quoque Polus, ibi plateas eſſe ambitu ſingulas bis mille paſſuum. Incolarũ eius tantus eſt numerus, vt ad pugnam numerari poſſint idonei vſq; ad ducenta millia: quandoquidem trecenta domorum millia conſcripta ſunt.

Paquin, regiam in Sinarum regione vrbem, adeo late patere memoratur, vt ſeptem dierũ interuallo recta pertransiri non poſſit, cum ptereà munita ſit tribus ambiẽtibus muris. Quicquid ad alimenta regi neceſſarium eſt, infra hunc ambitũ naſcitur. Vrbe rex nunquã egreditur: aſſiſtunt illi quin-

quingenti gigantes, non minores pedibus quindecim. Flumine tota vrbs alluitur, ex informatione Iesuitarum, de rebus Sinarũ, tomo 2. Melchior Nugnez Iesuita ſcribens ex Malacca.

Quod ſi libet orbis noui, aut Indiarum, aut extra Europam pleraſq; vrbes admirandas audire, facile mihi ſuppetẽt, ac breuibus recolam. Eſt Vohaca vrbs in Iapone memorabilis, longa ad quatuor paſſuum millia, habetque proximas ingentes turres & latitudine & altitudine vndiq; cõſpicuas, quod earum tecta inaurata ſunt, Lud. Froës in literis anno Domini 1586. Eſt Amaguci in eodem Iapone, centum millia foculorum continens, vt Franciſcus Xauerius teſtatus eſt ſuis literis an. 1553. In eadem quoq; inſula Meacus vrbs eſt, quæ memoratur centum octoginta millia focularum habuiſſe, eodem Xauerio teſte; habere autem adhuc centum millia conſtat. In eadem inſula eſt Oſacci vrbs Reipublicæ ritum ſeruans, velut in Italia Veneti. Admiranda ibi eſt opulentia, numerati ſunt mille ciues, quibus non minores ſunt opes triginta millibus aureorum, ſupra autem ſunt plurimi: tanto faſtu educantur omnes, vt quisque ciuis paterfamilias, ſiue viri, ſiue fœminæ, reges aut reginæ nuncupentur, filij vero, principes, vt Ferd. Mendez ſcripſit anno Domini 1554. Propterea ſi Conſtantinus Conſtantini Magni filius, qui ſolebat, cum Romæ eſſet, dicere, tot ſe reges videre quot ciues, in ea vrbe fuiſſet, verius id dixiſſet quam Romæ.

Odia autem regia vrbs Indica orientalis Sornai regno Venetiarum in Italia vrbi & amplitudine &

ie & situ coæquanda est: tota enim in aquis exædificata per omnes vicos aquis adnauigatur; sed illud valde est admirandum, numerari ibi plura, quam ducenta cymbarum millia, quæ sex milliaria in latissime patente & vrbem alluente flumine occupant, omnibusque transitum impediunt. Ferd. Mendez anno Domini 1554.

Sunt & aliæ in aquis exædificatæ vrbes in oriente: nam in Burnei insula, cognominem vrbem esse ferunt ligneam totam præter regiam, quæ sola lapidea est; in imo mari fixis stipitibus struunt domos. Vici patent adeo, vt per singulos venalis annona cymbis deferatur: sunt autem viginti quinque domorum millia à Mauris culta, vt Antonius Pigafeta testatur. Est & Lao vrbs in eadem insula, illa quidem amplior, eadem structura, in vndis exædificata, atque ab Ethnicis colitur, eodem Pigafeta teste. Est in eodem orientis Indico tractu alia vrbs, cui nomen Vguin, adeo autem proximis ædificijs abundat, suburbijsque oppidis & villis, vt toto biduo inter ædificia semper eatur, & vnam vrbem omnia huiusmodi ædificia complecti putentur, Polus libro 2. capite 73.

Quin & Ceuscala duplo Venetijs amplior esse putatur, vt Odericus tradit libro primo. Zaiton quoque vrbs duplo Bononia in Italia amplior esse perhibetur. Ibi in vnico cœnobio idololatrarum numerata sunt tria Monachorum millia. Extabant quoque vndecim ingentium idolorum millia, quorum minimum hominis altitudinem superabat, Odoricus libro primo. Sed & Fluxo, quæ in eodem Indico tractu iacet, amplissima est

pater

patet etenim ambitu ad paſſuum millia triginta, vt Oder. lib. 1. tradit. At alia vrbs, cui Chileraphe nomen eſt, ambitum quadraginta paſſuum millium habet; atque in ea lapidei pontes numerantur ad trecentos ſeptuaginta eximie ædificati. Eſt etiam alia vrbs regia, cui nomen Teſcol in Mangi prouincia, Venetijs triplo maior, in qua vna tot nauigia conſpiciuntur in vſu haberi per fluuium, quo alluitur, quanta omni in Italia, tum mari tũ mediterraneis fluminibus lacubusve reperiri queant. At Cambalu Magni Cham regia vrbs bipartita eſt. Pars altera ambitu protenditur ad paſſuum viginti quatuor millia, altera proxime ad quadraginta millia. Vnicus autem murus vtramque vrbem cingit, qui protenditur ad centum paſſuum millia. Atq; hæc quidem in Aſia etiam veteribus cognita. At memorant noſtro ſeculo, qui eo penetrarunt, præter has ingentes vrbes inuentam vrbem Megoa, 40. domorum millia continentem. Sed & vrbs Lanchin ab ingreſſu ad egreſſum tanta reperta eſt longitudine, vt recta linea toto triduo pertranſiri non poſſit; eius ambitus ad leucas ſeptuaginta porrigi fertur, id eſt, ad Italica milliaria 280. Reb. Sin. part. 2. cap. 23.

At in orbe nouo, noſtro hoc ſeculo comperta non ſine admiratione multa de vrbibus recoluntur. Nam qui illum luſtrarunt affirmant, Mexicũ vrbem centũ viginti millia magnarum ædium habuiſſe, augerique admirationem, quod tota in paluſtri aqua fuerit exædificata, abeſt enim à continenti, qua proxime, octo millibus paſſuum

passuum, cum eius ambitus sit ad duodecim millia passuum. Referuntq; in ea tantæ magnitudinis templum fuisse compertum, vt quingentę domus in eo extrui potuerint: in ambitu habere turres quadringentas præaltas, quadrangulares, centum quinquaginta passuum ambitu: itur in summum vsque verticem percommode, primum quidem gradibus centum triginta per girum: deinde exurgunt à vertice duæ aliæ turres, singulæ altitudine pedum sexaginta. In eam vrbem cum lacus salsam ferat aquam è continenti, canalibus in superficie laci locatis, potabilis plurima aqua deducitur. Nec vnam tantum vrbem continet is lacus, sed alias plures. Sunt in eadem Mexico horti porticibus ex Iaspide lapide confectis exornati, eximioque artificio compositi. Et quod valde libet annotare, in eodem nouo orbe, in prouincia Tapalum altera tantæ amplitudinis vrbs comperta est, quæ Mexico prorsus comparatur, vt Petrus Aluaradus scribit. In Peruaco autem eiusdem orbis Pachalchami vrbs, Roma maior comperta est. Sed & Cuscum regia vrbs in Peruaco, cuius muri amplitudine sunt admirabili, confecti ex grandibus lapidibus, quādoquidem quadrangulari forma sunt, per singula latera pedes triginta, quandoque viginti, ad minus quindecim. Est in eodem orbe Tascaltecal, in qua quadringentæ turres numeratæ sunt. Sed omnium rerum vicissitudo est. Cum etenim Cortesius toti orbi nouo Caroli Quinti imperatoris nomine præsideret, ob seditionem illam tantam

vrbem

vrbem Mexicum igne consumsit: at postea augustissime restaurari curauit, exædificato palatio, adeo magno sumtu & amplitudine, vt cum ipsi senatuique vniuerso ac præfectis prouinciarum pluribus percommoda hospitia darentur, quicquid eius palatij superesset habitabile, ad septem ducatorum millia locaretur inquilinis, vti memorat Surius in Commentario anno Domini 1558. Vt quanquam sint hæc memoratu perdigna, admirari tamen etiam libet, quanta eius vrbis adiacentis sint oppida, quamq; ingens populorũ frequentia, vt omnia fere orbis loca superare numero hominum videri possint. Municipia enim prope vrbem quędam septem, quædam quindecim, alia viginti, alia triginta, alia quinquaginta, alia sexaginta, alia septuaginta domorum millia obtinent. Accedit his, quod solo in Mexico referũt multi summa fide dignissimi, triginta fuisse Dynastas, quorum quilibet habuerunt sub se centũ millia hominum, aut circiter, & tria millia Toparcharum, qui & alios sub se haberent clientes fiduciarios, ac beneficiarios Vasallos, Valuasores & Valuasinos. Qui Dynastæ certa anni parte familiam suam alebant in ciuitate Mexicana curia regis Montezumæ, & ex ea nõ licebat illis discedere ad suas prouincias, nisi regis permissu, ac relictis siue filijs siue fratribus suis in ciuitate obsidum loco: & quod dictu horrendũ est, mille plerunq; homines vno die in ciuitate Mexicana dæmonibus immolabantur, quæ tamen execranda abominatio hodie per Iesuitas sublata est. Hæc è Surij Commentario anno Domini 1558.

Solinus

Solinus cap. 53. tradit, in India quinq; esse oppidorum millia, quorũ singula ad minus nouem hominum millia habeãt. Idq; tribuit causæ, quod soli Indi nunquam à natali solo recesserint. Pomponius Mela lib.1. scribit Amasi in Ægypto regnãte viginti vrbium millia numerata fuisse, quod & Herod. tradit lib.2. c.12. Quinetiam recentiores tradunt, ob soli præcipuã fertilitatem & hominũ frequentiam, adeo Ægyptum excultam esse, vt decem & octo millia insigniorum vrbium in ea extructa adhuc numerentur.

In Chinensium regionibus Cantaon omnium quidẽ minima vrbs est, amplior tamen Vlyssibona in Lusitania; eoq; nomine insignis, ꝙ ad exercendam iustitiam eius rex alat centum millia ministrorum ac militum, tuendæ vbique securitatis causa; deinde quilibet eius vrbis vici noctu portis occluduntur, ne ex vno in alterum transitus pateat: vt ita cohibeantur maleficia, quæ haud dubie non nisi à proximis committuntur. Esseq; in ea vrbe memorant plures quam mille triumphales arcus eximie ædificatos, terq; quotannis agrum referre fructum ob assiduas irrigationes. Hæc Melchior Nugnez Iesuita in literis inde missis.

Huc referre lubet admirandam ædificandę vrbis nouitatem. In nauigatione, qua itur ab Ormutio Goam, non longe à Bazzain, vrbs quædam patet, tota in monte lapideo excisa & excauata, perinde ac cęlaturæ fiunt: viæ enim plures, domus, vici, plateæ, cisternæq; centum ad ciuium vsum: excauata enim hęc omnia sunt, nõ autẽ extructa,

 vt sic

vt ſic vna tota ciuitas vno è ſaxo cõſtare videatur, tuta à ruinis, inundationibus ac terræmotibus ſimul ac incendijs. Megu etiam Indica vrbs palatia cum ingentibus aulis & ipſa ampliſſima habet excauato ſaxo.

Sed & de murorum exſtructionibus aliquid v dicamus; Adrianus impator murũ per octoginta millia paſſuũ in Britannia duxit, qui Barbaros Romanosq; diuideret. Margianã regionẽ Antiochus circumduxit muro perpetuo, atq; in ea Antiochia quoq; ędificauit. Erat autem muri ambitus ſtadiorum mille quingentorũ, id eſt, prope ducentorum millium paſſuũ, vt memorat Strabo. lib. 11. Alium Miltiades dux Athenienſium fecit, qui à Thracia vrbe, quam μακρὸν τεῖχος vocant, inciperet, ſupra fidem ingens vſq; ad ſinum Melicum, excluderetq; Cherſonesũ à reliqua Thracia, vt memorat Viue ad libros Auguſt. de ciu. Dei, lib. 15. ad c. 27. Qu loco memorat Cæſarẽ quoq; alium duxiſſe mur à lacu Lemano ad mõtem Iuram, qui fines Sequanorũ ab Heluetijs diuidit. Sic Seuerus imperato murum duxit in Britannia centum & triginta millium paſſuum lõgitudine, à mari ſcilicet ad mare. Sic Anaſtaſius Dicorus murũ longum condidit à magno mari ad Selybriam vſq; pertingentem, ob Myſorum, ſiue Bulgarorum & Scytharũ incurſiones. Carthaginẽſes quoq; murum ſexaginta ſtadiorum duxerant in ſuæ vrbis tuitionem in Iſthmo ipſius peninſulæ. Melchior Nugnez memorat, in Sinarum regionibus murum extare, Sinas ipſos à Tartaris diſterminantem, magnitudine prope inexpugnabilem atq; præaltum, porrigiq; in tantam

longi-

longitudinem, vt mẽstruo spatio integro ad illius postremam partem nemo valeat peruenire, vt sic deprehendatur prope ad decies centum millia passuum protendi longitudine.

Porro consideranda hic occurrunt &alia commemoratione digna. Ferũt qui regiones Chinenses perlustrarũt, quaquauersum directas ac lapidibus pstratas vias cõspici, in illis regionib. omnium totius orbis amplissimis, nõ in decies cẽtena millia passuum tantũ, aut ad menstruũ iter; sed ad octimestre, atq; ad septies centena millia passuũ, id est, septẽ milliũ miliariorũ Italicorum directas esse ac perstratas lapidibus vias huiusmodi, tum q̃ ab oriente in occidentem tendunt, & eæ sunt plures, tũ quę ab Austro in Aquilonem, q̃ etiam sunt plures, adhibitis percõmodis hospitijs quibuslibet itinerantibus, cũ equorũ ad itinerantiũ cõmodum incredibili multitudine certis locis aptissime constituta: Marc⁹ Polus lib. 2. c. 2. expressius id tradit, scilicet vbiq; Regia, q̃ reges capere possent, hospitia perpetuo singulariq; hospitijs ali equos cursores quadringentos, adeo vt itinerationis tantũmodo causa numerẽtur in huiusmodi hospitijs disposita ducenta equorũ millia. Atq; hæc in oriente sunt. At in nouo orbe ij, qui eũ perlustrarũt, nõ absimilia reperiri memorãt. Gusconiũ. n. in Peruaco amplissima vrbs regia est: eius reges longe potentissimi duas vias militares direxerũt è ciuitate Gusconio in septingentas leucas, id est, ad plura, quam bis mille milliaria Italica, aut forte etiam prope ad ter mille milliaria, quarum vna per alpes, altera per valles ducebat, atque in ijs vijs ad singu-

ias ſeptenas leucas diuerſoria conſtituta erant, i
quibus ſingulis ſemper nudus, exarmatus, fame
licus quadraginta aut amplius millium homi
num exercitus, ſubito appellens, veſtiri, armar
paſci in longum tempus poſſet. Viam quoqu
marmore exciſam plana ac montana plurima paſ
ſuum millia, ac perpetuis literis exaratam, memi-
nere Saxo Grammaticus, & Krantius. Sic enim
illi: Via eſt quædam apud Blekingiam admiran-
da, apta enim itinerantibus eſt rupes mirandis li-
terarum interſtincta notis longiſſimo locorum
tractu: ſiquidem à Meridiano mari in deſerta Ve-
rundiæ petroſa porrigitur ſemita, quam binæ li-
neæ exiguo diſcretæ ſpatio protractis in longum
ductibus complectuntur: inter quas mediũ loco
planum factis ad legẽdum figuris vndiq; ſecus ex-
aratum oſtenditur; q̃ licet adeo ſitu inæquale ex-
iſtat, vt modo mõtium alta proſcindat, modo val-
lium ima prætereat, eodẽ tamen tenore literarum
veſtigia ſeruare dignoſcitur. Quarũ ſignificationẽ
rex Woldemarus ſacri Canuti fauſta proles admi-
rationis cauſa cognoſcere cupiens miſit, qui rupẽ
permeantes patentium illic characterum ſeriem
curioſiore indagatione colligerent; ac poſtmodũ
virgulis quibuſdam ſub ijſdem formarum apici-
bus adnotarent; qui ideo nihil ex eis interpreta-
menti comprehendere potuerunt, quod ipſa
cælaturæ concauitas partim cœno interlita, par-
tim commeantium adeſa veſtigijs figuratæ pro-
tractionis ſpeciem obtrito calle confuderat. Vn-
de conſpicuum eſt, etiam petrinæ ſoliditatis ri-
nas diutino madore completas, aut ſordium
collu-

olluuione, aut irrigua nimborum instillatione oncrescere. Hæc Saxo in præfatione Danicæ listoriæ.

Ad turres transeamus. Turres igitur sunt quidē : ornamenta & munimēta; sed cum superbia eas dificat, irritæ sunt; quod in altissima ac latissima abylonica constat, sæpe enim insania eas ædifiat. Sic in Cyzico vrbe iuxta portam, quæ Thracia ocatur, ad stultam voluptatem turres septem ita ; ædificatæ sunt, vt voces accepto numerosiore epercussu multiplicentur, cui miraculo à Græcis omen datum est, Echo, Plin. lib. 36. ca. 15. Memont præterea ij, qui orientem perlustarunt, admiandam eam esse turrim, quæ visitur in Fucheo Siarum vrbe, quam tradunt superare omnia Roanorum ædificia: est enim extructa super 40. lidas columnas amplissimas, simul & altissias. Altitudinem putant nonnulli maiorem non periri in quauis turri Italica, siue Cremonæ, si- Bononiæ, quam in Africa vrbe Marocco, in exdificata à rege turri: est ambitu pedum ducenm, superat autem longe hunc numerum altituine. Surgit enim in septem amplissima solaria, d quæ præplanis gradibus per gyrum ascenditur. bi ventum est in summum, patet planities pluma, in qua locata est pyramis in imo patens pees quinquaginta, longa circa pedes triginta; in uius summo vertice ordine locatæ sunt velut eru confixæ tres ingentes sphæræ argenteæ. Ex- r & alia turris ad templi vsum & ipsa amplissia, in cuius summo cacumine velut ordine veu confixæ conspiciuntur tres ingentes sphæræ

 aureæ

aureæ, quarum precium ad centum triginta aureorum millia æstimari traditur. Hunc sumtum superant turres in Indiæ orientalis regno Mien. Nam regium ibi sepulcrum extat inter duas turres locatum, ipsum quidē aureis argenteisq; laminis digitali crassitudine obtegit. Turres vero ipsæ, præter id, quod in ipsarum summis verticibus aureas & argēteas cāpanulas ita constitutas habent, vt vento agitatæ è catenulis pendentes sonitum suauem edant: etiam ipsarum tecta, quanta (quæ maxima est) latitudine patent, vnius quidem argenteis laminis digituli crassitudine, alterius autem aureis laminis etiam pari crassitudine conteguntur, vt tradit M. Polus lib. 2. cap. 44. Altitudinem certe turris admirari quidem quisque videtur, qui Cremonam proficiscitur, cum per Lombardiam seu Cisalpinam iter agentibus aut nauigantibus à multis pass. millibus vndequaque spectabilis sit: sed reuera Argentinensis altior est: nam ab imo ad supremum culmen quadris & perpulchre figuratis lapidibus tota constat; patetq; eius ascēsus cochleis: vbi vero crassities eius in fastigium incipit acuminari, ibi octo insurgunt cochleæ: vertex qui vix modij amplitudinem videtur habere, commode sex homines capit: Altitudo eius tota pedes habet Geometricos 574. Quod vero de Bononiensi turri diximus, velut ea inter reliquas sit præalta, duo augent de illa admirationem, quod exilis sit, quod ex debilitate fundamentorum in imo dehiscens paululum ad perpendiculum propendeat inclinatave sit. Est autem illi proxima alia turris tota prorsus inclinata,

ata, velut casura: attamen arte ita confecta est, t cadere videatur, cũ ipsa firmissima sit. At turris, uæ Venetijs apud S. Marcum exurgit, tota imis indamentis ipso mari substratis admiranda est, on modo crassitie & altitudine, sed ex gradibus uoq; quibus in summum itur. Referemus autem n id Sabellici verba, lib. de situ vrbis Venet. lib. 2. uperbissima (inquit) turris occurrit, adeo altis undamẽtis innixa, vt pene plus operis latere credatur, quam ad auras exeat: summus apex adeo ublimis, vt fulgor auri quo illitus est, ad ducenta tadia ex alto nauigantibus velut saluberrimum uoddam occurrat sidus.

Porro & amplissima & magnificẽtissima quæq; egum ac principum palatia huc referre, nõ incõmodum fore existimo. Eorumq; omniũ maximũ esse putatur illud, quod magnus imperator Cham nhabitat in Cambaliẽsi vrbe. Cingitur primum nuro perpetuo quatuor angulis, quorũ quilibet ad octomillia passuum porrigitur, vt inde iam deprehendamus, ambitũ Romana vrbe maiorẽ esse; & quod auget admirationem, munitur huiusmodi murus perpetua profundaq; fossa, quæ piscinæ vsum præbet. Introrsus postea alius est murus, etiam perpetuus, ad sex millia passuum per singula latera, frequentissimis etiam exornatus ædibus insignibus. Rursus paulo interius murus alius est etiam perpetuus, habens in singula latera quater mille passus, exornatus & ipse amplissimis ædibus, consitis etiam hortis ac viuarijs ferarum. Ac quicquid viarum est intra hæc septa, lapidibus stratum patet: ibidem quoq; in montis manufacti

vertice alia amplissima domus exędificata est,vnc viridi colore tota perpicta. At ædes ipsæ regiæ, quæ in horum murorum medio extructæ sunt,ex auro tectũ habẽt vniuersum, minio, lazurio atq; alijs eximijs coloribus exornatũ.Hęc fusius tradit M. Polus rei inspector li.2. c. 6. & Odericus lib. 1. qui adijcit, se triennio apud illum regẽ vitam duxisse ac omnia perlustrasse, extareque ex auro columnas 24. ac pinum arborem maximam auro illigatam, è qua vndecunque pendent ramusculi gemmis vuarum modo referti:plures quoq;ibi videri ingentes ex auro serpentes, ac prægrandem solidam ex auro columnam. Ædium autem harũ ambitus perpetuo muro cingitur per singula latera ad passus mille; extrinsecus autem secus murum hunc perpetuum ambulacrum cum podio ac mutulis columnisq; exiguis extructum est, ita eminens, vt quæcunq; inde circumcirca prospectari possint. Extat pterea mõs,quem manu confectum diximus: is porrigitur ad stadij vnius altitudinem, in imo vero ambitus eius est octo stadiorum, Pyramidis referens formam, quæ non quadrata, sed teres sit, totus arboribus consitus perpetuoq; virentibus. Memorat præterea eodem lib. c. 68. regem Famfur eiusdem Indiæ ad Quinsai vrbem, palatium decem milliũ passuum ambitu inhabitare, proq; tanta amplitudine etiã ornatissimum atq;instructissimũ.Muros eius fuisse pręaltos vndecunq; : intrinsecus autem lõgissimas porticus auro & lazurio exornatas, inauratis columnis spectari, solaria omnia auro ornata: ædes quoque reliquas contiguas regiæ magnifi-

centiæ

centiæ congruas fuiſſe: & in ijs muliebria clauſtra ornatiſſima: leporaria quoq; & peramœnos lucos habuiſſe. Hæc Polus lib. 2. c. 68. Regem præterea quendam in regione Sinarum tradunt, qui ea loca luſtrarunt, admirãdi artificij inhabitare ædes ampliſſimas. Primum illud eſt, eſſe palatiũ non muris fultum, ſed octo altiſſimis columnis totũ ſuperpoſitum conſiſtere, non minore firmitate, quã ſi in ipſo firmiſſimo ſolo ampliſſimis fundamentis ſtabiliretur. Auget admiratione ipſa columnarũ altitudo, nam ipſis turriũ fere altitudo eſt, aſſurgunt enim ad pedes 70. ſingulæ, quas bini homines cõplecterentur. Ædes igitur his columnis ſuperſtructæ exornatiſſimæ ſunt, eximijs picturis exterius, muriſq; ipſis etiam inauratis. Cæterum ſummus Sinarum rex (nam regibus multis dominatur) longe ſumtuoſiorẽ inhabitat regiam. Aulas etenim ſeptuaginta nouem ampliſſimas continet: atque tantæ vaſtitatis eſt, vt dies abſumatur tota in ipſis aulis cubiculiſque perluſtrandis. Ex ijs aulis quatuor inſigniores ſunt, vna inferne ſuperneque tota ære, alia argento tota, auro & encauſto alia, quarta vnionibus, pretioſiſque gemmis exornata contectaque eſt. Rex nullo lumine ſolis ſe ſpectandum præbet, ſed qui adſtant miniſtri, perpetuo faſces accenſos præ manibus tenent. Si adeatur colloquij aut audiendorum legatorum cauſa, ingentem ingreditur ſerpentem artificio factum in palatina area locatum, cubiculi capacitatem habentem, ſex quoque neceſſarios ſecum ingredi iubet, feneſtella quoque in ſerpentis pectore eſt, vitro obducto, vt loquentes

ipſe quidem videat, at ab ijs non videatur. Id tradit Anton. Pigafet. qui adijcit huic regi ſemper in ſtatione palatina cuſtodiæ cauſa decem militum millia excubare. Eſt palatium illud ambitu incredibili, cum ſeptemplices muri inuicem valde remoti omnia ædificia cingant. Viſitur ibi ſolium regium ex ebore, prorſusque contectum eſt gemmis pretioſiſſimis, adeo vt noctu micet coruſcetque in tenebris, Reb. Sin. libro tertio, capite ſecundo. Regis quoque inſulæ Zipangu palatium omne laminis aureis, veluti apud nos plumbo, cõtectum eſt, ſolaria eius aureis laminis teguntur, adeo vt nihil audiri poſſit pretioſius. Sed & Iauæ maioris inſulæ regis palatium eſt, inq; illud pluribus gradibus conſcenditur, alterni ſunt locati gradus, vt alter aureus ſit, alter argenteus: ita quoque aularum muri hac alternatione contecti ſunt laminis, ſiniſter argenteis, dexter aureis, alius item argenteus, atque alius aureus. Tectum quoque eximio auro compoſitum eſt. Simulacra extant plurima ex auro, quorum capitibus diademata gemmis innumerabilibus exornata impoſita ſunt; qui ſpectatores fuerunt, referunt in orbe nihil reperiri precioſius. Nec prætermittendum videtur aliud, quod in Perſide eſt prope Taurim; eſt enim octangulare extrinſecus, intrinſecusque encauſto atque auro incruſtatum. Continet eximij artificij atque amœnitatis incredibilis hortos. Eſt & illud non omittendum palatium, quod in ampliſſima vrbe Odia in Sornai regno conſpici tantummodo exterius licet: nemini etenim prorſus ingredi permiſſum eſt, præterquã

re-

egum oratoribus. Extrinsecus quidem stãno vndequaque muri obtecti sunt: intrinsecus autem omnia auro contecta eximio conspiciuntur. Ferdinand. Mendez anno Domini 1554. Hæc equidem in Asia admiranda regum palatia, quibus similia non conspecta in Europa, quamquam artificio sint aliqua memoratu digna, velut apud Constantinopolim recolit Luitprandus Ticinensis Diaconus, quando Berengarij nomine ad Cõstãtinum imperatorem legatione perfunctus est, ãño Domini 950. Scribit enim se in regiam fuisse exceptum. Erat illa ornata sumtuosissime, ibi ęrea inaurata arbor ante ipsius imperatoris solium assurgebat, expansis magnum in modum ramis æreis atque inauratis, in his frequentissimæ variarum specierum aues arte confictæ, quarum singulæ species proprias voces cantusq; emittebant incredibili arte. Regium autem solium miro erat confectum artificio, vt momento videretur humile, atq; in ipso solo esse velut depressum, postea momento in sublime, elatumque apparebat, neque vlli cognitum esse poterat, qua id arte fieret, adeo sublime, velut solario compar, conspiceretur, nullis conspectis, aut instrumentis, aut machinis: erant sedilia eius amplissima, quæ leonum simulacra auro tecta custodire viderentur. Delatus igitur est Luitprandus in imperatoris cõspectum, duorum eunuchorum humeris innixus, mox vbi coram adstitit imperatori, leonum simulacra illa rugitum quendam emisere: auium quoq; simulacra quælibet pro sua specie vocibus obstrepebant: ac cũ pronus paulũ ab imperatore

distans

diſtans illum adoraſſet in humili ſedentem, vix erigens ceruicem cõſpicit illum, iam mutato imperiali amictu, iuxta aulæ laquearia ſublimem ſedere. Hæc qua arte confecta fuerint, nullo ingenio aſſequi ſe potuiſſe conteſtatur Luitprandus, niſi forte qua arte trapetiorum torcularia conficiuntur, celerrimo motu id fuiſſet excogitatum. Hæc ex illius libro 6. cap. 2. Et ſane in Piſaurienſi ducum Vrbinatum villa imperiali conſpiciuntur ea arte confecta ſedilia, quæ quamquam pauimento ſint proxima, momento tamen in laquearia vſq; tracta conſpiciuntur cum ſeſſoribus, trapetiorum ſimili vertigine, quinetiam in ipſum ſupra ſolarium feruntur, vt vlterius non cõſpiciantur. Huiuſmodi atque alia in regijs domibus artificia in Europa non deſunt: nam & frondibus velut muris palatiũ in Hiſpania viſitur proxime Valẽtiam: hortos enim an ædes, neſcias dignoſcere. Id his verbis Laurentius Valla exprimit, rerum Hiſpan. lib. 3. Proxime, inquit, Valentiam Hiſpaniæ horti ſunt, non tantum citris conſiti, ſed etiã citreis parietibus viuente materia cõcluſi, vt dubites, hortiné ſint an ædes. Nam cum nihil aliud inſit, quam arbores frugiferæ atque felices, manu poſitæ, inſtitutæ, digeſtæ, quid niſi horti dicendi ſunt? Rurſum cum audis extrinſecus eſſe parietes, intus autem aulam, conclauia, curiam, item ſacella, altaria, ſedilia Canonicorum, thronum Epiſcopi & cætera huiuſmodi, non aliud quam ædes eſſe putaris. Sunt autem parietes ex truncis citrorum confecti & tamen frondibus veſtiti, vt percipi introrſum nequeant, nedum intrari: ita

cum

um rami adolescunt, intorquentur atque infle-
ctuntur, ita insiti atque inserti, consiti atque con-
serti coalescunt, vt omnes rimæ expleantur, vt
nihil vacui relinquatur, vt pariter firmitatis & de-
coris ex frondibus ratio constet; eodem pacto in-
trorsum, quæ enumeraui, composita sunt, cleri-
cis laicisque deseruientia: pauimentum laterculo
quadrato vitreatoq; ac picto constratum est, ve-
lut paradisus quidam terrestris. Hæc Vall. In Afri-
ca quoque recensentur ædes regibus magnificen-
tissimæ, velut apud Memphim describit Iouius
historiarum suarum libris. Sed illa admiranda est
domus, quæ fuit Chebreni regis Ægyptij, cuius
altitudo ad stadij mensuram porrigitur, pertin-
gens ad cuiuslibet pyramidis summi cacuminis
altitudinem; tota extructa ex Æthiopico lapide,
& ne solum cœlum petere altitudo videretur, et-
iam inferna admiranda continebat: subterranea
enim eius ad quadraginta deorsum pedes descē-
debant. Herod. lib. 2. cap. 10. Quæ quidem pa-
latij structura firmior est quam ea, de qua Petrus
Martyr meminit in summario rerum noui orbis.
Tradit enim Abibeibam regulum inhabitare pa-
ludem ingentem, in qua arbores excelsæ frequē-
tissime, quæ perinde ac nemoroso solo frondeat.
Ipse igitur cum reliquo eius populo arbores in-
habitat, constructis pensilibus casis: tanta enim
sunt amplitudine arbores, vt octo viri coniunctis
vlnis non complectantur. Ferunt igitur magnam
illarum domorum contignationem, tametsi ven-
to impellente nutare videatur, nullus tamen me-
tus illis neque periculum, omnes illorum opes,
gazæ

gazæ,& thesauri, supellex, escæ, in ijs domibus asseruantur, præter vinum: nullus ibi metus ferarũ neq; hostium, nisi rate vehantur. Hæc ibi Petrus Martyr. Quin idem tradit in Castilia noui orbis populos adeo frequẽtes inhabitare plantis, vt dicere iure possis, oppida in arboribus esse. Atq; his sane longe minor sumtus est in extruendis domibus, quam reliquis noui orbis incolis, pſertim si comparentur indigenis prouinciæ Topiræ, in qua domos contegunt aureis laminis, si credere libet Francisco Vasquez, qui in illa vrbe nouæ Galitiæ præfecturam gerens eius rei literas cõscripsit, quæ extant apud Ramusium tomo 3. Cæterum longe minori sumtu ac lõge minori ornatu sunt domorum tecta Aquilonarium quorundam, quinetiam maiore emolumento; etenim nonnulli populi in domorum tectis serunt hordeum ac reliquas fruges: præpingui enim humo domorum tecta conseruant, semperq; ea arte virescunt ad suum & pecoris alimẽtum. Adinueniendi autem circa tecta huiusmodi industriam causa fuit frequẽtium fulminum metus: humor etenim perpetuus & virens olus disijcit fulminum ignes, ne hæreant. Hæc Olaus lib. 12. c. 3. Eodemq; nomine commendandi sunt ij Aquilonares noui orbis populi, qui domos piscium ingentium corijs contegunt, quod memorat Ramusius tomo 3. in noua Francia.

At quo feror? Omnia mundi climata percurro, omniaq; adduco, quæ ad celebritatem vrbium, in quibus regiæ olim sedes fuerunt, faciant. Externa allego, domestica negligo. Annon vnica Roma omnium vice sit? præsertim si consideretur, qualis

olim

olim fuerit; perquam enim multũ ab antiquo illo ſplendore hodie receſſit. Audiamus vero Plinium de amplitudine vrbis Romæ lib. 3. cap. 5. loquentem: Vrbem tres partes habentem Romulus reliquit, aut (vt pluribus tradentibus credamus) quatuor. Mœnia eius collegere ambitu imperatorib. cenſoribusque Veſpaſianis, anno conditæ vrbis octingẽteſimo vigeſimo octauo, paſſus tredecies mille ducentos, complexa montes ſeptem ipſa. Diuiditur in regiones quatuordecim, cõpita eorum ducenta ſexaginta quinq; paſſuum eiusdem ſpatij menſura currenti à milliario in capite Romani fori ſtatuto ad ſingulas portas, q̃ ſunt hodie numero 37. ita vt 12. portæ ſimul numerẽtur, prætereanturq; ex veteribus ſeptem, q̃ eſſe deſierunt. Efficit paſſus per directum trigeſies mille ſeptingentos ſexaginta quinque. Ad extrema vero tectorum cum caſtris prætorijs ab eodem milliario per vicos omnium viarum mẽſura colligit paulo amplius ſeptuaginta millia paſſuum. Quodſi quis altitudinem tectorum addat, dignam profecto æſtimationem concipiat, fateaturque nullius vrbis magnitudinem in toto orbe potuiſſe ei comparari. Clauditur ab oriente aggere Tarquinij Superbi intra prima opere mirabili; namque eum muris æquarunt, qua maxime patebat aditu plano. Cæterum munita erat præcelſis muris aut abruptis montibus, niſi quod expatiantia tecta multas addidere vrbes in prima regione. Hæc Plinius. Quibus perſuaſum nobis videri poteſt, venientibus Romam ædificia ac tecta reliqua vrbi adiacentia cœpiſſe videri: imo cœpiſſe eſſe

Ocri-

Ocricoli oppiddò, quod hodie ab vrbe distat triginta & eo amplius passuum millibus; continuisque ædificiorum structuris hoc omne, quod superest, vsque Romam viæ hinc inde ornabatur, adeo vt qui paululum eius viæ ab Ocricolo confecisset, iam se Romam ingressum putaret, vt recolit Leander. Ideoque, quod Vopiscus habet, Aurelianum imperatorem ampliasse vrbis Romæ muros ad quinquaginta fere millia passuum, quod & Cassiodorus habet in Chronico, & Oros. lib. 7. cap. 23. non ita accipiendum est, vt omnia ædificia hoc ambitu continerentur; sed tantummodo ipsius vrbis mœnia montesq; eius septem: at suburbia tectaque reliqua extra vrbem ad eam dimensionem, quam diximus ex Plinio, porrigebantur. Quod igitur Plinius ait, expatiantia tecta multas addidisse vrbes, argumento est, omnē circumcirca regionem ædificijs ita cultam, vt Romæ adesse quisque videretur, etiam longe absens. Id manifestum facit Constantius imperator & alij, vt ex Ammiano memorat Leander. Veniens Romam Constantius itineris comitem sibi adhibuerat Hormisdam, peritissimum architectum genere Persam: Ocricolo igitur discedens suis præcepit Constantius, ne quisquam Hormisdæ Romæ initium significet, sed suo ille iudicio animaduertat. Suburbiorum itaq; parte maxima transacta, Hormisdam interrogat imperator, qd sibi de vrbe Roma videatur, & quantum iam itineris in ipsam confectum conficiendumve esset; respondit Persa, putare iam vrbis dimidium inambulasse, adeo splendida continuaque iam ex

Ocrico-

Ocricolo ſuburbiorum ædificia ſemper fuerant
pectata. Qui igitur nondum in vrbem peruene-
at, iam ſe in vrbe eſſe putabat, cum multis ad-
uc abeſſet paſſuum millibus. Ex Ocricolo igi-
ur ſuburbiorum erant initia: quod & Claudia-
ius ſubindicat in ſexto Honorij conſulatu, vbi ſic
abet:

Inde ſalutato libatis Tybride lymphis
Excipiunt arcus, operoſaq; ſemita vaſtis
Molibus, & quicquid tantæ promittitur vrbi.

Dionyſius quoque libro 4. ſuffragatur his ver-
bis: Sunt omnia (inquit) circa vrbem habitata lo-
ca: multa ea & magna facilimaq; aduenientibus
hoſtibus fieri obnoxia: ſiq; aliquis ad hæc ſpectās
velit Romæ magnitudinem exquirere, is & errare
cogetur, nec habebit ſignum vllum certum, quo-
vſq; ſit hæc vrbs progreſſa, aut vnde eſſe non am-
plius vrbs incipiat, ita vrbi contexta eſt regio, præ-
betque ſpectantibus opinionem extenſæ in infi-
nitum vrbis. Ariſtides quoq; ſic ait: Deſcendit hæc
vrbs vſque ad mare, vbi commune emporium,
communisq; omniū, quæ terra eueniunt, diſpen-
ſatio: quacunq; in parte eius vrbis cōſtiterit quis,
nihil prohibet, quo minus ſit pariter in medio:
quicquid nunc Italiæ reſtat, completura eſſe mihi
videtur: vnaque futura vrbs perpetua in Ionium
mare protenſa. Hæc ille. Recolit eadem Antonius
Maſſa Galeſius I. C. apprime doctus in libello de
origine Faliſcorum. Addere libet, quo magis mi-
remur, & vt Plinium ſeniorem recte ſcripſiſſe te-
ſtemur, ad ſeptuaginta millia paſſuum Romam
protenſam fuiſſe; non modo vſq; ad mare ipſam

peruenisse; verum etiam ipsum littus Ostiense a multa passuum millia perpetuis propemodũ ædificijs ornatũ spectabatur. Referam in id verba Plinij iunioris in Epist. ad Gallũ lib. 2. Littus (inquit ornant varietate grauissima, nunc cõtinua, nunc intermissa tecta villarum, quæ præstant multarũ vrbiũ faciem, siue ipso mari, siue ipso littore vtare. Hæc ille. Quanta autem eius vrbis tũ maiestas esset, vel inde patet, quod mille senatores esse cõsueuerant, licet plerique abortiui, sed horum immodicum numerum correxit Augustus, cuilibet censu annuo aureorũ triginta millium adscripto, vt Sueton. memorat in reformatione senatus Octauij: & recolit Budæus de Ass. lib. 2. qui lib. 5. adijcit, cum senatoribus census adscriptus esset singulis ad quingenta sestertia annua, paupertati tolerandæ id erogari consueuisse: vt ita duodecim millium census senatorius paupertatis nomen nõ amitteret, cũ hodie in senatu sacro, qui duodecim huiusmodi millium aureorum censum habuerit, inter diuites cõscribatur, pter id, quod longe maioris æstimationis erant Romanorũ tempore illa duodecim, quã hodie triginta, adeo aureorũ valor est immutatus. Attamen etiã Adriani tempore, cũ is aliquando Centumcellas vrbem veterẽ scilicet refocillandi animi causa diuerteret (vt auctor est Cæcilius) cellas centum iudicibus, vt se ibi pſente causas audirẽt, extruxit, quæ postea in vrbis iustæ formã cum creuissent, Saraceni Bernardi regis tẽpore (fuit autem hic Caroli M. nepos, qui Italiam Longobardis pulsis obtinebat) diruerunt. Hic D. Augustinus de Trinitate libros cõposuisse dicitur, teste Egnatio in scholio ad Commodum. Ideo au-
tem

tem diximus Centumcellas vrbẽ veterem, vt moneamur, Centumcellas in Baiano quoq; ſinu reptas, de quib. Leander in Campania. Ciuiũ Romanorum copiam tradidere plerisq; in ijs Euſebius Chronico ſub Claudio; & Freculfus & alij, cõperta fuiſſe aliquando ad LXIX. centena CLXIII. millia, & eo amplius: quanqua nonnullis videatur, nõ ita ciues conſcriptos, qui Romæ degerẽt, ſed qui per orbem Romani ciuis nomine decorarẽtur. Quin &, vt Polybius ſcribit, in publicis Capitolinis tabulis fuiſſe deſcripta ex omni Italia ſeptingẽta peditum millia, ac equitum millia ducenta. Sed quod nusquam ab orbe condito contigit, erãt ciuium Romanorum opes tantæ, vt diues non putaretur, qui annuo reditu ſuis ſumtib. legionem alere non poſſet: fuiſſeq; eiusmodi plurimos vel inde conſtat, ꝙ Lucullus Romanus ciuis (quem Cicero & Cæſar Xerxem togatum appellabant, vt Plinius & Blondus memorant) ad viginti quinq; hominum millia honorificentiſſime hoſpitio excipere poterat; nec tamen ipſe ſolus id potuit in vrbe Roma, quandoquidẽ viginti ciuium millia, & eo amplius in ipſa vrbe cõperta memorantur, qui cum Lucullo de diuitijs cõtendere potuiſſent; vt ex vetuſtis monumentis ſolo argumento hoc Franciſcus Albertinus affirmabat Pontifici Romano Iulio II. omnibus, qui orbem incolunt, regibus perſuaderi potuiſſe, nullam vnquã vrbem fuiſſe futuramve, quæ Romæ diuitijs æquari poſſet; vt autem veriſimile id videatur, ſuadet, quod Suetonius meminit, Cæſarem Campum Stellatem maioribus conſecratum, agrumque Campanum ad ſubſidia Reipublicæ vectigalem relictum diuiſiſſe extra

ſortem viginti millibus ciuium, quibus terni pluresq; liberi eſſent: q̄ munus tanti fecerunt ciues illi, qui acceperunt, vt tāquam vna ſodalitas inde effecti, pro communi omnibus elogio ac titulo in monumentis ſe ſinguli Stellates inſcripſerint, vt memorat Blondus, qui adijcit, intra vrbem ciues illos omnes fuiſſe conſcriptos, fuiſſeq; non ſolum viginti, ſed multo plura ciuium millia tū Romæ, qui ædium, ſuppellectilis, familiæ & apparatus omnis ſplendore, lautitiaque eminerent. Quantus autem ille Stellates campus eſſet, deprehendere licet è Liuij Decad. 1. libro 3. libro 9. & 10. & Dec. 3. libro 3. Quodſi forte ambigamus, non viginti millia, ſed duo millia ciuium Romanorū tantæ opulentiæ extitiſſe; adhuc incredibile videri poteſt & longe admirandū, vt ſi animis concordaſſent, potuiſſent milliones multos militum conſcribere, ſi vnicam tantum legionem quiſque eorum aluiſſet. Erant autem Romæ innumeri valde diuites, ſed in eorum, quos diximus, numerum non referebantur: ac prætermiſſis reliquis ſint nobis exēplo duo Plinij viri doctiſſimi & diuitijs etiam affluētes. Senior enim pręter id, quod Romanam claſſem imperio regebat, pecunię plurimum poſſedit; idq; inde deprehendimus, quod cum procuraret in Hiſpania, vēdere potuerit electorum commentarios Largo Licinio quadringentis millibus nummum: reſpuiſſe autem tam magnum pretium conſtat ob id, quod ſibi affluer et pecunia. Scripſit hoc nepos Plinius ad Marcū, libr. 3. Alter igitur hic iunior Plinius ditior certe fuit ſeniore auunculo: at opes eius in eum, quem

dixi-

diximus, ditiſſimorum hominum numerũ referri non potuerant. Quantum autem pecuniarũ illi afflueret, munificentia demonſtrat, qua ille non ſecus inſignis fuit, quam ſint noſtri temporis ſummi principes. Nam Quintiliani filiæ nubenti non rogatus vltroq; contulit quinquaginta millia nũmum, idque munuſculum nuncupat ſcribens ad ipſum Quintilianum lib. 6. Romano quoq; Firmo ſibi ab adoleſcentia cognito, vt in equeſtrem ordinem cooptari ille poſſet, dono dedit trecenta millia, extat Epiſt. libro 1. ad ipſum Romanum. Caluiniæ præterea affini centum millia dotis nomine largitus eſt: Epiſt. lib. 2. ad ipſam Caluiniam. Suo quoq; municipi Metilio Criſpo, vt ad equeſtrem ordinem, in quem conſcribebatur, ſeſe inſtrueret, dono dedit quadraginta millia. Epiſt. ad Hiſpanum libro 6. Ad alendos ingenuos pueros quingenta millia contulit, triginta ſcilicet millia annua, Epiſt. ad Caninium libro 7. At quãtus fuerit alias in res pro opportunitate abſumtarum pecuniarum numerus minore ſumma, quarum nulla in ſcriptis memoria? quantum quotidie, non dico in domeſtico ſumtu, in amicos, neceſſarios, calamitoſos quoque profuderit? illæ, quas diximus, ingentes erogationes nos docent, quantum minoribus erogare potuerit. Animaduertimus igitur liquido, num ſummi noſtri ſeculi principes illius munificentiam ſuperent. Erant certe illi villæ tanto ornatu & ſumtu excultæ, vt regiam maieſtatem adæquarint. Tuſci ſui villa ſcilicet apud Tifernates, ſicut & Laurentini in littore Tyrrheni maris, de quibus ſcripſit ſuis Epiſtolis

disertissime, regum magnificentiam adęquabant. Habuit præterea plures villas in ripis lacus Larij: habuit Prænestinam, Tusculanam ac Tyburtinam splendidas omnes; habuit & alias, quarum vnam vendere potuit nongentis millibus: ipse id memorat Epistolis ad Fabatum, & ad Coreliam libro tertio. Quid moror? additamentum villæ vnius illi fuit emtum sestertio tricies, id est, octoginta fere millibus aureorum, Epist. ad Caluisium Ruffum libro 3. Sed cur adeo multa de iuniore Plinio? ob id certe, quod quicquid confert ad eius gloriam, recidit ad Christianorũ laudem. Deus enim cœli & terræ dominus contulit homini viuenti, velut rependens gratiam humanarum rerum, quod apud Traianum imperatorem suis ex Asia literis egerit, vt persecutio Christianorum intermitteretur, quod exorauit, editis in id à Traiano publicis literis: cum ipse Plinius iam pridem, quoad se spectaret, abstinuisset psecutione Christianorum, quorum institutum potius laudaret: extant enim & ipsius Plinij & Traiani literæ libro decimo. Æquum igitur fuit; vt tanti hominis acta hoc loco recenserentur. Libet præterea & de Seneca Sancti Apostoli familiari recolere, ter millies sestertium habuisse, Tacito & Budæo testibus; atque ita supra septem milliones possedit. Et eæ quoque Senecæ opes non conscribuntur inter eas, quas supra diximus. Sed de hac re hactenus.

Excedebat igitur Romana maiestas omnem orbem, iureque Cyneas Pyrrhi Epirotarum regis legatus & Constantius imperator Constantini

Magni

Magni filius dictitabant: sese in vrbe tot prospectare reges, quot ciues viderent. Externæ autem vrbes, quarum meminimus, non adeo omni ex parte Romæ comparandæ sunt, licet aliquo nomine ei præferantur, vel ambitu, vel ciuium numero, vel populorum adiacentium illa incredibili multitudine, quam apud Mexicum esse recoluimus.

Sane solitudini Roma esset similior quam vrbi, nisi sedes Pontificalis ibi fixa viris principibus, nobilibus ac prælatis vrbem augeret; nisi maximo hominum numero, qui sibi & suis inseruiunt, vrbẽ repleret; nisi splendidissimis ædificijs, aquæductibus, fontibus, vicis, alijsq; rebus nitidissime vrbem exornaret; nisi venerandis negotijs, quorũ nonnulla cultum religiosum, nonnulla ciuilem politiam concernunt, ecclesiasticos reditus impenderet; nisi his rationibus tot negotiatores, tot propolas, tot artifices, tot opificia, eorumque cultores attraheret & detineret. Rebus ergo ita vt nunc, seu olim verius, Romæ stantibus, non facile ea vrbs alteri vrbi, quæcunq; tandem ea sit, omni ex parte cesserit.

IOANNIS BOTERI DE VRBIVM ORIGINE, MAGNItudine & ſplendore LIBER TERTIVS.

Capvt I.

Vtrum expediat ciuitati, paucos an vero multos habere ciues?

CVM nimia hominum frequentia ciuilis vitæ ordinem & diſciplinam reddat difficiliorem: quandoquidem multitudo perpetuis errorib⁹ implicatur: viſum fuit veteribus vrbium fundatoribus certum ciuium numerum deſignare, qui ſi excederetur, fieri haudquaquam poſſe putabant, vt Reip. ſuæ pax & tranquillitas conſtaret. In hac opinione fuerunt Lycurgus, Solon, Ariſtoteles & alij plures. Cuius rei hanc potiſſimum habuerũt rationem, quod rara ſit in nimia multitudine (quæ præter loci capacitatem confluxit) concordia, rara morum ac ſtudiorum ſimilitudo; quocirca optimam eam eſſe Reipubl. formam ſtatuerunt, ſi, quantumuis immenſa & numeroſa, ciuitas ex medijs ciuibus ſit compacta ac conſtituta, quæ neq; abundantia rerum nimia inſoleſcere, neq; nimia rerum penuria cõtabeſcere videatur, vbi quisq; ſorte ac fortuna ſua cõtẽtus in ea viuit, minusq; aliena appetit, vnde magna vis amicitiæ ciuilis naſcitur, in qua viuit, viget, floret & cõſeruatur ciuitas. quo ergo maiores ſunt ciui-

iuitates ex medijs ciuibus constitutæ, eo minus editionibus sunt obnoxiæ, atque ob eam causam nagis sunt stabiles ac diuturnæ: quæ quidem est ententia Aristotelis Polit. cap. 2. & 5. & Platonis . de legibus. Quibus & hoc additur, quod vbi de quantitate ac numero ciuium certo constat, non am procliue ac facile in ferendis legibus erratur, omnino enim leges pro quantitate & qualitate ciuium temperandæ sunt, ne susceptus labor in egibus ferendis inanis & otiosus fiat, ne concentus & harmonia ciuium in extrema diuitum pauperumque odia discordiasq; commutetur, vnde velut paralysis & conuulsio membrorum in corpore ciuili non sine magno dispendio nascitur. Sicut enim quantitatis ac qualitatis proportio in corpore naturali venustatem: ita vtriusq; debita consideratio in corpore ciuili singularem vnitatē efficit: quippe vt illis in quandā temperiē naturæ vi redactis multa mēbra specie distincta vnū corpus: ita eisdē in ciuitate ad quendā cōsensum deductis variæ Reip. partes, q̄ officio distinctæ sunt, vna ciuitas efficiuntur; q̄ si intra p̄dictos terminos contineatur, non est, vt ait Arist. verendum ciuium diuortium. Inuehiturque Aristoteles grauiter in eos, qui à multitudine ciuium potentiam ciuitatis magnam metiuntur ac definiunt. Magnum enim (inquit) proprie id dicitur, quod opus, ad quod destinatur, expedite potest perficere; hoc autem in ciuitate non immensa turba numeroq; hominum, sed certa & excellenti facultate ciuium definitur: non ergo (concludit Arist.) à vastitate loci, non à ciuium numerosa turba, non à

 mul-

multitudine rerum, sed ab egregia potentia & (vt ita loquar) sufficientia feliciter ac fortunate agendi magnitudo ciuitatis pendet. Nam quemadmodum in re militari non militum confertissima multitudo, sed vis & ordo magnam victoriam præstat: ita in re ciuili non sylua hominũ, sed optima dispositio & potentia ciuium magnam vrbem aut ciuitatem facit. Altera ratio à comparatione ducta suas vires in natura habet. Sic enim Aristoteles: Ciuitas magna dicitur, vt Medicus ille Hippocrates magnus fuit; non quidem vastitate corporis sed artis excellentia: sic ciuitas magna non numero sed potentia habenda erit. Deesse in hac re exẽpla nõ possunt, sic magnus Alexander, magnus Pompeius, sic magnus Cæsar fuit. Præterea cum multitudo in ciuitate sit duplex, ciuium nimirum & eorum qui serui, inquilini & peregrini dicuntur, quod si seruorum ac peregrinorum augeatur numerus, funestior ciuitati afferri pestis nõ potest. Insuper conserta, &, vt ita loquar, infinita hominũ caterua nec facile in ordinẽ cogi, nec ratione coerceri, nec legib. sapienter dirigi & gubernari potest. Impedit .n. rectam imperãdi formam numerosa multitudo hominũ, nisi diuina mẽs ac potentia esset, quæ ciuitatẽ & vrbẽ, vt Deus vbiq; subsistens, terrarum orbem regeret: nimia ergo & exuperans multitudo ciuitatis leges violat, ordinem peruertit, dignitatem obscurat, contemnit magistratũ, omnẽ perniciem ac cõfusionem parit.

Verumtamen quoniam multitudo ad cõplendam ciuitatis magnitudinem requiritur, quanta & qualis debeat esse hæc magnitudo, dubitari nõ

abs

ꝺs re poteſt. Huic ergo dubitationi obuiaturus
ʌriſtoteles, quandam, inquit, magnitudinē regni
umero completam, hoc addito, vt neq; excedat
ɪodū neq; deficiat nimium; iuſtam autē propor-
ionem noueris, ſi egregie præſtare poſſit ciuitas
d operis, ad quod deſtinatur. Nam vt ſatis tū ſanū
orpus humanū dicitur, cum nulla vel totius vel
ɔartis actio impeditur: ita ciuitas ſatis tum magna
ɪabetur, cum facile ſuis officijs muneribusq; fun-
ɡitur. Sic. n. fit in ciuitate, vt in naturę artisve ope-
e: nam vt animal, homo, planta reſpectu naturæ
ad proportionem perducentis omnia) ſi partes
ɪbundent aut deficiant, dicuntur monſtra; & vt
ɪauigium palmi vnius longitudinis, aut ad duo-
rum ſtadiorum longitudinem porrectum omni-
no inutile & ineptum eſt nauigationi, aut quia
nimis paruum, aut quia nimis magnum exiſtit:
ita ciuitas quæ nullam ſymmetriam & propor-
tionem ſuæ magnitudinis & paruitatis habet,
habetur illa quidem aut vana aut nulla. Nam
ſi ſit nimis exigua, omni euentu fortunæ deficit
& labaſcit; ſi vero ſit inſtar Babylonis immen-
ſa, præco (vt inquit Ariſtoteles) ſonoram vo-
cem Stentoris habere debet; nam aliter in publi-
candis edictis percipi & audiri non poteſt; quaſi
diceret, ſi ciuitas ſit nimis magna, confuſa quo-
que erit. Concludit ergo, ciuitatem tum eſ-
ſe ſatis magnam, cum tanta in ea eſt multitudo,
quanta ad bene beateque viuendum ſufficit,
quæque ſuis bonis contenta eſt. Ad extremum;
In vaſta & nimis populoſa ciuitate ciuium claſ-
ſes non ſunt probe diſtinctæ. [illegible]orum ordines
non

non ſunt ſatis noti, imo quod eſt maximum, ciue ciuibus, & illorum ordines magiſtratibus ignoti ſunt: At vero vbi ciues ciuibus ignoti ſunt, ibi neceſſe eſt munera ciuitatis minus conſiderate diſtribui, iudiciaque minus iuſte & ſapienter fieri circa quæ duo aut negligenter agere aut turpiter errare valde periculoſum eſt ciuitati. Non ergo in populoſa multitudine hominum, ſed in iuſta proportione ac potentia ciuium materia ciuitatis aut magnitudo cernitur. Atq; hucuſq; ex ſententia Ariſtotelis.

Romani vero, quibus exploratum erat, potentiam, ſine qua reſpublica ſtare non poteſt, maxima ex parte in populi multitudine conſiſtere, omnem mouerunt lapidem in augenda patria tam ædificiorum numero quam hominum. De quo etiam ſupra in lib. de Illuſt. ſtatu prolixe dictum fuit.

Sane ſi pari ingeniorum ac morum ratione omnes homines ducerentur, vtique veterum opinio non eſſet admodum improbanda. Cum vero aurum non ſit ſine ſcoria, granum ſit ſine palea, id eſt, cum homines non ſine infirmitate viuant, & loco iuſtitiæ atque æquitatis, vis prædominetur, ob id Græcorum opinioni, Latinorum ſententiam anteponendam merito ſtatuo. Docent enim hiſtoriæ, Lacedæmonum & Athenienſium reſpublicas (cæteras iam omitto) amiſſis in prœlio ſeptendecim virorum millibus, ilico concidiſſe: Romani vero quamuis pluries victi cederent, victores tandem triumphaſſe. Certum eſt, Romanos in bellis cōtra Pyrrhum, Carthaginenſes,

Numan-

Numantinos, Viriatum, Sertorium, maiores accepiſſe clades, quam hoſtes; nihilominus tamen ſemper victores extiterunt, beneficio multitudinis, qua hoſtē quantumuis fortem & alacrem non raro ipſi ſparſi & repreſſi non minus quam fortitudine ſuperarunt.

Cæterum cum in ſuperioribus libris prolixe ſatis actum ſit de ratione amplificādarum vrbium, proinde hic repetere ſuperuacaneum ducentes, lectorem eo remittimus. Vnicum duntaxat colophonis loco, non quidem vt apprime neceſſarium, ſed quia lucem haud paruam operi huic allaturum exiſtimaui, annectere, atq; ad diſſerendum propinare viſum fuit.

CAPVT II.

Quid cauſæ ſit, quod vrbes, floris ſui maturitatem aſſecutæ, raro maius ſumant, augmentum imo ſæpius decreſcant.

NON deſunt qui hactenus adductas rationes, quasque poſterior ætas inuenit, iudicent ineptiores, quam quæ acceſſiones perpetuas ciuitatibus adiungant. Itaque prope conſiderandum, ecquid cauſæ ſit, quod vrbs certam potentiæ metam ſemel aſſecuta non altius progrediatur, maiorique ciuium numero non augeatur.

Satis documenti in omnes caſus eſt Roma; quę teſte Dionyſio Halycarnaſſæo, cum primum à Romulo conderetur, 3300. viris bellicoſis conſtabat, atque intra triginta ſeptem illos annos, quibus Romulus regnauit, ita excreuit ciuium numerus, vt adhuc eo viuo quadraginta millia

ſeptem millia virorum bellicoſorum Romæ nu merentur. Centum & ſeptem annis poſt obitum Romuli, regnante Seruio Tullio Romanorũ rege ciuium qui arma ferre poterant, octuaginta millia Romæ numerabantur. Tandem creſcens vrbis potentia ad quadringenties quinquagies millia peruenit. Hinc quæſtionis eſt, cur Romana incunabula ad tam immenſam potentiam excreuerint, multitudinem autem illam nunquam tranſcenderint? Quod idẽ de Venetijs ac Mediolano quæri eadem prorſus ratione poteſt, quippe quæ & ipſæ ante annos quadringentos tanta ciuium multitudine, quanta hodie, conſtiterunt.

Sunt qui peſtem, bella, annonæ caritatem aliaq; accuſent. Querela certe, me iudice, iniqua. Quæ enim hominum ætas non ſenſit graſſantem peſtẽ? An non plures olim in prælijs cecidere quam nũc? Aperto marte veteres confligebant, vbi tribus horis maior expirantium numerus erat, quam aliquot annis iam hoſtis obtruncat. Hodie aperto Marte nunquam fere pugnatur. Muri hodie loco clypeorum obiectantur, intra quos delitescitur, è quorum angulis plerique inſidioſe cõficiuntur; raſtra & arma pugnantium æquali ſunt pretio. Quinetiam mundo ſuæ ſemper fuerunt viciſſitudines: tam annonæ vilitas quam caritas, tam ſanus quam infectus aer fuit; quod cum ex hiſtoriarnm monumentis ſatis conſtet, longius non abibo.

Quid igitur? Cur auctæ vrbes vt ab initio, porro non itidem augentur? Adferunt huc nonnulli Dei omnipotentis, qui cuncta gubernat immo-

tam

tam voluntatem, fatalemq; ordinationem. Verum hoc dubium nemini. Poſteaquam vero diuina ſapientia, nullis terminis, nullis finibus circundata & incluſa in omnia diffuſa eſt, in gubernando naturæ curſu non reijciens cauſas ſecundas vlterius quæro: Quænam illa ſunt media quibus vſa diuina prouidentia pauca multiplicat & auget, aucta vero intra certas metas cohibet, vlterius vt progredi non queant.

Pro quæſtionis ſolutione aio, poſſe ſimiliter de genere humano quæri. Propagatum enim ab vno mare & fœmina intra tria millia annorum ita auctum eſt, vt & inſulas maris & continentem ſuo ſemine replerit. Cur vero illius temporis augmenta deſierunt? cur noſtra ætate non ſimiliter multiplicantur?

Vt autem quæſtioni ſatisfaciam, ita ad eam reſpondebo, vt non tam ad ciuitates, quæ numero ciuium non amplius augentur, ſed etiam ad vniuerſum hoc mundi theatrum applicari hæc reſponſio poſſit. Aio itaque:

Multitudinem ciuitatis aut à virtute generatiua aut à nutritiua proficiſci. Virtus Generatiua vſque huc ſui ſimilis: aut ſaltem ita comparata, qualis fuit ante tria millia annorum. Æque enim homines ad ſuſcipiendam prolem apti ſunt, atque tempore Dauidis, Moyſis. Fac igitur nihil aliud obſtare, annon vrbium incrementa erunt infinita? Poſteaquam vero in infinitum non augentur, eſt vt ſublato digito fatearis, rem omnem inopiæ alimentorum imputandam.

Ali-

Alimenta aut ex nostra tellure, aut peregrina petuntur. Omnisque vrbis incrementa victualibus aliunde inuectis iuuantur. Vt autem obtineamus, frumenta ex longe remotis terris nobis aduehi, est vt virtus attractiua tantarum sit virium, quæ vincant salebras & asperitates regionum, vallium profunditates, impetus torrentium, pericula maris, insidias piratarum, instabilitatem ventorum, magnitudinem sumtuum, incommoditates viarum, inuidiam vicinorum, inimicitias hostium, tempus vecturæ, annonæ caritatem in ijs locis, vnde merces deportantur, diffidia nationũ, disparitatem religionis, &c. Hæc enim omnia pariter cum incremento & decremento vrbis accrescunt & decrescunt: donec eo deueniat potentiæ vbi humanæ inuidiæ & odio nullus amplius detur locus.

Quis enim quæso persuaserit mercatori, vt frumenta ex India Romam mittat: aut, vt Romanus ea inde expectet. Fac autem vtrinq; mitti & expectari, quis in regionibus illis vbiq; pollicebitur lætos & vberrimos frugum prouentus, populorum amicitias & pacem? commeatus & itinera tuta? Aut quo pacto Romam inuehentur frumẽta illæsis aurigis aut baiulis, ne labori succumbant & sine fortunarum dispendio eant.

Vel vnicum de his impedimentis sufficit ad disjiciendum vrbium ciues, externo auxilio destitutos, tot vero & tantis incommoditatibus immersos, & dispergendum. Vel vnica caritas, famis bellique violentia, impedimenta negotiationum aliaque sat virium habẽt ad commouendos ciues,

vt

;, (ceu hirundines aduentante hyeme) concla-
atis vasis alio se recipiant.

Ordinaria ciuitatum magnitudo consistit in
is terminis, quibus vix contentæ esse possunt.
mnis vero ciuitas, quę alimenta sua aliunde per
ædictas incommoditates contrahit, diu durare
equit. Sic enim affectus est quisq;, vt omnes op-
ortunitates, quæ obuiæ patent, quàm diligen-
ssime captet.

Accedit huc quod vrbes maiores caritatibus
cilius subiaceant, quam minores: quod pluribus
imentis egent. Grauius etiam pestis illis immo-
ri solet, quia lues illa vrbes hominibus pluri-
ıs abundantes vehementiore contagio afficit,
uresq; tollit, quam pagos, vbi minor est hominū
equentia. Paucis vt perstringam; A magnis vr-
bus nihil illorum abest, quæ supra recensui: cum
ıoque pluribus indigeat, quæ ex se mutuari ne-
ıit. Hinc effectum est, vt, quamuis eadem vis
enerandæ prolis & in primis Romæ auspicijs &
eiusdem flore permanserit in ciuibus, nihilo-
inus ceu pede fixo substiterit: quia virtus Nu-
itiua altius ascendere nequiuit. Subsequenti-
ıs temporibus, cum victualia magis magisque
eficerent, aut nulla iuncta sunt matrimonia, aut
maxime iuncta sint, liberi tamē egestate pressi
ıimo ab educenda prole abiecto, ex patria me-
orem fortunam periclitaturi migrarunt. Huic
alo vt Romani tempestiue occurrerent, colo-
ias deduxerunt: solum eo, vt ceu plantæ trans-
tę latior illis ansa prębere tur ad commodiorem
itæ sustentationem.

Sic quoq; genus humanum certum numerum attigit, nũquam cancellos, quibus seipsum qua circumdedit, transgressum. Abierunt autem tri millia annorum, cum non minor, atque nunc est in mundo viueret hominum copia. Fructus enim terræ nõ sufficiunt pluribus alendis. In Mesopotamia primũ genus humanũ augescere cœpit: inde progressu temporis in omnes terræ fines est diffusum. Tandẽ repleta cõtinente insulæ habitari cœptæ: donec tandẽ multis vertentibus annis etiam illas regiones, quas hodie nouũ mundũ appellãt occuparũt. Quod quæso sub sole existit peius Eridis pomum, quod maiorib. dissidijs, rixis, pugnis horribiliore sanguinis effusione defendere quisq conatur, quam tellus, victus, sedisq; inhabitandæ commoditas? Sucui laudi sibi ducunt, quod regiones ipsis conterminas per aliquot centum milliaria steriles effectas devastarunt. In nouis insulis in insula Dominica finitimisque locis incolæ exe unt homines venaturi, quemadmodum nos cer uos aut lepores sectamur, & carne humana ceu ferina vescuntur. Hos imitantur quidam popul in Brasilia, præcipue Aymurij, vt vocantur. Ma-ctant ij & viuos deuorant liberos, filiæ siue filij sint perinde illis est. Grauidas mulieres dissecant, fœtum excindunt, super prunis assant, & in conspectu parentum degluciunt, id quod horrendum est auditu, nedum visu.

In Guinea adeo pauperes & egeni plerique viuunt, vt suos filios admodum vili pretio Mauris vendant in barbariam abducturis: aut Lusitanis vendunt in nouas insulas abducendos; aut Castilianis

anis in nouas insulas ablegandos. Idem quoque ccidit in Peru, cuius incolæ liberos suos fere nul- o pretio vendunt proximo cuique obuio. Ad anc ἀστοργίαν egestas cogit, quæ fere impossibi- em reddit sobolis educationem. Tartari & Ara- es ex solo rapto viuũt. Nasamoni & Cafri, plane eri in Æthiopia, similiter ex rapto viuunt, nau- agos deprędantes: id quod sæpius experti sunt ortugalenses.

Neque obscurum cuiquam puto, Gallos, Teu- ones, Gotthos, Vngaros, Anaros, Tartaros ali- sq; populos, cum patria angustior esset, quam vt mnes caperet & aleret, haud semel in exteras re- iones eiectis incolis migrasse. Hinc intra aliquot ecula tot mutationes passim in Europa atque Asia, quarum regiones atque vrbes aduentitia ens pulsis primis colonis occupauit. Ratio in romtu est: aut enim nimiam incolarum multi- udinem patria non ferebat: aut melioris vitæ libi ducendæ desiderio illi tenebantur.

Vnde quæso subortæ prædationes & latroci- ia, annon ex paupertatis miseria? Vnde tot ontentiones & controuersiæ finium herciscun- orum, annon ex ditionis incapacitate? Limi- es, fossæ, sepes, maceriæ, &c. quibus prædia cir- undamus, custodes vuarum & frugum, fores edium, seræ & pessuli, canes appositi, annon atis arguunt mundi angustiam, quæ tenuius necessaria suppeditat, minusque desideria xplet? Quid commemorem cruenta arma, n quæ inuicem procumbimus? Quid sæua

& diuturna bella omnia prouentia? Quid com meatus, munitiones, præsidia, expeditiones? qui muros.

Neq; hæc malorum lerna omnia continet. Accedunt enim præterea soli sterilitates, annonæ caritates, occultæ & pestiferæ cœli ἐνέργειαι & influentiæ, morbi contagiosi, pestis, terræmotus, inundationes maris aliarumq; aquarum, & si qu sunt, vt certe sunt, innumera alia. Annon his omnibus & singulis satis efficax vis inest euertendi vrbem, transferendi regna, nunc hos nunc illo incolas eijciendi? Quæ cum ita sint, nemo est qu iam non videat causam, cur humani generis originalis amplificatio hodie subsidat.

Capvt III.

Quibus adminiculis parta dignitas & magnitudo conseruetur.

Posteaqvam vrbem nostram produximus ad dignitatem & amplitudine quam habitus & natura situs prædictarum rationum ferre potest: omni cura enitendum est, qui dignitas & magnitudo parata conseruetur. Simul & semel vt dicam: necessaria omnino hic requiruntur. Iustitia, Pax, & Abundantia. Iustitia suum cuiq; tribuit, fortunasq; nostras in tuto locat, nec est personarum acceptrix; potentiorem imbecillo, diuitem inopi, gentilem inquilino, ciuem aduenæ, patriciū plebeio minime anteponit, sed æquabile ius vniuersis impertitur, Atq; hoc vel solo iustitiæ nomine, quippe quę

omnes

nnes sub se virtutes continet optime queq; res-
ıblicæ commendantur. Hinc tanquam pro insi-
ıi iustitiæ Romanis olim gladius ad deterren-
os seditiosos & sceleratos publice propositus
it. Vt enim secundum Festum, apud eos insigne
ıperij & armorum hasta fuit (Proconsules enim
e ciuilibus prouincialium causis cognoscentes,
o tribunali hastam erigebant) ita in facinorosos
ɔmines animaduertentibus illis gladius semper
conspectu erat, sicut erudite admodum illud
adit Iacobus Ræuardi, lib. 2. de diuers. reg. iuris,
ɔi ita scribit: Sæuit inuicē discordantium rabies,
inter togas, pace rupta, forū litibus mugit insa-
ım: hasta illic & gladius & carnifex præsto est.
uc pertinet quod Dio de Traiano scribit. Nam
ım præfectum prætorio, quem creauerat, cir-
ındaturus esset ense, nudum eum illi porrexit.
ape hunc, dixit, & siquidem bene imperauero,
o me hoc vtere: Sin male, aduersus me. Hoc
iam attigit Plinius, vbi eum ita commendat,
ulla in audiendo difficultas, nulla in respondē-
ɔ mora: adeunt statimq; dimittuntur. Traiano
ıoque attribuit Aurelius Victor tres insignes
rtutes: Sanctitatem domi: Fortitudinē in bel-
; & armis: Iustitiam & prudentiam vtrobique.
c videmus gladium euaginatum, quod in so-
nnitatibus imperatori & regibus præfertur,
dicare iustitiam, vt terror sontibus incutiatur
insontes sciant, se sub protectione summi ma-
stratus ab iniuria & vi tutos esse. Hoc quo-
ıe olim apud Massilienses vsitatum fuisse, te-
atur Valerius Max. Cæterum, inquit, à condita

vrbe gladius est ibi, quo noxij iugulantur, rub-
gine quidem exesus, & vix sufficiens ministeri
sed index, in minimis quoque rebus omnia a
tiquæ consuetudinis momenta seruanda. M
ribus quoque nostris receptum est, quando equ
tes, qui aurati vulgo vocantur, à Cæsare vel R
gibus creari solent, vt gladius euaginatus illis tr
datur, eorumque humeri leuiter eo perstringan
tur, cum commonefactione, vt iustitiam fou
ant, viduas, pupillos aliasque miserabiles pe
sonas à vi iniuriave defendant. Quid quod ad
huc, vt fertur, in quadam imperij vrbe extat gl
dius rubigine propemodum, non secus ac Mass
liensis, exesus, quo olim coactus fuit is, qui postr
mo in senatum eorum assumtus fuerat, supplic
um de sontibus sumere. Neq; illi hoc ignominio
sum sed potius honorificū, vtpote factum ad tue
dam iustitiā, fuit. Huc referri potest, ꝙ in quibu
dam locis Franciæ orientalis longissima consue
tudine receptum est, vt is, qui in pago aliquo, vb
furtum cōmissum est, nuperrime vxorem duxit
furi in flagranti crimine deprehenso, laqueum in
nectat; post omnes eius loci viri, quando nouu
ille maritus signum eis peculiare dat, inprimis au
tem Sculteti, quorū quandoq; plures, ꝓpter diuer
sas iurisdictiones vno in loco ius dicunt, illi adiu
tores, esse solēt, vt fur de annosa & mutilata extā
tibus ramis quercu, ad hanc rē superioribus seculi
delecta, suspēdatur. Sic Maximilianū. I. huius no
minis, Cæsarem, ferunt loca destinata ad supplicia
sontium, venerabundum cum hac voce, SALVE
IVSTITIA, præterire solitū. Legimus quoq; in

Gene-

Genealogijs Comitũ Flandriæ, Balduinũ XII. Co-
nitẽ, tam ſeuerũ in puniendis criminib. fuiſſe, vt
ſecuri, qua de ſontibus tũ temporis ſupplicium
ſumebatur, cognominatus ſit, ideoq; cum ſecuri,
veluti peculiari nota ibi depingitur. Hic vndecim
equeſtri dignitate viris, eo ꝙ tres mercatores ſpo-
liaſſent, eosq; interfeciſſent, in palatium ſuum vo-
catis, & in tabulã collocatis, laqueos ſingulis inijci
iuſſit: poſt proprijs manibus ſubtracta tabula illis
gulam fregit.

De Alexandro Seuero imperatore Lampridi-
us in eius vita, (quem citat Eraſmus in Chiliad.)
ita ſcribit: Si vnquam furem vidiſſet iudicem, pa-
ratum habebat digitum, vt illi oculum erueret;
tanto odio proſequebatur iudices, qui furtorum
fama laboraſſent, vt ſi eos caſu aliquo videret,
commotione animi choleram ſtomacho euome-
ret, toto vultu inardeſcente. Sic de Bruto, Con-
ſule Romano, ita ſcribit Matthæus Boſſus: Quan-
ti (inquit) extitit incomparabilis illa & immor-
talis Bruti ſeueritas, qui patriæ libertate tuenda
filios de reducendis regibus cogitantes, interime-
re non dubitauit, exutus tenerum genitoris af-
fectum, & infractum indutus Conſulis animum.
Quale illud tribunal aut quale ſpectaculum,
Deus immortalis, vbi tam diſtrictæ iuſtitiæ tam-
que ſeueræ vltionis laus cum natura ipſa & pie-
tate pugnabat? Videbas Brute filios ſeruari tua
indulgentia poſſe, ſed contra gloriæ tuæ & per-
petuo nomini pluris ſtare ſplendorem iuſtitiæ
libertatemq; ſeruatam. Te ſpectante lictor ſubla-
ta ſecuri filiorũ ceruicibus imminebat intendens

 iuſſu-

iuſſuro tibi quid velles. Filij in te conuerſi,Parce ô genitor, & ſerua nos tibi, precari non deſinebant. Quid agis Brute, quo te vertis in tam grau & ancipiti lucta? Si te liberis orbas, infelix. S parcis, iniuſtus. At tandem non quod paternum & iucundum, & molle, ſed quod honeſtum & probabile videbatur deliberans, Percute, inquis

Vincat amor patriæ laudisq; immenſa cupido.

Cæterum de iuſtitia extant paſſim tam apud ſacros quam profanos ſcriptores cōmonefactiones grauiſſimæ. Sic enim extat Sap. 1. capite. Diligite iuſtitiam qui iudicatis terram. Iuſtitia enim perpetua & immortalis eſt. Iniuſtitia autem mortis acquiſitio. Et Eccleſiaſt. 4. In iuſtitia agonizare pro anima tua vſque ad mortem; certa pro iuſtitia, & Deus expugnabit pro te inimicos tuos. Bonique adeo principis, vt inquit Euſebius Sardus, hoc vnum proprium lucrum & inſtar infinitorum aliorum eſt, omnia ſic facere, vt & in ipſo imperij tempore, & poſt id, iuſtitiæ ac bonorum omnium à ſubiectis teſtimonium habeat. Intelligatque (vt idem ait) vir princeps, quod qualis fuerit ipſarum rerum actionumque, quas agit, natura, talem quoque ex ipſis memoriam & famam vel bonam vel malam conſecuturus ſit. His conſideratis ita demum alterutram viam ingrediatur, vel eam quæ perducit ad infamiam, vel quæ ad memoriæ ſplendorem: & illam, quæ ei melior futura videbitur, anteponat. Ibidem: Principatum gerens ne reminiſcaris inimicitiarum & diſſenſionum, ſi quæ prius tibi cum aliquibus interceſſerunt:

Non

Non enim ad regnandũ promotus es, vt teipſum vlciſcaris, verum vt imperio tuo ſubditos etiam ab aliorum inſidijs ſecuros atque tutos cuſtodires: & vt cuſtos eſſes recti & magnæ Deæ Iuſtitiæ miniſter ac interpres. Itaq; ſi quid admiſeris præter eius ſententiam aut deceperis ipſam, velut in Deam maximam delinquens, tum ab ipſa, tum à conſtitutis circa eam genijs cuſtodibus & vltoribus pro factis vindictam expectato. Præterea ſi conſtitutus in magiſtratu inimicitiæ memor fueris, in deteriorem conditionem teipſum das, & grauitate ac ſanctitate, quæ requiritur in principe, teipſum priuabis apud conſcios tibi, quod inimicitiæ indulgeas, & pro ſanctiſſimis nominibus, & pro iudice, inquam, ac principe cauſam agẽtium hoſtis eorum turpiſſimo nomine appellandus ſis. Quin deprehenſa veritate agnitaque iuſtitia nihil moreris, quod ius iubet, pronunciare atque exequi, idque impigre ac citra moram, niſi grauis obſtet neceſſitas. Id, quod paucis admodum hodie quidem curæ eſt. Quo fit etiam, vt nõ ſolum pleroſque in annos, ſed integram ferme hominum ætatem lites protrahantur, fatigentq; interdum etiam primam atque alteram ſobolem, exhauriantur patrimonia, rabie veluti igni incendantur hominum odia, manus excitentur ad cædem, periclitetur que ſalus ipſa cum rebus. Addamus, quibus interim curis, moleſtijs, anxietatibus vitam agunt, qui lites gerunt. Nihil ſane miſerabilius, nihil infelicius, nihil calamitoſius iſtorum mentibus continue laceratis & diro mucrone cõfoſſis, hos nulla requies, nulla oblectatio iuuat,

nullaq; vel amœnitas, vel illecebra mouet plenos quidem ſuis malis & ſæuis cruciatibus laniatos, ſed his toruus ſemper aſpectus, caput minax, ceruix demiſſa, ora pallentia, gemitus, planctus, ſtridor, furor, blaſphemia atq; deſperatio tanquam ad perpetuam ęrumnam infeliciter raptis. Quorũ malorum cum iudex cauſa eſt, poteſtné quicquã cogitari ſceleſtius atq; immanius, cum is, qui debuit his omnibus mederi malis atque periculis, is quidem ſit, qui percutiat, cruentet & ſauciet, improbos imitatus medicos, qui in ſedãdis languoribus, ſpe quadam amplioris quæſtus differunt medicamenta, proditores, prædones, interdum etiam homicidæ. Qui enim, cũ poteſt, oppreſſum non ſubleuat, & ab eo non propulſat iniuriam, viduarum, orphanorum, inopum, abiectorũ humiliumque non miſeretur, ſed animum ad offenſiones & calamitates indurat, tam eſt in ſcelere, quam qui opprimit & iniuriam infert, cum alter in inferendo malo, alter in nõ obſtando vel amouendo æque proximũ lædat, quod profecto tam alienum eſſe debet ab eo, qui magiſtratu dignus habeatur, vt mortem potius ſubeat, quàm conſcientiam tali impietate, tanquam inexpiabili crimine inquinari patiatur. Quinetiã, (vt inquit Sopater in Epiſt. ad Hemetenum fratrem) quos prius non cognoſcebas, & nihil ad te pertinere putabas amplius, quã quiuis homo communem hominũ naturã, illos iam princeps reuereri debes, ceu iam notos & familiares, ac oẽs tibi amicos eſſe videns, paterna beneuolentia cõplecti. Fugienda autem omnis arrogantia & pertinacia tanquam humilis

vilis-

vilisq; animæ affectus. Sui enim obliuisci propter phantasiam breuis imperii, magnam pusillanimitatem arguit. Neq; vero ira in subditos vtendum est, neq; peccantibus institutum suum sine reprehensione relinquendum: nam iracundia principem ab insanis nihil differre signum est: hoc vero leuitatem ad peccandum in subditis gignit. Præbeat autem seipsum simul & clementem & malis infensum: lente quidem puniendo, clementiam: malis autem indignãdo, improbitatis odium præ se ferens: Vt hoc quidem fugienda esse mala: illud autem, non nimis implacabilem ijs, qui peccauerunt, esse fortunam, documento sit. Imperandique adeo modum singulorum moribus decenter accommodet: cum probis moderate, cũ supinis vehementer, cum audacibus acerbe, cum cautioribus deniq; leniter agens. Oportet autem etiam à peccatis arcere per necessitatẽ suadelæ coniunctam: his vero, qui deliquerunt, moderatam iustitiæ castigationem inferre, ita vt parua quidẽ & vulgaria peccata dissimulentur (nec enim conducit & quælibet & omnia simpliciter punire, neq; cognoscentem negligere) quæ vero iam ingrauescunt, ijs cura secundum leges adhibeatur. Quo respexisse videtur Philippus Macedo. Rogatus enim ab Harpalo, vt Cratetam eius familiarẽ iudicio liberaret, Eum, inquit, rectius est, quam nos ob ipsum male audire. Hæc enim (vt Cicero in Lælio inquit) lex in amicitia sanciatur, vt ab amicis honesta petamus, simul & rogati amicorũ causa honesta faciamus. Neque enim est vlla excusatio peccati, si amici causa peccaueris. Oportet igitur

igitur capessentem Rempublicam magistratum iudiciaq; exercentem deponere amici personam & sanguinis, & induere iudicis, qui aliud nihil est, quam ius loquens & animatum, aut si quo moueatur affectu, propensior misericordia atq; benignitas in calamitosos esse debebit, si boni & digni misericordia videantur, qui inopes virium & destituti præsidijs illis sunt. Cui correspondet etiam id, quod Epictetus ait: Si iudicia recte proferre voles, nullum contendentium & causam dicentium, sed ipsam causam cognoscas. Etsi vero, vt inquit Plato in Epistola ad Dionysium, austeritas amicorum solitudinem parit; tamen eodem teste, in Politicis, principum mores acrimonia quadam & acri efficacique pertinacia indigent, proinde valde cautos esse iubet. Austeritatem itaque hic intelligit Plato quatenus in tyrannidem vergit. In quam etiam passim inuehuntur auctores, inter quos Seneca in Thyeste ita canit:

Vos, quibus rector maris atq; terræ
Ius dedit magnum necis atq; vitæ,
Ponite inflatos tumidosq; vultus:
Quicquid à vobis minor extimescit,
Maior hoc vobis dominus minatur;
Omne sub regno grauiore regnum est.
Quem dies vidit veniens superbum,
Hunc dies vidit fugiens iacentem.
Nemo confidat nimium secundis,
Nemo desperet meliora lapsis:
Miscet hæc illis, prohibetq; Clotho
Stare fortunam, rotat omne fatum.

Nemo

Nemo tam diuos habuit fauentes,
Crastinum vt possit sibi polliceri.
Res Deus nostras celeri citatas
Turbine versat.

Et quod idem Seneca in Octauia scribit, Amari magis regem decere quam metui, innuens:

N. Ferrum tuetur principem.
S. Melius fides:
N. Decet timeri Cæsarem.
S. At plus diligi.
N. Metuant necesse est.
S. Quicquid exprimitur graue est.
N. Iussisq; nostris pareant.
S. Iusta impera.
Consulere patriæ, parcere afflictis, feræ
Cæde abstinere, tempus atq; iræ dare,
Orbi quietem, seculo pacem suo.
Hæc summa virtus: petitur hac cœlum via.
Sic ille patriæ primus Augustus parens
Complexus astra est, colitur & templis Deus.

Non possum non his addere, quæ idem Seneca in Thyeste valde eleganter scripsit, vbi egregie docet, quid regem faciat, sic canens:

Regem non faciunt opes,
Non vestis Tyriæ color,
Non frontis nota regiæ,
Non auro nitidæ trabes.
Rex est, qui posuit metus,
Et diri mala pectoris,
Quem non ambitio impotens,
Et nunquam stabilis fauor
Vulgi præcipitis mouet.

Qui tuto positus loco,
Infra se videt omnia,
Occurritq; suo libens
Fato, nec queritur mori.
Mens regnum bona possidet.
Rex est, qui metuit nihil,
Hoc regnum quisq; sibi dat:
Stet quicunq; volet, potens
Aulæ culmine lubrico:
Me dulcis saturet quies,
Obscuro positus loco,
Leui perfruar otio.
Nullis nota Quiritibus
Ætas per tacitum fluat.
Sic cum transierint mei
Nullo cum strepitu dies,
Plebeius moriar senex.

PAX, alterum illud, quod diximus amplificandæ ac tuendæ ciuitatis medium, vt firmiter constet, omnino prouidendum est, hac enim vacillante aut rupta, omnia in peius ruere necesse est, stante vero, quoq; firmiter consistunt ac durant: Eleganter admodum de pace Mantuanus canit:

Pax plenum virtutis opus, pax summa laborum,
Pax belli exacti pretium est, pretiumq; pericli:
Sydera pace vigent, consistunt terrea pace:
Nil placitũ est sine pace Deo, nec munus ad aram.

Attendendum tamen diligenter est, ne amica illa pacis fruitio ad temerarios multitudinis ausus, quicunque illi tandem sint, tacitam quasi ansam præbeat, qua in re illi, quibus id ratione officij competit, cautè prospicient. Est enim populus, vt

vt Plato inquit, ingratus, morosus, crudelis, inuidus, immodestus, vt qui est ex colluuie turbæ & stultis insolentibus collectus. Quo etiam respexisse videtur Ioannes XXIII. Pontifex Rom. Interrogatus enim aliquando, quid foret à veritate remotius, respondit: Vulgi sententiá. Quicquid enim laudat, inquit, vituperio dignum est; quicquid cogitat, vanum; quicquid loquitur, falsum; quod improbat, bonum est; quod approbat, malum; & quicquid extollit, infame. Et sicubi sibi ipsi relictum nullis legum repagulis coerceatur, nullum tunc (vt recte Q. Curtius de rebus gestis Alexandri Magni libro 10. scribit) profundum mare, nullum vastum fretum & procellosum tantos ciet fluctus, quantos multitudo motus habet, vtiq; si noua & breui duratura libertate luxuriat. Hæc enim, teste Liuio, natura multitudinis est: Aut seruit humiliter, aut superbe dominatur; Libertatem, quæ media est, nec spernere modice, nec habere sciunt, & non ferme desunt irarum indulgentes ministri, qui auidos atque intemperantes plebeiorum animos ad sanguinem & cædes irritant. Atque hinc etiam non abs re vulgato versu dicitur:

Rustica gens est optima flens, sed pessima gaudens.

Atq; alio quoque, cuius idem omnino est sensus:

Vngentem pungit, pungentem rusticus vngit.

Hæc ita esse certissimum est. Quod si vero cui id dubium est, suo is sane periculo experiatur, per me licet, & facile ipsi, vt opinor, dubitationem illam excutient, &c. Quod si præterea superstitio

aliqua

aliqua mẽtes multitudinis ſeditioſæ occupat: tũc demum ea bellua multorũ capitum, multo atrocius furit, neque modum tenere poteſt, exitumve vllum reperit, vbi aut fauere ſemel aut ſeruire inſtituit, hocque prætextu ſibi quiduis licere putat. Quo etiam Q. Curtius reſpexiſſe videtur libro 4. de rebus Alexandri Magni, vbi dicit: Nulla res multitudinem efficacius regit, quam ſuperſtitio: alioquin impotens, ſæua, mutabilis, vbi vana religione capta eſt, melius vatibus quam ducibus paret. Siquidem ſimulata religio inſtar torrentium eſt, qui nullis obicibus retardari queunt, quo minus campos inundent, & aliquandiu noceant. De quibus Lactantius: egregie admodum (adeoque ijs, qui ſuam religionẽ vi defendendam ducunt:) Quid ergo, inquit, ſæuiunt? vt ſtultitiam ſuam dum minuere volunt, augeant? Longe diuerſa ſunt carnificina & pietas: nec poteſt aut veritas cum vi, aut iuſtitia cum crudelitate coniungi. Sed defendenda ſunt, inquiunt, ſuſcepta publica ſacra? O quam honeſta voluntate miſeri errãt! Sentiunt enim nihil eſſe in rebus humanis religione præſtantius. Sed vt in ipſa religione, ſic in defenſionis genere falluntur. Siquidem defendenda religio eſt, non occidendo, ſed moriendo: non ſæuitia, ſed patientia: non ſcelere, ſed fide: illa enim malorum ſunt, hæc bonorum. Et neceſſe eſt bonum in religione verſari, non malum. Nam ſi ſanguine, ſi tormentis, ſi malo religionem defendere velis: iam non defendetur illa, ſed polluetur atque violabitur. Nihil enim eſt tam voluntariũ, quam religio, in qua ſi animus ſacrificantis auerſus

s est, iam sublata, iam nulla est. Illud tamen obe tenendum est, quod & Claudianus mo-et, illum furorem efferatæ multitudinis, licet terdum terribilem, attamen non diu durare, am caret euentu nimius furor. Improba nun-iam spes læta diu. Temereque illi faciunt, ui populo innixi & magnas res suscipiunt agen-s, & susceptas sibi successuras sperant. Etenim uemadmodum crescente vmbra, vel decrescen-, corpus tamen ipsum, cuius illa est vmbra, neq; escit neq; decrescit: ita nec melior fit quisquã, um à vulgo laudatur, nec item peior, dum vi-peratur. Parum namque præsidij, inquit Co-inæus, positum est in promiscua multitudine, isi contineatur aliqua necessitate & imperio: ametsi tempus incidat, cum populi furor & re-entinus impetus valde sit pertimescendus.

Abvndantia demum alimentorum, vt ertium ampliandarum ciuitatum earundemque onseruandarum principale medium, facilem eddit victum. Quid enim antiquius, quid ac-eptius multitudini, quam si vili cibus potusque paretur. Ob id etiam in vrbibus ac oppidis re-um omnium affluente copia optimatibus cum multitudine adeoque obscuris hominibus nul-um est certamen aut discordia, in tanta vitæ dis-similitudine, & tam dispari studiorum ratione atque voluntate. Illi enim imperium & gloriam expetunt: hi dum vitæ commodis abundent, non ita magnum fructum in decore & dignitate po-nendum arbitrantur. Atque hæc pro præsenti

dicta sufficiant. Cætera, vt supremam tande operi addam manum, omnia quæ pro amplifi canda vrbe adducta sunt, pro conseruanda quo que vsurpari possunt. Eadem enim rerum (qua cunque tandem illæ sint) ortus & progressus fere sunt principia.

FINIS LIBRI TERTII & vltimi.

INDEX

INDEX RERVM AC SENTENTIARVM, IN HOSCE IOANNIS BOTERI TRACTATVS, locupletissimus.

A.

Anti-

eius

Cathe

Despe-

For-

H.

Iaco-

I.

Iusti-

M.

Men-

Mulie-

P.

Prin-

Q.

Roma-

Sabau-

Sci-

T.

Tre

V.

FINIS.

